

ZICHY JENŐ GRÓF
HARMADIK ÁZSIAI UTAZÁSA
— I. KÖTET. —
MÁSODIK FELE.

A MAGYAR HALÁSZAT EREDETE

IRTA

DR. JANKÓ JÁNOS

A M. N. MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK VEZETŐ ŐRE

ZICHY JENŐ GRÓF ELŐLEGES BESZÁMOLÓJÁVAL

———— 565 ÁBRÁVAL ————

BUDAPEST . . . 1900 . . . LEIPZIG
HORNÝÁNSZKY VIKTOR KARL W. HIERSEMANN

ZICHY JENŐ GRÓF

HARMADIK ÁZSIAI UTAZÁSA.

DRITTE ASIATISCHE FORSCHUNGSREISE

DES

GRAFEN EUGEN ZICHY.

Dritte Asiatische
Forschungsreise des Grafen Eugen Zichy.

— Band I. —

Zweite Hälfte.

HERKUNFT DER MAGYARISCHEN FISCHEREI

VON

Dr. JOHANN JANKÓ

LEITENDER CUSTOS AN DER ETHNOGRAPHISCHEN ABTHEILUNG

DES UNGARISCHEN NATIONAL-MUSEUMS

MIT EINEM VORLÄUFIGEN BERICHTE DES GRAFEN EUGEN ZICHY.

— MIT 565 FIGUREN. —

BUDAPEST . . . 1900 . . . LEIPZIG
VICTOR HORNYÁNSZKY KARL W. HIERSEMAN

IV. A HAJTÓ HALÁSZAT.

«A hajtó halászat tisztán erőszakos.»¹⁾ Kell hozzá egy háló – minél apróbb szemű –, mely a halat megfogja és egy rúd, melylyel a halat a hálóba kergetik. Ez tisztára szegény ember mestersége s egész lényege szerint rablóhalászat.²⁾

Ennek a halászatnak szerszámai a *farkas-, bokor-, böcscső-, les- és turbukháló*. Míg az első négy kizárólag egyszerű zsák alakú háló s a különbséget a felfeszítés módja adja ki, addig az utolsó háló háromsoros vagyis kéttükrös s kerítő is, állító is, hajtó is.

A farkasháló.

«A farkasháló szerkezete nagyon egyszerű. Kell hozzá egy hegyesen végződő, zsákszerű háló és egy félabroncs. A félabroncsot egy vastagabb madzagból való in köti össze s erre és az abroncsra reá van fogva a háló; a szerkezet egyéb részét a 351. rajz eléggé magyarázza.»³⁾

A farkasháló-nak megfelelő szerszámot az orosz terület különböző halászataiból nem ismerünk, ellenben a német és francia halászatokban gazdag sorozatuk kerül

IV. DIE TREIBFISCHEREI.

«Die Treibfischerei ist rein gewaltthätig.»¹⁾ Man braucht dazu ein Netz — mit je kleineren Maschen — das den Fisch fängt und eine Stange, mit welchem die Fische in das Netz gejagt werden. Es ist ausschliesslich das Handwerk armer Leute und seinem ganzen Wesen nach Raubfischerei.²⁾

Die Geräthe, deren man dazu bedarf, sind das *Schweif-, Busch-, Wiegen-, Anstand* und *Turbuknetz*. Während die vier ersteren ausschliesslich einfache Sacknetze sind und sich die Unterschiede bloss in der Art des Aufspannens kundgeben, ist das letzte Netz ein dreiwandiges d. i. zweispiegeliges und zugleich Umschliess-, Stell- und Treibnetz.

Das Schweifnetz.

«Die Construction des *Schweifnetzes* ist eine überaus einfache. Man bedarf dazu eines spitzendigen Netzes und eines Halbreifens. Der Halbreifen wird mit einer aus einem dickeren Bindfaden gedrehten Schnur zusammengebunden und ist das Netz auf diesen Reifen befestigt; die übrigen constructiven Bestandtheile erläutert Fig. 251 zur Genüge.»³⁾

Ein dem *Schweifnetze* analoges Geräthe ist uns aus den verschiedenen Fischereien des russischen Gebietes unbekannt, demgegenüber treten in den deutschen und französischen Fischereien schöne reiche

¹⁾ HERMAN, (1), 229. — ²⁾ L. c. 311. — ³⁾ L. c. 311.

elő. E szerszámokat a németek a *Stielhamen*, a francziák a *bouteux* gyűjtőnév alatt foglalják össze. A németek e csoportban írják le a *stiel-, stock-, stör-, kratz-, setz-, schuf-, straff-, schiebehamen, schöpf-netz, zipfel, schaubе, schragen, sacknetz, koppel, laa, lade,*

lause, stecklade, manne, beer nevű hálóikat; a francia halászból pedig ide tartoznak a *bouteux, buchat, buhantier, savre, savreau, trouble, truble, trableau, grenadière* stb. hálók.

Bár igen sok alakja van, de ezek közül pontos rajzban és részletes leírásban csak keveset ismerünk s így nem csoda, ha éppen a mi alakunk, legpontosabb analogiájára rá nem akadunk. Ha figyelembe azt vesszük, hogy a *farkasháló* rúdja alsó végén nem ágazik ketté, akkor legközelebbi analogiáját a német *bügelhamen*-hez és a francia *bouteux*-hoz adott

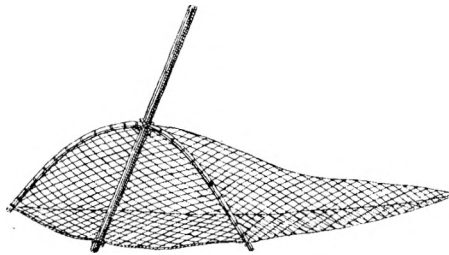
rajzban (353. á.) találjuk; ez azonban a mienkétől abban különbözik, hogy inát farúd helyettesíti; — ez zavarja fel a halakat a fenékről. Ha arra tekintünk azonban, hogy az abroncsot in kösse össze és ne rúd, akkor idézhetjük a *setzhament*, de ennek a tartó rúdja (352. ábra) ketté ágazik. Ha a hajtórúdra ügyelünk, akkor

Serien derselben zu Tage. -- Diese Geräthe werden von den Deutschen unter den Sammelnamen *Stielhamen*, durch die Franzosen unter *bouteux* eingereiht. Die Deutschen beschreiben in dieser Gruppe ihre *Stiel-, Stock-, Stör-, Kratz-, Setz-, Schuf-, Straff-, Schiebehamen, Schöpf-*

Netz, Zipfel, Schaubе, Schragen, Sacknetz, Koppel, Laa, Lade, Lause, Stecklade,

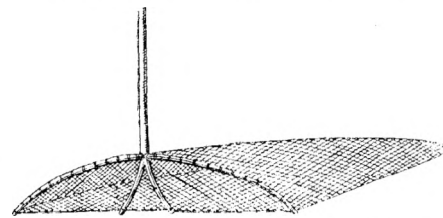
Manne, Beer benannten Netze; aus der französischen Fischerei gehören die *bouteux, buchat, buhantier, savre, savreau, trouble, truble, trableau, grenadière* etc. benannten Netze hieher. — Obwohl viele

Formen desselben vorkommen, sind von denselben in punktllicher Zeichnung und eingehender Beschreibung nur wenige bekannt, und ist es daher kein Wunder, wenn man eben auf eine ganz genaue Analogie unseres Netzes nicht stoßen kann. Nimmt man in Betracht, dass sich die Stange des *Schweifnetzes* am unteren Ende nicht spaltet, so findet sich die nächste Analogie in der zum

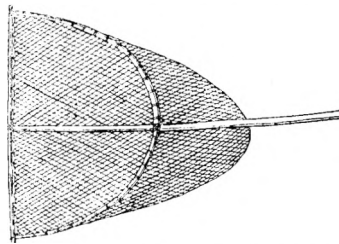

351. ábra. A farkasháló (Herman).

Fig. 351. Das Schweifnetz (Herman).

352. ábra. A német Setzhamen (v. d. Borne).
Fig. 352. Der deutsche Setzhamen (v. d. Borne).

353. ábra. A francia bouteux (de la Blanchère).
Fig. 353. Das französische bouteux (de la Blanchère).

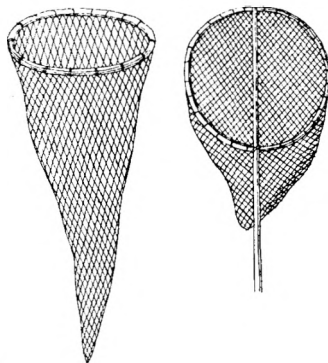
deutschen *Bügelhamen* und zum französischen *bouteux* gegebenen Zeichnung (Fig. 353); — diese unterscheiden sich jedoch von unserem darin, dass die Schnur durch eine Holzstange ersetzt ist; welche die Fische vom Boden auftreibt. Sieht man jedoch darauf, dass den Reifen eine Schnur verbinde und nicht eine Stange, so können wir den *Setzhamen*

általában a *stielhamenre* hivatkozunk, a melyeknél a bőrdarabbal magtálpalt zurboló csak úgy előfordul, mint a mi farkashálónknál.¹⁾

Ezekből látjuk, hogy *farkashálónk* szorosán a *stielhamen* csoportjába tartozik s minthogy ezek nincsenek meg az orosz-földi halászatokban, farkashálónkat német-eredetűnek kell tartanunk.

Húzzuk ugyanazon hálót most egy egész vagyis kerek abroncsra, mely mindössze jó kalapkarima nagyságú, míg a háló 1 m. hosszú, hagyjuk el a rudat s előtűnk a *szádellői farkasháló* (354. ábra); ezt csak a patak zubogójába támasztja be a halász egy kézzel, míg a másikkal forgatja a köveket s a pisztrángot így a hálóba zavarja.²⁾ Hogy a *stielhamen* egyes fajait egészen hasonlóan használják épen a pisztrángra és pedig kicsiny patakokban, azt v. d. BORNE is felemlíti a német halá-

szatból, de az illető hálók leírását nem adja meg s így nem állapíthatjuk meg az alakú azonosságát;³⁾ de hogy a német *stielhamenek* közt megvan ez az alak is, azt valószínűvé teszi az, hogy megvan a francia halászatban, bár nem rud nélkül, hanem kerek abronccsal a *truble ronde* (355. ábra) néven.⁴⁾

354. ábra. Szádellő farkashálója (Herman). — 355. ábra. A francia trouble ronde (de la Blanchère).
Fig. 354. Das Schweifnetz von Szádellő (Herman). — Fig. 355. Das französische trouble ronde (de la Blanchère).

citieren, doch ist die Griffstange dieses letzteren gegabelt (Fig. 352). Merkt man auf die Treibstange, so kann man sich im Allgemeinen auf den *Stielhamen* berufen, bei dem, die mit Lederstückchen besohlenen Trampen ebenso vorkommen, wie bei unserem Schweifnetze.¹⁾

Aus diesem ist ersichtlich, dass unser *Schweifnetz* streng genommen in die Gruppe der *Stielhamen* gehört und da diese in der russländischen Fischerei nirgends vorkommen, müssen wir dasselbe für deutschen Ursprunges halten.

Zieht man nun dasselbe Netz auf einen ganzen oder runden Reifen, der alles in allem die Grösse einer breiten Hutkrümpe hat, während das Netz 1 m. lang ist, und lassen dann die Stange aus, so haben wir das *Schweifnetz von Szádellő* vor uns (Fig. 354); dieses wird von dem Fischer mit der einen Hand in das Gefälle eines Baches gehalten, während er mit der anderen die Steine aufhebt und die Forellen in das Netz treibt.²⁾ Dass einzelne Gattungen des *Stielhamen* auf ganz ähnliche Weise gleichfalls auf Forellen und in kleinen Bächen verwendet werden, erwähnt auch v. d. BORNE

aus der deutschen Fischerei, doch unterlässt er die Beschreibung der betreffenden Netze, weshalb sich die vollständige Identität derselben nicht bestimmen lässt;³⁾ dass aber diese Form unter den deutschen *Stielhamen* vorkommt, wird dadurch wahrscheinlich gemacht, dass es auch in der französischen Fischerei vorhanden ist, obschon nicht ohne Stiel, doch mit rundem Reife unter der Benennung *truble ronde* (Fig. 355).⁴⁾

¹⁾ v. d. BORNE, 599—602.; H. DE LA BLANCHÈRE. — ²⁾ HERMAN, (I), 315. — ³⁾ v. d. BORNE, 600. — ⁴⁾ H. DE LA BLANCHÈRE; — DR. B. STEGLICH, Die Fischwässer im Königreiche Sachsen, Dresden, 1895.

A bölcsőháló.

«A székelység *bölcsőhálója* nemcsak hogy kávára van hányva, hanem reá is van feszítve. Van rudja, mely alul, a hol a háló ina rá van kötve, ágas; van első, hátulsó és középső kávája, mindnyája erősen egymáshoz kötözve, úgy hogy az egészet, mint egy nagy merítő kanalat lehet kezelni. Nagyság szerint 1 m. széles, 1 m. magas és 0·8 m. mély.»¹⁾

Kétségtelen az, hogy ez is a *stielhamen*-nek csoportjába tartozik, alap gondolata tehát anémetséggel — a székelység esetében a szászokkal — került a hazába; de egész alakja úgy látszik már a székelység kezén fejlődött ki; a német ősiségből azonban megőrizte az alul ágas rudat, melyet a *setz- és stielhamenek* még akkor is megőriztek, ha a háló inát rúd helyettesíti.²⁾ Nem tartom lehetetlennek azonban, hogy a német *stielhamen* alaksorozatának tüzesebb kikutatása mellett a bölcsőháló alakja is németnek bizonyul.

A bokor- és turbukháló.

Bár e két szerszám teljesen különbözik egymástól, alkalmazásuk és nevük olyképen hozza össze őket, hogy mikor eredetüket vizsgáljuk, együtt kell őket tárgyalnunk.

«A *bokorháló* részei a következők (lásd a 356. ábrát): van *rudja*, mely körülbelül 3 m. hosszú; továbbá *keresztfája* és *lába*, mert beállítva úgy áll rajta az egész alkotmány, mint az ember a maga lábán;

Das Wiegennetz.

«Das *Wiegennetz* der Székler ist nicht bloss über einen Reifen gelegt, sondern fest darübergespannt. Es hat eine Stange, die unten, wo die Garnschnur daran befestigt ist, sich verzweigt; ferner einen vorderen, hinteren und mittleren Reifen, die alle fest mit einander verbunden sind, so dass man das Ganze wie einen grossen Schöpflöffel handhaben kann. Der Grösse nach ist es 1 m. breit, 1 m. hoch und 0·8 m. tief.»¹⁾

Es ist unbezweifelbar, dass auch dieses in die Gruppe der *Stielhamen* gehört. Der Grundgedanke kam daher durch Deutsche — bei den Székleren durch Sachsen — in unser Vaterland; doch scheint es, dass sich die ganze Form desselben schon in der Hand der Székler entwickelte; vom deutschen Urzustande bewahrte es die unten gabelige Stange, welche die *Setz- und Stielhamen* sogar dann bewahrten, wenn die Garnschnur durch eine Stange vertreten ist.²⁾ Doch halte ich es nicht für unmöglich, dass im Falle die Formserie des deutschen *Stielhamens* einem gründlicheren Studium unterzogen wird, sich auch die *Wiegennetz*-Form als deutsch erweisen wird.

Das Busch- und das Turbuknetz.

Obgleich sich diese beiden Netze von einander durchaus unterscheiden, werden sie durch ihre Anwendung und Benennung einander derartig nahe gebracht, dass wir dieselben bei Gelegenheit der Beleuchtung ihres Ursprunges auf einmal verhandeln müssen.

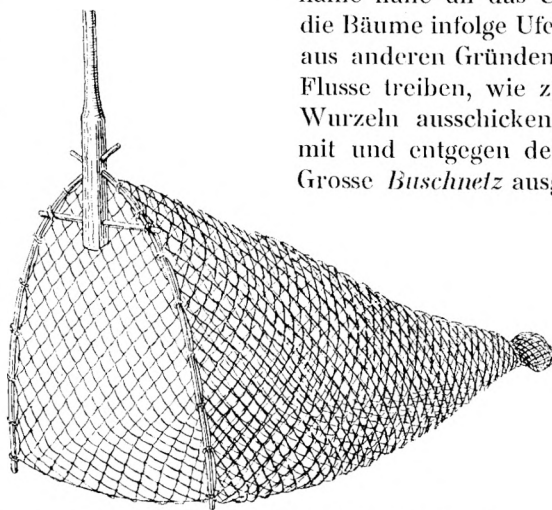
«Die Theile des *Buschnetzes* sind die folgenden (siehe Fig. 356); der *Stiel*, der ungefähr 3 Meter lang ist; das *Querholz*; der *Fuss*, denn wenn das Geräthe eingestellt ist, steht es auf diesem wie ein Mensch auf seinen Füßen; der *Schweif*;

¹⁾ HERMAN, (I), 315. — ²⁾ V. D. BORNE, 600.

van *farka*; s végül *seggiköve*, egy golyóalakra kalapált-tördelt hegyaljai trachyt-kő, mely a hálófarkok csücsába van bekötve s arra való, hogy ezt a részt folyton a folyó fenekén tartsa s így a háló nyílt voltát megsegítse. Tartozéka a *bokorháló*-nak egynéhány derekas *zurbuló* rúd is. A vele való halászatnál a ladik is szerepel, mert azon szállítják a hely színére, azon állítják be; a *zurbulók* pedig szintén ladikon vannak. A hol a folyómenti nagy ligetek a partot megközelítik s a fák, partomlás miatt, vagy különben is, beeresztik gyökérzetüket a folyóba, vagy a hol a fűzesek bokraikat a folyóba tolják, ott állítják be vízfelől és ellenében a nagy *bokorhálót*, a *zurbulók* pedig a part felőli oldalon döfögetnek össze-vissza, hogy a bokor alá vagy a gyökeresbe menekült halat a hálóba bezavarják.

Évvel a hálóval sokszor nagy hal is kerül a szárazra.»¹⁾

A *bokorháló* tehát, mint látjuk, a *farkas-és bölcső-hálótól* lényegileg abban különbözik, hogy rúdja nem nyulik le a háló inához vagy a német *stielhamen*-eknél az ínt pótló kötőfához, s ez a különbség igen fontosnak látszik, mert a *stielhame-nek* és *bouteux*-k csoportjában egy oly alakot sem ismerünk, a melynél ez a jelenség ismétlődne. S tényleg a *bokorháló*

356. ábra. A magyar bokorháló (Herman).
Fig. 356. Das magyarische Busch-Netz (Herman).

der *seggikő* (Steisstein), ein kugelförmig zugehämmerter Bruchstein aus dem Trachyt der Hegyalja, der in die Ecke des Netzschweifes eingebunden ist und dazu dient, diesen Theil auf dem Flussgrunde nieder zu halten und das Geöffnetsein des Netzes hervorzubringen. Zubehör des *Buschnetzes* sind noch einige tüchtige *Trampen* (Schlagsstangen *zurbuló rúd*). Bei der Benützung des Netzes spielt auch der Kahn eine Rolle, da es auf diesem an Ort und Stelle befördert und auf diesem eingestellt wird; auch die Trampler sitzen auf Kähnen. Wo die Uferhaine nahe an das Ufer herantreten und die Bäume infolge Uferabrutschungen oder aus anderen Gründen ihr Wurzelwerk im Flusse treiben, wie z. B. die Weiden ihre Wurzeln ausschicken pflegen, dort wird mit und entgegen der Stromrichtung das Grosse *Buschnetz* ausgestellt, während die

Plumpser an der Uferseite hin- und herstechen, damit sie die unter das Gesträuch oder das Wurzelwerk geflüchteten Fische in das Netz hineintreiben. Mit diesem Netz gelangen manchmal auch grosse Fische aufs Trockene.»¹⁾

Das *Buschnetz* unterscheidet sich also, wie wir sahen, vom *Schweif-* und *Wiegen-Netze* im Wesentlichen dadurch, dass die Stange nicht bis zur Garnschnur oder bis zu dem bei den deutschen *Stielhamen* diese vertretende Bindholz reicht und dieser Unterschied erscheint recht wichtig, denn in der Gruppe der *Stielhamen* und *bouteux* kennen wir keine einzige Form, bei welcher sich diese Erscheinung wiederholen würde. Und de facto ist auch eine genaue Copie des *Buschnetzes* nicht aus den westlichen, sondern aus den östlichen Fische-

¹⁾ HERMAN, (1), 313.

pontos mását nem is a nyugati, hanem a keleti halászatból ismerjük az orosz Duna mellől, a hol azt *turbukháló*-nak nevezik, melynek pontos leírása a következő:

«A *turbuk* (турбукъ) — háromszögletes kicsiny háló, $1\frac{1}{2}$ —2 százsen hosszú és ugyanolyan széles, alapjánál fogva mintegy 3 százsen hosszú nyélhez van erősítve s így alakja nagy kanálhoz hasonlít. A *turbuk*-ot csak folyókban alkalmazzák. Két halász csolnakra ül s a part alámosott részei felé tart; az egyik a csolnakot tartja az evezővel, a másik a *turbuk*-ot tartja a vízmosta hely felé; a halat külön erre való rúddal (*botf* — ботѣ) megriasztják, az elhagyja vízalatti oduját s a hálóbba kerül. Így különösen a harcsát fogják meg.»¹⁾ Név és leírás szerint kétségtelenül egyezik ezzel az a szerszám, a melyet DANILEVSKIJ ír le a Dnjesztr mellékéről a következőképen: «A *terbucsek* (тербучекъ) félkörös nyílású zsákalakú háló, mely nyélre vagy rudra van kötve. Csolakkal a part felé eveznek, a hol a part alámosott vagy bokros, egyikük a *terbucsek*-et a fenékre támasztja, míg más kettő a csolnakot helyben tartva a halakat rúddal riasztgatja, melyek menekülni akartván a hálóbba vetik magukat.»²⁾

E leírásból kitűnik, hogy a délorosz *turbukháló* szerkezetében pontosan egyezik a magyar bodroglői *bokorháló*-val; nagysága, a mennyire HERMAN adataiból kitűnik, és alakja ugyanaz, szintén folyóban, csolnokról, partomlások, gyökeres és bokros helyeken állítják fel, alkalmazásához legalább két ember kell s nagy halat is fog-

reien bekannt und zwar von der russischen Donau her, wo dieselbe *turbuknetz* genannt wird, dessen genaue Beschreibung im Folgenden gegeben wird:

«Der *turbuk* (турбукъ) — ist ein dreieckiges kleines Netz, mit einer Länge von $1\frac{1}{2}$ —2 Saschen und derselben Breite. Mit der Basis an eine ungefähr 3 Saschen lange Stange befestigt, gleicht er einem grossen Schöpflöffel. Der *turbuk* wird einzig in Flüssen angewendet. Zwei Fischer setzen sich auf einen Kahn und rudern gegen die unterwaschenen Theile des Ufers zu; der eine hält mit dem Ruder den Kahn fest, der andere drückt den *turbuk* gegen das unterwaschene Ufer; die Fische werden mit eigens dazu gehörigen Stangen (*botf* — ботѣ) aufgescheucht, verlassen ihre unter Wasser befindlichen Löcher und gelangen in das Netz. So werden besonders Welse gefangen.»¹⁾ Der Benennung und Beschreibung nach stimmt mit diesem Geräthe zweifelsohne jenes überein, das DANILEWSKIJ von der Dnjesztrgegend, wie folgt, beschreibt: «Der *terbutschek* (тербучекъ) ist ein halbkreisförmig geöffnetes sackförmiges Netz, das an einen Stiel oder eine Stange gebunden ist. Damit rudert man in einem Kahne dem Ufer zu, wo dasselbe unterwaschen oder gestrüppig ist. Von den vier Ruderern stützt der eine den *terbutschek* auf den Boden, während zwei andere den Kahn an derselben Stelle halten und die Fische mit Stangen aufscheuchen. Im Bestreben sich zu retten, stürzen sich dann diese in's Netz hinein.»²⁾

Aus dieser Beschreibung geht hervor, dass das südrussische *turbuknetz* der Construction nach mit dem magyarischen *Buschnetz* des Bodroglköz genau übereinstimmt; die Grösse und soweit dies aus den Daten HERMAN's hervorgeht, auch die Gestalt desselben ist die gleiche; auch dieses wird in Flüssen, vom Kahne aus an Stellen mit Uferrutschungen, Wurzelwerk und Gestrüpp aufgestellt. Zur Anwendung desselben gehören wenigstens zwei Mann

¹⁾ Орженецъ-Гриммъ, 389. — ²⁾ Изв. сост. рос. рыб. VIII. 244.

nak vele s végül mindkettő tartozéka a zurbulórúd; a magyar alak csak egy tekintetben látszik fejlettebbnek, mint a dél-orosz, hogy t. i. *seggiköve* van, a minek alkalmazása az orosz *turbuk* leírásából nem tűnik ki.

Ezzel aztán a magyar *bokorháló*nak eredetét elég pontosan meghatároztuk s ehhez többet hozzátennünk nem is kellene, ha a magyar halászatnak véletlenül nem volna szintén egy szerszáma, melyet magyarul is *turbuk*-nak hívnak, mely azonban szerkezetét tekintve a *bokorháló* től teljesen elütő.

Ezt a magyar *turbukháló*t HERMAN így írja le: «A Balaton déli részén élt azelőtt a hajtóhalászatnak egy neme, mely *turbókolás* néven járta s melynek főszerszáma a *turbukháló* volt. Ez a *turbukháló* alapjában véve olyan volt, mint a *kecsegeháló*, t. i. két öregszemű tükörháló közé finom apróbb szemű léhész háló volt fogva, tehát a háromsorosak közé tartozott. Hossza 10 méter, szélessége 1 m., ina ólmos, apacs helyett pedig csak kötélzete volt. A *turbukháló*-val való halászatot két bödönhajó űzte úgy, hogy a hálóval a kisebb nádüstököt bekerítették s az üstököt a *buklórúd*-dal, mely 4—5 m. hosszú tolórúd volt, meghajtották. A halászatnak ez a módja a nád tövében megfekvő halakra ú. m. csukára és pontyra volt számítva.»¹⁾

Ennek a magyar *turbukháló*-nak az eredetével — a név czimén — foglalkozott már MUNKÁCSI is, ki erről így ír:

«A *turbukháló* tükrös kerítőháló, melybe a halat a *bukló*-val vagy *turbékoló* rúddal

und können auch grosse Fische damit gefangen werden; endlich ist ein beiden gemeinsames Zubehör die Tramp-Stange (*zurbuló rúd*). Die magyarische Form erscheint nur in einer Hinsicht entwickelter als die südrussische, darin, dass sie einen *Steisstein* hat, dessen Anwendung aus der Beschreibung des russischen *turbuk* nicht hervorgeht.

Damit haben wir nun den Ursprung des magyarischen *Buschnetzes* zur Genüge bestimmt und brauchten wir dem nichts beizufügen, gäbe es nicht zufällig in der magyarischen Fischerei noch ein anderes Geräth, das auch im Magyarischen *turbuk* heisst, jedoch seiner Construction nach von dem *Buschnetze* vollständig abweicht.

Dieses magyarische *turbuknetz* beschreibt HERMAN folgenderweise: «Im südlichen Theile des Balaton lebte vordem eine Art Treibfischerei, die unter dem Namen *plumpsen* (*turbókolás*) betrieben wurde und dessen Hauptgeräth das *turbuknetz* war. Dieses *turbuknetz* war im Grunde genommen dem *Störletnetze* ähnlich, d. h. zwischen zwei grossmaschige Spiegelgarne war ein feineres, kleinmaschigeres Blattgarn eingesetzt. Es gehörte also zu den dreiwandigen Netzen. Die Länge desselben betrug 10 m., die Breite 1 m., dasselbe hatte eine Grundleine mit Bleibeschwerung und statt eines Spreizknüttels bloss ein Strickwerk. Das Fischen mit dem *turbuknetze* wurde mit zwei Einbäumern betrieben, derart, dass man mit dem Garne kleinere Rohrbüschel umschloss und das Rohrgebüsch mit der *bukló-Stange*, einer 4—5 m. langen Schiebstange, abtrieb. Diese Art des Fischens war auf die am Grunde der Rohrgebüsch hausenden Fische, wie z. B. Hecht und Karpfen berechnet.»¹⁾

Mit dem Ursprung dieses magyarischen *turbuknetzes* hat sich — des Namens wegen — auch schon MUNKÁCSI beschäftigt, der hierüber Folgendes schreibt:

«Das *turbuknetz* ist ein Spiegel-Umschliessungsnetz, in welches die Fische vermittlems

¹⁾ HERMAN, (1), 317.

beleriasztják. Pontos mása a szerb *trbuk*, *trbok* = art fischgarn (POPOVIČ).»¹⁾

HERMAN a *turbukháló*t a hajtóhalászatnál írja le, mert a halat a *buklórúd*-dal belehajtják a hálóba; a Mesterszótárban azonban ugyancsak HERMAN kerítőhálónak nevezi, mert a nádüstököket kerítik vele körül. Az tehát, hogy HERMAN nyomán MUNKÁCSI is kerítőhálónak minősíti, egészen természetes. MUNKÁCSI nyelvi adatából, bár ő ezt nem mondja ki, az látszik valószínűnek, hogy a magyar a *turbukháló*-nak legalább a nevét a balkáni szlávstól vette át s ennek a feltevésnek kedvezni látszik nemcsak a *turbukháló*-nak korlátolt geográfiai elterjedése a Balaton déli részén, hanem e területnek fekvése is az ország nyugati részén, a balkáni szlávok közelében, sőt egykor szlávok lakta területen. Ezek szerint tehát a *turbukháló* a magyar halászat mesternyelvének e hazában való szerzeménye volna és sajnos csak az, hogy a nyers szótári anyagból egyáltalában nem tűnik ki, hogy a szerb hálónak milyenféle szerkezete lehet.

A mi azonban nekem nem sikerült, azt azóta megoldotta SCHUCHARDT, a ki MUNKÁCSI-nak a *turbukháló*-ról fentidézett soraira a következő megjegyzéseket fűzi: «A *turbuk*-hálónál nem gondol ő (t. i. MUNKÁCSI) a latin *turbare* szóra, mert abban megakadályozza őt a szerb *trbuk*, *trbok*, a melyben ő a magyar szó előképét látja. Csakhogy neki legelőször azt kellett volna megmondania, hogy képzele ő a *turbuk*- és *turbukolni* közti viszonyt; annyi bizonyos, hogy a háló kapta a *turbukolás*-ról a nevét és nem megfordítva és a *turbukháló* a **turbuklóló* helyett áll, ép

der *bukló*- oder *turbékoló*-Stange = Trampe hineingescheucht werden. — Ein genaues Analogon desselben ist das serbische *trbuk*, *trbok* = Art Fischgarn (POPOVIČ).»¹⁾

HERMAN beschreibt das *turbuknetz* bei der Treibfischerei, bei welcher die Fische mit der *bukló*-Stange in's Garn getrieben werden. Im Verzeichniss der volksthümlichen Fachausdrücke heisst aber eben HERMAN dasselbe ein Umschliessungsnetz, weil die Röhrichte damit umschlossen werden. Aus der sprachlichen Angabe MUNKÁCSI's erscheint es wahrscheinlich, obgleich er dies nirgends ausspricht, dass die Magyaren zumindest den Namen des *turbuknetzes* von den Balkanslaven übernommen haben und diese Voraussetzung scheint nicht nur durch die beschränkte geographische Verbreitung des *turbuknetzes* im südlichen Theile des Balaton begünstigt zu werden, sondern auch durch die Lage dieses Gebietes im westlichen Theile des Landes, in der Nähe der Balkanslaven, wie auch dadurch, dass dieser District ehemals von Slaven bewohnt wurde. Demnach wäre also das *turbuknetz* eine in diesem Vaterlande gemachte Erwerbung der volksthümlichen Handwerkssprache und ist nur zu bedauern, dass aus dem rohen lexikalischen Materiale durchaus nicht hervorgeht, welche Construction das serbische Netz besitzt.

Was mir nicht gelang, hat jedoch seither SCHUCHARDT gelöst, der an die oben citierten Zeilen MUNKÁCSI's über das *turbuk*-Netz folgende Bemerkungen knüpft: «Bei *turbuk*-háló an das lat. *turbare* zu denken, daran hindert ihn (nämlich MUNKÁCSI) das serb. *trbuk*, *trbok*, in welchem er das Vorbild des magyarischen Wortes sieht. Er hätte aber zu allervörderst uns sagen müssen, wie er sich das Verhältniss dieses *turbuk*- zu *turbukolni* vorstellt; gewiss ist doch das Netz nach dem Pulsen, und nicht umgekehrt benannt worden und *turbukháló* steht für **turbuklóló*háló, ebenso wie MUNKÁCSI in seinem 'Votják Szótár' (Budapest, 1891. S. 627) — ich denke, aus eigener Machtvollkommenheit — zweimal

¹⁾ MUNKÁCSI, (1), 36.

úgy, mint a hogy MUNKÁCSI a Votják Szótárban (Budapest, 1891. 627. l.) — azt hiszem, a maga önkényéből — kétszer is *turbokfá*-t ír *turboklófa* helyett. POPOVIĆ, a kitől MUNKÁCSI a szerb szót veszi, nem írja le pontosabban a háló nemét; hasonlóképen KARADŽIĆ sem, a ki azonban az előfordulás helyéül Vukovárt jelöli ki. Minthogy ez Magyarország határához közel van, úgy azt hihetjük, hogy a horvátok azt a magyaroktól kölcsönözték. P. BUDMANI, a kihez felvilágosításért fordultam, szíves készséggel s nem minden fáradság nélkül adta meg azt. A „Pabrice za hrvatsku ihtologiju“ ezimű műben, mely a „Glasnik hrvatskoga naraslovnoga družtva“ VIII, kötetének különlevonata alakjában Zágrábban 1892-ben jelent meg, a 29. lapon csak ez áll: „*trbok* [Strutzner]“. A német Strutzner szót azonban egyikünk sem ismeri; emlékeztet a fent idézett *strussolar*, *struz* szóra. A „Летопис Матице Српске“ 188. k. 128. lapján a *трбок* mint bokorháló van leírva, a melylyel a bokros partok alatt a bárkáról halásznak: egy irányítja a hálót, kettő pedig megragad egy-egy kolbigé *trbok*-rudat (узму по једну бучасту трбочку штицу). Ez zimonyi halászok adata, de áll Vukovarra is. A szerb *trbok* tehát a magyar *turbukháló*-tól, mely háromsoros állítóháló, teljesen különbözik; a kettőben csak a velük összekötött *turbukolás* közös s így a *t/u/rb* szógyököknek ezt kellett jelentenie. Hogy a magyarban az még megvan s hogy egyáltalában bizonyos kül- és belterjes fejlődést mutat, a szerbben ellenben a szó elszigetelten s csak korlátolt területen van meg s a Balkán-félsziget többi nyelveiből semmiféle rokonságát felfedezni nem lehet, mindez csak a fentjelzett feltevést teszi valószínűbbé.»¹⁾

turbokfa für *turboklófa* schreibt. POPOVIĆ, dem er das serbische Wort entnimmt, bezeichnet die Art des Netzes nicht näher; ebensowenig KARADŽIĆ, der aber Vukovar als den Ort seines Vorkommens angiebt. Da dieser an der Grenze Ungarns liegt, so entsteht die Vermuthung, dass die Kroaten es von dort entlehnt haben. P. BUDMANI, an den ich mich um Auskunft wandte, hatte die Güte sie mir, nicht ohne Mühe, zu verschaffen. In den „Pabrice za hrvatsku ihtologiju“ (Sonderabdruck aus dem „Glasnik hrvatskoga naravoslovnoga družtva“ VIII, Zagreb 1892. S. 29) steht weiter Nichts als „*trbok* [Strutzner]“. Das deutsche Wort Strutzner ist uns beiden unbekannt; es erinnert an das oben angeführte *strussolar*, *struz*. — Im „Летопис Матице Српске“ Bd. 188. S. 128 f. wird der *трбок* als Hamen beschrieben, mit welchem unter bebuschten Ufern von der Barke aus gefischt wird: einer führt das Netz, zwei ergreifen je eine kolbigé *trbok*-Stange (узму по једну бучасту трбочку штицу). Dies beruht auf Angaben Semliner Fischer, gilt aber auch für Vukovar. Von dem magy. *turbukháló*, einem dreiwandigen Stellnetz, ist also der serb. *трбок* der Gestalt nach ganz verschieden; beide haben nur das mit ihnen verbundene Pulsen gemeinsam, es muss also der Wortstamm *t(u)rb* diese Bedeutung gehabt haben. Dass er sie nun im Magyarischen noch hat, und hier überhaupt eine gewisse intensive und extensive Entfaltung zeigt, im Serbischen aber jenes Wort vereinzelt steht, und in beschranktestem Umkreis vorkommt, auch in den übrigen Sprachen der Balkanhalbinsel sich nichts Verwandtes entdecken lässt, das fällt zu Gunsten der obigen Vermuthung in's Gewicht.»¹⁾

SCHUCHARDT hat also dahin entschieden, dass das serbische *turbuk*-Netz, wenn man nicht bloss den Namen, sondern auch den Gegenstand selber in Betracht zieht, mit dem magyarischen *turbuk*-Netze durchaus nichts gemein hat und das Wort *turbuk*

¹⁾ H. SCHUCHARDT, Romanische Etymologien. II. Wien, 1899. 148—149.

SCHUCHARDT tehát eldöntötte azt, hogy a szerb turbukhálónak, nem a nevet, hanem a tárgyat tekintve, a magyar turbukhálóhoz semmi köze s a magyarban a *turbuk* nem délszláv eredetű, hanem minden valószínűség szerint a délszlávba a magyarból ment át. De hát ha az orosz és szerb ugyanazon *turbuk* szóval jelöli ugyanazon hálólakot, miért nem nevezi a magyar is ugyanazon hálót ugyanazon szóval, és miért nevez a magyar e szóval egy egészen más szerkezetű hálót?

Ebben a kérdésben dönt az, hogy a magyar *turbukháló* más néven megvan az orosz halászatban is. A magyar *turbukháló* immár a múlté s HERMAN sem látta alkalmazásban, megmentette azonban leírását úgy, hogy a DANILEVSKIJ-albumban lerajzolt mását legott fel lehet ismerni. HERMAN-nak a bemondások alapján készített leírását rajzban alig lehetne jobban érzékeltetni, mint a hogyan azt ez a kép teszi. Látjuk rajta (lásd a 357. és 358. ábrát) a «nádüstökök» helyett a gyökeres helyet, melyet a Kubinó-tó orosz halásza *khaluj* (халуй)-nak nevez s hol a halak szeretnek megfeküdni; ez van körülkerítve egy hálóval, mely egytűkrös, — a balatoni kéttűkrös volt, — melynek ina köves, — a balatonié már ólmos volt, — melynek azonban ép úgy nincsen apacsa, mint nem volt a magyarnak, melyről HERMAN azt mondja: «csak kötélzete volt». A képen látjuk a csolnakban a két halászt, — a Balatonon két csolnak volt egy-egy halászszal, — kezükben a halakat závaró tolórúddal, melyet a balatoni halász buklórúdnak nevezett. E szerszám orosz neve *botalnyj peremet* (ботальный переметь), a buklórudé *botala* (ботала).¹⁾

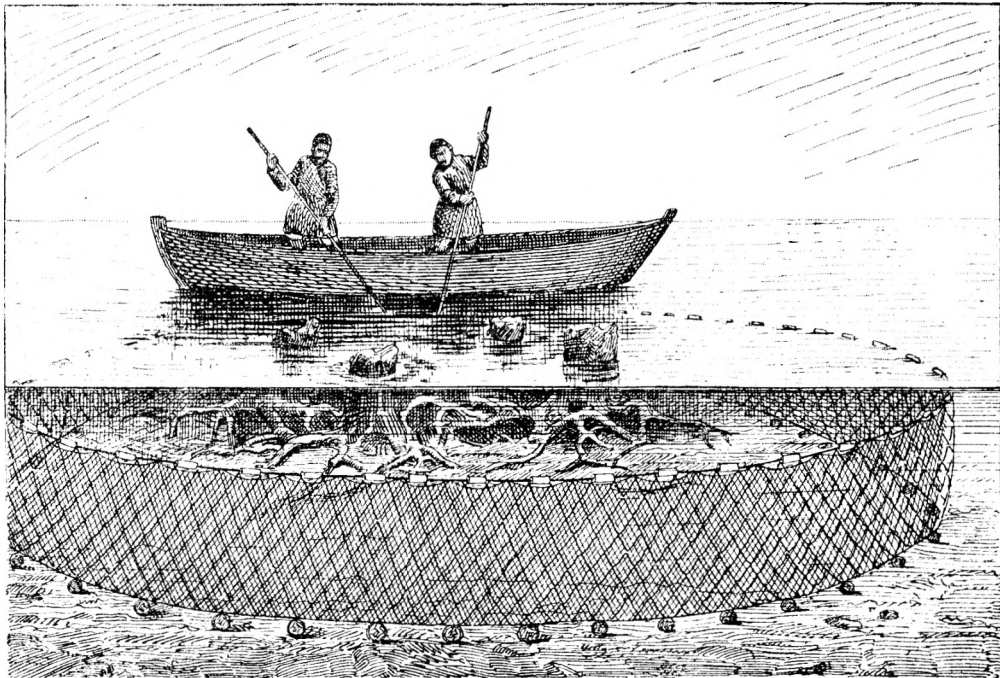
im Magyarischen nicht südslavischen Ursprunges ist, sondern aller Wahrscheinlichkeit nach aus dem Magyarischen in's Südslavische übergieng. Wenn also Russen und Serben dasselbe Wort *turbuk* für dieselben Netzformen gebrauchen, warum benennen dann nicht auch die Magyaren dasselbe Netz mit diesem Worte, sondern belegen mit dem gleichen Worte ein ganz anders construiertes Netz?

In dieser Frage entscheidet, dass das magyarische *turbuknetz* unter einer anderen Benennung auch in der russischen Fischerei vorkommt. Das magyarische *turbuknetz* gehört schon der Vergangenheit an. Auch HERMAN sah es nicht mehr in Anwendung, rettete jedoch die Beschreibung desselben und lässt sich dasselbe nach dieser im DANILEWSKIJ'schen Album sogleich erkennen. Die nach mündlichen Einholungen HERMAN's gegebene Beschreibung könnte in Zeichnung kaum besser versinnlicht werden, als dies auf dem dort gefundenen Bilde der Fall ist. Man sieht daran (siehe Fig. 357 und 358) statt der «Röhrlichte» die mit Wurzelwerk bewachsene Stelle, welche die russischen Fischer vom Kubino-See *chalui* (халуй) heissen und wo die Fische gerne zu hausen pflegen; diese Stelle ist mit einem Netze umschlossen, welches einspiegelig ist, — das vom Balaton war zweispiegelig —, eine mit Steinen beschwerte Grundleine hat, — das vom Balaton war mit Steinen beschwert; — das aber ebenso keinen Spreizknüppel besitzt, wie das Magyarische keinen besass, über welches HERMAN bemerkt: «es besass nur ein Strickwerk». Auf dem Bilde sehen wir im Kahne die beiden Fischer — auf dem Balaton waren es zwei Kähne mit je einem Fischer — in der Hand die zum Zwecke des Fischeaufschleichens nothwendige Schiebestange, die der Fischer vom Balaton *bukló-Stange* hiess. Der russische Name dieses Geräthes ist *botalnyj peremet* (ботальный переметь), die der *bukló-Stange* *botala* (ботала).¹⁾

¹⁾ Изв. сост. рос. рыб. VII.; Рис. Бл. Лед. мор. рыб. А. III. с. 5.

Az orosz halászati irodalom ezen adatát első helyen említtem fel, nemcsak azért, mert jóval régibb, mint a mienk, hanem azért is, mert a kép a mi halászatunk egy már kihalt jelenetét ábrázolja. Az egyezés pontosságában azonban az első hely a Dnjepr melléki *prochodnaja szjetkát* (проходная сѣтка) illeti meg, melyet FALJEJEV pontos leírá-

Diese Angabe der russischen Fischerei-Literatur erwähne ich nicht nur deshalb an erster Stelle, weil sie um ein Beträchtliches älter ist als unsere, sondern auch deshalb, weil das Bild eine schon ausgestorbene Scene unserer Fischerei darstellt. Was jedoch die Genauigkeit der Uebereinstimmung anbetrifft, gebührt die erste Stelle der *prochodnaja szjetka* (проходная

357. ábra. A botalnyj peremet a Kubino taván (Danilevskij).

Fig. 357. Botalnyj peremet vom Kubino-See (Danilevskij).

sából ismerünk. Ez már háromrétegű háló, apacsa nincs, ina ólmos s így alakilag is teljesen egyezik a magyar *turbukháló*-val, szintén csak tavakban, kiöntéses helyeken, tehát állóvizekben a gyökeresek körülkerítésére használják s járulékos eszköze az a hosszú vékony rúd, melynek végén falgömb alakú kivájt fa van, hogy éles ütéseivel a halat a gyökereshől kiűzzék, melynek a kis oroszoknál neve *brjokhalo*

сѣтка) vom Dnjepr, die wir aus der genauen Beschreibung FALJEJEFF's kennen. Dies ist schon ein dreischichtiges Netz, ohne Spreizknüppel und Bleibeschwerung und stimmt daher mit dem magyarischen *turbuknetz* auch morphologisch vollkommen überein. Auch wird dasselbe gleichfalls nur in Seen, auf Ueberschwemmungsgründen, also in stehenden Gewässern zum Umschliessen von Wurzelstöcken gebraucht und auch bei diesem als Hilfsgeräth die lange dünne Stange gebraucht, an deren

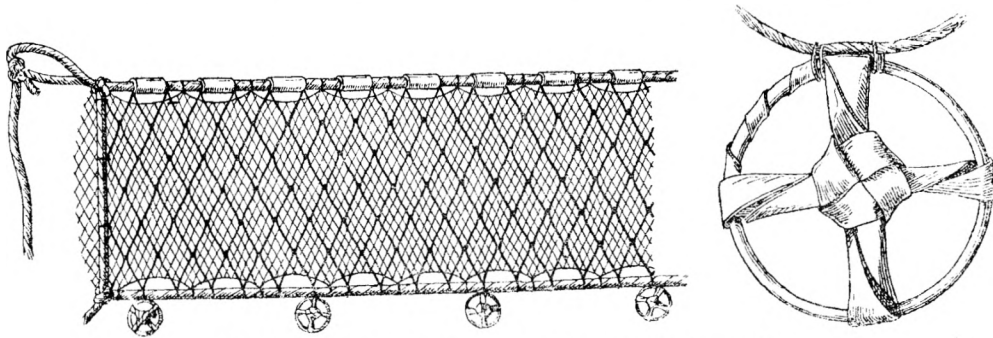
és *khorkalo* (орёхало, хоркало), a nagy oroszoknál *bot* és *botalo* (ботъ, ботало).¹⁾

A kubino-tavi alak kétrétegű hálója a Dnjepr háromsoros alakjával szemben már későbbi fejlemény; a halászok ugyanis e halászatnál csakis a gyökeresből kizavart halakra számítanak s nem a kívülről jövőkre is és így e célra tényleg elég a belső ritka és a külső sűrű réteg.

A magyarságnak ezen a *turbukháló* néven ismert és kihalt szerszáma tehát már

Ende sich ein halbkugelförmig ausgehöhltes Stück Holz befand, damit er mit den scharfen Schlägen desselben die Fische aus dem Wurzelickicht hinaustreibe. Dieselbe heisst bei den Kleinrussen *brjochalo* und *chorkalo* (брёхало, хоркало), bei den Gross-Russen *bot* und *botalo* (ботъ, ботало).¹⁾

Das zweischichtige Netz der Form vom Kubino-See ist gegenüber der dreifachen Form vom Dnjepr schon ein späteres Entwicklungsproduct. Die Fischer rechnen nämlich bei dieser Art des Fischens bloss auf die aus dem Wurzelwerk hinausgetriebenen Fische und nicht auch auf die von aussen kommenden und so sind die innere weitmächtige und die äussere dichte Schichte für diesen Zweck durchaus genügend.

358. ábra. A botalnij peremet szerkezete (Danilevskij).
Fig. 358. Construction des botalnij peremet (Danilevskij).

háromsoros hálójánál fogva is, de ezenkívül a pontos orosz földi analógiák alapján is szintén orosz eredetű.

Ezek után még csak az a kérdés tisztázandó, mért kapta a magyar *turbukháló* azt a *turbuk* nevet, mely az oroszban egy egészen más szerkezetű szerszámot jelent. Ezt a kérdést eldönti az, hogy mi a *turbuk* szó alapértelme. E szó a hármas háló szerkezetre nem vonatkozik s így csak a halászat módjára vagy a másik, a hajtó szerszámra — *turbókolórúd* — vonatkozhatik. A *turbókolás* értelmét pedig a Ma-

Nach dem Vorgebrachten ist nur noch die Frage zu lösen, warum das magyarische *turbuk-Netz* den Namen *turbuk* bekam, der im Russischen ein ganz anders construiertes Geräthe bedeutet. Diese Frage wird durch die Grundbedeutung des Wortes *turbuk* entschieden. Die Benennung bezieht sich nämlich nicht auf die dreifache Netzconstruction und kann also nur mit der Art des Fischens oder mit dem anderen, dem Treibgeräth — *turbukoló-Stange* — in Bezug stehen. Die Bedeutung des Wort *turbókolás* wird aber durch folgende Citate aus dem Magyarischen sprachgeschichtlichen Lexicon im Folgenden genau angegeben:

¹⁾ Флашевъ, 21., 22.

gyar Nyelvtörténeti Szótár idézetei egészen pontosan adják meg a következőkben:

«*Turbokol* (*turbikál* Fal: TÉ. 724): [fodico. wühlen], Vonni kezdte a farkas a kosárt és a róka *turbokolni* kezdte a farkával (HELTAL, 1566: Mes. 282) Bezzeg nem tsekély vízben tapogat ám itt a jámbor, hanem ugyan a part mallyát *turbokolja*, gübüli (PÁZMÁNY, 1623: Kal. Appendix XIV. SzD: MVir. 69). A halászok a halakat az ő eny-helyökről *turboklo* fával a hálóra kergetik (KOMÁROMI, 1651: Imáds. 225). Nemcsak a betűt tölték tzelül, hanem az egész vizet *turboklották* (CZEGLÉDI, 1663: BDorg. 261). Hiszen osztán, ha túl az háló jól meg lészen vetve, jobb akkor neki *turboklanunk* (Mon TME. VII. 290). Eleintén gyenge hitván szerrel volt a hajó dolga, tsak a part mellett *turbikáltak* (FALUDI, 1787: TÉ. 724).»¹⁾

Turbokolni tehát annyit tesz, mint a halat zavarni, *turbukháló* pedig az a háló, melybe a halat bele kell zavarni, hogy megfogja. — A *turbuk* szó tehát nem a hálóra, hanem a hal zavarására s így ennek eszköze: a *turbukolófára* vonatkozik s ilyen értelemben véve *turbukháló* úgy a balatoni háromsoros, mint a bodrogi *bokor*-, és mint végül az orosz földi *turbukháló* is.

Ezek után a két szerszám története egészen világosan áll előttünk. A magyar a honfoglalás előtt Etelközben — az orosz *turbukháló* keleten nem terjed a Dnyeszeren túl — megismerkedett a *botalnyj peremet*-tel és a *turbuk*-kal, utóbbit orosz értelemben véve. Mindkét hálót átvette és az új hazába hozta. Az a halászó magyarság, mely a honfoglalás után a Bala-

«*Turbokol*(*turbikál* Fal: TÉ. 72): [fodico. wühlen]. Der Wolf fing an den Korb zu ziehen und der Fuchs fing an mit dem Schwanz zu pulsen (*turbokolni*) (HELTAL, 1566: Mes. 282). Nun im niedern Wasser tastet hier der Fromme wahrlich nicht herum, sondern pulst (*turbokolja*, gübüli) die Uferhöhhlung (so transitiv! PÁZMÁNY, 1613: Kal. Appendix XIV. SzD. MVir. 69). Die Fischer jagen die Fische mit der Trampe (*turboklófával*) aus ihren Schlupfwinkeln in's Netz (KOMÁROMI, 1651: Imáds. 225). Nicht nur machten sie den Buchstaben zum Ziel, sondern sie pulsten (*turboklották* wohl = sie trübten!) das ganze Wasser (CZEGLÉDI, 1663: BDorg 261). Pulsen (*neki turboklanunk*) wir doch, wenn drüben das Netz gut geworfen ist, dann um so besser gegen dasselbe (Mon. TME. VII. 290.). Anfangs erging es dem Schiffe schlecht, sie (die Schiffer) pulsten (*turbikáltak*) bloss neben dem Ufer (FALUDI, 1787: TÉ. 724).»¹⁾

Turbokolni heisst also so viel wie Fische aufstören, und ist das *turbuknetz* jenes Netz, in welches der Fisch hineingescheucht werden muss, will man damit Fische fangen. Das Wort *turbuk* bezieht sich aber nicht auf das Netz, sondern auf das Aufscheuchen des Fisches und damit auf das hiezu verwandte Geräthe desselben, auf das *Trampholz* und sind in diesem Sinne sowohl das *dreiwandige Netz* vom Balaton, das *Buschnetz* vom Bodrogi und endlich auch die russische Form wahre *turbuknetze*.

Nach dem Gesagten steht die Geschichte dieser beiden Geräthe ganz klar vor uns. Die Magyaren wurden noch vor der Landnahme im Etelköz (das russische *turbuknetz* ist im Osten über den Dnyestr hinaus nirgends verbreitet) mit dem *botalnij peremet* und mit dem *turbuk* (letzteren im russischen Sinne genommen) bekannt. — Sie übernahmen nun beide Netze und brachten sie in das neue Vaterland herüber. Diejenigen fischfangenden Magyaren, die nach der Landnahme an den Balaton

¹⁾ Magyar Nyelvtört. Szótár, III. 810.

ton mellékén meghuzódott, magával vitte mindkét szerszámot; a hármasháló azonban, mint láttuk, tisztán tavi, a *turbuk* (*bokor*) *háló* ellenben tisztán folyami szerszám; az utóbbira a Balaton taván nem volt szüksége, az tehát ott hamar eltűnt a gyakorlatból; a folyami turbókolás helyett azonban annál jobban kifejlett a tavi turbókolás, ennek szerszáma volt e hármasháló állító-, kerítő-, hajtó alkalmazásban, mely idővel akár a *turbókolás* műveletéről, akár az egykori *turbókolófáról*, melyet a halász hármashálójához ép úgy alkalmazhatott, mint a *turbuk* (*bokor*) *hálóhoz*, neveztetett el *turbukháló*-nak. Minthogy pedig a magyarság a *turbuk* szóval a halak űzését jelezte, s az így űzött halak megfogására többféle hálószerkezete is volt, az orosz *turbukháló* nevéből *bokorhálót* csinált, ezzel jelezvén azt, hogy e hálóval hol halásznak (t. i. a bokor aljában) s így meghagyván a *turbukot* a cselekvés jelölésére. Hogy pedig a balatoni hármasháló a délorosz földről eredő *turbuk* nevet nem már a délorosz földön kapta, hanem a honfoglalás után az új hazában, azt bizonyítja az, hogy sem a délorosz földön, sem általában az orosz földön a *turbuk* nevet hármashálóra nem alkalmazzák.

De még a gondolkozásmód is, melylyel a magyar halász a *turbukhálót* a *turbukolásról*, *turbukolófáról* nevezte el, a szláv eredetet erősíti meg, mert még ennek az elnevezésnek is megvan a maga orosz analogiája. — A DANILEVSKIJ albumokból bemutatott 5 háromsoros háló közül kettőhöz, a Dwina-mellékihez és a Kubinótavihoz használnak *turbukolófát*, a minnek az orosz neve *bot*, *botalo*, *botala*, (БОТЪ, БОТАЛА, БОТАЛО) stb., s ezt a két hálót s így köztük éppen a mi balatoni *turbukhálónk*

zogen, brachten beide Geräthe mit sich; das *dreiwandige Netz* ist jedoch, wie wir sahen, eine reine Teichform, während das *turbuk*-(*Busch*)-*Netz* ein reines Flussfischerei-Geräth ist; das letztere konnte im Balaton nicht verwendet werden, verschwand also schnell aus dem Gebrauche. Anstatt im Flusse zu scheuchen, entwickelte sich aber alsbald die gleiche Art im See und diese hatte dieses dreifache Netz zum Geräthe in der Verwendung als Stell-, Umschliess- und Treibnetz, das sodann mit der Zeit, entweder vom Act des *Scheuchens* (*turbókolás*), oder von dem einstmaligen *Trampholz* (*turbókoló fa*), welches der Fischer zum *dreifachen Netz* ebenso gut verwenden konnte, wie zum *turbuk*-(*Busch*)-*Netz*, ganz einfach *turbuknetz* benannte. Da nun aber die Magyaren mit dem Worte *turbukolni* das Treiben der Fische bezeichneten und zum Einfangen der aufgescheuchten Fische sogar mehrere Netzconstruktionen kannten, änderten sie den Namen des russischen *turbuknetz* in *Buschnetz*, womit sie den Ort bezeichneten, wo mit diesem Netze gefischt wird (nämlich im Busche) und belassen dabei das Wort *turbuk* zur Bezeichnung des Fischens. Dass aber das *dreiwandige Netz* vom Balaton die von südrussischem Boden herrührende Benennung *turbuk* nicht schon in Südrussland, sondern erst nach der Landnahme, im neuen Vaterlande erhielt, wird dadurch bewiesen, dass man weder in Südrussland, noch im Allgemeinen in ganz Russland die Benennung *turbuk* auf ein dreiwandiges Netz anwendet.

Sogar die Denkart, mit welcher der magyarische Fischer das *turbuknetz* von den Wörtern *turbókolni* und *turbukolófa* benannte, bestärkt den slavischen Ursprung, da sogar diese Benennung ihre Analogie findet. — Von fünf im DANILEVSKIJ'schen Album dargestellten Netzen wird bei zweien derselben, bei dem von der Dwina und dem vom Kubino-See, die *Trampe* (*turbukolófa*) gebraucht, die auf russisch *bot*, *botalo*, *botala* (БОТЪ, БОТАЛО, БОТАЛА) heisst u. s. w. und haben die

analogiáját is, az orosz szintén a *turbokolás*-ról s a *turbokoló rúdról* nevezte el, a Dwina-mellékit *botalniczá* (ботальница)-nak, a Kubino-mellékit *botalnyj peremet* (ботальный перемет)-nek!

A turbukoló, gübülő, zurboló és bottló.

Láttuk, hogy a *turbukoló* rúdnak magyarban és oroszban nemcsak bizonyos szerszámjárásokban, de még bizonyos szerszámok elnevezésében is jelentős szerepe van. Ismerkedjünk tehát meg e szerszámmal részletesebben. A magyarban *turbukoló*, *zurboló*, *gübülő*, *bottló* stb. szinonimákül vétetnek, vegyük elő őket egyenkint.

A halászat legősibb csoportjában, a rekesztő halászatban találkoztunk először e hajtószerszámmal és pedig a czégenél; a székely felállítva és berendezve a czéget, *gübülőrúddal* űzi a halat a czége bockorvarsájába.¹⁾ Alakját tüzetesen HERMAN sehol nem írja le, de a következő sorokból következtethetünk arra: «A halász elállja a gübő vagy göbe kifolyását, a rudas meghajtja a göbét úgy, hogy a *gübülő rúddal* a kövek közé és alá szurkál.»²⁾ Ennek a *gübülő rúdnak* a végén tehát nem lehet semmi, sem fatalp, sem bőrdarab, mert az ilyesmi csak akadályozná a halászt abban, hogy a kövek közé és alá szurkálhasson — Alakját a 359. ábra mutatja.

Találkozunk e szerszámmal a kerítő és

Russen beide, und darunter auch das Analogon unseres *turbuknetzes* gleichfalls vom *Trampen* und vom *Trampholz* benannt: das Netz von der Dwina-Gegend *botalnicza* (ботальница), das vom Kubino-See *botalnyj peremet* (ботальный перемет)!

Die Trampe (turbukoló, gübülő, zurboló, bottló).

Wir sahen, dass der Trampe in der magyarischen und russischen Fischerei nicht nur bei der Handhabung, sondern sogar bei der Benennung gewisser Geräthe eine bedeutende Rolle zukommt. Machen wir uns daher mit diesen Geräthen eingehender bekannt. Im Magyarischen werden die Worte *turbukoló*, *zurboló*, *gübülő*, *bottló* u. s. w. für Synonymen genommen. Betrachten wir dieselben der Reihe nach.

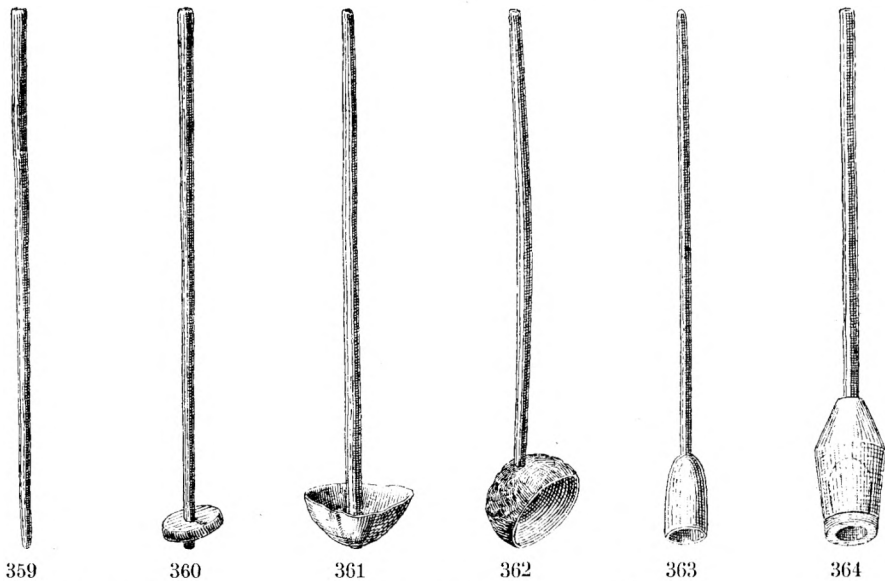
Wir trafen dieses Treibgeräth zum erstenmale in der urthümlichsten Gruppe der Fischerei, in der Sperrfischerei, und zwar bei der Wehre. Haben die Székler die Wehre aufgestellt und eingerichtet, so scheuchen sie die Fische mit der *gübülő*-Stange (Trampe) in die kehllose Babuschenreuse der Wehre.¹⁾ Die Form dieser Trampe wird durch HERMAN nirgends eingehender beschrieben, jedoch lässt sich aus seinen folgenden Zeilen auf dieselbe folgern: «Der Fischer verstellt dem Ausflusse der Vertiefung (*gübő* oder *göbe*) den Weg, treibt diese ab, derart, dass er mit der *gübülő*-Stange (Trampe) zwischen und unter die Steine stösst.»²⁾ Am Ende dieser *gübülő*-Stange kann sich also unmöglich eine Holzsohle, ein Lederstückchen oder dergleichen befinden, da diese den Fischer bloss hindern würden, inmitten und unter die Steine zu stossen. Die Gestalt desselben zeigt Fig. 359.

In der Umschliessungsfischerei, und zwar in der unter Eis betriebenen, treffen wir auf dieses Geräthe unter der Benennung *buffogató* (Plumpser). Dieser *buffogató* ist

¹⁾ HERMAN O., (1), 151. — ²⁾ HERMAN O., (1), 518.

pedig a jeges kerítő halászatban *buffogató* néven. «Ez a *buffogató* rendesen valami tölgyfának a golyvaszerű kinövése, mely tűzzel-vassal van kivájva s ezután nyélbeütve, a mint ezt a 362. ábra mutatja. Magyarázatra nem szorúl, hogy a *buffogató* kávas felével a vízre ütve, nagyott szól. Szerepelt a hígvizen való tanyavetésnél is, de már tűnedezik.»¹⁾ *Buffogató*-nak Kenesén hívják, a Balaton északi csücskében, míg

zumeist der kropfartige Auswuchs irgend einer Eiche, der entweder durch Feuer oder mit dem Messer ausgehöhlt und hierauf an einen Stiel befestigt wird, wie dies Fig. 362 zeigt. Dass der Plumpser mit der ausgehöhlten Seite aufs Wasser geschlagen, einen hohlen Ton giebt, bedarf keiner weiteren Erklärung. Derselbe spielte auch beim Tanyenstellen auf offenem Wasser eine Rolle, die heutzutage jedoch mehr und mehr verschwindet.»¹⁾ *Buffogató* heisst er in Kenese, im nördlichen Winkel des Ba-

359—364. ábrák. Magyar és orosz botlók (Herman, Danilevskij. Szabanyejev).

Fig. 359—364. Magyarische und russische Trampen (Herman, Danilewskij, Sabanjeff).

Tihanyban a Balaton derekán *bufoló*, *bufonó* a neve.²⁾

A hajtóhalászatnak egyik főszerszámát képezi s itt «több nevet is visel, mint péld. *turbókolófa*, *zurbolórúd*, *gübülórúd*.» — «A *zurbolórúd* néhol fatalpas, mint a 360. rajz mutatja, néhol, sőt leggyakrabban ócska bőrdarabok vannak talpként rászegezve (361. ábra).»³⁾ Ugyancsak a hajtó halászatban és pedig a turbukháló leírá-

laton, während er in Tihany, in der Mitte des Balaton *bufoló*, *bufonó* genannt wird.²⁾

Derselbe bildet ein Hauptgeräthe der Treibfischerei und führt sogar mehrere Benennungen, wie z. B. *turbókolófa*, *zurbolórúd*, *gübülórúd*. «Die *zurbolórúd* genannte Form hat hie und da eine Holzsohle, wie Fig. 360 zeigt, anderorts, ja an den meisten Stellen, sind als Sohle alte Lederstückchen darangenagelt (Fig. 361).»³⁾ Gleichfalls in der Treibfischerei und zwar bei der Beschreibung des *turbuk*-Netzes wurden wir mit der *bukló*-Stange, d. i.

¹⁾ L. c. 389. — ²⁾ L. c. 775. — ³⁾ L. c. 311.

sánál találkoztunk a *buklórúddal*, «mely 4—5 m. hosszú tolórúd» ¹⁾ s alkalmazása szerint végén ismét nem lehet se káva, se fa- vagy bőrtalp. A jeges hajtó halászatnál a *zurboló* «lánczos rúd» ²⁾ s ide tartozik az a nagy, közel mázsás *zurboló* vasgolyó is Szolnokról, «melyet, hosszú kötélre kötve, arra használtak, hogy a halakat a mélységek fenekén levő gödrökből kizavarják.» ³⁾

A kereső halászat egyik szerszámának, a kaparóhálónak járuléka a *bolló*; «ez 3—4 méter hosszú rúd, melynek vastagabb végére rendszerint valami ócska bőrdarab van rászegve s azonos a *zurbóló*fával, *gübülől*vel, *buklól*val.» ⁴⁾ Neve a Bodván *bolló*, az Ipolyon *butoló* s azonos vele a B. SZABÓ D. által feljegyzett *bugyka*, *bugykázó*, ⁵⁾ s e czímen a miskolci *butykázó* rúd is. ⁶⁾

Mindezekből látjuk, hogy e hajtó szerszám alkalmazásban van a rekesztő, kerítő, hajtó és kereső halászatnál; nevei: *turbukolófa*, *buklórúd*, *zurbolórúd*, *gübülőrúd*, *bolló*, *butolófa*, *bugyka*, *bugykázó*, *butykázórúd*, *buffogató*, *bufoló*, *bufonó*; alakjai: hegyesvégű, fatalpas, bőrtalpas, vájttalpas, lánczos — fanyéllel, vasgolyó — kötéllel.

A 12 név, melyen e szerszámot az országban ismerik, négy csoportra osztható származás szerint: *gübülőrúd*, *turbókolófa* (és *buklórúd*), *zurbolórúd* s végül a *bolló* csoportja (*butoló*, *bugyka*, *bugykázó*, *butykázó*, *buffogató*, *bufoló*, *bufonó*). Ámbár HERMAN OTTÓ ezeket synonymáknak veszi.

«einer 4—5 m. langen Schiebstange» bekannt, ¹⁾ und kann auch bei dieser, aus der Art der Anwendung gefolgert, weder eine Höhlung, noch eine Lederbesohlung vorkommen. Bei der Eis-Treibfischerei ist der *zurboló* «eine Kettenstange» ²⁾ und gehört hieher auch die grosse, beinahe einen Centner wiegende *zurboló*-Eisenkugel von Szolnok, «die an einen langen Strick gebunden, dazu benützt wird, die Fische aus den in den Flussboden eingegrabenen Grundlöchern herauszuscheuchen.» ³⁾

Als Hilfsgeräth eines zur Suchfischerei gehörigen Kratzhamens kommt auch der *bolló* vor; «es ist dies eine 3—4 m. lange Stange, an deren dickeres Ende für gewöhnlich irgend ein altes Lederstückchen angenagelt und die mit den *zurbólófa*, *gübülő* und *bukló* ⁴⁾ genannten Formen identisch ist.

Die Benennung desselben ist am Bodrog *bolló*, an der Ipoly *butoló*, identisch sind damit die von B. SZABÓ D. aufgezeichneten *butyka*, *butykázó*, ⁵⁾ und auch die *butykázó*-Stange von Miskolcz. ⁶⁾

Aus all dem ist ersichtlich, dass dieses Treibgeräth bei der Sperr-, Umschliessungs-, Treib- und Suchfischerei im Gebrauche steht; Benennungen für dasselbe sind: *turbukolófa*, *buklórúd*, *zurbolórúd*, *gübülőrúd*, *bolló*, *butolófa*, *bugyka*, *bugykázó*, *butykázórúd*, *buffogató*, *bufoló*, *bufonó*; Formen desselben: zugespitzte, holzsohlige, ledersohlige, hohlköpfige, solche mit an einem Holzstiele befestigten Ketten, und solche mit eisernen Kugeln an einem Stricke.

Die 12 Benennungen, unter welchen dieses Geräth im Lande bekannt ist, können ihrer Herkunft nach in vier Gruppen getheilt werden, *gübülőstange*, *turbókolóholz* (und *bukló*-Stange), *zurboló*-Stange, und endlich die Gruppe des *bolló* (*butoló*, *bugyka*, *bugykázó*, *butykázó*, *buffogató*, *bufoló*, *bufonó*). Obwohl OTTO HERMAN dieselben als Synonyme ansieht und sie ihrer Anwendung nach de facto als solche genommen werden können, existieren zwi-

¹⁾ L. c. 317. — ²⁾ L. c. 394. — ³⁾ L. c. 168. — ⁴⁾ L. c. 330. — ⁵⁾ L. c. 775. — ⁶⁾ L. c. 394.

s alkalmazás szerint azoknak is vehető, de úgy alak, mint eredet dolgában határozott különbség van köztük. Így a gübülő és a turbukolórúd egyszerűen döfögető rúd, még pedig talp és fej nélkül; a *zurbolórúd* a lánczos rudat jelenti, végül a *bolló* (és csoportja) a fa- és bőrtalpas, valamint a vájttalpas alakokat jelzi. Hogy időnk folyamán egyik szót a másik helyett is alkalmazták, az könnyen érthető, de ez még maig sem terjedt annyira, hogy p. o. a vájttalpas, vagy fa- és bőrtalpas *bollólást* gübülésnek vagy turbókolásnak neveznék, sőt e nevek földrajzi elterjedésében bizonyos éles földrajzi elkülönültség van, lévén a gübülés a székelység, a *turbókolás* a nyugati Balaton-rész, a *zurbolás* a Közép-Tisza sajátja, melyeket valamelyest a *bollólás* kapcsol össze földrajzilag.

A typologiai elkülönültségnél is élesebb és nyilvánvalóbb a nevek eredetében való különbség. MUNKÁCSI e szavak közül egyedül a gübülést tartja szükségesnek megmagyarázni s ezt a következőképen származtatja: «Másféle szó vízvájta mélyedésre a göbe, göbö, melynek rokonsága, mint már BÁLINT GÁBOR észrevette, a mongolságban mutatkozik: mongol *köb* = tefie wasserstelle (v. ö. *khoba* = ein kleiner kanal oder graben és *khobil* = dachrinne); HERMAN OTTÓ szerint származnék: *gübü*, *gübülórúd*, *gübülni*: a *gübü*-vel a pisztángot zavarni, hálóbba kergetni; ámde egészen pontosan megfelelő szó a kondai vogul *kömp* = a halat rúddal a hálóbba vagy más fogószerszámba kergetni s e szerint *gübü* már igenévi képzés volna.»¹⁾

schen denselben dennoch sowohl der Form, als auch der Herkunft nach bestimmte Unterschiede.

So sind die *gübülő*- und die *turbukoló-Stange* einfache Stechstangen, ohne Sohle und Kopf; *zurbolórúd* bedeutet eine mit einer Kette behangene Stange, *bolló* (und seine Gruppe) endlich, bezeichnet die Formen mit hölzernen und ledernen Sohlen wie auch die Formen mit gehöhlten Köpfen. Dass man im Verlaufe der Zeiten statt einer Benennung auch eine andere anwendete, ist leicht verständlich, jedoch bis heute nicht so weit verbreitet, dass man z. B. das Trampen (*bollólás*) mit Geräthen, die an der Spitze eine Holz- oder Leder- sohle tragen *gübülés* oder *bollólás* heissen würde. ja es giebt sich sogar in der geographischen Verbreitung dieser Geräthe eine gewisse geographische Abgesondert- heit kund, da *gübülés*, das sprachliche Eigenthum der Székler, *turbókolás* im westlichen Theile des Balaton, *zurbolás* an der mittleren Theiss zu Hause ist; die geographisch wenigstens in etwas durch das Wort *bollólás* verbunden werden.

Schärfer und mehr zu Tage tretend als diese typologische Besonderheit ist der Unterschied in Betreff der Abstammungen dieser Namen. MUNKÁCSI glaubt, es genügt, wenn er von allen diesen Worten allein *gübülés* erklärt und leitet dies auf folgende Weise ab: «Ein anderes Wort für durch Wasser gegrabene Vertiefungen ist *göbe*, *göbö*, dessen Verwandtschaft, wie schon GABRIEL BÁLINT bemerkte, sich im Mongolischen zeigt; mong *köb* = tefie Wasserstelle (vergl. *khoba* = ein kleiner kanal oder graben und *khobil* = dachrinne); nach OTTO HERMAN würde hieraus entstehen: *gübü*, *gübülórúd*, *gübülni*: mit dem *gübü* die Forellen zu scheuchen und in's Netz zu jagen; da jedoch das konda-wog. *kömp*, das ein ganz genaues Analogon ist: die Fische mit Stangen ins Netz oder in andere Fanggeräthe zu treiben bedeutet, wäre *gübü* schon eine participale Bildung.»¹⁾

¹⁾ MUNKÁCSI B., (1), 73.

Ebből kitűnik, hogy e szó úgy a magyarban, mint a vogulban mongol eredetű s így a magyarság legősibb korára s valamelyes mongol szomszédságra, hatásra utal. Az arali szákolás *gübülése* tehát szintén ide tartozik.

A *turbuk* szó a szlávból és pedig a Dnjesztr mellékéről kerülve a magyarba, a belőle származó *turbukoló* (*turbukló*) és *bukló* szintén szláv eredetű; tárgyilag tiszta synonymja ez a *gübülő*-nek, s azt, hogy a magyar a *gübülő* mellett még egy szláv szót is átvett ugyanazon eljárás és tárgy jelölésére, azzal magyarázhatjuk meg, hogy a *gübülés* eredetileg és főként a czégés halászatnak, a *turbukolás* az oroszról átvett *turbuk* (bokor) féle hálónknak volt járulékos eszköze.¹⁾

A *zurbuló* szó eredetének megvilágításához mint MUNKÁCSI-nak, úgy nekem sincs nyelvi adatom, de származására világot vet az, hogy ilyen lánczos rudat az orosz területről nem ismerünk, ellenben megvan a németeknél: «A zurholás és üzés, litvánul *spurkti*, abból áll, hogy hosszú s e célra berendezett rudakkal erős

Hieraus geht hervor, dass dieses Wort sowohl im Magyarischen, wie im Wogulischen mongolischen Ursprunges ist, und daher auf die Urzeit der Magyaren und auf irgend eine mongolische Verwandtschaft und Einwirkung verweist. Das *Trampen* (*gübülés*) bei der Sackfischerei vom Aral-See gehört also gleichfalls hieher.

Nachdem das Wort *turbuk* aus dem Slavischen und zwar von der Dnjepr-Küste in's Magyarische gelangte, sind die daraus entstandenen Formen *turbukoló*, (*turbukló*) und *bukló* gleichfalls slavischen Ursprunges; materiell genommen ist dies ein reines Synonym von *gübülő* und kann der Umstand, dass die Magyaren neben *gübülő* zur Bezeichnung desselben Vorganges und Objectes auch ein slavisches Wort übernahmen, dadurch erklärt werden, dass *gübülés* ursprünglich und hauptsächlich ein accessorisches Vorgehen bei der Wehr-Fischerei, *turbukolás* aber ein ebensolches Vorgehen beim Gebrauche des von Russen verwendeten sog. *turbuk*-(Busch-) Netzes war.¹⁾

Zur Beleuchtung des Ursprunges des Wortes *zurbuló* fehlt es auch mir, gleichwie MUNKÁCSI, an sprachlichen Daten, doch wird auf die Herkunft desselben dadurch ein Licht geworfen, dass uns derartige Kettenstöcke aus russischem Gebiete nirgends bekannt sind, bei den Deutschen jedoch vorkommen: «Das *Pumpen* und *Jagen*, lith. *spurkti* besetzt darin, dass mit langen, besonders eingerichteten Stangen

¹⁾ SCHUCHARDT, ki munkám e részét még kéziratban látta s több adatomat felhasználta, velem szemben azt hiszi, hogy a *turbuk* szó a román nyelvekből került a magyarba és a magyar útján jutott Moldvába és a Duna torkolatához; szerinte a *turbukolni* a latin *turbare* származéka s mert a *turbuk* alakot nyugat felé nem tudja kimutatni, azt egy latin **turbicare* alak feltételezésével akarja megmagyarázni. A végeredmény az, hogy ennek a kérdésnek nyelvi része ma még megoldatlan, s ezt SCHUCHARDT is beismeri. — H. SCHUCHARDT, Romanische Etymologien, Wien, 1899. II. 147. 152.

¹⁾ SCHUCHARDT, der diesen Theil meine Arbeit noch im Manuscripte sah und mehrere meiner Daten benützte, hält entgegen meiner Ansicht dafür, dass das Wort *turbuk* aus den romanischen Sprachen in's Magyarische gelangte und auf dem Wege des letzteren in die Moldau und an die Donaumündung. Seiner Meinung nach ist *turbukolni* vom lateinischen *turbare* herzuleiten; da er jedoch die Form *turbuk* im Westen von nirgendher aufweisen kann, will er dasselbe durch Annahme einer hypothetischen **turbicare*-Form erklären. Das Endresultat ist heute noch in der Schwebe, was SCHUCHARDT selber anerkennt. — H. SCHUCHARDT, Romanische Etymologien, Wien, 1899. II. 147. 152.

zajt ütnek a vízben, hogy a halakat a felállított hálókba bekergessék. Ezeknek a rudak(*Pumpen*)-nak a végére vagy egy darab merev bőrt, vagy zsinórra fűzött nagyobb fagolyókat függesztenek, vagy több vasgyűrűt fűznek reá, a melyek a rúd mozgásánál egymáshoz ütődnek s zajt csinálnak¹⁾ Fel kell tennünk tehát, hogy a *zurbolás*, a mennyiben lánczos botokkal történik, német eredetű. Amennyiben azonban a *zurboló* szó *zurb-* gyöke a litván *spurkti*-val rokonnak bizonyulna — a minnek eldöntése a nyelvészek dolga, úgy a néprajzi tárgyak földrajzi elterjedésének ismét azon sajátosságos útírányával volna dolgunk, amely keleti Poroszországból Lengyelországon és a Kárpátokon át vezetne Alföldünkre, melylyel már az *akol* szónál találkoztunk, amelyet aztán történetileg igazolni alig tudunk.

A *botló* néven ismert szerszám s különösen annak vajtfejú alakja, — melylyel szemben a fa- és bőrtalpas alakok nyugati német hatástól származottaknak látszanak, alakilag pedig a vajtfejűvel szemben degenerálást mutatnak, másfelől átmenetet képeznek a *gübülő* és *turbukoló* hegyesvégű rudakhoz, — egész Oroszországban ismeretes és specialisan orosz szerszám. Alakját bemutatják DANILEVSKIJ is, SZABANYEJEV is, s e rajzokból — 363. 364. ábra — kitűnik, hogy az orosz *botló* alakja egyező a mi botlóinknak vajtfejú alakjával.²⁾ Oroszországban is használják, még pedig úgy a kerítő, mint a hajtó és állító halászatoknál, de a czégés halászat-

ein starkes Getöse im Wasser verursacht wird, um die Fische in aufgestellte Netze hineinzutreiben. Diese Stangen (Pumpen) sind am Ende entweder mit einem Stück steifen Leders oder mit einer Anzahl grosser an Schnüren befestigten Holzkugeln verbunden oder es ist auf sie eine Anzahl eiserner Ringe aufgestreift, die bei Bewegungen der Stange an einander rasseln.¹⁾ Man muss also voraussetzen, dass das *zurbolás*, insoferne es mit Kettenstöcken geschieht, deutschen Ursprunges ist. Sollte sich jedoch die Wurzel *zurb* des Wortes *zurboló* mit dem lithauischen *spurkti* verwandt erweisen, — worüber zu entscheiden, Sache der Philologen ist, so hätten wir es hier wieder mit jener eigenthümlichen Wegrichtung der geographischen Verbreitung ethnographischer Gegenstände zu thun, die aus dem östlichen Preussen durch Polen und die Karpathen überschreitend in's ungarische Alföld (Tief-land) führt, der wir schon bei dem Worte *akol* begegneten und die historisch überaus schwer zu rechtfertigen ist.

Das unter der Benennung *botló* bekannte Geräthe, und besonders die hohlköpfige Form desselben, der gegenüber die Formen mit Holz- und Ledersohlen auf deutschen Ursprung hinzuweisen scheinen, und zugleich morphologisch als degenerierte Formen aufzufassen sind, bildet andererseits einen Uebergang zu den *gübülő* und *turbukoló* genannten spitzen Stangen und ist ein in ganz Russland bekanntes, specifisch russisches Geräthe. Die Form desselben stellen sowohl DANILEWSKIJ, wie SABANJEJEFF dar, und geht aus diesen Zeichnungen (Fig. 363, 364) hervor, dass die Gestalt des russischen *botló* mit der hohlköpfigen Abart unseres *botló* identisch ist.²⁾ Derselbe wird auch in Russland benützt und zwar sowohl bei der Umschliess-, wie bei den Treib- und Stellfischereien, doch fand ich keine Spur einer Anwendung

¹⁾ BENECKE, 410. p. — ²⁾ Л. И. Сабанъевъ, (1), II. 121. p. 29. fig. — Н. А. Варнаховскій, (1), 89. — Рис. Бѣл. Лед. мор. рыб. А. III. а. 1. — Н. И. Фалѣевъ, 21. 22. — С. К. Паткановъ, (3), I. 254., II. 266. — Воевода, 193.

ban való alkalmazásának nyomát nem találom. A *rjeszofkánál* való alkalmazásával már találkozunk, előfordul a felsoroltakon kívül az örös *szizsa*-hálónál is.¹⁾ Az oroszország terjedésével átment Sziberiába is, a törzsökös bennszülött azonban maig sem használja, a mint hogy az ugarságnak ez a vájtfejű *botló* soha sem is volt ősi szerszáma.

A vájtfejű *botló* orosz neveinek nagy része ugyanazon gyökből ered, ezek *bot*, *botka*, *botalo*, *botala*, *botf*, *boftun*, s sziberiai változatai *batukhi*, *bataukhi* (ботъ, ботка, ботало, ботала, ботвъ, бовтунъ, батухи, батаухи),²⁾ ellenben más eredetűek a kis orosz *brjokhalo* és *khorkalo* (брѣхало, хоркало). E név és szerszám átment a votjákba is *botan* alakban.³⁾ Ez orosz szavak közül a *botka* pontosan megmutatja a magyar *butyka*, *butykázó*, *bugykázó* szók eredetét, az orosz *botalo*, *botala* alak a magyar *botló* és *butoló* eredetét, a *botf* alak pedig a *bufoló*, *bufonó* és *buffogatóé*, mely utóbbi tehát nem hangutánzó, mint azt MUNKÁCSI hihette, aki fölöslegesnek tartotta e szó eredetével foglalkozni. És mert a *botf* alak csakis délnyugati Oroszországban a Dnjepr és Duna közt vagyis a régi Etelközben van meg⁴⁾ és mert a magyar *buffogató*, *bufoló*, *bufonó* f-es alakok hangtanilag szorosan ehhez csatlakoz-

desselben in der Wehrenfischerei. Mit der Anwendung desselben beim Fischen mit der *rjeschofka* sind wir schon bekannt geworden, auch kommt derselbe ausser bei den aufgezählten Formen bei dem *sischa*-Netze mit dem Fühler vor.¹⁾ — Mit der Ausbreitung der Russen übergieng es auch nach Siberien, wird aber von den Eingebornen bis heute noch nicht benützt, wie ja doch dieser hohlköpfige *botló*, niemals ein Urgeräthe der Ugrier war.

Ein grosser Theil der für den hohlköpfigen *botló* gebräuchlichen russischen Benennungen entstammt übrigens aus einer und derselben Wurzel. Es sind dies: *bot*, *botka*, *botalo*, *botala*, *botf*, *boftun*; siberische Varianten: *batuchi*, *batauchi* (ботъ, ботка, ботало, ботала, ботвъ, бовтунъ, батухи, батаухи).²⁾ — Anderen Ursprunges sind das kleinrussische *brjochalo* und *chorkalo* (брѣхало, хоркало). Dieser Name übergieng sammt dem Geräthe in der Form *botan* auch ins Wotjakische.³⁾ — Von diesen russischen Worten giebt *botka* den genauen Ursprung der magyarischen Wörter *butyka*, *butykázó*, *bugykázó*, das russische *botalo*, *botala* den Ursprung von *botló* und *butoló* und die Form *botf* jenen von *bufoló*, *bufonó* und *buffogató*, welches letzteres also nicht onomatopoeisch gebraucht ist, wie MUNKÁCSI glaubte, der es für überflüssig hielt, sich mit dem Ursprung dieser Worte zu beschäftigen. Da nun die Form *botf* bloss im südwestlichen Russland, zwischen Dnjepr und Donau, d. i. im alten Etelköz vorkommt⁴⁾ und sich die magyarischen Formen *buffogató*, *bufoló*, *bufonó* mit dem inlautenden *f* phonetisch

¹⁾ Dr. M. BUCH, 502—503.

²⁾ Az igei alak ботать. Сабауверъ, (2), 59. 100.

³⁾ A kubáni *boftun* alak az átvétel helyét illető meghatározásunkban nem jöhet figyelembe, mert az oroszok kubáni megtelepedése már az újkorban történt, az *f*-es alak csak azt bizonyítja, a mit VOJEVODA is mond, hogy a Kubán oroszai főként kisoroszok, tehát szintén a Dnjepr vidékéről valók.

²⁾ Die Verbal-Form ist ботать. Сабауверъ, (2), 59. 100.

³⁾ Die Form *boftun* vom Kuban kann in meiner den Ort der Uebnahme bestimmenden Definition nicht in Betracht kommen, da die Besiedelung des Kuban, von Seite der Russen, schon in der Neuzeit vor sich gieng. Auch die Form mit dem *f* bezeugt nur, was auch VOJEVODA bemerkt, dass die Russen am Kuban zumeist Kleinrussen sind, also gleichfalls aus der Dnjepr-Gegend stammen.

nak, ebből azt kell következtetnünk, hogy a magyar a vájt fejű *bollót* szláv nevével együtt csak úgy a Dnjepr és Duna között vette át, mint azokat a hármast és hajtóhálókat, melyeknek ez járulékos származékát képezi.

Nem változtat e következtetésen az sem, hogy a bottolás a nyugati halászatokban is megvan. A német *Pumpen*-ről már megemlékeztünk s a francia *bouloir* nem tér el attól, mert ennek a talpa szintén vagy deszkából, vagy ócska cipőtalpból kerül ki, míg a vájtfejű alak sem a német, sem a francia halászatban nincs meg.¹⁾

A Iesháló.

A *Iesháló*-nak (365. ábra) van *kávája*, *keresztfája* és *ina*; az int a keresztfával és kávákkal az *örök* kötik össze; «természetes, hogy a gübüléssel a hálóba belézárt hal az örökbe is beleütődik s a rezzenést a halász keze is megérzi; ekkor pedig siet a kiemeléssel.»²⁾

Ennek a hálónak pontos analogiáját nem ismerjük, de *örfonalainál* fogva megjelölhetjük legalább azt, hogy melyik hálócsoporttal függ össze s így bár közvetve eredetére is rámutathatunk. Az *örfonalzat* bizonyos hálónak ugyanis a legsajátosabb alkotórészét képezi; szerepe egyesegyedül az, hogy a hálnak a hálóban való jelenlétét elárulja s ez végtelenül fontos azoknál a származékknál, melyek szerkezete egyébként nem oly tökéletes, hogy a belekerült halat legott meg is fogja. Ilyen

enge an diese Form anschliessen, müssen wir darauf folgern, dass die Magyaren den hohlköpfigen *bolló* sammt der slavischen Benennung gleichfalls in der Nähe vom Dnjepr und Donau übernommen haben, gleichwie dies mit denjenigen dreiwandigen und Treibnetzen der Fall ist, als deren Nebengeräthe wir sie kennen gelernt.

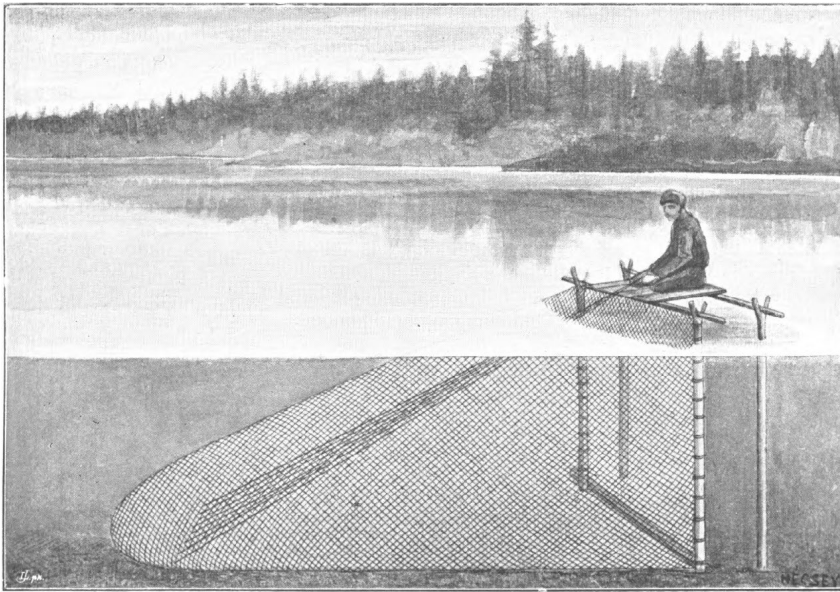
Diese Folgerung erleidet auch dadurch keinen Abbruch, dass das *Trampen* (*bottolás*) auch in den westlichen Fischereien erhalten ist. Der deutschen *Pumpen* haben wir schon erwähnt, das französische *bouloir* weicht von diesem durchaus nicht ab, da die Sohle desselben ebenfalls aus einem Brettchen oder einer alten Schuhsohle bestritten wird, während die hohlköpfige Form weder in der deutschen, noch in der französischen Form vorhanden ist.¹⁾

Das Anstandnetz.

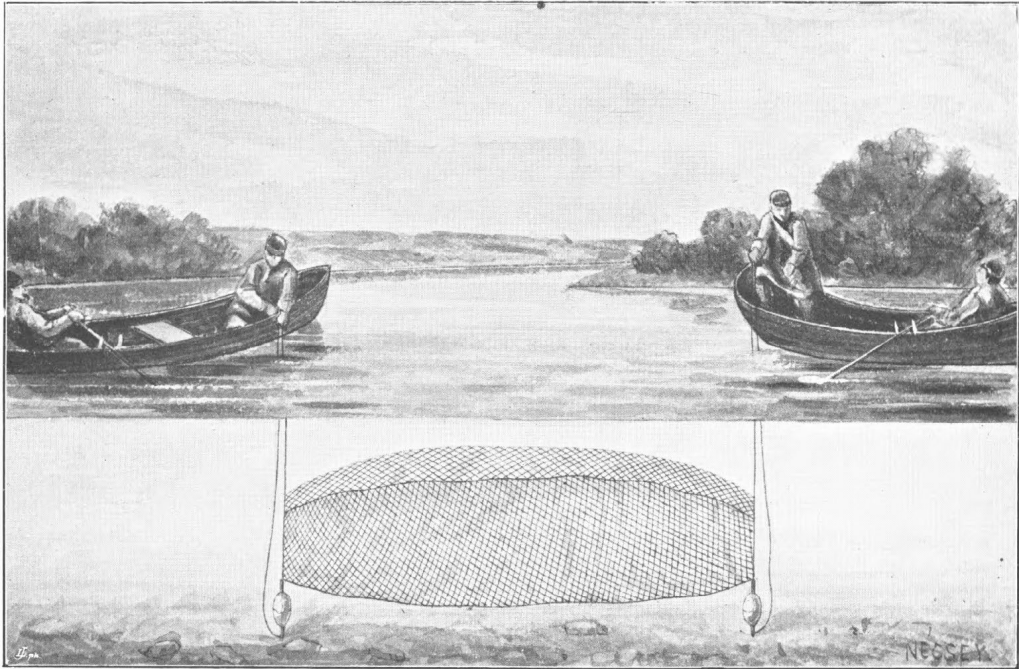
Das *Anstandnetz* (Figur 365) hat eine *Stütze* (*káva*), ein *Querholz* (*keresztfa*) und eine *Leine* (*in*); die *Leine* ist mit dem Querholz und den Stützen durch *Fühler* verbunden; «dass nun der durch Trampen in das Netz gescheuchte Fisch an die Fühler schlägt und das Erzittern derselben auch die Hand des Fischers fühlt, ist natürlich; dann aber beeilt sich dieser mit dem Ausheben.»²⁾

Eine genaue Analogie dieses Netzes ist uns unbekannt, doch können wir aus dem Vorhandensein der *Fühlleinen* wenigstens das bestimmen, mit welcher Netzgruppe dasselbe zusammenhängt und also — obwohl nur mittelbar — auch auf den Ursprung desselben hinweisen. Die *Fühlleinen* bilden nämlich den eigenthümlichsten Bestandtheil gewisser Netze; die Rolle derselben ist allein die, die Anwesenheit des Fisches im Garne zu verrathen, was bei allen solchen Geräthen unendlich wichtig, deren Construction nicht so vollkommen ist, dass sie den in das Netz gerathenen

¹⁾ H. DE LA BLANCHÈRE: *bouler, bouiller, bouffer, bouloir*. — ²⁾ HERMAN, (1), 316.

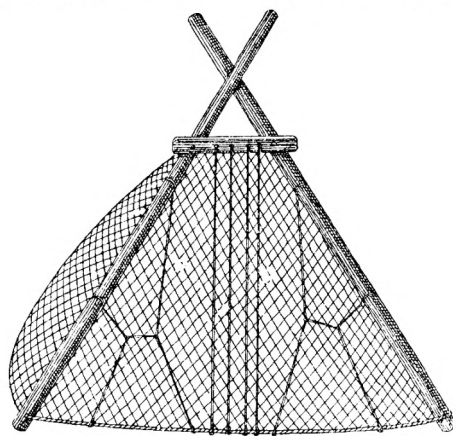
366. ábra. Az orosz szizsa-háló (Szabanyejev).
Fig. 366. Das russische Sischa-Netz (Sabanjeff).

399. ábra. Az orosz pojezd-háló (Danilevskij).
Fig. 399. Das russische Pojezd-Netz (Danilevskij).

örökkel találkozunk már a magyar halászat több szerszámán, így a téli emelő halászat három szerszámán, a *vasas* vagy *téli szákon*, az *örös* vagy *örvös hálón* s a *sülyénen* s végül most a *leshálón*.

Az őrfonalakkal azonban találkozunk már az orosz földi halászatban is; a GME-LIN által leírt *perebojka* czégében bemutattunk egy olyan, a czége középső nyílásába állított hálózszakot, amelynek őrfonalzata a víz felett kis harangot szóllaltat meg, ha hal ér a zsákba; ¹⁾ ez a háló a czége nélkül egy-magában is alkalmazásban van Oroszországban, még pedig igen sajátos földrajzi elterjedéssel. — Oroszneve *szizsa* vagy *szjezsza* (сижа, сѣжа) s neve a сидѣть = ülni igéből ered, ²⁾ a mit azért kapott, mert a halásznak a háló fe-

365. ábra. A lesháló (Herman).
Fig. 365. Anstandnetz (Herman).

lett kell ülnie, kezében tartva az *őrfonalakat*, nyáron egy erre való czölöpépítményt állít fel a vízben, mint azt a 366. á. mutatja, télen a jég háta azt fölöslegessé teszi. Ez a *szizsa*, mely megvan a Dnjepr, ³⁾ Don, ⁴⁾ Volga ⁵⁾ és Ural ⁶⁾ folyóknál, mely azonban nem nyomul be a nagyoroszok középső nagy tömegébe, csaknem teljesen egyezik szerkezetében az osztják *vázsán*-nal,

Fisch auch zu fangen vermögen. Solche *Fühler* trafen wir schon an mehreren Geräthen der magyarischen Fischerei, so an drei Geräthen der winterlichen Hebefischerei, am *eisernen* oder *Winter-Sack-netz*, am *Fühl-Netz*, dem *sülyén* und endlich jetzt am *Anstandnetze* (*lesháló*).

Auf *Fühlfüden* stießen wir jedoch auch in der russischen Fischerei. An der durch GME-LIN beschriebenen *perebojka*-Wehre stellten wir einen in die mittlere Oeffnung der Wehre gestellten Garnsack dar, dessen Fühlleinen, wenn ein Fisch in's Netz gieng, über Wasser eine kleine Glocke ertönen machte; ¹⁾ dieses Netz ist in Russland, auch für sich, ohne Wehre in Verwendung und zwar in einer überaus eigenthümlichen geographischen Verbreitung. Die russische Benennung desselben ist *sischa* oder *sjescha* (сижа, сѣжа) und stammt dieser Name vom russischen Verbum сидѣть = sitzen, ²⁾ den es davon erhielt, weil der Fischer ober dem Netze sitzen und die *Fühlleinen* in den

Händen halten muss, wozu er im Sommer ein über Wasser eigens dazu eingerichtetes Pfahlgerüst aufschlägt, wie dies Fig. 366 zeigt. Im Winter ersetzt ihm dasselbe der Eistrücken. Dies ist die *sischa*, die an den Flüssen Dnjepr, ³⁾ Don, ⁴⁾ Wolga ⁵⁾ und Ural ⁶⁾ vorkommt, jedoch nirgends in die centrale Masse der Grossrussen vordringt. Dabei stimmt dieselbe der Construction nach beinahe vollständig mit dem russischen *važan*

¹⁾ Fig. 105. — ²⁾ Сабанѣвъ, (1), I. 301. — ³⁾ L. c. I. 301. — ⁴⁾ Л. Г. Гривинъ, 17—20. — ⁵⁾ GME-LIN, II. 211. — Соколовъ, 79. — ⁶⁾ Бородинъ, (3), I. 435—436. BORODIN felemlíti azt is, hogy az Ural folyón a szizsa hálózhoz botlóznak is; ez még közelebb hozza azt a mi leshálónkhoz. — BORODIN erwähnt noch, dass am Ural-Flusse auch bei Anwendung des sischa-Netzes gestrampt wird; dadurch kommt diese unseren Anstandnetze noch näher. — П. Небольсинъ, (1), 95—165. 44—98. — A szizsa rajzát lásd (die Zeichnung der sischa siehe): Рис. Черн. Азовск. мор. рыб. А. III. а. 5., А. III. а. 5. а. — és Сабанѣвъ, (1), I. 301., II. 336. 337.

a melynek leírását és rajzát szintén közöltük már;¹⁾ de míg az orosz halászatnak ez az egyetlen szerszáma, melynél az őrfonalzatot megtaláljuk, addig az osztják halászatban az őrfonalas szerszámoknak egész seregével találkozunk. Már a vázsán leírásánál megemlítettük, hogy azzal szerkezeti teljesen egyezik a *cserdak*, a *saib*,²⁾ s a narymi *atmara* és *szezsa*³⁾ sem más, mint a *vazsan* változata; de őrfonalas szerszáma az osztják halászatnak még a *krivela*,⁴⁾ sőt a kereső halászat egyik szerszáma a *kolydan* is, melylyel alább még a *keczeháló* leírásánál részletesen megismerkedünk. Végezetül őrfonalzat fordul elő egy uzbék hálón is, a *kerszin*, amelylyel szintén a *keczehálónál* fogunk részletesebben megismerkedni.⁵⁾ Ezek valódi őrfonalak, melyek egyedüli feladata, hogy a hálnak a hálóban való jelenlétét elárulják.⁶⁾

¹⁾ Fig. 142. — ²⁾ Варпаховскій, (1), 13., 27. 30., Поставовичъ, 21., 30., И. С. Паткановъ, Эконом. бытъ, II. 298. — ³⁾ Поставовичъ, 25., 26. — ⁴⁾ Поставовичъ, 26., Варпаховскій, 63., И. С. Паткановъ, Эконом. бытъ, II. 268., Дунин-Горкавичъ, 116. — ⁵⁾ Богдановъ, 131.

⁶⁾ Bár a gyérháló azon fajtájának, melynek négy tartó kötele van, két felső tartó kötelét az orosz szintén *стражи*-nak hívja, sőt a német *Treibflackon* is *Fühlleinen* a neve, ez még sem azonosítható az őrfonalzattal, mert ezek *első feladata az, hogy a háló felső inát felhúzzák s így a zsákokat nyitva tartsák*; hogy e mellett a hal jelzésére is szolgál, az tényleg őrfonallá teszi, de nem hiszem, hogy genetikusan az őrfonalzattal összekapcsolható volna, ha csak az nem bizonyulna be, hogy a gyérháló orosz eredetű s orosz közvetítéssel jutott a két őrfonál is a német halászatba. Hogy genetikusan nem függ össze, bizonyítja az is, hogy mielőtt a gyérháló felső inát felparázzák, a két felső tartó kötél elmarad, vagyis a halász az illető tartó kötelek őrfonalzatos szerepével egyáltalában nem törődik.

überein, dessen Beschreibung und Zeichnung schon weiter oben mitgetheilt wurden;¹⁾ während jedoch dies das einzige Geräthe der russischen Fischerei ist, bei dem die *Fühlleinen* anzutreffen sind, findet sich in der ostjakischen Fischerei eine ganze Schaar von Geräthen mit *Fühlleinen*. Schon bei der Beschreibung des *vazsan* erwähnten wir, dass der *tscherdak* und der *saib*²⁾ mit diesen vollkommen übereinstimmen und auch die *atmara* und *sescha*³⁾ vom Narym nichts weiter als Varianten des *vazsan* sind; ein mit *Fühlleinen* versehenes Geräthe der ostjakischen Fischerei ist auch der *krivela*,⁴⁾ ferner ein Geräth der Suchfischerei, der *kolydan*, den wir unten, bei der Beschreibung des *Keitel*-Netzes eingehend kennen lernen werden. Endlich kommen *Fühlleinen* auch an einem uzbekischen Netze, dem *kersi* vor, das wir gleichfalls beim *Keitel* beschreiben werden.⁵⁾ Es sind wirkliche *Fühlleinen*, deren einzige Aufgabe die ist, dem Fischer die Anwesenheit des Fisches im Wasser kundzugeben.⁶⁾

⁶⁾ Obwohl bei jener Gattung des Stein-Netzes (gyérháló), die vier Fesselstricke besitzt, die beiden oberen Fesselstricke durch die Russen gleichfalls *стражи* genannt werden, ja dieselben auch am deutschen *Treibflack Fühlleinen* heissen, sind diese doch nicht mit dem echten *Fühlwerke* zu verwechseln, da die *erste Aufgabe dieses letzteren ist, die Oberleine des Sackes aufzuziehen, und so den Sack offen zu erhalten*; dass sie nebenbei auch zum Anzeigen der Fische dienen, macht sie zu wirklichen *Fühlleinen*, doch glaube ich nicht, dass dieselben mit den *Fühlfäden* in genetischen Zusammenhang gebracht werden könnten, sollte sich eventuell nicht das bewahren, dass das Steinnetz russischen Ursprunges ist und auch die beiden *Fühlleinen* durch russische Vermittlung in die deutsche Fischerei gelangten. Dass dieselben genetisch nicht zusammenhängen, wird auch dadurch bewiesen, dass sobald die Oberleine des Steingarnes mit Flotten versehen ist, die beiden oberen Fesselstricke wegleiben, d. i. der Fischer kümmert sich um die Rolle der betreffenden Fesselstricke als *Fühlleinen* überhaupt nicht.

Ilyen *őrfonalzatot* sem az orosz föld többi részein, sem általában a nyugati halászatokban nem találunk s ha földrajzi elterjedésüket jobban szemügyre vesszük, arra kell következtetnünk, hogy az ethnikaileg is megokolt. Megvan az, mint láttuk a magyarban, az osztjákban, az uzbék-törökben s meg végül az oroszáságnál ott, ahol az ezekkel a népekkel érintkezett. S ezért én az *őrfonalzatot* semmi esetre sem tartom orosznak. De míg az orosz, uzbék és magyar halászatnak csak egy-egy szerszámán van meg, addig az osztjáknál alkalmazása általános. S ezért én az *őrfonalzatot* osztják eredetűnek tartom, melyet a magyar az osztjakkal való együttélése idejéből őrzött meg.¹⁾ És ezzel sajátosságosan összevág GMELIN-nek az a hagyománybeli adata, hogy az ilyen *őrfonalas* hálót először a Kámán használták s hogy annak feltalálója egy kazáni püspök volt. Ez az adat, kellő értékére leszállítva, annyit jelent, hogy az *őrfonalas* háló a Volga alsó szakaszán nem benszülött, hanem beszármazott, beszármazott pedig észak felől az ugor-ság mai és részben ősi területéről. Ehhez pedig hozzá tesszük azt, hogy maig megvan mindenütt, ahol az osztják-magyar élt és átvonult — s így terjedt el a délorosz földön is a magyar-ság utvonala mentén — s ha megvan az uzbéknél, az is csak azt bizonyítja, hogy ama török elemek közt, melyekből a mai uzbék kialakult, volt olyan is, mely a ma-

Derartige Fühlfäden finden sich weder in den übrigen Theilen Russlands, noch im Allgemeinen in den westlichen Fischereien und nimmt man ihre geographische Verbreitung besser in Augenschein, so muss man darauf folgern, dass dieselbe auch ethnisch begründet ist. Dieselben kommen nämlich bei den Magyaren, den Ostjaken, den Uzbeken (Türken) und endlich bei den Russen überall dort vor, wo dieselben mit diesen Völkern in Berührung standen. — Desswegen möchte ich auch die Fühlleinen keinesfalls für russisch halten. Während nun aber in der russischen, uzbekischen und magyarischen Fischerei bloss je ein Geräth mit Fühlleinen versehen ist, wird bei den Ostjaken die Anwendung derselben eine ganz allgemeine, wesshalb ich die *Fühlleinen* für ostjakischen Ursprunges halte, die von den Magyaren aus der Zeit ihres Zusammenlebens mit den Ostjaken bewahrt wurden.¹⁾ Damit hängt nun auch ganz eigenthümlicherweise jene traditionelle Angabe GMELIN's zusammen, dass derartige, mit Fühlleinen versehene Netze zuerst am Kama benützt und dass dieselben durch einen Bischof von Kasan erfunden wurden. Reduciert man diese Angabe auf ihren wahren Inhalt, so besagt dieselbe so viel, dass die Netze mit Fühlleinen am Unteren Wolgalaufe nicht autochthoner Herkunft, sondern von aussen eingedrungen sind, und zwar aus Norden, dem heutigen und zum Theil auch ehemaligen Wohngebiete der Ugrier. Dem fügen wir nunmehr noch bei, dass diese Construction bis heute überall dort vorhanden ist, wo Magyaren lebten und wo sie durchzogen — und sich auch in Süd-russland entlang der Wanderlinie der Ma-

¹⁾ Örös-csapdás hálószerkezetek az Amur torolatánál, a giljokoknál, olesáknál és goldoknál is vannak úszó és álló alakban, összefüggnek-e ezek eredetre nézve az osztják örös-csapdás szerkezetekkel, a közbüleső óriási terület hiányos ismerete mellett ma meg nem állapíthatjuk. — SCHRENCK, Bd. III. Lief. 2. 518., 539.

¹⁾ Netzconstructions mit Fühl-Fallen giebt es auch an der Amur-Mündung bei den Giljaken, Oltschen und Golden in Schwimm- und Stehformen. Ob sie bezüglich ihrer Herkunft mit den gleichen ostjakischen Constructionen im Zusammenhange stehen, kann in Folge unserer mangelhaften Kenntnisse des dazwischen liegenden ungeheueren Gebietes heute nicht bestimmt werden. SCHRENCK, Bd. III. Lief. 2. 518, 539.

gyarral-osztjákkal hosszabban együtt élt úgy, hogy tőle e találmányt át vehette, el-sajátíthatta.

Magyar halászatunk *őrfonalzata* tehát halászatunk legősibb elemei közé tartozik, s a *lesháló*, ha alakja szerint német is, mert hiszen párját nem találjuk az oroszban, ellenben váza emlékeztet a *stielhamenek* csoportjára, *őrfonalzata* által teljesen magyarrá lett.

gyaren verbreitete. Dass sie auch bei den Uzbeken vorkommt, beweist wieder nur soviel, dass unter jenen türkischen Elementen, aus denen die heutigen Uzbeken hervorgiengen, sich auch solche befanden, die mit den Magyaren und Ostjaken längere Zeit zusammenlebten, diese Erfindung daher von ihnen übernehmen, sich aneignen konnten.

Die *Fühlleinen* an den Netzen unserer magyarischen Fischerei gehören also unter die ältesten Elemente derselben. Ist nun das *Anstandnetz* seiner Form nach auch deutsch, da sich ein Analogon desselben in der russischen Fischerei überhaupt nicht findet, das Skelet desselben aber stark an die Gruppe der *Stielhamen* erinnert, so ist es durch Hinzufügung der Fühlfäden dennoch vollkommen magyarisch geworden.

V. AZ ÁLLÍTÓ HALÁSZAT.

«Az állítóhalászat arra épít, hogy a hal az engedékeny akadályt eltolni iparkodik s így a kopolyú és szárnyak \wedge szakszerű állásánál fogva menthetetlenül bebonyolódik; nemcsak, hanem, minél jobban vergődik, annál biztosabban pusztul belé. Az állító halászat, a mennyiben hálólal űzik, bizonyos rokonságot vall a rekesztő halászzal, lényeg szerint azonban két pontban különbözik tőle; t i. nincs szilárdon helyhez kötve és hogy nincsenek semminemű tévesztő kapúi, kotróczái, kürtői.»¹⁾ A magyar halászból ide tartoznak a *métháló*, a *marázsháló* és az *eresztőháló*.

Említettük már, hogy az oroszok azon hálókat, melyeket HERMAN e csoportba osztott, két csoportba választották szét, az egyik az uszóhálók csoportja s ilyen a magyar *métháló*, a másik az állóhálóké, melynek magyar példái a *marázsa-* és az *eresztőháló*.

Az orosz földön mindkét hálócsoport óriás kiterjedésben és alkalmazásban van meg. Az uszóhálóknak már néhány alakjával is megismerkedtünk.²⁾ Ilyen a pe-

V. DIE STELLFISCHEREI.

«Die Stellfischerei baut darauf, dass die Fische bestrebt sind sie nachgebende Hindernisse vor sich wegzustossen und sie sich auf diese Weise in Folge der widerhakenartigen \wedge Stellung der Kiemen und Flossen unrettbar zu verstricken pflegen; ja, je mehr sie um die Freiheit ringen, desto sicherer zu Grunde gehen. Die Stellfischerei steht, insoferne dieselbe mit Netzen betrieben wird, in einer gewissen Verwandtschaft mit der Sperrfischerei, unterscheidet sich aber von dieser dem Wesen nach in zwei Punkten; dieselbe ist nämlich an keinen ständigen Ort gebunden und besitzt keinerlei labyrinthische Thore, Vorhöfe und Fischkammern.»¹⁾ Aus der magyarischen Fischerei gehören hierher das *mét-Netz*, das *Streichnetz* (*marázsháló*) und das *Treibnetz* (*eresztőháló*).

Schon oben geschah Erwähnung, dass die Russen diejenigen Netze, die HERMAN in diese Gruppe eintheilte, in zwei Gruppen trennten, die eine ist die Gruppe der Schwimmnetze, und dahin gehört das magyarische *mét-Netz*, die zweite die Gruppe der Stehnetze, deren magyarische Exemplare das *Streichnetz* (*marázsháló*) und das *Treibnetz* sind.

In Russland sind beide Netzgruppen in riesiger Ausdehnung und Verbreitung erhalten. Mit einigen Formen der Schwimmnetze sind wir schon bekannt geworden.²⁾ Solche sind der *poplav* (поплавь) von der

¹⁾ HERMAN, (1), 229. 317. — ²⁾ Изсл. къ сост. росс. рыб. IV. 18—26.; VII. 24—27. — Д. Н. Соколовъ, 75—79. — Л. Г. Гривинъ, 17—20. — С. К. Паткановъ, (3), 266—271. II.

esorai *poplav* (поплавъ), melynek kötélke-rete van, felső inát fapóták tartják a víz-szinen, két végét őrfá jelzi, mely négy-levelű lóhere alakú deszkát fúr át; ¹⁾ ilyen lebegő hálót használnak a Kurán a *se-maja* fogására, csak hogy ezt kantáros tökkel tartják a vizen, ²⁾ ilyen a volgai *pogonjáj*, hosszú fapótákkal és a két végén gyékényjellel, ³⁾ melytől egyesegyedül szemeinek jelentékenyen kisebb nagyságában tér el a volgai *samoplav*, valamint a Káspi tengeren alkalmazott úszóhálók; ⁴⁾ ilyenek a felsoroltak közül a *szvincsatka*, ⁵⁾ a *rjeszak*, ⁶⁾ továbbá az, melyet Butova *szjetka* néven ír le ⁷⁾ s melylyel valószínűleg azonos Szurin *szito* (сито)-ja is ⁸⁾ s végül ide tartoznak a ВАРАКHOVSKIJ által felsorolt Irtys-Ob melléki úszóhálók is. ⁹⁾ Az oroszok ide sorozzák be még azon hálóikat is, melyeket HERMAN a kereső hálók csoportjába egyesített; így a magyar *gyérháló*-nak megfelelő *pojezdukhát* (поѣздуха), az urali *jaryg*-ot, az osztják *kolydant*, melyekről mi a kereső halászat kapcsán fogunk megemlékezni. Sajátságos jelenség e hálót földrajzi elterjedésében az, hogy az az Irtys-Ob medencéjétől kiindulva le a Volga vonalán s Déloroszországon át van meg, míg Oroszország egész északnyugati zömében a legritkábban fordul elő s mi is csak a pecsorai *paplav*-ot tudtuk felemlíteni.

Az állóhálókkal már szintén találkozunk, láttuk, hogy azok majd egy- majd háromsorosak. Ide tartoznak: a *vifana* a krimi Balaklavából, melynek hálója há-

Petschora, der einen Strickrahmen besitzt, die Oberleine wird durch Holzflotten auf dem Wasser erhalten, beide Enden durch ein Wächterholz bezeichnet, das ein Bretchen von der Gestalt eines vierblättrigen Kleeblattes durchbohrt; ¹⁾ derartige Schwebenetze gebraucht man noch auf dem Kura zum Fange des *semaja*, nur dass diese durch an Schlingen befestigte Kürbisse über Wasser erhalten werden; ²⁾ ein solches ist der *pogonjaj* von der Wolga, mit langen Holzflotten und an beiden Enden mit Binsenzeichen. ³⁾ Von diesem unterscheiden sich einzig durch die geringere Grösse der Maschen der *samoplav* von der Wolga, wie auch die auf dem Kaspischen Meere angewendeten Schwimmnetze; ⁴⁾ solche sind von den Aufgezählten die *swintschatka*; ⁵⁾ der *rjeschak* ⁶⁾ ferner dasjenige, das BUTOWA unter der Benennung *szjetka* beschreibt, ⁷⁾ und das wahrscheinlich identisch mit dem *sito* (сито) ⁸⁾ von Surin ist und endlich gehören hierher auch die durch WARPACHOVSKIJ aufgezählten Schwimmnetze vom Irtysch-Ob. ⁹⁾ Die Russen reihen hierher noch diejenigen Netze ein, die HERMAN in die Gruppe der Suchnetze einstellte, so die dem magyarischen Steinnetz entsprechende *pojesducha* (поѣздуха), den *jaryg* vom Ural, den ostjakischen *kolydan*, deren wir bei der Suchfischerei erwähnen werden. Eine eigenthümliche Erscheinung in der geographischen Ausbreitung dieser Netze ist, dass dieselbe vom Irtysch-Ob Becken ausgehend der Wolgalinie entlang in ganz Südrussland vorhanden sind, während sie im ganzen nordwestlichen Complex Russlands äusserst selten vorkommen und auch wir nur des *poplav* von der Petschora Erwähnung thun konnten.

Auf Stellnetze sind wir gleichfalls schon gestossen und haben gesehen, dass dieselben bald ein-, bald dreiwandig sind. Hierher gehören die *wifana* von Balaklaw aus der Krym, deren Netz dreiwandig ist, die

¹⁾ Рис. Бѣл. Лед. мор. рыб. А. III. б. 1. — ²⁾ Рис. Касп. рыб. А. III. б. 9. — Сокoлoвъ, 79. — ³⁾ Рис. Касп. рыб. А. III. б. 5. — GMELIN, II. 222. — ⁴⁾ Рис. Касп. рыб. А. III. б. 1. 4. — ⁵⁾ Изв. къ сост. рос. рыб. IV. 22. — GMELIN, II. 223. — ⁶⁾ Изв. къ сост. рос. рыб. IV. 24. — ⁷⁾ Е. Бутова, 33—37. — ⁸⁾ К. А. Суринъ, 151—152. — ⁹⁾ Вараховскій, (1), 65. 66.

romsoros, főle parás, ina köves s apacs nélkül való; végkötelét nagyobb kő tartja a fenekén, ettől azonban egy kötél megy fel a víz színére, a hol a rákötött fadarab jelzi, hogy hol van a háló lesülyesztve.¹⁾

Ezen kívül továbbá ide tartoznak még az orosz Duna melléki *merjosza*, mely egy rétegű, 60—80 méter hosszú, 1½ m. széles, köves alinnal, parás felinnal s mely a kambal halra való; a *dribnicza*, mely ettől csak méreteiben tér el s a kefal halra való; az *avva*, mely ugyancsak méreteiben tér el s mindenféle halra való;²⁾ a kaspitengeri állító háló;³⁾ az *akhan*-háló, melylyel a Volga és Ural folyók téli halászatát űzik, mely egysoros és különböző fajtáit ismét csak méreti különbségek választják el egymástól a szerint, a mily halra alkalmazzák;⁴⁾ az *embeni* állító háló, melyet a fenékre czövekelnek ki;⁵⁾ az *enzelini* háló, melyet az oroszok ázsiaiának is neveznek, melyet csak kikapóznak s melynek még parája sincs;⁶⁾ a kaukázusi apró állítóhálók,⁷⁾ az őrs *szi-szú-k*,⁸⁾ a VOJEVODA által felemlített azon

Oberleine mit Flotten, die Unterleine mit Steinen beschwert, ohne Spreizknüppel; den Endstrick hält ein grösserer Stein auf dem Boden fest, von diesem geht jedoch ein Strick auf die Oberfläche des Wassers empor, wo ein angebundenes Stück Holz die Stelle bezeichnet, wo das Netz niedergesenkt ist;¹⁾ die *merjoscha* von der russischen Donau, die einschichtig, 60—80 m. lang, 1½ m. breit ist, mit breiter, steinbeschwerter Unterleine, mit Flotten versehener Oberleine und zum Fange des Kambal-Fisches gehört; die *dribnitza*, die sich von dieser bloss in den Maassen unterscheidet und zum Fange des Kefal-Fisches gehört; die *avva*, die sich gleichfalls bloss in den Maassen unterscheidet und mit der allerlei Gattungen Fische gefangen werden;²⁾ das Stellnetz vom Kaspischen Meer;³⁾ das *achan*-Netz, mit dem auf den Flüssen Ural und Wolga die Winterfischerei betrieben wird, ist einwandig und sind dessen einzelne Subspecies wiederum nur durch die Grösse der Maschen bedingt, welche ihrerseits von der Art der damit zu fangenden Fischen abhängt;⁴⁾ das Stellnetz von *Emben*, das auf dem Grunde ausgepfählt wird;⁵⁾ das Netz von *Enzelin*, das die Russen auch asiatisches Netz benennen, das bloss ausgepfählt wird und nicht einmal Flotten besitzt;⁶⁾ die kleinen kaukasischen Stellnetze;⁷⁾ die *sischa* mit Fühlleinen;⁸⁾ jene durch WOJEVODA er-

¹⁾ Рис. Черн. аз. мор. рыб. А. III. а. 1. — ²⁾ Ой-женецъ-Гриммъ, 414—415. — ³⁾ Иссл. къ сост. рос. рыб. V. 9. — ⁴⁾ Рис. Касп. рыб. А. III. с. 2. 3. — Небольсинъ, (1), 95—165., 44—98. — Соколовъ, 71. — Госуд. д-рств. совѣтъ. 1895. II. 18. Nr. 20. — Минист. землед. и гос. имущ. департ. землед. отд. IV. столъ 1. 1895. I. 29. Nr. 64. — GMELIN, II. 224.

GMELIN az *akhan* és *pojezdukha* neveket felcseréli s a gyérhálót írja le *akhan* néven, az állítóhálót a *pojezdukha* néven; nyilvánvaló, hogy ez csak lapsus calami.

⁵⁾ Рис. Касп. рыб. А. III. с. 1. — ⁶⁾ Юдинъ, 475. — ⁷⁾ Проток. засѣд. Тифлисск. отд., 367. 372. 374. 400. — ⁸⁾ Гривинъ, 17—20. — Соколовъ, 79. — Небольсинъ.

A *szi-sza* össze nem tévesztendő egy varsaféle, de pontosabban le nem írt halászszerzőszámmal, melyet *szej-sza* (сѣжа)-nak neveznek, s melyet AFANASZJEV a *Terszkaja sztaniczá*-ról, ZUBKOVA a *Dubovszkaja sztaniczá*-ról és BUTOVA a *Borozdinszkaja sztaniczá*-ról írnak le.

GMELIN vertauscht die Benennungen *achan* und *pojesducha* und beschreibt das Steinnetz unter dem Namen *achan*, das Stellnetz unter *pojesducha*; offenbar ein blosser lapsus calami.

Die *sischa* ist nicht mit einem reusenartigen, jedoch pünktlicher nicht beschriebenen Fischergeräthe zu verwechseln, das unter der Benennung *sjescha* (сѣжа) bekannt ist und durch AFANASZJEFF von der *Terszkaja stanitza*, durch ZUBKOWA von der *Dubovskaja stanitza* und durch BUTOWA von der *Borozdinskaja stanitza* beschrieben ist.

hálók, melyek Temrjuk tengeri halászatában kerítő-, de a limánokban állítóhálókként alkalmaztatnak;¹⁾ ide sorozzák az oroszok az északi halászatok *tajnik*²⁾, *garva*,³⁾ *peremet*, *pyscsolnicza* és *botalnicza* nevű hálóit, melyeknek bőséges változataik vannak a hal szerint, amelyre alkalmazzák.⁴⁾

Ezekkel szemben természetesen a magyar állító halászat végtelenül szegényesnek tűnik fel a maga három számszámmal. Ám lássuk most ezeket egyenkint, mit állapíthatunk meg eredetükről.

A métháló.

«A méthálót a 367. ábra mutatja, hol is a háló föle egy vékony kötél, rajta a czötkénypótával, mely a czötkény — *Euphorbia palustris* — ujjnyinál erősebb, belől igen taplós, különben elég szilárd kergű kórójából készül. A finom fonálból kötött, meglehetősen öregszemű háló 30—40 m. hosszú, 1,5—2 m. széles és se ina, se köve. Ehhez a hálóhoz tartozik a métfá, a melyre a háló czötkénypótáinál fogva igen könnyen felfűzhető s a melytől a háló nevét bírja.» A halász estefelé felkeresi a nem gyökeres állóvizet, «ott beteszi a hálót, mely úgy, amint fonalzata megszívja magát, lassan alácsúszik; ekkor lehetőleg szét húzza; a háló így a czötkénypótáknál fogva uszik, még pedig szabadon, mert nincs kikötve.» A hal odaér a hálóhoz s

vághatja a Netze, die in der Seefischerei von Temrjuk als Umschliessungs-, in der Limanfischerei jedoch als Stellnetze angewendet werden;¹⁾ die Russen reihen noch hieher: die *tajnik*,²⁾ *garwa*,³⁾ *peremet*, *pyschtscholitza* und *botalnitza* genannten Netze der nördlichen Fischerei, die jedes, je nach den Fischen, auf welche sie verwendet werden, zahlreiche Abarten besitzen.⁴⁾ Demgegenüber erscheint natürlich die magyarische Stellfischerei mit ihren drei Geräthen unsäglich ärmlich. Betrachten wir nunmehr dieselben einzeln, und bemühen wir uns den Ursprung derselben zu bestimmen.

Das métnetz.

«Das métháló ist in Fig. 367 dargestellt. Es hat eine Oberleine, an welcher die *Euphorbienflotten* (*czötkénypóta*) befestigt sind, die aus dem mehr als Finger starken, im Inneren stark schwammigen, im Uebrigen mit ziemlich fester Rinde bekleideten Stengel von *Euphorbia palustris* bereitet werden. Das aus feinem Gespinnste geflochtene, ziemlich grossmaschige Netz ist 30—40 m. lang, 1,5—2 m. breit und besitzt weder eine Leine, noch Senksteine. Zu diesem Netze gehört auch das métholz, an welches das Netz vermittle der *Euphorbienflotten* überaus leicht aufgereiht werden kann, und von welchem es seinen Namen erhielt.» Gegen Abend zu sucht der Fischer solche Stellen eines stehenden Gewässers auf, die nicht mit Wurzelwerk bewachsen sind, «dort wirft er das Netz, welches sich in dem Maasse, wie sich die Fäden mit Wasser vollsaugen, langsam niedersenkt, in den Fluss; dann zieht er es soweit als möglich auseinander. Das Netz schwimmt nun infolge der *Euphorbienflotten* und zwar frei, da es nicht ausgebunden ist.» Die Fische ge-

¹⁾ Боевода, 192. 193. — ²⁾ Изв. къ сост. рос. рыб. VII. 14. — ³⁾ L. c. VII. 18.; Н. Дергачевъ, 46—54. — ⁴⁾ Изв. къ сост. рыб. VII. 19—24.

mert a háló enged, abba teljesen beonyolódik s így fogva van.¹⁾

A *métháló* eredetének kérdését MUNKÁCSI már teljesen és helyesen megoldotta úgy a nevet, mint a tárgyat is a velünk rokon nyelvekből mutatván ki. A *métháló* nevére nézve így ír: «a déli vogulban a hálónak vízbe való «eresztésére» illetőleg «vetésére» ez a szó járja: *mäxti* pl. lozvai *khulëp mäxti* = a hálót a vízbe bocsátja, tavdai *ëlëm mëxte* = a gyalmot megveti. A *métháló* e szerint voltaképen azt jelentené: «eresztő-háló» (alakjára nézve v. ö.vogul *joxt*, magy. *jut*; *tanét*, *tanit*: régi magy. *tanoht*; magyar *két*: finn *kahte*). Van ugyan a szlávtságban is

egy hasonló ige jelesen *metati*, melynek jelentése «vetni» s alkalmazódik különösen a háló kivetésére is; azonban ebből a magyarban *metál* igei képzés alakult volna, mint *setali*-ből: *sétál*, *cinili*-ből: *csinál*. Jelentésénél fogva nem jöhet itt számba a szerb *met* — ort, wo das fischnetz in's wasser geworfen wird (POPOVIĆ).²⁾

MUNKÁCSI azonban a vogul és osztják nyelvek halászati műszavainak összeállításában megmondja azt is, hogy a *mét-hálóval* azonos a vogul *zulp*, *khulëp* és az

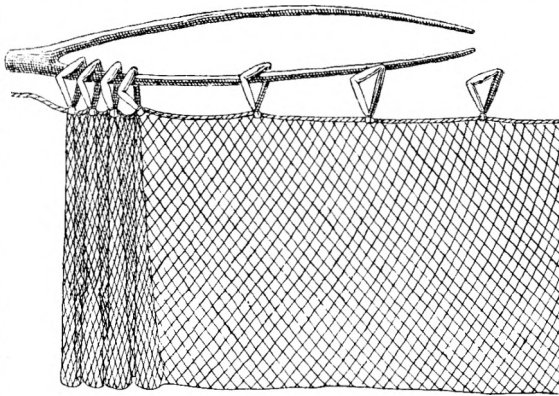
langen zum Netze, das nachgiebt, verwickeln sich in dasselbe vollständig und sind gefangen.¹⁾

Die Frage des Ursprunges des *mét*-Netzes hat MUNKÁCSI schon ganz vollkommen und richtig gelöst, indem er sowohl den Namen, als auch den Gegenstand bei den mit uns sprachlich verwandten Völkern auffand. Bezüglich des Namens des *mét*-Netzes schreibt er folgendermaassen: «im Süd-wogulischen gebraucht man für «Einsenken», beziehentlich «Auswerfen» des Netzes in's Wasser für gewöhnlich folgenden Ausdruck: *mäxti*, z. B. in Loswa *khulëp mäxti* = er lässt das Netz in's Wasser, in Tavda *ëlëm mëxte* = er wirft die Wade. —

Mét-Netz würde demnach ungefähr «Treibnetz» bedeuten (bezüglich der Form vergleiche wog. *joxt*, magy. *jut*; *tanét*, *tanit*: altmagy. *tanoht*; magy. *két*: finn *kahte*). — Es giebt zwar auch im Slavischen ein Zeitwort mit ähnlicher Bedeutung *metati*,

dessen Bedeutung «auswerfen» ist und das sich insbesondere auch auf das Auswerfen des Netzes bezieht; aus diesem hätte jedoch im Magyarischen die verbale Ableitung *metál* entstehen müssen, wie aus *setali*: *sétál*, aus *cinili*: *csinál*. Seiner Bedeutung wegen bleibt hier ausser Betracht das serb. *met* = ort, wo das fischnetz in's wasser geworfen wird (POPOVIĆ).²⁾

MUNKÁCSI besagt jedoch in seiner Zusammenstellung der in den ostjakischen und wogulischen Sprachen vorkommenden Fischerei-Fachausdrücke auch das, dass mit dem *mét*-Netze der wogulische *zulp*, *khulëp* und der ostjakische *χōlēp* oder *χōdap* identisch sind. Diese Concordanz

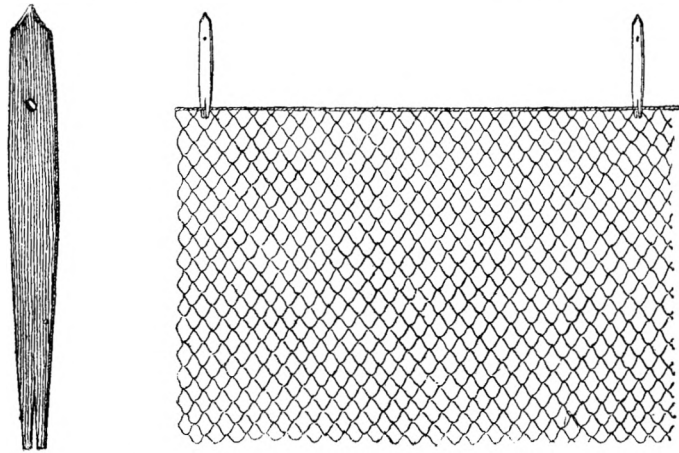

367. ábra. A métháló a métfán (Herman).
Fig. 367. Mét-Netz, auf der mét-Holz (Herman).

¹⁾ HERMAN, (1), 318. — ²⁾ MUNKÁCSI, (1), 33., 90.

osztják *χōlēp* vagy *χōdap*. Ez az egyeztetés egészen megállja helyét s e hálóval már találkoztunk a hálóparák ismertetésénél a *para* szó eredeti jelentésének magyarázatánál. Én magam az Ob melléki Alekin-jurtában találkoztam vele, ott *χōtop* volt a neve; teljesen egyezett (368. ábra) a magyar méthálóval, csak hogy hálója csaláfonalból, felső ina — osztjákul *jintü* — lószőrből készült s czötkény pótái helyett a gazda tamgájával ellátott usztató deszkácskák, *čumdong χōtop por*, tartották a

steht durchaus aufrecht und wurden wir mit diesem Netze schon bei Gelegenheit der Forschungen über den Ursprung des Wortes *para* (Flotte) bekannt. Ich selber fand dasselbe in der am Ob gelegenen Alekin-jurte, wo es *χōtop* genannt wurde; dasselbe stimmte vollständig mit dem magyarischen *mét*-Netze überein (Fig. 368), nur war das Netz selber aus Nesselfäden, die Oberleine — ostjakisch *jintü* — aus Ross-haaren verfertigt und statt der Euphorbienflotten hielten dasselbe mit der Tamga des Besitzers versehene Schwimmbrettchen — *čumdong χōtop por* — über Wasser.

368. ábra. Az osztják *χōtop*-háló (Jankó).
Fig. 368. Das ostjakische *χōtop*-Netz (Jankó).

hálót a vízszínen. Mikor az osztják halász vízre száll, egy fatörzsből kivájt csolnakján maga elé tesz egy kicsiny fateknő alakú deszkát, keresztben úgy, hogy az a csolnak két szélén pihen s erre rakja a *χōtop*-ot; a vízen aztán erről ereszti le azt; e fateknőcske neve *kūt-sāxat*, s így ez pótolja a métfát.

MUNKÁCSI a *χōtop* orosz nevét a *szjet* és *merjosza* (сѣть, мерѣжа) szavakkal adja meg; a *χōtop* ugyan tényleg abba a csoportba tartozik, melyet az oroszok e két szóval jelölnek, de a *χōtop* csaknem ki-

Wenn sich der Ostjake aufs Wasser begibt, legt er in seinem aus einem Holstamme ausgehöhlten Kahne ein kleines Holzmulden-förmiges Brettchen vor sich hin, und zwar in die Quere, derart, dass dasselbe auf beiden Rändern des Kahnes aufliegt und hierauf legt er den *χōtop*. Auf dem Wasser wird letzterer dann von diesem heruntergelassen; diese kleine Holmulde heisst *kūt-sāxat* und vertritt also das *mét*-holz.

MUNKÁCSI giebt die russische Benennung des *χōtop* durch die Worte *szjet* und *merjoscha* (сѣть, мерѣжа) wieder; der *χōtop* gehört nun de facto in jene Gruppe, die von den Russen mit diesem Namen belegt wird, ist jedoch beinahe ausschliesslich Geräthe

zárólag a benszülöttek szerszáma míg az oroszok e csoportbeli szerszáma, többnyire két- és háromsoros hálók, minők a *rjeszofkák* (рѣшковка), a *plavnaja* és *plavucsaja* (плавный, плавающий сѣти) hálók.¹⁾ S míg e szerszámok az osztják közé ma még alig-alig jutottak be, addig a *χōtop* — ПАТКАНОВ-nál *χōdyp* — nemcsak általános elterjedésű, de már ősi hagyományaikból és legendáikból is ismeretes.

A *métháló* tehát a magyarságnak, úgy neve, mint alakja szerint, ősi szerszáma, mely még az osztjakkal való együttélés idejéből maradt reánk, s mely hosszú évezredekre kiterjedő életében csak annyiban változott meg, hogy a Volga mellékén deszka parái helyett ciztökénypótákat kapott.

A *métháló* nincsen meg Németországban; az olasz halászatnak van azonban egy háló neme, a *fila*, mely emlékeztet a mi *méthálónkra*; ez 4–5 m. hosszú, 1 m. széles, parával, de súly nélkül; tavak álló vizében halásznak vele, kieresztik a tóba, de egyik végét kötéllel a parthoz kötik ki; a hal e hálót egyszerűen magára bonyolítja; ilyen hálót 30–40 darabot állítanak egymás mögé.²⁾ Van-e a magyar *métháló* és az olasz *fila* közt valamelyes

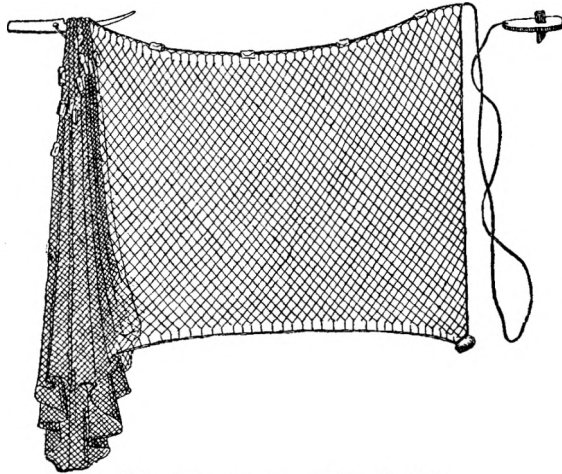
der Eingebornen, während die in diese Gruppe gehörigen Geräthe der Russen, zu meist zwei- und dreiwandige Netze, wie die *rjeschofka* (рѣшковка), *plavnaja* und *plawutschaja* (плавный, плавающий сѣти) sind.¹⁾ Während aber diese Geräthe unter die Ostjaken bis auf den heutigen Tag überaus spärlich eindringen, ist der *χōtop* — bei PATKANOFF *χōdyp* — nicht nur allgemein verbreitet, sondern auch aus den uralten Ueberlieferungen und Legenden bekannt.

Das *mét*netz ist also sowohl dem Namen als auch der Form nach ein uraltes Geräthe der Magyaren, das noch aus der

Zeit des Zusammenlebens mit den Ostjaken auf unsere Zeit erhalten blieb und in seinem, sich auf Jahrtausende erstreckenden Leben, alles in allem der Veränderung unterworfen war, dass es am Wolgagestade anstatt der Brettchen, Euphorbienflotten erhielt.

Das *mét*netz

kommt in Deutschland nirgends vor; die italienische Fischerei besitzt jedoch eine Netzgattung, *fila* genannt, die an unser *mét*netz erinnert; dieselbe ist 4–5 m. lang, 1 meter breit, mit Flotten, ohne Senker; man fischt mit demselben im stehenden Gewässer der Teiche, indem man dasselbe in den See hinauslässt, ein Ende jedoch mit einem Stricke an das Ufer anbindet; die Fische umschlingen sich ganz einfach mit diesem Netze, und werden 30–40 Stück solcher Netze hintereinander aufgestellt.²⁾ Ob zwischen dem magyarischen *mét*netze und der italieni-

369. ábra. Finn métháló (Jankó).
Fig. 369. Finnisches mét-Netz (Jankó).

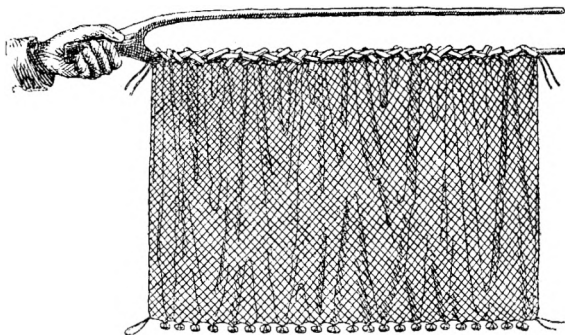
¹⁾ Дуининъ-Горкавичъ, 117. — С. К. Паткановъ, (3), II. 266. 269–271. — S. PATKANOV, (1), 26. — С. Паткановъ, (2), 33. — ²⁾ Aml. Bericht, Berlin, III. 55.

kapcsolat, nem tudjuk, de hogy a mi magyar hálónk nem attól származik, bizonyítja a nyelv és a szerszám egyébkénti elterjedése.

Végül néhány szót kell mondanunk a métfáról is. Láttuk, az osztjáknál az nincs meg, s nem konstatálható Ázsia egyéb részeiből sem. Európai Oroszországban ilyen alakú fákat kizárólag arra használnak, hogy a soros fenékhorgok horgait föl lehessen reá szemelni s így eltenni, s ez

schen *fila* irgend ein Zusammenhang besteht, ist uns unbekannt; dass unser magyarisches Netz nicht davon abstammt, ist jedoch durch die sprachlichen Daten und die Verbreitung dieses Geräthes zur Genüge bewiesen.

Endlich müssen wir auch über das *mét-Holz* einige Worte verlieren. Wir sahen, dass dasselbe bei den Ostjaken nicht vorkommt und auch aus anderen Theilen Asiens nicht constatirt werden kann. Im Europäischen Russland verwendet man derartig geformte Hölzer ausschliesslich dazu, die Grundangeln daran aufzureihen und so aufzubewahren, in welcher Gestalt sie in ganz Russland verwendet werden.

370. ábra. Svéd métháló (Heins).
Fig. 370. Schwedisches mét-Netz (Heins).

371. ábra. Svéd métfá (Herman).
Fig. 371. Schwedisches mét-Holz (Herman).

aztán az egész oroszország kezén járja. Ennélfogva közelfekvő az a feltevés, hogy a magyar a méthálónak métfára való fel-fűzését a horgászathól már az orosz földön vette át, mert az ősi állapot, mint láttuk az volt, hogy a hálót a kissé teknő-szerűen kivájt deszkára rakják s arról ereszték a vízbe. Magyarországon ezeket a horgtartó fákat *cserepcsik*-nek nevezik, míg a métháló alakilag egyező fácskáját *métfá*-nak. Magyarországon tehát ugyanazon alak két czélra is szolgált, hálónak is, horgoknak is felszedésére. Már most a dolog úgy áll, hogy ez a kettős rendeltetés megvan a nyugati halászatokban is s

Demnach liegt die Annahme nahe, dass die Magyaren das Aufreihen des *mét-Netzes* auf ein *mét-Holz* aus der Angelfischerei und schon auf russischem Boden übernommen haben, da der Urzustand, wie wir sahen, der war, dass man das Netz auf ein Brettchen legt, das ein klein wenig ausgehöhlt ist und es davon in's Wasser lässt. In Ungarn heissen diese Angelhölzer *tschereptschik*, während das formell ähnliche Aufreihholz des *mét-Netzes* *mét-Holz* genannt wird. Bei uns diente also dasselbe Geräth zweierlei Zwecken, zum Aufreihen des Netzes und der Angeln. Die Angelegenheit steht nun so, dass dieser Doppelzweck auch in den westlichen Fischereien vorkommt und es daher nicht unbedingt sicher ist, dass die Magyaren

így nem feltétlenül bizonyos, hogy a magyar a méthálónak fára való felfűzését orosz földön tanulta meg, mert megtanulhatta itt is nyugati hatás alatt. HERMAN OTTÓ a norvég utazásáról szóló könyvében elmondja, hogy ő a magyar métfát Norvégiában (Riső szigetén) is megtalálta s rajzát is adja, melyet mi a 371. ábránkon reprodukálunk, de erre a halász «a fenékhorgoz zsinórját motollálja fel nyolczas rendbe, de aztán megtalálta a cserepcsiket is!»¹⁾ A dán Heins azonban már az ötvenes években lerajzolta a métfát, mely egy eresztőháló felszedésére szolgál s melynek rajzát Heins nyomán a 370. ábránk mutatja s ugyanott megvan a cserepcsik rajza is.²⁾ Ez tehát úgy alak, mint rendeltetés szerint is métfá, mely a magyarral egybevág. Sajnos azonban, hogy ennek elterjedését nem ismerjük kellőképen. Tudjuk, hogy Dániában, Skandináviában megvan, sőt ismerjük a finn változatát, mely csak egyágú, a melyet a helsingforsi néprajzi múzeumban talált egyik eresztőháló nyomán a 369. ábrán be is mutatunk; ezekből valószínű az is, hogy megvan a németeknél is, a honnan tehát mi is átvettük, de ezt igazolni nem tudjuk.

Az eresztőháló.

«Újabb időben mind nagyobb és nagyobb elterjedése van egy másik állítóhálónak, melyhez a hálók külföldről kerülnek. A tihanyiak e hálókat, az anyag után indulva, *pamukhálónak*, a velők élő halászt pamukosnak nevezik. Közkeletű neve *eresztőháló*; eredete szerint alkalm-

das Aufreihen des *mét*-Netzes auf ein Holz auf russischem Boden erlernen mussten, da dies auch hier unter westlichem Einflusse vor sich gehen konnte. OTTO HERMAN erzählt in seinem norwegischen Reiseverke, dass er das magyarische *mét-Holz* auch in Norwegen (auf der Insel Risø) fand, auch giebt er eine Zeichnung desselben, die wir in Fig. 371 reproducieren. Auf dieses haspelt jedoch der Fischer in 8-facher Reihe die Grundangel-schnur auf, doch fand er später auch den *tschereptschik*!¹⁾ Der Däne HEINS zeichnete das *mét-Holz* schon in den 50-er Jahren ab, und gehört es bei ihm zum Ausheben eines Treibnetzes. Die Zeichnung desselben theile ich nach HEINS auf Fig. 370 mit. Ebendasselbst findet sich auch eine Zeichnung des *tschereptschik*.²⁾ Dieser ist daher sowohl der Form, wie auch der Bestimmung nach ein *mét-Holz*, das mit dem magyarischen übereinstimmt. Zu bedauern ist dabei, dass wir die Verbreitung desselben nicht genau kennen. Dass er in Dänemark, Skandinavien vorkommt, ist bekannt, auch kennen wir die finnische Variante, die bloss einästig ist, und die wir auf Grund eines im ethnogr. Museum zu Helsingfors gefundenen Treibnetzes, in Fig. 369 darstellen; hieraus ist wahrscheinlich, dass er auch bei den Deutschen vorkommt, von denen auch wir denselben übernehmen konnten, was sich jedoch nicht beweisen lässt.

Das Treibnetz.

«In neuerer Zeit erfreut sich ein anderes Stellnetz einer von Tag zu Tag vermehrenden Verbreitung. Das Garn dazu kommt vom Auslande. Die Leute von Tihany nennen das Netz, nach dem Materiale desselben *pamukháló* (Baumwollnetz), die mit demselben arbeitenden Fischer *pamukos* (Baumwoll-Fischer). Der

¹⁾ HERMAN O., Az északi madárhegyek tájáról, Budapest, 1893. 381. 382.

²⁾ HEINS, Nogle Meddelelser om Torskfiskeriet Kjøbenhavn, 1859. 5. fig.

sint német, mert megfelel az Itzehoe körül divónak.¹⁾ Ennek a hálónak már van felső ina gyékénypótákkal, alsó ina a kövekkel; egyébként 80 m. hosszú, 2 m. széles, öregszemű. Az alsó innak a két végén és közepén egy-egy nagyobb kő függ: a nagy kövellők, míg ezekkel szemben a háló föle felett lebeg ehhez madzaggal kötve a szintén gyékényből készült sajátosán süvegformájú őr, melyről a halász mindig tudja, hol van a szerszáma.²⁾ HERMAN a leírásához nincs mit hozzátennünk; a süvegformájú őrről már megemlékeztünk, s láttuk, hogy az a magyar halászatnak specialitása, s vele a németből csak ujabbán átvett szerszám magyarrá lett.

A marázsháló.

«A *marázsháló* majdnem szakasztott olyan, mint a *métháló*, s csak annyiban különbözik, hogy a czötkénypóták *ráklábak*-hoz vannak kötve, azaz nem a háló föléhez, hanem az innen kiinduló kettéoszló madzagokhoz; — és hogy a felállítás más. Felállítását a 372. ábra magyarázza. Kell hozzá két *marázshakaró*, egyike itt van; a két karó között van kifeszítve a *marázsa palló* vagy *marázshaderék*, egy erősz zsinag, melyre azután reá vannak fűzve a czötkénypóták, a mint a rajz mutatja. Ha a háló igen hosszú, a derekát itt-ott beszúrt nádszálakkal támasztják meg. A háló egyébként minden súly nélkül való és öregszemű, úgy hogy a fejével még a derekabb hal is keresz-

allgemein verbreitete Name desselben ist *Treibnetz* (*eresztőháló*); seinem Ursprunge nach ist es wahrscheinlich deutsch, da es dem in der Umgebung von Itzehoe gebrauchten entspricht.¹⁾ Dieses Netz besitzt schon eine Oberleine mit Binsenflotten, und eine Unterleine mit Steinen; übrigen ist es 80 m. lang, 2 m. breit, grossmaschig. An beiden Enden und in der Mitte der Unterleine hängt je ein grösserer Stein: grosser *kövellő*, während diesen gegenüber über dem Obertheile des Netzes und an dieses mit Bindfaden gebunden der gleichfalls aus Binsen verfertigte kegelförmige Wächter schwimmt, der dem Fischer zeigt, wo sich sein Geräthe befindet.²⁾ Dieser Beschreibung HERMAN's habe ich nichts beizufügen; des kegelförmigen Wächters habe ich mich schon erinnert, und haben wir gesehen, dass dies eine Specialität der magyarischen Fischerei ist, und das von den Deutschen erst in neuerer Zeit übernommene Geräthe durch denselben magyarisch geworden ist.

Das Streichnetz (marázsháló).

«Das Streichnetz ist beinahe ganz dasselbe, wie das *métnetz* und unterscheidet sich von demselben bloss dadurch, dass die Euphorbieflossen an *Krebsfüsse* gebunden sind, d. i. nicht an den Obertheil des Netzes, sondern an die von diesem ausgehenden, doppelten Schnüre; ferner, dass es anders aufgestellt wird. Die Aufstellung wird durch Fig. 372. erklärt. Man bedarf dazu zweier *Streichpfähle* (*marázshakaró*), der eine ist abgezeichnet; zwischen den beiden Pfählen ist der *Streichboden* (*marázshapalló*) oder *Streichrumpf* (*marázshaderék*) ausgespannt, eine starke Schnur, welcher entlang die Euphorbieflossen aufgereiht sind, wie dies die Zeichnung zeigt. Wenn das Netz sehr lang ist, wird der Rumpf hie und da mit eingesteckten Rohrstengeln gestützt. Das Netz hat übr-

¹⁾ M. v. D. BORNE, 617. — ²⁾ HERMAN, (1), 320. 321.

túl bujhat ugyan rajta, de már hónaljszáryaival megakad.» Ez a Tiszánál, Szeged vidékein van így. ¹⁾

Az orosz halászatban ez már nem uszó, hanem állító háló s így analógiát is az álló hálók csoportjában kell keresnünk. Legelső analógiáját ott találtuk már az orosz Dunán, a *merjosza* név alatt, mely, mint láttuk, egysoros állító háló volt; ez azonban szintén öregszemű, szemeinek egy-egy oldala öt ujjnyi hosszú. ²⁾ S innen vagyis az orosz Dunától kezdve a kikarózott öregszemű *marázshálók* sorozata végig nyulik egész Déloroszországon, fel a Volga völgyén s át az Irtys-Ob medencéjében fel az osztják földön élő oroszokig, a honnan alkalmazását úgy az Irtys, mint az Ob mellékéről ismerjük. ³⁾

Ezek után még csak a *marázsa* nevezet eredetéről kell szólnunk. Azt már említettük, hogy a *marázsa* szónak az orosz nyelv halászati mesterszótárában háromféle értelme van; az egyik értelmével, amikor hálóvarsát jelent, már találkoztunk is, s láttuk hogy ez az értelme a magyar *mereglye* szó alakjában nálunk máig is megmaradt. A *marázsanak* megfelelő orosz *merjosza* ezen kívül azonban öregszemű vagyis ritka hálót is je-

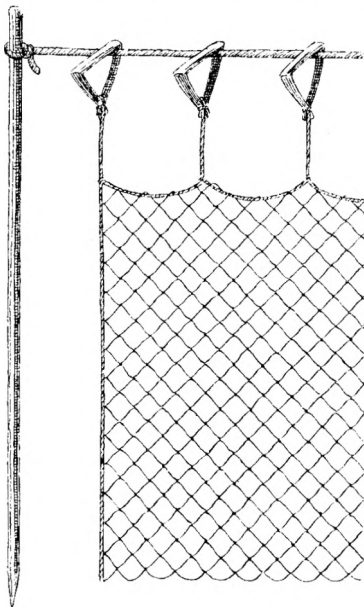
gens keinerlei Senker und ist grossmaschig, so dass sogar grössere Fische mit dem Kopfe durchzukommen vermögen, jedoch schon an den Achselflossen stecken bleiben.» Dies an der Theiss, um Szeged herum, das Bild dieses Netzes. ¹⁾

In der russischen Fischerei ist es jedoch mehr kein Schwimmnetz, sondern ein Stellnetz und müssen wir daher auch die Analogien in der Gruppe der Stellnetze suchen. Die erste Analogie haben wir schon gefunden, das *merjoscha*-Netz an der Un-

teren Donau, das, wie wir oben sahen, ein einreihiges Stellnetz war. Dies ist jedoch gleichfalls grossmaschig und eine Seite der Maschen fünf Finger lang. ²⁾ Und von hier, d. i. von der russischen Donau anfangen, zieht sich die Reihe der ausgepöhlten grossmaschigen *Streichnetze* ganz Südrussland entlang, hinauf in's Wolgathal und hinüber in das Becken des Irtysch-Ob bis zu den auf ostjakischem Gebiete lebenden Russen, von wo wir die Anwendung desselben sowohl von der Küste des Irtysch wie des Ob kennen. ³⁾

Hienach haben wir bloss über den Ursprung der Benennung *marázsa* zu

sprechen. So viel haben wir schon erwähnt, dass *marázsa* im russischen Lexicon der technischen Fischerei dreierlei Bedeutungen besitzt; der einen Bedeutung, wenn es eine Garnreuse bedeutet, sind wir schon oben begegnet, auch sahen wir, dass dieses Wort in der Form *mereglye* bei uns bis auf den heutigen Tag erhalten blieb. Das dem *marázsa* entsprechende russische *merjoscha* bedeutet aber ausserdem noch grossmaschige, d. i. schütterere

372. ábra. A marázsháló (Herman).
Fig. 372. Marázsanetz (Herman).

¹⁾ HERMAN, (1), 319. — ²⁾ Орженіцъ-Гриммъ, 414—415. — ³⁾ Орженіцъ-Гримм, 414—415. — Шостаковичъ, 27. — С. К. Паткановъ, (3), II. 265.

lent s az oroszban úgy van alkalmazásban ezek megnevezésére, mint nálunk a tükörháló szó a háromsoros háló öregszemű rétegeinek jelzésére vagy a léhész általánosan a háló szövetének jelzésére.¹⁾ S a mennyiben e háló tényleg alig áll egyébből, mint egy öregszemű hálóból, köve nincs, olykor parája is hiányzik, egészen természetes, ha a pars pro toto alapján az orosz az ilyen hálót *merjosza*-nak nevezi, mint azt az al-dunai *merjosza* hálónál láttuk, s mint azt Oroszország belső részeiben, p. o. a Pejpusz taván is megtaláljuk.²⁾

Ezek szerint tehát a czötkényes *marázshálót* szintén az oroszról vette át a magyar a maga elnevezésével és felállítása módjával együtt, s egyedül czötkénypótáinak alakja az, melyet ez időszertint magyarnak mondhatunk, amennyiben analogiáját más halászatokból nem ismerjük.

Itt még csak annyit jegyzünk meg, hogy a *marázsa* szó értelmezésére legott visszatérünk a következő fejezet elején, amikor is e szó alapértelmét is megvilágítjuk.

Netze und ist dasselbe im Russischen für die Benennung solcher derart im Gebrauche, wie bei uns das Wort Spiegelnetz zur Bezeichnung der grossmaschigen Blätter am dreiwandigen Netze, oder Garn, zur Bezeichnung des Netzgeflechtes.¹⁾ Und insoferne dieses Netz de facto kaum aus etwas anderem als einem grossmaschigen Garne besteht, ohne Senker ist, und sehr oft auch die Flotten fehlen, ist es ganz natürlich, wenn auf Grund des pars pro toto der Russe derartige Netze *merjoscha* heisst, wie wir das auch bei dem *merjoscha*-Netze von der Unteren Donau sahen und dies auch in den inneren Theilen Russlands, z. B. am Peipuss-See finden.²⁾

Demnach haben also die Magyaren das mit *Euphorbien-Flotten* versehene Streichgarn sammt der dazugehörigen Benennung und Art der Aufstellung gleichfalls von den Russen übernommen und ist es einzig die Form ihrer Euphorbienflotten, die wir zur Zeit als magyarisch ansprechen dürfen, insoferne uns Analogien derselben aus anderen Fischereien unbekannt sind.

Hier wollen wir noch bemerken, dass wir auf die Bedeutung des Wortes *marázsa* am Anfange des nächsten Capitels allso gleich zurückkehren werden, bei welcher Gelegenheit wir auch die Grundbedeutung dieses Wortes beleuchten wollen.

¹⁾ Варнаховскій, (1), 13. — Постаковичъ, 13. — ²⁾ Орженцъ-Гримм, 414—415 — Изсл. къ соет. росс. рыб. I. 73.

VI. A KERESŐ HALÁSZAT.

«A kereső halászat, kivált a fenéken vontatott hálózatok, a halnak azt a tulajdonságát használják fel, hogy fejfel víz ellenében állva, abban az irányban iparkodik menekülni is; ez a halászat tehát leginkább víz mentében s így hal ellenében jár. A partról űzött része arra van építve, hogy a hal a partról a mélység, tehát a víz közepe felé szökik.» «A kereső halászatot az jellemzi, hogy a halász folytonosan mozogva iparkodik prédáját megejteni, . . . bejárja a vízterületet s az útjába kerülő halat fogja el. A kereső halászat jobbadán ladikkal jár; de van egy szerszáma, a melylyel a halász begázol a vízbe s van egy szerszáma, a melylyel a partról dolgozik.»¹⁾

Szerszámai a *kuszakecze* és *hosszúkecze*, a *gyérháló*, a *székely vezető* vagy *marázsháló*, a *kaparóháló*. Mi a HERMAN által követett ezen sorrendet nem tartjuk meg, hanem elsőnek a *székely vezető* vagy *marázsháló* eredetének kérdésével foglalkozunk, amennyiben a *marázsa* szó értelmének teljes megvilágítása megkívánja,

VI. SUCHFISCHEREI.

«Die Suchfischerei, besonders die mit den am Grunde gezogenen Netzen, macht sich diejenige Eigenschaft der Fische zu Nutzen, dass sie mit dem Kopfe gegen den Strom stehend, auch in dieser Richtung zu entfliehen suchen. Diese Art des Fischens geht also zumeist entlang eines Gewässers und daher dem Fischstriche entgegen vor sich. Der vom Ufer aus betriebene Theil ist darauf berechnet, dass die Fische vom Ufer der Tiefe, d. h. gegen die Mitte des Wassers zu entfliehen.» «Die Suchfischerei wird dadurch charakterisiert, dass der Fischer seine Beute unter fortwährender Bewegung seinerseits zu erlegen sucht . . . sein Wassergebiet mehreremal begeht und die ihm in den Weg kommenden Fische abfängt. Der Suchfischer benützt zumeist den Kahn, doch besitzt er ein Geräth, mit dem der Fischer in's Wasser hineinwatscht und ein anderes, mit dem er vom Ufer aus arbeitet.»¹⁾

Werkzeuge des Suchfischers sind: Der *Wirre Keitel* und der *Lange Keitel*, das *Steinnetz*, das *Székler Streich-* oder *marázsa-Netz* und das *Scharrnetz*. — Wir wollen uns nicht an diese durch HERMAN befolgte Reihe halten, sondern beschäftigen uns in erster Reihe mit der Frage des Ursprunges des *Székler Streich-* oder *marázsa-Netzes*, indem die vollständige Beleuchtung des Wortes *marázsa* verlangt, dass der im vorigen Capitel gegebenen Beschreibung des *marázsa-Netzes* hier jene

¹ HERMAN, (1), 229., 324.

hogy az előző fejezetben utolsónak leírt *marázsaháló* ismertetését a *székely marázsaháló* nyomon kövesse; ezután a *keczerék* lárgyalását egy külön fejezettel vezetjük be, melyben a hálónak csonttal és vassal való felszereléséről állítjuk össze adatainkat s csak úgy térünk át a *keczer*-, a *gyér*- és *kaparóháló*k ismertetésére.

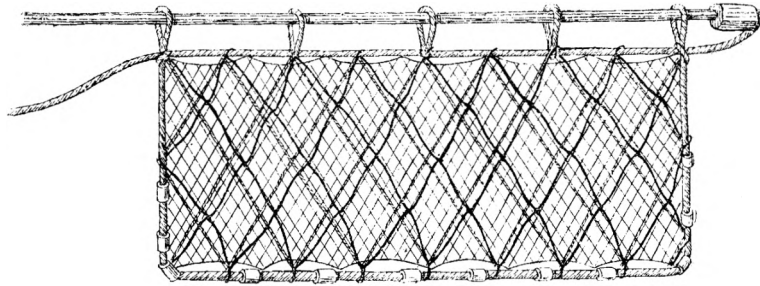
des *Székler Streich- oder marázs-Netzes* auf der Spur folge. Sodann werden wir die Verhandlung der Keitel mit einem besonderen Capitel einleiten, in welchem wir unsere Daten über die Aufrüstung der Netze mit Knochen und Eisen zusammenstellen und gehen erst hierauf zur Beschreibung der *Keitel*-, *Stein*- und *Scharr*-Netze über.

A székely vezető- vagy marázsaháló.

«A *székely vezető* vagy *marázsaháló* — lásd a 373. ábrát — olyan mint egy zászló; 3—3·5 méteres fenyőrudra járó és három-

Das Székler Streich- oder marázs-Netz.

Das *Székler Streich- oder marázs-Netz* — s. Fig. 373 — gleicht einer Fahne; dasselbe besitzt ein auf eine 3—3·5 m. lange Stange

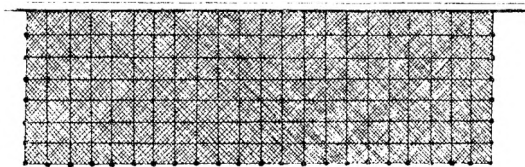
373. ábra. A székely vezető- vagy marázsaháló (Herman).
Fig. 373. Székler Streich- oder marázs-Netz (Herman).

soros vagyis két tükörháló között finom inléhése van, a melyben tehát a hal úgy fogódzik meg, a mint azt a kecsgehálónál leírtuk és lerajzoltuk. Részei szerint van rudja, karikája, feje, ólma, feszítő kötele, mely olyan hosszú, mint a rúd. Ez a háló a Küküllő mentén lakó székelység kezén van s ez e hálóval az igen sajátos u. n. *suga*-halászatot űzi. A halász vagy mezitláb, vagy bocskorosan folyó mentén indul s a hol a víznek nagyobb esése van, a hol tehát zugva siet, ott begázol, a hálót a rúdon úgy feszíti ki, a mint az ábrán látszik, azután beereszti a vízbe úgy, hogy az ólmos in a víz fenekét éri. Így tartva a hálót, a víz folyásával —

aufraffbares, dreiwandiges Netz, d. i. ein zwischen zwei Spiegelblättern befindliches Blattgarn, in welchem sich also die Fische so fangen, wie wir dies beim Störletnetze beschrieben und abzeichneten. Was die Theile desselben anbetrifft, hat es eine Stange, einen Reifen, Kopf, Bleie, einen Spannstrick, der so lang wie die Stange ist. Dieses Netz befindet sich in der Hand der am Küküllő-Laufe wohnenden Székler und betreiben sie mit Hilfe desselben die recht eigenthümliche sog. *suga*-Fischerei. Der Fischer begiebt sich entweder barfuss oder in Ledersandalen, entlang dem fließenden Wasser auf seinen Weg. Wo das Wasser ein grösseres Gefälle besitzt, wo es also brausend abfällt, wachtet er in das Wasser hinein und zieht das Netz an der Stange derart auseinander, wie das

sebességéhez alkalmazkodva — siet a halász is 20—30 méternyi darabon, miközben a feszítő kötelet engedi úgy, hogy a háló mind összecsobb jár s végre is a feje közelében ránczosan együtt van. Ekkor a halász kiemeli a hálót s ha fogott, kiszedi a megnyaklott halat; újra feszít és tovább halad.» ¹⁾

Ennek a hálónak eredetét, noha az az egész orosz területen schol sincs meg s így nem onnan jött, egészen pontosan meg tudjuk állapítani, sőt meg tudta volna állapítani HERMAN is, ha M. v. D. BORNE azon könyvét, melyet ő maga, mint látuk, ismételtén idéz, tényleg átolvasta volna s nem csak annak egészen schematicus képeit nézte volna meg; a könyv illető képe után, melyet a 374.

374. ábra. A százcs streichgarn (v. d. Borne).
Fig. 374. Sächsisches Streichgarn (v. d. Borne).

ábrán híven reprodukálunk, az egyezést senki sem állapíthatja meg, de a rossz képhez adott pontos leírás olvasása után az egyezés iránt még csak kétség sem támadhat. A leírás pedig így szól:

«A vezető-, másképen gömb- vagy ragadóhálót a thüringiai patakokban és a Felső-Weser mentén nagyon gyakran használják és pedig a pisztrángahalászatnál, melynél rendkívül célszerű halászati eszköznek bizonyul. A két tükrő 22 szem hosszú és 5 szem széles, az egyes szemek 100 mm. tágak. Az inléhés szemei 25 mm.

auf der Fig. ersichtlich ist, dann lässt er es in das Wasser, so dass die bleibeschwerte Unterleine den Grund erreicht. Indem er nun das Netz auf diese Weise hält — eilt der Fischer — sich der Schnelligkeit des Wassers anbequemend — ein 20—30 Meter langes Stück nach vorwärts, wobei er den Spannstrick derart freigiebt, dass sich das Netz mehr und mehr zusammenzieht und endlich in der Nähe des Kopfes faltig beisammen bleibt. Dann hebt der Fischer das Netz auf, und liest, wenn er welche gefangen, die mit dem Nacken hängen gebliebenen Fische heraus; nun spannt er vom Neuen aus und schreitet weiter nach abwärts zu.» ¹⁾

Der Ursprung dieses Netzes lässt sich, obwohl dasselbe auf dem ganzen russischen Gebiete nirgends vorkommt und daher nicht von dort herkam, ganz genau bestimmen, ja auch OTTO HERMAN hätte denselben bestimmen können, wenn er das Buch M. VON DEM BORNE'S, das er, wie wir

sahen, des öfteren citiert, auch durchgesehen und nicht bloss die ganz schematischen Abbildungen desselben angesehen hätte. Aus der betreffenden Abbildung des Buches, die wir auf pag. 374 getreu reproducieren, kann niemand eine Uebereinstimmung constatieren, nach Durchlesen der zum schlechten Bilde gegebenen genauen Beschreibung aber bezüglich dieser Uebereinstimmung keinerlei Zweifel entstehen. Die Beschreibung lautet wie folgt:

«Das Streichgarn, auch Kugel- oder Klebegarn genannt, wird zum Forellenfang in den Gebirgsbächen und im Gebiet der oberen Weser sehr viel angewendet und ist ein sehr zweckmässiges Fanggeräth. Die Ledderungen sind spiegelig gestellt, sie sind 22 Maschen lang und 5 Maschen breit, die Maschen sind 100 mm. weit. Das Blatt hat

¹⁾ HERMAN, (1), 328.

szélesek. . . . A háló alul és két oldalt ólomgolyókkal súlyozott innal van bekerítve; az ólomgolyók összes súlya 5 font. A háló 5 m. hosszú rúdra van erősítve és 10 márkába kerül. A schwarzburgi hercegségben a felső inon fűzgallyakból készült 10 darab abroncs van megerősítve s ezeken húzzák át a rudat, úgy hogy a háló a rúdon összehúzható. A *vezető háló*-val nappal halásznak, ha a víz zavaros, éjjel ha az tiszta. Ha kell, a halász a vízbe lép s különösen a csendes apró mocsarakat halászsza fel s ilyenkor a rúd végével a pisztrángokat nyugvó helyükből kizavarja s a hálóval a part felé húz. Mihelyt a halász megérzi, hogy a hálóba pisztráng akadott, a hálót összehúzza s a halat kivesszi. Legalkalmasabb e hálóval közvetlen zivatar után vagy pedig nedves meleg esteiken halászni. A schwarzburgi alak a felső kötélre húzható gyűrűkkel nagyon célszerű, mert ez a háló összehúzóhatóságát nagyon megkönnyíti.»¹⁾

Ebből az egészen pontos leírásból s az ehhez adott schematikus rajzból most már minden kétséget kizárólag kitűnik, hogy a *székely marázsháló* nem más, mint a schwarzburgi *streichgarn* s így ezt a szászok hozták be hozzánk s tőle vette át a székely, lefordítván annak *streichgarn* nevét *vezető-háló*-ra.

E hálónak különben pontos és nem schematikus rajzát megtaláljuk egy újabbban megjelent munkában is, a melyben STEGLICH a szász halászatot ismerteti²⁾,

25 mm. weite Maschen. . . . Das Netz ist von hinten und unten mit einer Bleileine angefasst, welche 5 Pfund Blei trägt. Das Netz ist an einer 5 m. langen Stange befestigt und kostet 10 Mark. Im Schwarzburgischen sind an der Oberleine 10 Reifen von Zweigen der Werftweide angeschlagen; durch diese Reifen wird die Stange gesteckt, so dass das Netz auf der Stange zusammengeschoben werden kann. Man fischt mit dem Streichgarn bei Tage, wenn das Wasser trübe ist und bei Nacht, wenn dasselbe klar ist. Wenn es erforderlich ist, so geht der Fischer in das Wasser und fischt namentlich die ruhigen Dümpel ab, indem er mit dem Ende der Stange die Forellen aus ihren Schlupfwinkeln treibt, und mit dem Garn nach dem Ufer zu streicht. Sobald der Fischer fühlt, dass eine Forelle auf das Netz gelaufen ist, nimmt er dasselbe zusammen und die Forelle heraus. Die beste Zeit, mit dem Streichgarn zu fischen, ist gleich nach einem Gewitter oder an schwülen Abenden. Die Schwarzburger Einstellungsweise mit Ringen an der Oberleine halte ich für sehr zweckmässig, weil dadurch das Zusammenziehen des Netzes sehr erleichtert wird.»³⁾

Aus dieser ganz genauen Beschreibung und der beigelegten schematischen Zeichnung geht nunmehr jeden Zweifel ausschliessend hervor, dass das *Székler marázsanetz* nichts anderes als das Schwarzburgische *Streichgarn* ist und dies also zu uns durch die Sachsen hereingebracht wurde, von denen es die Székler übernahmen, wobei sie die Benennung desselben: *Streichgarn* auf *vezető-háló* (wörtlich eigentlich Leit-netz) übersetzten.

Eine übrigens genaue und nicht schematische Zeichnung dieses Netzes findet sich auch in einer seiner unlängst erschienenen Arbeiten, in der STEGLICH die sächsische Fischerei beschreibt²⁾ und dessen

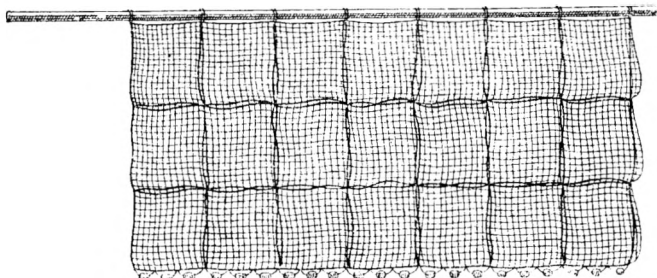
¹⁾ M. v. D. BORNE, 628. p., 523. fig. — ²⁾ DR. BRUNO STEGLICH: Die Fischwässer im Königreich Sachsen. Dresden, 1895 205. Fig. 5.

ennek rajzát reprodukáljuk a 375. ábránkon; ha ezt a hálót a magyarral összehasonlítjuk, azt találjuk, hogy azok egymástól főként abban különböznek, hogy míg a szászországi vezetőhálónál a tükörhálók nagy szemei a rúddal párhuzamosan haladnak, a székelynél e szemek a rúdhoz viszonyítva rézsutosan sorakoznak, föltéve, hogy HERMAN rajza jó, a mit ellenőrizni nincs módunkban, mert HERMAN ezt a hálót a muzeum számára nem szerezte meg.

De hát akkor mit jelent a *marázsa* szó? s honnan e nevezet?

Zeichnung wir in Fig 375 reproducieren; vergleicht man dieses Netz mit dem magyarischen, so findet man, dass sich dieselben von einander hauptsächlich darin unterscheiden, dass während bei dem sächsischen Streichnetze die grossen Maschen der Spiegelnetze mit der Stange parallel verlaufen, sich bei den Székeln diese Maschen im Verhältniss zur Stange schief aneinanderreihen, vorausgesetzt, dass die Zeichnung HERMAN's gut ist, was zu kontrollieren uns nicht zu Gebote steht, da HERMAN dieses Netz für das Museum nicht erworben hat.

Was bedeutet dann jedoch das Wort *marázsa* und von woher stammt diese Benennung?

375. ábra. A szász Streichgarn (Steglich).

Fig. 375. Sächsisches Streichgarn (Steglich).

HERMAN e kérdésre így kísérti meg a feleletet: «A *marázsa* névvel már találkozunk, még pedig az állító halászatnál s láttuk, hogy sajátságos czötkénypótáinál fogva erős zsinigre van fűzve s karók között van felállítva; a székel *marázsaháló*val annyiban rokon, amennyiben ez is fakarikáknál fogva, rúdra feszíthető. Úgy látszik tehát, hogy az elég sajátságos *marázsa* szó a felfeszítés, illetőleg fellátás módjára vonatkozik.»¹⁾

Hogy ez a magyarázat teljesen hibás, már MUNKÁCSI észrevette, a ki a *marázsa* szóról így ír: «HERMAN OTTÓ szerint az

HERMAN versucht diese Frage auf folgende Weise zu beantworten: «Dem Worte *marázsa* sind wir schon früher begegnet und zwar bei der Stellfischerei, auch sahen wir, dass dasselbe an den starken Euphorbienflotten an eine derbe Schnur aufgereiht und zwischen Pfählen aufgestellt ist. Mit dem Székler *marázsa*-Netze steht dasselbe insoferne in Verwandtschaft, als auch dies an hölzernen Ringen auf einer Stange ausgespannt werden kann. Es scheint also, dass das ganz eigenthümliche Wort *marázsa* sich auf das Wie des Ausspannens, beziehentlich Aufstellens bezieht.»¹⁾

Dass diese Erklärung durchaus unwahr ist, bemerkte schon MUNKÁCSI, der über das Wort *marázsa* folgendes schreibt: «OTTO

¹⁾ HERMAN, (1), 328.

elégge sajátos *marázsa* szó a felfeszítés illetőleg felállítás módjára vonatkozik, azonban szélteben meg van a szlávásban, ó-szlovén, bolgár *mrěža* = netz, szerb: *mreža*, *mriža*, *mridja*, cseh: *mříže*, tót *mreža* = gitter, ruthén: *mereža* = netz, gitter, orosz: *merjoža*, *miroža*, rumuny *mreažă*. Tekintve az utóbbi alakot és hogy a szerszám maga csak az ország keleti vidékén (különösen a székelyeknél) használatos, valószínű, hogy a *marázsa* közvetlenül a rumunyból került hozzánk.»¹⁾

MUNKÁCSI tehát kimutatja a *marázsa* szónak szláv eredetét, de mindaz, amit a szó és szerszám történetéről mond, tisztán szótári anyagból merítvén, a sötétben való botorkálás. A *marázsa* szó, mint láttuk, nemcsak a székelynél van meg, hanem a szegedi magyarnál is, a szerszámnak pedig semmi köze az oláhhoz, mert az tisztára szász dolog. De az összes orosz szótárakat átnézve sem tisztázza senki e kérdést addig, míg csak a szavakat nézi s nem ügyel az azok által jelzett tárgyak szerkezetére is. MUNKÁCSI nem látta meg hogy a *marázsa* — *merjozsza* szóban ugyanazon *rjezs* (рѣжь) szó szerepel, mint a magyar *rezsina*-ban. Bármely orosz halászati kézikönyv azonnal megmondja neki hogy «a *merjozsza*, *merjozska* (мерѣжа, мерѣжка) elnevezés összevonása a «между рѣжами» (ritka hálók közti t. i. háló) kifejezésnek és tényleg, mint láttuk, e háló két ritka hálóból áll, melyek közt van a tulajdonképeni léhész.»²⁾ És ez a *merjozsza* harmadik, de lényegileg első vagyis alapjelentése; a *marázsa* tehát az oroszban

HERMAN zufolge bezieht sich das ziemlich eigenthümliche Wort *marázsa* auf das Wie des Ausspannens, beziehentlich Aufstellens. Dasselbe ist jedoch überall vorhanden, so weit nur Slaven wohnen; alt-slov., bulg. *mrěža* = netz; serb.: *mreža*, *mriža*, *mridja*, czech. *mříže*, slovak.: *mreža* = gitter, ruth.: *mereža* = netz, gitter; russ.: *merjoža*, *miroža*, rumun. *mreažă*. In Betracht dieser letzteren Form, wie auch dessen, dass das Geräthe bloss in den östlichen Gegenden des Landes (besonders bei den Székeln) gebraucht wird, ist es wahrscheinlich, dass das Wort *marázsa* unmittelbar aus dem Rumunischen zu uns gelangte.»¹⁾

MUNKÁCSI weist uns also die slavische Herkunft des Wortes, alles andere jedoch, was er über die Geschichte des Wortes und Geräthes aussagt, ist, nachdem es rein aus lexikalischem Materiale geschöpft ist, ein Tappen im Finsternen. Das Wort *marázsa* ist, wie wir sahen, nicht bloss bei den Székeln im Schwange, sondern auch bei den Szegeder Magyaren. Das Geräthe wieder steht in keinerlei Beziehungen zu den Walachen, da es ein rein sächsisches Object ist. Hätte er aber auch alle russischen Lexica durchstöbert, so lange man bloss die Worte sieht und nicht auch die Construction der damit bezeichneten Objecte: wird man mit dieser Frage niemals in's Reine kommen. MUNKÁCSI wurde nicht gewahr, dass im Worte *marázsa* = *merjozsza* ebendasselbe Wort *rjezs* (рѣжь) vorkommt, wie im magyarischen *rezsina*. Das erste beste Handbuch der russischen Fischerei hätte ihn allso gleich belehrt, dass «*merjozsza*, *merjozska* (мерѣжа, мерѣжка) eine Zusammenziehung des Ausdruckes «между рѣжами» («zwischen zwei Spiegel-Netzen» nämlich ein Netz) ist, und besteht dieses Netz — wie wir ja sahen — de facto aus zwei weitmaschigen Netzen, zwischen welchen sich das eigentliche Blattgarn befindet.»²⁾ Und dies ist die dritte, in Wirklichkeit jedoch erste, d. i. Grundbedeutung des

¹⁾ MUNKÁCSI, (1), 35. — ²⁾ Сабанѣвъ, (1), II. 120. — Сабинъ, «Мережка» (Природа и Охота) 1888.

épen úgy a háló hármasszerkezetét jelzi, mint a *rezsina*, *reggina* jelzette a magyarban, melylyel nyelvileg egy és ugyanazon töből fakadt. Ez a *merjosza* szó ment át későbbben a *rjesz* (рѣжь) -nek vagyis a rítka rétegnek jelölésére — pars pro toto — akkor, mikor a háló tényleg nem állott egyébből, mint egy öregszemű hálóból s ez ment át a hálóvarsák megnevezésére is, amelyeknek, mint a magyar *mereglye* mutatja, épen a rítka rétegét vagyis a sűrű hálóval borított abroncszatát jelölte kezdetben, majd ismét a pars pro toto alapján az egész szerszám megnevezésére szolgált. Ez a kulcsa az orosz *merjosza* hármasszerkezetének.

Ezek után megfelelhetünk a felvetett kérdésekre is. A *székely vezetőháló* a *marázsa* nevet nem felállítása, hanem háromsoros szerkezete miatt kapta; a háromsoros szerkezettel pedig a magyar honfoglalás előtt a Dnjepr völgyén az oroszok révén ismerkedett meg s így a nevet is onnan hozta magával; hogy az oroszokkal való érintkezés mily intenzív volt, kitűnik abból, hogy az orosz *merjosza* mindhárom értelme bekerült a magyarba, sőt a *rjesz* (рѣжь) szó is *rezsina* alakjában. Hogy a magyar a szásztól ezt a vezetőhálót régen vette át, bizonyítja maga a *marázsa* név, mert Erdélyben nincs ma már semmiféle *marázsa* nevű vagy szerkezetű háló s mert a *marázsa* névnek ezen legteljesebb alapértelme a mai napig egyedül a székelynél maradt meg.

Wortes *merjoscha*. *Marázsa* bedeutet also im Russischen ebenso die dreiwandige Netzconstruction, wie dieselbe im Magyarischen durch *rezsina*, *reggina* bezeichnet wurde, welches mit demselben sprachlich einer und derselben Wurzel entstammt. Das Wort *merjoscha* wurde nun später zur Bezeichnung des *rjesch* (рѣжь), d. i. der grossmaschigen Schichte benützt — pars pro toto — dazumal, als das Netz de facto aus nichts anderem bestand, als aus einem grossmaschigen Netze und diese Benennung übertrug man sodann auch auf die Garnreusen, bei welchen sie, wie das magyarische *mereglye* zeigt, anfangs gleichfalls die weitmaschige Schichte, d. i. das mit dichtem Garne bedeckte Reifwerk bezeichnete, bald wiederum diente sie eben auf Grund des pars pro toto als Benennung für das ganze Geräthe. Dies der Schlüssel der dreifachen Bedeutung des russischen *merjoscha*.

Nunmehr lassen sich die aufgeworfenen Fragen beantworten. Das Székler Streichgarn hat die Benennung *marázsháló* nicht von der Art seiner Aufstellung, sondern seiner dreifachen Construction wegen erhalten; mit der dreifachen Construction wurden aber die Magyaren noch vor der Landesnahme bekannt und zwar im Dnjepr-Thale und durch Vermittelung der Russen, auch brachten sie die Benennung dafür von dort mit sich. Wie sehr intensiv die Berührung mit den Russen war, geht unter anderem daraus hervor, dass alle drei Bedeutungen des russischen *merjoscha* auch in's Magyarische gelangten, sogar das Wort *rjesch* (рѣжь) in der Form von *rezsina*. Dass die Magyaren dieses Netz von den Sachsen schon vor langem entlehnten, wird durch das Wort *marázsa* selber bewiesen, da in ganz Siebenbürgen heute nirgends mehr ein *marázsa* genanntes oder ein die *marázsa*-Construction besitzendes Netz existiert und diese vollständigste Grundbedeutung der Benennung *marázsa* bis zum heutigen Tage einzig bei den Székelnern erhalten blieb.

A hálók súlyozása csontokkal és vassal.

A *keczé*-nek egyik kiváló jellege az, hogy inát lócsontokkal súlyozzák. «A magyar *keczesont* mindig az alsó lábszár, rendesen a lóé, olykor a marháé; fúrását és a háló inára való felkötését pontosan megmutatja a 376. ábra; élesen elválasztandó ez a koresolya csontoktól, melyeknek úgy a fúrása, mint a felkötése lényegesen eltér a keczesontoktól, mint azt a 377. ábra mutatja, kivéve az olyan eseteket, mikor a hálóról lekerült keczesontot használják koresolyának, amikor is azonban felkötése teljesen eltér a koresolyának szánt és fűrt csontokétól. E különbségek azért fontosak, mert az őskori leletekben annak megállapítását teszik lehetővé, hogy a csont hálónak vagy koresolyának használattott-e.»¹⁾ — Minthogy

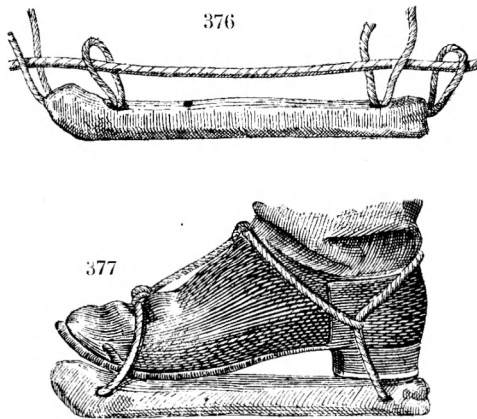
HERMAN nagy súlyt helyez a *keczé*-nek csontokkal való súlyozására s szerinte ez a magyar halászat oly sajátlagos eleme, a mely eddig más helyekről elő nem került,²⁾ nyomozására, ethnikus értékének megállapítására én is kiváló gondot fordítottam, s ez okolja meg azt, hogy e helyütt külön czímen foglalkozom vele.

Még mielőtt saját anyagom ismertetésére térnék át, mindenekelőtt azzal a nyugati irodalommal kell leszámolnom, melyet

Das Beschweren der Netze mit Knochen- und Eisen-Senkern.

Ein hervorragendes Charakteristikum der *Keitel-Netze* besteht darin, dass die Grundleine derselben mit Pferdeknochen beschwert wird. Die magyarischen *Keitel-Knochen* sind immer Tibien, zumeist vom Pferde, manchmal vom Rinde; Bohrung und Aufreihung derselben auf die Unterleine des Netzes zeigt Figur 376 ganz genau; diese Knochen sind scharf von den Schlittschuh-Knochen zu sondern, bei denen sowohl die Durchbohrung, wie auch das Aufbinden sich von den an Keitelknochen gebräuchlichen ganz wesentlich unterscheiden, wie dies Fig. 377 zeigt, ausgenommen Fälle, in denen vom Keitel heruntergenommene Knochen als Schlittschuhe gebraucht wurden, wo sich dann aber auch das Anbinden von dem der ursprünglich als Schlittschuhe verwendeten und dementsprechend gebohrten Knochen ganz wesentlich unterscheidet.

Diese Unterschiede sind deswegen wichtig, da sie in praehistorischen Funden ermöglichen, zu unterscheiden, ob der betreffende Knochen als Netzsenker oder als Schlittschuh verwendet worden ist.³⁾ Nachdem HERMAN grosses Gewicht legt und seiner Meinung nach dies ein derartig eigenthümliches Element der magyarischen Fischerei ist, das bislang von anderen Orten nicht zum Vorschein kam,²⁾ verwendete auch ich auf die Erforschung und Bestimmung des ethnischen Werthes desselben grosse Sorgfalt und dies motiviert auch, dass ich mich an dieser Stelle

376. és 377. ábra. A hálócsont és koresolyacsont felkötése (Herman).

Fig. 376 und 377. Aufbinden der Netz- und Schlittschuhknochen (Herman).

¹⁾ HERMAN, (1), 171—173. — ²⁾ HERMAN, (1), 117.

HERMAN felhasználta. S itt ismét csodálkozással kellett meggyőződnom arról, hogy HERMAN az általa annyiszor idézett berlini halászati kiállítási jelentésnek is csak képeit nézte meg s szövegét nem olvasta át. Mert hiszen ugyanazon jelentésben megtalálta volna a *svéd gyalom* leírását is s abban a következőket olvashatta volna:

«A közönséges gyalom (*venlig Landnot*) úgy, mint nálunk (t. i. németeknél) két szárnyból és egy zsákból (*kilen, fisk hugget*) áll. Mindegyik szárny egy apacshoz (*racke*) kapcsolódik s ahhoz vannak erősítve a húzókötelek is. Súlyozásra követ, *hosszú csontdarabokat*, sőt szarvakat is használnak, usztatókul pedig fa vagy kéreg szolgál. A hálóval partra halásznak.»¹⁾

Ez az adat pedig nemcsak azt jelenti, hogy a HERMAN által Szegedről közlött kerítő hálónak, mely lószárcsonttal van felszerelve, a svéd gyalomban pontos analogiája van, hanem azt is, hogy HERMAN azon állítása, hogy a hálónak csontokkal való súlyozása a magyar halászat oly sajátlagos eleme, a mely eddig más helyekről nem került, már akkor nem volt igaz, a mikor azt HERMAN leírta, amit az általa éppen akkor, de csak felületesen használt saját forrásából mutattunk ki.

Hálónak csontokkal való súlyozására az orosz irodalomban kevés adatot találtam; múzeumi anyag került ugyan elő, de a magyarságot érdeklő óriási terület oly távol fekvő pontjairól, oly sajátos mellékkörülményekkel s annyira minden földrajzi összeköttetés nélkül, hogy az

damit unter einem Sondertitel beschäftige. Bevor ich noch auf die Darlegung meines eigenen Materiales übergehen könnte, muss ich vor allem mit der durch HERMAN benützten westlichen Literatur Abrechnung pflegen. Und hier muss ich mich wiederum mit Verwunderung davon überzeugen, dass HERMAN auch in dem durch ihn so oft citierten Bericht der Berliner Fischerei-Ausstellung bloss die Bilder besah und den Text nicht durchgelesen hat. Dann hätte er nämlich in eben demselben Berichte auch die Beschreibung der *schwedischen Wade* und in derselben folgendes gelesen:

«Die gewöhnliche Wade (*venlig Landnot*) besteht, wie bei uns (nämlich in Deutschland) aus zwei Flügeln und einem Sacke (*kilen, fisk hugget*). Jeder Flügel schliesst mit einem Holzstück (*racke*) ab, woran die Zugleinen befestigt werden. Als Senker werden Steine, *lange Knochenstücke*, auch wohl Horn verwendet, als Flotten Holz oder gewöhnlich Rinde. Das Netz wird am Ufer gezogen.»¹⁾

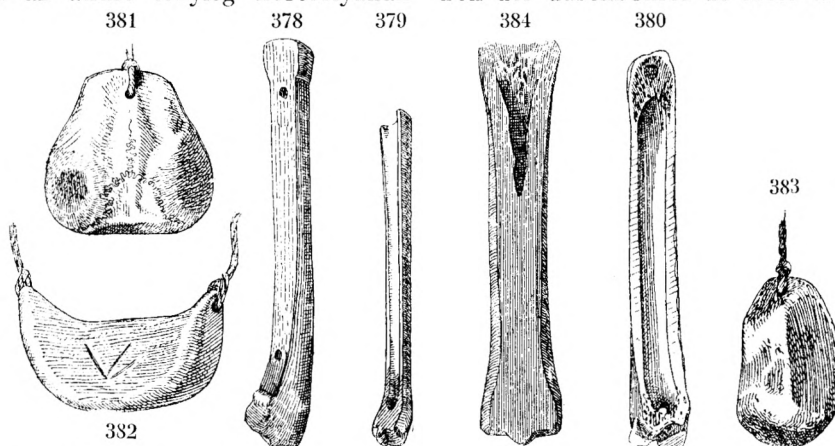
Diese Angabe bedeutet nicht bloss soviel, dass das durch HERMAN aus Szeged mitgetheilte Umschliessnetz, das mit Pferdeknochen beschwert ist, in der schwedischen Wade ein ganz genaues Analogon besitzt, sondern auch, dass die Behauptung HERMAN's, das Bechweren der Netze mit Steinen sei ein derart eigenthümliches Charakteristikum der magyarischen Fischerei, das bislang von anderen Orten nicht zu Tage gelangte, schon dazumal nicht wahr gewesen, als HERMAN diesen Satz niederschrieb, was wir eben aus dem durch ihn schon dazumal, aber bloss oberflächlich benützten Quellwerke beweisen werden.

Ueber das Vorkommen der Netze mit Knochen fand ich in der russischen Literatur wenig Angaben; museales Materiale fand sich zwar vor, jedoch von so entfernten Punkten des uns Magyaren interessierenden ungeheueren Gebietes, unter derart eigenthümlichen Nebenumständen und dabei ohne allen geographischen Zusam-

¹⁾ Amtl. Bericht, Berlin, III. 59.

adatok összefűzését egyáltalában nem tartom megengedhetőnek.

Legelsőbben a helsingforsi finn néprajzi múzeumban találtam két szárcsontot; ezek közül az egyik (378. ábra) fűrt, a másik (379. ábra) fúratlan volt; bár a kalauzban és leltárban ezek mint korcsolya-csontok vannak leírva — az egyik Houtskar, a másik Korpo vidékéről — s bár tekintve a helsingforsi gyűjtemény kiváló kritikai értékét, feltétlenül bizonyos az, hogy közülük az átfűrt tényleg korcsolyának

378—383. ábrák Hálók csontsúlyai (Jankó). — 384. ábra. Bronzkori korcsolyacsont (Nécsey).
Fig. 378—383. Netz-Knochensenker (Jankó). — Fig. 384. Schlittschuhknochen aus der Bronzezeit (Nécsey).

használtatott, mégis a fűrés határozottan arra vall, hogy ez a csont háló súlyozására szolgált.¹⁾ S hogy e következtetésem helyes volt, bizonyítja az, hogy a helsingforsi finn halászati muzeumban tényleg találtam azonos fűrésű szárcsontokkal felszerelt hálókat is, még pedig — Svédországból. Finnországi tartózkodásom alatt a múzeum igazgatója szabadságon lévén, közelebbi felvilágosítást nem szerezhettem be azokról; utam befejezése után azonban MAG. U. T. SIRELIUS úr szives volt e csontokból egynek pontos rajzát megküldeni, majd pedig SCHWINDT úr, a finn

menhang, dass ich das Aneinanderreihen der Angaben keinesfalls für erlaubt halte.

Zuerst fand ich im ethnographischen Museum zu Helsingfors zwei lange Knochen; von diesen war der eine (Fig. 378) durchbohrt, der andere (Fig. 379) undurchbohrt. Obwohl nun diese im Führer und im Cataloge als Schlittschuh-Knochen beschrieben — der eine aus der Gegend von Houtskar, der andere von Korpo — und obwohl die Helsingforscher Sammlung hervorragenden kritischen Werth besitzt, ist doch unbedingt gewiss, dass von denselben der durchbohrte de facto als Schlitt-

schuh benutzt wurde, wobei jedoch die Durchbohrungsart dafür spricht, dass der Knochen als Netzsenker diene.¹⁾ Dass meine Folgerung richtig war, erwies sich, als ich im Fischereimuseum zu Helsingfors wirklich Netze fand, die mit ganz gleich gebohrten Senkern beschwert waren — und zwar aus Schweden. Da während meines Aufenthaltes in Finnland der Director des Museums auf Ferien war, konnte ich mir über dieselben keine genaueren Aufklärungen verschaffen. Nach Beendigung meiner Reise hatte jedoch Herr MAG. U. T. SIRELIUS die Güte, mir die genaue Zeichnung eines dieser Knochen zu übersenden. Später setzte Herr SCHWINDT, der Intendant

¹⁾ TH. SCHWINDT, III. 48.

néprajzi múzeum intendánsa tetézte be eddigi szíveségeit azzal, hogy az illető gyalom csontjai közül egyet megszerzett s elküldte a M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának. A levél szerint a gyalom a svéd Wenern-tó mellől való s így kétségtelenül azon «hosszúcsonttal súlyozott» gyalmok egyike, a melyekről a berlini kiállítási jelentés is szól. A csont a 380. ábrán látható.

A következő terület, a hol a hálónak csontokkal való súlyozását megtaláltam, az Ob melléke volt, a hol is az obi osztjásoknak (Szamarovtól északra) hálóról magam szedtem le csontokat; de ezek nem hosszú csontok, hanem mindkettő (381. és 382. ábra) a rénszarvas lapos csontjai. Őt gyalmon mindössze két csontot találtam a kövek közt, szerepük tehát éppen nem ethnikus, csak a szükség esetén kisegítő. VARPAKHOVSKIJ úr is csak szórványosan találta s mindig kéregbe kötött hálókövek közt. VARPAKHOVSKIJ úr ezenkívül az osztjások hálóról mamuthcsontokból faragott hálósúlyokat is gyűjtött,¹⁾ s minthogy Pétervárott ezek lefényképezését is megengedte, egynek rajzát a 383. ábrán mutatom be. Hogy a mamuthcsontot az osztjások ily célra használják, azt felemlíti SOSZTAKOVICS is, a ki erre nézve HANSTEEN munkáját is idézi.²⁾ A hálócsontokra vonatkozó utolsó adatom irodalmi; ugyanis SZJEROSEVSKIJ említi meg a jakutok leírásában, hogy a jakut hálósúlyok fagyűrűbe foglalt kövek s a hol nincs kő, azt lófoggal, cseréptöredékkel vagy mamuthcsontdarabbal helyettesítik.³⁾

Mindezekből csak az tűnik ki, hogy a hosszú csontokkal súlyozott magyar kerítő-

des finnischen ethnographischen Museums seiner bisher bewiesenen Freundlichkeit dadurch die Krone auf, dass er von den Knochen der betreffenden Wade einen erwarb und der Ethnographischen Abtheil. des Ung. National-Museums übersandte. — Seinem Briefe zufolge stammt die Wade aus der Umgebung des schwedischen Wenern-Sees und ist dies daher zweifelsohne eine jener mit «langen Knochen beschwerten» Waden, von denen auch der Berliner Bericht spricht. Den Knochen siehe Fig. 380.

Das folgende Gebiet, wo ich das Beschweren der Netze mit Knochen fand, war die Umgebung des Ob, wo ich von den Netzen der Obischen Ostjaken, (nördlich von Samarovo) selber einige Knochen ablas. Es sind dies jedoch keine langen Knochen, sondern beide flache Knochen des Rennthieres (Figur 381 und 382). — An fünf Waden fand ich insgesamt zwei Knochen unter den Steinen. Die Rolle derselben ist also eben keine ethnische, sondern man hilft sich damit bloss in der Noth aus. — WAPACHOWSKIJ sammelte ausserdem von den Netzen der Russen auch aus Mamuthknochen geschnittene Netzsenker¹⁾ und da er mir in St-Petersburg, auch das Photographieren derselben gestattete, zeige ich die Zeichnung eines derselben in Fig. 383. Dass die Ostjaken Mamuthknochen zu derartigen Zwecken benützten, erwähnt noch SCHOSTAKOWITSCH, der diesbezüglich auch die Arbeit HANSTEEN's citiert.²⁾ Meine Netzknochen betreffende letzte Angabe ist literarischer Natur. In der Beschreibung der Jakuten erwähnt nämlich SJERASCHEFFSKIJ, bei der Beschreibung dieses Volkes, dass die jakutischen Netzbeschwerer in Holzringe gefasste Steine sind und dort, wo es keine Steine giebt, selbe durch Pferdezähne, Ziegelscherben oder Stücke von Mamuthknochen ersetzt werden.³⁾

Aus all' dem geht bloss soviel hervor, dass das mit Röhrenknochen beschwerte magyarische Umschliessnetz in Schweden

¹⁾ Варпаховскій, (1), 79. — ²⁾ Шостаковичъ, 12. — ³⁾ Сьрошевскій, I. 300.

hálónak analogiája megvan Svédországban; hogy a hálók hosszúcsontos sulyozása csak szórványosan s a szükségétől megokolva fordul elő s így annak ethnikai értéke sem a magyarnál, sem a mintet érdeklő terület népeinél nincsen. A csonttal való sulyozás a magyar keczéken tehát szintén csak másodlagos eredetű lehet, a melynek alkalmazása már e hazában s itt is csak igen szűk határok közt — Csongrád, Szeged és Szentés körül — fejlődött ki. De míg a hazán kívül a hálóknak csonttal való sulyozása szórványosan s a szükség által megokoltan fordul elő, nálunk alkalmazása tipikussá lett.

S ha már ezek után a hálócsontról bebizonyult, hogy ethnikai jelentőségük nincsen, hogy állunk e csontok ősiségével? «Az őskori telepeken nem ritkán akadnak különböző fűrésű és kopású szárcsontok — mondja Herman — s az ősrégészet művelői hajlandók voltak ezeket őskori korcsolyáknak magyarázni. Ámde a magyar keczecsontok az általánosításnak ellene mondanak és semmi kétség, hogy a szárcsontok hálósúly volta igen régi keletű». ¹⁾

Ámde Herman egyetlen egy csontról, melyet az ősrégészet művelői őskori korcsolyacsontnak tartottak, nem mutatta ki, hogy az hálócsontról; nem mutatott fel egyetlen egy őskori hálócsontról sem, ellenben kimutatta, hogy az a csont, a mely Nécsey József verebéli ásatásaiából vörösréz-kori leletekkel került elő — lásd 384. ábránkat — nem hálócsontról, hanem csontkorcsolya. ²⁾ Hát melyek azok az őskori korcsolyacsontok, a melyeket Herman hálócsontoknak tart? Hol vannak azok? És

Analoga besitzt; dass die Beschwerung der Netze mit langen Knochen bloss sporadisch und durch die Noth bedingt vorkommt und daher weder bei den Magyarern noch bei den uns interessierenden anderen Völkern ethnische Bedeutung besitzt. Die Knochen-Beschwerung kann also auch an den magyarischen Keiteln secundären Ursprunges sein, und konnte sich deren Anwendung erst hier in diesem Vaterlande und auch dann nur innerhalb ganz enger Grenzen — um Csongrád, Szeged und Szentés herum — entwickelt haben. Während jedoch die Beschwerung der Netze mit Knochen ausserhalb Ungarns eine sporadische und nur durch die Noth gerechtfertigte blieb, wurde die Anwendung derselben bei uns typisch.

Wenn es sich also nach dem Gesagten über die Netzknochen herausstellte, dass dieselben keine ethnische Bedeutung besitzen, wie steht es dann um das Alter dieser Knochen? «In den praehistorischen Fundstätten finden sich nicht selten verschiedenartig gebohrte und abgenützte Tibien — sagt HERMAN — und die Archaeologen vom Fach waren geneigt, diese als uralte Schlittschuhe zu erklären. Die magyarischen Keitelsknochen zeugen jedoch gegen eine derartige Verallgemeinerung und besteht keinerlei Zweifel, dass die Anwendung von Röhrenknochen als Netzsenker überaus alter Herkunft ist.» ¹⁾

HERMAN hat aber von keinem einzigen Knochen — den die Archaeologen für einen uralten Schlittschuhknochen hielten, bewiesen, dass es ein uralter Netzknochen wäre; auch war er nicht im Stande einen einzigen praehistorischen Netzknochen aufzuweisen, demgegenüber aber hat er klargestellt, dass jene Knochen (Fig. 384), welche aus den Ausgrabungen JOSEF VON NÉCSEY'S in Verebely (Comitat Bars) zusammen mit Kupferfunden zu Tage kamen, keine Netzknochen sondern Knochenschlittschuhe waren. ²⁾ Welches sind denn nun die praehistorischen Knochenschlittschuhe, die HER-

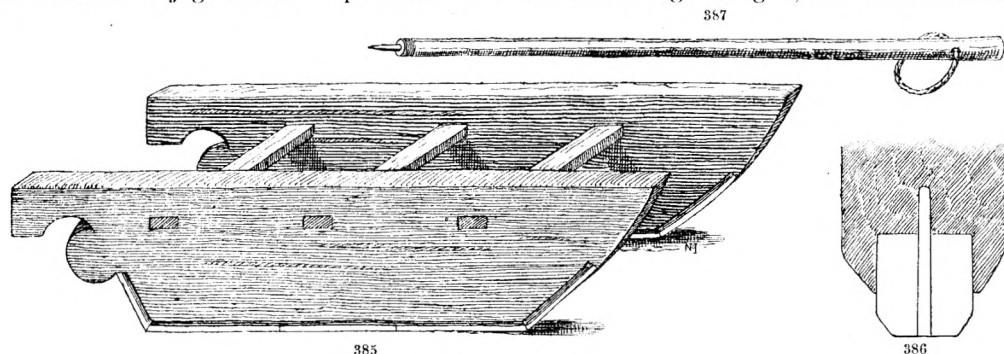
¹⁾ HERMAN O., (1), 172. — ²⁾ HERMAN O., (3), 16.

hol vannak a hálócsonatok régi keletének bizonyítékai? És így az ősiség kérdésével csak úgy állunk, mint a hálócsonatok ethnikai jellegével.

A keczecsonatok czímén megemlékezik HERMAN OTTÓ bizonyos csontokról, melyeket szántalpoknak használhattak; «[A kecze- és koresolyacsontokon] kívül az őskori csontok közt akadnak a lónak felső lábszárai is, a melyek lapba futó kopást mutatnak s a konczfőt lapjában átjáró nagy lyukat tünetnek fel. Ezek alkalmasint a jégszánkók talpai alá vol-

MAN für Netzknochen hält? wo befinden sich dieselben? Auf diese Art steht es um die Frage des hohen Alters ebenso wie mit dem ethnischen Charakter der Netzknochen.

Unter dem Titel Keitelknochen erinnert sich OTTO HERMAN noch gewisser Knochen, die als Schlittenkufen benützt werden mochten; [ausser den Keitel- und Schlittschuhknochen] «finden sich unter den praehistorischen Knochen auch Schenkelknochen des Pferdes, die eine abgeschliffene Fläche und an den Köpfen flach durchbohrte grosse Löcher aufweisen. Diese waren wahrscheinlich unter die Kufen der Eisschlitten geschlagen, damit die belaste-

385. ábra. Az asztrakháni csunki. — 386. ábra. A csontlapok beékelése a szántalpba.

387. ábra. A csunki tolórúdja. — (Jankó).

Fig. 385. Tschunki von Astrachan. — Fig. 386. Einfügung der Knochenplättchen in die Schlittenkufe.

Fig. 387. Schiebestange des Tschunki (Jankó).

tak czövekelve, hogy a megterhelt szánkó annál könnyebben járjon.«¹⁾

Az asztrakháni Péter-múzeumban a kalmük gyűjteményben látható egy szán, melynek talpai csontsinekekkel vannak ellátva. A szán (385. á.) két oldalát két deszka képezi, melyek 5 cm. vastagok felső élükön 1'20 m. hosszúak s melyeket három keresztfa köt össze. Ezen kötőléczek vastagsága 1'5 cm., szélessége 5 cm., hossza 0'50 m. A csonttalp már az oldalszáron kezdődik s öt darabból áll, melyek

ten Schlitten desto leichter fortgeschafft werden können.»¹⁾

Im Peter-Museum zu Astrachan ist in der Kalmüken-Sammlung ein Schlitten zu sehen, dessen Kufen mit Knochenschiennen versehen sind. Der Schlitten (Fig. 385) wird beiderseits durch zwei Brettchen gebildet, die 5 cm. dick, an der oberen Fläche 1'20 m. lang und durch drei Querhölzer verbunden sind. Die Dicke dieser Querleisten ist 1'5 cm., die Breite 5 cm., die Länge 0'50 m. Die Knochenschiene beginnt schon an den Seitentheilen und besteht aus fünf Stücken, von welchen das mittlere 22'5 cm. lang. Die Knochen sind aus einer Pferdetibia ge-

¹⁾ HERMAN, (1), 173.

közül a középső 22·5 cm hosszú; a csontok lószárcsontok, beékelésüket a 386. ábra mutatja be. A csontok erős használat nyomát mutatják, simára kopotak. E szánhoz tartozik két tolórúd, melyek közül egyet a 387. ábra mutat be; hosszuk 1·20 m., egyik végükön gúzhurok van, melynél fogva azok a kéz fejéhez erősíthetők, másik végükbe erős vasszeg van beütve s karikával lezorítva. E szánt a Volga-delta tengerparti részének kalmük halászaik használják; mikor reggel a halászatra kimennek, egyesével ilyen apró szánra ülnek, megrakva azt a halászatához és élelmezéshez a nap folyamán szükségesekkel, s a két tolórúddal két oldalt, mint az evezővel dolgozván, nyílsebesen rohan előre a megindult szán, mint azt 388. ábránk mutatja. — Teljesen hasonló alakú szánokat, de csontsín

388. ábra. A csunki alkalmazása (Jankó).
Fig. 388. Anwendung des Tschunki (Jankó).

helyett vassínakkal megtalpalva használnak az oroszok általánosan úgy itt a Volga partjain, mint a Fehér- és Jeges-tenger mellékein, mely egész óriási területükön a *csunki* (чунки) nevet viselik.¹⁾

Hasonló szánok használatosak Skandináviában és Németországban, v. D. BORNE egynek a rajzát is közli,²⁾ s ha ezeket és az asztrakháni kalmüköket összehasonlítjuk, nem térhetünk ki azon következtetés elől, hogy a lócsontok alkalmazása a kalmük szánon tisztán esetleges természetű, a kalmük halász szegénységéből következik, a

sznitten, die Befestigung derselben zeigt Fig. 386. Alle zeigen Spuren starker Abnutzung und sind glatt gewetzt. Zu diesem Schlitten gehören auch zwei Schiebestangen, von denen eine in Fig. 387 dargestellt ist. Die Länge derselben beträgt 1·20 m., am einen Ende befindet sich eine Wiedenschlinge, mit welcher dieselbe an das Handgelenk befestigt werden kann, in das andere Ende desselben ist ein starker Eisennagel eingeschlagen und mit einem Ringe niedergedrückt. Dieser Schlitten wird von den kalmükischen Fischern der Meeresküste des Wolga-Deltas gebraucht. Wenn sie des Morgens auf den Fischfang ausgehen, setzen sie sich einzeln auf solche kleine Schlitten, die zuvor mit den zum Fischfang nothwendigen Geräthen und Lebensmitteln für einen Tag beladen wurden, und fahren dann, indem sie beiderseits die Schiebestangen wie zwei Ruder gebrauchen, pfeilschnell noch vorwärts, wie dies unsere Fig. 388 zeigt. — Vollkommen

ähnliche Schlitten, jedoch statt der Knochenschienen mit Eisenschienen beschlagen, werden von den Russen sowohl an der Wolga-Küste, wie auch an den Gestaden des Weissen- und Eis-Meeres verwendet, auf welchem riesigen Gebiete sie überall die Benennung *tschunki* (чунки) tragen.¹⁾

Aehnliche Schlitten stehen auch in Skandinavien und in Deutschland in Verwendung. V. D. BORNE theilt von einem auch die Zeichnung mit,²⁾ und vergleicht man nun diese mit jenen der Kalmüken von Astrachan, so lässt sich unmöglich der Folgerung ausweichen, dass die Verwendung der Pferde-Knochen am kalmükischen Schlitten rein zufälliger Natur und von der Armuth

¹⁾ Ивс.л. о соет. росс. рыб. VII. 107. — ²⁾ v. D. BORNE, pag. 670., fig. 577.

kinek a vas drága, s így pótolja azt a neki semmibe sem kerülő csonttal.

Itt kell még megemlékeznünk a hálónak vassal való sulyozásáról, mert ennek egyik alakja a *turbukvas* maig is a *kecze* hosszú változatának, amelyen csont nincs, járuléka. «*Turbukvas* — Körös-Tarcsán — azoknak a vascsevéknek (csőszerű karikáknak) a neve, amelyek kivált a *kecze* inára sulyozókul tételnek; itt is csak a hosszú *kecze* dívik.» ¹⁾ A *turbukvas* elnevezését most már értjük; nem jelent az mást, mint a halakat a víz fenekéről felzavaró vasat. Hogy a csöves vassulynak egyébként mi jelentősége van, arra HERMAN megfelel a *hosszu kecze* leírásánál: «A *hosszú keczének* is laza az ina, *turbukvasa* pedig ninesen szilárdan ráverve, hanem cséveszerűen szabadon forog úgy, hogy az in mintegy kereken jár . . . a laza vasasin tehát a folyó fenekéhez alkalmazkodik.» ²⁾ A *keczéken* a sulynak ezen szerkezete megmaradt még akkor is, mikor a *turbukvasból turbukólom* lett, mint a kuszakeczénél, mert a csévés szerkezetet szorosán a háló alkalmazása szabja meg. ³⁾

Ilyen vashengerekkel való sulyozásnak nyomára egyetlen egy helyütt akadtam és pedig FALJEJEV-nél a Dnjepr halászatának leírásában. A Dnjepr völgyében a vascsevét háromsoros hálókön használták, de úgy látszik, hogy a vascsevék eredetileg nem is tartoztak e hálókhoz, mert hiszen e hálók nem álló, hanem uszó, tehát a

des kalmükischen Fischers bedingt ist, dem das Eisen zu theuer und der es daher mit Knochen ersetzt, die ihm gar nichts kosten.

Hier müssen wir uns auch des Beschwerens der Netze mit Eisen erinnern, denn eine Form derselben, das *turbuk-Eisen* ist bis heute ein Zubehör der langen Keitel-Form, an der keine Knochen sind. «*Turbuk-Eisen*» heissen — in Körös-Tarcsa jene Eisenspulen (röhrenförmige Ringe), die besonders auf die Grundleine des Keitels als Senker befestigt werden; auch hier ist bloss der Lange Keitel in Gebrauch.» ¹⁾ Die Benennung *turbukvas* (Turbuk-Eisen) ist uns nunmehr schon klar; dieselbe bedeutet nichts anderes, als ein die Fische vom Grunde aufscheuchendes Eisen. — Welche Rolle dem röhrenförmigen Eisengewichte im übrigen zukommt, darauf antwortet HERMAN bei der Beschreibung des Langen Keitels: «Auch beim Langen Keitel ist die Grundleine lose, und das *Turbukeisen* nicht fest daran befestigt, sondern es bewegt sich nach Art einer Spule ganz frei, derart, als ob sich die Grundleine auf Rädern bewegen würde . . . die lose hängende eisenbeschwerte Unterleine kann sich also dem Grunde überall anschmiegen.» ²⁾ Am Keitel blieb diese Senkconstruction selbst dann vorhanden, als sich die *turbuk-Eisen* in *turbuk-Bleie* verwandelten, wie bei dem Wirren-Keitel, da die Spulen-Construction durch die Art der Anwendung dieses Netzes unveränderlich gefordert wird. ³⁾

Auf die Spur einer derartigen Beschwerung mit Eisencylindern traf ich nur noch an einer einzigen Stelle und zwar bei FALJEJEFF in der Beschreibung der Dnjeprfischerei. — Im Dnjeprthale wurden die Eisenspulen an dreiwandigen Netzen verwendet, doch scheint es, dass sie ursprünglich nicht zur Construction dieser Netze gehört haben, da es keine Stell-, sondern Schwimmnetze, also im Wasser flottierende Geräthe waren, die rollend zu beschweren, keine Nothwendig-

¹⁾ HERMAN, (1), 836. — ²⁾ L. c. 326., 327. — ³⁾ Фалѣевъ, . .

vízben lebegő szerszámok, melyeknek gördülő vassulyozásra nincs szükségük s melyeket valószínűleg egy kipusztult hálófajról használtak fel ezeknél azért, mert kidobni nem akarták a parasztnak és halásznak mindenkor becses és drága vasat.¹⁾ Hogy háromsoros hálón a magyar ishasznált ilyen csévés vasat, azt bizonyítja az a *marázsavas*, melyet HERMAN rajzban is bemutat;²⁾ ez szerinte arról a *székely vezető* vagy *marázsháló*-ról való, melynek sulyozására ma ólmot használnak, a melynél azonban a csévés vassulyozás — tekintve a háló alkalmazásának módját — teljesen megokolt volt.

Bár ez adat azt látszik bizonyítani, hogy a hálónak csöves vassal való sulyozását a magyar az orosz területen ismerte meg és vette át, mégis azt kell hinnem, hogy ennek a következtetésnek értékében meg nem bízhatom. A csöves vassulyozásnak másutt is — talán Németországban — meg kell még lennie s mind addig, a míg arról bővebb anyaggal nem rendelkezünk, lehetetlen annak eredetéről — akár föld-, akár néprajzi szempontból — bármely feltevést is valószínűnek feltüntetni.

A keczeháló.

A *keczeháló*-nak Magyarországon két változata van, a *kusza kecze* és a *hosszukecze*.

A *kusza keczét* HERMAN így írja le: «A kecze *bónéjája* (lásd a 389. a. ábrát) két hatalmas *keczekövet* visel; két erős *tükörháló* közt van a finom *léhés*; a kecze inán

keit vorlag und die wahrscheinlich von irgend einer ausgestorbenen Netzgattung herstammend, an diesem nur deshalb verwendet wurden, weil man das für den Bauer und Fischer immerhin werthvolle und theuere Eisen nicht wegwerfen wollte.¹⁾ — Dass sich an dreiwandigen Netzen auch die Magyaren solcher Eisenspulen bedienten, beweist jenes *marázs-Eisen*, das HERMAN auch in einer Zeichnung giebt;²⁾ ihm zufolge stammt dasselbe von jenem *Székler Leit-* oder *marázs-Netz*, zu dessen Beschwerung heute Blei verwendet wird, bei dem jedoch das Beschweren durch Eisenspulen — in Anbetracht der Anwendung des Netzes — eine vollkommen begründete war.

Obwohl diese Angabe zu beweisen scheint, dass die Magyaren das Beschweren der Netze mit röhri gen Eisenstücken schon auf russischem Gebiete kennen lernten, und übernahmen, muss ich dennoch aussprechen, dass ich in den Werth dieser Folgerung Zweifel hege. Das Beschweren mit röhri gen Eisenstücken muss auch anderswo — vielleicht in Deutschland — vorkommen und so lange wir diesbezüglich über kein weitläufigeres Materiale verfügen, ist es unmöglich, über den Ursprung desselben — ganz gleich ob vom geo- oder ethnographischen Standpunkte aus — irgend eine Hypothese als wahrscheinlich dahinzustellen.

Das Keitelnetz.

In Ungarn existieren zwei Arten des Keitelnetzes, der *Wirre Keitel* (*kusza kecze*) und der *Lange Keitel* (*hosszú kecze*).

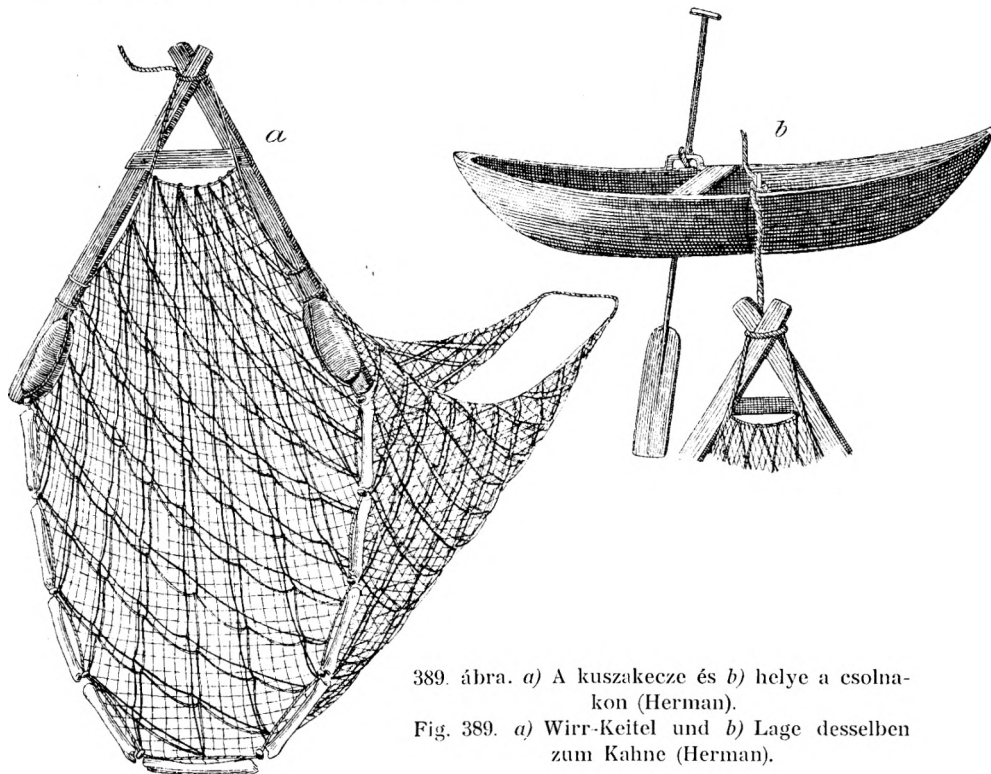
Der *Wirre Keitel* (*kusza kecze*), wird durch HERMAN folgendermaassen beschrieben:

•Das *Rahmenholz* (*bónéfa*) des Keitels — siehe Fig. 389. Fig. *a* — trägt zwei riesige Keitelsteine; das feine *Blattgarn* befindet sich zwischen zwei mächtigen *Spie-*

HERMAN, (1), 168. p., 48: 4. fig. 328. p. — ²⁾ HERMAN, (1), 173.

9 szárcsont felváltva egy-egy turbukóloomal a sulyozó; a léhész két hosszú farkba fut ki. A keze járuléka az egy fatörzsből vájt lélekvesztő (389. b. ábra), melynek kilíncsébe a ciklany vagy kallós-íj van befűzve; ez fogja át a mankós evedző nyelét. A keze a tartókötnél fogva a csökbbe van akasztva. — Gondoljunk hozzá egy tagbaszakadt magyar halászt,

gelgarnen; an der Grundleine des Keitels befinden sich als Senker 9 Tibien-Knochen, die hie und da durch einen turbuk-Bleistrang vertreten sind; das Blattgarn läuft in zwei lange Schweife aus. Ein accessorischer Bestandtheil des Keitels ist der aus einem Holzstamme gehöhlte Seelen-tränker (Fig. 389. b), an dessen Klinke der ciklany oder kallós-íj genannte Schling-

389. ábra. a) A kuszakecze és b) helye a csolnakon (Herman).

Fig. 389. a) Wirr-Keitel und b) Lage desselben zum Kahne (Herman).

ki jobb-jaával, ∞-ba kavarba, úgy evedz, hogy a lélekvesztő oldalt halad a folyásban, bal-jaával pedig kormányozza a keczét, oly kép ez, mely ősiségében ritkítja párját... Az in lazaságának, úgy a sajátságos sulyozásnak is nevezetes jelentősége van. A kuszakecze ugyanis fenéken járó szer- szám, a víz fenéke pedig sokféleképen gödrös lévén, természetes, hogy a lőszárcsontos hosszú in igen jól alkalmazkodik a fenékhez, gödreihez s így az utóbbiak-

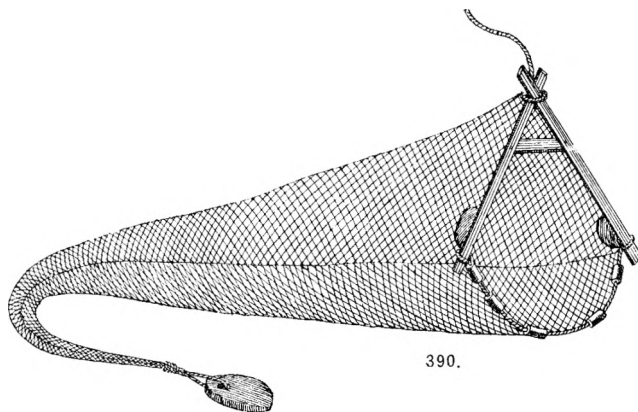
Riemen eingefügt wird, der den Stiel des mit einer Krücke versehenen Ruders umfasst. Der Keitel ist mit dem Haltstricke an dem Bolzen (csök) angehängt. Denken wir uns hiezu noch einen gedrun- gen gebauten magyarischen Fischer, der mit seiner Rechten in ∞-Form das Wasser schlagend, so rudert, dass der Seelen-tränker seitwärts in der Strömung vorwärtsschreitet, und dabei mit der Lin- ken den Keitel dirigiert, so giebt das ein Bild, das in puncto Urthümlichkeit seines Gleichen sucht. Die Lockerheit der

ból a halat kizavarja, a keczének szök-
teti, a hol azután rajtaveszt.»¹⁾

A *kusza-keczé*-nek egyik faja a *hosszú-kecze*; fája ugyanolyan, mint a *kusza-keczéjé*, de inán ninesenek csontok, hanem csakis vasesévék, hálójá csak egyszerű és nem háromsoros, a háló farka sem kétágú, hanem csak egyágú s végén egy lapos lyukasztott kő van, mely arra való, hogy a hálót a folyó fenekén való von-

Grundleine und die eigenthümliche Senkungsart hat eine erwähnenswerthe Ursache. Der *Wirre Keitel* ist nämlich ein den Boden scharrendes Geräth. Nachdem aber die Flussbette viele Löcher und Unebenheiten aufweisen, ist es natürlich, dass die lange mit Pferdettibien beschwerte Grundleine sich den letzteren recht gut anschmiegt und die Fische aus den Löchern aufscheuchend in den Keitel treibt, in welchem sie sodann ihr Schicksal ereilt.»¹⁾

Eine Abart des *Wirren Keitels* ist der *Lange Keitel*. Das Rahmenholz bleibt das gleiche wie am *Wirren Keitel*, doch sind an der Grundleine keine Tibien, sondern

390. ábra. A hosszúkecze (Herman).
Fig. 390. Langer Keitel (Herman).

szoláskor kifeszítse, illetőleg nyitva tartsa.»²⁾
Rajza a 390. ábrán látható.

Honnan ered a *keczeháló*? Ez a kérdés az, melyre felelni óhajtunk, a melyre azonban a feleletet megadni rendkívül nehéz.

A *kecze-háló* némely sajátosságára a hármass hálók és a csontsúlyok során eddig

einfache Eisenspulen befestigt, das Netz einfach und nicht dreiwandig, hat der Schweif des Netzes nicht zwei, sondern bloss ein Ende und befindet sich an der Spitze desselben ein flacher durchlochtes Stein, der dazu dient, das Netz, während es auf dem Flussboden geschleppt wird, auszuspreizen, beziehentlich offen zu erhalten.»²⁾ Die Zeichnung desselben siehe in Fig. 390.

Von woher stammt der *Keitel*? Es ist dies eine Frage, die zu beantworten, ausserordentlich schwer hält.

Einige Eigenthümlichkeiten des *Keitels* betreffend, können wir auf Grund des über

¹⁾ HERMAN (1), 173., 325. — ²⁾ L. c. 325., 326.

elmondottak alapján már bizonyos tanúságokat alkalmazhatunk. Így p. o. bizonyos az, hogy a hármashálós a kuszakeczére már a szláv hatás ideje alatt került; ha tehát a magyar e hálót *Lebedia* és *Etelköz* megülése előtt ismerte s az ethnikai vagyonához tartozott, úgy az általa akkor használt szerszámot csak egyszerű háló borította, mint a mi hosszúkeczénket s akkor az a hálófaj nem volt *kuszakecze*, hanem csak *kecze*, mert a *kusza* nyilván hármashálóra vonatkozik, mely különböző szemű rétegeivel, különösen ha azok egymáson fekszenek, tényleg olyan, mintha össze lenne kuszálva. Másfelől bizonyos az is, hogy azt az egyszerű háló által borított keczét nem csont, hanem kő súlyozta, mert hiszen hálónak csonttal való súlyozására a magyarság által átköborolt területeken schol sem akadtunk.

A *keczék* nyílása háromszögletes s e tekintetben egyeznek a *bokor*-, *les*- és az orosz *turbuk*-hálókkal, de csak nagyjában, mert ezek és a keczék közt igen lényeges különbség az, hogy a *keczehálók* ina, vagyis a háromszögű nyílás alsó oldala, alapja laza, függő helyzetben csaknem félkörös, míg amazoknál az kifeszül. Ezt a jelleget semmiféle orosz hálófajnál sem ismerem, ez a *keczék*-nek mondhatjuk egyetlen kiváló faji jellege, mely minden más zsákalakú hálótól legott megkülönbözteti.

A *kecze* eredetének kérdésében tehát az orosz területen tárgyi alapon hasztalan kutatunk; akár azért, mert hasonló alakú

die dreiwandigen Netze und die Knochenbeschwerung bislang Vorgebrachten schon im Vorhinein einige Nutzenwendungen machen. So ist es z. B. gewiss, dass das dreiwandige Garn am Wirren-Keitel schon zur Zeit des slavischen Einflusses angebracht wurde. Wenn also die Magyaren dieses Netz schon vor ihrem Aufenthalte im *Etelköz* und in *Lebedien* kannten und dasselbe ein integrierender Theil ihres ethnischen Besitzstandes war, so konnte das durch dieselben dazumal gebrauchte Geräthe bloss von einem einfachen Netze bedeckt sein, wie unser Langer Keitel, und war diese Netzgattung kein *Wirrer Keitel*, sondern bloss ein *Keitel*, da sich das Wort *kusza* (wirr) offenbar nur auf ein dreiwandiges Netz bezieht, das mit seinen drei verschiedenmaschigen Schichten, besonders wenn dieselben einander aufliegen, in Wirklichkeit so aussieht, als ob das Netz wirre gemacht worden wäre. Anderentheils ist es aber auch gewiss, da dieser von einem einfachen Garne bedeckte Keitel nicht mit Knochen, sondern mit Steinen beschwert war, da wir ja in dem durch die Magyaren durchstreiften Gebiete nirgends auf mit Knochen beschwerte Netze trafen.

Die Öffnung der *Keitel* ist dreieckig und stimmen sie in dieser Hinsicht mit dem *Busch*-, *Jagd*- und dem russischen *turbuk*-Netz überein, doch nur im Grossen und Ganzen, da zwischen diesen und den Keiteln einen sehr wichtigen Unterschied das abgiebt, dass die *Grundleine* der Keitelnetze (d. i. die untere Seite des Dreieckes) lose und in senkrechter Stellung, beinahe halbkreisförmig herniederhängt, während es bei den übrigen straff ausgespannt erscheint. Dieser Charakterzug ist mir bei keiner einzigen russischen Netzgattung bekannt, und bildet derselbe den einzigen hervorragend, specifischen Charakterzug der *Keitel*, welcher dieselben von allen anderen sackartigen Netzen allsogleich unterscheidet.

Bezüglich des Ursprunges der Keitel forschen wir also auf russischem Gebiete auf materieller Grundlage umsonst; vielleicht

és alkalmazású háló az orosz földön egyáltalában nincs, akár azért, mert ha valahol lappang is, azt nem ismerjük s így összehasonlító anyag híján vagyunk, magából az alakból, szerkezetből és alkalmazásból többet megállapítani nem lehet. Lássuk tehát, vajjon a nyelvészet segítségével többre mehetünk-e s a szerszám neve vall-e valamit annak eredetéről. MUNKÁCSI-nak a magyar népies halászat műnyelvéről írt tanulmányában erről a szerszámról két cikk is van igen meglepő adatokkal, amint az itt következik:

«Sok helyen a *keczechálót* egyszerűen *boné*-nak nevezik, bár egyébként a hosszú kecze vasas ina (kötele). A keczecháló-féle jelentés eredetibb voltára vallanak az éjszaki vogul *χultné pon*=keczecháló (orosz *kolydan*) éjsz. osztj. *χulta pun* id., mely mellett AHLQUIST szerint: *pun, pon* fischreuse aus weide geflochten. A vogul-osztják alak elrontott változata a szibériai orosz *kolydan*, mely halászszerszámnak ABRAMOV¹⁾ a következő leírását adja: «hosszában 1, szélességében 1 1/2 ölnyi, zsákalakú halászhaló, melynek aljához vékony rúd van erősítve közepén könyomatékkal, hogy a háló a folyó fenekén járjon. A felső részen fagyűrű látható; az ezen keresztülhúzott erős zsineggel vonja maga után a csolnakázó halász szerszámát. Egy vékonyabb zsineget, melynek egyik vége a háló nyílásához van kötve, ujjai közt tart a halász, hogy rángásából a hal betévedését megtudhassa, a midőn a hálónyílást a másik zsineggel összehúzza és zsákmányát a csolnakba emeli.»

deswegen, da sich gleichgestaltete und angewendete Netze auf russischem Boden überhaupt nicht finden, oder deswegen, weil auch dann, wenn sich dort irgendwo solche geheim halten würden, wir dieselben nicht kennen und daher des vergleichenden Materiales entbehren. Aus der Form, Construction und der Anwendung lässt sich aber mehr nicht bestimmen. Sehen wir nun, ob vielleicht mit Hilfe der Sprachforschung mehr zu machen ist und uns der Name des Geräthes etwas über den Ursprung desselben verräth. In der Arbeit MUNKÁCSI's über die Kunstausdrücke der magyarischen volksthümlichen Fischerei finden sich über dies Geräth zwei Artikel mit recht überraschenden Angaben, wie aus Folgendem zu ersehen ist: «An vielen Orten heisst man den *Keitel* (kecze) einfach *bóné*, obwohl dies für gewöhnlich die eisenbeschwerte Unterleine (Strick) des Langen Keitels bedeutet. Auf die ursprünglichere Bedeutung der Bezeichnung kecze deuten hin: nord wog. *χultné pon*=keitel (russ. *kolydan*) | nord ostj. *χulta pun* id., neben welchem nach AHLQUIST: *pun, pon* fischreuse aus weide geflochten. Eine corrupte Form der wogulisch—ostjakischen Benennung ist das siberisch—russische *kolydan*, über welches Fischergeräth ABRAMOFF¹⁾ folgende Beschreibung giebt: «ein 1 Klafter langes, 1 1/2 Klafter breites, sackartiges Fischnetz, an dessen Basis eine dünne Stange befestigt ist, in der Mitte mit einem Senk-Stein, damit das Netz auf dem Flussboden bleibe. Am oberen Theile sind Holzringe zu sehen; vermittle einer durch diese durchgezogenen starken Schnur zieht der im Kahne sitzende Fischer sein Geräth selber nach sich. Eine dünnere Schnur, deren ein Ende an die Netzöffnung gebunden ist, hält der Fischer zwischen den Fingern, damit der Fischer aus den Zuckungen erfahre, dass sich ein Fisch hinein verirrt hat, worauf er die Netzöffnung mit der anderen Schnur zusammenzieht und seine Beute in den Kahn hebt.»

¹⁾ Н. А. Абрамовъ, 116.

«Mint az eredeti (ugor) *háló* mellett a törökségből vett *gyalom*, úgy szerepel a *póné*, *bóné* mellett is a vele egyező jelentésű s valószínűleg szintén török származású *kecze* név... BÁLINT GÁBOR¹⁾ e számszám nevét egy mongol *khecze*, *kecze-háló* szóval egyezteteti, mi mindenesetre szoros megfelelés volna; de a mongol adat — mint az BÁLINT említett művében több más esetben is tapasztalható — a rendelkezésre álló terjedelmes szótárakból (KOVALEVSKIJ, SCHMIDT) nem igazolható, (v. ö. mint hasonló szókat mongol *ghopci-ghor*, burját *gopčur* nagy háló; burját *gezege*, *gezege* = flechte CASTRÉN; mongol *gecige* = nacken, zopf SCHMIDT). Alakilag és jelentésileg közeljárnak a magyar szóhoz: lett *kesele* = fischreuse, kescher beim krebssfangen, *keselis* = hafersack, der dem pferde vorgehängt wird; litván *keselis* = bernstein-kescher zum fischen, melyekből származnak észt *kessel* = netsack zum tragen von fischen, kober zum füttern der pferde, kleiner sack oder korb aus bast oder rinde mit überfallendem deckel (*küśś*, *keśś* netz um heu u. dgl. zu tragen), finn *kesseli* geflochtener korb, ranzen (*kessi*, *kessu* korb, *kassi* tragnetz²⁾); | ném. *keitel*, *keutel*, *kiedel* = garn, trichterförmiges netz ohne flügel (BENECKE) német *kiesel* = ein nach unten sich verengerndes haarsieb, *kesser* = ein beutelnetz, dessen öffnung um einen hügel mit einem langen stiele befestigt ist; *kescher*, *ketscher*, *kezzer*, *köscher*, *kotscher* id. SANDERS). Mindezekkel lehet a magyar *kecze* valamely származási összefüggésben, de a közvetlen átvétel pl. a németből valószínűtlen, minthogy szóvégi — *el*, — *er*, ha esetleg el is tűnik a magyarban, annak nyelvjárásiilag mindig nyoma

«Wie neben dem ursprünglichen (ugrischen) *háló* das aus dem Türkischen genommene *gyalom*, so laufen auch *póné*, *boné* und das damit gleichbedeutende und wahrscheinlich ebenfalls türkischen Ursprung besitzende *kecze* neben einander her. GABRIEL BÁLINT¹⁾ bringt dieses Wort mit einem mongolischen *khecze*, *kecze* in Uebereinstimmung, die jedenfalls enge genug wäre; doch ist diese mongolische Bedeutung — wie das bei dem erwähnten Werke BÁLINT's auch in mehreren anderen Fällen der Fall ist — trotz der uns zu Gebote stehenden grossen Wörterbücher (KOVALEVSKIJ, SCHMIDT) nicht zu rechtfertigen (vergl. als ähnlich folgende Worte: mongol. *ghopci-ghor*, burját. *gopčur*, grosses netz; burját. *gezege*, *gezege* = flechte, CASTRÉN; mongol. *gecige* = nacken, zopf, SCHMIDT). Morphologisch und der Bedeutung nach kommen dem magyarischen nahe: lett. *kesele* fischreuse, kescher beim krebssfangen, *keselis* = hafersack, der dem pferde vorgehängt wird; lith. *keselis* = bernstein-kescher zum fischen, aus denen wieder abzuleiten sind: esth. *kessel* = netsack zum tragen von fischen, kober zum füttern der pferde, kleiner sack oder korb aus bast oder rinde mit überfallendem Deckel (*küśś*, *keśś* netz um heu und dgl. zu tragen), finn. *kesseli*, geflochtener korb, ranzen (*kessi*, *kessu*, korb, *kassi* trapnetz²⁾); | deutsch. *keitel*, *keutel*, *kiedel* = garn, trichterförmiges netz ohne flügel (BENECKE) | deutsch. *kiesel* = ein nach unten sich verengendes haarsieb, *kesser* = ein beutelnetz, dessen öffnung um einen hügel mit einem langen stiele befestigt ist; *kescher*, *ketscher*, *kezzer*, *köscher*, *kotscher* id. (SANDERS). Mit allen diesen kann das magyarische *kecze* im Abstammungs Verhältnisse stehen, doch ist die unmittelbare Uebernahme z. B. aus dem Deutschen unwahrscheinlich, da das auslautende *el*, *er*, wenn es sich im Magyarischen eventuell auch verliert, dialectisch immer Spuren zurücklässt. Genauer stimmen mit der

¹⁾ BÁLINT G., Párhuzam a magyar és mongol nyelv terén, 1877. — ²⁾ THOMSEN, Beröringer mellem de finske og de baltiske sprog, 260.

jelentkezik. Pontosabban egyezik a magyar alakkal a zseb, zacskó jelentésű pezsza, török *kese*, *kise*, azerbajdsán *kise*, kirgiz *ksü* | cseremis *küse*, votják *kisl*, *kise*, melyek szerint keczeháló ép olyan kifejezés, mint a székel *seb*-háló (zsebháló), vagy a *szak*-háló (szláv sak, ném. sack). A keczének komáromi *kocza* változata úgy látszik csak a népetimologia alkotása.»¹⁾

MUNKÁCSI e fejtegetéseinek felfedezés számba menő fontosságú állítása az, hogy a kecze, mint tárgy meg van a voguloknál és osztjákoknál is a *хултне пон* és *хулта пон* néven, mely nevet az oroszok *kolydan*-ra rontottak. Ha ez igaz, úgy ez nemesak nyelvészeti, hanem elsőrendű tárgyi néprajzi adat. Hogy ez adat helyességéről MUNKÁCSI meggyőzőn, idézi a *kolydan*-nak ABRAMOV tollából való leírását. Ámde éppen ABRAMOV leírásából az tűnik ki, hogy a *kolydan* egészen másféle szerszám, mint a kecze, s ez pontosabb összehasonlítást követel. E leíráshoz hozzáüldözhetném még PALLAS, POLJAKOV, PATKANOV, SYROMJATNIKOV stb.²⁾ leírásait, ezek helyett azonban egyszerűen bemutatom a *kolydan* rajzát úgy, a mint azt az osztják földön magamnak is alkalmam volt megismerni, magyarázatul hozzá pedig közlöm VARPACHOVSKIJ szakszerű leírásának kivonatát s azután ezek alapján hasonlítsuk össze a *kolydan*t a magyar *keczé*-vel.

Az Ob halászatának e bennszülött szerszáma (391. ábra) hálósákot képez, melyet vékony fonálból kötnek. E zsák egyik széle (58 szem) vékony, közepe felé megvastagodó fához van kötve (oroszul *satina* —

magyarischen Form folgende, Sack, Beutel bedeutende Wörter überein: pers. türk. *kese*, *kise*, aserbeidsch. *kise*, kirg. *ksü* | tscherem. *küse*, votj. *kisl*, *kise*, denen zufolge *kecze*-Netz ein eben solcher Ausdruck wie das Székler Wort *sebháló* (zsebháló = Taschen-Sacknetz) oder *szakháló* (= slav. sak, deutsch. Sack) bedeutet. Die in Komárom gebräuchliche Variation *kocza* für *kecze* scheint ein Product der Volksetymologie zu sein».¹⁾

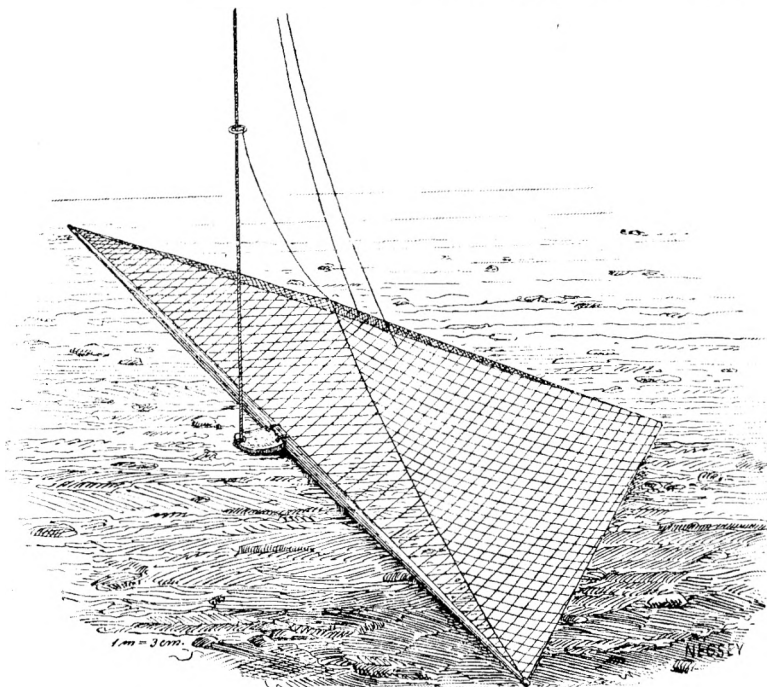
Diese Ausführungen MUNKÁCSI's, die als Entdeckung bezeichnet werden können, sind besonders dadurch wichtig, dass der *Keitel* (*kecze*) als Fischgeräth bei den Vogulen und Ostjaken de facto vorhanden ist und zwar unter der Benennung *хултне пон* und *хулта пон*, welche Namen die Russen auf *kolydan* verunstümmelten. Ist dies wahr, so wäre es nicht nur ein Beitrag zur Sprachforschung, sondern ein solcher ersten Ranges zur materiellen Ethnographie. Damit uns MUNKÁCSI von der Richtigkeit dieser Angabe überzeuge, citiert er aus der Feder ABRAMOFF's die Beschreibung des *kolydan*. Doch geht eben aus der Beschreibung ABRAMOFF's hervor, dass der *kolydan* ein ganz anderes Geräthe ist als der Keitel und dies verlangt eine genauere Vergleichung. Dieser Beschreibung könnte ich noch diejenigen von PALLAS, PATKANOFF, SYROMJATNIKOFF u. s. w.²⁾ hinzufügen. Statt dessen gebe ich ganz einfach die Zeichnung des *kolydan*, wie ich ihn auf ostjakischem Boden zu beobachten selber die Gelegenheit hatte, sodann einen Auszug der fachgemässen Beschreibung WARPACHOFFSKIJ's, um endlich auf dieser Grundlage den *kolydan* mit dem magyarischen *kecze*-Netz zu vergleichen.

Das einheimische Geräthe der Obfischerei — s. Fig. 391. — bildet einen Garsack, der aus dünnen Fäden gestrickt ist. Der eine Rand (58 Maschen) dieses Sackes ist an ein dünnes, der Mitte zu sich verdickendes Holz gebunden (russ. *schatina* = шатина,

¹⁾ MUNKÁCSI B., (1), 33—35. — ²⁾ Б. Поставовичъ, 30. — Dr. O. FINSCH, Reise nach West-Sibirien 522. — Н. Подрепскій, 48. — PALLAS, III, 81.

пятина, osztjákul *čajol*). A *satina* hossza 3·5—3·75 m. A zsák másik széle (70 szem) szabad marad s ennek közepe a *satina* felett 0·711 m. magasan van. A zsák hossza 1·90 m. A *satina* közepére lapos széles követ (osztjákul: *mükev*) kötnek, melyet kis szántalp alakjára formálnak úgy, hogy a kő elől megkeskenyül (392.

ostj. *čajol*). Die *schatina* hat eine Länge von 3·5—3·75 m. Der andere Rand des Sackes (70 Maschen) bleibt frei und befindet sich die Mitte desselben 0·711 m. hoch über der *schatina*. Die Länge des Sackes beträgt 1·90 m. In die Mitte der *schatina* wird ein flacher breiter Stein (ostjakisch *mükev*) gebunden, der nach Art einer kleinen Schlittenkufe geformt wird, so dass sich der Stein nach vorne

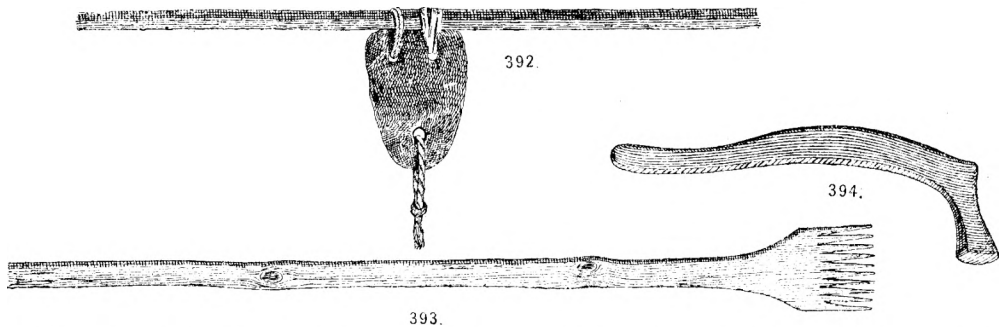
391. ábra. Az osztják kolydan (Jankó).
Fig. 391. Ostjakischer kolydan (Jankó).

ábra). A kő alapján levő két sarokban egy-egy lyukat fúrnak s ezen keresztül kötik a követ a *satina*-hoz, míg a kő harmadik sarkán átfúrt lyuktól hosszú fonal megy fel a csolnakhoz, kis vaskarikán keresztül, mely 35—40 cm. hosszú fonállal a zsák szabad szélének közepéhez van kötve. A kő hossza 18 cm., szélessége 13 cm. A hálózák tetejéről szintén indul két fonál (osztj. *szinki*) föl a csolnakba, még pedig mindkettő a zsák szabad szélének közepétől 5 szemnyire s egymástól is ugyanannyira.

zu verschmälert. In die beiden an der Basis des Steines befindlichen Ecken wird je ein Loch gebohrt und durch diese der Stein an die *schatina* — s. Fig. 392. — angehängt, während von dem an der dritten Ecke durchbohrten Loche eine lange Leine zum Kahne hinaufgeht, und zwar durch einen eisernen Ring hindurch, der mit einem 35—40 cm. langen Faden an die Mitte des freien Sackrandes angebunden ist. Die Länge des Steines beträgt 18 cm., die Breite 13 cm. Von der Spitze des Netzsackes gehen gleichfalls zwei Fäden (ostj. *sinki*) in den Kahn hinauf und zwar beide

Ha az ilyen *kolydan* a halász a fenékre ereszti s maga után vonszolja, csolnakját a víz folyására bízva, akkor a háló kiegyenesedik, megduzzad; a halász a kezében fogja úgy a kötől jövő zsineget, mint a háló felső részétől jövő két fonalat s így a zsák száját nyitva tartja. Mihelyst a hal a *kolydan* zsákjába kerül s a háló falába ütközik, az *örfonalak* megfeszülnek, a halász azt hirtelen kiengedi, hogy a *kolydan* felső része a *satiná*-ra essék s a köhöz kötött zsinegnél fogva pedig az egész szerszámot felhúzza. A *kolydan*

je 5 Maschen von der Mitte des freien Sackendes entfernt und ebensoweit von einander. Lässt der Fischer einen solchen *kolydan* auf den Flussgrund hinab und schleppt ihn, wobei er seinen Kahn der Strömung überlässt, hinter sich nach, so breitet sich das Netz aus und bläht sich auf; dabei hält der Fischer sowohl die vom Steine kommende Schnur, wie auch die vom oberen Theile des Netzes kommenden zwei Schnüre in der Hand und die Sacköffnung offen. Sobald der Fisch in den Sack des *kolydan's* geräth und an die Netzwand stösst, strecken sich die Fühlleinen aus, und lässt der Fischer dieselben plötzlich aus der Hand fahren, damit der obere

392. ábra. A kolydan köve. — 393. ábra. A kolydan szárító villája. — 394. ábra. Fakalapács a hal elkábitására. — (Jankó).

Fig. 392. Senker zum Kolydan. — Fig. 393. Trockengabel zum Kolydan. — Fig. 394. Holzhammer zum Betäuben der Fische. — (Jankó).

köve különösen becses a halász előtt, mert attól függ, hogy a *kolydan*-nal mennyi halat lehet fogni; különösen ügyelnek arra, hogy a kő színe olyan legyen, mint a fenéké, semmi esetre sem szabad feltűnőnek lennie; másfelől fontos a kő hajlása is, mert ha jó, a háló ezen mintegy tovasiklik. A *kolydan*-hoz még egy több ágú faszigony (osztjákul: *pon-tjagot-jux*) (393. ábra) és egy fakalapács (osztjákul *kaur*) (394. ábra) tartozik; az első 1-90 m. hosszú s arra való, hogy a kolydant azzal kipeckeljék, mikor szárítják; az utóbbival a kifogott halat ütik fejbe, hogy elkábuljon. A kolydanhoz való csolnak

Rand des *kolydan* auf die *schatina* falle, und zieht dann an der an den Stein gebundenen Schnur das ganze Geräthe heraus. Der *Stein* des *kolydans* ist für den Fischer besonders werthvoll, denn von diesem hängt es ab, wie viele Fische sich mit dem *kolydan* fangen lassen; besonders achten sie darauf, dass die Farbe des Steines genau dieselbe wie die des Flussbodens sei, auffällig darf er auf keinen Fall sein; andererseits ist auch der Bug des Steines wichtig, ist dieser gut, so gleitet das Netz darüber sozusagen hinweg. Zum *kolydan* gehört noch ein mehrzinkiger Holzspeer (ostj. *pon-tjagot-jux*) — Fig. 393 — und ein Holzhammer (ostj. *kaur*). Der erste ist 1-90 m. lang und gehört dazu, den *koly-*

(osztjakul *aj-żon*) 4·25 m. hosszú, 87·5 cm. széles.¹⁾

Hasonlítsuk össze a kolydant a keczével. Mindkettő zsák alakú, de a kecze sokkal hosszabb, mint széles, a kolydan sokkal szélesebb, mint hosszú; a kecze nyílásának a két felső szára, a kolydannak ellenben az alapja van fához erősítve; a keczének az alapja laza, a kolydannak épen az alapja szilárd; a kolydannak őrfonalzata van, a keczének nincs; ezek csak az alak különbségek, melyeknél sokkal fontosabb a szerkezeti különbség. Ugyan mindkettő a halat keresve fogja s e czímen a kereső halászat szerszáma, de épen a szerszámjárásban a kolydannak olyan sajátága van, mely a magyar halászat egyetlen szerszámánál sem fordul elő; e sajátág abból áll, hogy a halász, megérezvén a hálnak a háló falába való ütődését, az őrfonalakat leereszti, mi által a háló bezárul, vagyis a hal csapdába kerül. Ilyen csapdás halászat a magyaránál nincs, valamint a kereső halászat egyetlen szerszámánál sem maradtak fenn az őrfonalak; amaz Ázsia hyperboreaens népeinek képezi ethnographiai sajátágát, emez az Irtis-Ob, a Közép- és Alsó-Volga medenczéjében és Déloroszsországban van elterjedve.

Ez egybevetés világosan megmutatja, hogy MUNKÁCSI-nak ez a tárgyi egyeztetése minden alapot nélkülöz, hogy a kecze a MUNKÁCSI által használt alapon bármilyen más zsákalakú hálóval p. o. akár a szákkal is tökéletesen egyeztetethető volna, ha az ilyen egyeztetést az ethnographia

dan beim Trocknen auszuspannen; mit dem letzteren werden die gefangenen Fische auf den Kopf geschlagen, um sie zu betäuben. Der zum *kolydan* gehörige Kahn (ostlj. *aj-żon*) ist 4·25 m. lang und 87·5 cm. breit.¹⁾

Vergleichen wir nunmehr den *kolydan* mit der *kecze*. Beide besitzen Sackform, doch ist unser Keitel viel länger als breit, der *kolydan* viel breiter als lang. Beim Keitel sind die beiden oberen Schenkel der Oeffnung, beim *kolydan* hingegen die Basis des Geräthes an ein Holz befestigt; während beim Keitel die Grundleine lose hängt, ist beim *kolydan* eben diese straff ausgespannt. Der *kolydan* hat Fühlleinen, der Keitel keine; dies sind jedoch bloss formelle Unterschiede. Viel gewichtiger sind die constructiven. Beide fangen den Fisch zwar suchend und sind daher Geräthe der Suchfischerei, doch besitzt der *kolydan* eben was die Handhabung desselben anbetrifft, eine Eigenschaft, die bei keinem einzigen Geräthe der ungarischen Fischerei vorkommt; diese Eigenschaft besteht darin, dass der Fischer, wenn er das Anschlagen des Fisches an die Garnwand fühlt, die Fühlleine fallen lässt, wobei das Netz zuklappt, und der Fisch in die Falle geräth. Diese Art von Fallfischerei kommt bei den Magyaren nirgends vor, gleichwie auch bei dem einzigen Geräthe unserer Suchfischerei nirgends Fühlleinen erhalten blieben; jene bilden ein ethnographisches Charakteristikum der hyperboreischen Völker Asiens, diese sind in den Becken des Irtysch-Ob, der Mittleren und Unteren Wolga und in Südrussland verbreitet.

Dieser Vergleich zeigt ganz klar, dass die durch MUNKÁCSI behauptete Uebereinstimmung der Objecte jeder Basis entbehrt, dass der Keitel auf der durch MUNKÁCSI aufgestellten Basis mit welchem Sacknetze immer, z. B. auch mit dem *szák* vollständig in Uebereinstimmung gebracht werden kann, wenn man in der Ethnographie derartige Uebereinstimmungen ernst nehmen

¹⁾ H. A. Барановский, (1), 66—69.

komolyan venné és elfogadná; ebből kitűnik az, a mit már ABRAMOV-nak rövid, de pontos leírásából is tudtunk, hogy a *kecze* és *kolydan* két egymástól teljesen különböző szerszám s typologiailag semmiféle rokonságba nem hozhatók.

MUNKÁCSI-nak tehát tárgyi adata nem vált be s így annak a nyelvi adatnak, hogy a *kecze* egyik neve, a *póné* a vogul-osztják *pun-* és *pon-*nal egyezik, a mi az illető nyelvekben vesszővarsát, tehát szintén zsákszerű halászszerszámot jelöl meg, semmi ethnikai tartalma sincs, mert hiszen, hogy a tárgy maga nem ugor, kitűnt a *kecze* és *kolydan* összehasonlításából s kitűnik abból is, hogy a ma jól ismert halászszerszámok közt a keczének párja vagy analógiája egyáltalában nincs.

MUNKÁCSI másik nyelvi adata szerint a *kecze* szó a *zseb* és *zacskó* jelentésű persa és török *kese*, *kise* szavakkal egyezik pontosabban, noha az általa felsorolt szavak a törökségnél hálót nem jelentenek. Megkísérlettem tehát a *kecze*-háló eredetét a törökségnél kinyomozni, s találtam is annak nagyon nyomorúságos halászatában egy hálót, mely *kerszi* néven használatban van az Amu-Darja mellékén lakó uzbekeknél s legalább az első megtekintésre és a mennyiben a *kerszi* név a *kecze* szóval rokonnak látszik, az összehasonlításra valamelyes alapot nyújt. E *kerszit* BOGDANOV M. N. így írja le:

«Az Amu-Darján a harcsa fogására olyan sajátos szerszámot alkalmaznak, amelylyel én másutt sehol sem találkoztam s melyet a mellékelt rajzon (395. ábra) mutatok be. Egy öregszemű s meglehetősen nagy zsákalakú hálót erős rudakból készített háromszöghöz erősítenek. A háló

und acceptieren würde. Hieraus folgt aber, was schon aus der kurzen aber genauen Beschreibung ABRAMOFF's hervorgieng, dass der *Keitel* (*kecze*) und der *kolydan* zwei von einander gänzlich verschiedene Geräthe sind, und typologisch in keinerlei Verwandtschaft gebracht werden können.

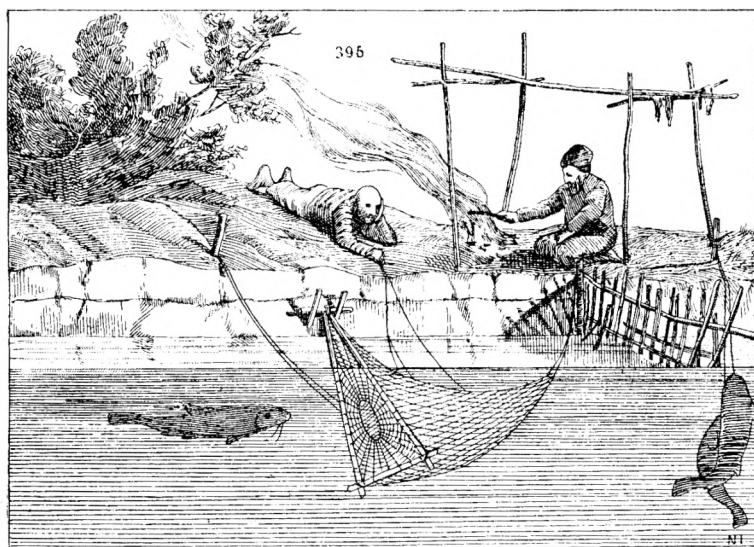
Diese materielle Angabe MUNKÁCSI's hat sich also nicht bewährt und besitzt daher diejenige linguistische Angabe, dass die andere Benennung des *Keitels*, d. i. *poné* mit dem wogulisch-ostjakischen *pun* und *pon* übereinstimmt, was in den betreffenden Sprachen die Ruthenreuse, also gleichfalls ein sackartiges Fischereigeräth bedeutet, keinerlei ethnischen Werth besitzt, denn dass das Object selber kein ugrisches ist, gieng aus der Vergleichung von *kecze* und *kolydan* hervor und erhellt auch daraus, dass unter den heute gut bekannten Fischereigeräthschaften der *Keitel* weder ein Pendant noch ein Analogon besitzt.

Einer anderen sprachlichen Angabe MUNKÁCSI's zufolge stimmt *kecze* mit den Sack, Beutel bedeutenden persischen und türkischen Worten *kese*, *kise* genauer überein, obwohl diese erwähnten Worte bei den Türken kein Netz bedeuten. Ich versuchte also die Herkunft von *kecze* bei den Turcovölkern zu ergründen und fand ich auch in der überaus armseligen Fischerei derselben ein Netz, das unter der Benennung *kersi* bei den am Strande des Amu-Darja lebenden Uzbekern in Verwendung steht und wenigstens auf den ersten Anblick und insoferne der Name *kersi* mit *kesze* verwandt zu sein scheint, halbwegs eine Basis zur Vergleichung darbietet. Diesen *kersi* beschreibt M. N. BOGDANOFF wie folgt:

«Am Amu-Darja bedient man sich zum Welsfang eines eigenthümlichen Geräthes, dem ich sonst nirgends begegnete und das ich in der beigegebenen Fig. 395 darstelle. Ein grossmaschiges und ziemlich grosses sackförmiges Netz wird an ein aus starken Stangen verfertigtes Dreieck befestigt. Die Spitze des Netzes bleibt frei. Die Oeffnung des hölzernen Dreieckes überflechten sie

csuccsa szabadon marad. A faháromszög nyílását pókhálószerűen befonják erős, de vékony fonallal olyképp, hogy középütt széles kerek nyílás marad a halak utjának. E szerszám neve *kerszi* a bennszülötteknél. A halász a parton alkalmas helyet keresve ki, kicsiny 2—3 arsin hosszú gátat húz a parttól a folyóba. E gát azt eredményezi, hogy alatta kis örvénylés keletkezik és a partnál hömpölygő víz felfelé

spinnenwebenartig mit feinen aber starken Fäden derart, dass in der Mitte eine breite runde Oeffnung bleibt, als Weg für die Fische. Das Geräth heisst bei den Eingebornen *kersi*. Nachdem sich der Fischer am Ufer eine geeignete Stelle ausgewählt hat, zieht er vom Ufer aus einen 2—3 Arschin langen Damm in den Fluss hinein, wodurch er erreicht, dass unter dem Damm eine trichternde Strömung entsteht, ja das den Ufern entlang strömende Wasser aufwärts, d. i. mit der Strömung in entgegengesetzter

395. ábra. A kerszi-háló az Amu-Darján (Bogdanov).

Fig. 395. Kersi-Netz am Amu-Darja (Bogdanoff).

folyik vagyis a folyó általános árával ellenkező irányban. A ravasz uzbek élesen megfigyelte az ő kedvelt halának, a *lakká*-nak (harsa) gyengéjét. Teljesen meg van győződve arról, hogy a fenéken lomhán uszkáló nagy harsa rögtön befordul a számára készített örvénylésbe, hogy ott megfeküdjék s ime oda állítja fel a kerszit. Közvetlen a part alatt a halász bever két erős karót egymástól annyira, hogy közöttük a *kerszi* faháromszögének végei szabadon megférjenek. A két karót keresztfával erősítik össze s ehhez kötik hozzá

Richtung zu fließen, beginnt. Die schlaunen Uzbeken haben nun die Schwäche ihres Lieblingsfisches, des *lakka* (Wels) ganz genau beobachtet. Sie sind nämlich fest, überzeugt, dass der auf dem Boden behäbig heranschwimmende Wels allsogleich in den für ihn aufgestellten Wirbel hineinschwimmt, um dort liegen zu bleiben und stellen daher den *kersi* genau auf diese Stelle. Unmittelbar unter dem Ufer schlägt der Fischer zwei starke Pfähle ein, soweit von einander abstehend, dass zwischen ihnen die Enden des hölzernen Dreieckes des *kersi* frei beweglich sind. An die beiden Pfähle wird ein Querholz befestigt

kötéllel a háromszög két hosszú szárának végét úgy, hogy a háromszög szabadon mozog, mintha csuklón járna a függélyes síkban s így könnyen lehet a vízbe eresztetni a fenéig s viszont felhúzni onnan. Kihuzzák pedig egy erős zsineg segítségével, mely annak szabad felső sarkához van erősítve. A *kerszit* úgy állítják be, hogy a háromszög nyílása a folyón lefelé tekintsen vagyis az örvénylés áramlásával szemben, míg a zsák csucos végét a gát közelében helyezik el s vékony fonallal a gát végébe ütött karóhoz kötik; ezt azért csinálják, hogy a háló zsákja össze ne essék s fekvő helyzetét megőrizze. Ezen kívül a háló közepétől vékony őrfonal indul ki, melynek szabad végét a parton ülő halász tartja kezében. Ha már most a harcsa a zsákba megy s az őrfonal ezt a halásznak tudtára adja, ez legott a mellső erős zsinórhoz fut, gyorsan kiemeli a háromszöget a vízből, hogy a zsákmány el ne szökjön s aztán társa segítségével az egész zsákot a partra huzza.¹⁾

E háló alakilag sokkal közelebb áll a keczéhez mint a kolydan; hossza sokkal nagyobb mint szélessége, van fakerete is, de lényegesen különbözik a keczétől abban, hogy alul a laza in helyett is fája és hogy őrfonala van, s különbözik úgy a keczétől mint a kolydantól abban, hogy nyílása pókhálószerűen be van fonva, hogy alsó része egyáltalában nem sulyozott s végül, hogy sem a kereső, nem is a csapdás, hanem az állító halászat szerszáma. A török halászat tehát épúgy nem nyújt

und hieran bindet man nun die Enden der beiden langen Schenkel des Dreieckes, so dass das Dreieck frei beweglich ist, als ob es in einem Gelenke spielen möchte und zwar in einer senkrechten Ebene. Derart kann man es leicht ins Wasser lassen, bis auf den Boden und ebenso leicht von dort heraufziehen. Das Aufziehen geschieht vermittels einer starken Schnur, die an die freie, obere Ecke desselben befestigt ist. Der *kersi* wird derartig eingestellt, dass die Oeffnung des Dreieckes den Flusslauf hinab schaue oder was dasselbe ist, der Wirbelströmung entgegen, während das spitze Ende des Sackes in der Nähe des Ufers angebracht und mit einer dünnen Schnur an einen am Dammrand eingerammten Pfahl angebunden wird. Der Grund hiefür ist, dass der Sack des Netzes nicht einstürze und seine liegende Stellung behalte. Ausserdem geht von der Mitte des Netzes eine Fühlleine aus, deren Ende in der Hand des auf dem Ufer sitzenden Fischers liegt. Geht nun der Wels in den Sack, was die Fühlleine dem Fischer sogleich zu wissen giebt, so läuft dieser allsogleich zur vorderen starken Schnur, hebt das Dreieck schnell aus dem Wasser, damit die Beute nicht entwische und zieht dann mit Hilfe seines Collegen den ganzen Sack ans Ufer.¹⁾

Dieses Netz steht morphologisch der *kecze* viel näher als der *kolydan*. Die Länge desselben ist viel grösser als die Breite, auch besitzt es einen Holzrahmen, doch unterscheidet es sich vom letzteren wesentlich und zwar dadurch, dass es auch unten anstatt der Leine ein Querholz hat und eine Fühlschnur daran vorkommt. Sowohl vom *kecze* wie vom *kolydan*-Netz unterscheidet es sich dadurch, dass die Oeffnung spinnewebenartig überflochten, der untere Theil überhaupt nicht beschwert ist und endlich, dass es weder ein Geräth der Such- noch der Fallfischerei, sondern ein Geräth der Stellfischerei ist. Die türkische Fischerei bietet also eben so wenig

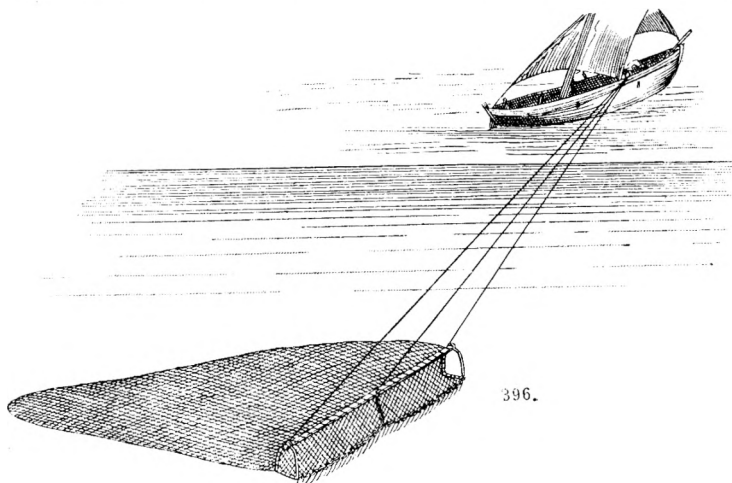
¹⁾ М. Н. Богдановъ, 130., 131.

semmi felvilágosítást a magyar kecze eredetéhez, mint a hogyan nem nyújtott az orosz és finn-ugor halászat sem.

Hasztalan keresvén e szerszám ősi alakjait az orosz területen, a keleten, nem marad egyéb hátra, mint MUNKÁCSI azon harmadik irányítását figyelembe venni, mely szerint a magyar *kecze* szó a német *keitel* szóval és rokonaival lehet valamely származási összefüggésben. HERMAN ugyan azt mondja, hogy tudomása szerint a fenék-

Aufklärungen über den Ursprung des magyarischen *Keitels*, als dies in der russischen und finno-ugrischen Fischerei der Fall war.

Nachdem ich nach den Urformen dieses Geräthes in Russland und im Oriente umsonst gefahndet, blieb nichts übrig, als der dritten durch MUNKÁCSI gewiesenen Richtung meine Aufmerksamkeit zu schenken, dernach das magyarische Wort *kecze* mit dem deutschen *Keitel* in irgend einem Abstammungsverhältnisse stehen könnte. HERMAN besagt zwar, dass seines Wissens nach, diese Geräte der Bodenfischerei nach

396. ábra. A francia chalut (de la Blanchère).

Fig. 396. Französischer chalut (de la Blanchère).

halászat e szerszámai ilyen alakban nyugot felé nem terjednek tovább, mégis egyedül a nyugat az, a honnan e szerszámunkat megmagyarázhatjuk, mert míg a kereső halászatnak a keczéhez hasonló s a feneket felzavaró szerszáma az oroszánál egyáltalában nincs, addig ilyen szerszámokat a nyugoti halászat tényleg felmutat.

Ilyen szerszám a francia *chalut* és a német *Keitel*.

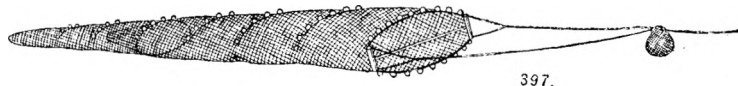
A *chalut* (396. ábra) hosszú, hegyes farkú hálósák, nyílása azonban nem há-

Westen zu in diesen Formen nirgends verbreitet sind, ferner: und doch ist es ausschliesslich der Westen, aus dem sich diese Geräte erklären lassen, denn während sich bei den Russen kein einziges dem Keitel gleichendes und den Boden aufscharrendes Geräte findet, weist die westliche Fischerei de facto mehrere solche Geräte auf.

Derartige Geräte sind der französische *chalut* und der deutsche *Keitel*.

Der *chalut* (siehe Fig. 396) ist ein langer, spitzschweifiger Garnsack, die Oeffnung desselben jedoch nicht dreieckig, sondern von der Gestalt eines Rechteckes; am oberen Theile der Oeffnung ist das

romszögletes, hanem négyszögletes téglányalakú; a nyílás felső részén a háló farúdra van feszítve, mely legfeljebb 11·5 m. hosszú; ennek a rúdnak két végétől egy-egy vas-
kar hajlik le a nyílás alsó széléhez, melyet vasláncz szegélyez, míg a *petit chalut*-nak nevezett kisebb alakjánál egyszerűen ólmok súlyozzák; ez utóbbinak a nyílása szintén négyszögletes, csak hogy a rúd nem a nyílás felső peremén van, hanem a nyílást hosszában osztja ketté, s a két vas-
kart két vasoszlop pótolja a rúd két végén. Míg a nagy *chalut* vaskarjainak összes sulya 65 kgr., az alsó in vaslánczáé pedig 50 kgr., a kis chalutnál ezek sulya 9, illetőleg 4 kgr. Használatát a kép eléggé magyarázza.¹⁾

397. ábra. A német keitel (v. d. Borne).
Fig. 397. Deutscher Keitel (v. d. Borne.)

Noha lényegében sőt szerkezetében is ugyanaz, de némely tekintetben fejlettebb a német *keitel*, melyet 397. ábránkon mutatunk be. A háló zsák alakja ugyanaz, a nyílás szintén négyszögletes, a nyílást nyírt tartó szerkezet egyezik a francia kis *chalut*-éval, azzal a különbséggel, hogy a vasoszlopot itt faoszlopok helyettesítik; a francia szerszámnál a vasat azért alkalmazták, hogy a háló a víz fenekén maradjon; a *keitel*-nél e feladatot úgy oldják meg, hogy a huzókötézetet súlyozzák meg kővel. A nyílás föle fauszatatókkal van parázva, alsó ina pedig kővel súlyozva s BENECKE megjegyzi, hogy «ezek súlyának meglehetősen nagyoknak kell lenni, hogy a háló alsó inát erősen a fenéken tartsák.» Ha

Netz über eine Holzstange gezogen, die höchstens 11·5 m lang ist. Von beiden Enden dieser Stange neigt sich je ein eiserner Arm zum unteren Rande der Oeffnung herab, die durch eine eiserne Kette umrandet ist, während bei der *petit chalut* benannten kleineren Form eine einfache Bleibeschwerung angewandt ist. Auch die Oeffnung dieses letzteren Geräthes ist viereckig, bloss dass sich die Stange nicht am oberen Rande der Oeffnung befindet, sondern dieselbe der Länge nach entzweitheilt und die beiden eisernen Arme an beiden Enden der Stange durch zwei eiserne Säulen gestützt sind. Während das Gesamtgewicht der eisernen Arme bei dem grossen *chalut* 65 Kg., das Gewicht der die Unterleine vertretenden eisernen Kette aber 50 Kg. beträgt, macht das Gewicht dieser Bestandtheile beim kleinen *chalut* bloss

9 beziehentlich 4 Kg. aus. Der Gebrauch wird durch die Abbildung zur Genüge klar.¹⁾

Obwohl dem Wesen und der Construction nach identisch, ist doch der deutsche *Keitel*, den wir in Fig. 397 darstellen, ein in mancher Beziehung entwickelteres Geräth. Die Gestalt des Garnsackes ist dieselbe, die Oeffnung gleichfalls viereckig, die Construction, welche den Mund offen erhält, stimmt mit derjenigen des französischen *petit chalut* überein, mit dem Unterschiede, dass die eisernen Säulen hier durch Holzsäulen versetzt sind; bei dem französischen Geräth wird das Eisen desshalb angewendet, damit das Netz auf dem Boden bleibe; bei dem *Keitel* wird diese Aufgabe so gelöst, dass man die Zugleine mit Steinen beschwert. Der Obertheil der Oeffnung ist mit Holzflotten, die Unterleine mit Stein-

¹⁾ H. DE LA BLANCHÈRE, v.: chalut.

eddig leírt részeiben a *keitel* kevésbé fejlett alaknak látszik is, mint a francia *chalut*, mégis fejlettebbnek kell tekintenünk annál, azért, mert szemeinek nagysága háromféle, a nyílás felé ritkább, a farkban a legsűrűbb, és mert a farki résznek vöröseske is van. A hálósák hossza 10–12 m., nyílása 5 m. széles és 1 m. magas.¹⁾

A magyar *keczehálok* — különösen a *hosszú keczék* — az európai halászatnak egyedül ezen szerszámaival hasonlíthatók össze. A *kecze* kiváló jellege az, hogy kereső szerszám, a fenéken halad, tehát inak laza s kellőképpen súlyozott s végül hogy nyílása háromszögletes; a *chalut* és *keitel* mindezeket a jellegeket épűgy egyesíti magába mint a *kecze*, csak épen a háromszögletes nyílás hiányzik. Ámde BENECKE leírja a *keitel* egy olyan alakját, a mely e tekintetben is felvilágosítást nyújt. «Nagy alkalmazásban volt régebben a Kurisches Haffban egy a *Keutel*-hez teljesen hasonló, de sokkal kisebb háló, a *plaskkinnis*, melynek mellső nyílását kerek abroncs tartotta nyitva, de ezt rég eltiltották, mert a halászok e kis hálóval az öblökbe és a szittyó közé is behatoltak s a fiatal halat pusztították.»²⁾ A négyszögletes alak tehát nem kizárólagos formája a *keutel* nyílásának, s meg vagyok győződve arról, hogy ha a *keutel*-nek — mely a porosz halászat történelmi szerszáma s melynek nevét már 1302-ből őrizi egy elbingi privilegium³⁾ —

senkern versehen und bemerkt BENECKE, dass «das Gewicht dieser letzteren ein ziemlich grosses sein muss, um die Unterleine des Netzes straff am Boden nieder zu halten.» Scheint nun auch der *Keitel* in seinen bislang beschriebenen Theilen minder entwickelt zu sein, als der französische *chalut*, so müssen wir ihn dennoch für entwickelter ansehen, umso mehr, als die Grösse seiner Maschen eine dreifache ist. Der Oeffnung zu sind sie grösser, im Schweife am kleinsten. Dabei besitzt der Schweiftheil eine Kehle. Die Länge des Garnsackes beträgt 10–12 m., die Oeffnung 5 m. Der selbe ist 5 m. breit und 1 m. hoch.¹⁾

Die magyarischen *Keiternetze* — besonders die *Langen Keitel* — können bloss mit diesen Geräthen der europäischen Fischerei verglichen werden. Ein hervorragender Charakterzug des *Keitels* ist, dass er ein Geräthe der Suchfischerei ist, am Grunde bleibt, die Grundleine also lose und gehörig beschwert und endlich, dass die Oeffnung dreieckig ist. Der *chalut* und der deutsche *Keitel* vereinigen alle diese Charaktere ebenso in sich, wie der magyarische *Keitel*, bloss dass bei den ersteren die dreieckige Oeffnung fehlt. BENECKE beschreibt jedoch eine Form des Keitels, die auch in dieser Beziehung Aufklärung bietet. «Ein dem Keutelgarn ganz ähnliches, nur sehr viel kleineres Netz, die *Plaskkinnis*, die früher auf dem kurischen Haff sehr gebräuchlich war, und deren vordere Oeffnung durch einen runden Bügel offen gehalten wurde, ist seit langer Zeit verboten, weil die Fischer mit diesem kleinen Netze in die Buchten und zwischen die Binsen etc. eindringen und überall die jungen Fische fortfangen.»²⁾ Die viereckige Form gilt also für die Keitelöffnung nicht ausschliesslich und ich bin fest überzeugt, dass wenn wir erst die vollständige Formserie des *Keitels*, dieses geschichtlichen Geräthes der preussischen Fischerei, dessen Namen schon ein aus dem Jahre 1302 stammendes Elbinger Privilegium³⁾

¹⁾ BENECKE, 338. — ²⁾ L. c. 341. — ³⁾ L. c. 269.

teljesen ismerni fogjuk alaksorozatát, meg kell kapnunk ott a *keczét* is.

Noha pontos analogiával nem bizonyíthatunk is, de minden jel arra vall, hogy a *keczehálót* a nyugati halászból kaptuk s itt került aztán reá a nálunk szláv eredetű hármás háló és a lószárcsont. Ezek szerint tehát a *hosszúkecze* nyugati származású volna, míg a *kuszakecze* ebből és már e hazában keletkezett.

MUNKÁCSI adataiból az tűnik ki, hogy a magyar *kecze* úgy a német *keitel* mint a lett *kesele* és litván *keselis* szóval illetőleg ezek csoportjával lehet valamely származási összefüggésben. A *keitel* tényleg a három nyelv határterületén van meg mint szerszám s megvan mindháromnál. Reánk nézve ez azt jelenti, hogy nem bizonyos, vajjon a németek útján kaptuk-e, avagy ugyanazon uton jutott-e hozzánk, mint a *csapatháló* és a *zurboló*, t. i. Lengyelországon és az északkeleti Kárpátokon keresztül; erre a kérdésre azonban csakis a porosz, lett és litván keczealakok pontosabb ismerete adhat biztos feleletet.

A gyérháló.

«A *gyérháló* hosszú hegyes, hozzá öblös szájú, öregszemű zsákháló, száján kötélből való kerettel, farkán kővel, inán — ennek két végén — rendesen egy 3—6 fontos ágyúgolyóval vagy kővel. Ezt a hálót két csónak közt eresztik a folyóba, a mikor is a két golyó lehuzza az inat a fenékre, a tartó kötelek ellenben nyitva tartják a háló száját. A *gyérháló*-val való halászat leginkább áradó, mély vízben dívik s ed-

erwähnt, — vollständig kennen lernen, sich darunter auch der magyarische *Keitel* finden wird.

Obwohl uns eine auf pünktlicher Analogie beruhende Beweisführung nicht gelang, sprechen alle Anzeichen dafür, dass wir den *Keitel* aus der westlichen Fischerei übernahmen und das bei uns von den Slaven übernommene dreiwandige Netz und die Pferdetibien erst hier auf denselben gelangten. Demnach wäre also der *Lange Keitel* ein westliches Geräthe, während der *Wirrkeitel* aus diesem und zwar im jetzigen Vaterlande entstand.

Aus den Angaben MUNKÁCSI's geht hervor, dass das magyarische *kecze* sowohl mit dem deutschen *Keitel*, wie mit dem lettischen *kesele* und dem lithauischen *keselis*, wenigstens was die Gruppe derselben anbelangt, in irgend einem Abstammungsverhältnisse stehen mag. — Der *Keitel* kommt als Geräthe de facto im Grenzgebiete dieser drei Sprachen vor. Für uns bedeutet das soviel, dass es nicht gewiss ist, ob wir denselben durch die Deutschen erhalten haben oder er auf jenem Wege zu uns gelangte, wie das *Trupnetz* und die *Trampe*, d. i. über Polen und die nordöstlichen Karpaten hinweg. Auf diese Frage könnte jedoch bloss eine genauere Kenntniss der preussischen, lettischen und lithauischen Keitelformen eine sichere Antwort geben.

Das Steinnetz (gyérháló).

«Das *Steinnetz* (gyérháló = Schütternetz) ist ein spitzes, dazu weitbuchtiges, grossmächsiges Sacknetz, an der Mündung mit einem aus einem Stricke bestehenden Rahmen, am Schweife mit einem Stein, an der Leine — an beiden Enden derselben — zumeist mit einer 3—6 pfündigen Kanonenkugel oder einem Steine. Dieses Netz wird zwischen zwei Kähnen in den Fluss gelassen, wobei die beiden Kugeln die Leine auf den Grund ziehen, die Fesselstricke hingegen die Netzmündung offen halten. Das

dig egyedül csak Szegeden akadtam rá; a kis halászok azonban csak ritkán élnek vele.»¹⁾

Minthogy HERMAN e leíráshoz rajzot nem ad, constatólnunk kell, hogy e leírás az összehasonlítás céljaira nem elengedő; a nyugati és keleti analogiák ugyanis azt mutatják, hogy a gyérhálónál kiváló figyelemmel kell lennünk a nyílás alakjára s mi ezzel szorosan összefügg, a tartó kötelek számára, mely lehet kettő és négy. Ennél fogva mi az analog hálókat felsorolhatjuk ugyan, de HERMAN leírásának fogyatékossága és a rajz hiánya folytán nem állapíthatjuk meg pontosan a szerző szám eredetét.

HERMAN továbbá azt mondja, hogy a *gyérhálóra* «egyedül csak Szegeden akadt», de a könyve Mesterszótárában önmagára czáfol, mert a *gyérháló*-nak közli bajai synonymját is, a *gőre* hálót s ez azt jelenti, hogy a háló Baján is megvan, tehát nem csak szegedi specialitás.²⁾

A német halászból ismerjük a *gyérhálónak* több alakját; az, a mely *böhmisches steingarn* név alatt van leírva, *gyérhálónk*-tól mindössze is csak abban különbözik, hogy nem hosszú és hegyes, hanem inkább tömlőszerű s tompa-farú s hogy ennek nyílását nem a tartókötelek, hanem a felin parái tartják nyitva. A többi ide tartozó német hálók szerkezetének leírása nem elég pontos arra, hogy typologiai sorukat összeállíthassuk, de azt ezekből is megállapíthatjuk, hogy van köztük hosszú és hegyes alakú is, mint p. o. az Odera melléki *raabnetz*

Fischen mit dem *Steinnetze* geschieht zu meist in tiefem Wasser und stieß ich bislang bloss in Szeged darauf; die kleinen Fischer bedienen sich desselben bloss selten.»¹⁾

Da HERMAN dieser Beschreibung keine Zeichnung beifügt, müssen wir constatieren, dass diese Beschreibung für Vergleichungszwecke ungenügend ist; die westlichen und östlichen Analogien verweisen nämlich darauf hin, dass man bei den Steinnetzen besonders auf die Gestalt der Oeffnung, und was damit enge zusammenhängt, auf die Zahl der das Netz haltenden Stricke das Hauptaugenmerk zu richten hat. — Letztere können der Zahl nach zwei oder vier sein. Wir können also die analogen Netze aufzählen, doch lässt sich infolge Mangelhaftigkeit der Beschreibung HERMAN's und Fehlens der Zeichnung der Ursprung des Netzes unmöglich bestimmen.

HERMAN besagt ferner, dass das *Steinnetz* «einzig in Szeged vorkommt», widerlegt sich jedoch in dem seinem Buche beigefügten Verzeichniss der Handwerksausdrücke selber, da er dort für *gyérháló* das Synonym *gőre* aus Baja anführt, was jedenfalls so viel bedeutet, dass das Netz auch in Baja vorkommt, also keine Szegeder Specialität ist.²⁾

Aus der deutschen Fischerei sind uns mehrere Formen von *Steinnetzen* bekannt; dasjenige, das wir unter der Benennung *Böhmisches Steingarn* kennen, unterscheidet sich von unserem Steinnetze dadurch, dass es nicht lang und spitz, sondern mehr schlauchförmig und stumpfrückig ist und die Oeffnung desselben nicht durch die Fessel-Stricke, sondern durch die Flotten des Ober-garnes offen erhalten wird. Die Beschreibung der anderen hieher gehörigen deutschen Netze ist nicht genug pünktlich um sie in typologische Serien reihen zu können, soviel lässt sich jedoch aus derselben bestimmen, dass es unter ihnen lange und auch spitzförmige giebt, z. B. das *Raabnetz* der

¹⁾ HERMAN, (I). 327. — ²⁾ L. c. 789.

Brandenburgban, melynek hossza 32 m. nyílásának magassága 12 m.¹⁾

Az orosz területen a *gyérháló* mására a *pojezd*- (поездъ)-ban találunk; alakja a német *steingarn*-éra emlékeztet, tehát nem hosszú, hanem inkább széles és lapos farú, következőleg farokköve sincs; egyébként szintén öblös szájú, öregszemű zsákháló, száján kötélből való kerettel, ina két végén bőrbe varrt vasgolyóval, szintén két csolnokról kezelik, hogyan, azt a 399. ábra pontosan megmagyarázza.²⁾ A *pojezd* az északi halászatok gyérhálója, a *pojezdukha* (поездуха) a volgai halászatoké; ez az előbbtől abban különbözik, hogy teljesen azonos alak mellett apacsa van, főle csztergályozott fagolyókkal felparázott, ina hajlított ólommal súlyozott s így a két sarok ágyúgolyójára vagy kövére nincs szükség, valamint hogy a négy tartó kötélt helyett is elég kettő;³⁾ ez alak tehát teljesen egyezik azzal, a melyet v. d. BORNE az idézett helyen wittingaui huzóhálónak ír le. Ez a Volga melletti alak már egészen modern, a régi volgai *gyérháló* leírását azonban megtaláljuk GEMLIN könyvében, s ebből kitűnik, hogy az hársháncsból készült s négy tartó kötele volt, melyek közül a két felső szerinte arra szolgált, hogy az a halásznak jelezze, ha hal kerül a hálóba, tehát nem más az, mint *örfonal*, a mit az általa feljegyzett *sztrazsi* (стражи) név is igazol.⁴⁾ Ez az alak ma már a Volga mellől kiveszett. — Az Ural folyónak szintén megvan a maga gyér-

brandenburgischen Oder, dessen Länge 32 m., während die Mündungsöffnung 12 m.¹⁾ hoch ist.

Auf russischen Gebiete finden wir im *pojesd* (поездъ) ein genaues Analogon des Steinnetzes; die Form desselben erinnert an das deutsche Steingarn, ist also nicht lang, sondern mehr breit und breitrückig, woraus wieder folgt, dass auch ihm der Steisstein abgeht; übrigens hat es gleichfalls einen buchtigen Mund. Das Sackgarn desselben ist grossmaschig, an der Mündung mit einem Strickrahmen. Die Unterleine trägt an beiden Enden zwei in Leder genähte Eisenkugeln. Auch dieses Netz wird von zwei Kähnen aus gehandhabt, das Wie erklärt Fig. 399 des Genaueren.²⁾ Der *pojesd* ist das Steinnetz der nördlichen Fische-reien, die *pojesducha* dasjenige der Wolga-fischereien; diese letztere unterscheidet sich vom ersteren darin, dass sie bei sonst gänzlich identischer Gestalt einen Spreizknüppel besitzt. Die Oberleine trägt Flotten aus gedrechselten Holzkugeln, die Unterleine ist mit Blei beschwert und sind daher die Kanonenkugeln oder Steine der beiden Ecken unnöthig, und genügen anstatt der vier Fesselstricke deren zwei;³⁾ diese Form stimmt also vollständig mit jener überein, die v. d. BORNE an der angeführten Stelle als Wittingauer Zugnetz beschreibt. Die Wolgaform ist schon ganz modern, doch finden wir im Buche GEMLIN's die Beschreibung des an der Wolga ehemals gebräuchlichen *Steinnetzes*, aus welcher hervorgeht, dass dasselbe aus Lindenbast verfertigt wurde und vier Fesselstricke hatte, von welchen die zwei oberen ihm zufolge dazu dienen, den Fischer zu avisieren, wenn ein Fisch in das Netz lief, es wären dies also *Fühlleinen*, was auch der durch ihn aufgezeichnete Name *straschi* (стражи) bekräftigt.⁴⁾ Diese Form ist an der Wolga heute schon ausgestorben. — Der Fluss Ural hat gleichfalls sein eigenes *Steinnetz*,

¹⁾ M. v. d. BORNE, 629—632. — ²⁾ Рис. Бѣл. Лед. мор. рыб. А. III. б. 2. — Н. Дергачевъ, 46—54. —

³⁾ Рис. Касп. рыб. А. III. б. 6. — Иссл. о соет. росс. рыб. IV. 26. — ⁴⁾ GEMLIN, II. 224. Említettük már, hogy GEMLIN felcseréli a pojezdukha és akhan leírását. Wir erwähnten schon, dass GEMLIN die Beschreibung der pojezducha und achan verwechselt.

hálója, a *jaryg* vagy *jaryga* (ярыгъ, ярыга), s ezt az oroszok mint az Ural kozák halászáinak specialitását írják le; hossza mintegy 14 m., nyílása négyszögletes, de úgy felső, mint alsó inának helyén még egy előre nyuló szárnya is van; hasonlít tehát egy igen rövid szárnyú gyalomhoz, azzal a különbséggel, hogy a szárnyak nem a zsák két oldalához, hanem az aljához és föléhez csatlakoznak. Mindkét szárny szabad végétől egy-egy kötél vezet fel a két csolnakba; az alsó szárny mellső ina sulyozott s ha nagyobb mélységben halásznak, az alsó szárny két szabad sarkához, honnan a tartókötél kiindul, ólmot kötnek. Kezelése teljesen egyezik a *gyérháló*-éval, az alsó szárnyat a sulyok a fenékre szorítják s ennek tartó köteleit lazán tartják, a felső szárnyat ellenben tartó köteleinél fogva megfeszítik. Ha a *jaryg*ba hal kerül, azt a halászokkal a felső tartókötelek megéreztetik; erre a halászok az alsó tartókötelt erősen meghúzzák, mire az alsó szárny a zsák száját szépen elfedi, a hal menekülését lehetetlenné teszi; a *jaryg* ezen sajátága egyszersmind előnyét képezi valamennyi többi *gyérháló* felett.¹⁾

A *gyérháló*-féle szerkezet sem az osztjáknál, sem a töröktatároknál nincs meg, s így Munkácsi azon nyelvi adatának, hogy a *göre* és *gyér* ugor szavak, melyek pontos alaki mása megvan a vogulban, ethnikai tartalmat nem adhatunk.²⁾ Ismeretlen a *gyérháló* a délorosz területen is s így az a Volga

den *jaryg* oder *jaryga* (ярыгъ, ярыга), welcher von den Russen als Specialität der kosakischen Uralfischer beschrieben wird. Die Länge desselben beträgt ungefähr 14 m., die Oeffnung ist viereckig, doch besitzt es an Stelle sowohl der Ober- wie auch der Unterleine je einen hervorragenden Flügel; dasselbe gleicht also einer Wade mit überaus kurzen Flügeln, mit dem Unterschiede, dass sich die Flügel nicht an beide Seiten des Sackes, sondern an das Ober- und Untertheil desselben anschliessen. Von beiden freien Enden des Flügels führt je ein Strick in die zwei Kähne hinauf; die vordere Grundleine des unteren Flügels ist beschwert, und wird damit in grösseren Tiefen gefischt, so bindet man Blei an die beiden freien Ecken des unteren Flügels, von wo die Fesselstricke ausgehen. Die Handhabung desselben stimmt vollständig mit derjenigen des *Steinnetzes* überein. Der untere Flügel wird durch das Gewicht auf den Grund gedrückt und die Fesselstricke des letzteren lose gehalten, hingegen der obere Flügel eben an den Fesselstricken angespannt. Geräth ein Fisch in den *jaryg*, so geben die oberen Fesselstricke dies den Fischern bekannt; hierauf ziehen die Fischer den unteren Fesselstrick stark an, wodurch der untere Flügel die Sackmündung sachte zudeckt und das Entkommen des Fisches unmöglich macht; diese Eigenthümlichkeit des *jaryg* bildet zugleich den Vortheil dieses Geräthes über alle anderen Steinnetze.¹⁾

Die Steinnetz-Construction kommt weder bei den Ostjaken noch bei den Turcotataren vor und können wir auf diese Weise der sprachlichen Angabe Munkácsi's, dass die ugrischen Worte *göre* und *gyér*, deren genaue lautliche Analoga im Wogulischen vorkommen, keinerlei ethnische Bedeutung zuerkennen.²⁾ Das Steinnetz ist auch auf südrussischem Gebiete unbekannt und gelangte daher an die Gestade der Flüsse Ural und Wolga von Westen, von

¹⁾ Изв. о сост. рос. рыб. III. 50. — Н. Бородинъ, Уральское казачье войско, I. 407. — ²⁾ MUNKÁCSI, (1), 32.

és Ural mellé a nyugat felől a közép (nagy-) oroszok révén jutott el s oda jutva helyi alakokká változott. Ebből egyszersmind az is következik, hogy a magyar a gyérhálót nem az oroszától, hanem a némettől vette át, tehát már e hazában; mellette szól ennek az, hogy a gyérháló nálunk Szeged és Baja vidékén fordul elő, a hol a német telepítések történelmileg kimutathatók; a német eredetnek kétségtelenné tételére még így is szükséges úgy a magyar, mint a német alakok tüzetesebb ismerete.

A kaparóháló.

«A *kaparóháló* (400. ábra) egy zsák-alakú háló, mely patkóalakú kávéra van vonva; ez a káva a rúd ágasához van kötve, még pedig feje részén, a lábrészéről pedig tartómadzagok feszülnek. Ilyen formán a háló szája a halász felé tátong. A rúd 3—4 méter hosszú. A halász kiválogatja a partnak azon részét, a hol a víz fenéke tiszta és lankásan mélyedő s jó messzire veti be a hálót, azután pedig, mintha gereblyélne, úgy húzza a partra, tehát magafelé halászik.»¹⁾ «A szendrei *varsaháló* szakasztott ilyen szerkezetű ugyan, de nagyon öblös s járuléka a bottló, egy 3—4 m. hosszú rúd, melynek vastagabb végére rendszerint valami ócska bőrdarab van rászegezve.» Ez utóbbival hajtják be a halat a varsahálóba.»²⁾

A kaparóháló analógiáit kelet felé, az orosz területen hasztalanul keressük. A hozzá leghasonlóbb alkalmazású s vele alakilag is eléggé egyező analogont a

den centralen (Gross)-Russen und wurde, einmal dorthin verschleppt, zu einer localen Form. Hieraus geht zugleich hervor, dass die Magyaren das *Steinnetz* nicht von den Russen, sondern von den Deutschen, also schon im jetzigen Vaterlande übernommen haben; dafür spricht auch, dass das Steinnetz bei uns in der Gegend von Szeged und Baja vorkommt, wo deutsche Colonisierungen historisch sicher sind. Um jedoch den deutschen Ursprung unbezweifelbar zu machen, ist es auch dann noch nothwendig, sowohl die magyarischen als auch die deutschen Formen einer genaueren Durchsicht zu unterwerfen.

Das Scharnetz.

«Das Scharnetz (Fig. 400) ist ein sackartiges Netz, das auf einen hufeisenförmigen Reifen gezogen; dieser Reifen ist an die Stielgabel gebunden, und zwar am Kopftheile, während vom Fussheile Fesselschnüre entspringen. Auf diese Art gähnt die Netzmündung dem Fischer entgegen. Die Länge der Stange beträgt 3—4 m. Der Fischer wählt sich diejenige Stelle des Ufers aus, wo das Wasser durchsichtig, der Boden leicht abschüssig ist und das Netz weit hineingeworfen werden kann. Sodann zieht er dasselbe, gleich einem Rechen gegen das Ufer zu, fischt also sich selber entgegen.»¹⁾ «Das *Reusennetz* (*varsaháló*) von Szendrő besitzt dieselbe Construction, ist jedoch stark ausgebuchtet und gehört als Hülfsgeräth eine magy. *bottló* genannte Trampe dazu, an deren dickeres Ende für gewöhnlich irgend ein altes Lederstückchen angenagelt ist.» Mit dieser letzteren werden die Fische in das Reusennetz geschleucht.»²⁾

Die Analogien des Scharnetzes suchen wir im Osten, auf russischem Gebiete umsonst. Das am meisten ähnlich gebrauchte und auch formell genügend übereinstimmende Analogon desselben ist der in den

¹⁾ HERMAN, (1), 329. — ²⁾ HERMAN, (1), 330.

mazuri tavakban használt *kratz-* vagy *schraphamen* (maz. *klonia*) (401 ábra) nyújtja, melylyel mint látjuk még nevében is egyezik; a magyar alak szerkezete azonban kiműveltebb.¹⁾

A német halászatban a kaparóhálót a *stielhamen* csoportjában írják le,²⁾ a hol mint láttuk, *farkashálónk* analógiái is előkerültek; e csoport nyugati eredetét bizonyítja még egyébként az is, hogy számos változatban a francia halászatban is megvan.

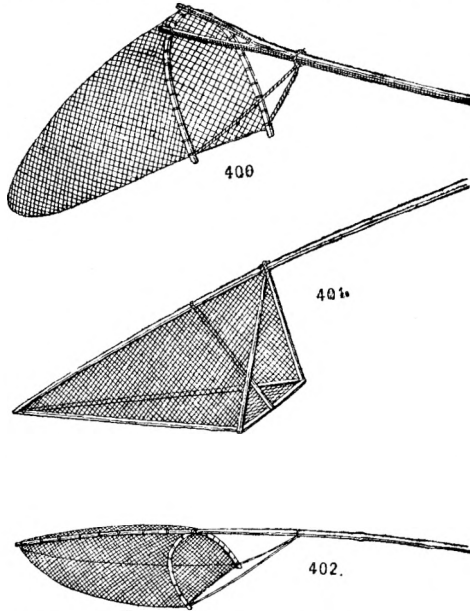
Már e sorok ki voltak szedve, mikor megkaptam STEGLICH könyvét a szászországi halászatról, mely azt a feltevésemet, hogy a magyar kaparóháló német eredetű a legteljesebb mértékben megerősítette; e könyv ugyanis közli a szászországi *Kratzhamen* rajzát, melyet épen ezért 402. ábránkon mi is bemutatunk s ebből láthatjuk, hogy a szász és a magyar kaparóháló között semmiféle különbség nincs s így a kaparóháló nálunk — most már minden kétségen kívül állíthatjuk — német eredetű.

masurischen Seen gebrauchte *Kratz-* oder *Schraphamen* (mas. *klonia*) (Fig. 401), der wie wir sahen, auch der Benennung nach übereinstimmt; die Construction der magyarischen Form ist jedoch eine entwickeltere.¹⁾

In der deutschen Fischerei wird das Scharnetz in der Gruppe der *Stielhamen* beschrieben,²⁾ wo wie wir sahen, auch die Analogien unseres Schweifnetzes zum Vorscheine kamen; der westliche Ursprung dieser Gruppe wird übrigens noch dadurch bewiesen, dass dasselbe in mannigfaltigen Variationen auch in der französischen Fischerei vorkommt.

Diese Zeilen waren schon unter Druck, als ich das Buch STEGLICH's über die Fischerei Sachsens erhielt, worin ich meine Hypothese, dass das magyarische Scharnetz deutschen Ursprunges ist, im vollsten Maasse bestätigt fand; im Buche STEGLICH's ist nämlich eine Zeichnung des sächsischen *Kratzhamen*'s mitgetheilt, die ich

eben deswegen in Fig. 402. wiedergebe und aus der ersichtlich ist, dass zwischen dem sächsischen und magyarischen Scharnetze keinerlei Unterschied besteht und daher unser magyarisches Scharnetz — nunmehr schon jeden Zweifel ausschliessend — deutschen Ursprunges ist.

400. ábra. A magyar kaparóháló (Herman).
Fig. 400. Magyarisches Scharnetz (Herman).
401. ábra. A mazuriai kaparóháló (Benecke).
Fig. 401. Mazurisches Scharnetz (Benecke).
402. ábra. A szász kaparóháló (Steglich).
Fig. 402. Sächsisches Scharnetz (Steglich).

¹⁾ BENECKE, 367. — ²⁾ M. v. D. BORNE, 599. — ³⁾ H. DE LA BLANCHÈRE, v.: bouteux. — ⁴⁾ DR. B. STEGLICH, Die Fischwässer im Königreiche Sachsen, Dresden, 1895. pag. 208., 209. fig. 14.

VII. A VETŐHÁLÓ.

Magyar halászatunk egyik legsajátságosabb csoportja a vetőhalászat, «ez \wedge -szerű borításra törekszik, tudva azt, hogy a hal nem tud függő irányban leszállani, tehát rézsünt, oldalt-lefelé menekül s menthetetlenül a hálóba kerül, ha ez sulyozásánál fogva gyorsabban sülyed, mint a hogyan a hal uszni bír».

Magyarországon HERMAN szerint a vető hálónak három alakja van, melyeket ő *keleti*, *nyugoti* és *rác*z formáknak nevez; lássuk, mit mond ezekről egyenkint.

A keleti formáról így ír:

«Be kell érünk avval az összehasonlító anyaggal, a melyet inkább a véletlen, mint a rendszeres kutatás vetett fölszínre; első sorban avval, a melyet a már említett berlini nemzetközi halászati kiállítás nyújtott. Ott akadunk egy képre, mely a Kaspi-tenger sziklás partját ábrázolja. A parton két persa halász áll; az egyik már kidobta vetőhálóját, a másik még csak készül. A sík vizen több ladikot látunk, amelyről a halászság ugyanolyan hálókat veteget a hullámokba. Ez a persa háló szakasztott mása az Erdély-Olt melléki *rokolyaháló*nak, mely tudtom szerint a Berettyó mellékén is divik; a Tiszánál és Dunánál ellenben tért enged egy bár szín-

VII. DAS WURFNETZ.

Die Wurffischerei ist eine der eigenthümlichsten Gruppen unserer magyarischen Fischerei. Dieselbe ist einfach zu decken \wedge bestrebt, wissend, dass der Fisch in senkrechter Linie nicht abwärts zu steigen vermag, also nach seitwärts- und abwärts flüchtet und unrettbar in's Netz geräth, wenn letzteres in Folge seines Gewichtes schneller sinkt, als der Fisch schwimmt.»

In Ungarn existieren nach HERMAN drei Formen des Wurfnetzes, die er *östliche*, *westliche* und *raitzische* Formen heisst. Betrachten wir, was er über dieselben im Detail bemerkt.

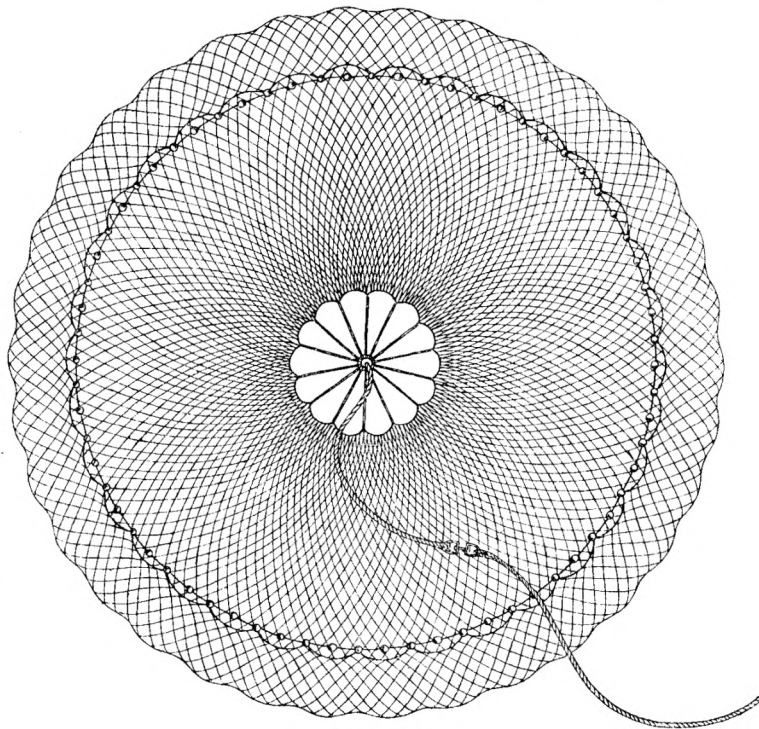
Ueber die östliche Form schreibt er: «Wir müssen uns mit einem Vergleichsmateriale begnügen, das mehr durch Zufall, als durch systematische Forschung zu Tage gelangte; in erster Linie damit, was der eben erwähnte Amtl. Bericht der Berliner Internationalen Fischerei-Ausstellung darbot. Dort findet sich ein Bild, das die felsigen Ufer des Kaspischen Meeres darstellt. Am Ufer stehen zwei persische Fischer; der eine hat sein Netz schon ausgeworfen, der andere steht im Begriffe dasselbe zu thun. Am offenen Wasser sehen wir mehrere Kähne, von denen aus die Fischer ebensolche Netze in's Meer geworfen haben. Dieses persische Netz ist eine ganz genaue Copie des *Weiberrocknetzes* (*rokolyaháló*) von dem Gestade des siebenbürgischen Olt-Flusses, das meines Wissens auch am Berettyó im Gebrauche steht; an der Theiss und Donau jedoch

tén kerek vetőhálónak, a mely azonban berendezés szerint lényegesen más.

«A *persa (rokolya) háló*, ha tartó kötélenél fogva fölemeljük, úgy esik össze, mint a bezárt esőernyő; sőt összecsappan, mert a belső inán túl sorosan álló ólomgolyók gyorsan összesietnek. A belső inán

einem anderen, der Form nach gleichfalls runden jedoch ganz anders construierten Wurfnetze Platz machte.

«Wird das *persische (rokolya)-Netz* am Zugstricke aufgehoben, so klappt es gleich einem geschlossenen Regenschirme zusammen; der Ruck ist desshalb so gross, weil die hinter der Innerleine in Reihen angebrachten Bleikugeln blitzschnell zusammenschliessen. Der hinter der Innerleine

403. ábra. A székely vetőháló (Herman).

Fig. 403. Székler Wurfnetz (Herman).

túl kiálló hálórész *táskákat* alkot, melyek az összecsapott háló belsejébe nyílnak s úgy alkottatnak meg, hogy a háló legszéle az ólmos in táján erős arasznyi távolságban egymástól álló u. n. *ráklábakkal* vagy *örökkel*, t. i. két végre Y-szerűen oszló kurta erős fonalakkal van lekötvé. Természetes, hogy a háló ügyes pöndörítéssel úgy dobva a vízre, hogy ke-

hervorstehende Netztheil bildet *Taschen*, die in das Innere des zusammengefallenen Netzes münden und derart gebildet werden, dass der äusserste Netzrand in der Nähe der bleibeschwerten Leine durch von einander ungefähr eine starke Spanne abstehende sog. *Krebsfüsschen* oder *Fühler*, d. i. auf zwei Enden Y-förmig sich zertheilende kurze starke Fäden niedergebunden ist. Natürlich ist nun, dass das Netz

¹⁾ HERMAN, (1), 229.

rekre nyilván ráterül, a sok ólom sulya alatt gyorsan süllyed és süllyedve összeesappan s hogy a menekülő hal, a melyet a háló beborított, lefelé keresve a kibuvót, menthetetlenül valamely táskába üti a fejét, a hol azután megnyaklik.

«A pöndörítés sok ügyességet kíván. A halász legelőbb is balkeze csuklójára hurkolja a rendesen lószőrből való tartó kötelet, mely forgóval is föl van szerelve, azután balvállára veti a hálót, mint valami köpenyeget; az ólmos inat egy helyen fogvaival ragadja meg, sokkal alább ismét jobb kezével is s ekkor a hálót ügyesen repítve, sarkon fordul s a szétnyíló hálót a víz felé löki. Akadnak oly ügyes halászok is, a kik a hálót jobb kezükkel sűrű ránczokba szedik s a nélkül, hogy vállukra vennék, fél fordulással úgy eldobják, hogy egészen szétterül; sőt olyat is láttam, a kinek magasabb álláspont sem kellett, hanem sík helyen teljes biztonsággal dobta el rokolyáját. Alig kétséges hogy az *amphiblestron* háló ilyen lehetett.»¹⁾

HERMANNnak e keleti formáról adott rajzát a 403. ábrán mutatjuk be.

«A *nyugoti* forma, mely a — 404. ábra — a Tisza mentén, a Dunánál, a Sión dívik, fel van hozva és le van írva a német és franczia halászati művekben is. Legszélén van az ólmos ina, melyen a lyukasztott ólomgolyók gyöngyszerűen sorakoznak;

mit geschickter Hand derart auf das Wasser geworfen, dass es rund geöffnet auf die Oberfläche zu liegen kommt, unter dem Gewichte des vielen Bleies schnell zu Boden sinkt, während dem Sinken zusammenschlägt und der nach Rettung suchende Fisch, nach abwärts schwimmend, den Kopf unausweichlich in eine der Taschen steckt, wo er sodann hängen bleibt.

«Das Schleudern bedarf vieler Geschicklichkeit. Der Fischer umschlingt zuerst das Handgelenk der linken Hand mit dem zumeist aus Rosshaar gedrehten Zugstrick, der auch mit einem Kloben versehen ist, wirft sich sodann das Wurfnetz gleich einem Mantel auf die linke Schulter, ergreift die bleibeschwerte Unterleine an einer Stelle mit den Zähnen, ein gutes Stück weiter nach unten auch mit der rechten Hand, und dreht sich sodann das Netz geschickt schleudernd im Halbkreise, wobei er das sich öffnende Netz nach dem Wasser zu stösst. Es finden sich auch geschickte Fischer, die das Netz mit der rechten Hand in dichte Falten legen und dasselbe, ohne dass sie es auf die Schulter gelegt hätten, mit einer halben Wendung derart wegschleudern, dass es sich ganz ausbreitet; auch sah ich solche, die nicht einmal eines erhöhten Standpunktes bedurften, sondern ihr Netz auch von einer flachen Stelle mit vollkommener Sicherheit auswarfen. Es erliegt keinem Zweifel, dass das *amphiblestron* gleichfalls ein derartiges Netz gewesen.»¹⁾

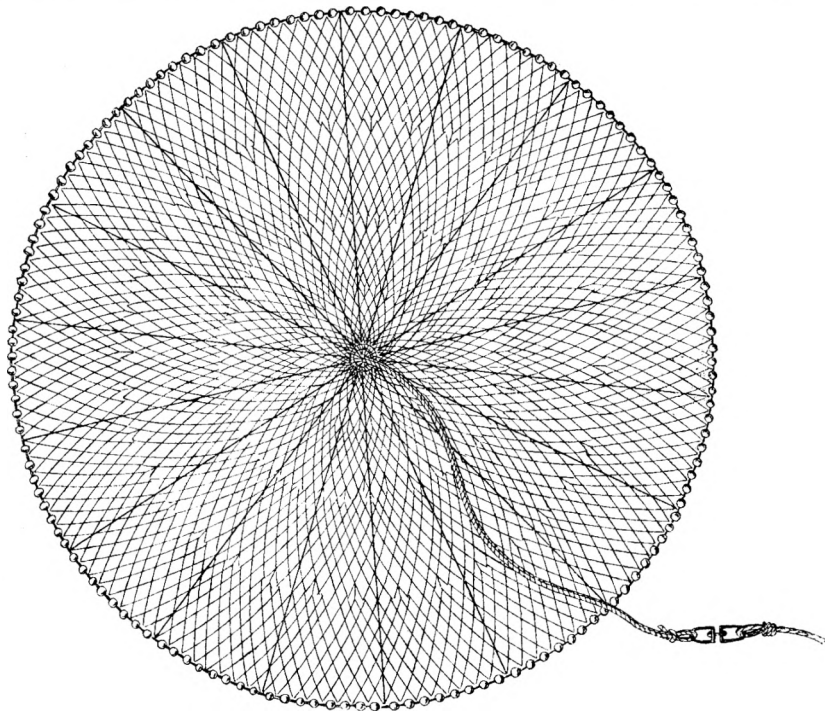
Die durch HERMAN gegebene Zeichnung dieser östlichen Form stellen wir in Fig. 403 dar.

«Die *westliche* Form (Fig. 404), die entlang der Theiss, an der Donau und am Sió in Verwendung steht, wird auch in deutschen und französischen Fischereiwerken erwähnt und abgebildet. Am äussersten Rande derselben befindet sich die bleibeschwerte Unterleine, an der die durchlochten Bleikugeln perlschnurartig aufgereiht sind; in der Mitte befindet sich ein

¹⁾ L. c. 213.

közepén van a karika, a melyen át a tartó kötélnél szolgál. A tartókötelen vasforgó van, mely arra való, hogy a pöndörítve repülő háló a tartókötetet össze ne sodorhassa. Ez a tartókötél inakra oszlik, a melyek csillagsugárszerűen szétfutva az ólmos inhoz vannak kötve, sokszor ráklábra oszolván. Minthogy a tartókötél illetőleg inai, a karikán át szabadon mozognak, az

Ring, durch den der Zugstrick hindurchgeht. Am Zugstricke befindet sich ein eiserner Kloben, der dazu dient, zu verhindern, dass das mit einer Drehbewegung geschleuderte Netz den Zugstrick nicht zusammen-drehe. Dieser Zugstrick zertheilt sich in Leinen, die strahlenförmig auslaufen an die bleibeschwerte Unterleine gebunden sind und sich des öfteren auch in Krebsfüsschen zertheilen. Da der Zugstrick, be-

404. ábra. A Sió-melléki vetőháló (Jankó).
Fig. 404. Wurfnetz vom Siógebiet (Jankó).

elvetett háló körtvealakra huzható össze. Átmérője átlag 2—2.5 méter.» ¹⁾

Végül «a Dunán dívó u. n. *rác*z *pendely*háló-nak se összehuzó ina, se varsája nincs; átmérője 5—6 méter; van tartó-

ziehentlich dessen einzelne Schnüre sich frei im Ringe bewegen, kann das geschleuderte Netz in Birnform zusammengezogen werden. Der Durchmesser desselben beträgt durchschnittlich 2—2.5 m.» ¹⁾

Endlich, «das an der Donau im Gebrauche stehende, sog. *raitzische pendely-netz* ²⁾ (*rác*z *pendely*háló) besitzt weder

¹⁾ L. c. 331. — ²⁾ *Pendely* = griech. *amphiblestron*, Leibbekleidung der ungarländischen Bauernweiber. Das eigentliche Hemd derselben ist kurz und reicht nur etwas unter die Hüfte. Das hieranschliessende, einfache Weiberrockform besitzende, vermittle Bänder befestigte Leinenkleidstück = *pendely*.

kötele és ólmos ina. Ezt a hálót nagy terjedelme miatt nem lehet vetni. A *rác* *pendelyhálót* csónakra rakják úgy, hogy ólmos inának fele a csónak peremén ácsüng, a másik fele pedig a csónak fenekén van; kezeli pedig két ember. Beeveznek a folyóba; mély helyre érve, a csónakot keresztbe állítják a folyással; ekkor az egyik halász a csónak orrán, a másik a farán foglal helyet; bevetik a vízbe a háló inának ácsüngő részét s minthogy a víz a csónakot viszi, gyorsan utána vetegetik az ólmos in többi részét is. Itt tehát a víz folyása teríti ki a hálót.»¹⁾

HERMAN szerint tehát a *nyugati* formát összehuzó ina, a *keleti* formát oldalzsebei vagy varsái, a *rác* formát úgy az összehuzó inak, mint az oldalzsebek teljes hiánya jellemzi. Míg az első kettő közti különbség rendkívül éles és határozott, az utóbbi kettő közt megállapított különbséget korántsem tekinthetjük oly szilárdnak, mert a M. N. Muzeum néprajzi gyűjteményében levő rác vetőhálók közt van olyan is, melynek varsái is vannak egészen úgy, mint az Olt-menti keleti alaknak s így különbség csakis a nagyságban van s abban, a mi ebből következik, hogy t. i. két ember esolnokról kezeli. A rác hálónak oldalvarsákkal való felszerelése lehet azonban későbbi tökéletesítés is, példát adhatott hozzá a keleti forma ismerete, de keletkezhetett e példakép nélkül is, mert ez oldalzsebek szerkezete oly egyszerű, gyakorlati előnye oly nyilvánvaló, hogy a ha-

eine Schnur zum Zusammenziehen, noch Kehlen; der Durchmesser desselben beträgt 5—6 m.; doch besitzt es eine Zugschnur und eine bleibeschwerte Leine. Dieses Netz kann seiner Grösse wegen nicht geworfen werden. Das raitzische *pendely*-netz wird daher derart auf Kähne gelegt, dass die Hälfte der Grundleine zum Rand des Kahnes hinaushängt, die andere Hälfte aber am Boden des Kahnes liegt. Dasselbe wird durch zwei Mann gehandhabt. Diese steuern in den Fluss hinein; an einer tiefen Stelle angekommen, stellen sie den Kahn quer zur Strömung; sodann nimmt der eine Fischer an der Spitze, der andere am hinteren Ende des Kahnes Platz, und werfen den überhängenden Theil der Unterleine in's Wasser. Sobald das Wasser den Kahn mit sich reißt, wird auch der übrige Theil der bleibeschwerten Grundleine schnell ausgeworfen. Hier ist es also die Strömung, die das Netz ausbreitet.»¹⁾

Nach HERMAN wird endlich die *westliche* Form durch die Leine zum Zusammenziehen, die *östliche* Form durch die Seitentaschen oder Kehlen und die *raitzische* Form durch den vollständigen Mangel sowohl der Leinen zum Zusammenziehen, als auch der Seitentaschen charakterisiert. Während der zwischen den beiden ersten Formen bestehende Unterschied ausserordentlich scharf und bestimmt ist, kann die zwischen den letzteren Formen ausgesprochene Differenz durchaus nicht für so bestimmt angesehen werden, da sich unter den in der Ethnographischen Sammlung des Ung. Nat. Museums befindlichen raitzischen Wurfnetzen auch solche befinden, die ganz gleiche Kehlen besitzen, wie die östliche Form von der Olt und Unterschiede daher bloss in der Grösse und den von diesen abhängenden Umständen bestehen, nämlich darin, dass es von zwei Männern vom Kahne aus gehandhabt wird. Die Aufrüstung des raitzischen Netzes mit Seitenkehlen kann aber auch eine spätere Vervollkommung sein, und konnte dazu die Bekanntschaft mit der öst-

¹⁾ L. c. 332.

lak mozgásainak éles megfigyelője, minő a halászember, szerszámának ezen tökéletesítésére bármikor és bárhol rájőhetett.

Ime a vetőhálónak ez a három formája van meg Magyarországon; HERMAN által adott leírásuk azonban nemcsak azért fontos, mert belőle az alakokat megismerjük, hanem azért is, mert kísérletet tesz az alakok származási irányának megjelölésére. A *keleti* formát azért mondja keletinek, mert azt teljesen azonos alakban találta meg a berlini nemzetközi halászati kiállítás jelentésének egy képén a Kaspi mellől; a másikat azért nyugotinak, mert «fel van hozva és le van írva a francia és német halászati művekben is.»

Ámde mikor HERMAN könyvének e része már ki volt szedve, kezébe került BENECKÉnek általunk is folyton idézett könyve s ebben mint HERMAN mondja «akad egy vetőháló, mely úgy látszik azonos avval, a mely hazánk keleti részeiben dívik, a melyet a néprajzi szerszámok közé soroztam s egyfelől a Kaspi-tenger mellékel, másfelől az amphiblestroonnal hoztam kapcsolatba. Megvallom, hogy eredeti nézetem meg van ingatva s nem lehetetlen, hogy ez a forma nyugot felé messze terjed, ellenben a Duna, Tisza és Sió melléki a keleti. Az eldöntés ez idő szerint lehetetlen, mert sem az irodalom, sem azok

lichen Form den Anlass gegeben haben, jedoch auch ohne diese Mustervorlage entstanden sein, da die Construction dieser Seitentaschen derart einfach und die praktischen Vortheile derselben so klar sind, dass scharfe Beobachter der Bewegungen der Fische, wie es die Fischer sind, auf diese Vervollkommnung ihres Geräthes wann immer und an welch' irgend einer Stelle verfallen konnten.

In Ungarn sind also die im Vorigen beschriebenen drei Formen des Wurfnetzes zu Hause; die durch HERMAN gegebene Beschreibung derselben ist jedoch nicht nur desshalb wichtig, weil wir aus derselben mit den einzelnen Formen bekannt werden, sondern auch deswegen, weil er Versuche macht, die Abstammungs-Richtung dieser Formen anzudeuten. Die *östliche* Form benennt er darum mit diesem Namen, da er dieselbe in gänzlich identischer Form am Kaspischen Meer fand und zwar auf einem Bilde des Berichtes über die Internationale Berliner Fischerei-Ausstellung. Die andere Form ist desshalb als *westliche* angegeben, da sie auch in den französischen und deutschen Fischereiwerken angeführt und beschrieben ist.»

Als jedoch dieser Theil des HERMAN'schen Buches schon unter Druck war, fiel dem Autor das auch durch uns fortwährend citierte Buch BENECKE's in die Hand und in diesem fand er, wie er sich ausdrückt, «ein Wurfnetz, das wie es scheint mit demjenigen identisch ist, das in den östlichen Theilen unseres Vaterlandes im Gebrauche steht und welches ich den ethnographischen Geräthen anreihete und einerseits mit dem Wurfnetze vom Gestade des Kaspischen Meeres, andererseits mit dem amphiblestron in Verbindung brachte. Ich muss eingestehen, dass meine ursprüngliche Meinung einen Stoss erlitten hat und es nicht unmöglich ist, dass diese Form weit nach Westen hin verbreitet ist; diesem gegenüber ist jedoch die Form von der Donau, Theiss und Sió die östliche Form. Eine Entscheidung zu treffen, ist derzeit unmöglich, da weder die Literatur

a gyűjtemények, a melyeket ismerek, nem adják meg a kellő alapot.»¹⁾

HERMAN nem veszi észre azt az ellendöntést, melybe keveredik, midőn a Duna, Tisza, Sió-melléki alakot teszi meg keletinek, holott a 331. lapon mint láttuk azt mondta, hogy az «fel van hozva és le van írva a német és francia irodalomban» tehát az már keleti semmi esetre sem lehet. De hát mi van felhozva tulajdonképen azokban a francia és német halászati művekben? Abból a jegyzékből, amelyet HERMAN az általa felhasznált könyvekről ad, könnyen megállapíthatjuk, hogy e francia és német művek alatt a HENRI DE LA BLANCHÈRE és a MAX VON DEM BORNE könyve értendő. E könyvek megtekintése azonban igen sajtószerű eredménnyel jár. HENRI DE LA BLANCHÈRE a francia halászatból mind a három magyarföldi alakot bemutatja, még pedig írásban és képen; ott van a keleti alak *épervier moderne, sans mères, mais à bourses* aláírással, ott nyugati alak *épervier à mères libres* felírással és ott a ráczháló *gille* néven.²⁾ Ahhoz tehát, hogy HERMAN azt constátálhassa, hogy az általa keletinek nevezett alak a nyugaton is megvan, elég lett volna BLANCHÈRE képeit megnézni. M. v. D. BORNE könyvének megtekintése pedig ugyanazon eredményre vezet, hogy t. i. HERMAN az általa idézett francia és német halászati műveket nemcsak el nem olvasta, de még képeit is hihetetlen felületességgel nézte meg, mert e könyvben szintén megvan mind a három magyar alak leírása, és pedig a nyugatié a tengeri halászatban, a keletié *wurfnetz* czímen, a rácz hálóké *slülpe* néven.³⁾ A BENECKE könyvére te-

noch die mir bekannten Sammlungen hiezu die nöthige Basis darbieten.»¹⁾

HERMAN wird dabei nicht gewahr, dass er sich in eine Antithese verwickelt, wenn er die Form von der Donau, Theiss und Sió als östliche Form anspricht, da er doch auf Pag. 331, wie zu sehen war, bemerkte «dass diese auch in den französischen und deutschen Fischereiwerken angeführt und beschrieben ist», also durchaus nicht mehr östlich sein kann. Betrachten wir doch einmal, was eigentlich in diesen französischen und deutschen Fischereiwerken angeführt ist! Aus dem Verzeichnisse HERMAN's über die durch ihn gebrauchten Bücher lässt sich mit Leichtigkeit bestimmen, dass unter diesen französischen und deutschen Werken die Bücher HENRI DE LA BLANCHÈRE's und MAX VON DEM BORNE's zu verstehen sind. Die Durchsicht dieser Bücher ergiebt aber ein ganz eigenthümliches Resultat. HENRI DE LA BLANCHÈRE führt aus der französischen Fischerei alle drei ungarischen Formen vor, und zwar in Bild und Schrift; die östliche Form unter der Unterschrift *épervier moderne, sans mères, mais à bourses*, ferner kommt dort die westliche Form mit der Aufschrift *épervier à mères libres*, und auch das raitzische *pendely*-Netz unter der Benennung *gille*.²⁾ Dazu also, dass HERMAN constatiere, dass die durch ihn so benannte östliche Form auch im Westen vorkommt, hätte es genügt, wenigstens die Illustrationen BLANCHÈRE's zu betrachten. Auch eine Durchsicht des Buches M. v. DEM BORNE's führt zu demselben Resultat, dass nämlich HERMAN die durch ihn citierten Fischereiwerke nicht nur nicht gelesen, sondern auch die Bilder mit unglaublicher Oberflächlichkeit besah, da auch in diesem Buche die Beschreibungen aller drei Formen vorkommen, und zwar die westliche Form bei der Seefischerei, die östliche unter dem Titel *Wurfnetz* und die *raitzische Form* unter der Benennung *Stülpe*.³⁾ Das Buch BENECKE's war also für Herman durchaus

¹⁾ HERMAN, (1), XV.. — ²⁾ H. DE LA BLANCHÈRE. — ³⁾ M. v. D. BORNE, 558., 559., 608—614.

hát egyáltalában nem volt szüksége HERMAN-nak, aki egyébként még azt sem vette észre, hogy BORNE a keleti háló összehullott alakjának bemutatására egyenesen a BENECKE képét közli.¹⁾

A HERMAN, V. D. BORNE, BENECKE ÉS DE LA BLANCHÈRE könyveiben foglalt anyagok összehasonlításából tehát az tűnik ki, hogy a vetőhálónak Magyarországon levő mindhárom alakja egyaránt megvan a nyugati — német és francia — halászatokban, míg a berlini kiállítási anyag ezt úgy egészíti ki, hogy az oldalzsebes alak, melyet HERMAN keletinek ír le, megvan a Káspi mellékein is. HERMAN-nak tehát semmiféle oka sem volt még 1887-ben arra, hogy bármely alakot akár keletről, akár nyugatról származtassa, mert hiszen a szerszámok keleti elterjedéséről mit sem tudott.

A magyar ember a *vetőháló* szót ritkán használja; Erdélyben a székelyeknél *rokolya* háló néven járja, a Duna-Tisza halászáinál *pendely*-háló a neve. Ez elnevezéseket HERMAN a következőképen magyarázza: «A tudományos közfelfogás az, hogy a kerek vetőháló, mely eldobva ránczosan összeesik, azonos a görög amfiblesztronnal, mely szó a görögben ruhát is, hálót is jelent, a mivel azután e hálónak magyar elnevezései is találhatnak, amennyiben neve vidékek szerint: *pendely*-, *pöndöly*-, *péntő*-, *szoknya*- és *rokolya*-háló.»²⁾ E magyarázat nyilván MUNKÁCSIT is kielégítette, mert e hálót a magyar népies halászat műnyelvéről írt tanulmányában nem említi fel.

Lássuk már most az orosz földi adatokat, hogy kellő megvilágításban mit taní-

nutzlos, da er unter anderem nicht einmal so viel bemerkte, dass V. D. BORNE dort, wo er die zusammengefallene Form des östlichen Netzes zeigt, direct das durch BENECKE gegebene Bild reproduciert.¹⁾

Aus der Vergleichung des in den Büchern HERMAN'S, V. D. BORNE'S, BENECKE'S und DE LA BLANCHÈRE'S enthaltenen Materiales geht also hervor, dass alle drei Formen der magyarischen Wurfnetze in den westlichen — den deutschen und französischen — Fischereien der Reihe nach vorkommen, während das Berliner Ausstellungsmateriale dieses Resultat dahin ergänzt, dass die Form mit den Seitentaschen, die HERMAN als östliche beschreibt, auch an den Gestaden des Kaspischen Meeres vorkommt. HERMAN hatte also dazumal, im Jahre 1887 durchaus keinen Grund, irgend eine Form aus dem Osten oder aus dem Westen herzuleiten, da er über die östliche Verbreitung dieser Geräthe gar nichts wusste.

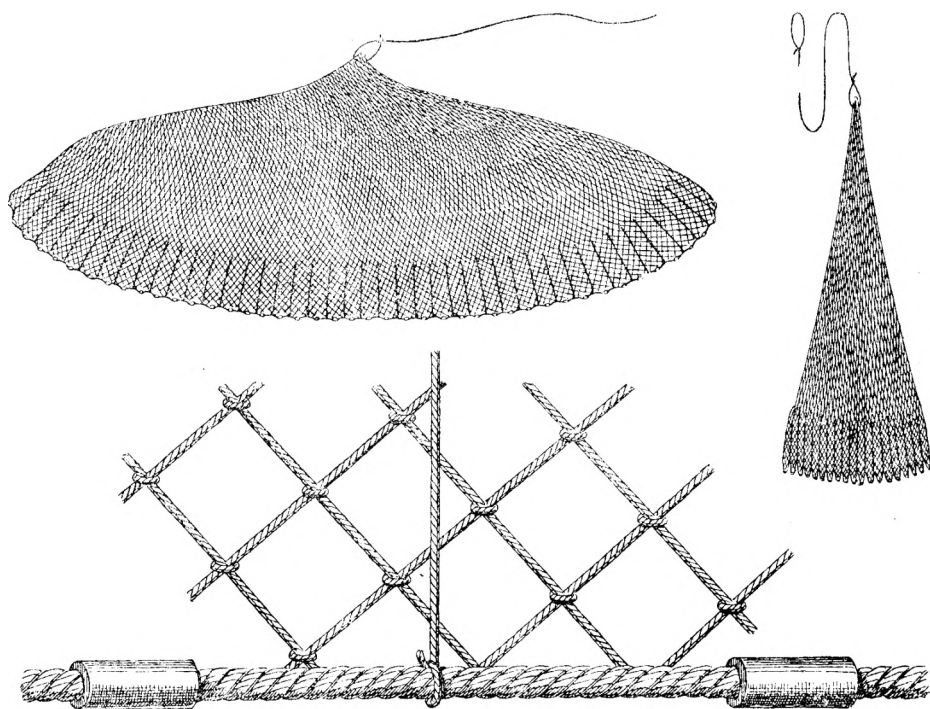
Der Magyare gebraucht das Wort *vetőháló* (*Wurfnetz*) äusserst selten; in Siebenbürgen bedienen sich die Székler des Wortes *rokolya* (= Weiberrock), während es zwischen Donau und Theiss *pendelyháló* (*pendely* = Weiberunterrock) heisst. Diese Benennungen erläutert HERMAN auf folgende Weise: »Die allgemeine wissenschaftliche Auffassung geht dahin, dass das runde Wurfnetz, das weggeschleudert faltig zusammenfällt, mit dem griechischen *amphiblestron* identisch ist, welches Wort im Griechischen sowohl Kleid als auch Netz bedeutet, indem die Benennungen dafür nach den einzelnen Gegenden folgende sind: *pendely*-, *pöndöly*-, *péntő*-, *szoknya*- und *rokolya*-Netz»²⁾ (alles Ausdrücke für weiblicher Unterrock, Kittel). Diese Erklärung scheint auch MUNKÁCSI befriedigt zu haben, da er dieses Netzes in seiner Studie über die magyarische volksthümliche Fischerei nirgends erwähnt.

Betrachten wir nunmehr auch die russländischen Angaben, um in gehörigem Lichte zu sehen, was diese über unser Wurfnetz

¹⁾ BENECKE, fig. 164. A. — M. V. D. BORNE, fig. 505. — ²⁾ HERMAN, (1), 331.

tanak azok a magunk vetőhálóiról. Kezdjük azon a persa képen, melyet HERMAN a berlini nemzetközi halászati kiállítás jelentéséből idéz. Ez a kép kicsinyített reproductiója annak, mely a DANILEVSKIJ-féle albumban már 1861-ben megjelent, s a melyben az ezen képen alkalmazott hálóról még egy külön tábla mutatja be a részletrajzokat és pedig a hálót kiterítve,

lehren. Beginnen wir mit dem persischen Bilde, das HERMAN aus dem Berichte der Berliner Internationalen Fischerei-Ausstellung citirt. Dieses Bild ist eine verkleinerte Reproduction des im DANILEWSKIJ-Album schon im Jahre 1861 erschienenen grösseren Bildes, in welchem über das in diesem Bilde der Anwendung dargestellte Netz noch eine besondere Tafel die Detailzeichnungen bringt und zwar das Netz

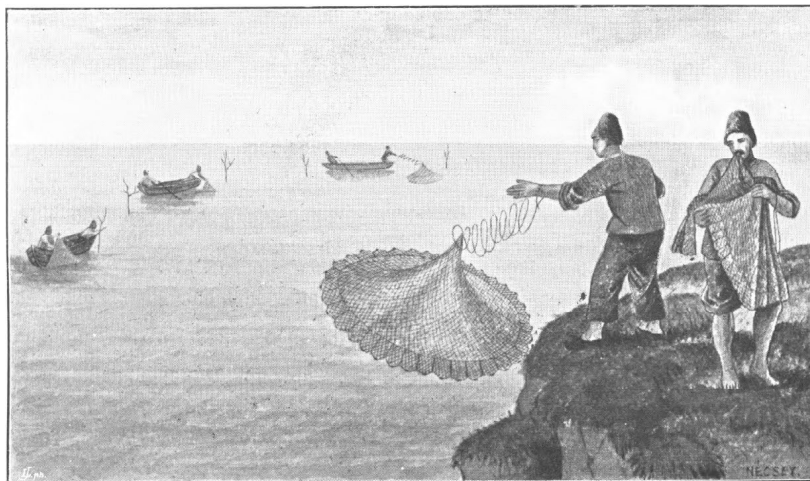

405. a. ábra. A persa vetőháló (Danilevskij).
Fig. 405. a. Persisches Wurfnetz (Danilewskij).

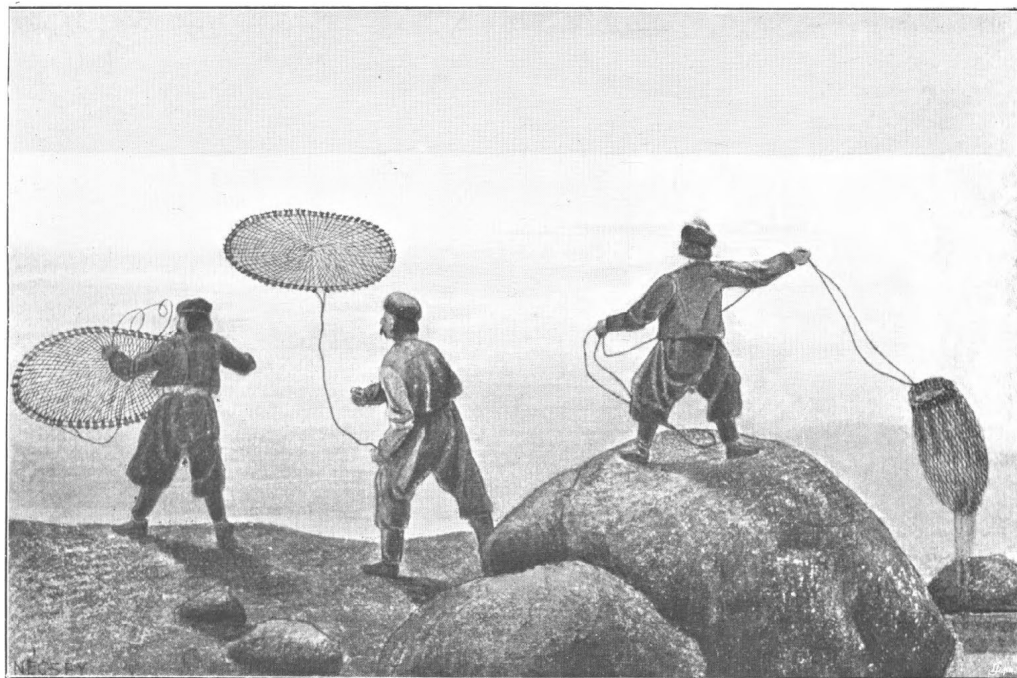
kidobva, összehuzva s végül az in egy részletét a sulyozással, a hálóval és az őrrrel, a mint az 405. a és b. ábránkon látható.¹⁾ E háló Lenkoránban és a Kaspi-tenger déli (persa) partján van alkalmazásban, különösen Gilan tartományban, Enzeli vidékén; az oroszoknál *nakidnaja szjetka*, *nakidka*, *maluska*, *malis* (накидная сѣтка,

ausgebreitet, ausgeworfen, zusammengezogen und endlich eine Partie der Grundleine mit den Senkern, dem Garne und dem Fühler, wie dies auf unserer Figur 405 a und b zu sehen ist.¹⁾ Dieses Netz ist in Lenkoran und am südlichen (persischen) Ufer des Kaspischen Meeres in Verwendung, besonders in der Gegend Enzeli der Provinz GILAN, und ist bei den Russen unter den Benennungen *nakidnaja szjetka*,

¹⁾ Рыб. Касп. рыб. А. II. с. 1. és 2.

405. b) ábra. A perzsa vetőháló (Danilevskij).
Fig. 405. b) Das persische Wurfnetz (Danilewskij).

407. ábra. A krimi vetőháló (Danilevskij).
Pag. 407. Das Wurfnetz der Krym (Danilewskij).

накидка, малушка, малишъ) néven, a persáknál *szalik* (саликъ) néven ismeretes.¹⁾ A persa *szalik* és az oltmenti *rokolyaháló*k azonban nem oly tökéletesen egyeznek, mint azt HERMAN mondja, noha lényegileg tényleg azonosak; így a *rokolyaháló* súlyozása ólomgolyókból áll, a szaliké ólomcsővecskékből, amit HERMAN már a berlini kiállítási jelentés képéhez adott német leírásból megtudhatott volna,²⁾ kötele nem forgós, mint a magyaré; a háló léhése a *szalik*-nél a csucsban végződik, míg a *rokolyaháló*nak nyitott csucsát csak sugárszerű fonalzat borítja. Mindezek azonban apró lényegtelen eltérések, annyival is inkább azok, mert, mint látni fogjuk, ezek egyáltalában nem tekinthetők állandó jellegeknek.

A BEER-DANILEVSKIJ-féle albumoknak az Azovi és Fekete-tengerről szóló részében a vetőhálónak még egy egészen sajátos alakja van ismertetve, melyet a Krim déli partjain használnak oroszok és tatárok. Kiterítve — 406. ábra. — ez is köralakú, de húzó kötele nem a közepén indul ki, hanem e helyett a következő szerkezete van: peremén mindenekelőtt van egy ina, melyen a léhész végződik; ez inhoz vannak kötve egymástól egyenlő távolságban piskóta alakú lapocskák, mindkét végükön egy-egy lyukkal; a belsőlyuk arra való, hogy a lapocska azon keresztül köttessék a háléhoz, míg a külső lyukon át fűzik párhuzamosan az innal a tartókötelet. Mikor a hálót kidobják — 407. ábra — az teljesen kiterül, leborítja a halat s ekkor a halász egy gyors rántás-

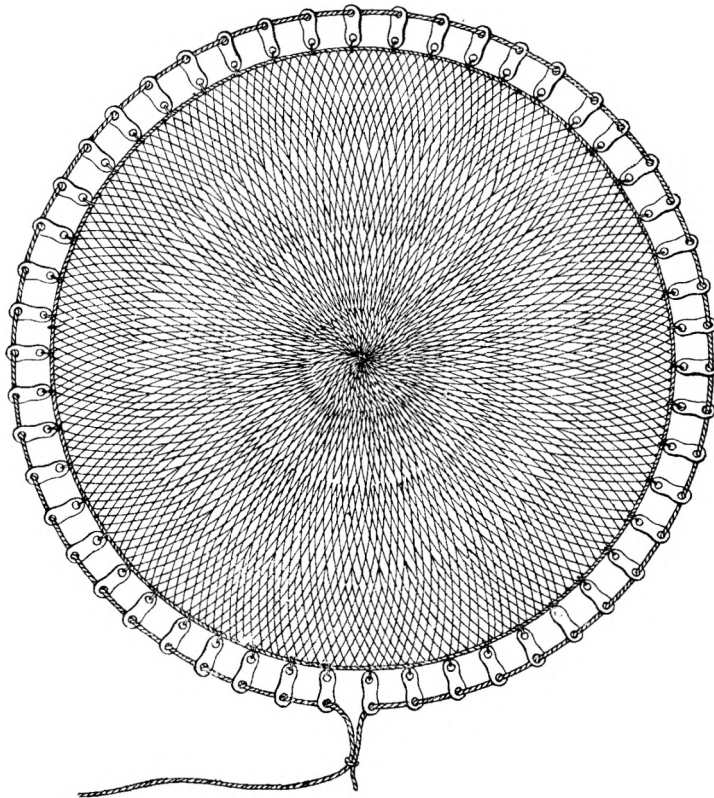
nakidka, maluschka, malisch (накидная сѣтка, накидка, малушка, малишъ), bei den Persern unter *salik* (саликъ) bekannt.¹⁾ Der persische *salik* und das Székler *rokolya*-Netz stimmen aber nicht so vollkommen überein, wie dies HERMAN behauptet, obwohl dieselben dem Wesen nach de facto identisch sind; so besteht die Beschwerung des *rokolya*-Netzes aus Bleikugeln, die des *salik* aus Bleiröhrchen, was HERMAN schon aus der zum Bilde des Berichtes über die Berliner Ausstellung beigefügten Beschreibung hätte entnehmen können,²⁾ der Strick desselben hat keinen Kloben, wie bei dem magyarischen; das Garn des Netzes endigt bei dem *salik* an der Spitze, während die offene Spitze des *rokolya*-Netzes bloss durch strahlenförmig ausgehende Fäden durchzogen ist. All das sind jedoch kleine, unwesentliche Abweichungen, umso mehr, als dieselben, wie ersichtlich sein wird, durchaus nicht als Dauer-Charaktere angesehen werden können.

Im über das Azow'sche und Schwarze Meer abhandelnden Theile des BEER-DANILEVSKIJ'schen Albums ist noch eine, ganz eigenthümliche Form des Wurfnetzes angeführt, die an den südlichen Ufern der Krym von Russen und Tataren gebraucht wird. Ausgebreitet — siehe Fig. 406 — ist auch diese kreisförmig, jedoch geht der Zugstrick nicht von der Mitte aus, sondern sie besitzt statt dessen folgende Construction: am Rande befindet sich vor allem eine Unterleine, an der das Garn endet; an diese Unterleine sind in gleicher Entfernung von einander bisquitförmige Brettchen gebunden, mit je einem Loche an beiden Enden; das innere Loch dient dazu, dass die Brettchen durch dasselbe an das Netz angebunden werden, während durch das äussere Loch parallel mit der Grundleine der Zugstrick gezogen wird. Wenn das Netz ausgeworfen wird — Fig. 407 — breitet es sich vollständig aus und deckt den Fisch zu, worauf der Fischer den Netzrand unter dem Fische vermittels des den

¹⁾ Иссл. о сост. росс. рыб. IV. 35—37. — ²⁾ Amtl. Ber. Berlin, II. 163.

sal a hal alatt a háló peremét körülvevő tartókötéllel összerántja úgy, hogy a hal a hálóban mintegy becsukott szájú tömlőben van fogva. A halász a hálót kirántja a vizből, miközben az egész háló felfordul a hal a tömlő fenekére gyűl — a hol a többi vetőhálónak csúcsrésze van, úgy a

letzteren umgebenden Zugstrickes mit einem raschen Rucke derart zusammenzieht, dass der Fisch in dem Netze gleichwie in einem Schlauche mit gesperrter Mündung, gefangen ist. Sodann zieht der Fischer das Netz schnell über Wasser, wobei sich das ganze Netz umdreht und die Fische auf den Grund des Schlauches zu fallen kommen,

406. ábra. A krimi vetőháló (Danilevszkij).

Fig. 406. Das Wurfnetz der Krym (Danilewskij).

mint azt képeink mutatják. E háló orosz neve *namet* (наметъ).

Ennyit tudhatunk meg a DANILEVSZKIJ albumokból a vetőhálóról. A krimi típushoz a mi magyar hálóinknak semmi közük nincs, az kétségtelen; a persa alak azonban annyira egyező a mienkkel, hogy azzal bővebben kell foglalkoznunk. A leg-

wie dies unsere Bilder zeigen. Dieses Netz heisst russisch *namet* (наметъ).

Soviel lässt sich aus den DANILEWSKIJ-Albums über die Wurfnetze erfahren. Zum Krymer Typus haben unsere magyarischen Netze keinerlei Beziehungen, das ist unbezweifelbar; die persische Form stimmt jedoch derart mit unserer überein, dass wir uns mit dieser des Längeren zu beschäftigen haben. Die erste zu beantwortende Frage ist, wie sich die zwischen

első kérdés, melyre felelnünk kell, hogy a Magyarország és Persia közti régiókat miképen hidalhatjuk át? Láttuk, hogy a *szalik* a Kaspi-tenger déli részén megvan, megvan továbbá Lenkoránban, tehát a délnyugati partokon s meg végre a Kura völgyében is, amint ez DANILEVSKIJ jelentéseiből kitűnik.¹⁾ Magam a vetőhálót megtaláltam a Kura völgyében, nemcsak Tiflisznél, a hol a folyó már jelentékeny nagyságot ér el, hanem annak felső szakaszaiban is, p. o. Gorinál, sőt az olyan apró hegyi patakok mentén is, minő a Kurába nyíló Athéni völgy. Azon a példányon, melyet Tifliszben vettem, a sulyozás nem ólomcsövecskékből, hanem ólomgolyókból áll s olyan ólomcsövekkel sulyozott példányt, minőt DANILEVSKIJ mutat be, egész utamon nem találtam. Ez a tény tehát a persa *szalik* és a magyar *vetőháló* közti lényegtelen különbséget is kiküszöböli. De megtaláltam e formát a Fekete és Káspi tengerek vízválasztójától nyugatra is, a Rion völgyében, Batumban, sőt ott láttam Szukhum-Kálé bazárjában is. Arra, hogy az Ingur völgyében is megvan, irodalmi adatunk is van.²⁾ A Krimben a *vetőháló* egy alakjával már megismerkedtünk, de megvan ott a persa alak is, még pedig $8\frac{1}{2}$ méteres átmérővel, sőt ez ott a halászatnak egyik ipari jelentőségű szerszáma, melylyel Balaklavánál p. o. egyetlen éjszaka 6000–20.000 kefal halat fognak, ami egyébként az óriási halgazdagságot bizonyítja. De ezt a nagyságú és szerkezetű hálót csak a híres balaklavai görög halászok használják, az oroszok és tatárok kezén ugyanott vagy a már ismertetett krimi typus járja, vagy a persa alak, de sokkal szerényebb nagy-

Persien und Ungarn liegenden Regionen überbrücken lassen? Wir sahen, dass der *salik* im südlichen Theile des Kaspischen Meeres vorkommt, ferner ist er vorhanden in Lenkoran, also an den südwestlichen Küsten, und endlich auch im Kura-Thale, wie dies aus den Berichten DANILEWSKIJ's hervorgeht.¹⁾ Ich selber fand das Wurfnetz im Kura-Thale vor, nicht bloss bei Tiflis, wo der Fluss schon eine beträchtliche Grösse erreicht, sondern auch an den oberen Abschnitten desselben, so z. B. bei Gori, ja sogar auch an dem Laufe solcher kleiner Bergbäche, wie sie das in das Kura-Thal mündende Atheni-Thal durchströmen. An jenem Exemplare, das ich in Tiflis ankaufte, bestand die Beschwerung nicht aus Bleiröhrchen, sondern aus Bleikugeln, und konnte ich ein mit Bleiröhrchen beschwertes Exemplar, wie sie DANILEWSKIJ vorführt, auf meiner ganzen Reise nirgends antreffen. Dieses Factum eliminiert also auch den unwesentlichen Unterschied zwischen dem persischen *salik* und dem magyarischen *Wurfnetze*. Jedoch traf ich auf diese Form auch westlich von der Wasserscheide zwischen dem Schwarzen und Kaspischen Meere, im Rionthale, in Batum, ja auch im Bazar vom Suchum-Kaleh. Dafür, dass sie auch im Ingurthale vorkommt, besitzen wir literarische Angaben.²⁾ Aus der Krym sind wir schon mit einer Form des Wurfnetzes bekannt geworden, doch ist dort auch die persische Form vorhanden und zwar mit einem Durchmesser von $8\frac{1}{2}$ Meter, ja diese ist dort sogar ein gewerbliche Bedeutung besitzendes Fischereigeräthe, mit dem man z. B. in Balaklawe in einer einzigen Nacht 6000–20.000 Kefalfische fängt, was übrigens auch für den immensen Fischreichthum spricht. Ein Netz von dieser Grösse und Construction benützen jedoch bloss die berühmten griechischen Fischer von Balaklawe. In der Hand der Russen und Tataren kommt ebendort entweder der schon beschriebene krymische Typus oder die persische Form

¹⁾ Изсл. о сост. росс. рыб. IV. 35–37. — ²⁾ Протокол. засѣд. Тифлисск. отд. 392.

ságban mindössze 3—4·25 m. átmérővel.¹⁾ Végül használják a vetőhálót az orosz Dunánál is²⁾ s így az óriási geographiai távolság Magyarország és a Káspi déli partjai közt teljesen át van hidalva, mert a persa *salik* a leírt vonalon mind a mai napig tényleges használatban van.

Meglévén a geographiai kapcsolat, a kérdés most az, hol van meg még a *rokolyaháló* a keleten, milyen ennek a geographiai elterjedése a jelzett vonalon kívül s lehet-e ezen geographiai elterjedésből a háló néprajzi eredetére valamelyes következtetést vonni. A nyelvészeti iskola hozzá szoktatott minket ahhoz, hogy tárgyi néprajzunk elemeit is első sorban majd a finn-ugoroknál, majd a török-tatároknál, vagy ha ezekben nyomra nem akadunk, a szlávoknál, oroszoknál keressük. A *vetőháló* e tekintetben kivételt képez; ennek semmiféle alakja sincs meg sem a finn-ugoroknál, sem a törökségnél; a törökség még a Káspi mellékein, a hol a persával szomszédságba kerül, sem vette át azt; nincs is meg másutt, mint csakis a persa partokon. Az oroszoknál kizárólag a Fekete-tenger mellékein él, ahol a már letelepült krimi tatár is megtanult vele bánni, de teljesen hiányzik Közép- és Északi Oroszországban.³⁾ A *salik-rokolyaháló*ról közölt geographiai vonal tehát a vetőhálók földrajzi elterjedésének Persiától Magyarorszáig északi határát jelzi és ez a vonal annyival élesebb, mert a Kaukásznak még északi lejtőjére sem terjed

vor, jedoch in einer viel bescheideneren Grösse, mit einem Durchmesser von 3—4·25 m.¹⁾ Endlich gebraucht man das Wurfnetz auch an der russischen Donau²⁾ und ist derartig die riesige geographische Entfernung zwischen Ungarn und den südlichen Ufern des Kaspischen Meeres vollständig überbrückt, da der persische *salik* an der beschriebenen Linie bis auf den heutigen Tag de facto in Gebrauch steht.

Nachdem die geographische Verbindung erbracht ist, taucht die andere Frage auf, wo kommt das *rokolya*-Netz im Osten noch vor, welches ist die geographische Ausbreitung desselben ausserhalb der angegebenen Linie und ist es möglich, aus dieser geographischen Verbreitung auf die ethnographische Herkunft dieses Netzes irgend einen Schluss zu ziehen. Die philologische Schule hat uns daran gewöhnt, auch die materiellen Elemente unserer Ethnographie in erster Reihe bei den Finno-Ugriern, sodann bei den Turco-Tataren, und wenn sich bei diesen keine Spur findet, bei den Slaven, Russen etc. zu suchen. — Das *Wurfnetz* bildet diesbezüglich eine Ausnahme, da keine einzige Form desselben weder bei den Finno-Ugriern noch bei den Türken vorkommt. Die Türken haben es nicht einmal an den Küsten des Kaspischen Meeres übernommen, wo sie doch Nachbarn der Perser sind; und kommt dasselbe auch nirgends anders vor, als bloss an den persischen Ufern. Bei den Russen lebt es ausschliesslich an den Ufern des Schwarzen Meeres, wo auch die ansässig gemachten krymischen Tataren erlernten, wie mit demselben umzugehen sei, doch fehlt es vollständig im mittleren und nördlichen Russland.³⁾ Die über das *salik-rokolya*-Netz mitgetheilte geographische Linie bezeichnet also die nördliche Grenze des Vorkommens der Wurfnetze zwischen Persien und Ungarn, und ist diese Linie umso schärfer, als sie sich nicht einmal auf den Nord-Abhang des Kaukasus er-

¹⁾ Иссл. о сост. росе. рыб. VIII. 280—281. — ²⁾ Орженіцъ-Гриммъ, 428. — ³⁾ Савантѣвъ, (1), I. 356.

ki, a hol a vetőháló sehol sincsen alkalmazásban.

Ha pedig az általunk jelzett határvonal északi, úgy a vetőhálónak déli elterjedését kell nyomoznunk. Láttuk, hogy a nagyméretű *rokolyahálók* Balaklavában a görögök kezén vannak, kik híresek arról, hogy e hálókkal mily ügyesen bánnak. Odessai görögökkel beszéltem, kik e hálót a Bosporustól délre igen jól ismerték. HERMAN már rámutat arra, hogy Syria partvidékein a zsidók kezén is megvolt, hogy görögül *amphiblestron* a neve, és magam 1888-ban Egyptomban találtam reá a Menzaleh-tavának arab halászáinál. Kétségtelen tehát, hogy a vetőháló a Fekete-tenger partjaira a Földközi tenger mellékéről került, s hogy ott kellett már akkor lennie, mikor a magyar e tájakra vonult.

A Földközi tenger lehetett ugyan a vetőháló egyik elterjedési góczpontja, ahonnan a görögség, majd a latinság közvetítésével eljutott az úgy a porosz alföld vízre, mint a Rajna és Szajna partjaira, de nem volt a szerszám szülőhazája. E tekintetben Irántól keletre Indiára kell rámutatnunk, a honnan katolikus missionariusok küldtek be a M. Nemz. Múzeum néprajzi osztályának egy vetőhálót, mely általános alkalmazásban van a Ganges partjain a benszüllött hinduk kezén, mely kicsinyített példánya a mi rácz hálónknak, a melynek sem zsebei, sem összehúzó kötélete nincsenek s a melyen az ólomgolyókat finom vasláncz helyettesíti, amint az 408. ábránkon látható.

A rajz és leírás pontosságára itt súlyt kellett helyeznem, mert HERMAN O., a ki

streckt, da dort das Wurfnetz nirgends im Gebrauche steht.

Ist nun aber die durch uns angegebene Verbreitungslinie die nördliche, so müssen wir auch eine südliche suchen. Wir sahen, dass die Wurfnetze mit grossen Dimensionen in Balaklawä in der Hand der Griechen lebten, die ob ihrer Geschicklichkeit mit diesen Netzen umzugehen, weit und breit berühmt sind. Ich sprach auch mit Griechen aus Odessa, denen dies Netz aus den Gegenden südlich vom Bosporus recht gut bekannt war. HERMAN weist darauf hin, dass es an den syrischen Küstengegenden auch in der Hand der Hebräer vorkam, auf griechisch *amphiblestron* hiess und ich selber fand es im Jahre 1888 in Egypten, bei den arabischen Fischern des Menzaleh-Sees. Es besteht also kein Zweifel, dass das Wurfnetz an die Küsten des Schwarzen Meeres erst vom Mittelmeer her gelangte und dort schon damals vorkommen musste, als die Magyaren diese Gegenden durchzogen.

Das Mittelländische Meer konnte zwar das eine Verbreitungs-Centrum des Wurfnetzes sein, von wo es durch Vermittelung der Griechen und später der Römer sowohl in die Gewässer der preussischen Tiefebene, als auch an die Ufer des Rheins und der Seine gelangte, doch war es nicht dessen Geburtsstätte. In dieser Hinsicht müssen wir östlich von Iran, nach Indien hin blicken, von wo der ethnologischen Abtheilung des ungar. Nationalmuseums katholische Missionäre ein Wurfnetz einsandten, das am Ganges, in der Hand der eingebornen Hindus, ganz allgemein im Gebrauche steht, und ein verkleinertes Exemplar unseres raitzischen Wurfnetzes ist, weder Taschen, noch einen Strick zum Zusammenziehen besitzt und an welchem die Bleisenker durch ein feines Eisenkettchen vertreten sind, wie dies auf Fig. 408 ersichtlich ist.

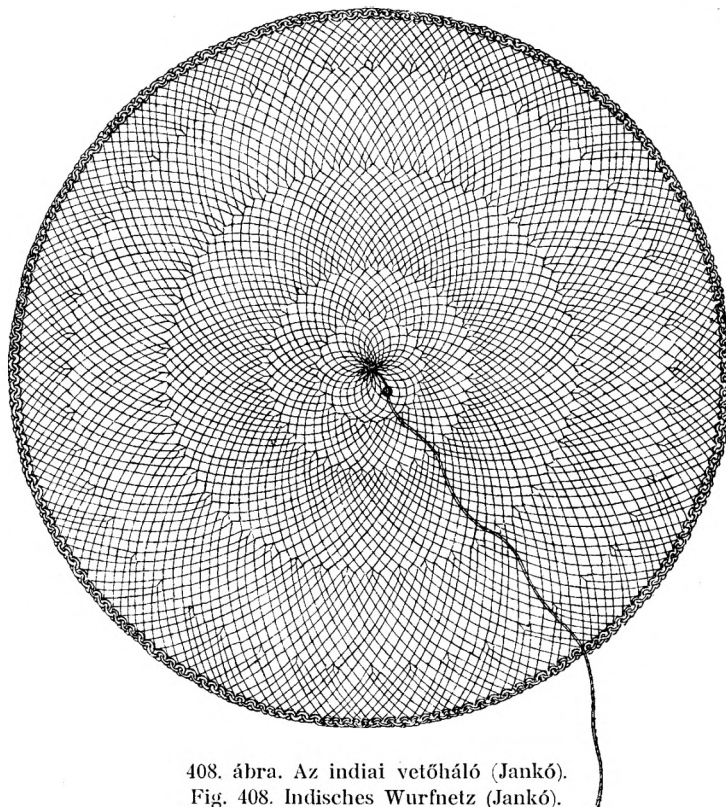
Auf die Genauigkeit der Zeichnung und Beschreibung musste ich hier besonderes Gewicht legen, da OTTO HERMAN, der dieses Netz auf der im Jahre 1896 in Budapest

1896-ban Budapesten tartott Néprajzi Misszió Kiállításon ezt a hálót meglátta, így írt róla:

«A magyar népies halászat két kerek vetőhálót, az ú. n. *pendely-* és *rokkolya-hálót* ismer. Az előbbi az anyaország magyarságlakta vizein, a másik az erdélyieken dívik; a magyar forma inaknál fogva zacskó-

abgehaltenen ethnographischen Missions-Ausstellung sah, hierüber Folgendes schrieb:

«Die magyarische volksthümliche Fische-rei kennt zwei runde Wurfnetze, das sog. *pendely-Netz* und das *rokkolya-Netz*. Das erstere kommt in den durch Magyaren bewohnten Theilen des Mutterlandes, das andere in den siebenbürgischen Theilen vor; die magyarische Form kann vermittels eige-

408. ábra. Az indiai vetőháló (Jankó).
Fig. 408. Indisches Wurfnetz (Jankó).

formára összehúzódik, az erdélyinek körül-körül táskái vannak, a melybe a menekülő bal okvetlenül belekerül. A mennyire az összehasonlító tárgyi néprajz máig felderítette a helyzetet, az erdélyrészi formát, a *rokkolyát*, persák is vetik be a Káspi-tengerbe; a másik a magyar forma Kelet-Indiában fordul elő! Az az éles határ, a mely e két hálóalak között oly kis területen fordul elő, a minő Magyarország

ner Leinen beutelförmig zusammengezogen werden, dass siebenbürgische hat ringsherum Taschen, in die der flüchtende Fisch unrettbar hineingeräth. Soweit die vergleichende, materielle Ethnographie die Lage bis heute aufklärte, wird die siebenbürgische Form, das *rokkolya-Netz*, auch durch Perser im Kaspischen Meere ausgeworfen; die andere, die magyarische Form, kommt in Ostindien vor. Die scharfe Grenze, die zwischen diesen beiden Netzformen auf einem so kleinen Gebiete, wie es Ungarn Europa

Európa és Ázsiához képest, kiszólitja a néprajzot, hogy e két hálónem elterjedését tüzetesen vizsgálja meg, mert nagy tanúságokra juthat. Hozzáteszem, hogy az erdélyi formának a kötele ma is lószőrből van sodorva, tehát a lovas nemzethez vezet, még akkor is, midőn az ipar kínálva kínálja az erős, olcsó rostoskötélzetet.»¹⁾

HERMAN tehát itt már szakít a nyugati formákkal, a nyugati és keleti alakok helyett sokkal helyesebben magyar és székel formákról beszél. A persa analogiát megint felemlíti, de most már belevonja a M. N. Múzeum néprajzi osztályának egyetlen indiai hálóját, a melyről azt mondja, hogy az magyar forma, vagyis összehúzóható ina van. HERMAN ezt a hálót látta, de nem nézte meg, mint a hogy nem nézte meg az általa idézett BORNE, BENECKE, DE LA BLANCHÈRE stb. könyveit sem, mert akkor látnia kellett volna, hogy azon a hálón sem az összehúzó innak, sem a táskáknak még csak nyoma sincsen, a mint arról meggyőződhetik bárki, a ki múzeumunkat meglátogatja, vagy a mellékelt 408. ábrát megnézi. Annak, hogy az a háló ebben a formájában és nem abban, a melyket HERMAN fog reá, Indiában is megvan, a mi hálónk eredetének kérdésében semmiféle szerep nem jut, a mint hogy a lószőrből sodort kötélnek sincs semmi köze az egykor lovas magyar nemzethez, hanem csak ahhoz, hogy a szegény halásznak az ingyen lószőr még mindig olcsóbb a legolcsóbb rostoskötélzetnél is.

Hogy a vetőhálónak ez a typusa egész Indiában általános, arról meggyőző a ber-

und Asien gegenüber ist, beobachtet werden kann. fordert die Ethnographen heraus, die Verbreitung dieser beiden Netzgattungen eingehend zu untersuchen, da dies zu interessanten Aufklärungen führen kann. Ich füge bei, dass der Strick der Siebenbürger Form bis heute aus Rosshaar gedreht ist, also auf die berittene Nation zurückweist, zu einer Zeit, da das Gewerbe die starken und dabei billigen Hanfstricke allerwegen feilbietet.»¹⁾

HERMAN bricht hier mit den westlichen Formen ab und spricht, was viel wichtiger ist, anstatt von westlichen und östlichen Formen von magyarischen und Székler-Formen. Die persische Analogie erwähnt er auch hier, zieht jedoch jetzt auch das einzige indische Netz der ethnographischen Abtheilung des ungar. Nationalmuseums mit ein, worüber er besagt, dass es dem magyarischen gleicht, d. h. dass es eine zusammenziehbare Grundleine besitzt. HERMAN hat dieses Netz gesehen, es jedoch nicht angeschaut, gleichwie er auch die durch ihn zitierten Werke von BORNE, BENECKE, DE LA BLANCHÈRE u. s. w. nicht angesehen hat, denn dann hätte er sehen müssen, dass sich an diesem Netze nicht einmal Spuren einer zusammenziehenden Leine oder von Seitentaschen entdecken lassen, wie sich davon ein jeder Besucher unseres Museums überzeugen kann und es auch die beigegebene Fig. 408. zeigt. Dass das Netz in dieser und nicht in der durch HERMAN angegebenen Form, auch in Indien vorkommt, hat in der Frage über den Ursprung unseres Netzes keinerlei Bedeutung, gleichwie auch der aus Rosshaar geflochtene Strick in keinerlei Bezug zu der Reiternation der alten Magyaren steht, sondern bloss desswegen gebraucht wird, da für den armen Fischer Rosshaare, die umsonst zu haben sind, noch immer billiger zu stehen kommen, als die allerbilligsten Hanfseile.

Dass dieser Typus des Wurfnetzes in ganz Indien allgemein vorkommt, dafür

¹⁾ HERMAN O., (2), 422.; (3), 22., 23.

lini Museum für Völkerkunde is. De ugyanazon múzeumban és ugyanazon formában megtaláljuk Hátsó-Indiából, Malakkából, VAUGHAN EVENS gyűjteményében, továbbá Siamból dr. RIEBECK gyűjteményében, Sumatrából *djala* néven a hollandi kir. kormány által ajándékozott gyűjteményben, Celebeszhől ugyanazon gyűjteményben; ez utóbbit különben leírja és rajzban is bemutatja RIEDEL, a ki Ambon szigetéről szintén a *djala* nevet közli.¹⁾ Ázsia keleti végein legészakabban a khinai halászatban találkozunk vele.

CHOLNOKY úr e khinai formáról a következőket volt szives közölni velem: «A Khinában látott pöndölyhálók óriási nagyságukkal tűnnek fel. A háló szemei aprók, mint minden khinai hálónál, a szálak vékonyak, de erősek. Teljesen kiterítve a szemek olyan rombuszokká nyulnak, a melyeknek rövidebb átmérője a hálóperem körvonalának sugara irányában fekszik; mily nagyfokú ez a rombuszá váló lapulás, azt a 409. ábra mutatja. A szárogatásra kiterített háló igen hosszú egyenszárú háromszög alakú, szemei ilyenkor a hosszirányban nyúlnak el, mint az a 409. B. ábrán látható. A háló hossza 2—3 méter. A pöndölyháló területét vaspálczikák súlyozzák. Ezeknek keresztmetszete négy-szögletes, mintegy 10 mm. szélességgel és 5 mm. vastagsággal; hosszuk körülbelül egy decziméter. Mindegyik végükön — lásd a 409. D. ábrát — bemetszés van, a melynél fogva egymás hosszában fel lehet kötözni őket úgy, hogy majdnem érintik egymást. Aztán mindegyik ilyen

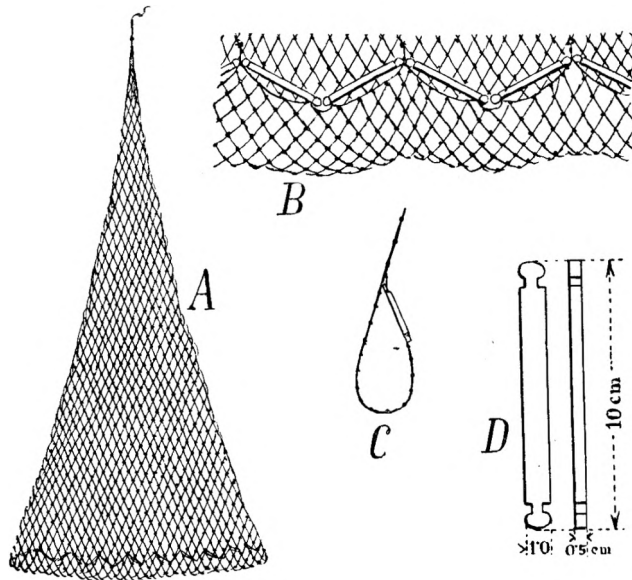
finden sich auch im Berliner Museum für Völkerkunde Beweise. In demselben Museum finden sich jedoch auch Formen aus Hinter-Indien, Malakka, in der Collection von VAUGHAN EVENS, ferner aus Siam in der Sammlung des Dr. RIEBECK, und aus Sumatra unter der Benennung *djala* in der durch die holländische Regierung geschenkten Sammlung, ferner aus Celebes in derselben Collection; diese letztere Form ist übrigens durch RIEDEL abgezeichnet und beschrieben. Auch dieser theilt von der Insel Ambon den Namen *djala* mit.¹⁾ In den östlichen Ländern Asiens treffen wir auf dasselbe am nördlichsten in der chinesischen Fischerei.»

Herr v. CHOLNOKY war so freundlich, mir über diese chinesische Form Folgendes mitzuthellen: «Die chinesischen *pendely*-Netze fallen durch ihre riesigen Dimensionen auf. Die Maschen des Netzes sind klein, wie bei allen chinesischen Netzen, die Garnfäden dünn, aber stark. Ganz ausgebreitet, ziehen sich die Maschen zu Rhomben aus, deren kürzere Diagonale in der Richtung des Radius des kreisförmigen Netzrandes liegt; wie stark diese Verflachung zum Rhombus sein kann, zeigt die Fig. 409. Das zum Trocknen ausgehängte Netz hat die Form eines sehr langen, gleichschenkeligen Dreiecks und dehnen sich die Maschen dann in die Länge aus, wie dies an Fig. 409 B. ersichtlich ist. Die Netzlänge beträgt 2—3 M. Der Umfang des *pendely*-Netzes wird mit Eisenstäbchen beschwert. Der Durchmesser dieses letzteren ist vierkantig, mit einer Breite von ungefähr 10 Mm. und einer Dicke von 5 Mm.; die Länge desselben ist ungefähr ein Decimeter. An jedem Ende desselben — siehe Fig. 409 D. — ist ein Einschnitt, an dem sie der Länge nach angebunden werden können, so dass sie einander beinahe berühren. Sodann wird ein jeder solcher Berührungspunkt angezogen, und der Eisenrand des Netzes ungefähr bis auf anderthalb

¹⁾ I. G. F. RIEDEL, De sluik-en kroesharige rassen tusschen Selebes en Papua, 'S-Gravenhage, 1886. V. t.

érintkező pontot felvéve, felszedik a háló vasas szegélyét mintegy másfél decziméter magasságra, hogy a peremen zacskók keletkezzenek, a mi miatt a leborított halak nem tudnak elillanni. A felszedett hálóperemet nézetben és metszetben a 409. C. ábra mutatja. A halász igen ügyesen pöndöríti magas állásáról ezt a hálót a vízbe, egy részét ép úgy fogai közt tartja, mint a magyar halász. Óriási terjedelme és te-

Decimeter Höhe aufgezogen, damit am Rande Taschen entstehen sollen, durch welche hinweg die niedergedeckten Fische nicht zu entkommen vermögen. Das aufgehobene Netz zeigt in einer Ansicht und einem Schnitte Fig. 409 C. Die Fischer schleudern von einem erhöhten Standpunkte das Netz sehr geschickt ins Wasser und halten dabei einen Theil ebenso zwischen den Zähnen, wie die magyarischen Fischer. Der riesige Umfang und das bedeutende Gewicht des Netzes erheischen

409. ábra. A khinai vetőháló (*Cholnoky).
Fig. 409. Chinesisches Wurfnetz (*Cholnoky).

temes súlya nagy erőt és sok ügyességet kíván. Ilyen hálót legelőször a Jang-cze-delta déli partjain, Kin-san-hsién közelében láttam, de szemem elé kerültek aztán Hang-csoufu közelében is, majd a Tai-hu tó vidékén is.» A kínai *pendelyháló* tehát nem más, mint a persa *szalik* és a magyar *rokolyaháló*.

Úgy látszik, ez az elterjedési vonal, mely Európa nyugati végeitől kiindulva Magyarországon át a Fekete-tenger mellékein, a

dabei viel Kraft und grosse Geschicklichkeit. Diese Netze sah ich zuerst an den südlichen Ufern des Jang-Tse-Kiang, in der Nähe von Kin-Schan-Hsien, doch kamen sie mir später auch in der Nähe von Hang-Tschou-Fu vor Augen und bald darauf auch in der Gegend des Tai-hu-Sees. Das chinesische *pendely-Netz* ist also nichts anderes, als der persische *salik* und das magyarische *rokolya-Netz*.

Es scheint, dass dieser Verbreitungslinie, die von den westlichen Theilen Europas ausgehend, sich über Ungarn an die Küsten des Schwarzen Meeres, südlich

Kaukázus gerinczétől délre Iránon át, valamint a Földközi- és Vörös-tenger mellékei mentén s az Indiai-Oceán partjain Indiáig, majd innen Hátsó-Indián és a hozzátartozó szigeteken keresztül Khina tengerpartjaiig ér, ez az elterjedési vonal az ethnographiában nagy jelentőségű, mert nem a vetőháló az egyedüli tárgy, a mely ezen elterjedési vonal mentén mozog a nélkül, hogy akár a Himalaját átlépne, akár a steppékbe s akár az oroszországba is benyomulna. Hasonló elterjedési öve van ugyanis az ollóhálóknak és az emelőhálóknak is, noha ma még ezek elterjedési vonala az adatok fogyatékosága folytán szakgatott. Az ollóháló legkeletibb pontjául Európában Magyarországot ismerem; újra felmerül azonban Indiában; pálmalevelekből fonott példányát a berlini Museum für Völkerkunde őrzi; ugyanazon múzeumban megvan még a Nicobar szigetéről DE ROEPSTORFF gyűjteményében, Malakkából VAUGHAN EVENS gyűjteményében; ismertes még RIEDEL nyomán Celebesből,¹⁾ sőt beküldte a M. N. Múzeum néprajzi osztályának BIRÓ LAJOS is Német-Uj-Guineából. Hasonlóképen az emelő háló szintén megvan a berlini Museum für Völkerkunde-ban Indiából a FISCHER-féle gyűjteményben, a Nicobar-szigetéről DE ROEPSTORFF gyűjteményében, Sziamban dr. RIEBECK gyűjteményében, Celebesről a hollandi kir. kormány által ajándékozott gyűjteményben, és meg CHOLNOKY közlései s a khinai halászati encyclopaedia szerint, melyet a berlini múzeum könyvtárában láttam, Khinában is.

Ha már most az általunk ismertetett alakokat typologiailag vizsgáljuk, mindössze négy typust találunk. Az első, mely a leg-

vom Rückgrat des Kaukasus durch Iran hindurch, wie auch entlang den Küsten des Mittelländischen und Schwarzen Meeres, ferner des Indischen Oceans nach Indien und den dazugehörigen Inseln und von dort bis an die chinesische Küste zieht, — in der Ethnographie eine grosse Rolle zukommt, da das Wurfnetz nicht das alleinige Object ist, dass sich entlang dieser Verbreitungslinie bewegt, ohne den Himalaja zu übersteigen oder in die Steppe und nach Russland vorzudringen. Eine ähnliche Verbreitzungszone besitzen nämlich auch das Scheerenetz und die Hebnetze, obgleich die Verbreitungslinie dieser letzteren in Folge der Mangelhaftigkeit der Daten heute noch so ziemliche Lücken aufweist. Als östlichsten Punkt des Scheerenetzes kenne ich in Europa Ungarn; sodann taucht es jedoch neuerdings in Indien auf und bewahrt das Berliner Museum für Völkerkunde von dort ein aus Palmenblättern geflochtenes Exemplar; in demselben Museum findet es sich noch von den Nikobaren in der Sammlung von DE ROEPSTORFF, aus Malakka in der Sammlung von VAUGHAN EVENS; nach RIEDEL ist es noch bekannt aus Celebes, ja LUDWIG BIRÓ hat dasselbe der ethnographischen Abtheilung des ung. Nationalmuseums sogar aus Deutsch Neu-Guinea eingesandt. Ganz gleicher Weise kommt das Hebnetz im Berliner Museum für Völkerkunde vor. Aus Indien, in der Collection FISCHER; von den Nicobaren in der Collection von DE ROEPSTORFF; aus Siam in der Sammlung Dr. RIEBECK's; aus Celebes in der durch die königl. holländische Regierung gesandten Sammlung; ferner nach den Mittheilungen v. CHOLNOKY's und den Angaben der chinesischen Fischerei-Encyclopaedie, in welche ich in der Bibliothek des Berliner Museums Einsicht nahm, auch in China.

Wenn wir nunmehr die vorgeführten Formen typologisch untersuchen, so finden wir Alles in Allem vier Typen. Die erste, einfachste Form, da sie weder Taschen,

¹⁾ RIEDEL, I. c.

egyszerűbb, mert sem zsebei, sem összehúzó inai nincsenek, az, a mely Indiában láncszulyozással, nálunk ólomsulyozással *rác forma* néven, Franciaországban *gille* néven — utóbbit lásd a 410. ábrán — ismeretes. Második alakunk a *rokolyaháló*, melynek zsebei vannak s Persiától Franciaországig és Khinában fordul elő; láttuk, hogy rác hálónknak vannak olyan alakjai is, melyeknek zsebük is van s így e két typus közt a különbség csak a nagyságra szorúl, amit ismét a krimi görög hálók tüntetnek el, úgy hogy e két typus csaknem egynek vehető s elterjedésében az adatok összevonásával szaka-

kadatlan vonalat mutat Khinától kezdve Indián, Persián, Egyiptomon, Görögországon, Italián,¹⁾ Magyar- és Németországon át Franciaországig és Angliáig.²⁾ Harmadik alakunk az, Fig. 410. Das französische *gille*-Netz (de la Blanchère).

a melynek összehúzó ina van, mely megvan Francia- és Németországban, meg Magyarországon is, a mely azonban Magyarországtól keletre nem terjed. Végül negyedik alakunk a *krimi*, melyet teljesen helyi alaknak tekinthetünk.

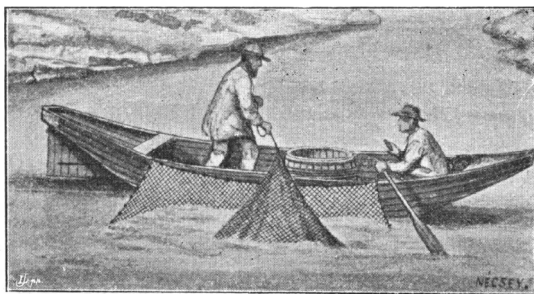
Megfelelhetünk tehát HERMAN kérdésére is, ki a Benecke adata után már nem tudta, melyik alakot mondja keletinek, melyiket nyugatinak. Van egy *ősi* alakunk, melyet egyfelől a zseb nélküli ráczhálónk, másfelől indiai hálónk képvisel s mely előfor-

noch eine zusammenziehende Leine besitzt, ist diejenige, die in Indien mit Kettenbeschwerung, bei uns mit Bleibeschwerung unter der Benennung *raitzische Form*, in Frankreich unter dem Namen *gille* — letztere siehe auf Fig. 410 — bekannt ist. Unsere zweite Form ist das *rokolya*-Netz, das Taschen hat und von Persien bis Frankreich und in China vorkommt; doch sahen wir, dass auch solche Formen unseres raitzischen Netzes existieren, die mit Taschen versehen sind und beschränkt sich also der Unterschied zwischen beiden Formen bloß auf die Grösse, welchen wieder die Netze aus der Krym verschwinden machen, und derart diese beiden Typen beinahe

in einen Typus zusammengezogen werden können und welcher dann in seiner Ausbreitung eine ununterbrochene Linie bildet von China angefangen über Indien, Persien, Egypten, Griechenland, Italien,¹⁾ Ungarn und Deutschland hinweg, bis

nach Frankreich und England.²⁾ Unsere dritte Form ist diejenige, die eine Leine zum Zusammenziehen besitzt, in Frankreich und Deutschland und auch in Ungarn vorkommt, sich jedoch nach Osten zu über unser Vaterland hinaus nicht erstreckt. Die vierte Form endlich ist die *krymische*, die als durchaus locale Form anzusehen ist.

Wir können daher auch die Frage HERMAN's beantworten, der nach den Angaben BENECKE's auf einmal nicht mehr wusste, welche Form er die östliche und welche er die westliche heissen solle? Wir haben eine Urform, die einerseits durch unser taschenloses raitzisches Netz, andererseits durch unser indisches Netz vertreten ist

410. ábra. A francia *gille*-háló (de la Blanchère).

Fig. 410. Das französische *gille*-Netz (de la Blanchère).

¹⁾ Amtl. Ber. Berlin, II. 102. v.: *giacchio*, *gaccio*, *sparavé*, *sparviero*. -- ²⁾ M. VON DEM BORNE, 608. v.: *castingnet*.

dulhat a többi alakok mellett is mindenütt, ahol csak a vetőháló megvan. Van egy *keleti* alakunk, a zsebes vetőháló, mely keleti azért, mert hozzánk magyarokhoz csak a keletről juthatott, mert ha nyugatról kaptuk volna, nem volna meg csak az erdélyi Olt mellékén, s mertez az alak a keleten tényleg szakadatlan vonalban van meg Persiáig, Khináig. Van egy *nyugoti* alakunk, az a melyiknek összehúzó ina van, s ez nyugoti nemcsak azért, mert maig megvan Francia-és Németországban, hanem mert Magyarországtól keletre nem fordul elő. Van végül egy ezektől teljesen eltérő helyi alakunk, melyet localis természeténél fogva *krimi* vetőhálónak nevezünk.

Hogy az apostolok *amphiblesztronja* négy alakunk közül melyik volt, arra nézve csak vaglyagosan felelhetünk. A *krimi* semmi esetre sem volt, mert az helyialak; hiszen ez ma sem terjed túl Magyarországon; lehetett vagy az *ősi* alak — s ez nézetem szerint a valószínű, — vagy a *keleti* alak.

Mindezt összegezve, kitűnik, hogy a *vetőháló* a magyarnak sem az ugarság, sem a törökség révén nem volt ősi tulajdona; a hálófaj nincs meg az Azovi-tenger mellékein, nincs meg a Don és Kubán völgyeiben, nincs meg a Volga alsó vidékein; a magyar tehát őshazáját elhagyva, a vető halászattal először a Fekete-tenger mellékein ismerkedett meg, még pedig inkább Etelközben, mint Lebediában. A magyar itt a *vetőhálót* a Fekete-tenger partjainak görög halászeitől tanulta el és vette át, s

und neben den übrigen Formen überall dort vorkommen kann, wo das Wurfnetz überhaupt vorkommt. Sodann haben wir eine *östliche* Form, das Wurfnetz mit Taschen, das desshalb östlich ist, da es zu uns Magyaren nur vom Osten her kommen konnte, denn hätten wir dasselbe von Westen her bekommen, so wäre es nicht bloß an der siebenbürgischen Olt erhalten, ferner weil diese Form im Osten de facto in einer ununterbrochenen Linie bis nach Persien und China vorkommt. Folgt unsere *westliche* Form, die mit einer Schnur zum Zusammenziehen versehen ist und nicht nur deshalb westlich genannt wird, weil sie in Frankreich und Deutschland, sondern über Ungarn hinaus östlich überhaupt nicht mehr vorkommt. Endlich haben wir eine von diesen gänzlich abweichende Form, die wir ihrer localen Natur wegen *krymisches* Wurfnetz benennen.

Zu welcher unserer Formen das *Amphiblestron* der Apostel gehörte, läßt sich bloß alternativ beantworten. Die *krymische* Form war es keineswegs, da dies eine Localform ist; desgleichen war es die westliche Form nicht, die ja auch heute über Ungarn hinaus nicht vorkommt; es konnte also entweder die *Urform* sein — und ist dies meiner Ansicht nach am wahrscheinlichsten — oder aber die *östliche* Form.

Das ganze summiert, geht hervor, dass das *Wurfnetz* den Magyaren weder von ugrischer noch von türkischer Seite her als Urbesitz zu eigen war; denn diese Netzform existiert nicht am Gestade des Azow'schen Meeres, nicht in den Thälern des Don und Kuban, auch nicht an der Unteren Wolga. Die Magyaren wurden also, nachdem sie ihre Urheimath verlassen hatten, mit der Wurffischerei zuerst an den Küsten des Schwarzen Meeres bekannt, und zwar eher im Etelköz, als in Lebedien. Die Magyaren eigneten sich hier das Wurfnetz von den griechischen Fischern der Küste des Schwarzen Meeres an, auch übernahmen sie dasselbe. Dies beweist ausser der Benennung *pendelyháló* auch der Umstand, dass dieses Geräthe von jener Richtung her bis

ezt bizonyítja a *pendelyháló* elnevezésén kívül az is, hogy e szerszám ez irányból mind a mai napig nem tudott behatolni az oroszországba. A magyar tehát a *keleti* s talán az *ősi* alakot is az Etelközből hozta új hazájába. Ez előtt és az alatt azonban a *vetőháló* is megtette a maga útját; a Földközi tenger mellékeiről a latinság bevitté Nyugat-Európába, a gallok és germánok földjére, hol az u. n. *nyugoti* alak fejlett ki, akár közvetlenül az *ősi*, akár a *keleti* formából. A magyar ezzel a *nyugoti* alakkal mai hazájában ismerkedett meg azon német telepesek révén, akikkel a tatárjárás után a Duna és Tisza mellékein királyaink városokat alapítanak, de akik halászatunkon is osztozkodnak, mint azt szerszámaink egy része s komáromi és fertői halászatunk is bizonyítja. A *nyugoti* alak kétségtelenül fejlettebb, jobb szerszám, mint a *keleti* s így a *keleti* alak az Alföldről csakhamar kiszorult s megmaradt ott, a hol a halászatnak nagy jelentősége nincs, s a hol annyi *ősi* szerszámunk találta meg végső menedékhelyét, vagyis Erdélyben.

heute nicht ins Land zu dringen vermochte. Die Magyaren brachten also die *östliche* und vielleicht auch die *Urform* aus dem Etelköz mit sich ins neue Vaterland. Das *pendely-Netz* nahm jedoch zuvor und hernach seinen Lauf; von den Mittelmeerküsten trug es die lateinische Rasse nach Westeuropa, in das Land der Gallier und Germanen, wo sich die sog. *westliche* Form entwickelte, einerlei ob unmittelbar aus der *Urform* oder aus der *östlichen* Form. Die Magyaren wurden mit dieser *westlichen* Form in ihrem heutigen Vaterlande durch Vermittelung jener Colonisten bekannt, mit denen unsere Könige nach dem Einbruche der Tartaren an der Donau und Theiss Städte gründen liessen, die jedoch auch an unserer Fischerei theilnehmen, wie das ein Theil unserer Geräthe und auch unsere Fischerei von Komárom und dem Fertő (Neusiedler See) beweisen. Die *westliche* Form ist zweifelsohne besser entwickelt und ein zweckmässigeres Geräthe, als die *östliche* Form und wurde letztere aus dem Alföld gar bald verdrängt und blieb nur dort erhalten, wo der Fischerei keine grosse Bedeutung zukommt und recht viele unserer urtümlichen Fischereigeräthe ihre letzte Zuflucht fanden – in Siebenbürgen.

VIII. TAPOGATÓ HALÁSZAT.

«A tapogató halászat jórészt a véletlenre számít, de a halat oldalt való menekülése révén szerzi meg.» A halász «szerszámjával majd ide majd oda borít, a halat pedig a szerszámba való ütődésről érzi meg. A tapogató szerszám kétféle: u. m. a nyél nélkül való és a nyeles. A nyeletlen tapogató kezdetlegesebb s mindenütt található. MAGYAR LÁSZLÓ jeles Afrika-utazónk *ginda* név alatt Bihéből is említi s kiemeli, hogy a mi tapogatónkkal azonos.» ¹⁾

Daczára annak, hogy HERMAN azt mondja, hogy a nyeletlen tapogató mindenütt található, mihelyst annak oroszföldi elterjedését vizsgáljuk, legott feltűnik, hogy nincs az meg sem a finn-ugor, sem a török-tatár halászatban, sőt még az oroszországban sem általános, és SZABANYEJEV egyenesen fehér-orosz szerszámnak tartja,²⁾ mely hogy nem terjed sem le a Volgáig, a Káspi- és Fekete-tengerekig, sem fel az Északi Jeges-tenger vízmedenczéibe, kitűnik DANILEVSKIJ albumaiból, a melyekben rajzát hasztalanul keressük. Keleti határául a Moszkva folyó tűnik fel, dél felé a Dnjepr felső és középső folyására terjeszkedik ki —

VIII. DECK-FISCHEREI.

«Die Fühl-, Deck-, Tapp-, Stülpfischerei rechnet zumeist auf das Ungefähr, fängt jedoch den Fisch, weil dieser nach seitwärts flüchtet.» Der Fischer stülpt mit seinem Netze bald hier bald dort, und fühlt den Fisch daran, dass dieser an das Geräth schlägt. Es giebt zweierlei Deckgeräthe, solche mit und ohne Stiele. Die ungestielten Deckgeräthe sind primitiv und überall aufzufinden. Unser vortrefflicher Afrikareisende, LADISLAUS MAGYAR erwähnt derselben unter der Benennung *ginda* auch aus Bihé und hebt hervor, dass sie mit unserem Geräthe vollkommen übereinstimmen.» ¹⁾

Trotzdem HERMAN besagt, dass der ungestielte *Deckkorb* überall vorkommt, geht doch, sobald man die russländische Verbreitung desselben untersucht, sogleich hervor, dass derselbe weder in der finno-ugrischen, noch in der türkisch-tatarischen Fischerei vorhanden ist, ja sogar bei den Russen selber nicht allgemein vorkommt, wesshalb ihn SABANJEJEFF eigentlich für ein weissrussisches Geräthe hält,²⁾ das, wie dies aus den Albums DANILEWSKIJ's, in denen man umsonst nach Zeichnungen sucht, hervorgeht, sich weder bis zur Wolga, noch bis zu den Kaspischen und Schwarzen Meeren, noch auch in die Wasserbecken des Nördlichen Eismeres erstreckt. Als Ostgrenze fällt uns der Moskau Fluss auf, nach Süden zu erstreckt es sich bis an den Oberen und Mittleren Lauf des Dnjepr's — am Unteren Laufe ist es

¹⁾ HERMAN, (1), 229., 334. — ²⁾ Сабанѣевъ, (1), I. 356., II. 123.

az alsó szakaszon már nincs meg; egyébként pedig a fehér oroszok specialis száma. A nyugati halászatokról kezemnél levő könyvekben nyomát nem találom.

A *tapogató* halászat tehát a magyarba az oroszból jutott, még pedig a Dnjepr tájékán, annak középfolyásánál s épen úgy nem ősi vagyona, mint halászszerszámaink jelentékeny része nem az. HERMAN összesen 7 *tapogatót* ír le, a magyart, a Börvely, Debreczen, Tisza (Szeged és Csongrád) és Algyő vidékieket, melyek nyeletlenek, továbbá a Velence- és Fertő-taviakat, melyek nyelesek. Sajnos a fehér orosz *tapogatók* alakjait csak általános leírásból ismerjük s alaksorokról sem részletes leírások, sem pontos rajzok rendelkezésünkre nem állnak, s így ez alakok közül pontos mását csak egynek — a legérdekesebbnek — tudjuk bemutatni, s ez az algyői *tapogató*. De hogy mily könnyen tévedhet az ethnographus, ha a könyveknek csak képeit nézi meg, s a szöveget nem olvassa el, annak illusztrálására bemutatjuk a volgai *csecsná-t* is, mely alakilag pontos mása a magyar *tapogató*nak, de egészen más rendeltetése van.

A magyar tapogató.

«A magyarság legelemibb *tapogatója* (411. ábra) fűzvesszőből való, tömött fonású és fenéknélküli kas, mely akár csirkeborítónak is használható. Egészben petrencze alakú, felül szűkebb, alul öblös. A *tapogató* halászság leginkább a tavaszi áradásokon és azokban a pocsolyákban használja, a melyek az áradás után mélyebb helyeken maradoznak s a melyekben rendesen sok hal benszorul. Legal-

schon nirgends mehr vorhanden; übrigens ist es ein specielles Geräthe der Weissrussen. In den mir zur Hand liegenden Büchern über die westlichen Fischereien finde ich keine Spur derselben.

Die *Deckfischerei* gelangte also aus dem Russischen ins Magyarische, und zwar in der Dnjepr-Gegend, am mittleren Laufe desselben und ist ebenso kein eigener Urbesitz, wie der grösste Theil unserer Fischereigeräthe kein solcher ist. HERMAN beschreibt zusammen 7 *Deckkörbe*, den magyarischen, die aus der Gegend von Börvely, Debreczen, der Theiss (Szeged und Csongrád) und Algyő, die ungestielt sind, ferner die vom Velence-er und Neusiedler-See, die gestielt sind. — Leider sind uns die *Deckkorb*-Formen der Weissrussen nur aus ganz allgemein gehaltenen Beschreibungen bekannt, auch stehen uns keine genauen Zeichnungen zur Verfügung und können wir von diesen Formen bloss die Zeichnung eines einzigen — des interessantesten — darstellen und dies ist der *Deckkorb* von Algyő. Um jedoch zu illustrieren, wie leicht sich der Ethnographie irren kann, wenn er bloss die Buchillustrationen beschaut und den Text ungelesen lässt, wollen wir auch die *tschetschna* von der Wolga vorführen, die der Form nach eine genaue Copie des Magyarischen *Deckkorbes* ist, obgleich dieselbe eine ganz andere Bestimmung hat.

Der magyarische Deckkorb.

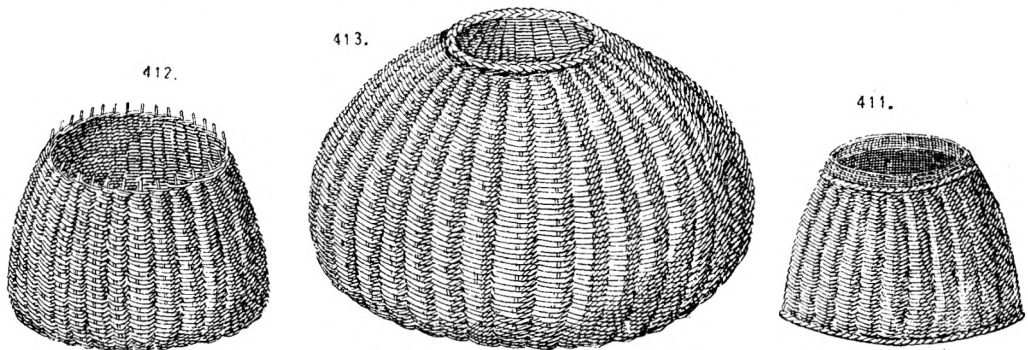
«Der elementarste *Deckkorb* (Fig. 411) der Magyaren ist ein aus Weidenruthen dicht geflochtener, bodenloser Korb, der sich ebensogut als Hühnerdeckel benützen liesse. Im Ganzen besitzt er Schober-Form, d. i. er ist oben enger, unten buchtig. Die Deckfischer bedienen sich desselben zumeist in den Frühlings-Überschwemmungen und in jenen Tümpeln, die nach dem Zurückgehen der Fluthen an einzelnen Stellen zurückbleiben und gewöhnlich voll mit stecken gebliebenen Fischen sind. Am ge-

kalmasabb az a víz, a mely csak térdig ér, mert mélyebb vízben megúszik a tapogató s ekkor bajos fenéig leszoritani.»¹⁾

A 412. és 413. ábrán bemutatom ehhez a DANILEVSKIJ-albumok nyomán a *csecsna* két példányát, melyek úgy alakjukra, mint fonásukra nézve meglepően egyeznek a magyar *tapogató*-val. Ámde említettük már hogy a tapogató halászat a Volga mellett nincs meg s ezek a *csecsnák* sem halfogásra szolgálnak. Ezeket a kiöntéses helyeken állítják fel, még pedig jó szilárdan

eignetsten ist dasjenige Wasser, das nur bis zum Knie reicht, da der Deckkorb in tieferen Gewässern schwimmt und es dann schwierig ist, denselben auf den Boden hinunter zu stossen.»¹⁾

In den Fig. 412 und 413 stelle ich nach den DANILEVSKIJ-Albums diejenigen zwei Exemplare der *tschetschna* vor, die sowohl der Form, als auch dem Geflechte nach mit dem magyarischen *Deckkorb* vollkommen übereinstimmen. Jedoch haben wir schon erwähnt, dass die Deck-Fischerei an der Wolga nirgends zu Hause ist und auch diese *tschetschna* nicht zum Fischen dienen. Dieselben werden an überflutheten Stellen ausgestellt und stark in den Grund

411. ábra. Magyar tapogató (Herman). — 412. és 413. ábrák Orosz csecsnák (Danilevskij).
Fig. 411. Magyarischer Deckkorb (Herman). — Fig. 412 u. 413. Russische Tschetschna (Danilevskij).

beszorítják a fenékebe, hogy onnan ki ne mozdulhassanak s azután a varsával fogott halakat rakják bele s tartják ott mindaddig, míg vagy a konyhára, vagy a piacra nem kerül Ezek tehát *élőhal tartók* és nem tapogatók.²⁾

eingedrückt, damit sie von dort nicht weg bewegt werden können sodann wirft man die mit der Reuse gefangenen Fische hinein und hält sie in denselben so lange, bis sie in die Küche oder auf den Markt wandern. Es sind dies also *Fischbehälter* und keine *Deckkörbe*.²⁾

Az algyői tapogató.

«Szeged táján, a Gyevi fokon (Algyő) akadtam a *tapogató*-nak legfejlettebb alakjára, mely a szerfelett ügyes szegedi halászságnak mai korabeli találmánya. Ez a

Der Deckkorb von Algyő.

«In der Gegend von Szeged, am Gyevi-Eck (Gyevi fok, Algyő) stieß ich auf eine entwickeltere Form des Deckkorbes, eine neuzeitliche Erfindung der überaus geschick-

¹⁾ HERMAN, (1), 334. — ²⁾ Изсл. о сост. росе, рыб. IV. 18. — Рис. Касп. рыб. А. II. а. 7. fig. 3. 4. — GMELIN, II. 214.

tapogató (414. ábra.) a háromsoros hálórendszerre van fogva, a mennyiben két tükrőrháló közt finom laza léhesháló található. Könnyen érthetjük, hogy a borított hal ebben a furfangos szerkezetben úgy nyaklik, a mint ezt a *kecsegeháló*-nál meg a székely *marásaháló*-nál is bőven megismertük. Itt a halász bátran kiemelheti s nem szükséges, hogy a borított halat kezével hajhászsa. A míg a fonott és az egyszerű hálóból alkotott *tapogatók* legfeljebb kötésig érők s átmérőjük alul ritkán éri el az egy métert, addig az algyevi tükrös *tapogató* vállig ér és terjedelmesebb is.»¹⁾

A tükrőrháló ugyanczen alkalmazását megtaláljuk az orosz földön is. A radomiszli halászok embermagasságú *borítókat* készítenek vesszőből, melyek csónakúpalakúak, felső keskenyebb nyílásuk átmérője $\frac{3}{4}$ arsin, az alsó szélesebb $1-1\frac{1}{4}$ arsin. E *tapogató*nak azonban csak a váza van vesszőből, mert egyébként tükrös hálóval borítják be köröskörül. A halász ezt az alkotmányt csónakjára veszi, kievez a vízre, s ha halat lát, leborítja vele. Egyik kezében a borítót tartva felső abroncsánál fogva, másik kezével evezőjével belecsap a kasba s a vizet kavarja, hogy a menekülni akaró hal belebonyolódjék a hálóba, a hol bizton fogva van.²⁾ HERMAN a tükrőrhálónak *tapogató*val való alkalmazását ép úgy magyarnak, a szegedi ember mai korabeli találmányának tartja, mint

ten Szegeder Fischer. Es ist dies eigentlich ein Decknetz, an welchem die dreiwandige Netzzordnung angewendet ist, indem zwischen zwei Spiegelgarnen ein feines, loses Blattgarn vorhanden. Es ist leicht verständlich, dass der Fisch dieser listig erdachten Construction eben auf die Art zum Opfer fällt, wie wir dies bei dem *Störletnetz* und dem *Székler Streichnetz* zur Genüge kennen lernten. Bei diesem Netze kann der Fischer ganz flott ausheben und hat er es nicht nothwendig den gedeckten Fisch erst mit der Hand zu haschen.

Während die geflochtenen und aus einfachen Garnen verfertigten Deckgeräthe höchstens bis zur Lendenhöhe reichen und der untere Durchmesser derselben nur selten einen Meter erreicht, erreicht das Spiegel-Decknetz von Algyő Achselhöhe und ist auch geräumiger.»¹⁾

Eben dieselbe Anwendung des Spiegelnetzes findet sich auch in Russland. Die Fischer von Radomisl verfertigen aus Ruthen mannshohe Deckkörbe von der Gestalt eines Stutzkegels. Die obere engere Oeffnung derselben hat einen Durchmesser von $\frac{3}{4}$ Arschin, die untere, breitere von $1-1\frac{1}{4}$ Arschin. Bei diesem Deckkorbe besteht jedoch bloss das

414.

414. ábra. Az algyői *tapogató* (Herman).
Fig. 414. Das Decknetz aus Algyő (Herman).

Skelet aus Ruthen, da dasselbe im Uebrigen mit einem Spiegelnetze bedeckt ist. Der Fischer hebt nun diese Construction in seinen Kahn, steuert auf das Wasser hinaus und sieht er einen Fisch, so bedeckt er denselben. In der einen Hand den oberen Reifen des Decknetzes haltend, greift er mit dem in der anderen Hand gehaltenen Ruder in den Korb hinein und rührt Wasser herum, damit sich die auf Rettung bedachten Fische in das Netz verwickeln, das dieselben sicher gefangen hält.²⁾ HERMAN hält die Anwendung des Spiegelnetzes an einem Decknetze, eben

¹⁾ HERMAN, (1), 336. — ²⁾ Сабагъевъ, (1), II. 123., 124.

a hogy FALJEJEV tulajdonította a mi magyar *balinhálónk*-nak pontosan megfelelő *verkhovaja* hálót a dnjepr-völgyi paraszt halász találmányának. A magyar alaknak, a szegedi tükörhálós *tapogató*-nak megtaláltuk orosz analogiáját a radomiszli (kievi kormányzóság) *kos* vagy *korzina* (кошъ, корзина)-ban; mindkettő csak ott keletkezhetett, ahol maga a hármasháló is megvolt: az orosz földön, az orosz népnél.

so für magyarisch und eine Erfindung der jetzigen Szegeder-Fischer, wie FALJEJEFF das unserem *Rapfnetz* (*balinháló*) entsprechende *werchowaja*-Netz für eine Erfindung der Bauernfischer des Dnjepr-Thales ansah. Für die magyarische Form, das Szegeder *Spiegelgarn-Decknetz*, fanden sich aber zwei russische Analogien in den *kosch* und *korzina* (кошъ, корзина) benannten Netzen aus Radomisl (Gouvern. Kijev), beide konnten nur dort entstehen, wo auch das dreiwandige Netz vorhanden war: auf russischem Boden, bei dem russischen Volke.

IX. HUROKVTŐ HALÁSZAT.

«A hurokvető halászat a halszárak vesztető állását használja fel.»¹⁾ «Itt ismét oly szerszámmal van dolgunk, a mely egyszerűségével szinte reánkényszerít, hogy őskorinak vegyük. Ez a szerszám a *csapóhurok*, mely jobbára gyerekszerszámugyan, de Győr táján — kivált Pinnyéden — halászember kezén is megfordul. Ehhez nem kell egyéb, mint egy könnyű két vagy harmadfél méter hosszú bot, a melynek végébe a válogatott lószőrből sodrott 10—15 cm. nyílású hurok van kötve. Ez a szerszám kizárólagosan csukára való s a hirhedt rablóhal megfektető természetéhez van alkalmazva... A csukának *csapóhurok*-kal való halászása Európa nyugatán is el van terjedve — Németországban az u. n. *Hechtschleifen*—s a tudományban érvényes közfelfogás szerint a legősibb halászati módok közé tartozik.»²⁾ HERMAN ezzel a magyar halászhurok eredetének kérdését teljesen megoldotta, hozzáunk az a németek révén jutott, az orosz földi halászatokban az nincs meg és SZABANYEJEV szintén csak Nyugot-Európából ismeri azt.³⁾

IX. SCHLINGEN-FISCHEREI.

«Die Schlingen-Fischerei benützt das Stehenbleiben der Fische.»¹⁾ «Hier haben wir es wieder mit einem Geräthe zu thun, dass uns schon durch seine Einfachheit geradezu zwingt, es für urzeitlich anzusprechen. Dieses Geräthe ist die *Schlagschlinge* (*csapóhurok*), die zwar zumeist nur als Kinderzeug gebraucht wird in der Gegend von Győr jedoch — besonders in Pinnyéd — auch in der Hand erwachsener Fischer vorkommt. Es bedarf dazu nichts weiter als eines langen, zwei bis dritthalb Meter langen Stockes, an dessen Ende die aus ausgesuchten Rosshaaren gedrehte 10—15 cm. im Durchmesser besitzende Schlinge angebracht ist... Der Hechtfang mit *Schlagschlingen* ist auch in Westen Europa's verbreitet. In Deutschland kommt das sog. *Hechtschleifen* vor und gehört dasselbe nach wissenschaftlicher Auffassung unter die ältesten Arten der Fischerei.»²⁾ HERMAN hat damit den Ursprung der magyarischen Fischschlinge vollkommen gelöst. Zu uns gelangte dieselbe durch deutsche Vermittlung, in der russischen Fischerei kommt sie nirgends vor und ist nach SABANYEJEFF bloss in West-Europa bekannt.³⁾

¹⁾ HERMAN, (1), 229. — ²⁾ HERMAN, (1), 337—338. — BENECKE, 407. — ³⁾ Сабанѣевъ, (1), II. 59.

X. SZIGONYOS HALÁSZAT.

«A szigonyos halászat akár szemre, akár vaktába dolgozik, a szerszám szakáiba vagy nyakló tulajdonságába bízik; de részben a hálnak a víz színére való járására is számít.»¹⁾

A «szigonyos halászat» címét meghagytuk, mert a csoport zömét tényleg a szigonyok adják ki; de e csoportba kell belevonnunk némely más halászati módot is, melyek miatt e csoportot inkább »dőfő halászat»-nak lehetne elnevezni, így a hálnak nyíllal való lövését, kindsállal való ledőfését, a vágóhoroggal való megejtését, a dárda-szigonyozást és a szigonyozást magát.

A hálnak nyíllal való lelövése.

A magyar halászatnak «volt egy ősi módja, mely teljesen kiveszett; ez a hálnak, a halastavak — alkalmasint mesterseges — szigeteiről *nyíllal* való lövése. Ilyen tó volt a bodrogmegyei Churna, melyet IV. Béla király a pilisi apátságnak megerősítés útján 1254-ben újra adományozott s a melyről az oklevél azt mondja: „cum suis circumstantiis, eatenus, quatenus de medio piscinae per gyrum iactus *sagittae* potest capere“, t. i. a halat, mikor a

X. DAS FISCHEN MIT DER GABEL.

«Ob nun die *Gabel*-Fischerei mit dem Auge oder dem blinden Zufall arbeitet, vertraut sie sich doch immerdar den Widerhaken des Geräthes an, rechnet jedoch zum Theil auch darauf, dass die Fische an die Oberfläche des Wassers kommen.»¹⁾

Ich beliess den Titel «*Gabel*-Fischerei», da die Masse der in diese Gruppe gehörigen Geräthe de facto Gabeln sind; jedoch müssen wir auch einige andere Fischereiartern hieher einbeziehen, derentwegen diese Gruppe noch besser «*Stech*-Fischerei» genannt werden könnte, so das Schiessen der Fische mit Pfeilen, das Stechen mit dem Kindschal, das Erlegen mit dem Schlaghacken, das Harpunieren und das Fischstechen selber.

Das Pfeilen der Fische.

In der ungarischen Fischerei «existierte eine urthümliche Art zu fischen, die vollständig ausgestorben ist: das Schiessen der Fische mit Pfeilen von den — wahrscheinlich künstlichen — Inseln der Fischteiche aus. Ein solcher war der Churna-See im Bodroger Comitat, den König Béla IV auf dem Wege einer Bekräftigung im Jahre 1254 vom Neuen der Piliser Abtei verlieh, und über welchen die Urkunde besagt: „cum suis circumstantiis, eatenus, quatenus de medio piscinae per gyrum iactus *sagittae* potest capere“ d. i. den Fisch, wenn

¹⁾ HERMAN, (I), 229.

víz színét megközelítette. Igen valószínű, hogy ez nem tartozott a halászmesterség népies részéhez, hanem ősidők magyar leventéinek úri mulatsága volt,¹⁾

Ez a szerfözlött érdekes adat arra ösztönzött, hogy analogiáját keressem a keleten is. Hogy európai Oroszországban nem lesz meg, arra el voltam készülve, hiszen a nyíl használata ott már nagyon idejét multa. Reménykedtem az osztják területben és a Kaukaszban. Az osztjákoknál a hálnak nyíllal való lelövésére nem találtam rá s nincs arra irodalmi adatunk sem. Van azonban az altáji tatárokról két szóbeli adatom olyan férfaktól, akik maguknak Oroszországban az ethnographia terén szereztek előkelő nevet s kiknek szavahihetőségéhez kétség nem fér; az egyik KLEMENS úr, a szentpétervári csász. orsz. tud. akadémia néprajzi múzeumának conservatora, ki több mint 10 évet töltött az Altáji hegység tatárjai között; a második KUZNECZOV úr, a tomszki egyetem tudós professora, kinek tudományos kritikával összeállított páratlan ethnographiai gyűjteményét — ZICHY gróf úr bőkezűsége folytán — a M. N. Múzeum Néprajzi Osztálya vallhatja magáénak; kérdésemre mindkettő kijelentette előttem, hogy a tatároknál az Altai-ban egészen általánosan elterjedt szokás a hálnak *nyíllal* való meglövése.

S így HERMAN azon sejtése, hogy az a halászat nem volt népies, hanem magyar leventék úri mulatsága, talán ethnikai értékű is, mert bizonyos az, hogy nem tartozván az ugor halászati módok közé, azt a magyarságnak csak török eleme

er sich der Oberfläche des Wassers näherte. Es ist sehr wahrscheinlich, dass dies nicht zum volksthümlichen Theile der Fischerei gehörte, sondern ein herrschaftliches Vergnügen der magyarischen Recken der Urzeit war.¹⁾

Diese überaus interessante Angabe bewog mich, auch im Oriente nach Analogien zu suchen. Darauf war ich vorbereitet, dass ich in Europa keine finden werde, ist ja dort der Gebrauch des Pfeiles schon längst verschwunden. Ich vertraute also in das ostjakische Gebiet und in den Kaukasus. Bei den Ostjaken konnte ich das Schiessen der Fische mit Pfeilen nicht auffinden und giebt es diesbezüglich auch keine literarischen Daten. Ich besitze jedoch mündliche Angaben von zwei solchen Männern, die sich in Russland auf dem Gebiete der Ethnographie einen vornehmen Namen erworben haben, und an deren Glaubwürdigkeit kein Zweifel gehegt werden kann; der eine ist Herr KLEMENS, Conservator am ethnographischen Museum der kais. russ. Akademie der Wissenschaften in St.-Petersburg, der über zehn Jahre unter den Altaischen Tataren verbrachte, der andere Herr KUSNETZOFF, der gelehrte Professor an der Universität Tomsk, dessen mit wissenschaftlicher Kritik zusammengestellte unvergleichliche ethnographische Sammlung — durch die Freigebigkeit des Herrn Grafen ZICHY — nunmehr die ethnographische Sammlung des Ung. Nat.-Museums ihr Eigen nennen kann. Auf meine diesbezüglichen Fragen besagten beide, dass es im Altai eine bei den Tataren ganz allgemein verbreitete Sitte ist, die Fische mit *Pfeilen zu schiessen*.

Auf diese Weise ist es möglich, dass die Ahnung HERMAN's, dass diese Art zu fischen nicht volksthümlich, sondern ein Herren-Vergnügen ungarischer Recken war, auch ethnischen Werth besitzt, denn soviel ist gewiss, dass sie, nachdem sie nicht unter die ugrischen Fischerei-Arten gehört, bloss durch die türkischen Elemente der Ma-

¹⁾ L. c. 138.

űzték, akik e szerint a néppel szemben az «urak», a «leventék» (harczosok) voltak.

A Kaukázus nem adott ugyan analógiát a hálnak nyíllal való lövésére, de felmutat egy oly halászati módot, a mely feltétlenül e csoportba tartozik, rendkívüli ügyességet követel s igen jellemző a kaukázusi emberre. A Kaukázusnak fegyvere nem a nyíl, hanem a *kindsál*, ez a mintegy félméter hosszú tűr, melynek markolata tövén keresztvasa nincs s melynek egyenes pengéje kétélű s hosszú hegyben csúcsosodik ki. Az Ingur és Rion völgyében, a hová a szigony csodálatos módon nem hatolt be sem a Fekete-tenger, sem a Kura felől, a kaukázusi bennszülött éjnek idején meglesi a halat, mely a patakokon nyomul fel ikráját lerakni s fáklyával megvilágítva a vizet, kindsállal sújtja le a halat.¹⁾ Ezt a műveletet csak a kaukázusi tudja végrehajtani sikerrel, az a kaukázusi, a ki a deszkalap elé állított kedvese testét kindsálokkal körül hajigálja, a nélkül, hogy szerelmesében kárt tenne.

A vágóhorog.

A szigonynak «a melylyel a Tisza halásza régen 3—4 mázsás harcsát sújtott vagy megdobott, mindig volt egy járulékos szerszáma, a melynek nyomát más népek ismertetett halászatában hiába keresem; ez a *vágóhorog* (lásd a 415. ábrát). Ez a *vágóhorog* egy 3—4 méteres rúdon köpüre erősített hatalmas és szakás vaskampó, mely arra való volt, hogy a halásznak a szigonynyal megdobott nagy harcsával való küzdelmében segítségére legyen. A szigony t. i. a halat mindig

gyaren geübt wurde, die demnach dem Volke gegenüber «Herren», «Recken» (auf magy. *levente*) waren. Im Kaukasus fand ich zwar keine Analogie bezüglich des Schiessens der Fische mit Pfeilen, doch weist derselbe eine Fischereiart auf, die unbedingt in diese Gruppe gehört und für die Kaukasusbewohner überaus charakteristisch ist. Die Waffe des Kaukasus ist nicht der Pfeil, sondern der *Kindschal*, ein ungefähr einen halben Meter langer Dolch, von dessen Griffende die Kreuzstange fehlt, dessen gerade Klinge zweischneidig ist und in eine lange Spitze ausläuft. In den Thälern des Ingur und Rion, wohin die Fischgabel auf ganz wunderbare Weise, weder vom Schwarzen Meere, noch vom Kura her eindrang, überraschen die einheimischen Bewohner des Kaukasus zur Nachtzeit die Fische, die zum Zwecke des Ableichens die Bächen aufwärts ziehen und erlegen dieselben bei Fakenschein mit ihren Kindschals.¹⁾ — Diese Procedur können nur Kaukasier mit Erfolg versuchen, die, wie bekannt, ihre Herzallerliebste vor ein Brett stellen, mit Kindschalen nach ihr werfen, ja sie ganz umspicken, ohne ihr den geringsten Schaden zuzufügen.

Der Schlaghaken.

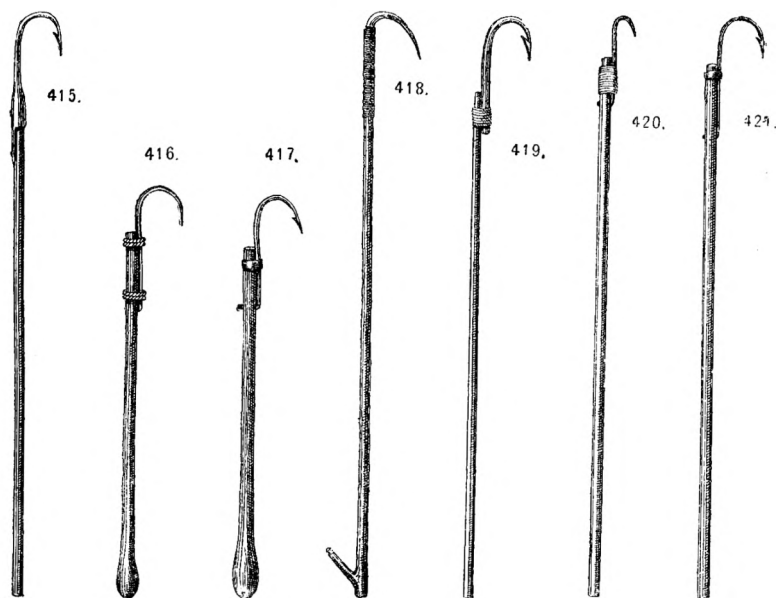
Zur Fischgabel, «mit welcher die Theissfischer in alter Zeit den 3—4 Centner schweren Wels stachen oder harpunierten gehörte noch ein accessorisches Geräthe, dessen Spur ich in den bislang beschriebenen Fischereien anderer Völker umsonst suche: dies ist der *Schlaghaken* (s. Fig. 415). Dieser *Schlaghaken* (*vágóhorog* = eig. Schlagangel) ist ein auf eine 3—4 Meter lange Stange mit einem Zapfen befestigter, mächtiger und wiederhakiger eiserner Haken, der dazu gehörte, dem Fischer im Kampfe mit dem gestochenen grossen Welse zur Hilfe zu sein. Die Fischgabel

¹⁾ Протоколы заседан. Тифлисск. отд. 392.

hátba találja; de ha a hal nagyon erős volt, a kiemelésnél vagy tovairamodásnál a legjobb szigonyból is kiszakadhatott; hogy ez be ne következzen, a halász a vágóhoroggal a hal alá nyúlt s ezt a hasába vágta, így a hal háta és hasa felől volt megragadva s többé nem menekülhetett.»¹⁾

HERMAN ezenkívül még egy kisebb fajta

trifft nämlich den Fisch jedesmal im Rücken; war jedoch der Fisch sehr stark, so konnte er beim Herausheben oder beim Flüchten auch aus der besten Fischgabel entweichen. Damit sich dies nicht ereigne, griffen die Fischer mit dem Schlaghaken unter den Fisch und schlugen ihm diesen in den Bauch. Auf diese Weise hatte man den Rücken und Bauch des Fisches angepackt und konnte derselbe nicht mehr entrinnen.»¹⁾

Vágóhorgok: 415—417. ábrák. Magyar alakok (Herman). — 418. ábra. Urali alak (*Borodin). — 419. ábra. Kubáni alak (Vojevoda). — 420. ábra. Osztyák alak (Jankó). — 421. ábra. Finn alak (Jankó).
Schlaghaken: Figg. 415—417. Magyarische Formen (Herman). — Fig. 418. Uralische Form (*Borodin). — Fig. 419. Kubanische Form (Wojewoda). — Fig. 420. Ostjakische Form (Jankó). — Fig. 421. Finnische Form (Jankó).

vágóhorgot is bemutat, melylyel a sőregget és a harsát a hálóból szedték ki. Ez a vágóhorog «körülbelül 1 m. hosszú, alul körtvés, jó fogású nyélre volt erősítve s vagy sima, vagy szakás volt, mint azt a 416. és 417. ábra mutatja. Mikor a halat már annyira kihozták a partra, hogy a vízből fel-fel ütögette a fejét, a mester akár kívülről, akár belülről belé-

HERMAN führt ausser diesem auch eine kleinere Art *Schlaghaken* vor, mit welcher man Scherge und Welse aus den Netzen ausliest. Dieser Schlaghaken ist «ungefähr 1 m. lang, unten birnförmig, er war an einem glatten Griff befestigt und entweder glatt oder widerhakig, wie dies die Fig. 416 und 417 zeigen. Sobald man die Fische dem Ufer schon so nahe gebracht, dass sie die Köpfe hie und da aus

¹⁾ HERMAN, (1), 267.

vágta a horgot alsó állkapcsába, s kivonszolta a szárazra. A mi ezeket a horgokat még más tekintetben érdekessé teszi, az a megerősítés módja, mely makkos.»¹⁾

Ennek a vágóhorognak első leírását és rajzát 1774-ből ismerem GMELIN útleírásából. «Azt, a ki naponta kétszer, reggel és este, feljárja a czégekét, hogy megnézzé van-e zsákmány bennük, *bagracsej*-nek hívják arról a *vágóhorog*-ról, melylyel el kell látva lennie. A *vágóhorog* rendkívül hegyes és igen hosszú fára van erősítve; a *bagracsej* tehát a czége kamráihoz közeledik s megvizsgálja a *bagor*-ral, van-e bennük valami; van két segédje is, *podbagorscsiki*, a kik a kamra bejáratánál álló csolnakban várnak, ezeknek szintén van *vágóhorguk*, de az rövid nyélre van erősítve s ezenkívül fabuzogányuk, melyet *csekusá*-nak neveznek. Ha a *bagracsej* hosszú vágóhorgával halat fedezett fel, úgy azt a segédek rövid vágóhoroggal megragadják, a buzogánynyal fejbe ütik s a csolnakba emelik.»²⁾ E *vágóhorog* látható azon a rajzon is, melyet GMELIN a volgai vejszéről ad s melyet mi a 24. ábrán mutatunk be, a hol is a szerszámot a csolnakban találjuk.

GMELIN e munkájából a *vágóhorog*-nak két alakjával ismerkedtünk meg, a röviddel és a hosszúval. Ez a kettő mind a mai napig megvan a Kaspi-tengerbe ömlő folyók halászataiban, a kaspi és a magyar vágóhorog közt az a különbség van, hogy míg a magyar vágóhorog szakás is, sza-

dem a Wasser heraussteckten, schlug ihn der Fischermeister von aussen oder von innen in den Unterkiefer und schleppte den Fisch aufs Trockene. Was diese Schlaghaken auch in anderer Beziehung interessant macht, ist die Befestigung mit einem Zapfen.»¹⁾

Die erste Beschreibung und Zeichnung dieses Schlaghakens ist mir aus der im Jahre 1774 herausgegebenen Reisebeschreibung GMELIN's bekannt. «Derjenige, der täglich zweimal, nämlich des Morgens und des Abends die Fischwehren untersucht, ob und was in denselben enthalten ist, hat den Namen *bagratschey* und solchen von dem Haken bekommen, mit dem er versehen sein muss. Der Haken ist ungleich spitzig und an einen sehr langen Stecken befestigt; der *bagratschey* nähert sich also den Fischkammern, untersucht mitten in denselben, was in ihnen enthalten ist, ihm sind zwei *podbagorschiki* beigegeben, die sich in dem Boot bei dem Eingang der Kammern befinden, mit kleineren, an einer Handhabe befestigten Angeln und mit hölzernen Hammern oder Keulen, die man *tschekuscha* nennt. Hat also der *bagratschey* vermittle seines grossen Hakens einen Fisch entdeckt, so ergreifen ihn diese mit ihren kleineren, schlagen ihn mit den Hammern auf die Stirne und bringen ihn in das Boot.»²⁾ Derselbe Schlaghaken ist auch auf jener Zeichnung ersichtlich, die GMELIN vom Wolga-Fischzaun giebt und die wir in Fig. 24 wiedergeben, wo nämlich das Geräthe im Kahne liegt.

Aus diesem Werke GMELIN's wurden wir mit zwei Arten des *Schlaghakens* bekannt, mit dem langen und mit dem kurzen. Beide sind bis auf den heutigen Tag in den Fischereien derjenigen Flüsse erhalten, die in das Kaspische Meer einmünden. Zwischen dem kaspischen und dem magyarischen *Schlaghaken* existiert bloss der Unterschied, dass während es unter den magyarischen *Schlaghaken* solche mit und

¹⁾ HERMAN, (1), 340. — ²⁾ GMELIN, II. 206. pag. 35. tab.

kátlan is és legalább ma már, csak járulékos szerszáma a halászatnak, addig a Kaspi mellékén ez mindig szakátlan és nemcsak járulékos, hanem valóságos halászó szerszám is s így minden esetre ősiabb a magyarnál. Ezzel a végtelenül egyszerű szerszámmal halásznak a Kaspi-tenger mellékén a törökök, a Szefid-Rud folyónál a perzsák és az Ural folyóban a kozákok.

A persák *bagor*-jának nyele mintegy másfél méter, de halászat idején e nyélhez 4—6 méteres rudat kötnek s mikor a vörös hal felhúzódik a Szefid-Rud folyóba, kiállanak a partra, majd megpillantva a halat, hirtelen belerohannak a folyóba, *bagor*-jukat belévágják a nagy halba s aztán kivonszolják a partra, a hol agyonverik. Vagy pedig csolnakba ülve a vizen lesik a halakat s ha a vágóhorgot a halba vágják, hirtelen a partra eveznek, maguk után vonszolva a halat.

A Kurán a *vágóhorgot* szintén használják, de csak a czégék körül, a hol is tavaszi éjszakákon a vörös halat és a szazant fogják vele. E célra rendesen 25—30 csolnak egyesül bokorra s valamennyi egy vezérnek engedelmeskedik. Az adott jelre kieveznek a vízre, ki-ki elfoglalja a számára megjelölt helyet, a csolnakot a czégéhez kötik. Mindegyik csolnakon két ember ül, az egyik a kormányt kezeli, a másik a *bagort* tartja. Akkor aztán valamennyi halász a *bagort* a vízbe ereszti s mozgatja hol jobbra, hol balra, hol előre, hol hátra, hol fel, hol le mindaddig, míg hal nem akad rá, a mikor aztán hirtelen kirántja. A Tereken és Volgán a halászat e nemét egyáltalában nem űzik, de

solche ohne Widerhaken giebt, und dieselben wenigstens heute schon, nur accessorische Fischgeräthe sind, die kaspischen Fischhaken nie Widerhaken besitzen und nicht bloss als accessorische, sondern auch als wirkliche Fischereigeräthe existieren und somit jedenfalls älteren Ursprungs sind, als die Magyarischen. Mit diesem unendlich einfachen Geräthe fischen am Gestade des Kaspischen Meeres die Türken, am Sefid-Rud Flusse die Perser und im Uralflusse die Kosaken.

Der Stiel des *bagor* der Persier ist ungefähr anderthalb Meter lang. Zur Fischzeit bindet man an diesen Stiel eine 4—6 m. lange Stange und wenn die Rothfische den Sefid-Rud hinaufziehen, stellen sie sich auf das Ufer hinaus, um, wenn sie den Fisch erblicken, plötzlich in den Fluss zu springen, wobei sie ihren *bagor* in den grossen Fisch hineinschlagen, den sie dann ans Ufer ziehen und todt schlagen. Oder sie setzen sich in einen Kahn und lauern auf die Fische im Wasser, rudern sodann, wenn sie den Schlaghaken in den Fisch geschlagen, rasch dem Ufer zu, wobei sie den Fisch nach sich schleppen.

Am Kura wird der *Schlaghaken* gleichfalls gebraucht, jedoch nur um die Wehren herum, wo man damit in Frühlingsnächten den rothen Fisch und den Sazan fängt. Zu diesem Behufe vereinigen sich zumeist 25—30 Kähne zu einem Artel und unterwerfen sich alle einem Führer. Auf ein gegebenes Zeichen rudern sie auf das Wasser hinaus, jederman nimmt den ihm angewiesenen Platz ein, die Kähne werden an die Wehre angebunden. In jedem Kahne sitzen zwei Männer, der eine handhabt das Steuerruder, der andere hält den *bagor*. Hierauf lassen alle Fischer den *bagor* auf einmal in's Wasser und bewegen denselben nach rechts, links, vorne und hinten, auf und ab, solange bis nicht ein Fisch daran hängen bleibt, worauf sie ihn plötzlich aufziehen. Am Terek und an der Wolga wird diese Art zu fischen überhaupt nicht betrieben, in umso grösserem Maasstabe jedoch am Uralflusse.

annál óriásibb méretekben van meg az Ural-folyón.

Az Ural-folyón a *bagrényé-t* (багрёнье), vagyis a *vágóhorog*-gal való halászatot télen a jégén űzik s ez az urali kozákok valószínű ünnepe. Háromféle *bagrénye* van; az elsőnek ideje deczember legeleje, tartalma 1—2 nap, helye Uralszk városa; a mit akkor fognak, az az urali kozák kerület ajándékokaképpen legott a czári udvarba megy. A kis *bagrénye* deczember közepén kezdődik, 4—5 napig tart s a folyónak 95 verstnyi szakaszán folyik egyszerre Uralszk városától a Kolovertinszki ágig. A nagy *bagrénye* deczember végén, január elején van, 8 napig tart s színtere az Ural jegén a kozse-kharovszkij-i forposztól a Kalenovszkij-i forposztig terjed.¹⁾

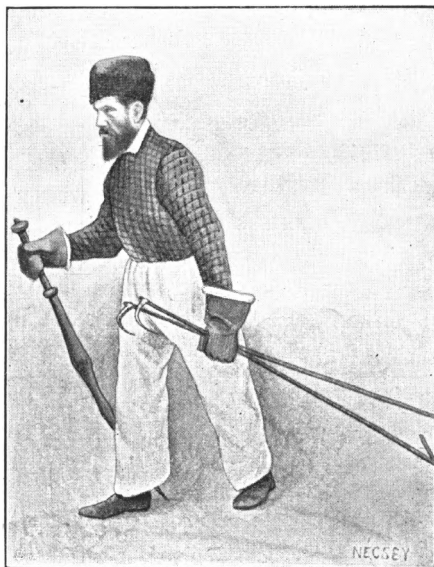
A *bagrényére* a halás (422. ábra) könnyen, de melegen felöltözködve megy ki a partra; az egyik kezében viszi a jég-törő *lekelő vasat*, a másikba két *vágóhorogot*, az egyiknek a rúdja (418. ábra) csak amolyan embermagasságú, a másiké azonban 5—8 méter; az utóbbival megfogja a halat, az előbbivel segíti a jég fölé emelni. Reggeli 9 óra felé a folyó mindkét partját a halászok ezrei lepik el; míg

Am Uralflusse wird das Fischen mit dem *bagrenje* (багрёнье), d. i. mit dem Schlaghaken im Winter am Eise betrieben und ist dies für die Uralischen Kosaken geradezu ein Fest. Es giebt dreierlei *bagrenje*. Der Zeitpunkt der ersten ist Anfang Dezember, Dauer derselben 1—2 Tage, Ort die Stadt Uralsk; was bei dieser Gelegenheit gefangen wird, geht als Geschenk des Uralischen Kosaken-Districtes allsogleich an den Hof des Zar's. Die kleine *bagrenje* beginnt Mitte Dezember, dauert 4—5 Tage und

wird an einer 95 Werst langen Strecke des Flusses, von der Stadt Uralsk bis zum Kolovertinski-Zweige zu einer Zeit betrieben. Die grosse *bagrenje* wird Ende Dezember und Anfang Januar abgehalten, dauert 8 Tage und ist Schauplatz derselben das Eis des Ural-Flusses vom Koschekharoffskij-Forpost bis zum Kalenoffskij-Forpost.¹⁾

Auf die *bagrenje* (siehe Fig. 422) begiebt sich der Fischer leicht aber warm gekleidet; in der einen Hand trägt er die *Eisharke*.

in der anderen zwei Schlaghaken. Die Stange des einen Schlaghakens hat bloss Manneshöhe, die des anderen jedoch eine Länge von 5—8 Meter. Mit letzterer fängt er den Fisch, mit der ersteren hilft er denselben über das Eis heben. Morgens, gegen 9 Uhr zu, werden beide Flussufer durch Tausende von Fischern bedeckt, und während nun Schlitten, Pferde und Hausangehörige am Ufer herumstehen, gehen die Männer zum Rande des Eises

422. ábra. Urali vágóhorog (Borodin).
Fig. 422. Fischer mit Schlaghaken am Ural (Borodin).

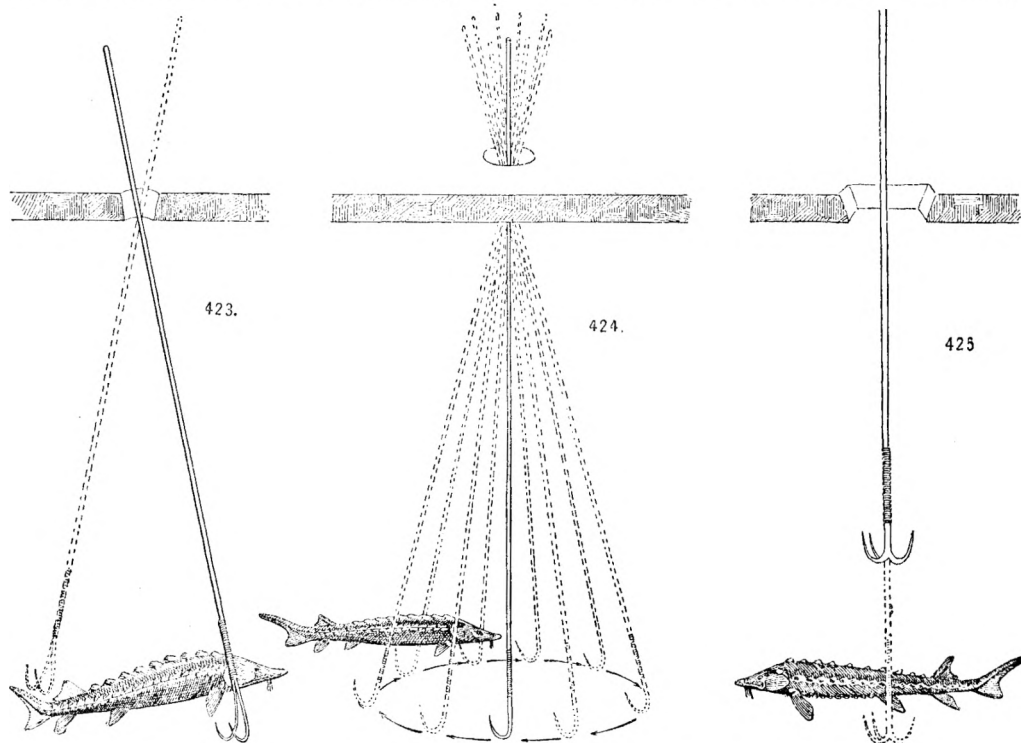
¹⁾ Изв. о сост. росс. рыб. IV. 51—54. — Небольсинъ, (1), 126. — Рис. Касп. рыб. С. I. 1.

426. ábra. A téli nagy vágóhorog-halászat az Ural folyón (Borodin).
Fig. 426. Die grosse Winterfischerei mit Schlaghaken am Ural (Borodin).

szájuk, lovuk s háznépük a parton ácsorog, maguk lemenni a jég szélére s feszült figyelemmel lesik a jeladást, az ágyúlövést, mely a halászat kezdetét jelenti. Végre az *ataman* megadja a jelet, az ágyúlövés eldördül, az ezernyi halász a jégre rohan, lekelő vasával döngetni kezdi a pánczélt s mindegyik elsőnek akarja azt átfurni. A léken át aztán ledugja a

hinab und erwarten gespannt, bis man das Zeichen giebt, der den Beginn des Fischens verkündende Kanonenschuss ertönt. Endlich giebt der *ataman* das Zeichen, ein Kanonenschuss durchdröhnt die Luft, und die Tausende von Fischern stürmen auf das Eis los und beginnen dasselbe mit den Eishacken zu bearbeiten, wobei jederman der erste fertig sein will. Durch das Loch wird sodann der lange

423—425. ábrák. A vágóhorgos halászat formái az Uralon (*Borodin).
Fig. 423—425. Formen der Schlaghaken-Fischerei am Ural (*Borodin).

halász a hosszú bagort, mozgatja minden irányban, míg hal nem akad reá, akkor hirtelen felrántja és társainak kiált, a kik oda rohannak, hogy segítsenek neki a prédát a jégpánczél fölé emelni. És ez a kép (426. ábra) mindig ugyanaz több mint 100 km. terjedelemben; csupa mozgalom, merő élet; a jeget csakhamar elborítják az így fogott halak (*Acipenser huso*, *Guldenstädti*, *stellatus* és *Shypa*) ez-

bagor durchgesteckt, und nach allen Richtungen so lange geschwenkt, bis nicht ein Fisch daran geräth. Dann zieht er denselben rasch empor und ruft seine Nachbarn, die eilends herbeilaufen und ihm beim Herausheben des Fisches unter dem Eispanser helfen. Und dieses Bild (Fig. 426) ist überall, in einer Ausdehnung von 100 Km., ganz dasselbe; überall Bewegung, ringsum Leben. Und bald darauf ist das Eis mit Tausenden von so gefangenen Fischen (*Acipenser huso*, *Guldenstädti*, *stel-*

rei, melyek legtöbbje meghaladja a 100—200 fontot.¹⁾

BORODIN úr szíveségéből bemutatathatom a bagor halászatnak azt a nemét is, a mikor a vágóhorog nem egy, hanem két sőt három ágú, helyesebben szólva, mikor 2—3 vágóhorog vasát látják el közös rúddal. A 423. ábránk kétágú vágóhorgot mutat; a nyíl a mozgás irányát jelzi, a pontozott bagor annak eredeti első állását, melyből az éles vonallal jelzett mostani állásába jutott. A 424. ábra egyágú bagornak körmozgását ábrázolja. A 425. ábra vágóhorga háromágú; a mozgás iránya ennél verticalis; a vágóhorog a pontozott állásból került le a fenékhez s nyilván való, hogy ha azt most a kozák hirtelen felrántja, az éppen arra uszó halat a horog megfogja.

A kozákság révén a bagor-ral való halászat a Kubán völgyében is elterjedt, WOJEVODA leírja és rajzban is bemutatja, de ott 1880-tól kezdve már kiment a halászatból.²⁾ Ez a kubáni alak különben már szakás s így e tekintetben is megvan a mi magyar alakunknak pontos mása, a mint arról a 419. rajz világosan meggyőz.

A bagor minden valószínűség szerint török eredetű szerszám: földrajzi elterjedése szerint oly területen él máig is, a hol mindenkor voltak törökök, s az oroszországnak is csak azon részében van meg, amely a törökökkel vegyült. A finn-ugor népek közt nyomaira akadunk ugyan, de ott nem autochthones

latus und Shypa) bedeckt, deren meiste 100—200 Pfund wiegen¹⁾

Durch die Güte Herrn BORODIN's kann ich auch diejenige Art der bagor-Fischerei vorführen, wenn der Schlaghaken nicht einen, sondern zwei, bis drei Haken hat ja um richtiger zu sprechen, man die Eisen von 2—3 Schlaghaken mit einem gemeinsamen Stiele versieht. Unsere Fig. 423 zeigt einen zweihakigen Schlaghaken; der Pfeil deutet die Bewegungsrichtung an, der punktierte bagor dessen ursprüngliche, erste Stellung, aus der er in die mit einer scharfen Linie bezeichnete jetzige Stellung gerieth. Fig. 424 zeigt die Kreisbewegung eines einhakigen bagor's. Der Schlaghaken auf Fig. 425 ist dreihakig; bei diesem ist die Bewegungsrichtung vertical; der Schlaghaken gerieth aus der punktierten Stellung auf den Grund hinab und ist es evident, dass, zieht der Kosake denselben rasch empor, der eben daher schwimmende Fisch am Haken hängen bleibt.

Durch Vermittelung der Kosaken ist das Fischen mit dem bagor auch im Kubanthal verbreitet, von wo es WOJEVODA beschreibt und auch abzeichnet, doch ist es von dort schon seit 1880 aus der Fischerei verschwunden.²⁾ Diese Kuban-Form hat übrigens schon Wiederhaken und existiert also auch in dieser Hinsicht ein genaues Analogon unserer magyarischen Form, wie uns diesbezüglich die Fig. 419 klar überzeugt.

Der bagor ist aller Wahrscheinlichkeit nach ein Geräthe türkischen Ursprunges und lebt was die geographische Ausbreitung desselben anbelangt, auch heute bloss auf dem Gebiete, wo es von jeher Türken gab, wobei er immer nur in dem Theile des Landes vorkommt, dessen Bevölkerung sich mit der türkischen vermengte. Unter den finno-ugrischen Völkern kann man zwar auf die Spur derselben kommen, doch ist es bei ihnen kein autochthones

¹⁾ Бородинъ, (3), I. 429—435.; — РЫСКОВ, PALLAS I. 283.; — DR. N. BORODIN, (1), 9—11. — ²⁾ Боевода, 217. pag. V. tab. 7. fig.

ton szerszám. A cseremiszek tamgái (tulajdonjegyek, cseremiszül: kitdystő = китдыштö) közt is megtaláljuk a *bagort*, a melyet ők *pagar* (парар)-nak hívnak, de náluk csak mint járulékos szerszám szerepel.¹⁾ Az osztjásoknál csakis az oroszok lakta vidékeken van meg; ott úgy készítik, hogy erős orosz bolti horgot makkosan erősítenek egy nyélhez; ilyent fényképeztem le a Demjanka völgyében (lásd a 420. ábrát), a hol nevéül az orosz *bagor* szót használják. MUNKÁCSI a tavidai voguloknál a *csáklya* vogul nevéül a *pukör* szót közli, mely szintén egy a *bagor*-ral; hogy csáklyát jelent-e, vagy vágóhorgot, azt MUNKÁCSI-nál tudni nem lehet.²⁾ A vas soha sem volt az osztjások ősi fémé; a *bagort* épügy az oroszától vették át, mint a vashorgot s többi vastárgyaikat, s így nincs mit csodálkoznunk azon, hogy az AHLQUIST közölte tamgák közt egyet sem találunk olyant, mely a *bagort* ábrázolná.³⁾

Az oroszok révén jutott a finnekhez is; az a melyet a helsingforsi finn néprajzi muzeumban lerajzoltam (lásd a 421. ábrát) s mely Joutseno-ból való, úgy nagyságra mint alakra elég pontosan egyezik a HERMAN 415. számú vágóhorgával; szakás és makkos megerősítésű.

Itt kell még felemlítenünk azt az Altáji hegységből való adatot is, melyre úgy VARPACHOWSKIJ, mint SOSZTAKOVICS is hivatkoznak. NEMOJEBSKIJ Mongoliában tett utjának leírásában a többi közt elmondja, hogy az urjankhajok, akik a halat csak akkor eszik, a mikor arra a legnagyobb éhinség kényszeríti őket, nem lévén halász

Geräthe. Auch unter den *tamgen* (Eigentumszeichen) der Tscheremisen (auf tscheremisisch: *kildyschtö* = килдыштö) findet sich der *bagor*, den sie *pagar* (парар) heissen, doch spielt er bei diesen die Rolle eines accessorischen Geräthes.¹⁾ Bei den Ostjaken kommt er nur in den durch Russen bewohnten Gegenden vor; dort wird er so angefertigt, dass man eine starke russische Angel (so wie sie in einer Eisenhandlung zu kaufen ist) zapfig an einen Stiel befestigt; einen solchen photographierte ich im Thale der Demjanka ab (s. Fig. 420), wo man denselben mit dem russischen Worte *bagor* belegt. MUNKÁCSI theilt von den Tawda-Wogulen als Benennungen des Hakens das Wort *pukör* mit, das gleichfalls identisch mit *bagor* ist, ob es bloss einen Haken oder einen Schlaghaken bedeutet, vermag MUNKÁCSI nicht anzugeben.²⁾ Das Eisen war den Ostjaken nie ureigen; den *bagor* haben sie ebenso wie die Angeln und ihre anderweitigen Eisengeräthe von den Russen übernommen, und können wir uns daher nicht verwundern, dass wir unter den durch AHLQUIST mitgetheilten *tamgen* keine einzige finden, die den *bagor* darstellen würde.³⁾

Durch die Russen gelangte er auch zu den Finnen; der durch mich im ethnographischen Museum zu Helsingfors abgezeichnete (s. Fig. 421) und aus Joutseno stammende, stimmt sowohl der Grösse als auch der Form nach durchaus mit dem bei HERMAN unter Fig. 415 mitgetheilten Schlaghaken überein; derselbe hat einen Widerhaken und ist zapfig befestigt.

Hier müssen wir auch noch jener Angabe aus dem Altai-Gebirge erwähnen, auf welche sich sowohl WARPACHOWSKIJ wie auch SCHOSTAKOWITSCH berufen. NEMOJEBSKIJ erzählt in seiner mongolischen Reisebeschreibung unter anderem, dass die Urjankhaj, welche Fische nur dann geniessen, wenn sie die höchste Noth dazu treibt, da sie kein Fischer-volk sind, den Fisch derart fangen, dass sie einen gekrümmten Nagel an einen lan-

¹⁾ А. А. Петровъ, 38—40., таб. I. — ²⁾ MUNKÁCSI, (1), 94. — ³⁾ AHLQUIST.

nép, a halat úgy fogják, hogy egy megörbített szöget hosszú nyélre erősítenek, a szögre kis darab hust tűznek s ezt a *vágó horgot* — mert hiszen ez nem más — addig tartják a vízben, míg egy hatalmas *nalim* vagy *tajmen* bele nem kap, akkor a halat hirtelen kirántják.¹⁾

A *vágóhorg* tehát a magyar halászatban semmi esetre sem finn-ugor elem, hanem abba a törökség révén került be; valószínű, hogy a magyar halász azt egykor szintén mint önálló szerszámot használta, de a haldús orosz folyók vidékéről a halban sokkal szegényebb Közép-Duna mellé kerülve, a *vágóhorg* önálló szerepe letűnt s csak járulékos szerszám alakjában maradt reánk.

A szigony szó eredete.

Mielőtt a *szigonyok* ismertetésére áttérnénk, lássuk, mily irányítást ad általánosságban a nyelvészet a *szigony* szóról. MUNKÁCSI kimutatta, hogy «szorosan egyezik e szóval a török *sapkın* = háromágú halfogó szigony (oroszul: *rod vil, trézubec dla lovli rıb*; Bugadov I, 620) | csagataj *sabjun* = angel zum fischen», oszmanli *sıpkın* = angel, fünfzakige gabel zum fischfang (ZENKER)». MUNKÁCSI kimutatja a *szaka* szónak török eredetét is. «E szónak pontosan egyező mása a mongol *zogho* = der widerhaken an einer fischgabel, oder an einem fischspiess (SCHMIDT 368. 1.) V. ö. itt még a törökség teréről: altaji tatár *sajja* halfogó szigony-villa (oroszul *ostroga, kotoroj koljut*), mely a *saj* = át-döfni, átszurni ige származéka.»²⁾

gen Stiel befestigen auf diesen Nagel ein kleines Stückchen Fleisch aufstecken und diesen *Schlaghaken* — denn es ist ja nichts anderes — solange im Wasser halten, bis ein mächtiger *nalim* oder *tajmen* darnach hascht, worauf sie den Fisch rasch ausziehen.¹⁾

Der *Schlaghaken* ist also in der magyarischen Fischerei auf keinen Fall ein finno-ugrisches Element, sondern gelangte in dieselbe durch Vermittelung der Türken; wahrscheinlich ist, dass er dereinst auch in der Hand des magyarischen Fischers ein selbstständiges Geräthe war. Als sie jedoch aus der Gegend der fischreichen russischen Ströme an die um vieles fischärmere Mittlere Donau gelangten, verschwand die selbstständige Rolle des *Schlaghakens* und verblieb derselbe bloss in der Gestalt eines accessorischen Geräthes auf unsere Tage.

Der Ursprung des Wortes szigony (Fischgabel).

Bevor ich auf die Vorführung der verschiedenen Fischgabeln übergehe, betrachten wir, welche allgemeine Orientierung uns bezüglich des Wortes *szigony* die Sprachwissenschaft bietet. MUNKÁCSI bewies, dass dieses Wort strenge mit dem türkischen *sapkın* = dreizackige Fischgabel, russisch *rod vil, trézubec dla lovli rıb*; (BUGADOV I. 620) | tschagataj *sabjun* = «angel zum fischen», osmanli *sıpkın* = «angel, fünfzakige gabel zum fischfang (ZENKER)». MUNKÁCSI zeigt auch den türkischen Ursprung des Wortes *szaka* = Widerhaken. «Ein genau passendes Wort dazu ist das mongolische *zogha* = der widerhaken an einer fischgabel oder an einem fischspiess (SCHMIDT, pag. 368). Vergleiche noch von türkischem Gebiete: altai-tatarisch *sajja*, zackige fischgabel (russ. *ostroga, kotoroj koljut*), das ein Derivat von *saj* = überdecken, durchstechen ist.»²⁾

¹⁾ Warsz. Bibl. 1875. g. wrzesien. — Шостаковичъ, 31. — ²⁾ MUNKÁCSI, (1), 48—49.

MUNKÁCSI szerint tehát a *szigony* és *szaka* szó török eredetű s így a magyarság azokkal a törökség révén ismerkedett meg. S hogy ez nemcsak a szóra áll így, hanem a tárgyra is, bizonyítja az, hogy az ugor népek közül az, mely a legősibb állapotokból a legtöbbet őrizte meg s mely nyelvében is közel rokon a magyarral, t. i. az osztják mind a mai napig nem használja a szigonyt, ezt egyáltalában csakis a vele élő orosz kezén levő példányokból ismeri. A szigony tehát az osztjáknak nem szerszáma s így a magyarság azzal a törökséggel, melytől e szerszámot átvette a műszavakkal együtt, csak akkor ismerkedett már meg, mikor az osztjákoktól elvált.¹⁾

Az oldalt vágó szigonyok.

HERMAN OTTÓ a szigonyokat szerepük szerint öt csoportra osztotta: *szuró*, *kerítő*, *nyakló*, *tűző* és *oldalt vágó* szigonyokra. Ezek közül egy csoportnak az eredetét meg is oldotta s így mikor a szigonyok tárgyalására áttérünk, mi is az eddig elért eredmény regisztrálásával kezdjük azt.

¹⁾ Az osztják halászat modern leíróival szemben PALLAS (III. 83) szerint a szigonynyal az osztják is halászik; PALLAS ez adata SZUJEV-től származik, a ki itt nyilván az orosz parasztok általánosító bevallásából merít; erre enged következtetni az is, hogy a szigonyt PALLAS (SZUJEV) az orosz *osztrogi* szóval nevezi meg, tehát osztják nevet nem tudott, holott a *kolydan*, *vazsan*, *var* szerszámoknak osztják nevét is meg tudta adni.

Nach MUNKÁCSI sind also die Worte *szigony* und *szaka* türkischen Ursprunges und wurden die Magyaren mit denselben durch türkische Vermittlung bekannt. — Und dass dies nicht bloss für die Worte, sondern auch für die Objecte so ist, wird dadurch bewiesen, dass dasjenige der ugrischen Völker, welches von den Urzuständen das meiste conservierte und auch sprachlich den Magyaren nahesteht, die Ostjaken, sich der Fischgabel bis heute nicht bedienen und dieselben einzig aus denjenigen Exemplaren kennen, die sie in der Hand der unter ihnen lebenden Russen gesehen haben. Die Fischgabel ist also kein Geräthe der Ostjaken, und konnten die Magyaren mit denjenigen türkischen Völkern, von denen sie dieses Geräthe sammt den termini technici entlehnten, erst nach der Abtrennung von den Ostjaken bekannt geworden sein.¹⁾

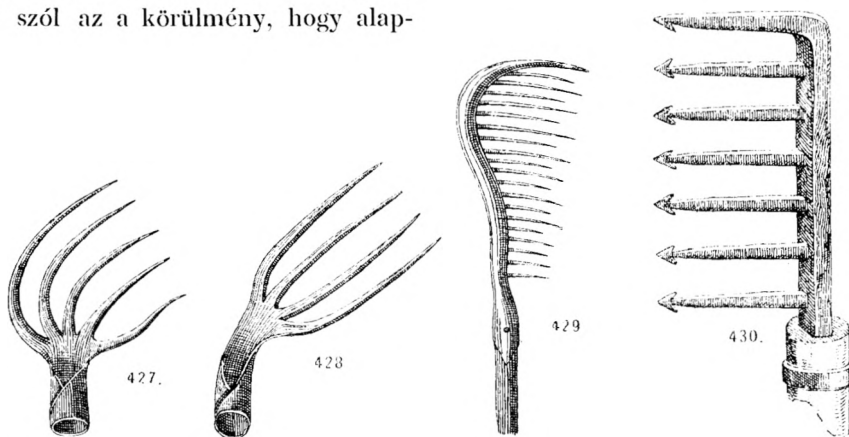
Die Fischgabeln zum Hauen von der Seite.

OTTO HERMAN theilt die Fischgabeln je nach der Art, wie sie gebraucht werden, in fünf Gruppen: *in Fischgabeln zum spiesen, umschlingen, Erfassen der Kiemen, Stechen und zum Hauen von der Seite*. Da er den Ursprung der einen dieser Gruppen schon vor uns gelöst, beginnen auch wir, indem wir auf die Fischgabeln übergehen, mit dem Registrieren der bisher erreichten Resultate.

¹⁾ Entgegen den modernen Erforschern der ostjakischen Fischerei bemerkt PALLAS (III. 83), dass sich auch die Ostjaken der Fischgabel bedienen; diese Angabe PALLAS's rührt von SUJEFF her, der hier zweifelsohne aus den generalisierenden Geständnissen der russischen Bauern schöpft; hierauf lässt folgern, dass PALLAS (SUJEFF) die Fischgabel mit dem russischen Worte *ostrogi* benennt, also dafür keine ostjakische Benennung kannte, da er doch andererseits im Stande war für folgende Geräthe: *kolydan*, *vazsan*, *var* auch die ostjakischen Namen anzugeben.

«A Fertőn divó *oldalt vágó szigony*,¹⁾ a melynek két változatát a 427. és 428 ábra tünteti föl, ágai szaka nélkül való sima hegygyel birnak s vagy egyenként hajlanak oldalt, a midőn azután a belső ág a legrövidebb, vagy egyformák s ekkor a szigony nyaka van meghajtva, a midőn azután az egyenlő hosszúságú, élben álló ágak mégis oldalt vágnak. Az *oldalt vágó szigony*-vasak aligha magyar eredetűek s valószínű, hogy a Fertő tavára az oda telepedett német elemek hozták. E föltevés mellett szól az a körülmény, hogy alap-

«Die am Fertő (Neusiedler See) verwendeten *Fischgabeln zum Hauen von der Seite*,¹⁾ deren zwei Variationen in den Fig. 427 und 428 dargestellt sind, besitzen Zacken mit glatten Spitzen ohne Widerhaken und sind entweder einzeln nach der Seite zu ausgebogen, wobei dann der innere Zweig der kürzeste ist, oder sie sind gleichgestaltet, und dann ist der Nacken der Fischgabel gebogen, wodurch sodann die gleich langen, in einer Kante liegenden Zacken dennoch nach aussen zu schlagen. Die *Fischgabel-Eisen zum Hauen von der Seite*

Oldaltvágó szigonyok: 427—428. ábrák. A Fertő taván (Herman). — 429. ábra. Németországban (v. d. Borne). — 430. ábra. Finnországban (Jankó).
Fischgabeln zum Hauen von der Seite: Fig. 427—428. Auf dem Neusiedler See (Herman). — Fig. 429. Aus Deutschland (v. d. Borne). — Fig. 430. Aus Finnland (Jankó).

jában hasonló szerkezetű vasak északi Németországban, nevezetesen Schleswig-Holsteinban, Pomerániában és az Elbe folyó torkolata felé találhatók, hol *elker*, *hölger* és *segelhau* nevet viselnek s leginkább az angolnának hínáros helyeken vaktában való szurására használtatnak. Ezek a *hölger*ek 20—25 ágúak is; ágaik felváltva rövidebbek-hosszabbak; az egész szerszám (lásd a 429. ábrát) a rítkafogú uri fésűre emlékeztet; ágai különben szintén szaka nélkül valók.»

sind kaum magyarischen Ursprunges und ist es wahrscheinlich, dass sie an den Neusiedler-See durch die dort angesiedelten deutschen Elemente gebracht wurden. Für diese Hypothese spricht der Umstand, dass im Wesentlichen ganz gleich construierte Eisen im nördlichen Deutschland, namentlich in Schleswig-Holstein, Pommern und der Elbemündung zu vorkommen, wo sie die Benennungen *Elker*, *Hölger* und *Segelbau* führen und zumeist dazu dienen, an mit Tangen bewachsenen Stellen blindlings auf Aale zu stechen. Diese Hölger haben 20—25 Aeste, die abwechselnd grösser und

¹⁾ HERMAN, (1), 352.

Ehhez csak annyit tehetünk hozzá, hogy az ugarság legősibb eleménél, az osztjánál szigony egyáltalában nincs; a mi szigony az osztják területen előkerül, az mind orosz kézen van és orosz alak. A törökségnél és az orosznál szigonyok vannak ugyan, de ez az oldaltvágó alak azoknál teljesen ismeretlen. Az egész orosz birodalom területén csakis abban a Finnországhban találtam meg (lásd a 430. ábrát), mely ép úgy van a szláv és germán közé ékelve, mint a magyar, s a hol a svéd elemnek ma is jelentékeny szerepe van.

A tűző szigony.

HERMAN öt szigony csoportja közül az egyik a *tűző szigonyké*. *Tűző* a szigony akkor, mikor ágai nem egy síkba esnek, hanem kettesével és keresztben szembenállók. «A háromágú *tűzőszigony*-nak vasból való, igen szép darabját a magyar nemzeti muzeum őrzi. Ez Sziámból való s igen tökéletes, finoman kidolgozott kovácsmunka. Ennek négyágú rokona az eddigi kutatások szerint csupán Győrmegegyében, Pinnyéden — mely helységnek halászati dolgokban való jelentős volta már érintve volt — található oly alakban, a mint a 431. ábra lerajzolja.»¹⁾

A sziámi rokonsághoz nincs mit fűzünk, hasonlít az a japáni rokonsághoz, melyet szintén HERMAN talált fel a vezsek révén; a pinnyédi tűző szigonynak is

kleiner sind; das ganze Geräth (s. Fig. 429) erinnert an Herrenkämme mit weitabstehenden Zähnen; die Zacke übrigens gleichfalls ohne Widerhaken.»

Dem kann unsererseits nur soviel beigefügt werden, dass bei dem ältesten Elemente der Ugrier, den Ostjaken, Fischgabeln überhaupt nicht vorkommen. Die auf ostjakischem Gebiete vorkommenden Exemplare befinden sich alle in russischer Hand und sind russische Formen. Türken und Russen besitzen zwar Fischgabeln, diese Form, zum Hauen von der Seite, ist ihnen jedoch gänzlich unbekannt. Auf dem Gebiete des ganzen grossen Russland fand ich sie bloss in Finnland (s. Fig. 430), das gleichwie Ungarn zwischen germanische und slavische Elemente eingeklemt ist und wo dem schwedischen Elemente bis heute eine grosse Bedeutung zukommt.

Fischgabeln zum Spiessen.

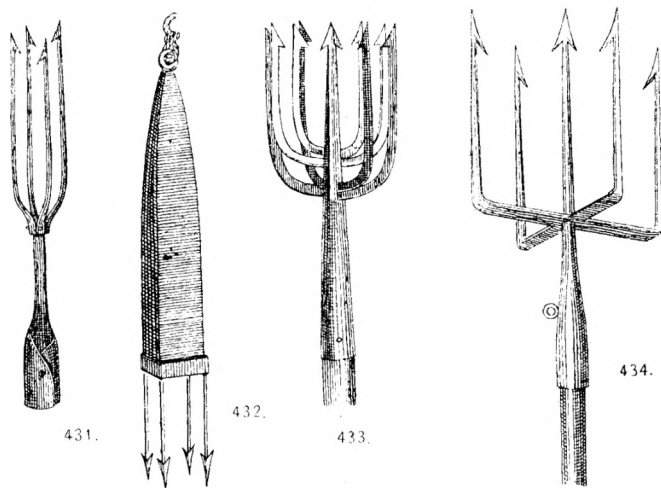
Von den fünf Gruppen HERMAN's ist eine diejenige der *Fischgabeln zum Spiessen*. So benennt er die Fischgabel dann, wenn die einzelnen Zacken nicht in eine Fläche fallen, sondern zu zweit einander im Kreuze gegenüberstehen. «Ein solcher überaus schöner eiserner Dreizack wird im ungarischen Nationalmuseum aufbewahrt. Derselbe stammt aus Siam und zeigt eine wirklich vollkommene, fein gearbeitete Schmiedearbeit. Die vierzackigen Verwandten dieser Form können bloss im Comitate Győr in Pinnyéd gefunden werden, und zwar in der in Fig. 431 dargestellten Form. Dass der Ortschaft Pinnyéd in puncto der dasselbst üblichen Fischmethoden eine ganz eigene Bedeutung zukommt, habe ich schon oben erwähnt.»¹⁾

Zur siamesischen Verwandtschaft habe ich nichts zu bemerken. Dieselbe gleicht der japanesischen, die auf Grund der Fischzäune gleichfalls OTTO HERMAN entdeckte. Die Spiess-Gabel von Pinnyéd hat mit der

¹⁾ HERMAN, (I), 351.

csak annyi köze van a sziámihoz, hogy az egyik is szigony, a másik is az s még az is bizonyításra szorul, hogy függ-e ez a kettő egymással annyira össze, mint p. o. a khinai és a persa vető háló, melyek egy tőből — Indiából — fakadtak. Oroszországban ez az alakú szigony nincsen meg s az az egyetlen példány, melyet a jekaterinburgi muzeumban találtam, egészen hitelesen német bányász révén került oda, aki azt Németországból hozta.

siamesischen nur so viel gemein, dass beide Fischgabeln sind, wobei auch das noch des Beweises bedarf, ob die beiden mit einander so nahe zusammenhängen, wie z. B. das chinesische und das persische Wurfnetz, die einem Stamme — Indien — entsprangen. In Russland fehlt diese Art von Fischgabeln und das einzige Exemplar, das ich im Museum von Jekaterinburg fand, gelangte bekräftigter Weise durch einen Bergmann dahin, der es aus Deutschland mit sich brachte. Dass diese Form übrigens im Westen ganz allgemein vor-

Tűző szigonyok: 431. ábra. Magyarországon (Herman). — 432. és 433. ábra. Franciaországban (de la Blanchère). — 434. ábra. Dániában (Heins).

Spiessgabeln: Fig. 431. Aus Ungarn (Herman). — Fig. 432 und 433. Aus Frankreich (de la Blanchère). Fig. 434. Aus Dänemark (Heins).

Hogy különben ez az alak a nyugaton általános, azt eléggé bizonyítják egy részt a francia bokros szigonyok *foëne en bouquet*, melyekből egyet a 433. ábrán mutatunk be, valamint másfelől az ebből fejlett s ugyancsak francia *plombfoëne*-k — lásd a 432. ábrát, — melyeket a lapos halak fogására használnak s végül az a dán szigony, melyet HEINS nyomán a 434. ábrán mutatunk be, s mely középső — ötödik — ágának kivételével csaknem teljesen egyezik a mi pinnyédi alakunkkal. Igaz, hogy Pinnyéd — a hol HERMAN e szerszámot

kommt, beweisen einerseits die französische *foëne à bouquet*, von welchen ich einen in Figur 433 darstelle, wie auch andererseits die aus dieser hervorgegangene gleichfalls französische *plombfoëne* — siehe Fig. 432 — die zum Fange von Flach-Fischen verwendet werden, und endlich diejenige dänische Fischgabel, die ich nach HEINS in Fig. 434 darstelle, und die mit Ausnahme des mittleren — fünften — Zacks mit unserer Pinnyéder Form beinahe vollständig übereinstimmt. Wahr ist, dass Pinnyéd, wo HERMAN dieses Geräth auffand, rein magyarisch ist, doch sind Győr und Komárom dem Dorfe ganz

meglelte — tiszta magyar, de elég közel van hozzá Győr és Komárom, melynek halászsága a német befolyás alól egyáltalában nem tudta magát megőrizni.

A *tűző szigony* tehát Magyarországon is csak úgy német eredetű, mint az Uralban — ha véletlenül egy-egy példány előkerül belőle.

A kerítő és nyakló szigony.

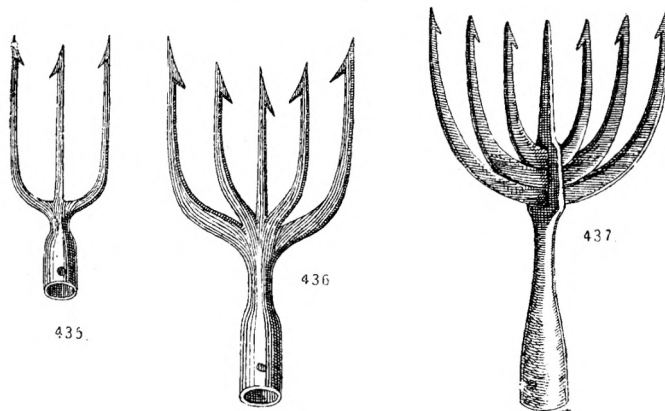
HERMAN szerint a szigony akkor *kerítő*, mikor meredezés mellett középső ága

nahe, und ist uns von diesen Städten bereits bekannt, dass die Fischerbevölkerung derselben sich des deutschen Einflusses nicht erwehren konnten.

Die Spiess-Gabel ist also — wenn zufällig irgend ein Exemplar aufgefunden würde — in Ungarn so gut wie im Ural deutschen Ursprunges.

Fischgabeln zum Umfassen und zum Kiemenerfassen.

Nach HERMAN dienen die Fischgabeln dann zum *Umfassen*, wenn die einzelnen

Kerítő szigonyok: 435. és 436. ábra. Magyarországon (Herman). — 437. ábra. Finnországban (Jankó).
Umfass-Gabeln: Fig. 435 und 436. Aus Ungarn (Herman). — Fig. 437. Aus Finnland (Jankó).

vagy ágai a szélsőknél rövidebbek, tehát a hal testét szuráskor körülfogják. Ilyent talált HERMAN Szolnokon, és Oltszemen; ezek közül a szolnoki háromágú (435. ábra) az oltszemi ötágú (436. ábra). A szolnokira maga HERMAN mutatja ki, hogy német, vagy mint ő mondja: magyar-sváb.¹⁾ A szigonyoknak ez az alakja Oroszországban szintén nem került elő; Finnországban a helsingforsi néprajzi múzeumban egyetlen egy példányt találtam, azt a melyet a 437. ábrán mutatok be, de az tisztára svéd alak. Noha a nyugati szigonyokról

Zacken gerade, dabei aber der mittlere Zack oder deren mehrere kürzer sind als die seitwärtsstehenden, die also beim Stechen den Fisch umfassen. Derartige fand HERMAN in Szolnok und in Oltszem; die von Szolnok ist dreizackig (Fig. 435), die von Oltszem fünfzackig. Dass die Form von Szolnok deutschen, oder wie HERMAN bemerkt, magyarisch-schwäbischen Ursprunges¹⁾ ist, beweist HERMAN selber (Fig. 436). Auch diese Form von Fischgabeln liess sich im Auslande nicht auskundig machen; in Finnland fand ich im Museum zu Helsingfors ein einziges Exemplar, das ich in Fig. 437 darstelle, es ist dies jedoch eine

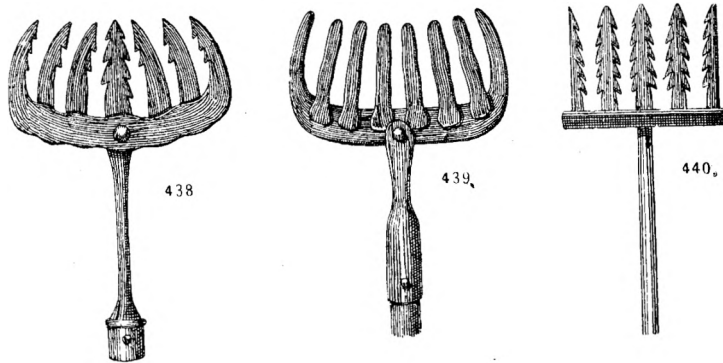
¹⁾ HERMAN, (1), 344.

bővebb anyagom nincs, mégis azt hiszem az elmondottak alapján, hogy a magyar kerítő szigonyok eredetét a németsegnél kell keresni.

Nyakló szigonyt, melynek magyar példait a 438. és 439. ábrák mutatják, egész oroszfordi utamon sehol sem találtam, a magyar alakok pontos másait ugyan a nyugatról sem ismerem, de a BLANCHÈRE által közlött *foëne ordinaire* (440. ábra.) arra a fellelésre indít, hogy ennek a cso-

rein schwedische Form. Obgleich ich von westlichen Fischgabeln über kein weiteres Material verfüge, glaube ich doch auf Basis des Vorgebrachten annehmen zu dürfen, dass wir den Ursprung der magyarischen Fischgabeln zum Umfassen bei den Deutschen zu suchen haben.

Fischgabeln zum Kiemenerfassen, deren magyarische Exemplare in den Fig. 438 und 439 dargestellt sind, fand ich auf meiner ganzen russischen Reise nirgends. Auch sind mir die genauen Analogien derselben aus dem Westen unbekannt, die durch DE LA BLANCHÈRE mitgetheilte *foëne ordinaire* (Fig. 440) bewog mich jedoch zu der

Nyakló szigonyok: 438 és 439. ábra. Magyarországon (Herman). — 440. ábra. Franciaországban (de la Blanchère).

Fischgabeln zum Kiemenerfassen: Fig. 438 und 439. Aus Ungarn (Herman). — Fig. 440. Aus Frankreich (de la Blanchère).

portnak analogonjait s ezek révén eredetét szintén a nyugati halászatokban kell nyomoznunk.

Annahme, dass die Analoga dieser Gruppe und auf Grund derselben ihr Ursprung in den westlichen Fischereien gesucht werden müssen.

A szuró szigonyok.

Marad ezek után a *szuró szigonyok* csoportja, melyet HERMAN úgy jellemez, hogy ágai egyformán hosszúak s a nyél tengelyével páros vonalban meredeznek.¹⁾

És ez a csoport az, mely a maga egészében tényleg magyarinak mondható, míg a töb-

Fischgabeln zum Stechen.

Bleibt nunmehr noch die Gruppe der Fischgabeln zum Stechen, die HERMAN dahin charakterisiert, dass die Zacken gleich lang und mit der Stielaxe in einer parallelen Linie laufen.¹⁾

Diese Gruppe ist es nun, die in ihrer Gänze de facto als magyarisch angespro-

¹⁾ L. c. 342.

biről kimutattuk, hogy vagy biztosan, vagy minden valószínűség szerint nyugoti — német — eredetű. HERMAN megtalálta ezeket: Kőrös-Tarcsán, Tápén, Keszthelyen, Szolnokon, Tihanyban, Kraszna-Kis-Majtényban, a Balaton és Velence tavaknál, Erdővidéken, Pinnyéden, Csík-Madarason, Egyházas-Oláhfalun és a Vágnál.

Bár mekkora is az orosz birodalom, szigonyaiban — területéhez viszonyítva — végtelen szegény; nem jelenti ez azt, hogy a szigony csak szórványosan van meg Oroszországban; ellenkezőleg, megvan csaknem mindenütt, hanem jelenti azt, hogy egyes alakok óriási területeken kizárólagosan uralkodnak s a földrajzi eloszlás annyira jellegzetes, hogy kénytelenek vagyunk abban bizonyos ethnikai jelleget látni. Az európai és ázsiai orosz birodalom *szuró* szigonyok tekintetében három részre oszlik: a *két*-, a *három*- és a *sok* (háromnál több) ágú szigonyok területére. Ez alapon a magyar tűző szigonyokat mi is ágaik szerint vesszük sorra s megvizsgáljuk, hogy az említett három orosz területtel mily összefüggésben vannak.

A *kétágú* szigonyok ismertetését HERMAN azzal vezeti be, hogy bemutat (lásd a 441. ábrát) egy köpös nyelvű, belül szakás kétágú szigonyt, melyet az Erdélyi Muzeum őrizi s mely Mojgrádról való s állítólag római. Majd pedig így ír: «A magyarság szigonyain végigtekintve azt találjuk, hogy a központi magyar halászság a *dárda szigony* mellett kizárólag csak a *kétágú szigonyt* használja, mely alkata szerint a különböző pontokban is egyenmű, tehát — mint mondani szoktuk —

chen werden kann, während wir bezüglich der übrigen darlegten, dass dieselben mit Gewissheit oder mit aller Wahrscheinlichkeit westlichen — deutschen — Ursprunges sind. HERMAN fand sie in Kőrös-Tarcsa, Tápé, Keszthely, Szolnok, Tihany, Kraszna-Kis-Majtény, am Balaton- und Velence-See, in Erdővidék, Pinnyéd, Csík-Madaras, Egyházas-Oláhfalu und an der Waag.

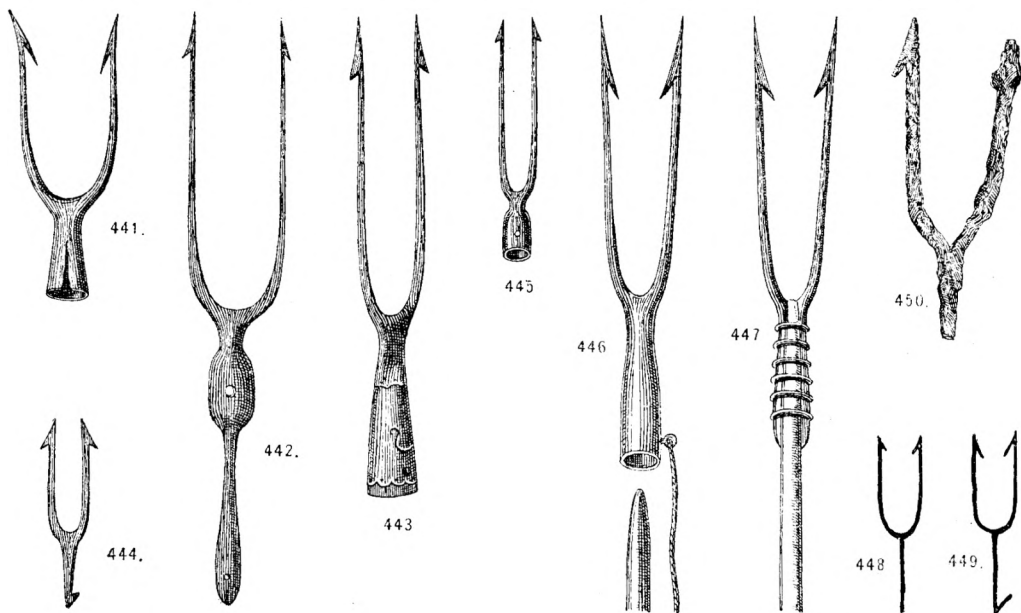
So ungeheuer gross auch das russische Reich ist, an Fischgabeln ist es — im Vergleich zu seiner Grösse — unendlich arm; was nicht soviel besagt, dass die Fischgabeln in Russland nur sporadisch vorkommen; da sie im Gegentheil beinahe überall zu finden und die geographische Verbreitung derselben derart charakteristisch ist, dass wir benöthigt sind, in derselben einen gewissen ethnischen Charakter zu erblicken. Das europäische und asiatische Russland zerfällt in Bezug auf Stechgabeln in drei Theile: auf das Gebiet der *zwei*-, *drei*- und *vielzackigen* (mehr als drei) Stechgabeln. Auf dieser Basis werden wir auch die magyarischen Stechgabeln nach der Anzahl ihrer Zacken vornehmen und untersuchen, in welchem Zusammenhange dieselben mit den erwähnten drei russischen Gebieten stehen?

Die Beschreibung der *zweizackigen* Stechgabeln wird bei HERMAN damit eingeleitet dass er (siehe Fig. 441) eine zweizackige Fischgabel, mit Zapfenbefestigung und einem nach innen gerichteten Widerhaken vorführt, die im Siebenbürger Museum aufbewahrt wird, aus Mojgrad stammt und römischer Herkunft sein soll. Sodann schreibt er: «Durchsicht man die Fischgabeln der Magyaren, so findet sich, dass die in der Mitte des Landes wohnenden Fischer neben dem Fischepeer (*dárdaszigony*) sich ausschliesslich der *zweizackigen Fischgabel* bedienen, die auch ihrer Construction nach an den verschiedensten Punkten durchaus identisch ist, also — wie man zu sagen pflegt — als Typus vor-

¹⁾ L. c. 190—195., 344—351.

typus s az állítólagos rómainól csak annyiban különbözik, hogy ágai sugáregyenesek s szakái nem szemközt állók. Tekintve azt az ezer véletlent, a mely a különböző korokból eredő tárgyakat összehozza s a mely a népvándorlás nagy hullámverésében még fokozódott is, én hajlandó vagyok a Mojgrádról való szigonyt ahhoz a törzshöz venni, a melytől a tipikus magyar kétágú szigony vette eredetét. Tel-

kommt und sich von dem angeblich römischen bloss dadurch unterscheidet, dass die einzelnen Zacken pfeilgerade sind und die Widerhaken nicht einander gegenüberstehen. In Anbetracht der tausend Zufälle, die oft aus den verschiedensten Epochen herührende Objecte zusammenbringen, was in der grossen Brandung der Völkerwanderung nur im gesteigerten Maasse der Fall war, bin ich geneigt, die Fischgabel von Mojgrad zu jenem Stamme zu schlagen, von

Kétágú szuró szigonyok: 441—445. ábrák. Magyarországon (Herman). — 446—449. ábrák. A Volgán (Danilevskij és Zsiteczkij). — 450. ábra. A permi régiségek közt (Teplouchov).

Zweizackige Stechgabeln: Fig. 441—445. Aus Ungarn (Herman). — Fig. 446—449. Auf der Wolga (Danilevskij und Schiteczkij). — Fig. 450. Unter permischen Alterthümern (Teplouchow).

jesen egyre megyen, akár Tápén, akár Csongrádon, akár Körös-Tarcsán vesszük szemügyre a még létező szigonyokat, a typus egy és ugyanaz. A legfejlettebb alak, a Tápén divott *vágó szigony* — lásd a 442. ábrát — hatalmas vas, mely közel fél-méter hosszú, körömszerűen szakás, szakái pedig a lapban ellentétesek. A 443. ábra a Körös-Tarcsán divó szigonyt ábrázolja, mely vasban valamivel gyengébb, de típus szerint az előbbivel egyezik.»

welchem die typische, magyarische, zweizackige Fischgabel abstammt. Ob wir nun die noch existierenden Fischgabeln in Tápé, Csongrád oder in Körös-Tarcsa ins Auge fassen, kommt dabei auf eins heraus. Der Typus bleibt derselbe. Die entwickeltste Form ist die in Tápé vordem im Gebrauche gestandene *Schlaggabel* — siehe Fig. 442 — ein mächtiges Eisen, das nahezu $\frac{1}{2}$ M. lang ist und nagelartige, mit den Flächen einander gegenübergestellte Widerhaken besitzt. Fig. 443 stellt die in Körös-Tarcsa im Gebrauch stehende Fischgabel dar,

Ezután HERMAN bemutatja azt a kétágú kívül szakás és makkos megerősítésű szigonyt, melyet Tihany halászhajói kerítettek elő a Balaton fenekéről s melyet HERMAN a legrégibb vaskorhoz soroz, s melyet 444. ábránkon láthatunk. Végül a 445. ábrán bemutatott alak szintén Körös-Tarcsáról való s szintén törzsökös magyar forma.¹⁾

Ezek a HERMAN által ismertetett magyar szigonyalakok a kétágú szuró szigonyok csoportjából. A kétágú szigony hazája az orosz földön a Volga közép és alsó folyása s ott a kétágú szigony ép oly kizárólagosan és típusosan fordul elő, mint a magyarságnál, vagyis más — több ágú — alak mellette nem él, Ezeket a kétágú *volgai* szigonyokat már GMELIN ismertette, bemutatta írásban és rajzban s vele szemben az, amit ezekről DANILEVSKIJ ír, csak szabatosabb leírással és pontosabb rajzzal történő ismétlés. A Volga mellett a szigonyt két halra használják, az egyik a harcsa, a másik a ponty; a harcsa szigonya (446. ábra), hosszú rúdra van erősítve; köpűjén azonban vaskarika van, melybe hosszú kötelet fűznek, a mire a harcsánál szükség van, nemcsak azért, mert a hal kihúzását megkönnyíti, hanem azért is, mert ha a harcsa a szigonyt rudastól magával ragadja is, a kötélnél fogva még is fogva marad; a ponty szigonya (447. ábra), ugyanilyen, de az gyűrű és kötél nélkül való.²⁾ Ez a volgai alak pontosan megfelel a mojgrádi állítólag római szigonynak s ennek alapján azt én is a magyar szigony-nal egy törzről fakadtnak tartom, noha

deren Eisen etwas schwächer ist, die aber dem Typus nach mit der Vorigen vollkommen übereinstimmt.» Sodann führt HERMAN die zweizackige, nach aussen stehende Widerhaken und Zapfenbefestigung aufweisende Fischgabel vor, welche Fischer aus Tihany vom Grunde des Balaton auffischten und die HERMAN der ältesten Eisenperiode zuweist. Endlich Fig. 445 stammt gleichfalls aus Ungarn und ist eine echt magyarische Form.¹⁾

Dies die durch HERMAN aus der Gruppe der zweizackigen Fischgabeln vorgeführten magyarischen Formen. Auf russischer Erde ist das Vaterland der zweizackigen Fischgabel der mittlere und untere Lauf der Wolga und kommt dort die zweizackige Fischgabel ebenso ausschliesslich und typisch, wie bei den Magyaren vor, d. i. andere — mehrzackige Formen kommen daneben nicht vor. Diese zweizackigen Wolga-Fischgabeln veröffentlichte schon GMELIN in Schrift und Zeichnung und ist demgegenüber all das, was DANILEWSKIJ über dieselben berichtet, bloss eine Wiederholung in genauerer Beschreibung und mit einer pünktlicheren Zeichnung. An der Wolga wird die Fischgabel auf zwei Fische gebraucht, auf den Wels und auf den Karpfen; die Welsgabel (siehe Fig. 446) ist an eine lange Stange befestigt; doch befindet sich an der Hülse derselben ein eiserner Ring, durch den lange Stricke gezogen werden, was bei dem Wels noththut, nicht bloss deshalb, da hiedurch das Ausziehen des Fisches erleichtert wird, sondern auch, da im Falle der Fisch die Fischgabel sammt der Stange mit sich reisst, er an dem Strick noch immer gefangen bleibt; die Fischgabel für den Karpfen (Fig. 447) ist ganz von derselben Form, jedoch ohne Ring und Strick.²⁾ Diese Wolga-Form entspricht der sog. römischen Fischgabel aus Mojgrád ganz vollkommen und will ich auf Grund dieser Aehnlichkeit auch diese als mit den magyarischen aus einem

¹⁾ HERMAN, (I), 191. 193. 195. 345. — ²⁾ GMELIN, II. 218. p. 40. t. — Иссл. о сост. росе. рыб. IV. 54. — Рис. Касп. рыб. А. II. с. 1. — Соголовъ.

kissé más értelemben, mint azt legott látni fogjuk.

Megerősítés szerint magyar *kétágú* szigonyaink általában köpüsek, de az az alak, mely a Balaton fenekéről került, makkos. A volgai szigonyok általában szintén köpüsek, de hogy van még köztük makkos is, kitűnik azokból a tamgarajzokból (448. és 449. ábra), melyeket az asztrakháni kalmükök használnak s melyek közt a kétágú szigony makkos és makk nélküli alakja is megvan.¹⁾ Hogy pedig a makkos szigonyt mint tamgajegyét a kalmukok nem valahonnan Belső Ázsiából, ősi hazájukból hozták, hanem már a Volga mentén termelt az, igazolja történetük. A kalmuk sohasem volt halászó nép s csak a megváltozott életviszonyok tették azzá. Az asztrakháni halászatban szerepük új, a múlt évszázadban alig vettek benne részt s míg 1803-ban csak 300, 1849-ben már 8258 kalmuk munkás volt a halásztelepeken, 1885-ben pedig csak a gyalmoknál dolgozott 6359 kalmuk! De ép azért, mert sohasem volt halász, mindent az oroszoktól tanult el s hogy halászszerszámaikban semmi eredeti sincsen, ZSITECKIJ pontosan kimutatja.²⁾

Ez a *kétágú* szigony a délorosz területen, a Kubán, Dnjepr alsó folyásánál is el van terjedve; a kubáni alak azonban abban különbözik a volgai typustól, hogy mindegyik ágán két szakát hord, egyet kifelé, egyet befelé.³⁾ A Volgától keletre

Stamme entsprungen halten, obwohl in etwas anderem Sinne, wie sogleich ersichtlich sein wird.

Der Befestigungsweise nach sind unsere *zweizackigen* Fischgabeln im Allgemeinen solche mit Hülsenbefestigung, die aus dem Balaton herausgefischte Form ist jedoch eine solche mit Zapfenbefestigung. Die Wolga-Fischgabeln werden im Allgemeinen gleichfalls mit Hülsen befestigt, dass sich jedoch unter denselben auch solche mit Zapfenbefestigung finden, geht aus jenen *tamga*-Zeichen (Fig. 448 und 449) hervor, die von den Kalmüken in Astrachan gebraucht werden und unter welchen auch die Formen der zweigabeligen Fischgabel und zwar solche mit und ohne Zapfen, vorkommen.¹⁾ Dass aber die Kalmüken die Fischgabel mit Zapfenbefestigung nicht irgendwo aus Inner-Asien als Tamgazeichen mit sich brachten, sondern dieselbe schon an der Wolga entstand, wird durch ihre Geschichte erwiesen. Die Kalmüken waren ehemals niemals ein Fischer-Volk, und wurden es nur durch die veränderten Lebensbedingungen. In der Astrachaner Fischerei spielen sie eine ganz neue Rolle. Im vergangenen Jahrhunderte nahmen sie an derselben nur kaum Theil, während jedoch im Jahre 1803 nur 300 fischten, befanden sich 1849 schon 8258 kalmükische Arbeiter in den Fischercolonien, demgegenüber im Jahre 1885 allein an den Waden 6359 Kalmüken arbeiteten! Doch eben desshalb, weil sie nie ein Fischervolk waren, erlernten sie alles von den Russen. Dass unter ihren Fischereigeräthen kein einziges originales zu finden, wird durch SCHITETSKIJ pünktlich dargelegt.²⁾

Diese *zweizackige* Fischgabel ist auf südrussischem Gebiete auch am Unteren Laufe des Kuban und Dnjestr verbreitet; die Kubanform unterscheidet sich jedoch vom Wolga-Typus darin, dass sie an beiden Zacken zwei Widerhaken trägt, einen nach aussen und einen nach innen.³⁾ Öst-

¹⁾ П. Небольсинъ, (2), I. tab. 14. fig. — ²⁾ И. А. Житетский, 42. 172. 173. — ³⁾ Воевода, 216. 217. pag. V. tab. 6. fig.

rátalálunk még az Ural folyónál¹⁾ de ott már nem kizárólagos alak, előfordul mellette a *három-*, sőt a *négyszögű szigony* is, a mint azt alább látni fogjuk.

Bármennyire jellegzetes is a *kétágú szigony* előfordulása egyfelől a Volgán, másfelől a magyarságnál, az elősorolt adatok eddig csak a mojgrádi állítólagosan római szigonyt és a magyar szigonyok köpüs megerősítését világították meg, de egy különbséget nem tudtak eloszlatni és ez az, hogy a magyar szigony kívül szakás, a volgai szakái pedig befelé tekintenek. És ebben a tekintetben rendkívül fontos lehet az a kétágú szigony (450. ábra), melyet TEPLOUKHOV a cserdinszki kerület gubdorszki járásában levő Irtegova falunál talált permii régiségekkel s melyet ő a permii csúdoknak tulajdonított, mert ez az Alsó-Volga szigonyaitól eltérően s a magyarhoz hasonlóan kívül szakás — s bár makkja letört — makkos volt.²⁾ Ez minden kétséget kizárólag a magyar szigony őse, hű párja a balatoni leletnek, mely e szerint nem a legrégibb vaskorból való, hanem egyenesen *ősmagyar*. Hogy annak a területnek, a melyen e szigony találtatott, a magyarság őstörténetében feltétlenül szerepelnie kellett, azt már itt valljuk és később bizonyítjuk is.

A *kétágú szigony* tehát magyar formájával is megvolt a Volga mellett, de míg ott a másik belülszakás alak maradt fenn, addig nálunk ezt a volgai alakot csak a

lich von der Wolga treffen wir auf dieselbe noch am Uralflusse,¹⁾ doch ist es dort mehr keine ausschliessliche Form; sondern es kommen neben derselben auch *drei-*, ja *vierzackige Fischgabeln* vor, wie unten ersichtlich sein wird.

Wie charakteristisch immer auch das Vorkommen der *zweizackigen* Fischgabeln einerseits an der Wolga, andererseits bei den Magyaren war, so haben die vorgebrachten Daten bislang bloss die angeblich römische Fischgabel von Mojgrád und die Hülsenbefestigung der magyarischen Fischgabeln des Näheren beleuchtet, ohne jedoch einen Unterschied zu zerstreuen, den, dass bei den magyarischen Fischgabeln die Widerhaken nach aussen, bei den von der Wolga nach innen zu gerichtet sind. In dieser Hinsicht nun kann derjenigen zweizackigen Fischgabel (s. Fig. 450), die TEPLUCHOFF sammt anderen permischen Alterthümern bei dem Dorfe Irtegova, Bezirk Gubdorsk, Kreis Tscherdinsk fand, und die er permischen Tschuden zuschrieb, eine grosse Bedeutung zukommen, da bei dieser, abweichend von den Fischgabeln der Unteren Wolga und ähnlich, wie bei den magyarischen die Widerhaken nach aussen gerichtet waren — und dieselbe, obwohl der Zapfen abgebrochen ist, dennoch mit einem solchen befestigt wurde.²⁾ Es ist dies zweifelsohne der Vorgänger der magyarischen Fischgabel, ein genaues Pendant zum Funde aus dem Balaton, welcher demnach nicht der ältesten Eisenzeit angehört, sondern geradezu *urmagyarisch* ist. Dass demjenigen Gebiete, auf welchem diese Fischgabel gefunden wurde, in der Geschichte der Magyaren unbedingt eine Rolle zukam, sei schon hier ausgesprochen, späterhin werde ich es zu beweisen versuchen.

Die *zweizackige* Fischgabel kam also auch in der magyarischen Form an der Wolga vor, während jedoch hier die Form mit den nach innen gerichteten Widerhaken

¹⁾ П. Небольсинъ, (1), 126. — ²⁾ Э. Тенлоуховъ, 152—163. pag. VIII. tab. 8. fig.

mojgrádi lelet őrizte meg. A Volga mellett tehát akkor, mikor a magyar ott tanyázott, már megvolt a *kétágú* szigonynak úgy a kívül, mint a belül szakás alakja s abban a tényben, hogy ott épen a belül, nálunk épen a kívül szakás alak maradt meg, kénytelen vagyok annak nyomát látni, hogy ha mindkét alak török eredetű volt is, úgy a törökségnek két különböző ága volt az, melyek egyikénél az egyik, másikánál a másik alak volt az uralkodó; s ha a magyarságban mindkét forma megvolt — s ezt bizonyítja a mojgrádi lelet, — ebből az következik, hogy a magyar mindkét törökségből vett fel magába, az egyikből többet — s ennek alakja diadalmaskodott is — a másikból kevesebbet s ennek emlékét őrzi a mojgrádi lelet.

E kétágú szigony e sajátos földrajzi elterjedésének jelentősége még jobban kidomborodik akkor, ha a többi szigonyainkat vizsgáljuk.

A *háromágú* szigonyok sorozatát HERMAN a szilágy-somlyói késő római korú aranyszigonynyal (451. ábra) nyitja meg, azután bemutatja az újabbkori svájci czölöpépítmények háromágú vasszigonyát (452. ábra), ezekhez kapcsolja a Vág-folyón máig is élő *galóczaszigonyt* (453. ábra). Azután leírt két makkos keszthelyi szigonyt (454. ábra). Arról a két darab háromágú szigonyról, melyeket Szolnokon talált, kimutatja, hogy német eredetűek s ezektől alig tér el a Kis-Majtényban élő s a 455. ábrán bemutatott alak. Hosszú nyakával és a közbülső ágnek a tartó vas-hoz való szegezésével különbözik ezektől a balatoni hármass szigony (lásd a 456. ábrát), mely egyszersmind berekeszti a hármass szigonyok sorozatát.¹⁾

¹⁾ HERMAN, (1), 194., 191., 344–346.

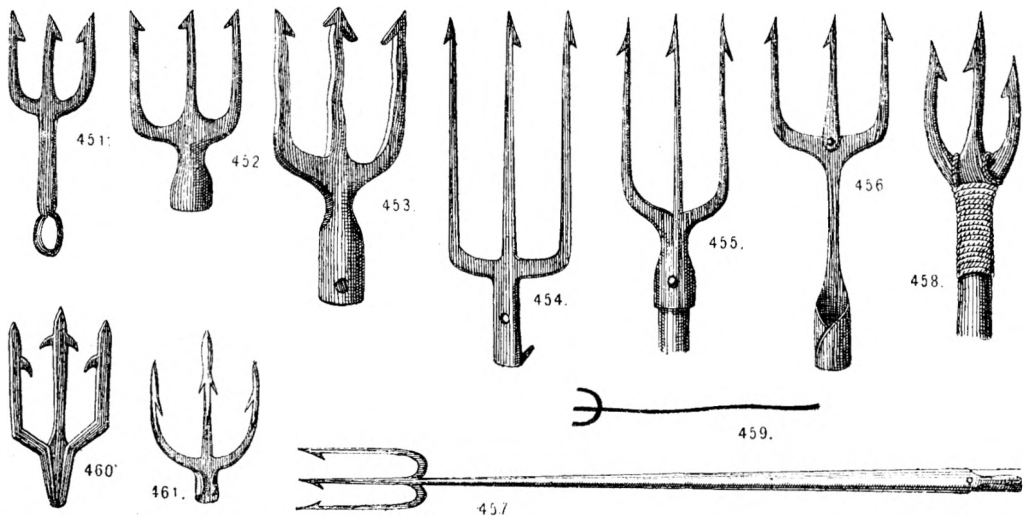
die herrschende blieb, ist bei uns diese Wolga-Form bloss im Funde von Mojgrad erhalten geblieben. An der Wolga existierten also zu der Zeit, als die Magyaren dort lagerten, beide Formen der zweizackigen Fischgabel, mit nach innen und nach aussen gerichteten Widerhaken und in dem Factum, dass dort eben die Formen mit nach innen, bei uns hingegen die mit nach aussen gerichteten Widerhaken erhalten blieben, bin ich also genöthigt eine Spur dessen zu erblicken, dass wenn auch beide Formen türkischen Ursprunges waren, es doch zwei verschiedene Zweige der Turkovölker gewesen, bei deren eihen, die eine, und deren anderen, die zweite die herrschende Form war. Fanden sich nun bei den Magyaren beide Formen vor — und hiefür liefert der Fund von Mojgrad einen Beweis — so folgt hieraus, dass die Magyaren Elemente beider Turkvölker in sich aufnahmen, vom einen mehr — deren Form das Uebergewicht errang, vom anderen weniger — das Andenken dieser ist im Funde von Mojgrad erhalten.

Die Bedeutung dieser zweizackigen Fischgabel hebt sich noch mehr ab, wenn wir unsere übrigen Fischgabeln untersuchen.

Die Serie der *dreizackigen* Fischgabeln eröffnet HERMAN mit der spätrömischen goldenen Fischgabel des Fundes von Szilágy-Somlyó (Fig. 451), sodann führt er die dreizackige eiserne *Fischgabel* der neueren schweizerischen Pfahlbauten vor (Fig. 452) und knüpft an diese die am Waagflusse bis heute lebende sog. *Salmfischgabel* (Fig. 453). Ferner beschrieb er zwei Keszthelyer Fischgabeln mit Hülsen (Fig. 454). Von den zwei Stück Dreizacken, die er in Szolnok fand, beweist er, dass sie deutschen Ursprunges sind, und die in Kis-Majtény lebende und in Fig. 455 dargestellte Form sich von diesen kaum unterscheidet. Durch den langen Hals und dadurch, dass das mittlere Stück an das Hafteisen angenagelt wird, unterscheidet sich von diesem der Dreizack vom Balaton (s. Fig. 456), der zugleich die Serie der dreizackigen Fischgabeln abschliesst.¹⁾

Az orosz területen, kelet felé haladva a Volgáig és az Ural gerinczéig, a *háromágú* szigonynyal nem találkozunk. A mint azonban átkelünk a Volgán, találkozunk vele az Ural folyónál. Igaz, hogy az Uralnál megvan, mint azt a 457. ábránk is bizonyítja, még pedig igen kiművelt alakban s rendkívül hosszú nyakkal, de ez nem az Ural-folyó törzsökös alakja s BORODIN úr felvilágosításai szerint épúgy északról

Auf russischem Gebiete nach Osten zu vorwärtsschreitend, ist bis zur Wolga und dem Gebirgsrücken des Ural der *Dreizack* nirgends anzutreffen. Sobald man jedoch die Wolga überschreitet, stoßen wir am Uralflusse auf denselben. Es ist also wahr, dass derselbe, wie dies auch unsere Fig. 457 beweist, am Ural vorkommt und zwar in einer überaus entwickelten Form, doch ist nicht dies die Stammform des Uralflusses und gelangte dieselbe nach den Aufklärungen Herrn BORODIN's ebenso wie

Háromágú szuró szigonyok : 451—456. ábrák. Magyarországon (Herman). — 457. ábra. Az Ural folyón (*Borodin). — 458. ábra. A voguloknál (Szorokin). — 459. ábra. A jéniszei-i osztjákoknál (Oglobin). 460. és 461. ábra. Az orocsoknál (Schrenck és Jankó).

Dreizackige Stechgabeln: Figg. 451—456. Aus Ungarn (Herman). — Fig. 457. Am Uralflusse (*Borodin). Fig. 458. Bei den Ostjaken am Jenissei (Oglobin). — Fig. 460 und 461. Bei den Orotschen (Schrenck und Jankó).

jött le oda, mint az urali *négyágú* szigony. Ha pedig magán az Ural hegységen kelünk át, az Irtys-Ob vízmedencéjébe, akkor bejutunk a hármas szigony területébe, mely innen egy tagban terjed ki az Amur völgyéig, az orocsokig. Az elkülönülés a volgai alaktól annyira megy, hogy míg az orosz a kétágú volgai szigonyt *szandov*, *szondov* és *szondol* (сандовъ, сондовъ, сондолъ) néven nevezi, a szibériai már *trezubecz* (трезубецъ)-nek vagyis háromfogú (ágú)-nak hívja.

der *Uralische Vierzack* von Norden dahin. Uebersteigt man endlich das Uralgebirge selber und betritt das Wasserbecken des Irtysch-Ob, so gelangt man in das Gebiet des *Dreizackes*, das sich von hier bis in's Amurthal, zu den Orotschen erstreckt. Die Absonderung von der Wolga-Form geht, so weit, dass während die Russen den Wolga-Zweizack *sandoff*, *sondoff* und *sondofj* (сандовъ, сондовъ, сондолъ) heissen, sie die siberische Form schon *tresubeltz* (трезубецъ Dreizahn) benennen.

Die wogulische Fischgabel (Fig. 458) ist ein *Dreizack*. Die zwei Seitenzacke

A vogul szigony (458. ábra) *háromágú*, két oldalága belül szakás, középső ága hosszabb, mint a másik kettő s az ágak síkjában az egyik oldalán szintén szakás; megerősítése nem köpös, de hogy makkos-e, az SZOROKIN-nak sem rajzából, sem leírásából ki nem tűnik.¹⁾ Azt már említettük, hogy a szigony az osztjásoknál nincsen meg s a mi szigony osztják területen előfordul, az mind orosz kézen van; a mennyiben ez oroszország a szibériai kormányzóságok délibb részeiből került oda, a szigony háromágú, a mennyiben azonban északi- és közép Oroszországból (Európából) való, magával hozta az ott divatos sokágú szigonyt. Míg a szigony sem az AHLQUIST,²⁾ sem a PODREVSKIJ³⁾ által közlött osztják tamgajegyek közt nem fordul elő, addig az az OGLOBIN által közlött 105 tamga közt egyetlen egyszer szerepel, 1686-ból és pedig a jéniszei-osztjások tamgái közt; ez szintén háromágú szigonyt ábrázol (459. ábra) s hogy szakái voltak, még a primitív rajzból is kitűnik.⁴⁾ A szentpétervári csász. orosz tud. akadémia néprajzi múzeumában van az Altaji hegység tatárjaitól egy samán bot, melynek hengeres szára 60 kis négyszögű mezőre van beosztva; mindegyik mezőben a tatár háztartás egyik szerszáma van bevésve; megvan ott a birkanyíró olló, a katlan, a kosár, a kulcs stb. és egy sora a szerszámoknak, melyek rendeltetését egyáltalában nem ismerjük; ezen a boton a szigony ábráját szintén megtaláljuk; épúgy *háromágú* az, mint a vogul s az ágak állása is egyezik a vogulével.

Végül ezekhez csatlakozik az Amur vi-

tragen nach innen gekehrte Widerhaken, der mittlere Zack ist länger als die beiden anderen und in der Fläche der Zacken an einer Seite gleichfalls mit einem Widerhaken versehen; die Befestigung geschieht nicht durch eine Hülse; ob jedoch durch einen Zapfen, geht weder aus der Zeichnung, noch aus der Beschreibung SOROKIN's hervor.¹⁾ Dass Fischgabeln bei den Ostjaken nirgends vorkommen, haben wir schon erwähnt, und auch diejenigen, die auf ostjakischem Gebiete zu sehen sind, befinden sich alle in russischer Hand; insoferne nun diese Russen dem nördlichen und mittleren europäischen Russland entstammen, brachten sie den dort im Gebrauche stehenden Vielzack mit sich. Während die Fischgabel weder unter den durch AHLQUIST,²⁾ noch unter den durch PODREVSKIJ³⁾ mitgetheilten ostjakischen Tamgazeichen ein einzigesmal vorkommt, findet sie sich in den durch OGLOBIN gegebenen 102 Tamgazeichen — einmal — aus 1686 und zwar unter den Tamga der Jénissei-Ostjaken; diese Tamga stellt gleichfalls einen Dreizack vor (Fig. 459) und geht aus der primitiven Zeichnung auch das hervor, dass derselbe Widerhaken besass.⁴⁾ Im Ethnographischen Museum der kais. russ. Akademie der Wissenschaften zu St. Petersburg befindet sich von den Tataren des Altai-Gebirges ein Schamanen-Stock, dessen cylindrischer Stocktheil in 60 kleine, viereckige Felder eingetheilt ist; in jedes Feld ist je ein zu einer tatarischen Haushaltung gehöriges Geräthe eingegraben; die Scheere zur Schafschur, der Kessel, der Korb, der Schlüssel, etc. und eine Menge von solchen Geräthen, deren Bestimmung überhaupt unbekannt ist; auf diesem Stocke ist nun auch die Figur einer Fischgabel zu entdecken; es ist gleichfalls ein Dreizack, wie der wogulische, und stimmt auch die Stellung der Widerhaken mit jener am wogulischen Dreizack überein.

Endlich schliesst sich hieran die Reihen-

¹⁾ И. Сорокинъ, V. tab. 5. fig. 30. pag. — ²⁾ AHLQUIST. — ³⁾ Н. Подревскій, 49. — ⁴⁾ И. И. Оглобинъ, рис. 1022.

dék háromágú szigonyainak sorozata s így először az orocsoknak a 460. ábrán bemutatott háromágú szigonya; ez makkos megerősítésű, szélső ágai belül, s az ezekenél valamivel hosszabb középső ága két oldalt szakás; ¹⁾ ez alakról alább a dárdaszigonymnál még szólni fogunk. Ennek a szigonymnak egyébként egybeforradt köpüs alakját is ismerjük az Amur-folyó torkolati tájairól, ábrája a 461. szám alatt látható, készült a szent-pétervári csász. tud. akadémia néprajzi múzeumának példányát után, mely az egykori trónörökös, mostani császárnak, II. Miklós Ő Felségének ázsiai utjából származik, de publikálva van hasonló már МААК-nak az Amur vidékéről kiadott albumában is. ²⁾ A giljokoknak szintén van háromágú szigonyuk, azt *csak*-nak hívják, az olcsa-goldoknál *dsogbo*-nak és SCHRENCK azt hiszi, hogy a giljokok ezt a tunguzoktól, illetőleg tunguz-féle népektől, tehát nyugat felől vették át. ³⁾

E háromágú szigonymnak kiinduló centruma valószínűleg az Altai hegységben keresendő s nézetem szerint a vogul azt már mai hazájában kapta s így genetikus összefüggésbe a magyar háromágú szigonyokkal nem hozható.

A *többrágú* szuró szigonyok magyar alakjainak ismertetését HERMAN a keszthelyi ötágú makkos alakkal kezdi meg; ehhez csatlakozik a tihanyi hetes szigony, mely már köpüs megerősítésű, a balatoni nyolczas, melynek ágai szeges megerő-

folge der Dreizacke der Amur-Gegend, erstens der in Fig. 460 dargestellte Dreizack der Orotschen, dieser ist mit einem Zapfen befestigt, die Seitenzacken tragen die Widerhaken nach innen, der etwas längere mittlere Zack hat nach beiden Seiten solche; ¹⁾ über diese Form werden wir noch bei dem Fischspeere verhandeln. Uebrigens kennen wir auch eine zusammen geschweisste Form mit Hülsenbefestigung aus der Mündungsgegend des Amur-Flusses. Derselbe ist in Fig. 361 in Zeichnung zu sehen, welche nach dem Exemplare im Ethnographischen Museum der kais. russ. Akademie der Wissenschaften in St. Petersburg angefertigt wurde und aus der asiatischen Reise des damaligen Thronfolgers und jetzigen Zaren, Sr. Majestät NIKOLAUS II. stammt; eine ähnliche ist jedoch schon in dem durch МААК über die Amur-Gegend herausgegebenen Album publiziert. ²⁾ Die Giljaken besitzen gleichfalls einen Dreizack, den sie *tschack* heissen. Bei den Oltscha-Golden heisst er *dshogbo* und glaubt SCHRENCK, dass die Giljaken denselben von den Tungusen, beziehentlich einem den Tungusen ähnlichen Volke, also von Westen her übernommen haben. ³⁾

Das Ausgangscentrum für diese Dreizacke ist wahrscheinlich im Altai-Gebirge zu suchen, auch haben dieselben — meiner Meinung nach — die Wogulen erst in ihrem jetzigen Vaterlande erhalten und können selbe also mit den magyarischen Dreizacken in keinerlei genetischen Zusammenhang gebracht werden.

Die Beschreibung der magyarischen Formen der *mehrzackigen* Stechgabeln beginnt HERMAN mit der fünfzackigen und Zapfenverschluss zeigenden Form von Keszthely; dieser schliesst sich der Siebenzack von Tihany an, der schon mit einer Hülse befestigt wird, der Achtzack vom Balaton, dessen Zacken mit Nägeln befestigt sind und endlich die vierzackigen Formen vom

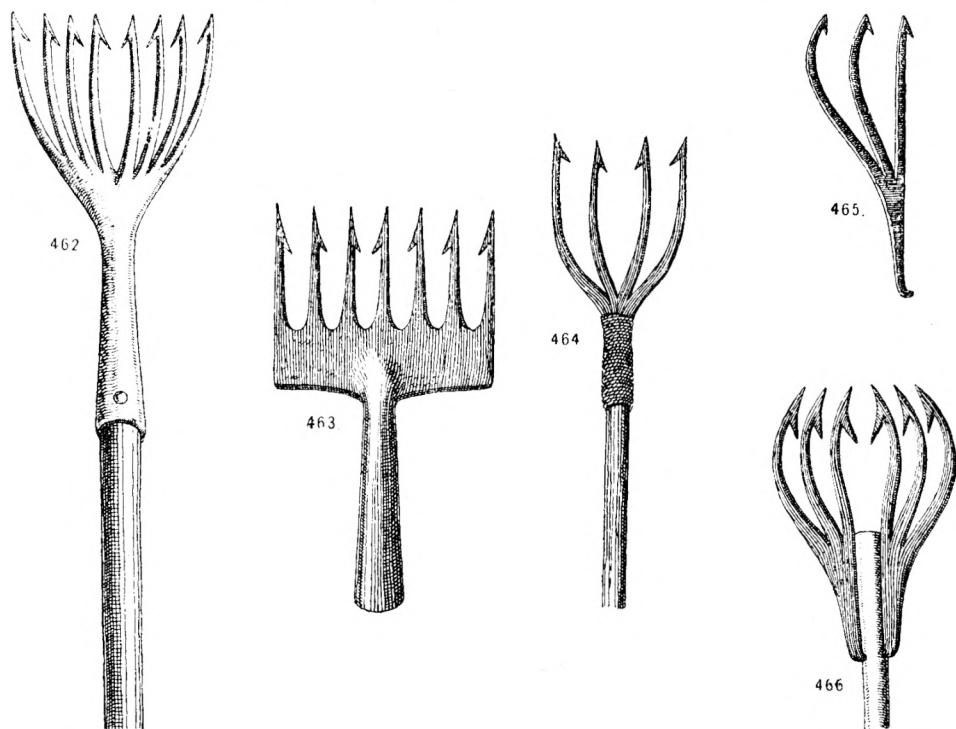
¹⁾ В. П. Маргаритовъ, III. tab. 7. fig. — ²⁾ МААК, V. tab., 3. fig. — ³⁾ SCHRENCK, III. B., 2. Lief. 537. 521. pag.

sítésűek s végül a velencei, mosztongai és pinnyédi négyágú alakok.¹⁾

Oroszországban a *sokágú* szigonyoknak megvan a maguk területük s ez az Északi Jeges-tenger és a Balti-tenger vízmedenczeit foglalja magában, Finnországgal egyetemben. Az ezen területről DANILEVSKIJ

Velence-See, von der Mostonga und von Pinnyéd.¹⁾

In Russland besitzen auch die Vielzacke ihr Verbreitungsgebiet, welches die Wasserbecken des Nördl. Eismeer und des Baltischen Meeres, sammt Finnland umfasst. — Die von diesem Gebiete durch DANILEWSKIJ als Typus mitgetheilte Fischgabel (Fig. 462) ist achtzackig, gehört zum

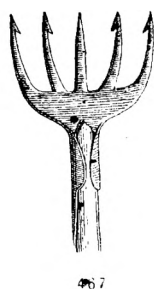

Sokágú szűrő szigonyok: 462. ábra. Északi Oroszországban (Danilevskij). — 463. ábra. A baskiroknál (Szabanyejev). — 464. ábra. Az Ural folyón (*Borodin). — 465–466. ábrák. Finnországban (Jankó). Vielzackige Stechgabeln: Fig. 462. Im Nördlichen Russland (Danilewskij). — Fig. 463. Bei den Baschkiren (Sabanjeff). — Fig. 464. Am Uralflusse (*Borodin). — Fig. 465–466 in Finnland (Jankó).

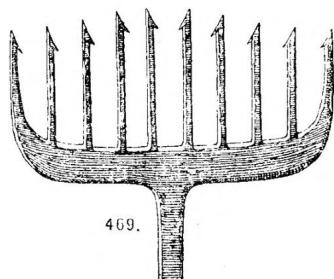
által typusként közölt szigony (462. ábra) nyolczágú, szűrő, befelé tekintő szakákkal, köpös nyéllel.²⁾ Kelet felé haladva ez alak az Uralig terjed, de a mennyiben az Ural gerince és az Irtys-Ob folyók közti terület orosz lakossága európai Oroszország ezen északi részéből származik, megtaláljuk még szórványosan az Ural hegy-

Stechen, besitzt nach innen gerichtete Widerhaken, und einen Stiel mit Hülsenbefestigung.²⁾ Nach Osten zu gehend ist diese Form bis an den Ural verbreitet, insofern jedoch die russische Bevölkerung des Gebietes zwischen dem Rückgrate des Ural und des Irtysch-Ob diesem nördlichen Theile des europäischen Russlands entstammt, finden wir dieselbe sporadisch

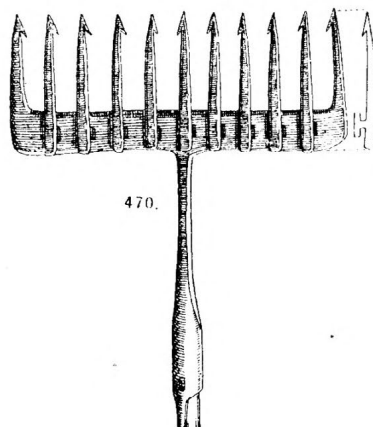
¹⁾ HERMAN, (1), 195. 344–349. — ²⁾ Иссл. о сост. рос. рыб. VII. 56. — Рис. Бѣл. и Лед. мор. рыб. А. II. 1.

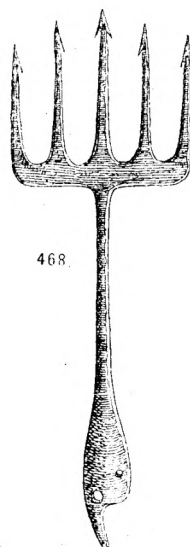
467

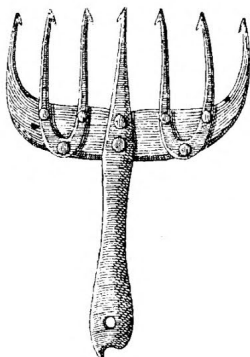
469.

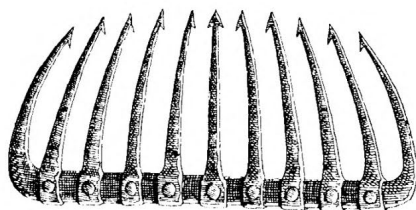
470.

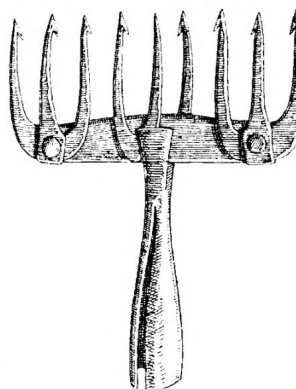
468.

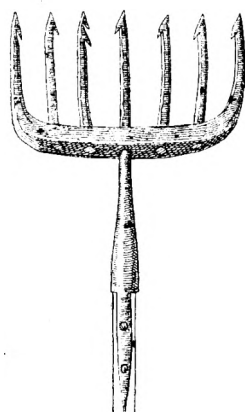
472

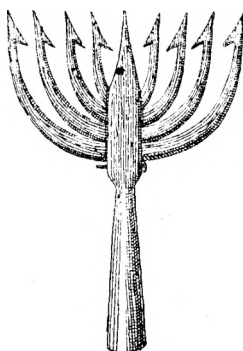
471.

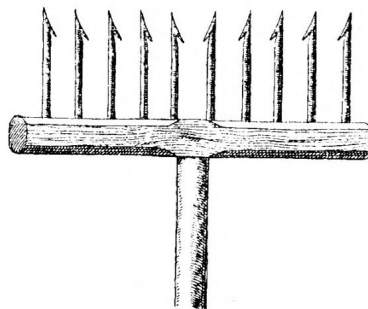
473

474

475

476

Sokágú szűrő szigonyok : 467—476. ábrák. Finnországban (Jankó).
 Vielzackige Stechgabeln : Fig. 467—476. Aus Finnland (Jankó).

ség keleti lejtőjén is, mint azt a Jekaterinburgi múzeum példányai és a SZABANYEJEV által¹⁾ a baskir földről közölt 463. sz. szigony igazolják. Innen huzódott le az Ural folyó mellé is az a *négyágú* alak, melyet a 464. ábrán mutatunk be.

Ez a *sokágú* alaktypus jellemzi azokat a finn szigonyokat is, melyeket a helsingforsi néprajzi múzeumban lerajzoltam. Ezek közül kétségtelenül legérdekesebb az, a melyet a 465. szám alatt mutatunk be a Ladoga tó mellől Kexholmból, mely makkos megerősítésű; a szigony összeállításához két ilyen vas kell, a rúd egyik oldalába az egyiket, másik oldalába a másikat erősítik be úgy, mint azt a 466. ábránk mutatja. A köpüs megerősítésűek közt találunk egységes forrasztásúakat, ilyen a kirvui, a nylandi (467. és 468. ábra) ötágú és a pielavesi-i (469. ábra) tízágú szigony; ezek közül a nylandi még hosszú nyakával tűnik ki; a szeges alakok közül a mienkkez hasonlít az a nyugati Finnországból (470. ábra) és Someroniemiből (471. ábra) való, melyeken minden ág külön van a tartóvashoz erősítve, ellenben új alakok azok, melyeken két-két ág, egy-egy patkóalakú vashól van kikovácsolva s úgy a tartóvasra rászögezve, minők a tavaslandi példányok, melyeket 472. és 473. számok alatt látunk; új továbbá az az alak is, a mely Kirvuból való s melynél (474. ábra) az ágak nem szegesek, hanem magába a tartóvasba vannak beverve. Végül új még a 475. ábrán bemutatott svéd alak, a melynél az oldalágak a középső ág tövéen átütött nyíláson vannak keresztül fűzve. — Sorozatunk utolsó példánya (476. ábra) az előzőktől abban tér el, hogy az ágak

auch an den östlichen Abhängen des Ural-Gebirges, wie dies die Exemplare des Museums zu Jekaterinburg und die durch SABANJEJEFF¹⁾ aus Baschkirien mitgetheilten Formen (s. Fig. 463) beweisen. Von hier zog die in Fig. 464 dargestellte *vierzackige* Form auch den Ural hinab.

Dieser *vielzackige* Formtypus charakterisiert auch jene finnischen Gabeln, die ich im Museum zu Helsingfors abzeichnete. Von diesen ist zweifelsohne diejenige die interessanteste, die wir unter der Zahl 465 aus Kexholm am Ladoga-See vorführen, und Zapfenbefestigung aufweist; zur Herstellung der Fischgabel bedarf es zweier solcher Eisen, die an beide Enden der Stange befestigt werden, derart, wie dies Fig. 466 zeigt. Unter den Formen mit Zapfenbefestigung giebt es auch aus einem Stücke geschweisste, solche sind die Fünfsacke von Kirvu, von Nyland (Fig. 467 und 468) und der Zehnzack von Pielavesi (Fig. 469); aus diesen ragt der von Nyland durch seinen langen Hals hervor, von den genagelten Formen gleicht dem unseren jene aus dem westlichen Finnland (Fig. 470) und aus Someroniemi (Fig. 471) stammende Form, an denen jeder Zack besonders an das Quereisen befestigt ist, neue Formen, sind diesen gegenüber jene, an denen je zwei Zacken aus je einem hufeisenförmigen Stück Eisengeschmiedet und an das Quereisen angenietet sind (s. Fig. 472 und 473). Eine neue Form ist ferner auch diejenige, die aus Kirvu stammt und bei welcher (Fig. 474) die Zacken nicht angenietet, sondern in das Quereisen eingesteckt sind. Neu ist endlich noch die in Fig. 475 dargestellte schwedische Form, bei welcher die seitlichen Zacken durch eine in die Basis des mittleren Zacks geschlagene Loch durchgesteckt sind. — Das letzte Exemplar unserer Serie (Fig. 476) weicht von den vorigen darin ab, dass die Zacken nicht in ein eisernes, sondern in ein hölzernes Querstück eingeschlagen sind. Nachdem die Fischgabel, unter

¹⁾ Сабанъевъ, (2), 121.

nem vas-, hanem fatartóba vannak beütve. — Minthogy a szigony *atrain* néven már a Kalevalában is szerepel, a finnek megkísérlették megállapítani, hogy ez alakok közül melyik az igazi kalevalai alak. A. O. HEIKEL a Kalevala néprajzi szerszámairól írt tanulmányában az általunk a 475. ábrán bemutatott svéd alakot tekinti kalevalainak, és pedig kilencz ággal,¹⁾ úgy a mint azt a mi ábránk mutatja, s ez az alak látható a finn Kalevala kiadás I. kötetében is.²⁾ A Kalevala II. kötetében azonban már az a makkos szigony szerepel, a melyet a 465. ábránkon mutatunk be s a melynek páros alkalmazását 466. ábránkon láthatjuk.³⁾

A sokágú szigonyok sajátos földrajzi elterjedését Oroszország északi részeiben, majd Finnországban, alig lehet másképp megmagyarázni, mint hogy oda nyugat felől került, abból a germán (skandináv) halászathól, melyben ezen alakok általánosan elvannak terjedve. Oroszország ezen alakja és a magyar sokágú szigonyok közt közvetlen kapcsolatot feltenni egyáltalában nem lehet s azt hiszem, a magyar alakok analogiáit is legalább részben ugyan csak a germánságnál (német) kell keresnünk s ebben az esetben a kapcsolat csak annyi, hogy úgy az északi orosz, mint a magyar közös forrásból kapta ez alakokat.

Látjuk tehát, hogy a magyar *szuró* szigonyok közül egyedül a legmagyarabb kétágú szigonyt tudjuk pontosan az orosz földről származtatni, míg a három és többágúak földrajzi elterjedése olyan sajátosságokat mutat, hogy hasonló magyar alakjainkat közvetlenül azokhoz kapcsolni nem lehet. Kétségtelennek látszik, hogy

der Benennung *atrain* schon im Kalewala vorkommt, versuchten die Finnen, zu bestimmen, welche dieser Formen die im Kalewala erwähnte ist. A. O. HEIKEL hält in seiner Studie über die im Kalewala vorkommenden ethnographischen Geräthe die in Fig. 475 dargestellte schwedische Form für die Kalewala-Fischgabel, und zwar mit neun Zacken, wie dies auch unsere Figur zeigt¹⁾ und diese Form ist auch im I. Bande der finnischen Kalewala-Ausgabe zu sehen.²⁾ Im II. Bande des Kalewala kommt jedoch schon die Fischgabel mit Zapfenbefestigung vor, die wir in Fig. 465 darstellen und deren paarige Anwendung in Fig. 466 ersichtlich ist.³⁾

Die eigenthümliche Verbreitung der vielzackigen Fischgabeln in den nördlichen Theilen Russlands und Finnlands lässt sich kaum anders erklären, als dass sie dorthin von Westen her gelangten, aus jener germanischen (skandinavischen) Fischerei, in welcher diese Formen allgemein verbreitet sind. Zwischen diesen Formen Russlands und den magyarischen vielzackigen Fischgabeln eine unmittelbare Verbindung vorauszusetzen, ist überhaupt unmöglich und glaube ich, müssen auch die Analogien der magyarischen Formen, wenigstens zum Theil, gleichfalls bei Germanen (den Deutschen) gesucht werden, auch besteht der Verband in diesem Falle einzig darin, dass sowohl Nordrussen wie Magyaren diese Formen aus einer gemeinsamen Quelle erhielten.

Es ist also ersichtlich, dass von den magyarischen Stechgabeln einzig der am meisten magyarische Zweizack mit Gewissheit von russischer Erde herrührt, während die geographische Verbreitung der Drei- und Vielzacke derartige Eigenheiten zeigt, dass es unmöglich ist, unsere ähnlichen magyarischen Formen unmittelbar an diese anzuknüpfen. Es erscheint also unbezweifelbar, dass ein Theil derselben weiter nach Westen zu verfolgt werden muss, doch ist auch gewiss, dass hiebei die Fischerei der

¹⁾ A. O. HEIKEL, 1. pag. 1. fig. — ²⁾ Kalevala I. fig. 4. — ³⁾ Kalevala II. fig. 46.

azok egy része nyugat felé nyomozandó tovább, de bizonyos az is, hogy figyelembe kell vennünk a törökség déli ágainak halászatát is, a melyről pedig alig van adatunk. Így p. o. BOGDANOV megmondja, hogy az Amu-Darjánál és Khivában a szigony *csoncshka* (чончха) általánosan elterjedt és kedvelt szerszám, de sajnos, a szigony leírását nem adja meg.¹⁾ Tudjuk, hogy a szigonyos halászat Lenkoran persza eredetű lakóinál is megvan, de hogy milyen alakú a szigony, a leírásokból nem tűnik ki.²⁾ MUNKÁCSI is említ ZENKER nyomán egy oszmanli ötágú szigonyt, a mi szintén azt bizonyítja, hogy ez irányban tovább kell nyomozni.³⁾ De ezenkívül ki kell terjeszteni figyelmünket az Altái törökjeinek szigonyaira is, melyekről adat szintén nem áll rendelkezésünkre s végül mindezen kutatásoknak meg kell teremteni az archaeologiai alapját, ez pedig ezen idő szerint csaknem lehetetlen feladat.

A szigonyok egyes jellegei.

A fentebbiekben a szigonyokat szerepük szerint vizsgáltuk, e helyütt egyes jellegeik szerint fogjuk azokat röviden ismertetni.

Megerősítés szerint a szigonyok köpüsek és makkosak; a makkos megerősítés volt az ősi, a köpüs az új; makkos megerősítést talált HERMAN a porosz földön élt ó-vendnél, találtunk mi Finnországban, a Volga mellett és az Amur mellékén; ethnikai értéke e jellegnek nincs.

Magyar szigonyaink vagy egy darabból valók, azaz *szilárd forrasztásúak* vagy több darabból valók, azaz *szegesek*; az első az általános, a második a ritkább;

nördlichen türkischen Stämme in Betracht gezogen werden muss, über die nur sehr spärliche Daten vorliegen. So z. B. bemerkt BOGDANOFF, dass am Amu-Darja und in Chiwa die Fischgabel *schontschcha* (чончха) ein allgemein verbreitetes und beliebtes Geräthe ist. Leider versäumt er es, dasselbe zu beschreiben.¹⁾ Auch wissen wir, dass das Fischstechen bei den aus Persien stammenden Bewohnern Lenkoran's vorkommt. — Welche Form jedoch ihre Fischgabel besitzt, geht aus den Beschreibungen nicht hervor.²⁾ Auch MUNKÁCSI erwähnt nach ZENKER eine fünfzackige Osmanli-Fischgabel, was darauf hinweist, dass auch in dieser Richtung weiter geforscht werden muss.³⁾ Ausserdem müssen wir unsere Aufmerksamkeit noch auf die Fischgabeln der Altaischen Türken hinlenken, über die uns gleichfalls keine Daten zu Gebote stehen und endlich muss allen diesen Forschungen eine archaeologische Basis untergelegt werden, eine zur Zeit beinahe unmögliche Aufgabe.

Einzelne Charaktere der Fischgabeln

Im Obigen untersuchten wir die Fischgabeln nach der ihnen zufallenden Rolle; an dieser Stelle wollen wir dieselben in Kürze ihrer Form nach besprechen.

Der Befestigungsart nach giebt es solche mit Zapfen- und solche mit Hülsenbefestigung. Die zapfige Befestigungsart war die urzeitliche, die Hülsenbefestigung ist neuzeitlich; die zapfige Befestigungsweise fand HERMAN bei den in Preussen wohnhaft gewesenen Alt-Wenden, ich in Finnland, am Wolgagestade und in der Amurgegend. Ethnischen Wert besitzt dieser Charakterzug nicht.

Unsere magyarischen Fischgabeln bestehen entweder aus einem Stück, sind also *massiv geschweisst*, oder sie bestehen aus mehreren Stücken, d. i. sind *genietet*; erstere Form ist die allgemeine, letztere

¹⁾ Богдановъ, 131. 132. — ²⁾ Протоколы зазд. Тифлисск. отд. 372. — ³⁾ MUNKÁCSI, (1), 50.

mindkettőt megtaláltuk az orosz területen s a szegesekre a finn anyag nyújtott klasszikus példákat.

Szaka tekintetében szigonyaink vagy *szakások* — s ez az általános — vagy *szakátlanok* — s ez a kisebbség. A keleten csak szakás szigonyokra akadtunk, szakátlanok csak a nyugati halászatokból ismeretesek.

A szigony ágakon rendesen csak *egy* szaka ül, kivéve a középső ágat, mely olykor mindkét irányban szakás vagyis két szakás. Ez az alak megvan úgy a nyugati, mint a keleti halászatokban. Szigonyaink egy csoportjában azonban (a nyaklókon) apró fejletlen *szakák egész sora* ül fűrészszerűen az ágakon s ennek hasonmásai csak a nyugatról ismeretesek.

A szakák alakját tekintve vagy *hegyesek*, vagy *körömszakások*; e jellegre a külföldiek nem ügyeltek, s a külföldről ismert szakák mind hegyeseknek látszanak, ép úgy mint a magyar körömszakáról kiadott rajzok is.

Az *ágak száma* szerint szigonyaink orosz-földi elterjedését csak az imént mutattuk be s ott utaltunk azokra a hézagokra is, melyek ismereteinkben vannak.

Mindezen jellegek közül tehát ethnikai értékűeknek az ágak száma és a szakák elhelyezése, száma és alakja vagy teljes hiánya tekinthetők.

A szigonyok használata.

A magyar halász a szigonyozást a szerint, hogy látja-e a halat vagy sem, szemre

die seltenere; beide fanden sich auf russischem Gebiete, für die genieteten bot das finnische Materiale classische Beispiele.

In Bezug auf die Widerhaken sind unsere Fischgabeln entweder solche mit oder ohne diese. Erstere bilden die Allgemeinheit, letztere die Minderheit. Im Oriente fanden sich bloss Formen mit Widerhaken und sind solche ohne diese, bloss aus den westlichen Fischereien bekannt.

An den Zacken der Fischgabeln sitzt meist nur *ein* Widerhaken, ausgenommen den mittleren Zack, der manchmal nach beiden Richtungen hin widerhakig ist. Diese Form kommt sowohl in den östlichen, wie in den westlichen Fischereien vor. In der einen Gruppe unserer Fischgabeln (derjenigen zum Kiemenerfassen) sitzt jedoch *eine ganze Reihe* kleiner, unentwickelter Widerhaken sägezahnförmig an den Zacken und sind Analogien dieser Formen bloss aus dem Westen bekannt.

Die Form der *Widerhaken* betreffend können dieselben entweder *spitzen-* oder *klauenartig* sein; ein Charakter, den man in Ausland unbeachtet liess, wesshalb auch die aus dem Auslande bekannten alle spitz erscheinen, ebenso wie die von den magyarischen klauenförmigen Widerhaken gegebenen Zeichnungen.

Was die Anzahl der Zacken anbetrifft, so haben wir die Verbreitung unserer Fischgabelformen in Russland soeben nach diesem Charakterzug dargestellt und auch dort, auf die Lücken hingewiesen, die in unseren diesbezüglichen Kenntnissen klaffen.

Von allen diesen Charakteren können also als solche, die ethnischen Werth besitzen die Anzahl der Zacken und die Anordnung, Zahl, Form oder der vollständige Mangel der Widerhaken bezeichnet werden.

Verwendung der Fischgabeln.

Der magyarische Fischer betreibt das Fischstechen, je nachdem er den Fisch sieht

vagy vaktában űzi; a szigonyozás ideje szerint pedig az lehet nappali vagy éjjeli, s ez utóbbi esetben vagy a vékonyra hasgatott vörösfenyővel, világlóval, vagy a nyírfa zsiros kérgéből sodort tidóval világítják meg a víz tükrét. A nappali szigonyozást űzik a partról, a vízbe gázolva, vagy csolnokról; az éjjeli szigonyozást azonban HERMAN csak a partról és a vízbe gázolva ismerteti, a csolnokról űzött éjjeli szigonyozást az országban ő nem figyelte meg.¹⁾

SCHENK JAKAB azonban, aki, mint láttuk, a vajai rét halászatát ismertette s ott a csapathálót konstataálta, a vajai réten megtalálta a csolnokról űzött éjjeli szigonyozást is, melyet a következőképen ír le: «Éjjel felszáll három ember a csolnakra, az egyik a hajó orrában foglal állást, szurásra készen tartva a szigonyt, mellette a másik égő nádesutakkal világítja meg a vizet, a harmadik a tolórudat látja el. A csuka a fény láttára megáll és bámul, a halászt alig láthatja s mielőtt elmenekülhetne, már elérte a sasszemű szigonyos halálos csapása.»²⁾

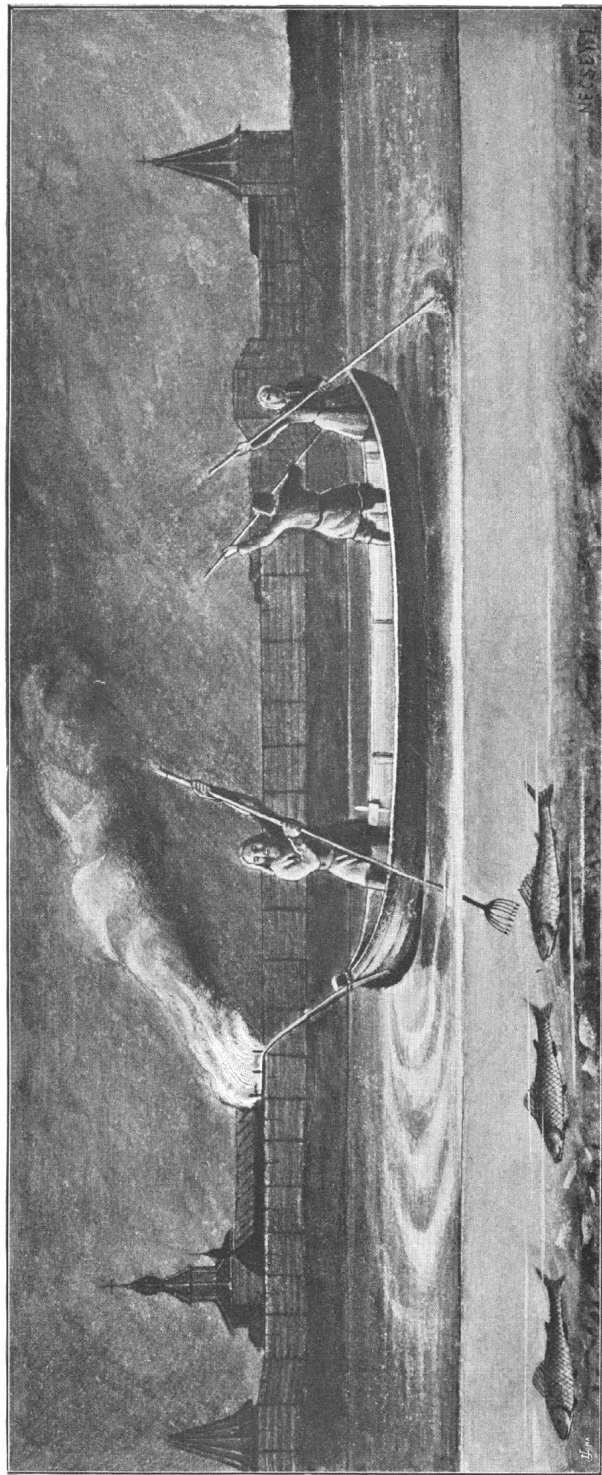
SCHENK a nappali szigonyozást «internacionális»-nak mondja, ellenben az éjjeli szigonyozásról azt állítja, hogy az a vajai réten kívül «csak a székelly szigonyosoknál van meg.» Bár SCHENK nem idézi forrásait, a melyekre a HERMAN által felsorolt szigonyozási módok internacionális voltát alapítja, de tény az, hogy a nyugoti és keleti halászati munkák igazat adnak neki; de már az, a mit az éjjeli szigonyozásról s különösen a vajai réten csolnokról űzött éjjeli szigonyozásról mond

oder nicht, mit Berechnung oder blindlings, bei Tage oder bei Nacht. Im letzteren Falle wird der Wasserspiegel entweder durch dünn zerspaltene Streifen der Rothkiefer, mit Fackeln oder mit der aus der fetten Rinde der Birke gedrehten, *tidó* genannten Fackel beleuchtet. Das Stechen bei Tage wird vom Ufer aus, durch Hineinwaten oder vom Kahne herab betrieben; das Stechen bei Nacht beschreibt HERMAN bloss vom Ufer aus und durch Hineinwaten; das vom Kahne herab bei Nacht betriebene Fischstechen hat er im Lande nirgends beobachtet.¹⁾

JAKOB SCHENK, der, wie wir uns noch erinnern, die Fischerei des Vajaer Riedes beschreibt und ebendasselbst das Trupnetz constatierte, fand dort auch das vom Kahne herab betriebene nächtliche Fischstechen vor, das er wie folgt beschreibt: «Des Nachts begeben sich drei Mann auf den Kahn, der eine nimmt an der Spitze des Kahn's Stellung, die Fischgabel zum Stosse bereit haltend; neben ihm der andere, beleuchtet das Wasser mit einem brennenden Rohrbüschel, der dritte versieht die Schieb'stange. Beim Anblick des Glanzes bleibt der Fisch stehen und gafft. Den Fischer vermag er kaum zu sehen und noch bevor er sich zu retten vermöchte, erreicht ihn von der Hand des scharfsichtigen Gegners der Todesstoss.»²⁾

SCHENK erklärt das Fischstechen bei Tage für «international» und im Gegentheil hiezu über die nächtliche Fischerei, dass dieselbe, ausgenommen auf der Vajaer Wiese, «einzig noch bei den Székeln erhalten blieb». Obwohl SCHENK seine Quellen, auf welche er das internationale Vorkommen der durch HERMAN angegebenen Arten der Stechfischerei basiert, nirgends angiebt, ist doch Factum, dass ihm die Werke über die westliche und östliche Fischerei gleich Recht geben, jedoch schon das, was er über das Fischstechen bei Nacht und besonders über das auf der Vajaer Wiese betriebene nächtliche Fischstechen bemerkt,

¹⁾ HERMAN, (1), 341. 343. 486—493. 516—526. — ²⁾ SCHENK, II. 12. 8.

477. ábra. Éjjeli szigonyozás Oroszországban (Danilevskij).
Fig. 477. Nächtliches Fischstechen in Russland (Danilewski j).

épen nem áll s erről SCHENK ugyan azon munkákból győződhetett volna meg, amelyekből a HERMAN által felsorolt módszerek internacziionalis voltát megállapította. Felemlíti azt ép úgy v. D. BORNE,¹⁾ mint H. DE LA BLANCHÈRE,²⁾ leírja és képen bemutatja DANILEVSKIJ, kinek képét a vajai réten űzött halászat illusztrálására 477. ábránkon mutatjuk be, továbbá SZABANYEJEV³⁾ és minden orosz kézikönyv, a finn irodalomban KLAMI⁴⁾ sőt ezt a finn halászatot leírtam már én is magyarul is 1893-ban az Ethnographiá-ban.⁵⁾ A csolnokról való éjjeli szigonyozás tehát épen olyan internacziionalis egész Európában, mint akár a partról való nappali szigonyozás.

De ezen internacziionalis éjjeli szigonyozás és a magyar közt van különbség mégis és ez az, hogy míg a vajai rét halász az égő nádesutakat kézben tartja, addig

az európai halász annak számára a csolnak orrára vaskosarat készít; ennek a vaskosárnak francia alakját rajzban BLANCHÈRE, az orosz és finn alakját 478. ábránkon mutatja be. Ez a tűztartó vaskosár eddig nem került elő a magyar halászatból.

Egyébként az, hogy az éjjeli szigonyozáshoz világítanak, csak Európában internacziionalis; BOGDANOV leírja, hogy az Amu-Darja törökjei a csolnokról éjszakának ide-

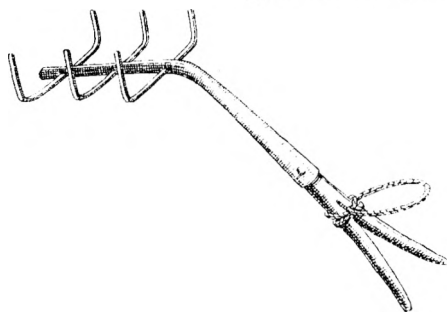
steht durchaus nicht und hätte sich SCHENK hievon aus eben den Werken überzeugen können, aus denen er das über das internationale Vorkommen der durch HERMAN angeführten Fischstecharten Vorgebrachte schöpfte. Diese Art zu fischen wird nämlich ebenso bei v. D. BORNE¹⁾ wie bei H. DE LA BLANCHÈRE²⁾ beschrieben und bei DANILEVSKIJ, dessen Bild wir zur Illustrierung des Fischens auf der Vajaer Wiese in Fig. 477 darstellen, beschrieben und abgezeichnet. Ferner beschreiben dieselbe SABANYEJEFF³⁾ und die russischen Handbücher der Reihe nach, in der finnischen Literatur KLAMI,⁴⁾ was mehr, diese finnische Fischerei habe ich selber sogar magyarisch beschrieben (Ethnographia, 1893).⁵⁾

Das nächtliche Fischstechen vom Kahne herab ist daher in ganz Europa ebenso international wie das Fischstechen bei Tage und vom Ufer aus.

Zwischen diesem internationalen nächtlichen Fischstechen und dem magyarischen besteht dennoch ein Unterschied, der, dass während der Fischer von der Vajaer Wiese

das brennende Rohrbüschel in der Hand hält, die europäischen Fischer für den Feuerbrand an der Spitze des Kaines einen eisernen Korb anbringen. Die französische Form dieses eisernen Korbes giebt BLANCHÈRE, die russische und finnische Form ist in Fig. 478 dargestellt. Derartige eiserne Körbe für den Feuerbrand sind aus Ungarn bislang unbekannt.

Uebrigens ist die Benützung von Bränden zur nächtlichen Stechfischerei bloss in Europa international; BOGDANOFF beschreibt dem gegenüber, dass am Amu-Darja die Türken zur Nachtzeit eben so sicher

478. ábra. Tűztartó kosár a szigonyozáshoz (Jankó).

Fig. 478. Feuerbrandkorb zum Fischstechen (Jankó).

¹⁾ M. v. D. BORNE. 535. — ²⁾ H. DE LA BLANCHÈRE, pharillon, farillon. — ³⁾ Сабаньева, (1), II. 126. pag. 32. fig. — ⁴⁾ KLAMI, 4. pag. — ⁵⁾ Ethnographia, 1893., 58.

jén épúgy szigonyoznak, mint az oroszok, de világítót nem használnak.¹⁾ Vajjon az ég oly csodálatosan tiszta-e, vagy annak a karakalpaknak a szeme lát-e oly csodálatosan, hogy arra ott nincs szükség?

A dárdaszigony.

HERMAN a *dárdaszigonyok* ismertetését a kőkorszaki barlangokban talált példányok bemutatásával kezdi s ezek összehasonlító tanulmányából arra az eredményre jut, hogy a szigonyok « legősbibb formája az egyágú u. n. *dárdaszigony* volt, mely kétféleképen fejlődhetett, t. i. a szakák és az ágak tekintetében ». Majd bemutat egy bronzkori dárdaszigonyt a Lago di Garda czölöpépítményeiből s kimutatja, hogy ennek pontos mása makkos megerősítéssel ma is él Kun-Szent-Márton halászsága kezén, míg köpüs megerősítéssel megvan a székelységnél is.²⁾

Ezeknek pontos analógiáit felmutatni nem tudjuk, de nem is azért említjük fel a *dárdaszigonyt*, mintha eredetét akarnók megvilágítani, hanem azért, mert HERMAN azon föltevését, hogy a többágú szigony az egyágúból keletkezett, találó példával tudjuk igazolni. A háromágú szigonyok során megismerkedtünk az oroszok háromágú szigonyával; láttuk, hogy annak vasa három darabból áll; a két oldalsó ág makkos, a középső hegyes s úgy ütlik a nyélbe. Már most MARGARITOV e szigony használatáról elmondja azt, hogy noha rendesen háromágú, de használják kétágúan is úgy, hogy középső ágát el-

stechen wie die Russen, ohne sich hierbei der Fackeln zu bedienen.¹⁾ Wer wüsste anzugeben, ob der Himmel so wunderbar rein ist, oder das Auge des Karakalpaken so bewunderungswürdig scharf sieht, dass sie der Fackeln entbehren können?

Der Fischepeer.

HERMAN beginnt die Verhandlung der *Fischepeer* mit der Vorführung der in neolithischen Höhlen gefundenen Exemplare und gelangt aus dem vergleichenden Studium derselben zu dem Resultate, « dass die älteste Form der Fischgabel der monoxyle, sogenannte *Fischepeer* war, der sich auf zweierlei Art entwickeln konnte, nämlich sowohl in Bezug auf die Widerhaken als auch der Zacke. » Sodann führt er einen Fischepeer aus der Bronzezeit vor, der in den Pfahlbauten des Lago di Garda gefunden wurde und beweist, dass eine genaue Copie dieses Fundes sammt der eigenartigen Zapfenbefestigung in der Hand der Fischer von Kún-Szent-Márton auch heute noch lebt, mit Hülsenbefestigung aber auch bei den Székclern vorkommt.²⁾

Genaue Analogien dieser Fischepeer lassen sich nirgends auffinden, doch erwähnen wir derselben nicht deswegen, als ob wir ihren Ursprung beleuchten wollten, sondern bloss, weil wir im Stande sind, die Hypothese HERMAN's, dass sich die mehrzackigen Fischgabeln aus der einzackigen entwickelten, mit einem treffenden Beispiele belegen zu können. Bei Verhandlung der dreizackigen Fischgabeln wurden wir mit dem Dreizack der Orotschonen bekannt; sahen, dass das Eisen desselben aus drei Stücken besteht; die beiden Seitenzweige Zapfen besitzen; der mittlere Zweig ist dabei spitz und wird in den Stiel geschlagen. MARGARITOFF erzählt nun über den Gebrauch dieses Geräthes, dass, obwohl dasselbe dreizackig

¹⁾ Богдановъ, 131. 132. — ²⁾ HERMAN, (1), 36. 37. 191. 342.

hagyják, a mikor is aztán az alak nem más, mint a finn *kirvui* makkos szigony őse, sőt használják egyágúan is úgy, hogy a két oldalát hagyják el s csak a középső marad meg, a mi pedig nem más, mint a *dárdaszigony*.¹⁾ Ezt az egyágú dárdaszigonyt a giljakok is használják, *tugngy*-nak nevezik és SCHRENCK szerint ez az igazi giljak halászószerszám, míg a háromágú szigony átvétel.²⁾

Ez az alak tehát az élő ethnographiából ténynyel igazolja azt, a mit HERMAN azarchaeológiából csak feltesz, mert ugyanazon nép egy és ugyanazon szerszámán konstatálhatjuk, hogy az egyágú dárdaszigonyból miként keletkezik a többágú szigony.

ist, es auch zweizackig verwendet wird, so dass man den mittleren Zack weglässt, wobei dann diese Form zu nichts anderem, als zur Urform der finnischen, zapfig befestigten Fischgabel wird; ja sogar einzackig wird sie benützt, derart, dass man die beiden Seitenzweige weglässt und nur der mittlere Zack erhalten bleibt, was dann nichts anderes als ein *Fischspeer* ist.¹⁾

Dieser einzackige Fischspeer wird auch durch die Gijaken benützt, *tugngy* benannt und ist derselbe nach SCHRENCK als das eigentliche Fischereigeräth der Giljaken anzusehen, und der Dreizack bloss eine Entlehnung.²⁾

Diese Form rechtfertigt also mit einem Factum das, was HERMAN aus der Archäologie bloss hypothetisch schöpft, weil wir an einem und demselben Geräthe eines einzigen Volkes constatirten, wie aus dem einspiessigen Fischspeer die mehrzackige Fischgabel entsteht.

¹⁾ В. П. Марциповъ. 19. pag. III. tab. 7. fig. — ²⁾ SCHRENCK, III. B., 2. Lief., 537. 521. pag.

XI. A HORGÁSZAT.

Abból az óriás anyagból, melyet HERMAN a horgászat fejezete alatt tárgyal, nem vehetünk külön elő minden egyes horgot, a mit csak a kőkorszaktól kezdve a mai napig hazánkban kimutat, mert ehhez összehasonlító anyagunk kevés, hanem az egész anyagból kiválasztjuk azokat, melyeknek néprajzi vonatkozásuk van és a melyeknek eredetét pontosan kimutathatjuk. Két szerszámnak, a *kuttyogató*-nak és a *vízára való uszó horog*-nak néprajzi jellegét már HERMAN is hangsúlyozta s így ezekkel feltétlenül foglalkoznunk kell. A cigánynak vadrózsa *tüskéből* készült horga arra kényszerített, hogy a *fa- és az összetett horgok*-kal foglalkozzam s ez rávezetett a *lábóhorog* eredetének megfejtésére. Megemlékezünk a *peczek*-ről is, noha nincs meg a magyar halászatban, azért, mert megtaláltuk élő alkalmazásban egy török nép kezén, mert a magyar *peczek* szószintén török eredetű.¹⁾

A halpeczek.

«A diluvialis korszakból ki van mutatva a *halpeczek*, a halászhorog tulajdonképeni őse. E végtelenül egyszerű halászszerszám

XI. ANGEL-FISCHEREI.

Aus dem riesigen Materiale, das HERMAN unter dem Capitel Angelfischerei behandelt, lässt sich nicht jede einzelne Angel, die er vom Bronzezeitalter an bis auf den heutigen Tag aus unserem Vaterlande aufgezählt, für sich besonders vornehmen, da wir hiezu zu wenig vergleichendes Materiale haben, sondern wir nehmen aus dem gesammten Materiale dasjenige heraus, das ethnographische Beziehungen besitzt und dessen Ursprung sich genau bestimmen lässt. Den ethnographischen Charakter des *Quackholzes* (*kuttyogató*) und der *Hausen-Schwimmangel* betont auch HERMAN und müssen wir uns mit diesen unbedingt beschäftigen. Die aus einem *Rosendorne* verfertigte *Angel* des Zigeuners nöthigte mich, mich mit den *Holz- und zusammengesetzten Angeln* zu beschäftigen und dies führte mich zur Erklärung der Herkunft der *Sumpfteigangel* (*lábóhorog*). Auch wollen wir uns des *Angelflockes* (*peczek*) erinnern, welcher heute in der Hand der Magyaren nirgends vorkommt, und zwar darum, da wir sie ihn einem türkischen Volke in lebendigem Gebrauche fanden und das magyarische Wort *peczek* gleichfalls türkischen Ursprungs ist.¹⁾

Der Angelflock.

«Der *Angelflock* ist schon aus der Diluvialperiode bekannt und als der eigent

¹⁾ HERMAN, (1), 230.

azonban nem kizárólagosan az őskoré, mert való, hogy Németország, jelesen az északi rész számos helyén, a gyermekvilág ma is peczekli a halat; ez az analogia biztosítja helyes magyarázatát. A halpeczek használata nagyon egyszerű; olyan, mint a szerszám maga. A halász az alkalmas csalt, például a gilisztát reáruhazza a *peczekre* s az egészet úgy köti zsinórra, hogy a kötés a *peczek* derekára esik. A hal hosszában falja be s természetesen, hogy a legkisebb megrántás már keresztbe fekteti a *peczket* s a hal rajtevesztett.»¹⁾

A *peczek*, mint ilyen értelemben vett halászó szerszám, a magyarban már nincs meg, de a szó halászati alkalmazásban máig is él s MUNKÁCSI kimutatja róla, hogy török eredetű: «Ugyancsak török eredetű a *peczek* szó, mely az öreghaló kijáró kötelén keresztbe alkalmazva arra való, hogy a csolnakba akasztva a hálót a partra kihozza, a nélkül, hogy tartani kellene.... (A magyarban előfordul még *poczok*, *böczek* alakban is.)... Eredeti példaképeik: a kojbal *bōzēx*, kondini tatár *bōzux*=nagel, altáji tatár *pōzuj*, *pōzik*=szeg, *podojo*=horog, kamó. A magyar alak c-je a kimutatott török alakok z-jének s-féle változatából magyarázható (v. ö. magyar *keczele*: latin *casula*; magyar *kaszúr*, *koczor*: szerb *koszor*).»²⁾

Hogy ez a *peczek* csakugyan halászó szerszám s neve csakugyan török eredetű, bizonyítja SZJEROSEVSKIJ, a ki a csontpeczket a jakutoktól mutatja ki, kiknél maig is halászszerszámul szolgál: «A ver-

liche Vorläufer des Angelhakens anzusehen. Dieses unendlich einfache Fischergeräth gehört jedoch nicht ausschliesslich den Urzeiten an, denn es ist bekannt, dass an vielen Orten, besonders des nördlichen Deutschland, die Kinder die Fische auch heute noch pflöcken; diese Analogie verbürgt für die richtige Erklärung. Der Gebrauch des Angelpflockes ist überaus einfach, wie das Geräth selbst. Der Fischer zieht den geeigneten Köder, z. B. einen Regenwurm auf den *Angelpflock* und bindet das Ganze derart an eine Schnur, dass der Knoten auf die Mitte des Angelpflockes fällt. Der Fisch verschluckt denselben der Länge nach, doch stellt sich derselbe bei der kleinsten Bewegung in die Quere und der Fisch ist verloren.»¹⁾

In diesem Sinne genommen ist der Angelpflock als Fischgeräth im Magyarischen nicht mehr vorhanden, in unserer Fischer-sprache lebt jedoch das Wort als solches fort und MUNKÁCSI zeigte, dass es türkischen Ursprunges ist: «Gleichfalls türkischen Ursprunges ist das Wort *peczek* für die Zwinge, die an dem Zugstricke des grossen Zugnetzes angebracht, dazu dient, das Netz damit an den Kahn zu hängen um es, ohne Anfassen, an das Ufer bringen zu können... (Im Magyarischen kommt es auch noch in den Formen *poczok*, *böczek* vor)... Die originalen Synonyma sind: das kojbalische *bōzēx*, Kondin tat. *bōzux* = nagel; Altai tat. *pōzuj*, *pōzik* = nagel, *podojo* = angel, haken. Das c der magyarischen Formen ist aus der Umwandlung des z-es der türkischen Formen in s erklärlich (vergl. das magyar. *keczele*: latein. *casula*; magyar. *kaszur*, *koczor*; serb. *koszor*).»²⁾

Dass der Angelpflock wirklich ein Fischereigeräth und die magyarische Benennung *peczek* türkischen Ursprunges ist, beweist SJEROSEFSKIJ, der Angelpflockchen aus Knochen von den Jakuten vorführt, bei denen sie bis heute als Fischereigeräth benützt werden. «Im Bezirke von Wercha-

¹⁾ HERMAN, (1), 38. — ²⁾ MUNKÁCSI, (1), 41.

khajani területben még 1881-ben láttam egy igen kezdetleges csonthorgoskát, melyet vashorog híjján a nalim fogására használtak. Ez egyenes, $1\frac{1}{2}$ hüvelyk hosszú csontpálczika volt, mindkét végén kihegyezve; a szőrfonalat közepére kötötték és a horgot úgy csalizták fel, hogy a hal azt könnyen elnyeli, de mihelyt a fonalat feszíteni kezd, a csontocska torkán keresztül megakad s behatol abba hegyes végével.»¹⁾

Jan sah ich noch im Jahre 1881 eine überaus primitive Knochenangel, die in Ermangelung einer eisernen Angel zum Fange des Nalim benützt wurde. Es war dies ein gerades, $1\frac{1}{2}$ Zoll langes, an beiden Enden zugespitztes Knochenstäbchen; der aus Haren gedrehte Faden wurde an die Mitte gebunden und die Angel derart aufgeködert, dass der Fisch dieselbe leicht verschlingen kann. Sobald er jedoch an dem Faden zu ziehen beginnt, bleibt ihm das Knöchelchen über quer in der Gurgel stecken und durchsticht ihm mit der Spitze dieselbe.»¹⁾

A horgok fejlődéstörténetéhez.

A horgok fejlődéstörténetének első korszaka kétségtelenül az a *csont* és *fapeczek*, melyet az előző szakaszban ismertettünk. Oroszország óriás birodalma azonban s különösen a velünk rokon népek ethnographiája zárt sorozatban tárja fel előttünk a horog egész fejlődéstörténetét. Kiindulunk onnan, ahonnan HERMAN is kiindult, a RETZIUS által felfedezett összetett finn horogból, mely egy darab fából és egy darab csontból van összeűtve s Kuopio vidékéről való.²⁾

Ennek az alaknak egy feltűnően érdekes sorozatát találtam meg a helsingforsi finn néprajzi múzeumban. A sorozat első tagja (479. ábra) nem összetett, egyszerűen fahorog, de az a nevezetes rajta, hogy két ága egyformán hosszú és egyformán hegyes; sajnos ennek felhalozásáról semmit sem tudunk, de hogy a rajta levő kötés eredeti, következik abból, hogy egyik ágán sincs rovás, a melybe a zsinór

Zur Entwicklungsgeschichte der Angeln.

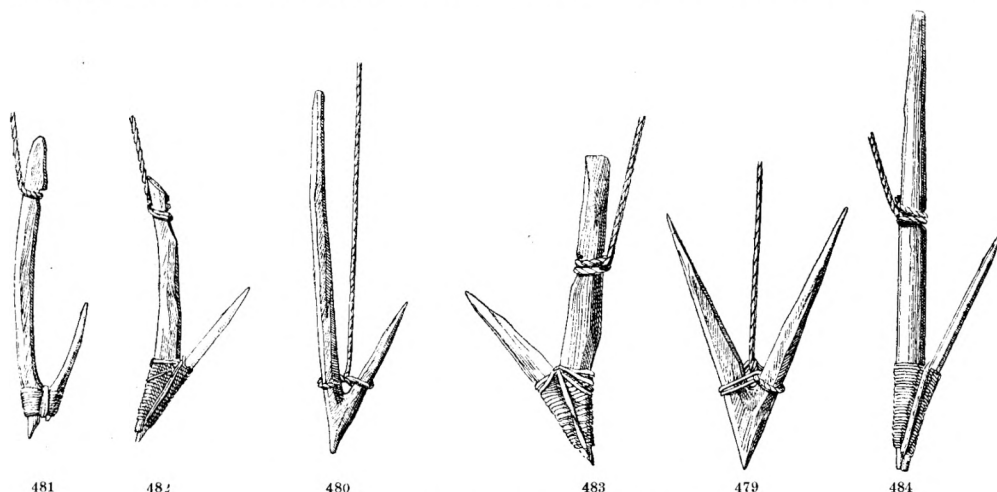
Die erste Etappe in der Entwicklungsgeschichte der Angeln ist zweifelsohne jenes aus Knochen oder Holz verfertigte Angelpflöckchen, das wir im Vorigen beschrieben haben. Das riesige russische Reich, und besonders die Ethnographie der mit uns sprachlich verwandten Völker legen jedoch die ganze Entwicklungsgeschichte der Angeln in geschlossenen Serien vor. Wir gehen dabei vom Ausgangspunkte HERMAN's, der durch RETZIUS entdeckten zusammengesetzten finnischen Angel aus, die aus einem Stückchen Holz und einem Stückchen Knochen zusammengesetzt ist und aus der Gegend von Kuopio herrührt.²⁾

Im Ethnographischen Museum zu Helsingfors fand ich nun eine auffallend interessante Serie dieser Form. Das erste Glied der Serie (Fig. 479) ist nicht zusammengesetzt, sondern eine einfache Holzangel, jedoch ist daran nennenswerth, dass die beiden Zweige derselben gleich lang und gleich spitzig sind; über das Beködern derselben ist uns leider gar nichts bekannt, dass jedoch der darauf befindliche Knoten ursprünglich ist, folgt daraus, dass an keinem der Zweige Kerbe zu sehen sind, in welche die Schnur hineinpassen würde.

¹⁾ Сѣрошевскій, I. 402. — ²⁾ G. RETZIUS, 106. 182. pag. 32. fig.

beillenék. A 480. számú alakunk szintén egyszerű fahorog Viitisaari-ból, de ismét róvás nélkül s ugyan olyan hurkolással, minőt az előző példányon láttunk. A fejlődés egy további fokát mutatja a 481. és 482. számú két horog; ezek már összetettek és pedig fából és csontból; mindkettőnél a szár végén róvás van s ebbe illik bele a felfüggesztő zsinór; a kettő közt nagy különbség van a szár és ág hajlásában; az elsőnél, mely Pielavesiből való, az ág gyengén a szárhoz hajlik, a máso-

Unsere Form 480 ist gleichfalls eine einfache hölzerne Angel aus Viitisaari, jedoch wiederum ohne Einkerbung und mit derselben Schlinge versehen, wie wir sie am vorhergehenden Exemplare beobachteten. Einen weiteren Entwicklungsgrad zeigen die Angeln 481 und 482; diese sind schon zusammengesetzt, und zwar aus Holz und Knochen; an beiden befinden sich am Ende des Stieles Einkerbungen, in welche die Schnur zum Aufhängen hineinpasst, zwischen diesen besteht eine grosse Differenz im Buge zwischen Stiel und Dorn; bei der ersten, die aus Pie-

479—484. ábra. A finn fahorog fejlődése (Jankó).

Fig. 479—484. ábra. Entwicklung der Finnischen Holzangel (Jankó).

diknál, mely Jämijärviből való, az ág a szártól elhajlik. A 483. számú horog az előzővel teljesen egyezik alakilag, de különbözik abban, hogy ága hasított csontból való. Végül a 484. számú alaknál már a csontot hegyesre csiszolt sárgaréz drót helyettesíti, de szaka nélkül s az ősi állás és kötés megtartásával, s ez az átmenet a vashorgokhoz, a fa és csont korszakából a fémek korszakába. Ezek közül RETZIUS csak a 481. számú alakot mutatja be.

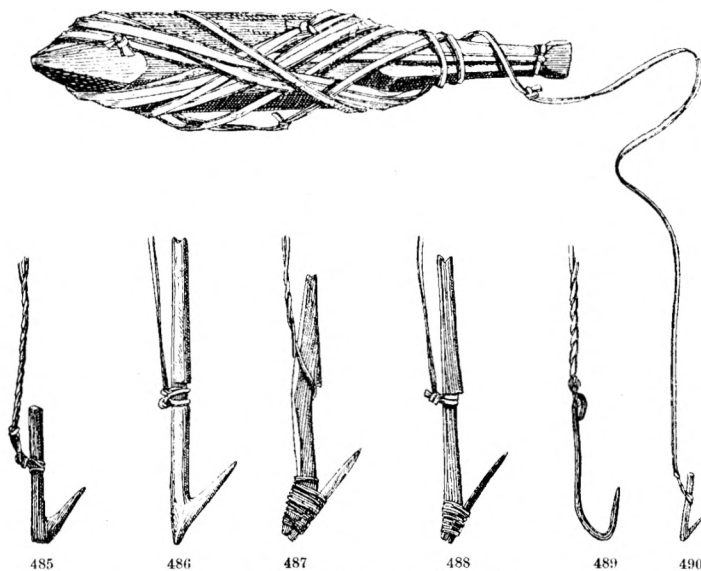
A finn horgok e sorozata még érdekesebbé válik az által, hogy ugyanezen so-

lavesi stammt, neigt sich der Dorn schwach gegen den Stiel zu, bei der zweiten, die aus Jämijärvi stammt, ist der Dorn vom Stiele abgewendet. Bei der Form 484 endlich wird der Knochen durch einen spitzig polierten Messingdraht vertreten, jedoch ohne Widerhaken und mit Beibehaltung der uralten Form und Bindart, und dies ist der Uebergang zu den eisernen Angeln, aus dem Zeitalter des Holzes und der Knochen in dasjenige der Metalle. Von diesen führt RETZIUS bloss die Form 481 vor.

Diese Serie von finnischen Angeln wird dadurch noch interessanter, dass ich eben diese Serie, sammt einigen fehlenden Gli-

rozatot némely hiányzó taggal együtt teljesen hasonló alakokban megtaláltam az osztjákoknál. Az osztják fahorgot *panne* névvel együtt már FINSCH is felemlíti,¹⁾ de aztán többet nem is mond róla. SOSZTAKOVICS a narymi halászat leírásában ezeket mondja róla: «a *luma* hosszú farestkötél, melynek egyik végén fahorog van, másik végén fabunkó uszik. A horogra apró halat huznak fel s a szerszá-

dern in vollkommen ähnlichen Formen auch bei den Ostjaken auffand. Der ostjakischen Angel erwähnt schon FINSCH unter dem Namen *panne*,¹⁾ ohne darüber weiteres zu sagen. SCHOSTAKOWITSCH bemerkt in seiner Beschreibung der Fischerei von Narym darüber Folgendes: «Das *luma* ist ein langer Strick aus Holzfasern, an dessen einem Ende sich eine hölzerne Angel befindet, während am anderen ein Holzklumpen schwimmt. An der Angel werden kleine Fische befestigt und so-

485—490. ábra. Az osztják fahorog fejlődése (Jankó).
Figg. 485—490. Entwicklung der ostjakischen Holzangel (Jankó).

mot így a tóba vetik. A csuka, a *luma* rendes áldozata, befalja a halat s vele együtt a horgot, s addig rángatja a fabunkót, míg vagy kiszenved, vagy a halász kifogja.» SOSZTAKOVICS e leírásához egy képet is ad, melyen azonban (lásd a 491. ábrát) úgy a fahorog, mint annak felhazása hibás.²⁾ A fahorog alakjairól tehát tőle sem tudunk meg többet. VARPAKHOVSZKIJ tudtommal az első, ki ezt a fahorgot hű rajzban is bemutatja s egy-

dann das Geräthe in den Fluss geworfen. Der Hecht, das gewöhnliche Opfer des *luma*, verschlingt den Fisch und damit zugleich auch die Angel und zerrt an dem Holzklumpen so lange herum, bis er erliegt oder ihn der Fischer abnimmt.» SCHOSTAKOWITSCH fügt dieser Beschreibung auch ein Bild bei (s. Fig. 491), auf dem jedoch sowohl die Angel, wie auch die Application derselben falsch angegeben sind.²⁾ Ueber die Formen der hölzernen Angeln lässt sich also auch bei ihm nichts erfahren. — Meines Wissens ist WARPA-

¹⁾ FINSCH, (1), 530. — ²⁾ Шостаковичъ, 31.

szersmind elmondja, hogy azt nemcsak úgy alkalmazzák, mint a lumát, hanem fenékhorgoknak is használják az Alsó-Obon s ilyen alkalmazásában azt *panne-juz* (панне-юхъ)-nak nevezik.¹⁾ Az általa közölt rajzban bemutatott fahorog teljesen egyezik a finn sorozat 480. számú alakjával, azzal a különbséggel, hogy a tartó zsineg számára a horog szárán rövás van. Többet az osztjakoknál élő alakokból VARPAKHOVSZKIJ sem ismer.

En a fahorgokra először a Demjanka völgyében találtam; az itt gyűjtött horgok *lumák* voltak, a horog maga egyszerű s a finn sorozat 485. számú tagjának felel meg, tehát az a típus, melyet VARPAKHOVSZKIJ is közöl, de sokkal kisebb. Szamarovóban megtaláltam a *panne-juz* horgát is (lásd a 480. ábrát), de e fahorgok nagy és általános alkalmazására csak a Nagy Jugán völgyében akadtam, torkolatától a Nyevojlokin jurta halásztelepeitől kezdve felfelé 600 verstig. A fahorog e völgyben is *luma* alakjában ismeretes, fenékhorgoként itt nem alkalmazzák. Egyik alakja teljesen egyezik a Demjanka völgyével, a másikkal horga olyan mint a *panne-juz*-é; a harmadik alak azonban új s átmenetet képez az egyszerű fahorog és a fából és csontból összetett horog között, amennyiben ez (487. ábra) szintén összetett horog, de úgy szára, mint ága fából való. Bár osztjakjaim azt állították, hogy van fából és csontból összetett horguk is, ilyet ők felmutatni nem tudtak, de

CHOFFSKIJ der erste, der die hölzerne Angel auch in einer getreuen Zeichnung vorführt und zugleich erzählt, dass dieselbe nicht nur so verwendet wird, wie am *luma*, sondern am Unteren Ob auch als Grundangel gebraucht wird, in welcher Anwendung dieselbe *panne-juz* (панне-юхъ) heisst.¹⁾ Die durch ihn in Zeichnung mitgetheilte hölzerne Angel stimmt vollständig mit der in der finnischen Serie sub 480 angeführten Form überein, mit dem Unterschiede, dass sich für die Halteschnur am Stiele der Angel ein Kerb befindet. Mehreres über die bei den Ostjaken lebenden Formen weiss auch WARPACHOFFSKIJ nicht zu berichten.

Ich stiess auf diese hölzerne Angel zuerst im Thale der Demjanka; die hier gesammelten Angeln waren *luma*, die Angeln selbst einfache und entsprechen selbe der Nr. 480 der finnischen Serie, gehören also demselben Typus an, den auch WARPACHOWSKIJ mittheilt, sind jedoch um vieles kleiner. In Samarowo fand ich auch die *panne-juz*-Angel (siehe Fig. 486), stiess jedoch auf die häufige und allgemeine Anwendung dieser hölzernen Angeln erst im Thale des Grossen Jugan, von seiner Mündung, den Fischercolonien der Njewojlokin-Jurte angefangen 600 Werst aufwärts. Die hölzerne Angel ist auch in diesem Thale in der *luma*-Form bekannt, als Grundangel wird sie hier nicht angewendet. Eine Form derselben stimmt vollständig mit derjenigen aus dem Thale der Demjanka überein, der Haken der anderen gleicht der vom *panne-juz*; die dritte Form ist jedoch neu und bildet einen Uebergang zwischen der einfachen hölzernen Angel und der aus Holz und Knochen zusammengesetzten Angel, insoferne dieselbe (siehe Figur 487) gleich eine zusammengesetzte Angel bildet, jedoch bestehen sowohl Stiel als auch der Dorn aus Holz. Obwohl meine Ostjaken behaupteten, sie hätten auch aus Holz und Knochen zusammengesetzte Angeln, konn-

¹⁾ Варпаховский, (1), 34. pag., 8: 8. fig.

MAG. U. T. SIRELIUS Narymban közlé velem, hogy ő ezeket tényleg megtalálta a Vasz-Jugán völgyében. Ez osztják sorozatban ezután egy igen érdekes alak következik: a horog szára fából való, de ága vasszegből készült, az ősi állás és kötés megtartásával és szaka nélkül, amint azt a 488. ábra mutatja. E sorozatunkat végül egy olyan *luma* zárja be, a melynél a fa és összetett horgokat már vashorog helyettesíti, de még ez is ősi alak, mert szakája nincsen; ez utolsó alak (lásd a 489. ábrát) azonban már nem a Nagy-Jugán, hanem a Demjanka völgyéből való.

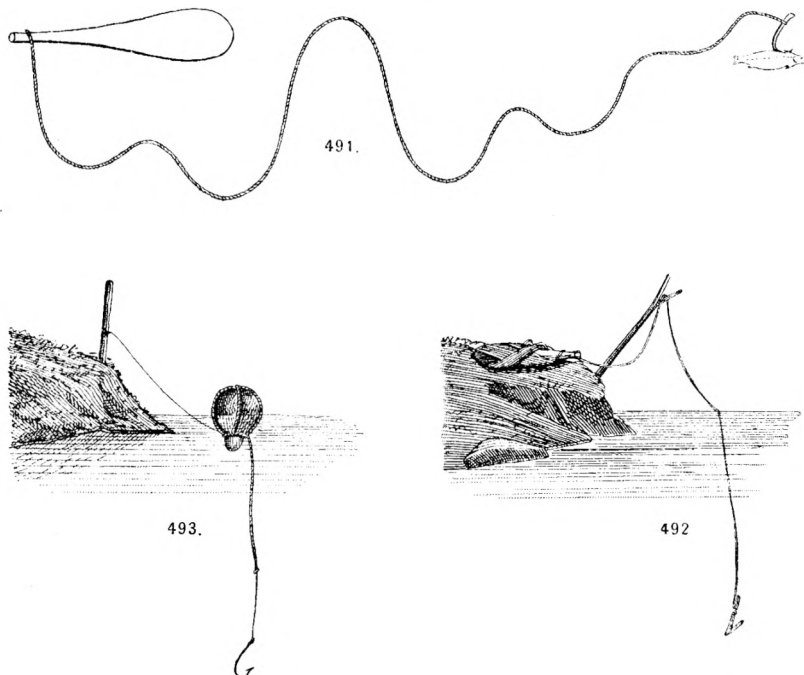
A *lumá*-nak azonban nemcsak horga, hanem egész felszerelése kiváló figyelmet érdemel. E horognak (490. ábra) van ina és patonya s ezek anyagának ősisége iránt kétség nem férhet. A patony egyik példányon rénszarvasból való, a másikon csalánfonálból, a harmadikon már bolti zsinégből; e három anyag három különböző kultúrkort jelez; a horog inára két anyagot találtam az egyik a siberiai czéd-rus gyökere volt, a másik orosz bolti zsinég. E bolti anyagokkal felszerelt horgok azonban nem a Nagy-Jugán, hanem a Demjanka völgyéből valók. Az osztjákok különben e szerszámot nem hívják *lumá*-nak, a *luma* Narym-vidéki szamojéd szó; osztják neve a Nagy-Jugán völgyében *nelčip-kāp*; a *kāp* tulajdonképen a horognak az a része, a hol a szár és ág össze van kötve; a horog szára *nelčip-juzot*, ága *kuzpot*, a patony a *čondž-*

ten sie keine solchen aufweisen, MAG. U. T. SIRELIUS theilte mir jedoch in Narym mit, dass er dieselben im Thale des Wasz-Jugan de facto aufgefunden hat. In dieser ostjakischen Serie folgt hierauf eine überaus interessante Form; der Stiel der Angel besteht aus Holz, der Haken jedoch ist aus einem eisernen Nagel verfertigt, aber mit Beibehaltung der uralten Stellung und Verbindung, und ohne Widerhaken, wie dies Fig. 488 zeigt. Diese unsere Serie beschliesst endlich ein solches *luma*, bei dem die hölzernen und zusammengesetzten Angeln schon durch eine eiserne Angel vertreten sind, jedoch ist auch dies eine urthümliche Form, da sie keine Widerhaken besitzt; diese letztere Form (s. Fig. 489) entstammt jedoch nicht mehr dem Thale des Grossen Jugan, sondern demjenigen der Demjanka.

Bei dem *luma* verdient jedoch nicht nur die Angel, sondern auch die ganze Construction desselben unser besonderes Interesse. — Diese Angel (s. Figur 490) besitzt eine Langleine und ein Vorfach und kann bezüglich der Urthümlichkeit ihrer Materialien keinerlei Zweifel auftauchen. An einem meiner Exemplare bestand das Vorfach aus Rennthiersehnern, bei dem anderen aus einer Nesselschnur, bei der dritten schon aus einer im Laden gekauften Schnur; diese drei Materialien bezeichnen drei verschiedene Culturperioden, für die Langleine der Angel fand ich zwei Materialien, das eine war die Wurzel der siberischen Ceder, das andere wiederum russische Marktware. Diese mit Marktsorten construierten Angeln entstammen jedoch nicht dem Thale des Grossen Jugan, sondern der Demjanka. Die Ostjaken benennen übrigens dieses Geräthe nicht *luma*, denn dies ist ein samojedisches Wort aus der Narym-Gegend. Die ostjakische Benennung hiefür ist im Thale des Grossen Jugan *nelčip-kāp*; *kāp* bedeutet eigentlich denjenigen Theil der Angel, wo Stiel und Haken zusammengebunden sind; der Stiel der Angel heisst *nelčip-juzot*, der Haken *kuzpot*, das

jux, a czédrusgyökérből való in a *sarrx* (orosz: capra), a végső fabunkó neve pedig *nelëip-monkjux*. — Felhalazása olyképen történik, hogy a horgot leoldva a a patonyról, a szár szabad végét bedugják a hal szájába s tápcsatornáján keresztül huzva a végbélnyíláson kihúzzák s akkor kötik fel a patonyra.

Vorfach *čondž-jux*, die Langleine aus der Cederwurzel *sarrx* (russ. capra); der Holzklumpen am Ende *nelëip-monkjux*. — Die Aufköderung geschieht derartig, dass man den Angel vom Vorfache ablöst, das freie Ende in den Mund des Fisches steckt und durch den Verdauungstract hindurch bei der Afteröffnung herauszieht. Hierauf erst wird die Angel an das Vorfach befestigt.

491. ábra. A luma (Sosztakovics). — 492. ábra. A luma felállítása (Jankó). — 493. ábra. A magyar lábó-horog (Herman).

Fig. 491. Das Luma (Schostakowitsch). — Fig. 492. Aufstellung des Luma (Jankó). — Fig. 493. Die magyarische Sumpfsteig-Angel (Herman).

A *lumát* az osztjások másként alkalmazzák, mint a hogy azt SOSZTAKOVICS és nyomán VARPAKHOVSZKIJ is leírják, a kik azt mondják, hogy a lumát egyszerűen a tóba vetik. Elővesznek egy karót, annak a végét behasítják; a karót a partba tűzik, de úgy, hogy behasított vége a víz fölé nyúlik; a luma bunkóját a part szélére helyezik a karó mellé úgy, hogy az a legkisebb rántásra lebillenjen a vízbe; a

Das *luma* wird bei Ostjaken anders gebraucht, als dies SCHOSTAKOWITSCH und seinen Spuren folgend WARPACHOFFSKIJ beschreiben, die beide behaupten, dass das *luma* ganz einfach in den See geworfen wird. Man nimmt nämlich dazu einen Pfahl, dessen Ende gespalten wird; dieser Pfahl wird in das Ufer gesteckt, so jedoch, dass das gespaltete Ende desselben über das Wasser neigt; der Klumpen des *luma* wird an den Uferrand neben den Pfahl gelegt, derart, dass er schon auf

horoginát aztán a bunkótól felvezetik a karó hasítékába, a hol azt úgy helyezik el, hogy ugyancsak a legkisebb rántásra az onnan kiszabaduljon. A horog inának többi része, a patony és a felhalazott horog így messze kerül a parttól s a csuka a bunkót nem látja meg, s így könnyebben harap a csaliba; ha azt egyszer bekapta, a horog ina kirándul a karó hasítékából s ez idő elég arra, hogy a csuka a horgot lenyelje, de a másik pillanatban a partról lebillen a bunkó, s ezzel kezdetét veszi a csuka halálküzdeme is. E felállítást mutatja be a 492. ábra.

A horgászatnak ez a módja, melyet az osztjások a *luma*-val űznek, nekünk azért is rendkívül érdekes, mert teljesen hasonló célú és berendezésű horogfelszerelést ír le HERMAN is *lábóhorog* néven: «Ennél (lásd a 493. ábrát) van egy karó, mely a partha van leszúrva; látható a könnyen szakadó czérna, a melynél fogva a kabak — a lopótöknek egy kurtanyakú fajtája — a karóhoz van kötve. Maga a kabak föl van kantározva s e kantárból indul a kurta in a patonynyal és horoggal együtt. Ez a lábóhorog harcára, csukára való s rendesen fel van halazva vagy meg van bekázva. Ezt a szerszámot is estve rakja a halász — leginkább a Tisza holt ágazataiba —, reggelpedigutánanéz. Amidőn a hal bekapja a horgot és rajta veszt, természetes, hogy rángat; rángat pedig mindaddig, a míg az a vékony czérna, a melynél fogva a lábóhorog ki van kötve, el nem szakad; a midőn pedig ez bekövetkezett, a hal szabadon rohan a horoggal, alámeríti a kabakot, mely azonban mindig felszállani törekszik s végre is kifárasztja még a leg-

den kleinsten Ruck in das Wasser hinabfällt; sodann führt man die Langleine der Angel vom Klumpen zum Spalt des Pfahles hinauf, damit auch diese auf den kleinsten Ruck hin aus demselben herausgleiten kann. — Die übrigen Theile der Langleine, das Vorfach und die aufgeköderte Angel fallen auf diese Art weit vom Ufer, der Hecht sieht also den Klumpen und beisst leichter in den Köder; hat er diesen einmal verschluckt, so rutscht die Langleine aus dem Spalte des Pfahles heraus und diese Zeit genügt, dass der Fisch die Angel verschlucke. Im folgenden Momente fällt auch der Klumpen vom Ufer herunter und damit beginnt für den Hecht der Todeskampf. Die Aufstellung zeigt Fig. 492.

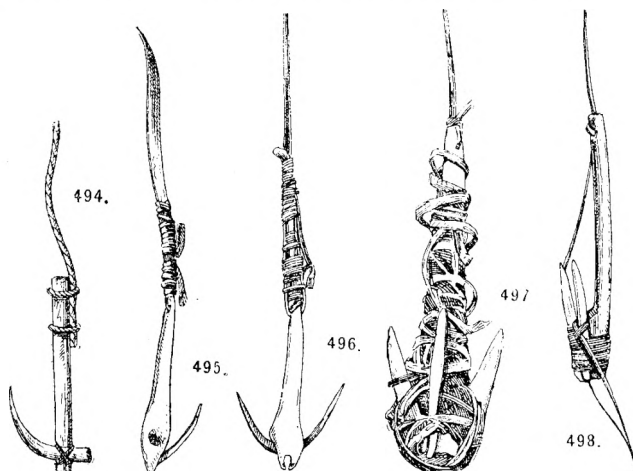
Diese von den Ostjaken betriebene Art mit dem *luma* zu angeln, hat für uns besonders desshalb grosses Interesse, da auch HERMAN unter der Benennung *lábóhorog* = *Sumpfsteigangel* eine Angelconstruction mit ganz ähnlichem Zwecke und analoger Anordnung vorführt. «Bei dieser (s. Fig. 493) ist ein in das Ufer gesteckter Pfahl zu sehen und eine leicht reissende Zwirnschnur, vermittels welcher ein Flaschenkürbis (magy. kabak) an den Pfahl gebunden ist. Der Flaschenkürbis selber ist mit Tragschnüren umstrickt und gehen von diesen Tragschnüren die kurze Langleine sammt Vorfach und Haken aus. Diese Art der Angeln wird auf Welse und Hechte verwendet und sind dieselben zumeist mit Fischen oder Fröschen beködert. Auch dieses Geräthe legen die Fischer — zumeist in den sog. todtten Armen der Theiss — des Abends aus und besichtigen sie des Morgens. Verschluckt der Fisch zu seinem Unheil den Köder, so beginnt er naturgemäss hin und her zu zerren und zwar so lange, bis der dünne Zwirn, an dem die Sumpfsteig-Angel ausgebunden ist, abreisst. Sobald dies eingetreten, versucht der Fisch mit der Angel fort zu eilen, wobei er den Kürbis mit sich unter Wasser zieht. Dieser zwingt ihn jedoch immer wieder über Was-

erősebb halat is . . . Végére is a hal reájön, hogy akkor fáj legkevésbé a horog, a midőn a víznek bizonyos mélységében tartózkodik, azaz: a mikor a kabak úszik, vesztég marad tehát, hogy nyugalma legyen.»¹⁾

Látjuk tehát, hogy lényege, berendezése és alkalmazása szerint a *lábóhorog* telje-

ser, um endlich auch den stärksten Fisch zu ermüden . . . Endlich kommt auch der Fisch darauf, dass die Angel dann am wenigsten schmerzt, wenn er sich in einer gewissen Tiefe des Wassers aufhält, d. i. wenn der Flaschenkürbis schwimmt. Er bleibt also stehen, damit er den Schmerz lindere.»¹⁾

Wir sehen also, dass dem Wesen, der Anordnung und Verwendung nach die *Sumpfsteigangel* mit dem *luma* vollkommen übereinstimmt; wohl wahr, dass sich statt des Holzklumpens die Magyaren des Flaschenkürbisses und statt der uralten

494. ábra. Orocs horog (Margaritov). — 495–498. ábrák. Csukcs horgok (Jankó).
Fig. 494. Orotsch'sche Angel (Margaritoff). — Fig. 495–498. Tschuktsch'sche Angeln (Jankó).

sen egyezik az osztják *lumával*; igaz, hogy a fabunkó helyett a magyar kabakot, az ősi fahorog helyett szakás vashorgot használ, de ezek oly változások, melyek közül az első a földrajzi tényezőktől függ, a második azon általános fejlődés hatása, a mely alól az osztják maga sem térhet ki, mert hiszen, mint láttuk, a Demjanka völgyében a *lumán* már vashorog szerepel. A *lábóhorog* tehát a magyarságnak ősi vagy onánból való s osztják őseivel mélyen világít be a csont és fa korszakába.

Holzangel einer widerhakigen eisernen Angel bedienen, doch sind dies bloss derartige Variationen, von welchen die erste von geographischen Factoren bedingt, während die zweite wiederum eine Einwirkung jener allgemeinen Entwicklung ist, der auch die Ostjaken nicht auszuweichen vermögen, da ja wie ersichtlich war, im Demjanka-Thale auch auf dem *luma* eiserne Angelhaken vorkommen. Die *Sumpfsteigangel* entstammt also dem magyarischen Urbesitze und leuchtet im Vereine mit ihren ostjakischen Vorgängern tief in das Holz- und Knochenzeitalter hinein.

¹⁾ HERMAN, (1), 364.

Az osztják sorozat egybevetése a finn sorozattal azt mutatja, hogy a kettő tulajdonképpen teljesen egyezik, s ez annál érdekesebb, mert azok a csonthorgok, melyeket Ázsiának az Ob medenczéjétől keletre eső részeiből ismerünk, ezekbe a zárt sorozatokba semmiképpen sem illenek be, a mit a 494. ábrán bemutatott fából és csontból összetett horog,¹⁾ valamint a csukes horgok, melyeket a 495—498. ábrán a szentpétervári orosz csász. tud. akadémia néprajzi gyűjteményéről készített fényképeim alapján mutatok be, eléggé bizonyítanak, mert ezek úgy állásuk, mint kötésük szerint egészen más jellegűek.

Sajátságos, hogy a horgoknak sem ezen finn-osztják faja, sem a fent ismertetett felhalazási módjuk nincs meg sem a töröknél, melynél pedig úgy a csont- mint az összetett horgot megtaláljuk, sem az orosz-nál, a hol fahorog szintén van.

A turkomán csonthorgot a Kaspi tenger keleti partjairól ismerjük; a turkomán egy hal farkának a fulcráját kifejti, melyet a 499. ábrán mutatunk be, a hegyit levágja, a belső kevésbbé szilárd részét kifaragja késével s így áll elő az a csonthorog, melyet az 500. ábrán mutatunk be; ezt a horgot aztán apró hallal, p. o. Atherinával felhalazzák, úgy a mint az az 501. ábrán látható s hogy a horog szára ne mozogjon, azt madzaggal a hal testéhez kötik.²⁾ E horogról egyébként KAZANCSIEV azt mondja, hogy míg a multban ez a kirgizeknél és turkománoknál általános volt, ma már alig

Ein Vergleich der ostjakischen Serie mit der finnischen zeigt, dass die beiden eigentlich vollkommen übereinstimmen, was umso interessanter ist, als diejenigen Knochenangeln, die wir aus den östlich vom Ob-Becken stammenden Theilen Asiens kennen, in diese geschlossenen Seriedurchaus nicht eingefügt werden können, was die in Fig. 494 dargestellte, aus Holz und Knochen zusammengesetzte Angel,¹⁾ wie auch die Angel der Tschuktschen, die ich auf Grund von in der ethnographischen Sammlung der kais. russ. Akademie der Wissenschaften angefertigten Photographien in Fig. 495—498 aufführe, zur Genüge ersehen lassen, da diese sowohl, was ihre Stellung als auch ihr Gefüge anbelangt, ganz anderen Charakter aufweisen.

Eigenthümlich ist es, dass weder diese finno-ostjakische Form der Angeln, noch auch die oben beschriebene Aufköderungsweise weder bei den Türken, bei denen sich ja doch sowohl die Knochen, als auch die zusammengesetzten Angeln finden, noch bei den Russen vorkommen, bei welchen Holzangeln gleichfalls existieren.

Die turkomanische Knochenangel ist uns von der Ostküste des Kaspischen Meeres bekannt. Die Turkomanen lösen nämlich aus einem Fischschwanz die Fulcra heraus, die wir in Fig. 499 darstellen, schneiden die Spitze ab, und die inneren, weniger festen Theile heraus und hiedurch entsteht die Knochen-Angel, die wir in Fig. 500 darstellen. Diese Angel wird sodann mit einem kleinen Fische, z. B. Atherina aufgeködert, wie dies auf Fig. 501 sichtbar ist und pflegt man, damit sich der Stiel der Angel nicht bewegen könne, denselben mit einer Schnur an den Fischkörper anzubinden.²⁾ — Ueber diese Angel bemerkt übrigens KASANTSCHIEFF, dass während dieselbe in der Vergangenheit bei Kirgisen und Turkomanen allgemein im Gebrauche stand, man heutzutage an den östlichen (Mangislaq)-Ufern des Kas-

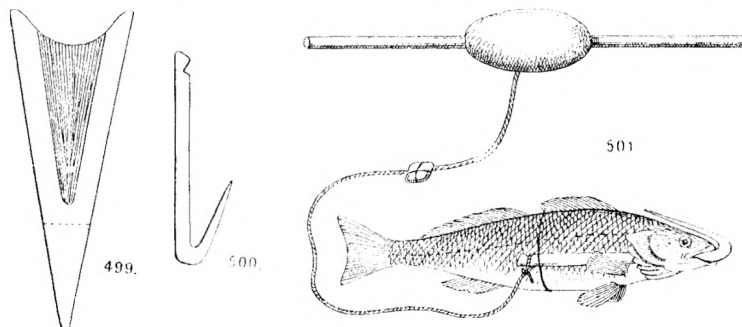
¹⁾ Маргаритовъ, 19. pag., III. tab., 6. fig. — ²⁾ Н. Андрусовъ, 542. — В. Павловъ, 419. pag., 1—3. fig.

találunk reá a Kaspri keleti (mangislaki) partjain.¹⁾ Ennek a horognak nincs szakája s mint látjuk, semmiképen sem kapcsolható sem a finn-osztják, sem a csukcs-orocs horogok csoportjához.

Ugyancsak a Kaspri keleti partjain lakó turkománoknál egy hatalmas összetett horog is járja, melyből egyet SCHMIDT úr szívesége folytán nekem is alkalmam volt

pischen Meeres nur sehr schwer auf dieselbe stösst.¹⁾ Dieser Angel fehlt der Widerhaken und kann sie wie ersichtlich auf keinerlei Weise weder mit der finnisch-ostjakischen, noch der tschuktschisch-russischen Angelgruppe in Verbindung gebracht werden.

Gleichfalls bei den am östlichen Ufer des Kaspischen Meeres wohnenden Turkomanen steht noch eine andere zusammengesetzte Angel in Gebrauch, von welchen ich durch die Güte Herrn SCHMIDT's auch für mich eine erwerben konnte. Bei dieser (Fig. 502) besteht der Stiel der Angel aus einem Stück Holz und ist die eiserne Angel darin zapfig befestigt. Diese

499—501. ábra. A turkomán csonthorog (Kazancsiev).
Fig. 499—501. Turkomanische Knochenangel (Kasantschieff).

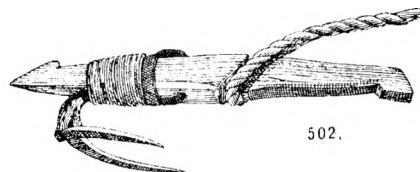
megszerezni. Ennél — 502. ábra — a horog szára egy darab fa s ebbe van *mak-kosan* beerősítve a vashorog, mely egy-ágúan indul, majd mikor görbülni kezd, hirtelen ketté ágazik; szaka egyik ágán sincs. Nagyságáról méretei adnak kellő fogalmat; szára 18 cm., egy-egy ága 5 cm. hosszú. Fenékhorgként használják, de előbb felhalazzák, úgy a mint az az 503. ábrán látható, vagyis hogy a hal farkát a szár felső végéhez kötik, míg a szár alsó végét a hal kopolyúja alá szorítják. A felhalazás módját NAZAROV nyomán közlöm, ki e horgot az asztrakháni halászati muzeum példányai alapján leírta s rajzban

hat eine Spitze, zertheilt sich jedoch dort, wo sie sich zu krümmen anfängt, unverhofft entzwei: Widerhaken hat sie auf keiner Seite. Ueber die Dimensionen derselben können uns die Maasse gehörige Auskunft geben; der Stiel hat eine Länge von 18 Cm., je eine Angel eine solche von 5 Cm. Dieselbe wird als Grundangel benützt, zuvor jedoch mit Fischen beködert, wie dies in Fig. 503 ersichtlich ist, d. i. der Schweif des Fisches wird zuerst an das obere Ende des Stieles gebunden und das untere Ende desselben unter die Kiemen des Fisches gedrückt. Die Art und Weise der Aufköderung theile ich nach NAZAROFF mit, der diese Angel auf Grund der im Fischerei-Museum zu Astrachan

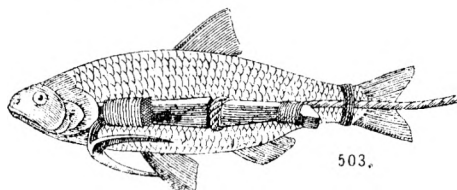
¹⁾ Н. Казанцевъ, 340.

is bemutatta. Nyilvánvaló, hogy ez a horog sem kapcsolható össze a finn-osztják és a csukcs-orocs alakosorokkal.

Az oroszok fahorga az eddig felsoroltaktól ismét teljesen elüt. Első rajzát és leírását — 504. ábra — a DANILEVSKIJ félé jelentésben és albumban találom,¹⁾ részletesebben foglalkozik azonban vele

502.

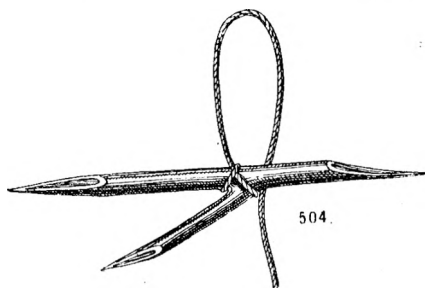
503.

502—503. ábra. A turkomán vashorog (Nazarov).
Fig. 502—503. Turkomanische Eisenangel
(Nasarov).

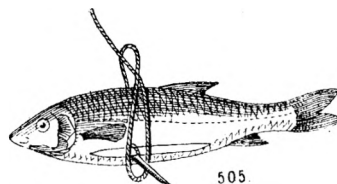
SZABANYEJEV, ki nemcsak a horgot, de a felhalazás módját — 505. ábra — is bemutatja; e horog sajátossága az, hogy egy darabból való ugyan, de ága a szárnak körülbelül közepén indul ki; a szár mindkét végén hegyes, mert azt a bőr alá rejtik a hal hasa táján, ezenkívül azonban áthurkolják a patonynyal.²⁾ Ez a fahorog főként a nagy oroszok középső zömének sajátja s el van terjedve a moszkvai, tveri, vladimiri, koztromai és novgorodi kormányzóságokban s az oroszok innen felvitték a

befindlichen Exemplare beschrieb und auch in Zeichnung darstellt. Es ist offenbar, dass auch diese Angel weder mit den finnisch-ostjakischen, noch den tschuktschisch-orotschischen Formenserien in Verbindung gebracht werden darf.

Die hölzerne Angel der Russen weicht von den bisher angeführten gleichfalls ab. Die erste Beschreibung und Zeichnung derselben (Fig. 504) finde ich im Berichte und dem Album DANILEWSKIJ's.¹⁾ Eingehender als dieser beschäftigt sich damit SABANJEJEFF, der nicht nur die Angel

504.

505.

504—505. ábra. Az orosz fahorog (Danilevskij).
Fig. 504—505. Russische Holzangel (Danilevskij).

selber, sondern auch die Art der Aufköderung vorführt (siehe Fig. 505); die Eigenthümlichkeit dieser Angel besteht darin, dass sie zwar aus einem Stücke besteht, der Haken jedoch ungefähr aus der Mitte des Stieles entspringt; der Stiel ist an beiden Enden spitz, weil derselbe an der Bauchseite des Fisches unter die Haut verborgen wird, ausserdem wird er aber auch durch das Vorfach umschlungen.²⁾ — Diese hölzerne Angel ist hauptsächlich Eigenthum des mittleren Choks der Gross-Russen, ist in den Gouverne-

¹⁾ Изв. о соет. рос. рыб. VII. 14. — Рис. Бѣл. Лед. мор. рыб. А. IV. а. 4. — ²⁾ Саванѣвъ, (1), 129. pag. 39. 40. fig.

Jeges tenger partjaira, a Dwina medencéjébe is, a honnan épen DANILEVSKIJ is közli.

A fahorgok közül egyet HERMAN is megtalált Magyarországon, s ez a cigányoknak a vadrózsa tüskéjéből készített horga. Látjuk azt, hogy az óriás orosz területnek sem orosz, sem finn-ugor, sem török-tatár fa, csont és egyéb összetett horgaihoz ezt nem hasonlíthatjuk; még legközelebb áll az orosz fahoroghoz, melyhez úgy alakjában, mint kötésében eléggé hasonlít. De az orosz földi alakok ezzel a természetadta horoggal szemben rendkívül kifejlettek, s kétségtelen, hogy az a rózsatővis sokkal régebbi időkre vág vissza, mint a faragott formált fahorog. S hogy nálunk megvan, ép oly csodálatosnak tartjuk, mint azt, hogy megvan maig a francia halászatban is a La Manche csatorna partjain, a hol az *épine blanche* tüskéit használják e célra;¹⁾ ellenben természetesnek találjuk azt, hogy az amerikai indiánok a kaktusznak és a Gleditschiának tüskéit használják hasonló célra.²⁾

Az ethnographus előtt ez a túskehorog olyan alak, mely mindenkor és mindenütt jellemezte az ősember primitív gondolkodását és nyomorúságát ott, a hol hal uszott a vízben s annak partjain tús-kés hozót termelt; de nem oly alak, melyből bármily ethnologiai következtetéshez szerezhetne alapot; s ebben tér el a túskehorog az orosz földről e fejezetben ismer-

ments Moskau, Twer, Wladimir, Kostroma und Nowgorod verbreitet, und haben dieselbe die Russen auch an das Ufer des Eismeres und in das Dwina-Becken hinaufgetragen, von wo sie eben DANILEWSKIJ mittheilt.

Eine Art hölzerner Angeln fand HERMAN auch in Ungarn, und ist dies die Zigeuner-Angel aus einem Dorne der Hundsrose. Wir sahen aber, dass diese Form auf dem ganzen riesigen Gebiete Russlands weder mit den russischen, noch zu finno-ugrischen oder turko-tatarischen Angeln verglichen werden kann, mögen sie nun aus Holz, Knochen oder anderen Materialien bestehen; noch näher steht dieselbe zur russischen Holzangel, der sie sowohl der Form, als auch der Bindart nach so ziemlich gleicht. Die russischen Formen sind jedoch im Vergleiche zu dieser von der Natur gebotenen Angel ausserordentlich entwickelt und ist es unzweifelhaft, dass dieser Rosendorn in viel ältere Zeiten zurückschlägt, als die durch Schnitzen geformte Angel. Dass dieselbe bei uns erhalten blieb, müssen wir für ebenso wunderbar halten, wie dass sie auch in Frankreich bis auf den heutigen Tag erhalten ist, und zwar an den Ufern des La Manche-Canals, wo man die Dornen der *épine blanche* zu diesem Zwecke benützt;¹⁾ hingegen finden wir es für natürlich, dass die amerikanischen Indianer sich zu demselben Zwecke der Stacheln der Cacteen und der Gleditschia bedienen.²⁾

Für den Ethnographen ist diese Dornangel eine Form, welche die primitive Denkart und Armseligkeit des Urmenschen dort, wo Fische im Wasser schwammen und an den Ufern dornige Gebüsche standen, immer und überall charakterisierte; doch ist es keine Form, auf welche man irgend eine ethnologische Folgerung aufbauen könnte, und unterscheidet sich diese Dornangel eben darin von den gesammelten in diesem Capitel aus Russland vorgeführten Angeln, dass den Formen der

¹⁾ H. DE LA BLANCHÈRE, hameçon. — ²⁾ CH. RAU, 139. 140.

tetett minden horgunktól, mert azok alakjainak határozottan ethnikus értékük van.

letzteren zweifelsohne eine ethnische Bedeutung innewohnt.

A vizára való uszó horog.

A berlini nemzetközi halászati kiállítás jelentésében közölt orosz halászati képek közt «a Volga melléki halászszerszám közt akadt egy csodálatos horog is, mely a nagy tokhalak fogására való s a mi Dunánkon, a Marsilius idejében vizákban oly gazdag, ma már elnéptelenedett szőke Dunánkon találja szakasztott mását. Egy közel arasznyi, hatalmas tűéles horog ez, melynek patonyja tisztességes kötél, ina vagy horogdereka nem kevésbbé az; a horogra rá van erősítve a nyárfa vagy vörösfűz úszó s egy horog ina 120—200 olyan horgot visel, a minőt az 506. ábra ábrázol. Evvel a hosszú szerszámmal több sorban is átfogják a vizet a Volga és a Duna táján egyiránt; elsülyeszti s természetes, hogy a horog ekkor uszik s a víz sodrában libeg. A horogon semmi csalí nincsen, de nem is kell, mert az úszófa elégséges arra, hogy a vonuló vizát vagy tokot figyelmessé tegye. Ez enni-valót sejt az úszófában, bekapja, kiköpi; megharagszik, hogy csalódott, vagdos a farkával s beleüti valamely horogba s rajta-vesztett». ¹⁾

HERMAN e helyütt forrását nem idézi, de megkapjuk azt munkája 146. lapján, a hol is megmondván, hogy «a muszka toknak (*Acipenser Sturio*) a Kaspi-tengeren dívó fogása azonos a magyar vizafogás-

Die Schwimmangel auf Hausen.

Unter den im Berichte über die Berliner Internationale Fischerei-Ausstellung mitgetheilten russischen Fischerei-Bildern «fand sich bei den Fischereigeräthen aus der Wolga-Gegend auch eine auffällige Angel, die zum Störfang gehört und auf unserer Donau, auf der zur Zeit des Marsilius an Hausen so reichen, heute jedoch schon entvölkerten blonden Donau ihr ganz genaues Analogon findet. Es ist dies eine ungefähr eine Spanne lange, mächtige, nadelscharfe Angel, deren Vorfach ein ziemlich dicker Strick ist, nicht minder dick ist die Leine oder Angelmitte; an der Angel ist ein Schwimmer aus dem Holze der Pappel oder Rothweide befestigt und trägt die Langleine 120—200 derartige Angeln, wie in Fig. 506 eine dargestellt ist. Mit diesem langen Geräthe werden sowohl die Donau als auch die Wolga mehrfach durchzogen. Dieselben werden nämlich versenkt und ist es natürlich, dass die Angeln dann schwimmen und von der Strömung abwärts getrieben werden. An der Angel befindet sich keinerlei Köder, doch ist derselbe unnöthig, da das Schwimmholz genügt, um den aufziehenden Stör oder Hausen darauf aufmerksam zu machen. Dieser glaubt im Schwimmholze etwas Essbares vor sich zu haben, schnappt nach demselben, spuckt es dann aus; wird sodann zornig, dass er sich getäuscht, beginnt mit dem Schweife um sich zu schlagen, wobei er denselben in eine oder die andere Angel hineinschlägt und ist gefangen.» ¹⁾

HERMAN macht an dieser Stelle keine Erwähnung der durch ihn benützten Quelle, doch erhalten wir dieselbe auf Pag. 146 seines Werkes, wo er besagt, dass «der am Kaspischen Meere übliche Fang des rus-

¹⁾ HERMAN, (1), 216.

sal» utal a berlini nemzetközi halászati kiállítás (1880) jelentésének II. kötet 162. lapjára. Ámde az itt idézett képnek és leírásnak összehasonlítása a magyar vizahorognál HERMAN által közölt képpel és leírással arról győz meg, hogy ez az összehasonlítás teljesen elhibázott.

Mindkét horog-felszerelésnek van ina, ámde míg a volgait fauszatatók tartják a víz színén, a magyarot kövek huzzák a fenékre; a volgaiak ináról a horgok leógnak a vízben, a magyar szerszám inától felfelé úsznak a horgok s végül, a mi a legfontosabb, a volgai horgokon nincs uszófa, mely az egyes horgokat a vízben lebegteti s melyet a tok vagy a viza csali helyett bekap, a magyar szerszámon pedig minden egyes horgon van. HERMAN tehát itt két teljesen ellenkező természetű horog-felszerelést hasonlít össze, ezekről állítja, hogy az egyik «szakasztott mása» a másíknak, holott épen az ellenkezője tűnik ki az általa idézett forrás pontos és lelkiismeretes megvizsgálásából. S hogy itt minden kétséget kizárjunk, ugyanazon berlini jelentés nyomán az 507. ábrán reprodukáljuk a horogfelszerelés egy darabját, az 508. ábrán a horgot magát s végül 509. szám alatt azt az usztatót, a mely nem az egyes horgot (mert ennél ilyen nincs), hanem a horoginát lebegteti a vízben.

De honnan ered HERMAN tévedése? Ha jól nézem a most idézett három rajzot, HERMAN tévedését ismét csak annak a fitymáló felületességnek kell tulajdonítanom,

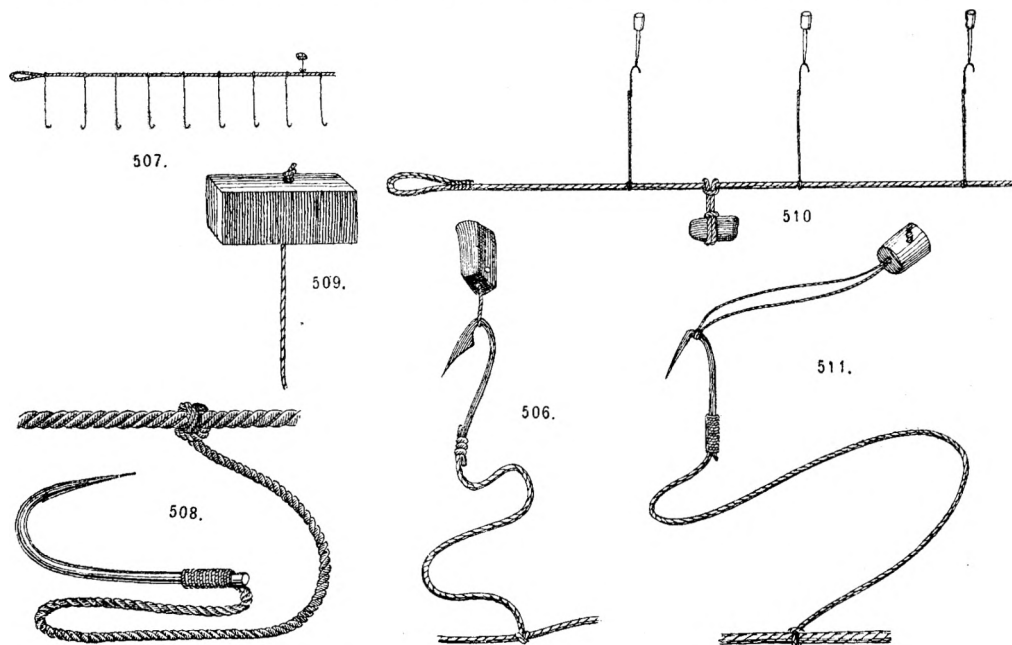
sischen Störes (Acipenser Sturio) identisch mit dem magyarischen Hausenfange ist» und zugleich auf den Amtlichen Bericht der Berliner Internationalen Fischereiausstellung (1880) Bd. II, Pag. 162 verweist. Ein Vergleich des hier citierten Bildes sammt Beschreibung mit den über die magyarische Hausenangel durch HERMAN mitgetheilten Bilde und Beschreibung überzeugen uns davon, dass der Vergleich gänzlich fehlschlug.

Die Aufrüstung beider Angeln besteht aus einer Langleine, die jedoch bei der Wolgaform durch Holzflotten über Wasser gehalten wird, während sie bei der magyarischen Form durch Steinsenker auf dem Grunde niedergehalten wird. Bei der Wolgaform hängen die Angeln von der Leine ins Wasser hinab, bei dem magyarischen Geräthe schwimmen sie von der Grundleine nach aufwärts, und was eigentlich das wichtigste ist, an den Wolga-Angeln fehlt das Schwimmholz, vermöge dessen die einzelnen Angeln im Wasser flottieren und die vom Stör und Hausen anstatt des Köders verschluckt werden, — während dieselben an jedem einzelnen Haken des magyarischen Geräthes vorkommen. HERMAN vergleicht also hier zwei Angelaufrüstungen ganz entgegengesetzter Natur und behauptet, dass die eine «eine ganz genaue Copie» des anderen ist, obgleich aus einer gewissenhaften Untersuchung der durch ihn benützten Quellen gerade das Gegentheil hervorgeht. Um nun diesbezüglich jeden Zweifel auszuschliessen, reproducieren wir in Fig. 507 eben nach diesem Berliner Berichte ein Stück der Angelaufrüstung, in Fig. 508 ein Stück der Angel selber und endlich in Fig. 509 jene Flotte, die nicht die einzelnen Angeln (da diese keine Flotten besitzen), sondern die Grundleine der Angel über Wasser halten.

Woher stammt dann dieser Irrthum HERMAN's? Wenn ich die jetzt citierten drei Zeichnungen HERMAN's gut betrachte, so muss ich denselben wiederum jener herabsehenden Oberflächlichkeit zuschrei-

a melylyel ő nyugati forrásait megtisztelte. A szöveget semmi esetre sem olvasta el, mert akkor legott észrevette volna, hogy itt nem a magyar vizahorog szakasztott másáról van szó, hanem egy olyan szer számról, mely Magyarországon — legalább HERMAN könyve szerint — egyáltalában semmiféle alakban sincs meg; ő tehát csak a képet nézte, természetesen azt is felü-

ben, mit der er seine westlichen Quellwerke beehrte. Den Text hat er auf keinen Fall durchgelesen, denn sonst hätte er wohl alsogleich bemerkt, dass dort nicht von einer genauen Copie der magyarischen Hausenangel die Rede ist, sondern von einem Geräthe, das in Ungarn — wenigstens dem Buche HERMAN's zufolge — in keinerlei Form vorkommt; er hat also bloss das Bild betrachtet, natürlich auch

506. ábra. Magyar vizahorog (Herman). — 507—509. ábra. Volgai tokhorog (Berl. Bericht). — 510—511. ábra. A volgai szamalov horog (Danilevskij).

Fig. 506. Magyarische Hausenangel (Herman). — Fig. 507—509. Störangel von der Wolga (Berl. Ber.). — Fig. 510—511. Samoloff-Angel von der Wolga (Danilevskij).

letesen; látta az 508. számú tűéles horgot, felette az 509. számú usztatófát, az 507. számú képre már nem figyelt, hanem a horgot és usztatót összetartozónak vette s kész volt az — analogia.

Azt talán már mondanunk sem kell, hogy ez a berlini kép ismét a DANILEVSKIJ-album egy lapjának reproductiója s ha HERMAN ez albumot látta volna, egy egészen másik lapon tényleg megtalálta volna

das nur oberflächlich, bemerkte die nadscharf zugespitzte Angel (Figur 508), oberhalb desselben das Schwimmholz (Fig. 509). Bild 507 unterliess er zu beschauen, nahm sodann die Angel und das Schwimmholz für zusammengehörig an — und die Analogie war vorhanden.

Dass auch das Berliner Bild nur eine Reproduction aus dem Danilevskij-Album ist, brauche ich gar nicht zu erwähnen, und hätte HERMAN, wenn er in das Album Einsicht hätte nehmen können, auf einem ganz anderen Blatte de facto

a magyar vizahorog teljesen hű párját, «szakasztott mását», tehát az igazi analogiáját. Ez a szerszám a Volgán rendkívül elterjedt s igen jól ismert s ezt a vizára való horgot már GMELIN is bemutatta írásban és rajzban, bár rajza kezdetleges s részben hibás, a mennyiben az uszók a víz színén lebegnek s nem az alatt.¹⁾ Az oroszoknál ez a szerszám *szamolov* (самоловъ) néven járja s nemcsak vizára, hanem sok mindenféle más halra is, különösen a kecségére szolgál, még pedig a legkülönbözőbb nagyságban. Az általam gyűjtött példányok közül a legkisebb horog szárának hossza 4 cm., a leghosszabbé 10 cm. DANILEVSKIJ nyomán rajzban is bemutatjuk az 510. ábrán a horogin egy darabját, az 511. ábrán egy uszlatóval felszerelt horgot s ezek összehasonlítása az 507., 508. és 509. ábrákkal legjobban kitünteti HERMAN származtatásának képtelenségét egyfelől és másfelől az 510. és 511. ábrán bemutatott volgai horgoknak az 506. számú magyar horoggal való tökéletes egyezését.

Minket a szerszám eredete érdekel mindenekelőtt s tényleg a Volga mellől kell kiindulnunk, mikor eredetét kutatjuk. A *szamolov* elterjedésének centruma maga a Volga; innen jutott fel az oroszokkal a Volgán egyfelől az észak-európai orosz halászatokba, bár ott csak azóta alkalmazzák, mióta a kecsége elterjedt a Dwinában is,²⁾ másfelől a Kámán fel³⁾ és az Uralon át az Irtys-Ob medencéjébe, a hol igen nagy alkalmazásban van, de csak az oroszok és tatárok kezén. Az irtysi alakok egyéb-

eine «ganz genaue Copie» der magyarischen Hausenangel, also eine wahre Analogie finden können. Dieses Geräthe ist auf der Wolga überaus verbreitet und gut bekannt, und wurde diese Hausenangel durch GMELIN in Schrift und Zeichnung dargestellt, obwohl seine Illustration primitiv und zum Theil fehlerhaft ist, indem bei ihm die Schwimmer an der Oberfläche des Wassers flottieren und nicht unter derselben.¹⁾ Bei den Russen heisst dieses Geräthe *samoloff* (самоловъ) und wird nicht bloss auf Hausen, sondern auch auf allerlei andere Fische, besonders auf Störlete gebraucht, und zwar in den verschiedensten Grössen. Von den durch mich gesammelten Exemplaren beträgt die Länge des kleinsten 4 cm., die des grössten 10 cm.

Nach DANILEWSKIJ führen wir in Fig. 510 ein Stückchen der Angelleine, in Fig. 511 eine mit einem Schwimmholz aufgerüstete Angel vor und ergiebt sich aus der Vergleichung derselben mit der Fig. 507, 508 und 509 am besten die Unmöglichkeit der durch HERMAN gegebenen Herkunft und andererseits die vollkommene Uebereinstimmung der in Fig. 510 und 511 dargestellten Wolga-Angeln mit der in Fig. 506 gegebenen magyarischen Angel.

Uns interessiert vor Allem die Herkunft des Geräthes und müssen wir bei der Erforschung desselben de facto von der Wolga ausgehen. Das Verbreitungscentrum des *samoloff* ist nämlich die Wolga selbst; von hier gelangte er durch die Russen, der Wolga entlang, einerseits in die nordeuropäische russische Fischerei, obwohl sie dort nur seither angewendet wird, seitdem sich der Störlet auch in der Dwina verbreitete,²⁾ andererseits am Kama aufwärts³⁾ und über den Ural hinweg in das Becken des Irtysch-Ob, wo derselbe in recht häufiger Verwendung steht, aber bloss in der Hand von Russen und Tataren.

¹⁾ GMELIN, II. 212. pag. 35—38. tab. — Иссл. о сост. росс. IV. 46. — Рис. Касп. рыб. А. IV. а. 3. 4. — Соколовъ, 69. — ²⁾ Иссл. о сост. росс. рыб. VII. 12. — Рис. Бѣл. Лед. мор. рыб. А. IV. а. 4. — ³⁾ Рыболовство въ Соликамскомъ уѣздѣ. 47—50.

ként azért is érdekesek, mert igen különböző nagyságúak, rendesen igen finomak, vékonyak, nagyon hegyesek és sokszor — szakáttlanok.¹⁾ A nyugati halászatokból ismeretlen.

A *szamolov* ezen földrajzi elterjedése tehát főként a Volgára utal s a kérdés most az, melyik néptől való hát az? Hogy nem ugor, bizonyítja az, hogy nem használja, nem ismeri sem az osztják, sem a finn. Lehet tehát töröktatár vagy orosz. A kérdést biztosan eldönteni nem tudjuk, de ha figyelembe vesszük azt, hogy a *szamolov* nincsen az egész oroszországban elterjedve, s hogy a Volga mellett az oroszország csak az utolsó századokban vetette meg lábát, valószínűnek látszik előttünk az a feltevés, hogy e horgot a magyar nem az oroszoktól, hanem a töröktatártól vette át, még pedig feltétlenül a Volga mellékein. S e feltevés a maga valószínűségében csak nyer azáltal, hogy MUNKÁCSI kimutatta úgy a *horog* szónak, mint a horogkövet jelentő *böncső* szónak török eredetét.²⁾

A kutyogató.

«Néprajzi tekintetben szerfölött érdekes halászszerszám a harsa fogására való *kutyogató* — él a Volga mellékén, nálunk a Tisza-Duna magyar halászsága kezén s azonos volta egészen világos. Ennek a szerszámnak hangfestő a neve; így *kutytyogató*, *buttyogató*, *puttyogató*, *futtyogató*, arról a hangról, a melyet a halász vele ki tud csalni s mely a békák bizonyos hangját, a «kuty-kuty», vagy «unk» hangot utánozza.

Die Irtysch-Formen sind übrigens auch deswegen interessant, da sie recht verschiedene Grösse besitzen, zumeist überaus fein und dünn, äusserst spitz und öfters — ohne Widerhaken sind.¹⁾ Aus den westlichen Fischereien ist derselbe unbekannt.

Diese Verbreitung des *samoloff* verweist daher hauptsächlich auf die Wolga und ist die Frage jetzt die, welchem Volke derselbe angehört? Dass er nicht ugrisch, wird dadurch bewiesen, dass ihn weder die Finnen, noch die Ostjaken kennen. Er kann also türkisch-tatarischen oder russischen Ursprunges sein. Die Frage sicher zu lösen bin ich nicht im Stande, nimmt man jedoch in Betracht, dass der *samoloff* nicht im ganzen Russland verbreitet ist und an der Wolga die Russen erst in den letzten Jahrhunderten fasseten, so scheint uns die Hypothese wahrscheinlich, dass die Magyaren diese Angel nicht von den Russen, sondern von den Turco-Tataren übernommen haben und zwar unbedingt am Wolgagestade. Diese Hypothese gewinnt dadurch, dass MUNKÁCSI sowohl für das Wort *horog* = Angel, wie auch für *böncső* = Angelsenker, die türkische Herkunft nachwies, nur noch mehr an Wahrscheinlichkeit.²⁾

Das Quackholz.

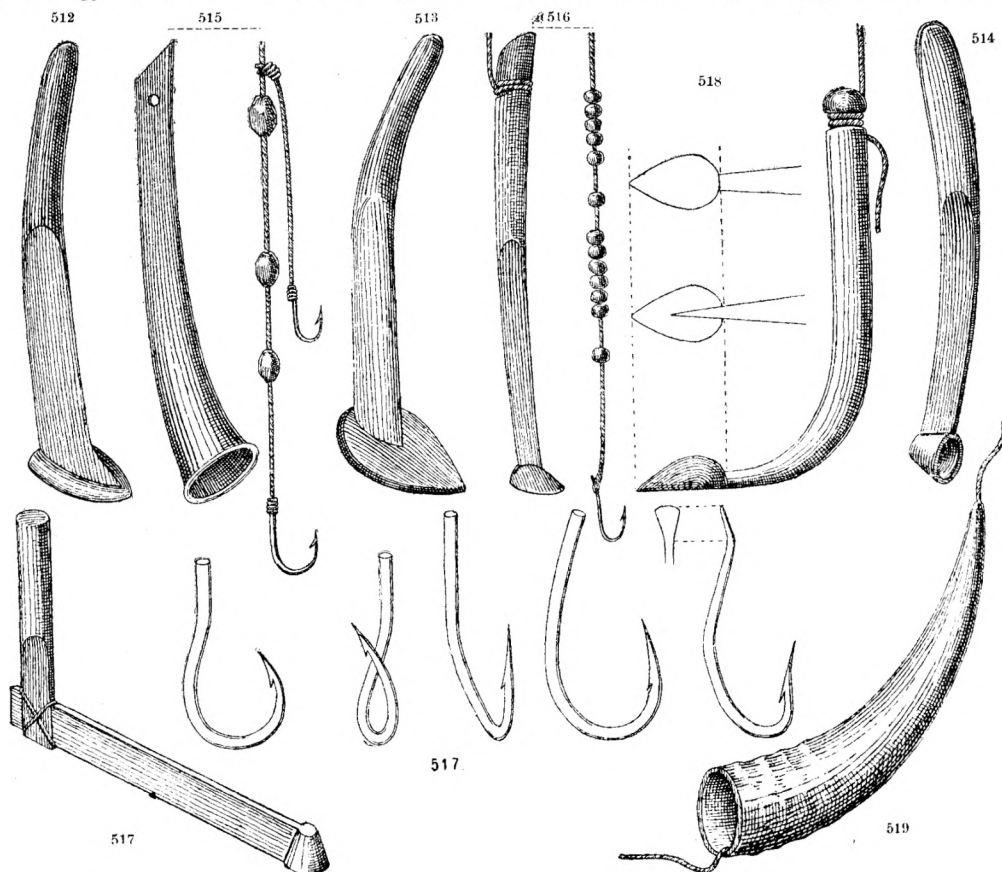
«Ein in ethnographischer Hinsicht überaus interessantes Fischereigeräthe ist das zum Welsfang gehörige *Quackholz* — *kutyogató* — das an der Wolga, bei uns in der Hand der zwischen Donau und Theiss hausenden Fischerbevölkerung lebt, wobei die Identität der Formen ganz klar ist. Das Instrument trägt die onomatopoeischen Benennungen: *kutyogató*, *buttyogató*, *puttyogató*, *futtyogató* von dem Tone, den der Fischer demselben entlockt und der den gewissen «kuty-kuty»- oder «unk»-Laut der Frösche nachahmt.

¹⁾ Варяховскій, (1), 42. — Пяткановъ, (3), II. 273. — Шостаковичъ, 27. 28. — Сенаторъ Карпиловъ, 59.

²⁾ MUNKÁCSI, (1), 48.

«A szerszámnak van fogó része, kés-szerű része és talpa; a Volga mellékit a a magyarral egybevetve a következő ábrák mutatják. Itt az 512. és 516. ábra a Szeged—Algyőn, az 513. ábra a Csongrádon

«Das Geräthe hat eine Handhabe, einen messerähnlichen Theil und eine Sohle; die Vergleichung der Form vom Wolgagestade mit der magyarischen ist in folgenden Figuren dargestellt. Fig. 512 und 516 ist die in Szeged—Algyő, 513 die in

Kuttyogatók: 512. ábra. Szegedről (Herman). — 514. ábra. A Volgáról (Danilevskij). — 515. ábra. A Dráváról (Herman). — 516. ábra. A Tiszáról (Herman). — 517. ábra. A Volgáról (Danilevskij). —

518. ábra. A Dnjeprről (Faljejev). — 519. ábra. A Nyéman völgyéből (Jankó).

Quackgeräthe: Fig. 512. Aus Szeged (Herman). — Fig. 513. Aus Csongrád (Herman). — Fig. 514. Von der Wolga (Danilevskij). — Fig. 515. Von der Drau (Herman). — Fig. 516. Von der Theiss (Herman). — Fig. 517. Von der Wolga (Danilevskij). — Fig. 518. Vom Dnjepr (Faljeff). — Fig. 519. Aus dem Njeman-Thale (Jankó).

divó magyar forma; az 514. ábra ellenben a Volgáról való.

«A magyar kuttyogatók telitalpúak, holott a Volga menti ürestalpú, a mit lényeges eltérésnek lehetne venni, ha nem volnának magyar földön azok az átmene-

Csongrád gebräuchliche magyarische Form, 514 hingegen die von der Wolga.

«Die magyarischen Quackhölzer haben eine volle Sohle, während diese bei den Formen vom Wolgalaufe gehöhlt sind, was man für einen wesentlichen Unterschied hinnehmen könnte, würden nicht auf ungarischem Boden auch jene Ueber-

tek, a melyek a két formát összekötik. De ezek az átmenetek megvannak. A komáromi halász már egy kis bádognárral kutytyogat; a Duna—Dráva foki halász kutytyogatója pedig határozottan ürestalpú, rendes kutytyogató, amint ezt az 515. ábra mutatja.

«Ám lássuk az eljárást, mely egyike a legérdekesebbnek, mert ritka finom élet-tani alapokra van fektetve.

«Amikor a nyári esőzések a folyókat megdagasztják, csöndes éjszakán kiszáll a halász lélekvesztőjén a folyóra, oly helyre a hol a harcsa szeret megfeküdni; előveszi kettős horgát (515. á.), melyen derék ólomsúlyok vannak s megbékázza, azaz eleven kecskebékát — *Rana esculenta* — tűz reája s lebocsátja a mélységbe; azután előveszi a kutytyogatót s a talpával sajátágosan belevág a vízbe, mire egy locs-csanás és egy «kutyty»-szerű hang hallható; hogy egészen szabatos hasonlattal éljünk, úgy hangzik az, mint a jól illő dugó kihuzásakor keletkező «kutyty».

«Az egész pedig festi a békaugrás locs-csanását és a béka hangját. Mind a két hang oda csalja a harcsát, mely rendesen a felszín felé tart, ott belé ütődik a horog inába, melyet a béka ide-oda rángat. A harcsa bekapja a békát s természetesen rajta veszt. Ez a kutytyogató. »¹⁾

Így írja le HERMAN OTTÓ a kutytyogatót és kutytyogatót. A csongrádi és algyői formák közti különbséget egy más helyen tüzetesen a következőkép jelöli meg: «az

gänge existieren, welche diese beiden Formen verbinden. Diese Uebergänge sind jedoch vorhanden. Der Fischer von Komorn quackt schon mit einem kleinen Blechbecher; das Quackholz der Fischer von der Donau und dem Draueck ist decidiert eine hohlsohlige Form, wie dies in Fig. 515 dargestellt ist.

«Betrachten wir jedoch den Vorgang selber, der einer der interessantesten ist, da er auf überaus feine biologische Betrachtungen basiert ist.

«Wenn die grossen Sommerregen die Flüsse anschwellen machen, begiebt sich der Fischer in stillen Nächten in seinem Seelentränker auf den Fluss hinaus, an Stellen, wo die Welse zu hausen pflegen; dort nimmt er seine Doppelangel hervor (Fig. 515), an welcher tüchtige Bleiknöpfe befestigt sind, beködert sie mit einem Frosche, d. h. er steckt einen lebendigen Wasserfrosch — *Rana esculenta* — darauf und lässt dieselbe in die Tiefe hinab; sodann nimmt er das Quackholz hervor und schlägt mit der Sohle desselben ganz eigenthümlich auf das Wasser, worauf ein Plätschern und ein «kutyty»-Laut hörbar wird. Der so entstandene Laut hat — um mich eines treffenden Vergleiches zu bedienen — grosse Aehnlichkeit mit dem beim Herausziehen eines gut sitzenden Stöpsels entstehenden Schalle.

«Das ganze ist eine onomatopoetische Nachahmung des Klatsches, wenn der Frosch in's Wasser springt und seiner Stimme. Beide Töne locken den Wels herbei, der für gewöhnlich an die Oberfläche schwimmt, dort an die durch den Frosch hin- und her gezerrte Angelleine stösst und den Frosch verschluckt, natürlich zu seinem Unheile. Dies das Fischen mit dem Quackholze.»¹⁾

So beschreibt HERMAN die Quackholz und die damit betriebene Art zu fischen. Den Unterschied zwischen den Formen von Csongrád und Algyő bezeichnet er an einer anderen Stelle ganz eingehend fol-

¹⁾ HERMAN OTTÓ, (1), 215–216., 510–511.

elsőnek fából való a szára, szaruból a talpa; az utóbbi egészen fából való.»¹⁾

Végezetül ismét más helyről megtudjuk, azt, hogy HERMAN OTTÓ ezen tételéhez: «A Volga torkolatban dívó harcsafogás azonos a magyarral» az összehasonlító anyagot a Berlinben 1880-ban tartott nemzetközi kiállítás hivatalos jelentéséből, mely ugyanott 1881-ben jelent meg, a II. k. 82. l-ról kapta.²⁾ Menjünk e nyomon tovább!

Az illető jelentésnek nem ugyan a II., hanem III. kötetében a 82. lapon tényleg megtaláljuk a Volga melléki kuttyogatónak HERMAN által is idézett és átvett rajzát, mely természetesen nem más mint a DANILEVSZKIJ-féle jelentésekhez kiadott albumok egy lapjának reproductiója s így ez az adat már 1861 óta teljesen ismeretes. Az albumlap magyarázatául DANILEVSZKIJ a következőket mondja:

«A Volga mély helyein és annak ágai-ban nyáron, mikor a víz apad, rendszeren június és július hónapokban, a harcsát az úgynevezett kuttyogató horoggal — *klokovaja uda* (= *клоковая уда*) — fogják. A horog vasdrótból való, ludtoll vastagságú (3 vonalnyi átmérővel), 4 versok hosszú, és kielezett hegyétől $\frac{5}{8}$, hajlásától $\frac{7}{8}$ versoknyira nagy szakája van; tompa végétől $1\frac{3}{4}$ versokra oldal felé hajlik;

genderweise: «bei der ersten ist der Stiel aus Holz, die Sohle aus Horn; letztere besteht ganz aus Holz.»¹⁾

Endlich erfahren wir noch, wiederum an einer anderen Stelle, dass OTTO HERMAN zu seiner folgenden These: «Der an der Wolgamündung in Betrieb stehende Welsfang ist mit dem magyarischen identisch» das Vergleichsmaterial aus dem Amtlichen Berichte der im Jahre 1880 zu Berlin abgehaltenen internationalen Fischerei-Ausstellung schöpfte (Bd. II. P. 82), der ebendort im Jahre 1881 erschien²⁾ Verfolgen wir diese Spur!

In diesem Berichte finden wir auf Pag. 82, nicht des II., sondern des III. Bandes de facto die auch durch HERMAN citierte und übernommene Zeichnung des Wolga-Quackholzes, natürlich wiederum die Reproduction eines Blattes des den DANILEVSZKIJ'schen Berichten beigegebenen Album's und ist dieses Fact schon seit 1861 vollkommen bekannt. In der Erklärung des Albumblattes bemerkt DANILEVSZKIJ Folgendes:

«An den tiefen Stellen der Wolga und deren Zweigen pflegt man im Sommer, wenn das Wasser fällt, also zumeist in den Monaten Juni und Juli den Wels mit der sogenannten Quackholz-Angel — *klokovaja uda* (= *клоковая уда*) — zu fangen. — Die Angel ist aus Eisendraht verfertigt, von der Dicke eines Gänsefederkieses (mit einem Durchmesser von drei Linien), vier Werschok lang und besitzt $\frac{5}{8}$ Werschok von der Spitze und $\frac{1}{8}$ Werschok vom Buge entfernt einen grossen Widerhaken; $1\frac{3}{4}$ Werschok vom stumpfen Ende biegt sie sich seitwärts, $\frac{3}{4}$ Werschok von ebendort gerechnet ist der Draht ein wenig abgeflacht und derselbe an diesem Theile vermittelt einer dünnen Schnur gut an das Vorfach befestigt, das aus einer genügend dicken Schnur besteht und je nach der Tiefe der Stelle $1\frac{1}{2}$ —4 Saschen lang ist. Das $\frac{1}{2}$ Pfund

¹⁾ HERMAN, (I), 210. — ²⁾ L. c. 146. — Amtl. Ber. Berlin.

ugyanonnan számítva $\frac{3}{4}$ versokra a drót kevésbé lapított s e darabnál fogva vékony zsinór segélyével jól a patonyhoz van erősítve, mely elég vastag zsinórból áll s hossza a hely mélysége szerint $1\frac{1}{2}$ —4 szazsen. Ehhez a fonalhoz kötik a $\frac{1}{2}$ font nehéz horogsulyt. A horog e kellékein kívül azonban nélkülözhetetlen szerzőm az úgynevezett kutyogató — *klokusa* vagy *klok* (= *клокуша, клокъ*) — melynek szerkezete a következő: Egy $5\frac{3}{4}$ versok hosszú, $\frac{1}{2}$ versok vastag és 1 versok széles deszkácska egyik végét tölcserszerűen kivájják, másik végéhez pedig, mely $\frac{1}{2}$ versokra keskenyedik, 5 versok hosszú fogantyút kötöznek. Ilyen a kutyogató szerkezete a mi (orosz) halászaiknál; a tatárok azonban azt 8 versok hosszú, vastag s kevésbé görbülő fából készítik, egyik végén szintén tölcserként vájnak ki; az ür sem ennél, sem a másikinál nincs teljesen tölcseresen kifaragva, hanem az inkább félgömb szerű $\frac{1}{2}$ hüvelyk mélységgel. E készséggel a halász a csolnak farában ül, míg társa rendesen a víz sodrával óvatosan evez azokhoz a mélyebb helyekhez és vápákhoz, melyekről hiszik, hogy a harcsa ott tanyáz; ott a halász balkézével kidobja a horgot, melyre eleven békát csalizott fel, a patonyt a csolnakhoz köti, míg a jobb kezében tartott kutyogatóval néhányszor a vízre üt, mitől a béka brekegéshez hasonló hang keletkezik. Ez és különösen a béka megpillantása a harcsát előcsalja, ez a béka után kap s a halász zsákmánya lesz, a ki kezével érintvén a patonyt, megérzi, ha vállalata sikerült. Ha az általa ismert helyet siker nélkül hagyta el, akkor evezőjével újból a folyón felfelé halad, majd az illető helyre érve megint a folyó sodrára bízta magát s ismétli és folytatja kísérletét addig, míg

schwere Angelgewicht wird an diesen Faden gebunden. Ausser diesem Zubehör der Angel ist aber noch ein Geräth unentbehrlich und dies ist das sogenannte *Quackholz* (magy. *kutyogató*) — *klokuscha* oder *klok* (*клокуша, клокъ*) — dessen Construction die folgende ist: Ein $5\frac{3}{4}$ Werschok langes, $\frac{1}{2}$ Werschok dickes und 1 Werschok breites Brettchen wird an einem Ende trichterförmig ausgehöhlt; an das andere Ende, das sich bis auf $\frac{1}{2}$ Werschok verschmälert, wird eine 5 Werschok lange Handhabe befestigt. Dies die Construction des Quackholzes bei unseren (russischen) Fischern; die Tataren verfertigen jedoch dasselbe aus einem 8 Werschok langen, dicken und ein klein wenig gebogenen Holze, wobei auch sie am einen Ende einen kleinen Trichter aushöhlen; die Höhlung ist weder bei dem einen, noch bei dem anderen trichterförmig ausgeschnitten, sondern es ist mehr eine halbkugelförmige $\frac{1}{2}$ Zoll Durchmesser besitzende Vertiefung. Mit diesem Handwerkszeug versehen sitzt der Fischer am Hintertheil des Kahnes, während sein Genosse sich zumeist der Strömung überlassend, behutsam jenen tieferen Stellen und Löchern zusteuert, von welchen er voraussetzt, dass in denselben Welse hausen. Dort wirft dann der Fischer die mit einem lebendigen Frosche beköderte Angel mit der linken Hand in's Wasser, bindet das Vorfach an den Kahn, während er mit dem in der rechten Hand gehaltenen Quackholz einigemal auf das Wasser schlägt, wodurch ein dem Froschquacken ähnlicher Ton entsteht. Dadurch und besonders durch den Anblick des Frosches wird der Wels hervorlockt, schnappt nach dem Frosche und ist eine Beute des Fischers. Dieser hält nämlich die Hand auf dem Vorfach und fühlt es, wenn sein Unternehmen gelang. Verliess er eine ihm bekannte Stelle resultatlos, so rudert er den Fluss aufwärts, um an der betreffenden Stelle angelangt, sich wieder der Strömung anzuvertrauen und die Versuche so lange fortzusetzen, bis er am Abend zu-

végre estenden rendesen gazdag zsákmánynyal tér laza.»¹⁾

Ezzel közvetlenül megismertük HERMAN összehasonlító adatának forrását; ebből látjuk, hogy a volgai kutyogató ez adatok alapján csakis a Volga deltájához van kötve, hogy DANILEVSKIJ két formát ismer, melyek közül az egyiket oroszoknak, a másikat tatárnak jelzi. Az alakoknak ezen népekhez való kötése azonban csak addig volt jogosult, míg újabb anyag felmerülése e kapcsolatot tarthatatlanná nem tette. Az orosz halászati irodalomnak a kutyogatóról megjelent részét újabban L. P. SZABANYEJEV foglalta össze s ez már teljesebben belevilágít a kutyogatónak kérdésébe. Ez összefoglalás így szól:

«Jelenleg is teljes alkalmazásban levő s általánosan kedvelt módja a harcsafogásnak az úgynevezett kutyogató — *klocsenije* (= *клоченье*) — a melynél a halász állandóan helyét változtatja, mindig kezében tartván a horog fonalát. A kutyogató közép, délkeleti és részben északnyugati Oroszország sok folyójában ismeretes, de igen sajátos, hogy Kis-Oroszországban és délnyugati Oroszországban erről csaknem semmiféle megemlékezés nincsen, legalább én erre vonatkozó adatot sehol sem tudtam találni. Ha a kutyogató általánosan el is van terjedve valamely helyen, nem mindig alkalmazzák még oly folyókban sem, a hol sok a harcsa, mint p. o. a Vorona folyóban. Az ilyen sajátos jelenséget inkább a tudatlansággal

meist mit reicher Beute beladen, nach Hause kehrt.»¹⁾

Damit haben wir nun die unmittelbare Quelle der vergleichenden Angabe HERMAN's erkannt, und ist hieraus ersichtlich, dass das Wolga-Quackholz auf Grund dieser Daten einzig an das Wolga-Delta gebunden ist, dass DANILEWSKIJ zwei Formen kennt, von welchen er die eine für russisch, die andere für tatarisch anspricht. Das Verknüpfen dieser Formen mit den genannten Völkern war jedoch nur so lange berechtigt, bis das Auftauchen neuen Materiales diese Verbindung unhaltbar machte. Die in der russischen Literatur über das Quackholz erschienenen Partien hat neuerdings L. P. SABANYEJEFF reasummiert und leuchtet er damit schon tief in die Frage des Quackholzes hinein. Diese Zusammenfassung lautet, wie folgt:

«Eine auch zur Zeit im Gebrauch stehende und allgemein beliebte Art des Welsfanges ist das sogenannte Quacken — *klotschenije* (*клоченье*) —, bei welchem der Fischer beständig seinen Ort verändert, dabei jedoch die Angelschnur fortwährend in Händen hält. Das Quacken ist in vielen Flüssen des centralen, südöstlichen und zum Theile nordwestlichen Russland bekannt, doch ist es überaus eigenthümlich, dass in Klein- und Südwest-Russland, desselben beinahe keinerlei Erwähnung geschieht, und wenigstens ich, diesbezügliche Daten nirgends aufzutreiben vermochte. Ist nun das Quackfischen an irgend einem Orte auch ganz allgemein verbreitet, so wird es doch nicht immer verwendet, nicht einmal an solchen Flüssen, wo es viele Welse giebt, wie z. B. im Worona-Flusse. Derartige eigenthümliche Erscheinungen lassen sich eher durch Unwissenheit erklären, als durch die Annahme, dass die Welse an den betreffenden Orten nicht

¹⁾ Исл. о соет. росс. рыб. IV. 47.; Рис. Касп. рыб. Т. А. IV. б. 8. GMELIN már 1774-ben szintén pontosan leírja a szerszámot s nem ismervén az orosz föld egyéb halászatait, azt mondja, hogy a kutyogató valószínűleg csakis az asztrakháni tatároknál van meg. GMELIN, II. 219. — GMELIN beschreibt das Quackholz schon 1774 ganz genau und bemerkt dazu, da ihm die übrigen Fischereien Russlands unbekannt waren, dass das Fischquacken wahrscheinlich nur bei den Tataren von Astrachan erhalten ist. GMELIN, II. 219.

lehet megokolni, mint azzal a feltevessel, hogy a harcsa az illető helyen nem kap a béka után, mely fő, noha egyáltalában nem kizárólagos csalétek a kutytyogatásnál. Magának a kutytyogatásnak az eszméje eddig nincs kellőképen megvilágítva: a Dvina nyugati része, a Nyeman, Kljazma, Ufa és más vidékek halászhai szerint p. o. hím harcsák a kutytyogatásra azért kerülnek elő, mert ez utánozza az (özvegységre jutott?) nőstény hangját, a melyik, mondják, hajnalban háromszor kotyog s így hívja a hímeiket. S ezen okból a harcsának kutytyogatóval való fogását itt (még a Szvjága folyónál is) igen korán, vagyis az ivás idejének kezdetével, már május végén kezdik meg. Igen sajtóságos mégis, hogy a délibb vidékek halászhai, a kik harcsában sokkal bővelkedőbb vizek mellett laknak, semmit sem beszélnek az ivás idején való kutytyogatásról, hanem azt hiszik, hogy a harcsa azért megy a kutytyogatás után, mert ez emlékezteti őt a béka vakkanására, vagy azért, mert azt hiszi, hogy valamiféle állat az. ПОТЪЖНИН (lásd: ПОТЪЖИНЪ, Ловъ красной рыбы, Морск. Сборникъ, 1857. I. 69—70) csak futólag említi, hogy a szaratovi kormányzóságban használtkutytyogató olyhangot ad, mint maga a harcsa. A harcsának valódi csalogatására a kutytyogató — azonban, a mennyire ismeretes, csakis a vitebszki kormányzóságban — szolgál, a hol TERLECKIJ szava szerint a «vab» által előidézett hangra a harcsa csakugyan igen hamar a csolnakhoz jön s akkor ledöfik szigonynyal. A többi helyeken a kutytyogatás mindig csalétekkel történik.

«A harcsakutytyogatás főszerszáma az az eszköz, a melylyel a harcsát megcsalják. Ennek az elve ugyanaz, mint az ismerek-

nach den Fröschen schnappen, welches der zumeist, jedoch nicht ausschliesslich verwendete Köder der Quackholz-Fischerei ist. Die Idee des Quackens selber ist bislang noch immer nicht gehörig beleuchtet. Die Fischer vom westlichen Theile der Dwina und der Gegenden von Njeman, Kljazma, Ufa und anderen Gegenden glauben z. B., dass die männlichen Welse auf das Quacken nur deshalb zum Vorscheine kommen, weil dadurch die Stimme des (zur Wittwegewordenen?) Weibchens nachgeahmt wird, welches wie sie sagen, beim Morgengrauen dreimal quackt und die Männchen herbeilockt. Aus diesem Grunde nun wird hier mit der Quackholz-Fischerei (auch am Swijaga-Flusse) überaus früh, d. i. noch zu Beginn der Laichzeit, also schon Ende Mai begonnen. Recht eigenthümlich ist dennoch, dass die Fischer der südlichen Gegenden, die an viel welsreicheren Flüssen wohnen, sich über das Quacken zur Laichzeit nichts erzählen, sondern annehmen, dass die Welse deshalb dem Schrei des Quackholzes folgen, da sie derselbe an das Gurgeln des Frosches erinnert, oder weil er glaubt, es sei dort irgend ein Thier. ПОТЪЖИНЪ (siehe: ПОТЪЖИНЪ, Ловъ красной рыбы, Морск. Сборникъ, 1857. Pag. 69—70) erwähnt bloss flüchtig, dass im Gouvernement Saratow das Quackholz denselben Ton von sich giebt, wie der Wels selber. Das Quackholz dient auch als echter Köder, jedoch so weit mir bekannt ist, bloss im Gouvernement Witebsk, wo, um mit den Worten TERLETZKIJ's zu reden, die Welse auf den durch das *wab* hervorgerufenen Ton überaus schnell zum Kahne herankommen, wo sie dann mit Fischgabeln gestochen werden. An allen anderen Orten wird zur Quackholzfischerei noch irgend ein anderes Ködermittel verwendet.

Das Hauptgeräthe der Welsfischerei ist jenes Instrument, mit welchem die Welse herangelockt werden. Die dabei zu Grunde liegende Idee ist dieselbe, wie bei der bekannten Trampe (magy. *bottló*, russ. *ботал* (боталъ)). Davon nur sehr wenig verschie-

tes bottónak — *botal* (= боталъ) —, és a viteleszki harcsa-*vab* vagy *vabik* (= вабъ, вабиць) — is keveset különbözik tőle, amelyben ez is fapohár, mely nyélre van erősítve. Az egyszerű közeporosz kutytyogató — *klokusa* vagy *klok* (= клокуша, клокъ) — 6—8 versok hosszú deszkácska, mely egy versok széles, $\frac{1}{2}$ versok vastag, egyik végében tölcésérszerű mélyedés van kivájva, míg másik végébe van beillesztve az 5 versoknyi nyél (517. ábra). Az igazi halászkutytyogató — *kloktusa*, *klokusa*, *szomovka* (= клохтуша, клокуша, сомовка) — egy kissé meghajló gamó, 10 versok hosszú, zelnicze meggy, veres berkenye, alma vagy szilva fájából; a gamó egyik végén vastagabb, bunkós, melybe sekély mélyedést vájnak ki akkora kerülettel, mint aminő egy 3 kopekes pénzdarabé.

«Sokkal tökéletesebb vagy helyesebben gyakorlatibb az a kutytyogató készülék, amelyet a Nyéman és Vilija folyókon használnak. Ennek előnye abban rejlik, hogy a fogószerszám — t. i. a zsinór a horoggal és csalétekkel — össze van kötve magával a kutytyogatóval, mely nem más, mint a tehén szarva. E célból nem nagy s a mennyire lehetséges, egyenes szarvat választanak ki, belsejét kitisztítják, szélét egyformára lefaragják, hegyes végét hosszában — tehát nem keresztben — átfúrják s az így nyert lyukon fűzik át a zsinórt; a zsinog végére van erősítve a horog, és, hogy a szarv ne mozduljon fel-le a zsinogon, azt a szarvban vagy csomókkal vagy kis fácskával erősítik meg. A szarvat a horogtól különböző távolságban tartják azon mélység szerint, a melyben halászni akarnak, úgy, hogy az, t. i. a szarv, a hányszor csak a vízbe eresztik a horog-készséget, alsó szélével mindig ráüt a víz színére s előteremti azt az ismeretes hangot,

den ist das Wels-*wab* oder *wabik* (вабъ, вабиць) — insoferne auch dies ein an einem Holzstiel befestigter Holzbecher ist. Die einfache mittellrussische *klokuscha* oder *klok* (клокуша, клокъ) ist ein 6—8 Werschok langes, 1 Werschok breites, $\frac{1}{2}$ Werschok dickes Brettchen, an dessen einem Ende eine trichterförmige Vertiefung eingehöhlt ist, während an das andere Ende der 5 Werschok lange Stiel befestigt wird (Fig. 517). Dasechte Fischerquackholz — *klochtuscha*, *klokuscha*, *somowka*, (клохтуша, клокуша, сомовка) — ist ein etwas gebogenes Krummholz, an einem 10 Werschok langen, aus dem Holze von *Prunus Padus*, *Sorbus aucuparia*, des Apfel- oder Pflaumenbaumes bestehenden Stiele; das Holz ist an dem einen Ende dicker, knüppelig und ist in dasselbe eine Höhlung vom Umfange eines Dreikopeken-Stückes eingegraben.

Viel vollkommener oder richtiger gesagt praktischer ist jenes Quack-Geräthe, das auf den Njeman und Wilija-Flüssen gebraucht wird. Der Vortheil desselben besteht darin, dass der Fangapparat, — d. i. die Leine sammt Angel und Köder — mit dem aus einem Kuhlhorne bestehenden Quack-Geräthe selbst verbunden ist. Zu diesem Zwecke wird ein nicht grosses und soviel als möglich gerades Horn ausgesucht, das Innere desselben ausgereinigt, die Ränder gleichförmig abgeschnitzt, das spitze Ende der Länge — also nicht der Quere — nach durchbohrt und die Schnur durch das derartig gewonnene Loch durchgezogen; an das Schnurende ist die Angel befestigt und wird das Horn — damit es an der Schnur nicht auf und abrutsche — im Inneren desselben mit einem Knoten oder einem kleinen Hölzchen befestigt. Das Horn wird von der Angel in verschiedener Entfernung gehalten, je nach der Tiefe, aus der man fischen will, so, dass das Horn, so oft man die ganze Angelconstruction in's Wasser lässt, mit dem unteren Rande jedesmal auf die Oberfläche des Wassers schlägt und den gewissen Ton hervorbringt, der den Wels betrügt; auf die Schnur

mely a harsát megcsalja; a zsinigre a szarv alatt nehéz ólomsúlyt kötnek. Ily módon a halásznak, ha ezzel a készséggel dolgozik, csak egyik keze van elfoglalva: egyidejűleg ereszti le a horgot és üt a kutytyogatóval a vízre.

«A csalétkék közül a kutytyogatásnál a legjobb a béka; a Donon mégis e czélra leggyakrabban rákot használnak, továbbá szárított pontyfejet, sőt hernyót, verebet és húsdarabot is; a Nyémanon és Viliján a minoga bábját, az Ufán a nagy folyami kagylót (Unio), persze kitépve a héjakból; ugyanazt a Kljazmán is használják, de nem valami nagy mennyiségben, csak úgy 30—40-ével (!). Ez a különбözőség épen nem szól a mellett a feltevés mellett, hogy a harsa azért megy a kutytyogás után, mert felteszi, hogy békavakkanást hallott. Igen természetesen a halásznak a béka a legalkalmasabb, mert a kutytyogató tényleg oly hangot ad, mint a minő a béka vakkanása.

«A kutytyogás csaknem mindig a csolnak lassú mozgása közben történik, igen ritkán vetnek horgonyt a halászó helyen. A csolnaknak könnyűnek kell lenni, abban egy vagy két halász ül s kezdetben felfelé eveznek s aztán bízzák magukat a víz sodrára. A Kljazma vizén a lélekvesztő orrába rendesen vasgyűrűt csavarnak be, ezen fűzik keresztül a horogpatonyt, melynek szabad végét a kormányhoz kötik. Ezt azért teszik így, hogy a nagyobb harsa a csolnakot fel ne fordíthassa. A halász megérkezvén a helyre, hol a harsát sejtí, abal kezében tartott evezővel kormányozza a csolnakot, a jobb kezével tartja a vasgyűrűhez erősített patonyt, leereszti kissé

wird unter dem Horne ein schweres Bleigewicht gebunden. Auf diese Art ist, während er mit diesem Geräthe arbeitet, bloss die eine Hand der Fischers beschäftigt, mit welcher er gleichzeitig die Angel hinablässt und mit dem Quackholz auf das Wasser schlägt.

«Der beste Köder zur Quackfischerei ist der Frosch; am Don gebraucht man zumeist Krebse, ferner getrocknete Karpfenköpfe, sogar Raupen, Sperlinge und Fleischstücke; am Njeman und am Wilija bedient man sich der Minoga-Puppe, am Ufa der Grossen Flussmuschel (Unio), natürlich aus der Schale ausgelesen; denselben Köder verwendet man auch am Kljazma, jedoch in eben nicht allzugrossen Mengen, bloss je 30—40 (!). Diese Verschiedenheiten sprechen durchaus nicht für die Hypothese, dass die Welse desshalb dem Quackholze folgen, da sie Fröschegequacke zu hören vermeinten. Ganz natürlich sind für den Fischer die Frösche am geeignetsten, da das Quackholz de facto einen dem Froschlaute ähnlichen Ton von sich giebt.

«Das Quacken geschieht zumeist während sich der Kahn langsam nach vorwärts bewegt, und wird an der Fischstätte nur selten geankert. Der Kahn muss leicht sein und sitzen in demselben ein oder zwei Fischer, die Anfangs nach aufwärts rudern und sich erst hierauf der Wasserströmung anvertrauen. Auf dem Kljazma wird in die Spitze des Seelenträners für gewöhnlich ein eiserner Ring eingedreht, und das Angelfach durch denselben gezogen, während das freie Ende desselben an das Steuer gebunden wird. Es geschieht dies aus dem Grunde, damit grössere Welse den Kahn nicht umschlagen. Nachdem der Fischer auf der Stelle angekommen, wo er den Wels wähnt, steuert er den Kahn mit dem in seiner rechten Hand gehaltenen Ruder dahin. Das an den eisernen Ring gebundene Vorfach in der rechten Hand haltend, lässt er die aufgeköderte Angel ein wenig herab, wickelt die Schnur lose vom Finger und schlägt mit dem in derselben Hand gehaltenen

a csalétekkel felszerelt horgot, a fonalat lazán ujára csavarja s ugyanazon kézzel a kutyogatóval mérsékeltén a vízre üt. A kutyogató oly hangot ad, mintha felfordított pohárral ütnének a vízre, csak hogy a hang sokkal erősebb (?); három ütés után a halász tapogat kezével, hogy a csalétek mozogjon. — Erre a hangra «a harsa a csolnakhoz megy (megtörténik, hogy egyszerre több is) s rárohan az evezőre úgy, hogy azt helyéből kimozdítani se lehet, ránéz a csalétekre s nem egyszerre kap utána, hanem úgy tesz, mintha szopogatná s e közben súlyként függ; e pillanatban a halász kezéből kissé utána engedni a patonyt, mire a hal már azt erősebben ráncigálja, hogy a csalétek ne maradhasson a horgon. Ha a harsa nem nagy, azt legott a csolnakba kell húzni, de ha igen nagy, akkor a horogint feltétlenül utána kell engedni, hogy az a csolnak orrához menjen, a halász e közben apránként elérni igyekszik a sekélyes partot, a hol kiszáll a csolnakból s kivonszolja áldozatát, a mi egy embernek épen nem megy gyorsan.» (Lásd A. Д. ОХОТНИКЫ ЖИТЬЕ-БЫТЬЕ, Пр. ОХОТА 1879. ИЮЛЬ, стр. 85—86.). Olykor a nagy harsa szelíden hagyja magát vonszolni a csolnak mögött, majd, beérve azt, farkát hirtelen felcsapja magára a csolnakra, míg fejfelé a fenékre szökik, mert azt hiszi, hogy ily művelettel felfordítja a csolnakot, a mire példa egyébként nem ritkaság. — A Kljazmán a harsát kutyogatóval csakis július közepéig halászszaak.

«A Donon kissé másképen kutyogatnak. A patonyt, mely itt erős len vagy kenderzsinór s *uréz* (= урѣзъ)-nek neveztetik, rövid vastag fácskára tekerik fel, melyet

Quackholze mässig auf das Wasser. Das Quackholz giebt einen Ton, als ob man mit einem umgestürzten Glase auf das Wasser geschlagen haben würde, bloss dass der Ton um vieles stärker ist (?); nach je drei Schlägen zuckt der Fischer mit der Hand, damit sich der Köder bewege. Auf diesen Ton eilen die Welse dem Kahne zu (öfter auch mehrere) und stürzen derart begierig auf einmal auf das Ruder, dass dasselbe gar nicht bewegt werden kann; dabei schauen sie auf den Köder, ohne jedoch sogleich nach demselben zu schnappen, sondern sie schicken sich an, als ob sie daran lutschen würden, wobei sie gleich einem Pendel nach abwärts hängen; in diesem Augenblicke lässt der Fischer das Vorfach aus seiner Hand ein Bischen nachschliessen, worauf die Fische dasselbe schon ärger hin- und herzerren, damit der Köder nicht auf der Angel verbleibe. Ist der Wels klein, so muss derselbe sogleich in den Kahn gezogen werden, ist er jedoch sehr gross, so muss ihm die Angelschnur unbedingt überlassen werden, damit er sich an die Spitze des KAHNES begeben. Inzwischen ist der Fischer bemüht in kurzen Absätzen das seichte Ufer zu erreichen, wo er aus dem Kahne steigt und sein Opfer herauszieht, was einem einzelnen Menschen nicht allzusehr gelingt.» (Siehe A. Д. ОХОТНИКЫ ЖИТЬЕ-БЫТЬЕ, Пр. ОХОТА 1879. ИЮЛЬ стр. 85—86.) Manchmal lässt sich der grosse Wels ruhig hinter dem Kahne mit-schleppen, um jedoch öfter, wenn er den Kahn erreicht, sich mit dem Schwanz urplötzlich auf den Kahn zu schnellen, während er mit dem Kopfe nach abwärts auf den Boden eilt, weil er glaubt, dadurch den Kahn umzuschlagen, was ihm übrigens nicht allzu selten wirklich gelingt. Auf dem Kljasma wird mit dem Quackholze nur bis Mitte Juli auf Welse gefischt.

«Am Don wird einigermaassen anders gequackt. Das Vorfach, das hier eine starke Lein- oder Hanfschnur ist und *urjes* (урѣзъ) heisst, wird auf ein kurzes dickes Hölzchen aufgewickelt, das der Fischer

szintén kezében tart a halász s erről ereszti le a felcsalizott horgot az alatta levő mélységbe. Halásznak egyesével vagy kettesével nagyobb evezős csolnakban, de kezdetben mindig felfelé eveznek, a part közelében tartván magukat; azután a halász kievez a folyó közepére, lefekteti az evezőt s nem evez tovább, hanem a felcsalizott horgot a vízbe ereszti; bal kézzel tartja a patonyt, jobbal a kutytyogatót, mert a jobbal kényelmesebb kutytyogatni. Itt szabályul tartják azt, hogy a patonyt a kézre soha sem szabad rácsavarni, mert ha a zsinórt nem tudják gyorsan lecsavarni, a nagy harcsa könnyen felfordítja az embert csolnakostul. Itt a harcsát legjobban a sekély sellőkben tudják fogni, a hová azért megy, hogy halakra vadászszerk. De azért határozottan és pontosan megmondani, hogy a harcsa hol fogható jobban, lehetetlenség, mert fogják azt mély vízben is, sekélyben is, a mi az időjárástól és az évszaktól függ. Mikor a halász érzi, hogy a harcsa a horogra akadt, akkor kezdi kihúzni áldozatát. Az apró harcsával persze nem sokat teketóriáznak, de ha a harcsa nagy és erősen rángatózik, akkor a halász egyáltalában nem húzza, hanem a patonyból utána enged egy darabot a fácskáról. E fácska tehát csaknem teljesen helyettesíti a csévét — *katuskát* (катушка). Túlságosan sok zsinórt azonban nem szabad a hal után engedni, mert akkor a harcsa a kormány alá menekül s ott elbúvik. Ilyen esetben a fácskához deszkát kötnek és a patonyt a vízbe dobják. A harcsa szabadabban érezvén magát, siet menekülni; a halász meg fogja a patonyt s újból kezdi húzni a halat. A harcsa, mely gyakran sokáig úszik így a csolnak felett és alatt, végre is kifárad, akkor a halász óvatosan a csolnakhoz húzza, a halat fejére mért fejszecsapással

gleichfalls in Händen hält und lässt er nun den aufgeköderten Angelhaken hievon in die Tiefe. Man pflegt einzeln oder in grösseren Ruderkähnen zu zweit zu fischen, rudert jedoch anfangs immer nach aufwärts zu, sich wo möglich nahe zum Ufer haltend; sodann rudert der Fischer auf die Flussmitte hinaus, legt das Ruder weg und bleibt stehen, wobei er jedoch den aufgeköderten Angelhaken in die Tiefe lässt; dabei hält er in der linken Hand das Vorfach, in der rechten das Quackholz, weil das Quacken mit der Rechten bequemer geschieht. Hier ist es Regel, dass man das Vorfach nie auf die Finger wickeln darf, da, wenn die Schnur nicht rasch genug abgewickelt werden kann, grosse Welse den Kahn sammt Fischer gar leicht zum Kippen bringen. Auch gelingt der Fang am leichtesten an seichten Wasserschnellen, wohin sich der Wels begiebt, um auf Fische zu jagen. Doch ist es immerhin eine Unmöglichkeit genau und für gewiss zu bestimmen, wo Welse am leichtesten zu fangen sind, denn man fängt dieselben sowohl im tiefen, als auch im seichten Wasser, was vom Wetter und den Jahreszeiten abhängt. Sobald der Fischer fühlt, dass ein Fisch auf die Angel gerieth, beginnt er sein Opfer herauszuziehen. Mit kleineren Welsen werden freilich nicht viel Umstände gemacht. Ist er jedoch gross und macht er kräftige Rucke, so zieht ihn der Fischer durchaus nicht, sondern lässt ein Stückchen des Vorfaches vom Hölzchen ablaufen. Dieses Hölzchen vertritt also beinahe vollständig die Spule, *katuschka* (катушка). Allzuviel der Schnur darf man ihm jedoch auch jetzt nicht gewähren, da er sich dann unter das Steuer flüchtet und dort verschlüpft. In einem solchen Falle wird an das Hölzchen ein Brettchen gebunden und das Vorfach in das Wasser geworfen. So wie sich der Fisch freier fühlt, beeilt er sich zu flüchten, worauf der Fischer das Vorfach ergreifend, den Fisch vom Neuen zu ziehen beginnt. Endlich wird der Wels, der oft gar lang an und unter dem Kahne schwimmt, doch

elkábítja s így beveti a csolnakba. Ha a harcsa nem kábult eléggé, a csolnak fenekén farkának egy csapásával felfordítja azt. A megfogott harcsát a fejszecsapással azért kábítják el, hogy a csolnakból ki ne vesse magát s ne akadályozza a halászat folytatását. A megkábult harcsa nyugodtan fekszik, vagy egészen elalszik, de nem ritkán magához jön, kezd hánykolódni s a halász ismét a fejszét használja. Itt egy este ritkán lehet négy harcsánál többet fogni.

«A harcsafogásra a legjobb a Donon a csendes idő reggelje és estéje; este jól megy a kutytyogatás naplenyugtától a teljes sötétség beálltáig, reggel a nap felkeltéig. A csendes idő feltétlenül szükséges a harcsa fogásához; borús vagy viharos időben a fenéken fekszik, nem mozdul és nem hallja a kutytyogatást. A felsőbb állomásoknál inkább este mint reggel kutytyogatnak. Fogják a harcsát a Donban nappal is, de nem kutytyogatással, hanem egyszerűen horoggal a zavarosban. A sztaniczak közelében a Donon esténként látni lehet néhány csolnakot, a melyben a halász ül s kutytyogat; — ha a víz folyása leviszi őt, evezőt ragad, a folyó közepéről a partnak fordul, aztán nekidüleszkedik, ismét felfelé megy, újból bevez a folyó közepére s kutytyogat megint addig, míg a víz nagyon le nem viszi, vagy míg horgára harcsa nem akad. (И. Поповъ, Сомъ и охота на него на Дону. Пр. Охота 1881. Май, стр. 73—74.)»¹⁾

SZABANYEJEV ez összefoglaló tanulmányából kitűnik mindennek előtt a kutytyogató földrajzi elterjedése; területül Oroszország

müde und dann zieht ihn der Fischer behutsam aus dem Kahne, betäubt ihn mit einem Beilschlage auf den Kopf und wirft ihn in den Kahn. Ist der Wels nicht ganz betäubt, so kehrt er auch im Kahne liegend, diesen mit einem Schläge um. Der gefangene Wels wird deshalb mit einem Beilhiebe betäubt, damit er sich nicht zum Kahne hinausschnelle und das fernere Fischen verhindere. Der betäubte Wels bleibt ruhig liegen, oder er schläft ganz ein, nicht selten kommt er jedoch zu sich, fängt an herumzuschlagen, worauf der Fischer noch einmal zum Beile greifen muss. Auf diese Weise lassen sich an einem Abende selten mehr als vier Welse fangen.

«Zur Welsfischerei sind am Don ruhige Morgen und Abende die geeignetsten; am Abend geht das Quackfischen am besten von Sonnenuntergang bis zum Eintreten der vollen Finsterheit vor sich, Morgens bis Sonnenaufgang. Ruhiges Wetter ist zum Welsfang unbedingt nothwendig; bei bedecktem Himmel oder stürmischem Wetter liegen nämlich die Welse am Boden, ohne sich zu bewegen und hören sie dann auch das Gequacke nicht. An den oberen Stationen pflegt man lieber des Morgens als des Abends zu quacken. Uebrigens werden die Welse im Done auch bei Tage gefangen, jedoch nicht vermittleis Quacken, sondern vermittleis einfachen Angelns im Trüben. In der Nähe der Stanitzen kann man am Don allabendlich einige Kähne sehen, in denen ein Fischer sitzt und quackt; sobald ihn die Strömung mit sich reißt, wendet er sich von der Flussmitte dem Ufer zu, sodann legt er sich ein, rudert nach aufwärts und vom neuen in die Flussmitte, wo er solange quackt, bis ihn das Wasser nicht allzuweit hinabträgt oder ein Wels auf seine Angel geräth (И. Поповъ, Сомъ и охота на него на Дону. Пр. Охота 1881. Май, стр. 73—74.)»¹⁾

Aus dieser vergleichenden Studie SABANYEJEFF's geht vor allem die geographische Verbreitung des Quackholzes hervor, als

¹⁾ И. И. Сабанъевъ, II. 509—514.

közép, délkeleti és részben délnyugati része van kijelölve, ellenben nincs meg Dél-Oroszországban. Alakjaira nézve láttuk a vitebszki fapoharat, a két darabból álló ürestalpú középorosz kutyfogatót, az ú. n. igazi halászkutyfogatót, mely azonos azzal, melyet DANILEVSKIJ tatárnak mondott s végül a tehén szarvából készült nyémani kutyfogatót. Már most kell utalnunk egy rendkívül fontos szerkezeti különbségre s ez az, hogy míg a vitebszki, középorosz, és egyszerű kutyfogató nincs összeköttetésben a horoginával s a halász kezén sem kerül abba, mert a kutyfogatót tartja a jobb kezében, míg a zsinórt vagy a ballal fogja, vagy a csolnakhoz, evezőhöz erősíti, addig a nyemáni túlkös alaknál kutyfogató és horogin szorosan összefügg s egy kézben marad használatközben is. Láttuk, hogy a kutyfogató halász a harsát majd csalétkes horoggal fogja, majd csali nélkül a csolnakhoz csalva ledöfi szigonynyal. Csalinak használják a békát, kagylót, hernyót, verebet, hust, halfejet stb. s a kutyfogató használata egyáltalában nincsen a békás csalihoz kötve. A kutyfogató eszméjére kétféle magyarázatot is láttunk, az egyik szerint az a béka vakkanását, a másik szerint az özvegyen maradt (?) nőstényharsa hangját van hivatva utánozni, mely utóbbi eset bizonyos emlősök, de különösen a madarak nászhangjait s az ivari kiválást juttatja eszünkbe, míg az első magyarázat a többoldalú megvilágítás mellett épen nem látszik kellőképen megokoltnak.

A *kutyfogató* itt vázolt földrajzi elterjedésének keretébe illik bele azon újabb adat is, mely szerint a kutyfogató a Kubán

dessen Gebiet die mittleren, südöstlichen und zum Theile auch die südwestlichen Theile Russland zu bezeichnen sind, während es in Süd-Russland abgeht. Der Form nach sahen wir den Holzbecher von Witebsk, das aus zwei Stücke bestehende, hohlsohlige mittellrussische Quackholz, das sog. echte Fischerquackholz, das mit demjenigen identisch ist, welches DANILEWSKIJ für tatarisch hält und endlich das aus einem Kuhhorne angefertigte Quackgeräthe vom Njeman. Auf einen ausserordentlich wichtigen constructiven Unterschied muss ich übrigens schon jetzt aufmerksam machen, darauf, dass während die Quackgeräthe von Witebsk, aus Mittelrussland und das sog. einfache Quackholz mit der Angelschnur in durchaus keiner Verbindung stehen und auch in der Hand des Fischers in keine solche gelangen, da er das Quackholz in der Rechten hält und die Schnur entweder in die Linke fasst oder an den Kahn oder an das Ruder befestigt, hängen bei der Horn-Form vom Njeman Quacker und Angelschnur enge zusammen und bleiben während des Gebrauches in einer Hand. Wir sahen, dass der Quack-Fischer den Wels bald mit einer beköderten Angel fängt, bald wieder denselben ohne Köder an den Kahn heranlockt und mit einer Fischgabel sticht. Als Köder benützt man Frösche, Muscheln, Raupen, Sperlinge, Fleisch, Fischköpfe u. s. w. und ist der Gebrauch des Quackholzes durchaus nicht an den Froschköder gebunden. Für die Idee des Quackgeräthes erhielten wir zwei Erklärungen, nach der einen sollte damit das Quacken des Frosches, nach der anderen der Ton des verwittwet (?) gebliebenen Welsweibchens nachgeahmt werden, welcher letzterer Fall uns die Hochzeitsrufe der Säugethiere und gewisser Vögel, sowie die geschlechtliche Selection in den Sinn bringen, während die erste Erklärung einer mehrseitigen Beleuchtung durchaus nicht Stand hält.

Auch eine neuere Angabe, welcher zufolge das Quackholz auch in der Mündungsgegend des Kuban vorkommt, passt vor-

torkolatvidékén is megvan, amit egészen természetesnek találunk, ha tudjuk, hogy a két szomszédvölgyben a Don és Volga mentén is megvan. — A temrjuki városi iskola tanítója, a ki nyilván minden szakirodalmi készség nélkül, de rendkívül éles megfigyeléssel írja le a temrjuki halászatot, P. VOJEVODA úr a horgászat címe alatt a többek közt ezeket mondja: «Más halászok a horgot a csolnakba ülve, abból dobják a vízbe s így huzzák maguk után. A folyó a csolnakot előre viszi s a halász kis fácskával, melynek vége kiszélesedik és ki van vájva s kanálhoz hasonlít, könnyedén a vízre üt. Az így keletkezett hang a harsását a csolnakhoz csalja, hol a csalétket észreveszi és bekapja.»¹⁾

Ha tény az, hogy a kutyogató Déloroszországban nincsen meg, vagyis az Al-Duna, Dnjesztr és Dnjepr völgyeiből hiányzik, akkor az oroszországi és a magyarországi kutyogatók közt a földrajzi összeköttetés nincs meg s akkor ez rendkívül megnehezíti a magyar alakok értelmezését még akkor is, ha az alaki egyezés tökéletes volna is, a mint hogy az a leírt esetekben egyáltalában nem konstatálható. S bár SZABANYEJEV könyvének második kiadása — 1892-ben jelenvén meg — meglehetősen új keletű, a földrajzi összefüggés e hiánya további nyomozásra készítetett s így akadtam rá J. N. FALJEJEV kitűnő tanulmányára, melyet a Dnjepr halászatáról írt s melyben a kutyogatóval oly bőven, részletesen és alaposan foglalkozik, hogy tanulmánya alapján és közvetítésével nemcsak magyar

zúglic in den Rahmen der hier skizzierten geographischen Verbreitung hinein, was man auch für natürlich finden wird, sobald man weiss, dass es auch in den beiden Nachbarthälern, entlang von Don und Wolga vorkommt. Der Lehrer an der Stadtschule von Temrjuk, Herr P. VOJEVODA, der wahrscheinlich ohne jede fachliterarische Vorbildung, jedoch mit äusserst scharfer Beobachtungsgabe die Fischerei von Temrjuk beschreibt, bemerkt beim Titel Angelfischerei unter anderem: «Andere Fischer werfen die Angel vom Kahne herab in das Wasser und ziehen dieselbe nach sich. Der Fluss trägt den Kahn abwärts, wobei der Fischer mit einem kleinen Hölzchen, dessen Ende sich ausbreitet, ausgehöhlt ist und einem Löffel gleicht, leicht hin auf das Wasser schlägt. Der so entstandene Ton lockt den Wels an den Kahn heran, wo er den Köder gewahrt wird und darnach hascht.»¹⁾

Wäre es ein Factum gewesen, dass das Quackholz in Südrussland nicht vorkommt, d. i. aus den Thälern der unteren Donau, des Dnjestr und des Dnjepr fehlt, so hätte zwischen den russischen und ungarländischen Quackhölzern keine Verbindung bestanden, wodurch die Erklärung der magyarischen Formen sogar dann noch äusserst erschwert wird, wenn auch die formelle Uebereinstimmung eine vollständige ist, wie das in den beschriebenen Fällen überhaupt nicht constatirt werden kann. Und obwohl die zweite Ausgabe des Buches von SABANJEJEFF — dieselbe erschien 1892 — ziemlich neuen Datums ist, bewog mich doch dieser Mangel des geographischen Zusammenhanges zu neueren Nachspürungen und so stiess ich auf die ausgezeichnete Studie J. N. FALJEJEFF's, die er über die Fischerei des Dnjepr schrieb, und in welcher er sich mit dem Quackholz derart ausgiebig, eingehend und gründlich beschäftigt, dass ich auf Grund seiner Studie und seiner Vermittlung nicht nur unsere magyarische Formen

¹⁾ II. Воєвода, 216.

alakjainkat magyarázhatjuk meg teljesen, hanem megérthetjük a kutytyogató eszméjét is, melyben az emberi elme egy csodálatos felfedezését bámulhatjuk meg. FALJEJEV így ír:

«SZABANYEJEV idézett munkájában — a II. k. 509. l. — azt mondja, hogy a harsának kutytyogatóval való fogását Kis-Oroszországban nem gyakorolják s következképpen onnan semmiféle leírás sincs annak használatáról és szerkezetéről. Nem emlékszem kifejezéseireszó szerint, de körülbelül ugyanezeket mondja. Ennél fogva e szerszámot kissé tüzetesebben tárgyalom. A Dnjepr azon 200—250 verst hosszú szakaszán, mely a minszki, csernigovi, kievi és poltavai kormányzóságokat szeli át s melyet jól ismerek, a harsát nagy mennyiségben fogják kutytyogatóval. Azt hiszem, nem hibázok, ha azt mondom, hogy ez a legjobban ismert és legjobban használt szerszámok egyike. Kutytyogatóval fogják a harsát nemcsak a hivatásos halászok, hanem a Dnjepr, Pripjata és Djeszna partjain fekvő falvak parasztjai is az általam megjelölt határookban. Minden halászszerszám a kutytyogató kivételével főképpen a tavaszi, őszi s részben téli használatban fizeti ki magát. Nyáron, a legforróbb időben e szerszámok semmi hatást sem adnak, s a halász nem szívesen használja őket, mert ezért a csaknem semmis eredményért nem akarja «rothasztani szerszámát», mely az erős párolgás folytán a nyári időben gyorsan romlik. Csak a *volok* (волокъ), *csasztik* (частыкъ) és egy *fenékhorg*-faj (пьявковые переметы) nyujtanak némi eszközt arra, hogy a halászok egy jelentéktelen része megélhessen. És éppen ebben az időben, vagyis akkor, mikor a harsát kutytyogatóval legjobban lehet fogni, valamennyi halász (még az

vollständig erklären konnte, sondern daraus auch die Idee des Quackholzes hervorgeht, in welcher wir eine geniale Entdeckung des menschlichen Geistes zu bewundern haben. FALJEJEFF schreibt hierüber Folgendes: «In der citierten Arbeit SABANJEJEFF's — Bd. II. Pag. 509 — besagt dieser, dass der Welsfang vermittels Quackholz in Klein-Russland nicht ausgeübt wird und in Folge dessen von dort über den Gebrauch und die Construction desselben keinerlei Beschreibung vorhanden ist. Ich erinnere mich zwar nicht wörtlich auf seine Behauptung, doch ist der Sinn ungefähr der angeführte. Aus diesem Grunde will ich dieses Geräthe eingehender beschreiben. Auf jenem 200—250 Werscht langen Abschnitte des Dnjepr, welcher die Gouvernements Minsk, Tschernigow, Kiew und Pultava durchschneidet, und den ich gut kenne, wird der Wels mit dem Quackholze in grosser Menge gefangen. Ich glaube nicht zu verfehlen, wenn ich behaupte, dass dies eines der am besten bekannten und gebrauchten Geräthe ist. Mit dem Quackholze fischen nicht nur die berufsmässigen Fischer auf Welse, sondern auch die Bauern der am Dnjepr, Pripjata und Djesna gelegenen Dörfer, innerhalb der durch mich bezeichneten Grenzen. Alle Fischereigeräthe zahlen sich mit Ausnahme des Quackholzes hauptsächlich im Frühlings-, Herbst- und zum Theil auch im Wintergebrauche aus. Im Sommer, in der wärmsten Jahreszeit liefern diese Geräthe keinerlei Fische und gebraucht sie der Fischer nur ungern, weil er für das beinahe nichtige Resultat «seine Geräthe nicht gerne verfaulen sieht»; dieselben gehen nämlich in der grossen Sommerhitze ausserordentlich schnell zu Grunde. Bloss der *wolok* (волокъ), der *tschastyk* (частыкъ) und eine *Grundangel-Species* (пьявковые переметы) bieten einigermassen dazu die Mittel, dass ein unbedeutender Theil der Fischer zu leben vermag. Und eben zu der Zeit, da nämlich die Welse mit dem Quackholz am leichtesten gefangen werden können, legen die Fischer (sogar die Greise)

öreges is) és paraszt félreteszi minden szerszámát s harcsát fog kutytyogatóval. A mondottakból kitűnik, hogy a kutytyogatónak, mint időleges nyári szerszámnak nagy jelentősége van. Mikor kitör a forró nyár, kevés a zápor, mely után a harcsa nem pedzi a horgot, és szélsendes az idő, akkor az a pénz, a mit a kutytyogatóval fogott harcsa eladásából bevesznek, sok száz család életét tartja fenn. A harcsa ára 2 R. 80 kopektól 4 rubelig ingadozik pudonkint. Részben, különösen Petrovkában és Szpaszovkában a halászok a harcsát azoknak a gyáraknak és ipartelepeknek adják el, a melyekben a munkások a gazda kosztján dolgoznak. A kis harcsákat, melyek súlya megközelítőleg 8 font, könnyen eladják a városban is.

«A kutytyogató szerszám a *horogzsinór*-ból (клок) és a «*kanál*»-ból (ложка) áll. A horogzsinór otthon készül, mintegy 15 szazsen hosszú, $\frac{1}{8} - \frac{3}{16}$ djm. vastag, melynek egyik végéhez körülbelül egy fontos kavicsot kötnek; a kőtől a hurkon keresztül indul ki a patony, mely mintegy $\frac{1}{2}$ szazsen hosszú s valamivel vékonyabb, mint az in. A patonyhoz kötik a horgot. Szükséges, hogy az in és patony erőssége megfeleljen a horog ellentálló erejének meggörbülés esetén. Más szóval, a zsinórt úgy kell csinálni, hogy ha a horog gyökeres helyen megakad és elhajlik, a zsinór ezt a megfeszülést kitartsa. Vannak természetesen esetek, mikor a zsinór is elszakad, de ez csak akkor történik, ha a

und Bauern alle anderen Geräthe bei Seite und gehen mit dem Quackholze auf den Welsfang aus. Aus dem Gesagten geht hervor, dass das Quackholz als sommerliches Saison Geräthe eine grosse Bedeutung besitzt. Sobald der heisse Sommer anbricht und es wenig Gewitter giebt, nach welchen nämlich die Welse nicht auf den Köder losgehen und das Wetter windstill ist, kann mit dem Gelde, aus dem Erlöse der mit dem Quackholze gefangenen Fische das Leben vieler Hunderte von Familien erhalten werden. Der Preis des Wels schwankt per Pud von 2 Rubel 80 Kopeken bis 4 Rubel. Zum Theil, besonders in Petrowka und Spasowka verkaufen die Fischer die Welse an die Fabriken und gewerblichen Etablissements, in denen die Arbeiter durch den Fabriksherrn verköstigt werden. Die kleinen Welse, deren Gewicht annähernd 8 Pfund beträgt, können auch in der Stadt leicht verkauft werden.

«Das Quackgeräthe besteht aus einer *Angelschnur* (клок) und einem *Löffel* (ложка). Die Angelschnur wird zu Hause verfertigt, ist ungefähr 15 Saschen lang, $\frac{1}{8} - \frac{3}{16}$ djm. dick, und wird an das eine Ende desselben ein ungefähr ein Pfund schwerer Stein gebunden; vom Steine geht durch die Schlinge hindurch das ungefähr $\frac{1}{2}$ Saschen lange Vorfach aus, das etwas dünner als die Angelleine ist. Die Angel wird an das Vorfach gebunden. Es ist nothwendig, dass die Stärke der Leine und des Vorfachs im Falle eines Umbiegens der Widerstandskraft der Angel entsprechen. Mit anderen Worten, die Schnur muss derart angefertigt sein, dass dieselbe im Falle die Angel an einer mit Wurzeln bewachsenen Stelle stecken bleibt und sich umbiegt, diese Spannung vertrage. Natürlich giebt es Fälle, wo auch die Schnur reisst, was jedoch nur dann geschieht, wenn die Schnur schon abgenützt war, oder die Angel derart unter das Gestrüpp geräth, dass sich dieses stark auf die Öffnung legt, jedoch den Widerhaken frei lässt. Bei diesen Fällen muss mit der Schnur derart nachgegeben wer-

zsinór már elhasznált, vagy a horog a gyökér alá úgy akad, hogy az erősen ránehezül a horog nyílására, de annak szakáját azért szabadon hagyja. Ilyen esetekben a zsinórt utána kell engedni olyképen, hogy feltekerik az evezőre és azt forgatják a csolnak oldalán. A halász a megörbült horgot azonnal helyreigazítja egy *fogófélével* (бóральнѣй), mely mindig ott van a kutyogató csolnakjában tartalék horgokkal, zsinórral és kövekkel egyetemben. Néha-néha a horgot újra át kell kötnözni, a mikor a horog megfeszítése a patony erősségét a megkötözésnél meglazítja. Ha már néhány harsát fogtak, vagy éppen egy nagyobbát, a horgot újra meg kell kötnözni, mert az erős surlódás a fogásnál a patony rovására történik. Igen helyes dolog a kutyogató horog zsinórját cserélben kifőzni, melyhez jelentéktelen mennyiségű vasgáliczot kell tenni. Az ily módon kifőzött zsinór fekete lesz, végkép elveszti azt a sajátosságát, hogy összezsavarodik s a mi a legfontosabb, biztosít az elnyálkásodás ellen, a mi a közönséges zsinórnál rendesen fellép, ha hosszú ideig áll meleg vízben. E nyálkásodás megakadályozza azt, hogy a halász a zsinórt kezében biztossággal tarthassa, pedig a kézre rácsavarni sem szabad, mert ha a harsa elég nagy, bajt okozhat. A kő súlyát a folyó sodrának ereje és a kutyogató halász megszokása szerint állapítják meg. A súlyosabb kő azért alkalmasabb, mert jobban érezhető, ha mély vizekben feneket ér, de minthogy a harsa csak gyengén és óvatosan pedzi a horgot, megtörténik, hogy mikor már a kéz érzi a halat, akkor az, észrevéven a mögötte gördülő követ, szájából kiköpní igyekszik a csalétket. A követ hurokkal kötik meg s így hamar ki lehet cserélni azt. A fogásnál igen fontos,

den, dass man dieselbe auf das Ruder aufwindet und an der Seite des Kahnes dreht. Der Fischer kann die gebogene Angel mit einem einer *Zange ähnlichen Geräthe* (бóральнѣй), das sammt den Reserve-Angeln, einer Schnur und Steinen im Kahne des Quackholz-Fischers immerdar in Bereitschaft steht, allsogleich herstellen. Manchmal muss, wenn die Spannung der Angel die Stärke des Vorfachs beim Anbinden derselben lockerte, dasselbe von neuem anbinden. Hat man schon einige Welse gefangen, oder gar einen grösseren, so muss die Angel vom Neuen angebunden werden, da die starke Reibung beim Fange auf Kosten des Vorfachs geschieht. Ein sehr richtiges Vorgehen ist es, die Schnur der Quackholz-Angel in einer Lohjauche, die mit einer unbedeutenden Menge Eisenvitriol versetzt wurde, zu sieden. Die auf diese Art ausgesottene Schnur wird schwarz, verliert endgiltig die Eigenschaft, sich zusammenzudrehen, und was das Wichtigste ist, sie ist gegen das Schlüpfrißwerden gesichert, das bei gewöhnlichen Schnüren, die lange Zeit im warmen Wasser gestanden haben, für gewöhnlich auftritt. Das Schlüpfrißwerden verhindert, dass der Fischer die Schnur mit Sicherheit in Händen zu halten vermag, da er dieselbe auf die Hand nicht aufwickeln darf, da sonst, wenn die Welse gross sind, dieselben grosse Unannehmlichkeiten verursachen können. Das Gewicht des Steines wird nach der Kraft der Strömung und der Gewohnheit des betreffenden Fischers bestimmt. Gewichtigere Steine sind deshalb geeigneter, da es besser fühlbar ist, wenn sie in tiefen Gewässern den Grund berühren; da jedoch der Wels die Angel nur langsam und behutsam umkreist, geschieht es, dass, wenn die Hand schon den Fisch fühlt, derselbe den hinter ihm sich krümmenden Stein gewahrt wird und den Köder auszuspeien bemüht ist. Der Stein wird mit Schlingen angebunden und kann auf diese Art schnell ausgewechselt werden. Beim Fange ist es überaus wichtig, dass die Länge des Vorfachs, wie wir dies wei-

hogy pontosan tudjuk a patony hosszát, amint azt alább látni fogjuk. Legjobb ha a patony $\frac{1}{2}$ szazsen hosszú, vagyis a mellcsont közepétől a kifeszített kar ujjainak végéig ér. A halászok által használt kutytyogatós horog vasból való. A kereskedelemben levő aczélhorgok nagyon erősen vannak edzve s azért a gyökeres helyeken eltörnek. Alkalmam volt használni és a halászoknak adni raktárból való gyengébben edzett és czínezett horgokat. Igaz, hogy a kutytyogatásnál ezek a horgok jobbak, de két elgörbülés után valamennyi eltört s még gyakrabban történt meg az, hogy a gyökeres helyeken e horgoknak épen a szakájuk törött le, melyek, hogy mély bevágásuk legyen, teljesen fölösleges módon tulságos erősen vannak behasítva. A halászok legtöbbszörre közönséges kerek gépszögekből csinálják horgaikat, a szögek feje egyben a horgok tompa végét szolgáltatja alkalmasan. A szögéből való horgoknak elég a rugalmasságuk, a mit mechanikus kidolgozásuk folytán nyernek. A halászok horgaikat egyébként azért csinálják szögekből, mert ez az anyag kerül leg hamarabb kezük ügyébe. Némely amateurhalász a telegráf-drótot ajánlja horognak, mások ismét a kasza-aczélt stb. Az én tapasztalataim szerint a harcsa fogására való horgok készítésében első rendű fontosságú nem az anyag minősége, hanem a horog görbületének alakja, a horog hegyének hossza és különösen a szakának szerkezete. A horog hajlásának (lásd az 518. ábrát) csaknem derékszögűnek kell lennie, míg a horog szárainak kissé ki kell öblösödniök. A horog hegyét kissé hosszabbra kell csinálni, mint a bolti horgoknál. A hosszú horog jobban beleakad a testbe és mélyebben nyomul a hal szájának husos részeibe. A szakát

ter unten sehen werden, genau bekannt sei. Am besten ist eine Vorfachlänge von $\frac{1}{2}$ Saschen, d. i. wenn dieselbe von der Mitte des Brustbeines bis zu den Spitzen des ausgebreiteten Armes reicht. Die durch die Fischer gebrauchte Quackholz-Angel besteht aus Eisen. Die im Handel vorkommenden Stahlangeln sind überaus stark gehärtet und brechen daher an mit Wurzelgestrüpp bewachsenen Stellen leicht ab. Ich fand Gelegenheit aus Magazinen genommene, schwächer gehärtete und verzinnte Angeln selber zu gebrauchen und auch den Fischern zu überlassen. Wohl wahr, dass sich diese Angeln beim Quackfischen besser erwiesen, nach zweimaligen Verbiegungen brachen sie jedoch der Reihe nach ab, und noch öfters geschah es, dass an mit Wurzeln bewachsenen Stellen eben die Widerhaken dieser Angeln abbrachen, die damit sie tief eingeschnitten erscheinen mögen, auf ganz überflüssige Weise übermässig stark gespalten sind. Die Fischer verfertigen ihre Angeln zumeist aus gewöhnlichen runden Maschinennägeln, wobei der Nagelkopf zugleich zur Bildung des stumpfen Angel-Winkels geeignet erscheint. Die aus Nägeln verfertigten Angeln sind genügend elastisch, was sie ihrer mechanischen Bearbeitung verdanken. Die Fischer verfertigen übrigens ihre Angeln desshalb aus Nägeln, da sie dieses Material am leichtesten zur Hand haben. Manche Amateurfischer empfehlen Telegraphen-Draht als Angel-Materiale, wiederum andere den Sensen-Stahl u. s. w. So weit meine Erfahrungen reichen, kommt bei der Herstellung der Angel zum Welsfange, eine Wichtigkeit erster Bedeutung nicht der Qualität des Materiales, sondern der Gestalt der Krümmung und besonders der Construction der Widerhaken zu. Die Biegung der Angel muss — siehe Fig. 518 — beinahe rechteckig sein, während die Schenkeln derselben sich etwas ausbuchten müssen. Die Spitze der Angel muss ein Bischen länger gemacht werden, als bei den käuflichen. Die langen Angeln haften tiefer im Körper und dringen besser in die

a halászok igen kicsinyre, de aztán annál hegyesebbre csinálják. Nagy szaka tökéletesen fölösleges, mert az kizárólag csak arra szolgál, hogy a horgot megtartsa a szúrt sebben, ehhez pedig csak annyi szükséges, hogy a szaka lehetőleg éles legyen. A szaka előállítására a fémbe bevágunk úgy, hogy a bevágás párhuzamosan haladjon a drót tulsó oldalával és hogy azzal szöveget ne képezzen s az így bevágott részt kissé kihajlítjuk. Ilyen szerkezet mellett a horog szakája épen nem gyöngül meg tövében. A horog tompa végén nincsen fül, mint a gyári horgoknál, hanem az fokozatosan megvékonyodik és kiszélesedik s az, mint az ék, segíti elő a patony meghuzását. A patony azon részét, melyet a horoghoz kötnék, jól megkenik szappannyal, hogy a csomót erősebben meghuzhassák. Mindaz, amit a horogról mondtam, természetesen nem zárja ki azt, hogy a harsátbolti horoggal ne lehetne fogni. Némely műkedvelő szerszámon s oly helyen, mely nem gyökeres, e horgok kitűnően szolgálhatnak. De a halásznak ezek a horgok drágák s ha kapnak is ilyet, előbb megpuhítják tűzön s azután veszik használatba. A *kuttyogató kanál* (клоковая ложка) kemény (körte-, naspolya- vagy eper-) fából készül s hozzá oly ágat választanak ki, mely alsó részeiben természetből fogva meggörbült. Az alak az ábrán (l. az 518. ábrát) látható, melyhez meg kell jegyezni, hogy a kuttyogató fejébe semmiféle mélyedést nem csinálnak. E kanál arra való, hogy vele a vízre ütve hangot csaljanak ki, mely igen erős, ha a szerszám hozzáértő kézben van. Nem sorolom fel azokat az apró feltételeket, melyeknek meg kell felelni, hogy a kuttyogató jó legyen, mert azokat csak magán a tárgyon lehet megmutatni. Itt csak any-

fleischigen Theile des Fischmundes ein. Die Widerhaken werden von den Fischern um vieles kleiner, doch umso spitzer gemacht. Grosse Widerhaken sind vollständig überflüssig, da diese ausschliesslich dazu dienen, die Angel in der gestochenen Wunde zu erhalten, wozu aber bloss soviel gehört, dass der Widerhaken so scharf als möglich sei. Um einen Widerhaken hervorzustellen, wird ein derartiger Einschnitt in das Metall gemacht, dass der Schnitt mit der drüberen Seite des Drahtes parallel verlaufe und damit keinen Winkel bilde. Der auf diese Weise abgeschnittene Theil wird ein wenig nach auswärts gebogen. Bei dieser Construction wird der Widerhaken am Grunde eben nicht geschwächt. Am Ende des stumpfen Endes befindet sich keine Oese, wie bei den Fabriks-Angeln, sondern dasselbe wird gradatim dünner, wobei es sich verbreitert und derartig als Keil wirkend das Anziehen des Vorfachs befördert. Denjenigen Theil des Vorfachs, der an die Angel angebunden wird, beschmiert man tüchtig mit Seife, damit der Knoten stärker angezogen werden kann. Alldas, was ich über die Angeln bemerkte, schliesst natürlich nicht aus, dass man auch mit Markt-Angeln, Welse fangen kann. An einigen Amateur-Geräthen und an solchen Stellen die nicht gestrüppig sind, können auch letztere ausgezeichnete Dienste leisten. Für den Fischer sind jedoch diese Angeln zu theuer und auch wenn sie welche erhalten, pflegen sie dieselben erst am Feuer zu erweichen und sodann in Gebrauch zu nehmen. Der *Quackholz-Löffel* (клоковая ложка) wird aus hartem (Birnen-, Mispel- oder Maulbeer-) Holz verfertigt und dazu ein solcher Zweig ausgesucht, der in seinen unteren Theilen schon von Natur aus gekrümmt ist. Die Form desselben ist in Fig. 518 zu sehen, wozu bemerkt werden muss, dass in den Kopf des Quackholzes keinerlei Vertiefung eingegraben ist. Dieser Löffel gehört dazu, um damit auf das Wasser zu schlagen und einen Ton hervorzurufen, der, sobald sich das Geräthe in der Hand eines erfahrenen Menschen be-

nyit mondhatok, hogy ezt a nyomorúságos művészetet épen nem lehet egyszerre megtanulni, s ha már egyszer ezt a tudományt megszereztük, ugyan vigyázni kell kutyfogatónkra, mert ha újra van szükség, annak használata új begyakorlást követel, ha az mindjárt rövidebb ideig is tart, mint az első esetben. A kutyfogató fogó végén beróvás van, a melyre a horog inját csavarjuk rá kétszer.

«A harcsafogáshoz a kutyfogatós horgot kéthéjú folyami kagylóval csalízzák fel. A fogásra induló halász elég sokat gyűjt össze e kagylókból, melyeket a csendes folyású ágakban bőven talál, a hol iszaprétegekből van valami kis torlódás. Ilyen helyen a kagylót könnyen meg lehet találni, mert felső éle kilátszik az iszap alól. Ezenkívül a kagylók mozgás közben barázdákat írnak le a homokban s hollétüket ezek is elárulják. Ahol aztán egyet találtak, ott keresik a többit is, mert a kagylók csoportosan tanyáznak. Az összegyűjtött kagylók héjait késsel feszítik szét, azután a testet választják el a héjaktól s az így megtisztított kagylókból ezek nagysága szerint 10—20 darabot is felfűznek a horogra. A kisebb folyami kagylók jobbak, mint a nagyobbak és mint a tavakból valók, mert húruk sokkal fehérebb s a vízben így jobban is látható. A kagylót a horogra mindenesetre úgy kell felfűzni, hogy a horog a csalétek legkeményebb részén menjen át, ellenkező esetben a kisebb harcsák állandóan csipkedik a csalétket.

«Maga a kutyfogató halászat így folyik le. A halász a parton kibontja a szerszámot s felcsalizza a horgot. Azután csolnakjába a kormányhoz ül, kimegy a folyóra az általa kijelölt helyre s evezőjét átteszí bal kezébe. Mikor a csolnak se-

findet, ein überaus starker ist. Die Geringfügigkeiten, denen ein Quackholz entsprechen muss, um gut zu sein, will ich unaufgezählt lassen, da dieselben bloss am Geräthe selber demonstrierbar sind. Hier will ich bloss so viel bemerken, dass sich diese lumpige Kunst doch nicht so ohne Weiteres erlernen lässt und hat man sich dieselbe einmal angeeignet, so heisst es für das betreffende Quackholz gut Sorge zu tragen, denn mit einem neuen Geräthe muss auch das Quacken neu eingeübt werden, obgleich dies kürzere Zeit in Anspruch nimmt, als das erstemal. Am Grifftheile des Quackholzes befindet sich eine Einkerbung, um welche die Leine des Angelhakens zweimal aufgewickelt ist.

«Zum Welsfange wird der Quackholz-Haken mit einer zweischaligen Flussmuschel aufgeködert. Die zum Fange sich rüstenden Fischer sammeln zuerst eine genügende Menge dieser Muscheln, die sie in den langsam dahin schleichenden Flussarmen, an kleinen Schlammrämpfen, in Menge finden. An solchen Stellen kann man die Muscheln sehr leicht auffinden, da die obere Kante derselben aus dem Schlamme herausragt. Ausserdem graben die Muscheln während dieser Bewegung Furchen in den Sand, wodurch sie ihre Anwesenheit gleichfalls verrathen. Hat man irgendwo eine aufgefunden, so werden auch die übrigen dort gesucht, da die Muscheln in Gruppen beisammen leben. Die Schalen der zusammengestellten Muscheln werden mit Messern von einander getrennt, sodann entnimmt man die Körper den Schalen, wobei man je nach der Grösse 10—20 Stück der auf diese Art zubereiteten Muscheln auf die Angel reiht. — Die kleinere Sorte der Flussmuscheln ist besser als die grössere Sorte und die aus Seen stammende, da das Fleisch derselben viel weisser und daher auch im Wasser viel besser sichtbar ist. Die Muschel muss auf die Angel jedenfalls derart aufgezogen werden, dass letztere durch den härtesten Theil des Köders hindurchgehe, da im entgegenge-

bessége ugyanaz lesz, mint a folyóé, akkor bal kezével a csolnakot tartja a folyás irányában, jobb kezével pedig a csalis horgot és a követ eresztí le a vízbe. Mihelyest a kő feneket ér, a zsinór gyorsan felemelkedik s most a halász a zsinór azon részét, mely kezében abban a pillanatban volt, mikor a kő feneket ért, hirtelen fogja közé fogja. A mint ez megvan, ugyanazzal a kézzel előveszi a kutytyogatót, megfogja bal kezével vagy az evezővel a zsinórt, kétszer azt a kutytyogató köré csavarja a víz színe fölött körülbelül $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ arsin magasan, aztán jobb kezével körülfogja a kutytyogatót a zsinórral együtt s a vízre eresztve elkezd kutytyogatni. Mindezt némi gyakorlat mellett egy kézzel is igen gyorsan meg lehet csinálni és elég gyakran is, a mennyiben a mélységek változásával a leírt eljárást ismételni kell azért, hogy a csalétek minden időben a kellő távolságban legyen a fenéktől. Jobb a csalételet magasabban tartani, mint ezt a fenéken vonszolni, ami igen gyakran megtörténik azoknál, kik még kezdők a kutytyogató kezelésében. A halász a kutytyogatóval néhányszor üt egymás után a vízre, miközben a kutytyogató minden ütésével a horgoz zsinórja s így az annak végén levő csalétek is majd felemelkedik és ismét leszáll. A halász ezután egy ideig csendesen tartja kezét a víz felett s legtöbbszörre ekkor pedzi a harsa a horgot, ami különbözőképen történik ugyan, de általában két fő alakja van: vagy erősen elkapja a csalit s mintegy magát alávágyja, vagy pedig a halász úgy érzi, mintha a horgot valami visszatartaná. Az első pedzés többnyire akkor van, mikor a csali magasan jár a fenék felett s a harsa, mely azt pedzi, nem nagyobb félpudnál. A nagyobb harsa többnyire óvatosan visszatartja a

setzten Falle die kleineren Welse fortwährend nach dem Köder haschen.

«Das Quackfischen selber verfließt auf folgende Weise: Der Fischer löst am Ufer sein Geräthe auf und beködert die Angel. Sodann setzt er sich in seinem Kahne an's Steuer und rudert in den Fluss hinaus an die durch ihn bezeichnete Stelle, wo er das Ruder in die linke Hand nimmt. Sobald die Schnelligkeit des Kahnes die der Strömung erreicht, hält er mit der linken Hand den Kahn in der Stromrichtung, lässt aber dabei die beköderte Angel und den Stein in's Wasser hinab. — Sobald der Stein am Boden ankommt, hebt sich die Schnur rasch aufwärts und nun nimmt der Fischer denjenigen Theil der Schnur, den er in dem Augenblicke, als der Stein am Boden aufschlug, in der Hand hielt, rasch in den Mund. Sowie dies gethan, langt er mit derselben Hand das Quackholz hervor, ergreift mit der linken Hand oder mit dem Ruder die Schnur, wickelt dieselbe über Wasser in der ungefähren Höhe von $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ Arschin zweimal um das Quackholz, ergreift sodann mit der Rechten das Quackholz sammt der Schnur und beginnt damit, indem er es auf das Wasser schlägt, zu quacken. All'dies lässt sich bei einiger Uebung auch mit einer Hand und recht rasch ausführen, indem mit dem Wechseln der Tiefe auch der beschriebene Vorgang wiederholt werden muss; damit sich der Köder vom Boden zu jeder Zeit in gehöriger Entfernung befinde. Dabei ist es besser den Köder hoch zu halten, als auf dem Boden nach sich zu schleppen, was bei Anfängern im Quackholzfischen überaus oft geschieht. Der Fischer schlägt mit dem Quackholze einigemal nacheinander auf das Wasser, wobei nach jedem Schlage des Quackholzes die Angelschnur und also auch der daran befindliche Köder sich in die Höhe heben und wieder nach abwärts senken. Hierauf hält der Fischer seine Hände eine Zeit lang ruhig über Wasser und haschen die Welse zumeist nun nach der Angel, was zwar

csalétket. De egészen más az, mikor a horgot a harcsa tartja vissza s más ha valami fa vagy fagyökér, mert a harcsa, ha szájában van a csalétek, mindjárt nyelni kezdi azt, s e nyelési mozgásokat gyönyörűen a kézhez vezeti a horog ina. Ilyenkor aztán a balkézben levő evezővel erős lökést kell adni a csolnaknak hátrafelé, míg a jobb kézzel könyökig nyújtva azt a vízbe, egy pillanatra kissé hátra kell rántani a zsinórt, hogy a beleakadást biztosítsa.¹⁾

FALJEJEV ezen soraiból mindenekelőtt kitűnik az, hogy a kutytyogató megvan a Dnjepr völgyében is, még pedig a minszki, csernigovi, kijevi és poltavai kormányzóságokban. Ez az adat tehát már tetemesen áthidalja azt a területet, mely a magyar és orosz földi kutytyogatók közt van. S hogy a területi összefüggés még teljesebb legyen, itt említtem fel azt, hogy a harcsának kutytyogatóval való fogása Dr. O. GRIMM-nek egy a FALJEJEV tanulmányával egyidejűleg megjelent dolgozata szerint megvan a Duna deltájában is, ámbár magának a szerszámnak leírását a szerző, sajnos, nem adja.²⁾ Ezek szerint tehát a magyar és orosz földi kutytyogatók között a földrajzi kapcsolat teljes.

Mielőtt FALJEJEV tanulmányának többi adatát értékesítenők, e helyen kell letárgyalnunk a kutytyogató földrajzi elterjedését nyugot, észak, kelet és dél felé is. A kutytyogatót mint Magyarországon, úgy egész Oroszországban is kizárólag a harcsára használják, s az irodalom tanúsága szerint sehol más halra, mint a harcsára, a kutytyogatót nem használják s ebből az következik, hogy a kutytyogató csak ott lehet elterjedve, a hol harcsa is van. A harcsa

auf verschiedene Weise, hauptsächlich jedoch in zwei Formen vor sich geht: entweder hascht er gierig nach dem Köder, wobei er sich sozusagen überschlägt, oder der Fischer fühlt, als ob etwas den Haken zurückhalten würde. — Auf letztere Art zumeist dann, wenn der Köder hoch über dem Boden steht und der anbeissende Wels nicht über ein halbes Pud schwer ist. Die grösseren Welse halten den Köder zumeist recht vorsichtig zurück. Doch fühlt es sich ganz anders, wenn die Angel durch einen Wels, als durch einen Baum oder eine Baumwurzel zurückgehalten wird, da der Fisch, sobald er den Köder im Munde hat, denselben zu verschlucken beginnt und diese Schluckbewegungen durch die Angelleine vortrefflich in die Hand geleitet werden. Bei solchen Gelegenheiten muss man sodann mit dem in der linken Hand gehaltenen Ruder dem Kahne einen starken Stoss nach rückwärts geben, während man die Schnur mit der rechten Hand bis zum Ellbogen in's Wasser haltend, auf einen Augenblick nach rückwärts zieht, damit man das Hängenbleiben erleichtere.¹⁾

Aus diesen Zeilen FALJEJEFF's geht vor allem hervor, dass das Quackholz auch im Dnjepr-Thale vorkommt und zwar in den Gouvernements Minsk, Tschernigow, Kijew und Pultawa. Diese Angabe überbrückt also schon so ziemlich das zwischen den russischen und magyarischen Quackhölzern befindliche Gebiet. Damit aber der räumliche Zusammenhang noch vollständiger sei, will ich hier erwähnen, dass der Welsfang mit Quackhölzern in einer mit der Studie FALJEJEFF's gleichzeitig erschienenen Arbeit Dr. O. GRIMM's auch im Donau-Delta vorkommt, obwohl dieser, zu unserem grossen Bedauern, die Beschreibung des Geräthes selber unterlässt.²⁾ Demnach ist also die Verbindung zwischen den magyarischen und russischen Quackhölzern eine vollkommene.

Bevor wir die übrigen Daten der Studie

¹⁾ И. П. Фал'евъ, 141. — ²⁾ Др. О. Гриммъ и Орженецъ, 428.

a harcsaféléknek egyetlen európai képviselője, többi rokonai Dél-Ázsia és a forróövi Afrika vizeiben élnek. E területeken kívül, melyek minket nem érdekelnek, el van terjedve Európában és Közép-Ázsiában, vagyis oly területeken, a melyekkel már foglalkoznunk érdekünkben van. Az európai szárazföldön sem általános elterjedésű; nincs meg Francia-, Spanyol- és Olaszországban s nyugati határát a Rajna vonala képezi. Északi határa az európai orosz birodalomba esik; a Balti-tengerbe ömlő folyók közül a Dűna medenczéje a legészakibb, a hol még előfordul; de e folyókban már nemcsak számra, hanem nagyságra nézve is jelentéktelen. A Dűna völgyétől, illetve a Valdai felföldtől keletre a harcsa elterjedésének északi határa összeesik azzal a vízválasztóval, mely az Északi Jeges-tengerbe egyfelől, másfelől a Fekete- és Kaspi-tengerekbe ömlő folyórendszereket választja el egymástól. A harcsa tehát nem fordul elő sem Finnországban, sem az Onega, Dwina, Mezen és Pecsora medenczéiben s ennek jelentőségén nem változtat az sem, ha olykor elvétve a finn öböl felől Tavasthuz vonaláig rátalálnak, valamint az sem, ha magában az Onega tavában újabban kezd elterjedni, mert pontosan tudjuk, hogy ott az első harcsát 30 év előtt fogták s azóta terjed tovább. De még a vízválasztótól délre is a harcsa egyáltalában nem általános, magában a Moszkva folyóban a legnagyobb ritkaságok közé tartozik, a Kama északi ágaiiban egyáltalában nincs meg. — Az ázsiai szárazföldön a harcsa elterjedésének északi határa ismét azzal a vízválasztóval esik össze, a mely egyfelől az Északi Jeges-tengerbe, másfelől az Aral-Kaspi medenczébe tartozó folyórendszereket választja el egymástól; így tehát nem fordul elő az Irtyis-Ob

FALJEJEFF'S verwerthen würden, müssen wir an dieser Stelle auch über die geographische Verbreitung des Quackholzes nach Nord, Süd, Ost, West verhandeln. Das Quackholz wird sowohl in Ungarn, als auch in ganz Russland ausschliesslich auf den Welsfang verwendet und nach dem Zeugnisse der Literatur auch anderwärts zum Fange dieses Fisches benützt, woraus wiederum folgt, dass das Quackholz sich nur dort findet, wo der Wels vorkommt. Der Wels ist aber der einzige europäische Repräsentant seiner Gattung, während seine übrigen Verwandten in den Gewässern Süd-Asiens und des tropischen Afrika wohnen. Ausserhalb dieser Gebiete, die uns nicht interessieren, ist derselbe in Europa und in Mittel-Asien, das ist auf solchen Gebieten verbreitet, mit denen, sich zu beschäftigen, auch unser Interesse ist. Sogar auf dem europäischen Continente ist er nicht allgemein verbreitet, so fehlt er in Frankreich, Spanien und Italien, und wird die westliche Grenze durch die Rheinlinie gebildet. Die Nordgrenze fällt in das europäische Russland; von den in das Baltische Meer sich ergiessenden Flüssen ist das Dűna-Becken das nördlichste, in welchem er noch vorkommt; doch sowohl der Zahl als auch der Grösse nach unbedeutend. Vom Dűna-Thale, beziehentlich vom Waldai-Plateau nach Osten zu fällt die nördliche Grenze des Verbreitungsgebietes des Welses mit derjenigen Wasserscheide zusammen, die einerseits die sich in das Nördliche Eismeer, andererseits die sich in das Schwarze und Kaspische Meer ergiessenden Flusssysteme von einander trennt. Der Wels kommt also weder in Finnland, noch in den Becken des Onega, Dwina, Mesen und Petschora vor und wird an der Bedeutung dieses Umstandes nichts geändert, wenn man ihn manchmal gegen den finnischen Meerbusen zu in der Linie von Tavasthuz findet, wie auch dadurch nicht, dass er sich neuerdings im Onega-See zu vermehren beginnt, da uns genau bekannt ist, dass man dort die ersten Welse vor 30 Jahren fieng und

és a Jenisszei óriási medenczéiben sem, vagyis a hol a nyelvrokon osztjakok és vogulok laknak, valamint az Altai-hegység vizeiben sem. Közép-Ázsiában a Volga és Ural vonalától keletre csakis a Szyr-Darja, Amu-Darja és Zarevsán völgyeiből ismeretes s közép-ázsiai elterjedésében e völgyekben éri el legdélibb határait. Persiából, Kis-Ázsiából szintén ismeretlen, a Kaspi-tengerbe ömlő Kura völgyében még előfordul, attól délre nem. Az orosz földön leggyakoribb a Dnjepr, Don, Volga, Kura alsó folyásánál, a hol maig is óriási nagyságot ér el.¹⁾

A harcsa európai és közép-ázsiai elterjedésének ez óriási területével azonban egyáltalában nem vág össze a kuttyogatónak elterjedése. A nyugati halászati irodalom áttanulmányozásából már HERMAN OTTÓ rájött arra, hogy a kuttyogatónak legnyugatibb területe, határa Magyarország s ha ehhez hozzáveszszük azt, hogy a kuttyogatót Oroszországnak csakis azon részeiben használják, melyet a Fekete- és Kaspi-tengerek folyói hálózna be, de sőt még ezek közül sem a Kurán, sem az Uralon nem fordul elő, s ha kiegészítjük azzal, hogy az Aral medenczejében az teljesen ismeretlen, akkor a kuttyogató keleti határául a Volga vonalát kapjuk, vagyis hogy a kuttyogató európai szerszám.

Ha a kuttyogatónak így megszabott földrajzi határai közt elterülő tájak ethnikai viszonyait tekintjük, hogy ez által annak ne csak földrajzi, hanem néprajzi eredetét is megállapíthassuk, akkor konstatálnunk kell, hogy a kuttyogató főként a szláv oroszok közt van elterjedve. Az ugor népek közül nem ismeri azt a finn, osztják, vogul,

sich dieselben erst seither vermehren. Aber auch südlich von der Wasserscheide ist der Wels nicht allgemein, im Moskwa Flusse gehört er zu den grössten Seltenheiten, aus den nördlichen Zweigen des Kama fehlt er gänzlich, und erreicht die mittelasiatische Verbreitung desselben in diesen Thälern die südlichste Grenze. Aus Persien und Klein-Asien ist er gleichfalls unbekannt. In dem in's Kaspische Meer sich ergiessenden Kurathale kommt er noch vor, südlich davon nicht. In Russland ist er am häufigsten am unteren Laufe des Dnjepr, Don, Wolga, Kura, wo er bis noch heute eine ungeheuere Grösse erreicht.¹⁾

Mit dieser ungeheueren europäischen und mittelasiatischen Verbreitung des Welses fällt jedoch die Verbreitung des Quackholzes durchaus nicht zusammen. Aus dem Studium der westlichen Fischerei-Literatur fand schon OTTO HERMAN heraus, dass das westlichste Gebiet, ja die Grenze der Verbreitung des Quackholzes eben Ungarn ist und fügt man diesem hinzu, dass das Quackholz nur in denjenigen Theilen Russlands gebraucht wird, welche von den Flüssen des Schwarzen und Kaspischen Meeres durchzogen werden, aber auch unter diesen weder am Kura noch am Ural vorkommt, und dies damit ergänzt, dass es dem Becken des Aral-Sees vollständig abgeht, so erhalten wir als östliche Grenze des Quackholzes die Wolgalinie, d. h., das Quackholz ist ein europäisches Geräthe.

Betrachtet man die ethnischen Verhältnisse der durch diese geographischen Grenzen umschriebenen Verbreitungsgebiete des Quackholzes, um hiedurch nicht nur die geo- sondern auch die ethnographische Herkunft fest zu stellen, so müssen wir constatieren, dass das Quackholz hauptsächlich unter den russischen Slaven verbreitet ist. Was die ugrischen Völker anbetrifft, ist dasselbe den Finnen, Ostjaken, Wogulen und Syrjänen unbekannt,

¹⁾ Сабагъевъ, (1), II. 482—484.; Н. Вапнаховскій.

zürjén, melyek területén a harsa nem él s ha a finn-ugorok közül valahol megvan, úgy ez csakis azon ú. n. volgai finneknél — mordvin, cseremis, votják — lehet, melyek az oroszországi közt szétszóródva a Volga-Káma vidékeit lakják, a hol azonban a harsa már ritka, nagyra nem nő s a halászat szempontjából másodrendű jelentőségű. Ugyanez áll a törökségre, melynek szintén csak a Volga mentén élő része ismeri és használja a kutyogatót, tehát ott, a hol az oroszországi szomszédos. A kutyogatónak e sorokban vázolt föld- és néprajzi elterjedéséből kiviláglik az, hogy a kutyogató a magyar halászatnak semmi esetre sem legősibb, vagyis a nyelvészek által Ázsiába helyezett őshazájából származó, hanem eg/ már Európában szerzett szerzője, s a mennyiben a kutyogató használata, mint láttuk, általános az egész oroszországnál, ellenben az ugarságnak és törökségnek csak az oroszországgal határos részeinél van alkalmazásban, már most valószínűnek látszik, hogy a kutyogató nem a törökség, nem az ugarság, hanem a szlávok révén jutott a magyarhoz.

FALJEJEV tanulmánya azonban typológiai ismeretünket is jelentékenyen kibővítette. — Mint láttuk, a SZABANYEJEV által leírt négy alak — akár természettől, akár mesterségesen előállítva, üres talpú. SZABANYEJEV még nem ismerte a Dnjepr vidékét, de ezt kivéve, egész Oroszországban nem talált teli talpú kutyogatót. Ezzel szemben HERMAN OTTÓ a magyar kutyogatókra kimutatta, hogy teli talpúak, s a mennyiben ily teli talpú alak az orosz földön nem volna, azt kellene feltennünk, hogy az a teli talpú alak már specziálisan

da auf ihrem Gebiete der Wels nicht lebt, und kommt es irgendwo unter den Finno-Ugriern vor, so kann dies nur bei den sog. Wolgafinnen — Mordwinen, Tschere-misen, Wotjaken — der Fall sein, die unter Russen zerstreut, die Gegenden der Wolga und Kama bewohnen, wo jedoch Welse schon selten vorkommen, nicht gross werden und vom Gesichtspunkte der Fischerei eine Bedeutung zweiten Ranges geniessen. Dasselbe steht bezüglich der Turko-Völker, bei denen gleichfalls nur der an der Wolga lebende Theil das Quackholz kennt und benützt, also dort, wo sie in der Nachbarschaft der Russen wohnen. Aus der in diesen Zeilen skizzierten geo- und ethnographischen Verbreitung des Quackholzes geht hervor, dass das Quackholz in der magyarischen Fischerei keinesfalls ein aus dem allerältesten Vaterlande, der durch die Sprachforscher nach Asien versetzten Urheimat stammt, sondern ein schon in Europa erworbenes Geräthe ist, und insoferne der Gebrauch des Quackholzes — wie oben ersichtlich war — so weit nur Russen wohnten, allgemein verbreitet ist, bei Ugriern und Türken hingegen nur in den mit Russen in nachbarlichen Beziehungen stehenden Theilen vorkommt, erscheint es uns schon jetzt für wahrscheinlich, dass das Quackholz weder durch Vermittelung der Türken, noch der Ugrier, sondern der Slaven zu den Magyaren gelangte.

Die Studie FALJEJEFF's hat jedoch auch unsere typologischen Kenntnisse bedeutend erweitert. — Wie zu sehen war, sind die durch SABANYEJEFF beschriebenen vier Formen — einerlei ob von Natur aus, oder künstlich hergestellt, hohlsohlig. SABANYEJEFF kannte die Dnjepr-Gegend noch nicht, doch fand er mit Ausnahme dieser, im ganzen übrigen Russland nirgends Quackholze mit vollen Sohlen. Dem gegenüber zeigte OTTO HERMAN von den magyarischen Quackhölzern, dass sie volle Sohlen besitzen, und insoferne solche in Russland nicht vorkommen sollten, müssten wir voraussetzen, dass die Form mit vollen Sohlen schon eine specifisch magyari-

magyar, mely egy a magyarság által megismert üres talpúból a magyarság kezén s már e hazában fejlődött teli talpúvá. FALJEJEV tanulmányából azonban nyilvánvaló lett, hogy a Dnjepr völgyében csakis teli talpú kutyogatók vannak s így a talp minőségét tekintve, a magyar kutyogató csakis a délorosz dnjeprmellékivel kapcsolható össze és nem a volgamentivel, mely üres talpú, mint azt HERMAN teszi. Ebből pedig természetszerűen következik az, hogy, ha a magyar a kutyogatót átvette, valahol a Dnjepr mellékén, vagyis a teli talpúak területén vette át.

Az, hogy hazánkban átmeneti alakok is vannak, minő a komáromi bádognepohár kutyogató és a Duna-Drávafoki üres talpú kutyogató, e következtetést egyáltalában nem gyengíti meg. Láttuk, hogy a vitebski kormányzóság «vab»-kutyogatója nem más, mint nyélre ütött fapohár; ha az anyag változott is, az eszme és alak megmaradt: a vitebszki kormányzóság pedig a minszkinek, hol még telitalpú kutyogató van használatban, tőszomszédja. A doni kutyogató üres talpú s tudjuk azt, hogy a magyar honfoglalása előtt Lebediában, tehát a Don és Dnjepr közt ült jó ideig. De van a HERMAN által leírt alakok közt egy, mely szintén klasszikus átmeneti alak, ez pedig az a csongrádi kutyogató, melynek fából való a szára, szaruból való a talpa, s mely így egyenesen a Nyemán-melléki szarvkutyogatónak emlékét őrizte meg! — A Nyemán melléke pedig szintén tőszomszédja a minszki kormányzóságnak, a hol még a teli talpú alak van elterjedve.

sche ist, die sich aus einer durch die Magyaren kennen gelernten hohlsohligen Form, in der Hand der Magyaren und schon in diesem Vaterlande zu einer vollsohligen Form entwickelte. Aus der Studie FALJEJEFF's gieng jedoch hervor, dass im Dnjepr-Thale bloss Quackhölzer mit vollen Sohlen vorkommen und kann daher in Hinsicht auf die Sohlenform, das magyarische Quackholz bloss mit dem südrussischen aus der Dnjeprgegend und nicht mit dem vom Wolgalaufe verbunden werden, wie dies HERMAN versucht, da dieses hohlsohlig ist. Hieraus folgt natürlich, dass, wenn die Magyaren das Quackholz übernommen haben, dies irgendwo am Dnjepr-Gestade, d. i. auf dem Gebiete der vollsohligen Formen geschehen musste.

Der Umstand, dass es in unserem Vaterlande auch Übergangsformen giebt, wie das Quack-Geräthe aus einem Blechbecher, und das hohlsohlige Quackholz von Drávafok, vermag diese Folgerung durchaus nicht abzuschwächen. Wir sehen, dass das *wab*-Quackgeräthe aus dem Gouvernement Witebsk nichts anderes als ein an einen Stiel befestigter Holzbecher ist; hat sich auch das Materiale verändert, Idee und Form sind geblieben. — Das Gouvernement Witebsk steht jedoch in engster Nachbarschaft zum Minsker Gouvernement, wo aber vollsohlige Quackholzformen im Gebrauche stehen. Das Quackholz vom Don ist hohlsohlig und wissen wir, dass die Magyaren vor der Landergreifung in Lebedien, also zwischen Don und Dnjepr ziemlich lange Zeit sassen. Doch befindet sich unter den durch HERMAN beschriebenen Formen auch eine solche, die als sozusagen klassische Uebergangsform betrachtet werden kann, es ist dies das Quackholz von Csongrád, dessen Stiel aus Holz, und dessen Sohle aus Horn besteht, und daher direct an das Quack-Horn von der Njeman-Gegend erinnert! Die Njeman-Gegend ist dabei gleichfalls in der allernächsten Nachbarschaft zum Gouvernement Minsk, wo wiederum vollsohlige Formen verbreitet sind.

Bár nem lehetetlen, de azért tisztán ez adatok alapján még nem szabad feltételeznünk, hogy a magyar akár a minszki kormányzóságig, akár a Nyéman völgyébe is elkalandozott, mert mi ez alakoknak csak mai elterjedését ismerjük. Lehet, hogy akkor, mikor a magyar e tájakon tanyázott, a Nyemán melléki és a vitebszki alak délebbre nyomult le, mint ma, talán a csernigovi, kijevei kormányzóságokig, a hol pedig a magyar a történet bizonyossága szerint tényleg megfordult. Ha a magyarságnak a Nyemán völgyébe való elkalandozását nem is tételezhetjük fel, közvetlen összeköttetést nem is mutathatunk ki, de hogy e kapcsolat közvetve tényleg megvolt, bizonyítja az a kapcsolat, mely egyfelől a magyar és a dnjepri teli talpú kutyogatók közt, másfelől a dnjepri és a nyémáni kutyogatók közt van. Igaz ugyan, hogy a dnjepri kutyogató teli talpú s ezért csatlakozik hozzá közvetlenül a magyar, de viszont alakja és szerkezetének egy másik kiváló sajátossága a dnjepri alakot szorosan a nyémáni szarvkutyogatóhoz fűzi. A dnjepri kutyogató teljesen megőrizte a szarvalakot, hajlása eltér az összes többi orosz és magyar kutyogatóktól, bár az szintén fából van; de megőrizte a nyémáni szarvkutyogatónak azt a sajátosságát is, hogy a horog ina magával a kutyogatóval összefügg s mindkettő együtt kerül a halász egyik kezébe, és ezt a sajátosságot sem a többi orosz, sem a magyar kutyogatók meg nem tartották. A dnjepri kutyogatót tehát, a mily szorosan fűzi alakja és a horoginnal való kapcsolata a nyémáni szarvkutyogatóhoz, ép oly szorosan fűzi másfelől teli talpúsága a magyar alakhoz.

Hogy a kutyogató eredetét megvilágíthassuk teljesen, azt kell megállapítanunk,

Obwohl es nicht unmöglich ist, dürfen wir doch rein auf Grund dieser Daten noch immer nicht voraussetzen, dass die Magyaren auf ihren abenteuerlichen Fahrten bis in's Gouvernement Minsk oder in's Njeman-Thal hinaufdrangen, da wir bloss die heutige Verbreitung dieser Formen kennen. Möglich, dass zu der Zeit, als die Magyaren in diesen Gegenden hausten, die Form von der Njeman-Gegend und von Witebsk weiter nach Süden vordrang, als heute, vielleicht bis in die Gouvernements Tschernigow und Kiew, wo die Magyaren nach dem Zeugnisse der Geschichte de facto hinkamen. Lässt sich nun auch ein Eindringen der Magyaren in die Thäler des Njeman nicht recht annehmen und ist eine unmittelbare Verbindung nicht leicht herzustellen, so wird das factische Existieren einer solchen dennoch durch jenen Zusammenhang bezeugt, die einerseits zwischen den magyarischen und den Quackhölzern vom Dnjepr — beide mit vollen Sohlen — andererseits zwischen den Quackhölzern vom Dnjepr und Njeman obwaltet. Wohl wahr, dass das Quackholz vom Dnjepr vollsohlig ist und sich deshalb die magyarische Form unmittelbar an dasselbe anschliesst, doch wird sie eben durch die Form und eine andere wesentliche Eigenschaft der Construction enge an das Quackhorn vom Njeman geknüpft. Das Quackholz vom Dnjepr bewahrte nämlich eine vollständige Hornform, der Bug desselben unterscheidet sich von den gesammten übrigen russischen und magyarischen Quackgeräthen, obwohl es wie diese aus Holz besteht; doch bewahrte es auch diejenige Eigenschaft des Quackhornes vom Njeman, dass die Angelleine mit dem Quackstücke selbst zusammenhängt und beide zusammen in eine Hand des Fischers kommen; welche Eigenschaft weder die übrigen russischen, noch die magyarischen Quackhölzer beibehalten haben. Die Dnjepr-Form hängt also eben so enge, wie durch Gestalt und die Verbindung mit der Angelleine mit dem Quackhorne vom Njeman, vermöge ihrer Voll-

hogy a Magyar- és Oroszországból felsorolt összes kutytyogatók közül melyik a legősibb. A kilencz kutytyogató zárt sorozatot képez, melynek egyik végén ott látjuk a nyemáni, szarvból való, tehát üres talpú és a horoginnal összekötött s egy kézzel kezelhető alakot, másik végén pedig a fából való, teli talpú, a horoginnal össze nem kötött s nem együtt kezelt magyar alakot látjuk. Melyik a régiebb, a szarvból vagy a fából való, az üres vagy a teli talpú, a horoginnal összekötött vagy az attól külön választott? E kérdésekre feleletet kapunk, ha behatolunk a kutytyogató eszméjének megértésébe, mert ha tudjuk azt, mit akar a halász a kutytyogatóval, legott nyilvánvaló lesz az is, hogy célját melyik berendezéssel éri el jobban, s hogy ezek szerint melyik az ősi, melyik a fejlett vagy visszafejlett alak. SZABANYEJEV azt mondja, hogy ez eszme ma még nincs kellőképp megvilágosítva, de már három évvel később FALJEJEV oly éles szemmel eieimzi e kérdést, hogy az ma már megoldottnak tekinthető.

A kutytyogató célja feltétlenül az, hogy hangot adjon. Mit akar a halász e hanggal elérni? Némelyek szerint azt, hogy a harcsa ezt békahangnak ismerve fel, a békát észre vegye, mások szerint, hogy a harcsa ezt valami nászdalfélének tartva, keresni kezdjen s keresése közben a horogra akadjon. A kutytyogató által adott hangot tehát majd a béka vakkanásával, majd a harcsa hangjával hasonlítják össze. FALJEJEV kimutatja, hogy e tisztán népies magyarázatok megerősítésére vagy igazolására teljesen hiányzik az illető írónál a személyes tapasztalás; ő maga számtalanszor megkérdezte

sohligkeit auch mit der magyarischen Form zusammen.

Um die Herkunft des Quackholzes vollständig zu beleuchten, müssen wir nunmehr auch bestimmen, welches von den bislang aus Ungarn und Russland mitgetheilten Formen die urthümlichste ist. Die neueren Quackgeräthe bilden eine geschlossene Serie, an deren einem Ende wir die Form vom Njeman sehen, die aus Horn besteht, also eine hohle Sohle hat, mit der Angelschnur verbunden ist und mit einer Hand gehandhabt wird. Am anderen Ende sehen wir das Quackholz aus Ungarn, mit voller Sohle, das mit der Angelschnur nicht verbunden ist und nicht mit einer Hand gehandhabt wird. Welches ist die ältere Form, die mit hohler oder mit voller Sohle, diejenige, die mit der Angel verbunden oder davon getrennt ist? Auf diese Fragen erhalten wir nur dann Antwort, wenn wir in das Verständniss der Idee des Quackholzes einzudringen bestrebt sind. Denn sobald man weiss, was denn der Fischer eigentlich mit dem Quackgeräthe thut, wird allsogleich offenbar, mit welcher Construction er sein Ziel am besten erreicht, und welche daher die urthümlichere, entwickeltere und welche die rückentwickelte Form ist. SABANJEJEFF bemerkt dazu, dass die Idee heute noch nicht gehörig beleuchtet ist, jedoch schon drei Jahre später analysiert FALJEJEFF diese Frage mit einem Scharfblick, dass dieselbe nunmehr als gelöst betrachtet werden kann.

Zweck des Quackholzes ist unbedingt der, dass damit ein Schall erzeugt werde. Was will nun der Fischer damit erreichen? Nach einigen das, dass der Wels denselben für eine Froschstimme halte und den Frosch gewahr werde, nach anderen, dass der Wels denselben für einen Hochzeitsgesang des Weibchens halte, sich auf die Suche begeben und inzwischen auf die Angel stosse. Der durch das Quackgeräthe verursachte Ton wird also bald mit dem Gequacke des Frosches, bald mit der Welsstimme verglichen. FALJEJEFF zeigt,

a halászoktól: mért kuttyogatsz s a felelet mindig ez volt: «nem tudom» vagy «hogya halászás vígabb legyen». Ezekből kitűnik, hogy a halász a kuttyogató igazi értelmét ma már elfelejtette. FALJEJEV ezután konstatálja, hogy a kuttyogató és a béka hangja közt semmi közös vagy hasonló nincs s ezt legott észre kell vennie minden épülű embernek. Ezt kiegészíti azzal, hogy a harcsának a béka se nem fő, se nem állandó eledele; a harcsa a békát csak tavasszal eszi, a mikor t. i. a kis vizet keresi fel, később ha a kis vizet elhagyja, békára nincs is szüksége, de meg a mélyebb vizekben nem is talál, mert a béka a mély vizekbe csak késő ősszel húzódik le, a harcsa pedig novembertől márcziusig nem táplálkozik, a mint ezt a télen kifogott példányok belei bizonyítják, a hol csak a vízzel bekerült iszapot és fővenyt találtak. Hogy a kuttyogató eszméje egyáltalában nincs a békához kötve, bizonyítja az, hogy bármily más családokkal, de sőt egy darab fehér ronggyal is lehet harcsát fogni, ha a kuttyogató a hal figyelmét odairányítja. FALJEJEV továbbá behatárolja azt is, hogy a harcsa által adott hang szintén mese. A nászdalt, ha ugyan van, senki, se halász, se természettudós nem észlelte s nem is észlelhette; egyetlen egy hang ismeretes a harcsánál s az egyaránt észlelhető him és nősténynél az év és nap bármely szakában s ez az ami a száj kinyitásakor és becsukásakor az állkapcák és ajkak közt keletkezik: ez a hang azonban csámcsogó és a kuttyogató hangjával semmiképen sem hasonlítható össze. Épúgy nem hasonlítható azzal a vízbe szökő vagy hulló sáska csobbanásszerű hangja; VOJEVODA ugyanis a Kubán völgyi kuttyogatóról írja azt, hogy a csobbanás figyelmeztet a harcsát, melynek a sáska kedvencz táp-

dass zur Bekräftigung oder Rechtfertigung dieser rein volksthümlichen Erklärungen den betreffenden Schriftstellern die persönlichen Erfahrungen vollständig abgehen; er selber befragte unzähligemale die Fischer: warum quackst du, und die Antwort war immer dieselbe: «ich weiss es nicht» oder «damit das Fischen fröhlicher von Statten gehe». Daraus geht hervor, dass die Fischer den rechten Sinn des Quackholzes schon längst vergessen haben. FALJEJEFF constatiert sodann, dass zwischen dem Laute des Quackholzes und dem eines Frosches absolut keine Ähnlichkeit besteht, was ein jeder Mensch mit einem guten Gehöre allsogleich wahrnehmen muss. Diese Beobachtung ergänzt er dadurch, dass der Frosch weder eine Haupt- noch eine beständige Nahrung des Welses ist; der Wels isst nur im Frühjahre Frösche, wenn er die kleinen Gewässer aufsucht. Späterhin, wenn er diese verlässt, bedarf er keiner Frösche mehr, die er ja in den tieferen Gewässern ohnedies nicht mehr findet, da die Frösche in das tiefe Gewässer erst im Spätherbste hinabziehen, wogegen die Welse vom November bis März keinerlei Nahrung zu sich nehmen, wie dies die Gedärme der im Winter gefangenen Exemplare beweisen, in welchen man bloss mit dem Wasser hineingerathenen Schlamm und Sand fand. Dass die Idee des Quackholzes durchaus nicht an den Frosch gebunden ist, wird dadurch bewiesen, dass man auch mit jedem anderen Köder, ja sogar mit einem Stücke eines weissen Lappens Welse fangen kann, wenn das Quackholz die Aufmerksamkeit des Fisches auf denselben wachruft. FALJEJEFF beweist ferner, dass der durch den Wels von sich gegebene Ton gleichfalls ein Märchen ist. Das Hochzeitslied, wenn es überhaupt gesungen wird, ist bis heute noch von Niemand, weder einem Fischer, noch einem Naturforscher beobachtet worden, weil man es eben nicht beobachten kann; vom Welse ist bloss ein einziger Ton bekannt und zwar der gleiche beim Männchen und beim Weib-

láléka s hogy a halászok e megfigyelés alapján szerkesztették meg a kuttyogatót.¹⁾ A tény az, hogy a kuttyogató hangja nem hasonlít azon hangokhoz, melyekkel összehasonlították, czélja tehát nem az, hogy valamely bizonyos hangot, hanem általában az, hogy hangot adjon.

A következő kérdés az, hogy a kuttyogató által adott hang mire való, miután a fentebbiekből nyilvánvaló, hogy az nem utánzó hangot, tehát arra sem szolgálhat, hogy a harcsát megcsalja. A kérdésre megfelelő a harcsa életének pontosabb megfigyelése s FALJEJEV is itt kereste azt. A harcsa rablóhal s így főképp éjjel meggy vadászataira, reggelre nyugalomra tér, valami mélyebb helyen megfekszik s ilyenkor semmire sem figyel, a mi persze nem zárja azt ki, hogy ha valami nem óvatos hal a közelébe kerül, vagy épen belé ütközik, hogy azt be ne kapja; így van ez a csalétekkel is, melyet csak akkor kap be, ha az közvetlen pofája előtt uszik el; ezt eléggé bizonyítja az, hogy a halász gyakran 2—3-szor evez el egy és ugyanazon hely felett minden eredmény nélkül, míg végre oly közel s annyira a harcsa elé kerül a csalétek, hogy a harcsa bekapja. FALJEJEV kísérleteket tett s fogott harcsát kuttyogatóval és a nélkül is; az eredmény megmutatta, hogy a kuttyogatóval aránytalanul több és nagyobb példányt lehet fogni, mint a nélkül, s ez őt arra a következtetésre készítette, hogy a kuttyogató kizárólag arra van hivatva, hogy az

chen, welchen sie zu allen Abschnitten des Jahres und der Tageszeit von sich geben, und der beim Auf- und Zumachen des Mundes zwischen den Kiefern und den Lippen entsteht; dieser Laut ist jedoch quatschig und kann mit dem des Quackholzes durchaus nicht verglichen werden. Ebenso kann letzterer mit demjenigen nicht verglichen werden, der beim Hineinspringen oder Hineinfallen einer Heuschrecke entsteht; WOJEWODA schreibt nämlich über das Quackholz aus dem Kubanthale, dass der Schlag mit demselben den Wels, dessen Lieblingsspeise Heuschrecken sind, aufmerksam macht und die Fischer das Quackholz auf Grund dieser Beobachtungen construierten.¹⁾ Factum ist, dass der Laut des Quackholzes dem mit demselben verglichenen nicht ähnlich ist, also auch nicht den Zweck hat, irgend einen gewissen, sondern im Allgemeinen den, einen Laut zu erzeugen.

Die folgende Frage, zu was der durch das Quackholz hervorgerufene Schall dient, nachdem aus dem Obigen hervorgeht, dass mit denselben kein Laut nachgeahmt wird, er also auch nicht dazu dienen kann, den Wels zu betrügen. Die Frage findet in einer genaueren Beobachtung des Lebens des Welses ihre Beantwortung und suchte sie auch FALJEJEFF auf diesem Gebiete. Der Wels ist ein Raubfisch und geht daher zumeist des Nachts auf Raub aus, um sich am Morgen zur Ruhe zu begeben, wobei er sich an irgend einer tieferen Stelle hinstreckt und auf nichts sein Augenmerk richtet, was ihn natürlich nicht verhindert, irgend einen unachtsamen Fisch, der ihm in die Nähe kommt oder ihn gar anschwimmt, zu erfassen; ebenso steht es mit dem Köder, den er nur dann verschluckt, wenn er ihm unmittelbar vor der Schnauze vorbeischwimmt; dies wird zur Genüge dadurch bewiesen, dass der Fischer oft 2—3-mal an einer und derselben Stelle, jedesmal ohne Erfolg vorbeirudert, bis er endlich so nahe und der Köder so sehr

¹⁾ И. Воевода, 216.

általa kiadott s a horog ina által a fené-
kig, illetve a családokhoz levezetett hang
a harcsát szendergéséből vagy tétlen köz-
önyéből felriasztja s rákényszerítse, hogy
bár apró de igen éles szemeivel körülte-
kintsen s a közvetlen előtte lebegő csal-
étket — bármi legyen is az, megpillantsa
és bekapja.

A kuttyogatónak így megvilágított esz-
méje tehát az, hogy a víz színén hangot
kell adni, ezt a halhoz kell levezetni, hogy
az attól felriadjon, figyelmessé legyen; s
most, hogy ez tisztán áll előttünk, biztos
mérték áll rendelkezésünkre annak meg-
ítéléséhez, hogy a kuttyogatók melyik
alakja a régiebb. Az ürestalpú kuttyogató
kétségtelenül nagyobb hangot ad, mint a
teli talpú; az üres talpú által adott hang
nem oszlik szét úgy a víz színén mint a
teli talpú és e tekintetben ősiabb alaknak
kell tekintenünk a szarvból való kuttyo-
gatót. E hangot a horogzsinór közvetle-
nül vezeti le akkor, ha az a kuttyogató-
hoz van kötve vagy éppen abból indul ki,
mint a dnjepri és nyémáni alaknál, s
kétségtelenül visszafejlődést jelent az, ha
egyik kézzel tartom a horogzsinórt s
a másikkal kuttyogatok, vagyis másutt
állítom elő a hangot, mint a hol az
azt tovább vezető zsinór van. E tekintet-
ben tehát a nyémán-völgyi kuttyogató
valamennyi közt a legtökéletesebb, a többi
ahhoz képest visszafejlett alaknak látszik,
s a visszafejlődést csakis azzal lehet meg-
okolnunk, hogy az illető népek, melyek a
kuttyogatóval megismerkedtek, annak ere-

vor den Fisch geräth, dass der Fisch nach
demselben schnappen kann. — FALJEJEFF
stellte Versuche an und fieng Welse mit
und ohne Quackholz; das Resultat ergab,
dass mit dem Quackholze unverhältniss-
mässig mehr und grössere Exemplare ge-
fangen werden können, als ohne dasselbe,
was ihn zu der Folgerung bewog, dass
das Quackholz einzig und allein dazu be-
rufen ist, durch den gegebenen Ton, der
vermittels der Angelleine bis an den Bo-
den, beziehentlich zum Köder hinabgelei-
tet wird, den Wels aus seinem Brüten auf-
schrecken und dazu zu bewegen, mit seinen
zwar kleinen, doch überaus scharfen Augen
um sich zu blicken und den unmittelbar
vor ihm liegenden Köder — bestehe dieser
auch aus was immer — zu erblicken und
zu verschlucken.

Die derartig beleuchtete Idee des Quack-
holzes ist also die, auf der Oberfläche einen
Ton zu erzeugen und denselben zum Fische
hinabzuleiten, damit dieser dadurch aufge-
scheucht und wachsam werde; und jetzt,
da dies alles so klar vor uns dasteht, be-
sitzen wir auch ein gewisses Maass zur
Beurtheilung dessen, welche Form die äl-
tere ist. Die hohlsohlige Form giebt zwei-
felsohne den stärkeren Laut als die Form
mit voller Sohle; jedoch verbreitet sich
der mit einem hohlsohligen Geräthe her-
vorgerufene Ton nicht so schnell auf der
Oberfläche des Wassers, als der mit einem
vollsohligen verursachte und müssen wir
in dieser Hinsicht das Quackhorn als die
ältere Form ansprechen. Dieser Ton wird
durch die Angelleine, falls dieselbe an das
Quackholz gebunden wird, oder gar davon
ausgeht, wie bei den Formen vom Dnjepr
und Njeman direct in die Tiefe geleitet,
und bedeutet es zweifelsohne eine Rück-
bildung, wenn ich mit der einen Hand die
Angelschnur haltend, mit der anderen
quacke, d. i. den Ton an einer anderen
Stelle hervorrufe, als dort, wo sich die
denselben weiter leitende Schnur befindet.
In dieser Hinsicht ist also die Form aus
dem Njeman-Thale unter allen die voll-
endetste und scheinen die übrigen For-

deti eszméjét nem fogták fel teljesen, vagy idővel elfelejtették.

A nyémán-völgyi szarvkutyogatónak typologiai és biologiai uton kimutatott ősisége iránt végül minden kétséget kizár az a történeti bizonyíték, mely rendelkezésünkre áll. Ugyanis ugyanazon KURBATOV, kinek nyomán feljebb a nyémáni kutyogatót leírtuk, felfedezte azt, hogy a kutyogató, még pedig annak épen nyémánvölgyi alakja minden kétséget kizárólag le van írva HOMEROSZ Iliásának 24. énekében és pedig a következőképen:

Gyorsan, mint az ólom, tűnt el az istennő
a mélyben,
Mint mikor az (t. i. az ólom) a pusztai tulok
szarva alá erősítve
Rohan, ravaszul, végveszélyt hozva a falánk
halaknak.

KURBATOV e fordítása mellé állítjuk a magyar SZABÓ ISTVÁN fordítását, mely így szól:

Mint ólomteke úgy szállott a szőke halasba,
Mely a parlagi tulkok erős szarvához kötötte
Nagy veszedelmet hozva merül a vízi halakhoz.¹⁾

Lehetetlen e szövegben a nyémáni kutyogató hű mására nem ismernünk. HUNFALVY PÁL, aki SZABÓ fordítását bevezetéssel és jegyzetekkel kísérte, e három sorhoz a következő magyarázatot adja: «Ólomteke, a horgászok zsinegén arányos távolban a horogtól, szarvra kötve, hogy a halak el ne rágják a zsineget s hogy a víz el ne hordja.» Ily naiv és költött ma-

men im Vergleiche zu dieser rückgebildet zu sein, wobei sich die Rückbildung nur dadurch begründen lässt, dass die Völker, die mit dem Quackholze bekannt wurden, die ursprüngliche Idee desselben nicht gehörig begriffen oder mit der Zeit vergessen haben.

Hinsichtlich der auf typologischem und biologischem Wege dargelegten Urthümlichkeit des Quackhornes aus dem Njeman-Thale schliesst endlich eine uns zur Verfügung stehende geschichtliche Angabe jeden Zweifel aus. Eben jener KURBATOFF nämlich, nach welchem wir oben das Quackholz vom Njeman beschrieben haben, entdeckte, dass das Quackholz, und zwar eben die Form aus dem Njeman-Thale jeden Zweifel ausschliessend im 24. Gesange der HOMERISCHEN Iliade beschrieben ist:

Schnell wie das Blei verschwand die Göttin
in der Tiefe,
Als wenn dies (d. i. das Blei) unter das Horn
des Wüstenrindes befestigt
Hinunterschiess, listig, den furchtsamen Fischen
Verderben bringend.

Neben diese Uebersetzung KURBATOFF's wollen wir auch diejenige Voss' setzen:

Jene sank wie geründetes Blei in die Tiefe
hinunter,
Wie es über dem Horn des geweideten Stieres
befestigt
Sinkt, Verderben zu bringen den gierigen
Fischen des Meeres.¹⁾

Es ist unmöglich, in diesem Texte nicht das genaue Analogon des Quackholzes vom Njeman zu sehen. PAUL HUNFALVY, der die im magyarischen Texte ersichtliche Uebersetzung von SZABÓ mit einer Einleitung und Anmerkungen versah, fügt diesen drei Zeilen folgende Bemerkung bei: «Bleikugel, auf der Leine der Angler, in entsprechender Entfernung von der Angel, an ein Horn gebunden, damit die Fische die Schnur nicht abbeissen und mit sich tragen können». Mit derartig naiven und erdichteten Erklärungen müssen sich die Sprachforscher begnügen, wenn sie an dem Worte kleben und nicht mit dem

¹⁾ Homerosz Iliásza, ford. SZABÓ ISTVÁN. Pest, 1853. 506. 80. v.

gyarázattal kell beérnie a nyelvésznek akkor, ha csak a szón rágódik s nem ismerkedik meg a tárggyal, amelyet a szó jelent.

A nyémánvölgyi kutyogató alak tehát körülbelül 3000 év óta ismeretes Európában. Az Iliász adata nem mondja meg, hogy e kutyogatót hol használják s így ez adathól még nem szabad arra következtetnünk, hogy az a görögöknél általános volt s ha visszagondolunk az Iliász keletkezésére, épen nem tarthatjuk kizártnak, hogy egy más népnél alkalmazott szerszám leírása van e sorokban, a kérdésre nézve azonban nem az a döntő, hogy kik használták, hanem az, hogy Krisztus előtt mintegy 1000 évvel a kutyogató már megvolt, tehát akkor, mikor a magyar, avar, hun népek még egyáltalában nem jelentek meg a történelem színpadán. Ezek szerint a nyémáni alak a kutyogatóknak történelmi őse, abból keletkezett, még pedig visszafejlődés útján a kutyogatók minden egyéb alakja, úgy az üres mint a telitalpúak. Nem volt az ősi vagyona sem ugornak, sem töröknek, ősi hazája valahol a Fekete és Balti tengerek közt lehetett; itt keletkeztek a degenerált alakok is, a fapohár és az ürestalpú fakutyogató, mely utóbbi a szlávság fokozatos előnyomulásával aránylag új és mindenestre történeti időkben terjedt el a Kaspitengerig és Volgáig s itt keletkezett a teli talpú is, mely aztán a Dnjepr-völgy jellemző alakjává fejlődött ki. A magyar, mikor őshazáját elhagyta, a kutyogatót nem ismerte, és ha ez őshaza Ázsiában

damit bezeichneten Geräthe Bekanntschaft machen.

Die Quackhorn-Form vom Njeman-Thale ist also in Europa zumindest seit 3000 Jahren bekannt. In der Iliade ist nirgends gesagt, wo das Quackhorn benützt wurde und dürfen wir aus dieser Angabe noch nicht darauf schliessen, dass dieses Geräthe bei den Griechen allgemein im Gebrauche stand und denkt man an die Entstehung der Iliade zurück, so kann man es eben nicht für ausgeschlossen betrachten, dass in diesen Zeilen die Beschreibung eines bei einem fremden Volke verwendeten Geräthes enthalten ist. Für die Frage selber entscheidet jedoch der Umstand, von wem dasselbe benützt wurde, durchaus nichts, sondern bloss, dass ungefähr 1000 Jahre vor Christus das Quackgeräthe schon vorhanden war, also zu einer Zeit, da die magyarischen, avarischen und hunnischen Völker die geschichtliche Bühne noch gar nicht betreten hatten. Demnach ist die Njeman-Form der historische Vorgänger aller Quackgeräthe; aus dieser entstanden sodann und zwar durch Rückbildung alle übrigen Quackholzformen, sowohl die mit hohler als auch die mit voller Sohle. Das Quackgeräthe war kein Urbesitz weder der Ugrier noch der Türken. Die Urheimat desselben konnte irgendwo zwischen dem Schwarzen und Baltischen Meere liegen; hier entstanden auch die degenerierten Formen, der Holzbecher und das hohlsohlige Quackholz, welches letztere mit dem langsamen Vordringen der Slaven in verhältnissmässig neuerer und jedenfalls in geschichtlicher Zeit sich verbreitete und zwar bis zum Kaspischen Meer und zur Wolga und hier entstand auch die vollsohlige Form, die sich sodann zur charakteristischen Form des Dnjepr-Thales entwickelte. Als die Magyaren ihre Urheimat verliessen, war ihnen das Quackholz unbekannt, und wenn diese Urheimat in Asien gelegen war, konnten sie dasselbe auch gar nicht kennen, da es in jenen Gegenden, in die man die Urheimat verlegt, Welse überhaupt

volt, nem is ismerhette, mert azokon a tájakon, hová ez őshazát helyezik, harcsa nincs; de megismerkedett a kuttyogatóval a Dnjepr és Don között Lebediában s onnan hozta magával azt az alakot, mely akkor már ott uralkodó volt, de magával hozta azokat is, melyekkel a jellemző törzalak mellett megismerkedett. S hogy nem volt a saját szerszáma, bizonyítja az is, hogy igazi jelentőségét ő sem tudta, a kuttyogatót és horgot külön használta és használja ma is. S mikor a szerszámot átvette, elnevezte azt legjellemzőbb sajátosságáról, az általa adott hangról kuttyogatónak, amely tisztán hangfestő.

Ez a magyar kuttyogató története.

HERMAN OTTÓ könyvének egy helyén, ahol a komáromi halászságnak, «mely mint kumai magyarság járja a sort a hagyomány mezején», a Kuma folyó mellékéről való eredetét próbálja bizonyítani s «igazság szerint majdnem megdönthetlenné» változtatni, egyik bizonyítékul éppen a kuttyogatót hozza fel, melyet az angol horgászat minden furfangja sem fedtetett el vele s mely «főképp kivájt változata szerint az alsó Volgán s így valószínűleg a Kuma vize tájain is még ma is dívik, él és uralkodik.»¹⁾ Láttuk, hogy az üres talpú kuttyogató tényleg megvan a Volgán, Donon és Kubánon s így nem lehetetlen, hogy megvan a Kumán is; de a mondottak után az bizonyos, hogy akár megvan ott, akár nincs, annak a mi magyar halászatunk eredetének kérdésében sem jelentősége, sem bizonyító ereje nincs.

nicht giebt. Hingegen konnten sie mit dem Quackholze im Zwischenlande des Don und Dnjeprs, in Lebedien, bekannt geworden sein und dasselbe von dorthier mit sich gebracht haben, da es damals dort schon vorherrschend war, wobei sie jedoch auch diejenigen Formen mit sich brachten, mit welchen sie neben der charakteristischen Form bekannt wurden. Dass es nicht ihr eigenes Geräthe war, beweist, dass die echte Bedeutung desselben auch ihnen unbekannt war, sie das Quackholz und die Angelschnur separat für sich benützten und dies auch heute noch thun. Und als sie das Geräthe übernahmen, benannten sie dasselbe nach der am meisten charakteristischen Eigenschaft, dem damit hervorgerufenen Laute *kuttyogató*, was doch eine reine Lautnachahmung ist.

Dies die Geschichte des magyarischen Quackholzes.

OTTO HERMAN führt an einer Stelle seines Buches, dort, wo er den Ursprung der Fischer von Komárom, «die auf dem Felde der Tradition als Kuma-Magyaren auftreten», aus der Umgebung des Kuma-Flusses herzuleiten versucht und «mit Recht beinahe unumstösslich» zu machen bestrebt ist, als einen Beweis seiner Behauptung eben das Quackholz an, das diese Fischer alle Spitzfindigkeiten der englischen Angelfischerei nicht vergessen machen konnte und das «besonders in seiner gehöhlten Variation an der Unteren Wolga und daher *wahrscheinlich* auch in den Gebieten des Kuma-Flusses bis heute noch im Gebrauche steht, lebt und herrscht.»¹⁾ Wir sahen, dass das hohlsohlige Quackholz an der Wolga, am Don und Kuban de facto vorkommt; nach dem Gesagten ist jedoch auch das gewiss, dass ganz einerlei, ob es dort vorhanden ist oder nicht, diesem Umstande in der Frage des Ursprunges unserer magyarischen Fischerei keinerlei Bedeutung noch Beweiskraft zukommt.

¹⁾ HERMAN, (1), 440—441.

XII. JÁRULÉKOS ESZKÖZÖK.

Az evező.

HERMAN az általa felsorolt *evezők* közt felemlít egyet, a Szeged vidékit, mely alakjában a többtől teljesen eltér: «Így megmaradt Szegeden, sőt közhasználatban van mai napig is, az evezőnek néprajzi tekintetben igen érdekes alakja, az, amelynek tolla dohánylevelalakú, tehát a közönséges lapáttól merőben elütő, a mint ez az 520. ábrán látható. Ez a kormányvezető egyzersmind kisebb ladikok, csónakok hajtó szerszáma is . . . Alakja nyilván belső-ázsiai s a Nemzeti Muzeumban is van egy Sziámból.»¹⁾

Tizenkét év múlva HERMAN ugyanezen evezőről még a következőket írja: «A néprajzi muzeumok telve vannak ehhez hasonló evezőkkel s a hasonló forma el van terjedve a földgömb déli felén is; de a tüzetes vizsgálat azt bizonyítja, hogy a *szegedi evező* mégis önálló forma, mert a többi éppen csak hasonló. Az utóbbiaknak a vágása a keskeny fűzfaleveléhez hasonló, holott a szegedié a széles dohánylevelé s a vágó végnek aránya a nyélhez más, mint a fűzfalevelvágásúaké.

XII. ACCESSORISCHE GERÄTHE.

Das Ruder.

HERMAN erwähnt unter den durch ihn aufgezählten Rudern eines, das aus der Gegend von Szeged, welches seiner Gestalt nach von den übrigen vollkommen abweicht: «So blieb auch in Szeged, wo dieselbe bis heute im allgemeinen Gebrauche steht, eine in ethnographischer Hinsicht überaus interessante Form erhalten, diejenige, bei welcher das Ruderblatt Tabakblattform besitzt, also von der gewöhnlichen Schaufelform stark abweicht, wie dies in Fig. 520 ersichtlich ist. Dieses Steuerruder ist zugleich auch das Treibgeräthe kleinerer Boote und Kähne . . . Die Form desselben ist zweifelsohne innerasiatisch und befindet sich auch im National-Museum ein ähnliches aus Siam.»¹⁾

Zwölf Jahre später schreibt OTTO HERMAN von eben diesem Ruder: «Die ethnographischen Museen sind voll mit Rudern, die diesem gleichen und ist die analoge Form auch auf der südlichen Halbkugel des Erdballs verbreitet. Die eingehende Untersuchung des *Szegeder Ruders* beweist jedoch, dass dieses dennoch eine selbstständige Form ist, da die übrigen bloss ähnlich sind. Der Schnitt der übrigen erinnert an ein schmales Weidenblatt, während derjenige des Ruders von Szeged einem breiten Tabaksblatte gleicht, und das Verhältniss von Stiel und Blatt ein anderes, wie bei den Weidenblattschnitt aufweisenden ist. Die Frage ist nunmehr die,

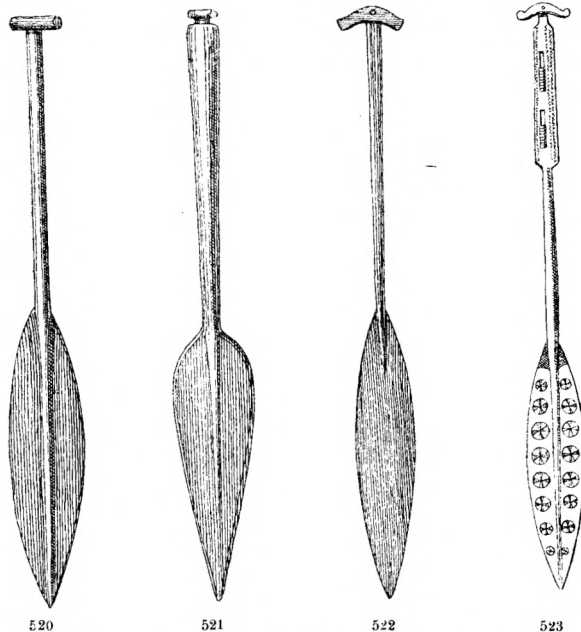
¹⁾ HERMAN, (1), 266.

A kérdés immáron az: hol fordul elő a szegedihez hasonló evező? A felelet ím ez: az Ob folyón tőlünk véve északkeleti Ázsiában! Tanuskodik erről az a kicsinyített halászati készlet, a melyet egykoron PÁPAY KÁROLY hozott az Obról s a melynek evezője szakasztott mása a szegedi formának.»¹⁾

Amíg tehát 1887-ben a szegedi evező

wo ein der Szegeder Form ähnliches Ruder vorkommt? Die Antwort hierauf ist folgende: Am Ob Flusse, von uns gerechnet im nordöstlichen Asien! Es zeugt hievon jene Modellsammlung, die der verstorbene KARL PÁPAI vom Ob nach Hause brachte in welcher das Ruder eine ganz genaue Copie der Szegeder Form ist.»¹⁾

Während also im Jahre 1887 das Szegeder Ruder eine siamesische Form be-

520. ábra. Szegedi evező (Herman). — 521. ábra. Vogul evező (Szorokin). — 522. ábra. Ostják evező (Jankó). — 523. ábra. Ostják leányevező (Ahlquist).

Fig. 520. Ruder aus Szeged (Herman). — Fig. 521. Wogulisches Ruder (Sorokin). — Fig. 522. Ostjakisches Ruder (Jankó). — Fig. 523. Ostjakisches Mädchenruder (Ahlquist).

alakja sziámi volt, 1898-ban már az az Ob mellékiével egyezett. HERMAN azt a tüzetes vizsgálatot, a melyre hivatkozik, kétségtelenül nem végezte el, mert hiszen elég csak a bécsi vagy berlini muzeumok gazdag anyagát figyelmesen megnéznie, hogy a mi dohányalakú evezőink pontos alaki mását megjelje a földgömb mindkét feléről s hogy belássa, hogy az alaki meg-

sass, stimmte es schon 1898 mit dem von der Obküste überein. HERMAN hat es wahrscheinlich unterlassen, das eingehende Studium, auf das er sich beruft, auch de facto zu vollführen, denn dann hätte es ihm genügt, nur das reiche Material der Wiener oder Berliner Museen aufmerksam anzusehen, um genaue formelle Copien unserer Tabakblatt-Ruderform von beiden Erdhälften in grosser Menge aufzufinden und einzusehen, dass seine aus den mor-

¹⁾ HERMAN, (3), 22.

különböztetésből vont következtetése a magyar alak önállóságáról minden alapot nélkülöz. Nem is az a fő itten, hogy a föld mely népeinél van meg, hanem hogy azon népek közül, melyeknél megvan, melyikkel milyen történeti, nyelvi, ethnographiai és anthropologiai kapcsolat fűz bennünket össze. S ezért fontos az Obról közölt alak, mert hogy az obi osztjakkal nyelvileg közeli rokonok vagyunk, azt a magyar nyelvészet immár kétségtelenné tette.

Az obi evezőt HERMAN a M. N. Muzeum Néprajzi osztályában őrzött PÁPAY-féle gyűjtemény egy modeljéből ismeri s a szegedi evezőnek az obival való egyezését csupán erre a modelre alapítja, bár a lelkiismeretesen dolgozó ethnographusnak ilyen modellekben soha sem szabad teljesen megbíznia; s ezen annál inkább kell csodálkoznunk, mert hiszen akkor, a mikor HERMAN ezt megírta, az obi osztják és vogul evezők kitűnő rajzokból és fényképekből pontosan ismeretesek voltak. A vogul evezőt rövid leírással, de jó rajzban SZOROKIN már 1873-ban közölte, másolata a 521. ábrán látható;¹⁾ a FINSCH által gyűjteményéről kiadott fényképeken az osztják evező egy remekbe faragott példánya már 1879-ben kiadatott s az útleírás elmondja, hogy az ilyen evezőket a szerelmes legény csinálja a kedvesének, megadja osztják nevét is: *niä-lap* s megmondja, hogy a nyél áttört disze, mely az evezésnél csörög, a nyéllel egy darab fából van kifaragva.²⁾ Ehhez hasonlót mutat be rajzban 1883-ban AHLQUIST is,

phologischen Unterschieden gezogene Folgerung auf die Selbstständigkeit der magyarischen Form ohne alle und jede Basis dasteht. Nicht das ist hier die Hauptsache, bei welchen Völkern der Erde diese Ruderform vorkommt sondern welche der Völker, bei denen sie erhalten ist, mit uns in geschichtlichem, sprachlichem, ethnographischem und anthropologischem Zusammenhange stehen. Und desshalb besitzt die Form vom Ob für uns Wichtigkeit, denn dass wir mit den Ob-Ostjaken in naher sprachlicher Verwandtschaft stehen, hat die magyarische Sprachforschung schon unbezweifelbar dargelegt.

Die Form des Ob-Ruder kennt OTTO HERMAN aus einem in der Ethnogr. Abth. des Ung. National-Museums aufbewahrten Modelle der Collection PÁPAY und gründet er die Verwandtschaft des Szegeder Ruders mit dem vom Ob einzig auf dieses Modell, obwohl ein gewissenhafter Ethnographie derartigen Modellen nie ganz Glauben schenken darf. Darüber dürfen wir aber umsomehr erstaunt sein, als zur Zeit, da HERMAN dies schrieb, die ostjakischen und wogulischen Ruder vom Ob aus ausgezeichneten Zeichnungen und Photographien genau bekannt waren. Das wogulische Ruder theilte sammt einer kurzen Beschreibung, jedoch in guter Zeichnung SOROKIN schon aus dem Jahre 1873 mit; die Copie dieser Zeichnung ist in Fig. 521 ersichtlich;¹⁾ in der von FINSCH im Jahre 1879 herausgegebenen Photographie seiner Collection befindet sich ein meisterhaft ausgeschnittenes derartiges Ruder und besagt die Reisebeschreibung, dass diese Art von Rudern verliebte Bursche ihren Schätzen anfertigen. Auch giebt er die ostjakische Benennung desselben an: *niä-lap*, und bemerkt, dass die durchbrochene Stielverzierung, die beim Rudern klappert, mit dem Stiele aus einem Stücke ausgeschnitten ist.²⁾ Ein diesem ähnliches führt 1883 in Zeichnung auch AHLQUIST

¹⁾ Сорокинъ, 30. pag., V. tab., 4. fig. — ²⁾ FINSCH, (1), 524.; Photogr. der Sib. Samml. von FINSCH.

a ki azt így írja le: «Az 523. ábrán bemutatott evező egy u. n. *leányevező*, a minőt a fiatal leányok szeretőiktől kapnak ajándékba. Az evező lapját körös díszítések borítják, nyelét, mely szintén faragott, több helyen (ebben az esetben két helyen) hosszúkás lyukak törik át; e lyukakba lazán facővekecskéket dugnak, melyeknek a végük szélesebb, mint a közepük s melyek az evező mozgásakor csörgő zajt okoznak. A rajz közvetlenül a tárgy után készült.»¹⁾ 1885-ben az olasz SOMMIER írta és rajzolta le az osztják evezőt s kimutatta a férfi és női evezők közti különbségeket; amazok nyele végig hengeres, míg emezeké alsó felében hengeres, felső felében lapos és négyélű.²⁾ Végül 1895-ben MARTIN phototypiákban közölte az osztják evezőket s megerősíti az eddig mondottakat.³⁾ Ezek az idézetek igazolják, hogy a PÁPAY-féle modell ebben az esetben véletlenül helyes s a magyar evező tényleg egyezik az osztjakkal.

A dohánylevél alakú evezőnek e sajátos megmaradásánál még sajátosabb az, hogy földrajzilag el van terjedve a Volga fővonalán Asztrakhántól kezdve fel Kazánig s innen fel a Kámán az Ural folyóiban. Asztrakhánban az első, a mit megérkezésemkor a hajóról észrevettem, dohánylevélalakú evező volt, melyet a ladikokon azok kormányzására használtak, míg a rendes evezésre már a közönséges lapátalakú evezőt használták. A Volga deltájában tett kirándulásom szintén meggyőzött arról, hogy a kormányevező mindenkor dohánylevélalakú; van azonban az asztrakháni kerületnek egy helye, Iljmenszkoje

vor, der dasselbe folgendermaassen beschreibt: «Das auf Fig. 523 dargestellte Ruder ist ein sog. *Mädchenruder*, wie es junge Mädchen von ihren Liebhabern zum Geschenke erhalten. Das Ruderblatt ist mit Kreisverzierungen bedeckt, der Stiel, der gleichfalls geschnitzt ist, wird an mehreren (in diesem Falle an zwei) Stellen mit länglichen Löchern durchbrochen; in diese Löcher werden ganz lose Holzpflockchen gesteckt, deren Ende breiter als ihre Mitte ist und die bei einer jeden Ruderbewegung ein klapperndes Geräusch verursachen.»¹⁾ Im Jahre 1885 beschrieb und zeichnete der italienische SOMMIER das ostjakische Ruder ab und zeigte die Unterschiede zwischen dem Mannes- und dem Weiber-Ruder: der Stiel des ersteren ist der ganzen Länge nach cylindrisch, während er bei letzterem in seiner unteren Hälfte cylindrisch, in der oberen flach und vierkantig ist.²⁾ Endlich 1895 theilte MARTIN die ostjakischen Ruderformen in Phototypien mit und bestärkt das bisher Gesagte.³⁾ Diese Citate bekräftigen, dass das Modell PÁPAY's in diesem Falle zufällig richtig ist und das magyarische Ruder de facto mit dem ostjakischen übereinstimmt.

Noch eigenthümlicher als diese unerklärliche Erhaltung des tabaksblattförmigen Ruders ist, dass es geographisch an der Hauptlinie der Wolga, von Astrachan bis Kasan und von hier aufwärts auch in den Flüssen Kama und Ural verbreitet ist. In Astrachan war das erste, was ich nach meiner Ankunft vom Schiffe aus wahrnahm, ein tabaksblattförmiges Ruder, das zum Steuern der Kähne gebraucht wurde, während man sich zum Rudern schon des gewöhnlichen schaufelförmigen Ruders bediente. Mein in das Wolga-Delta unternommener Ausflug überzeugte mich, dass das Steuerruder immer Tabaksblattform besitzt; jedoch giebt es im Bezirke Astrachan einen Ort, das Dorf Iljmenszkoje, (село Ильменское), wo das tabaksblattartige Ruder nicht nur als Steuer-, sondern

¹⁾ AHLQUIST, 219. pag. 17. fig. — ²⁾ SOMMIER, 245. — ³⁾ MARTIN, 14. tab. 1—4. fig.

falu (село Ильменское), ahol a dohánylevélalakú evezőt nemcsak kormány-, hanem húzó-evezőnek is használják s hogy ez régén e deltában általános volt, bizonyítja GMELIN mult századbeli munkája, aki a 35. táblán ilyen dohánylevélalakú evezőket rajzol úgy a kormányos, mint az evezősök kezébe.¹⁾ Ezek az asztrakhani evezők azonban egy tekintetben mégis lényegesen eltérnek úgy a magyar, mint az osztják alaktól s ez az, hogy tollas részük az egész evezőnek csak egy ötödét képezi, míg a magyar és osztják evezőknél a toll az egész evezőnek csaknem felét teszi. Ámde mihelyst elhagyjuk Asztrakhánt s a Volgát észak felé követjük, fokozatosan megváltozik a toll és az evező közti arány is; már Szaratov környékén az evezőtolla az evezőnek két ötödét tette ki s Kazánnál már a mi evezőinkkel teljesen egyező alakokat találtam. A volgai alakok azonban mind csak kormányevezők s az Ilmenszkoje-ről közlött és a GMELIN féle adaton kívül sehol sem akadtam annak nyomára, hogy ez a dohánylevélalakú evező húzó evezőnek is használtassék. Ellenben, mihelyt átlépjük az Ural gerinczét, a siberiai folyókon, úgy a tatároknál, mint a voguloknál és osztjákoknál, csaknem kizárólagos lesz úgy a kormány-, mint a húzó-evezőkben a dohánylevél alak, sőt megvan az az ott megtelepült orosz-nál is mindaddig, míg kisebb ladikokat használ, melyekbe 2—3 embernél több nem fér el. A fejlődő alaksort az 524—527. sz. ábrák mutatják.

Minthogy az osztják nép mai lakóhelyéről felteszik, hogy ez nem ősi lakóhelye, hanem oda délebből került — amiről

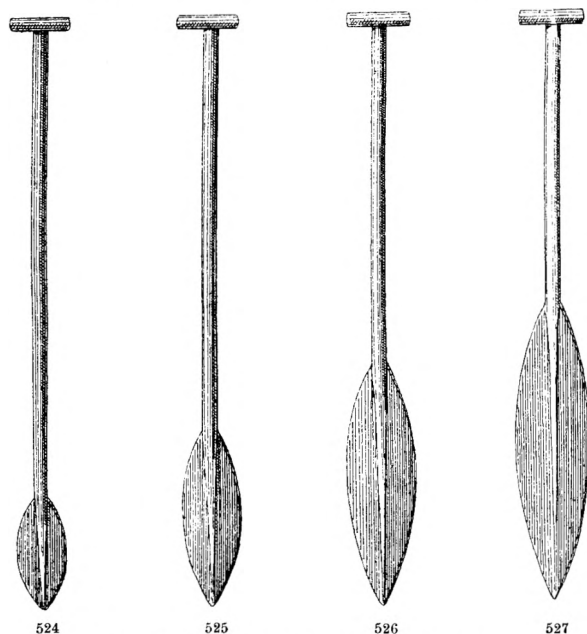
auch als Zugruder verwendet wird. Dass es ehemals im ganzen Delta im Gebrauche stand, beweist eine Arbeit GMELIN's aus dem vorigen Jahrhunderte, der auf seiner Tafel Nr. 35 derartige Tabaksblattformen sowohl in den Händen des Steuermanns, als auch der Ruderer abzeichnet.¹⁾ Dieses Ruder von Astrachan unterscheidet sich jedoch in einer Hinsicht ganz wesentlich sowohl von der magyarischen, wie von der ostjakischen Form darin, dass das Blatt nur ein Fünftel des ganzen Ruders bildet, während bei den magyarischen und ostjakischen Rudern das Blatt beinahe die Hälfte des ganzen Ruders ausmacht. Sobald man jedoch Astrachan verlässt und die Wolga nach Norden zu verfolgt, wird das Verhältniss von Blatt und Stiel gradatim ein anderes. Schon in der Umgebung von Saratow macht das Ruderblatt zwei Fünftel des ganzen Ruders aus und in Kasan fand ich schon mit unserem Ruder vollkommen übereinstimmende Formen. Die Wolga-Formen sind jedoch insgesamt bloss Steuerruder und fand ich ausser in Ilmenskoje und der durch GMELIN beobachteten Angabe keine einzige Stütze dafür, dass man dieses tabaksblattförmige Ruder auch als Zugruder benützt hätte. Sobald man jedoch das Rückgrat des Ural übersteigt, wird auf den siberischen Flüssen bei den Tataren, gleichwie bei den Wogulen und Ostjaken die Tabaksblattform sowohl bei den Steuer- als auch bei den Zugrudern beinahe ganz ausschliesslich vorherrschend, ja dieselbe kommt auch bei den dort lebenden Russen, solange sie sich kleiner Kähne für bloss 2—3 Mann bedienen, ganz allgemein vor. Die Entwicklungsreihe zeigen die Fig. 524—527.

Nachdem von der heutigen Wohnstätte des ostjakischen Volkes vorausgesetzt wird, dass dies nicht die Urheimat desselben sei, sondern dass sie dorthin von Süden her gelangten — wovon wir weiter unten im Resumée noch des Weiteren reden werden — müssen wir schon aus dem durch

¹⁾ GMELIN, II. 35. tab.

alább az összefoglalásban még bővebben megemlékezünk — a dohánylevélalakú evező nyújtotta útmutatás nyomán már is azt kell következtetnünk, hogy ez alak úgy a magyarba, mint az osztjákba a Volga mellől jutott, még pedig valahol Szaratov és Kazán közt; az hogy a Volga mellett is megmaradt, azt bizonyítja, hogy ez alak nem csak a magyar és osztják tulajdona

das tabaksblattförmige Ruder gelieferten Hinweise darauf folgern, dass diese Form sowohl zu den Magyaren als auch zu den Ostjaken von der Wolga her gelangte, und zwar irgendwo zwischen Saratow und Kasan. Dass sie auch an der Wolga erhalten blieb, beweist, dass diese Form nicht bloss Eigenthum der Magyaren und Ostjaken war, sondern auch das irgend eines türkischen Stammes, der es sodann an der Wolga zu einer ganz allgemeinen Form

524—527. ábrák. Volgai evezők (Jankó).

Fig. 524—527. Wolga-Ruder (Jankó).

volt, hanem valamely törökség is, mely aztán a Volga mellett általánossá tette; az, hogy a finnben nincs meg, azt igazolja, hogy a magyar és osztják e törökséggel akkor lépett érintkezésbe, mikor a finn-ugor népek közösségéből már a finn kivált. Azt, hogy az evező tolla és nyele közti arány a Volga alsó déli szakaszán megváltozott, nem tekintjük ethnikai jellegűnek, hanem éppen azért, mert e változás dél felé fokozatosan fejlődik ki, tulajdonítjuk annak, hogy a Volga vize dél felé

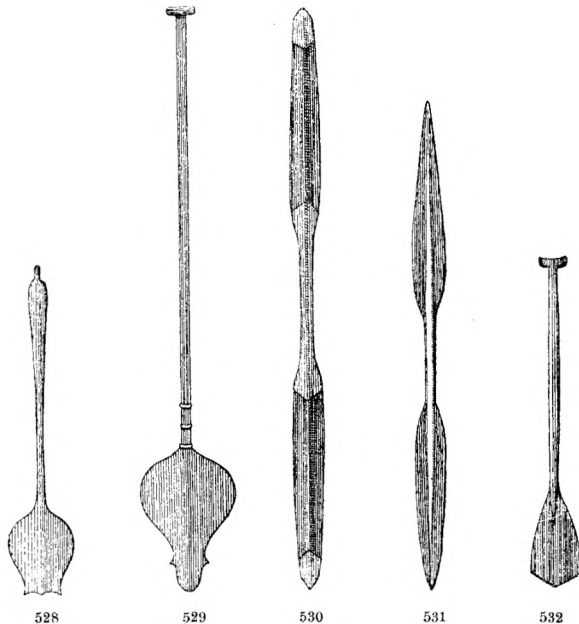
machte. Dass sie bei den Finnen nicht vorkommt, rechtfertigt die Annahme, dass Magyaren und Ostjaken mit diesen Türken dazumal in Verbindung traten, als die Finnen aus der Gemeinschaft der finno-ugrischen Völker schon ausgeschieden waren. Dass sich das Verhältniss zwischen Ruderblatt und Stiel an den unteren Abschnitten der Wolga veränderte, kann nicht als ethnischer Charakter angesehen werden, sondern aus dem Grunde, dass diese Veränderung eben nach Süden zu mehr und mehr über Hand nimmt, dem Umstande zugeschrieben werden, dass, indem sich die Wolga

egyre nagyobb s így nagyobb csolnakra is van szükség, melynél az evező nyelének természetszerűen hosszabbnak kell lennie s így a nyél e szükségyszerű hosszabítása eredményezte a tollas rész megrövidülését.

A dohánylevélalakú evező tehát önálló alakja a magyar-osztják halászatnak, mely a Volga mellett született meg. S önálló-

nach Süden zu immer mehr vergrößert, man grösserer Kähne bedarf, bei welchen der Ruderstiel natürlich länger sein muss. Auf diese Weise wurde die Verkürzung des Blattheiles durch die unumgänglich notwendige Verlängerung des Stieles bedingt.

Das tabakblattförmige Ruder ist also eine selbstständige Form der magyarisch-ostjakischen Fischerei, die an der Wolga geboren wurde. Die Selbstständigkeit desselben wird noch besser dadurch hervor-

528—529. ábrák: Urali és 530—532. ábrák: Északázsiai evezők (Jankó).
Fig. 528—529: Uralische und Fig. 530—532: Nordasiatische Ruder (Jankó).

ságát még jobban domborítja ki az, hogy hasonló alak, de még a HERMAN által említett fűzfalevél alak sem, nincsen meg sem az Ural folyón, melynek evezőit az 528. és 529. ábra mutatja, sem az osztják területől keletre, melynek evezőtípusait az 530—532. ábrákon látjuk, utóbbiakat a szent-pétervári csász. tud. akadémia gyűjteményei alapján.

A lekelővas és jégszakócza.

A jeges halászatnak egyik legfontosabb járulék-szerszáma az a vas, melylyel a jegen

gehoben, dass eine ähnliche Form, sogar die durch HERMAN erwähnte Weidenblatt-Form dem Urale, dessen Ruderformen in den Fig. 528 und 529 dargestellt sind, gänzlich abgehen, ebenso auch östlich vom ostjakischen Gebiete fehlen, dessen Rudertypen ich in den Fig. 530—532 vorführe, letztere auf Grund der Sammlungen der kais. russ. Akademie der Wissenschaften in St.-Petersburg.

Das Brecheisen und die Eisaxt.

Eines der nothwendigsten accessorischen Geräthe der Eisfischerei ist jenes Eisen,

a lékeket vágják, vagyis azon nyílásokat, melyeken a hálót bebocsátják és továbbmozdítják. Magyarországon e szerszámnak két alakja s e szerint két neve is van. Az egyik a *lekelővas* (lásd az 533. ábrát), mely «véső formájú és másfélméteres nyélre van ráverve», a másik a *jégszakócza* (lásd az 536. ábrát), mely «igen hosszúnyakú, vésőszerűen formált fejsze, közönséges nyélre van ráverve s azért ilyen alkotású, hogy a legvastagabb jeget is átlékelhesse». ¹⁾ A lekelővasnál a vas és nyél egy vonalban halad, a szakóczánál a vas és nyél derékszöget képez.

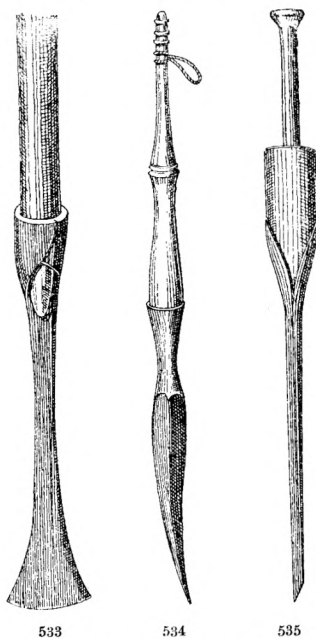
Az orosz földi jeges halászatban csakis a *lekelővas* typusa van meg; ezt közli a DANILEVSKIJ-album, ²⁾ ezt mutatja be *tuura* néven kalevalai alaknak HEIKEL is ³⁾ s ezt rajzoltam le én Finnországban (535. ábra) és az Ural folyó (534. ábra) mellett. A finn és orosz alakok közt különbség nincs, ezek a magyar lekelővas-tól abban különböznek, hogy vésős végük nem szélesedik el. Az urali alak ezektől lényegesebben tér el, a mennyiben vasa erősen bordázott, kissé hajlott és hegyes végű.

Viszont a német jeges halászatban ezek a lekelővasak ismeretlenek, de megvannak a jégszakóczák (538. és 539. ábra), melye-

mit dem die Eislöcher d. i. jene Öffnungen geschlagen werden, durch welche man die Netze hinablässt und fortschiebt. In Ungarn besitzt dieses Geräthe zwei Formen und daher auch zwei Benennungen. Die eine Form ist das *Brecheisen* (*lekelővas*) (s. Fig. 533) das «meisselartige Gestalt hat und auf einen anderthalb Meter langen Stiel aufgeschlagen ist», die andere ist die *Eisaxt* (*jégszakócza*) (s. Fig. 536), eine «überaus langhalsige, meisselartige geformte Axt, die an einen gewöhnlichen Stiel befestigt ist und deswegen so gestaltet ist, damit man auch das dickste Eis durchschlagen könne». ¹⁾ Bei dem Brecheisen verlaufen Eisen und Stiel in einer Linie, bei der Axt stehen Eisen und Stiel im rechten Winkel zu einander.

In der russischen Eischerei ist bloss der Brecheisen-Typus erhalten, ²⁾ diesen führt unter der Benennung *tuura* als Kalewala-Form auch HEIKEL vor, ³⁾ und diesen zeichnete ich in Finnland (Fig. 535) und am Uralflusse ab (Figur 534). Zwischen den finnischen und russischen Formen besteht keinerlei Unterschied, und unterscheiden sich diese vom magyarischen Brecheisen dadurch, dass sich ihr unteres Ende nicht verbreitert. Die uralische Form unterscheidet sich ganz wesentlicher von diesen, indem das Eisen derselben stark gerippt, ein wenig gebogen und spitzig ist.

In der deutschen Fischerei sind wiederum diese Brecheisen unbekannt, wogegen die Eisäxte vorkommen (s. Fig. 538 u. 539), die bei BENECKE und nach ihm auch

Lekelővas: 533. ábra. Magyarországból (Herman). — 534. ábra. Az Ural-folyónál (*Borodin). — 535. ábra. Finnországban (Jankó).

Brecheisen: Fig. 533. Aus Ungarn (Herman). — Fig. 534. Am Ural-Flusse (*Borodin). — Fig. 535. Aus Finnland (Jankó).

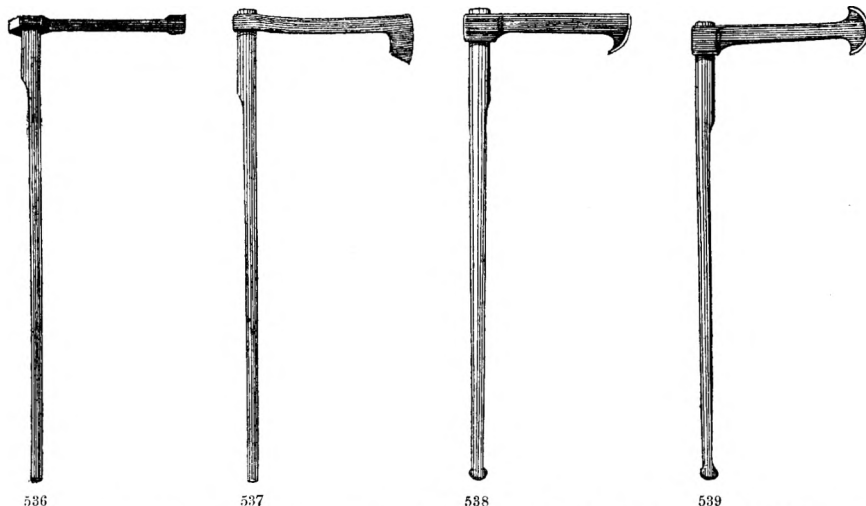
¹⁾ HERMAN, (1), 379. 381. — ²⁾ Рыб. Касп. рыб. А. IV. б. 7. — ³⁾ HEIKEL, 54. pag. 38. fig.

ket BENECKE és nyomán v. d. BORNE is bemutatnak; ¹⁾ igaz, hogy magyar alakunk ezekről eltér abban, hogy éle vésőszerű, de hogy ezek a német alakok is megvannak nálunk, bizonyítja az a példány, a melyet ugyancsak HERMAN gyűjtött a M. N. Múzeum Néprajzi Osztálya számára s melyet 537. ábránkon mutatunk be.

Ezekből tehát nyilvánvaló, hogy a lekelővas oroszföldi, a jégszakócsa ellenben né-

bei v. d. BORNE zu sehen sind; ¹⁾ wahr ist, dass unsere magyarische Form von diesen abweicht, da bei dieser die Schneide meiselartig zugeschräfft ist, dass jedoch auch diese deutschen Formen bei uns vorkommen, wird durch jenes Exemplar bestätigt, das für die Ethnogr. Abtheilung des Ung. Nat. Museums gleichfalls HERMAN sammelte, und ich in Fig. 537 vorführe.

Aus dem Gesagten ist ganz offenbar, dass die Brechstange russländischen, die Eisaxt hingegen deutschen Ursprunges ist;

Jégszakócsák: 536. ábra. Magyarországon (Herman). — 537. ábra. Ugyanott (Jankó). — 538. és 539. ábrák. Németországban (v. d. Borne és Benecke).

Eisäxte: Fig. 536. Aus Ungarn (Herman). — Fig. 537. Ebendasselbst (Jankó). — Fig. 538 und 539. Aus Deutschland (v. d. Borne und Benecke).

met eredetű; így ölelkezik hazánk területén a Kelet és Nyugat.

Arra a kérdésre, hogy a lekelővas orosz, török vagy ugor eredetű-e, csak annyit felelhetünk, hogy nem ugor eredetű, mert az osztják a maga ősi halászatában jég alatt a gyalommal nem halászott s ha a vasat ismerte is, azt a töröktől, majd az oroszától vette át; a hol ma jeges gyalomhalászatot űz, ha nem szerezheti meg az orosz lekelővasat, rövidvasú orosz fejszé-

so umarmen sich auf dem Gebiete unseres Vaterlandes Ost und West.

Auf die Frage, ob das Brecheisen russischen, türkischen oder ugrischen Ursprunges ist, können wir nur soviel antworten, dass es nicht ugrischen Ursprunges ist, da die Ostjaken in ihrer Urfischerei mit der Wade niemals unter Eis fischten und auch als ihnen das Eisen schon bekannt war, dies von Türken und später von den Russen übernahmen. Dort, wo sie heute Wadenfischerei betreiben, hauen sie das Eis, wenn sie dazu kein russisches Brech-

¹⁾ BENECKE, 359.; v. d. BORNE, 639.

jével vágja a jeget, a mi bizony kínosan nyomorúságos művelet; czéégéit még őszszel állítja fel s az ebbe állított varsák körül a lékeket a fejszével tartja tisztán. A lekelővas tehát vagy orosz, vagy török eredetű, a minek eldöntéséhez ez időszerint anyagunk nem elégséges.

Ezen adatok egyet minden esetre bizonyítanak s ez az, hogy a magyar a jeges halászatot már a honfoglalás előtt is ismerte és űzte.

A lékek.

Lássuk már most a lekelővasakkal vágott lékek sorát. HERMAN OTTÓ a magyar jegesvonyót — így hívják a körüllékelt területet — a Balaton mellől mutatja be. «A Balaton jegesvonyója hosszú hatszöget alkot; hosszú tengelyébe (l. az 540. ábrát) esik a bedöntő, evvel szemben az ajtó, négy sarkán van egy-egy szeglete; ezt a hat pontot pedig összekötik a soros-lékek és a hajtólékek. Az ajtóval szemben áll a bufonó lék.» A méretek mellékesek, mert ezek a gyalom méreteitől függnék. A hálót a bedöntőn eresztik a jég alá s két vezér-rúdja a szegletek irányába halad; a saroklékeknél fordítják meg a rudat; mikor a háló már az ajtólék felé közeleg, a bufonólékben egy vájtfejű buffogatóval, melyet 362. ábránkon már bemutatunk, nagyokat buffogatnak, hogy a hal a gyalom kátájának rohanjon s így annál biztosabban megfogódjék.¹⁾

A BENECKE által közölt német vonyót az 541. ábrán mutatjuk be. Nagyjából ez is hatszögletes, megvan a bedöntő és ajtó-

eisen erhalten konnten, mit einem kurzen russischen Handbeile auf, was jedenfalls ein mühseliges Verfahren ist. Ihre Wehren stellen sie noch im Herbst aus und erhalten sie um die aufgestellten Reusen herum die Löcher mit der Axt frei. Das Brecheisen ist also entweder russischen oder türkischen Ursprunges, worüber zu entscheiden unser Materiale derzeit noch nicht genügt.

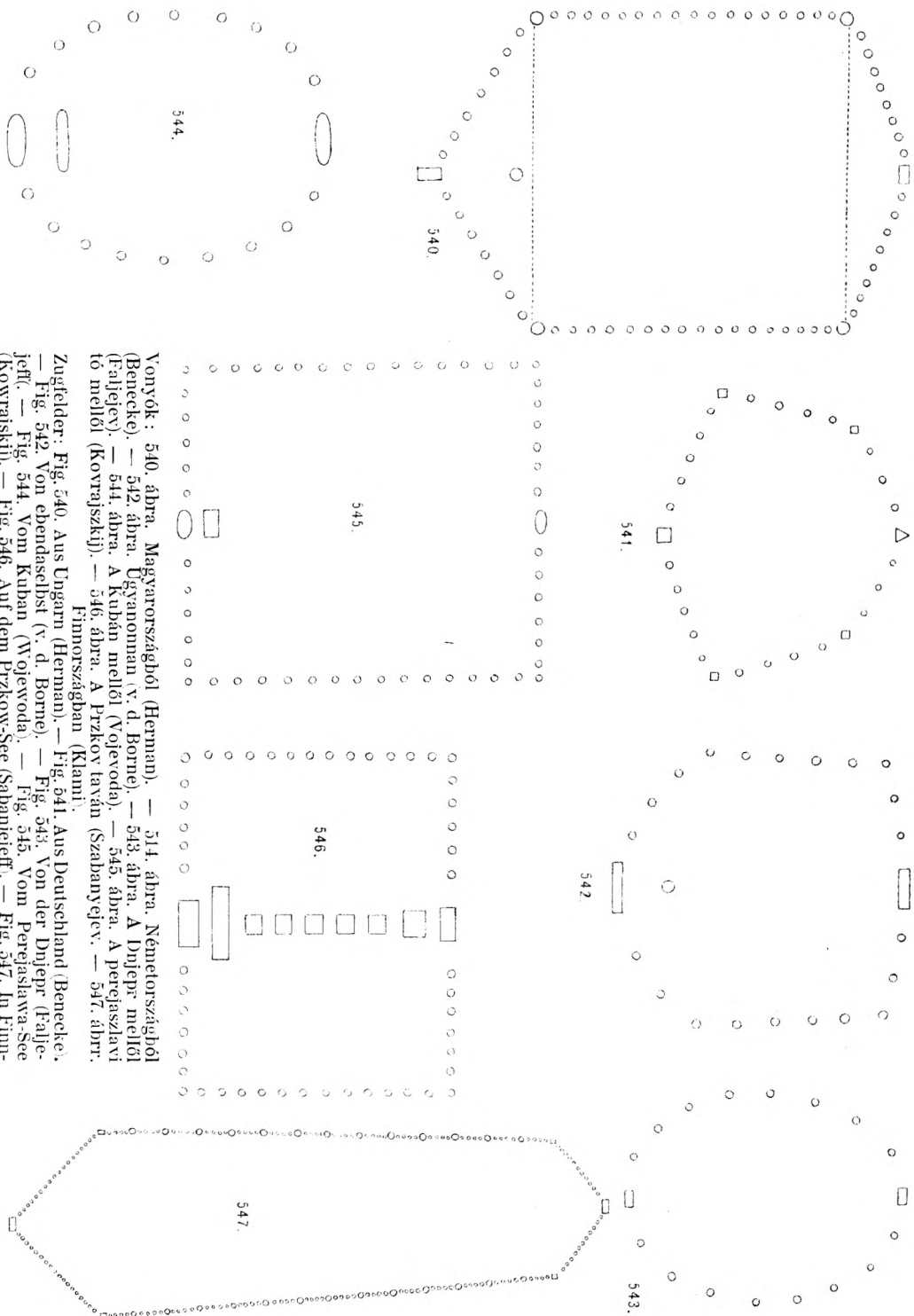
Eines beweisen diese Daten jedenfalls, dass die Magyaren die Eisfischerei noch vor der Landnahme kannten und betrieben.

Die Eislöcher.

Betrachten wir nunmehr die Reihen der mit den Brecheisen geschlagenen Löcher. OTTO HERMAN führt das *Zugfeld* [*jegesvonyó*] — so heisst das mit Eislöchern umsäumte Feld — vom Balaton-See vor. «Das Zugfeld bildet am Balaton ein langgestrecktes Sechseck; in die Längsaxe desselben (s. Fig. 540) fällt das *Einschüttloch* (*bedöntő*), demselben gegenüber das *Thor*, an den vier Ecken je ein *Eckloch*. Diese sechs Löcher werden durch die *Reihenlöcher* und die *Treiblöcher* mit einander verbunden. Der Thüre gegenüber liegt das *Pulsloch*.» Die Maasse sind nebensächlich, da sie von den Maassen der Wade abhängen. Das Netz wird am Einschüttloch unter das Eis gelassen und schreiten die beiden Leitstangen desselben in der Richtung der Ecklöcher nach vorne; bei denselben angelangt wird die Stange umgedreht. Nähert sich das Netz dem Thore, so wird im Pulsloch mit einer hohlköpfigen Trampe, die wir schon in Fig. 362 darstellten, stark gepulst, damit die Fische in den Wadensack laufen und umso sicherer gefangen werden.¹⁾

Das durch BENECKE dargestellte Zugfeld führen wir in Fig. 541 vor. Im Grossen und Ganzen sechseckig, besitzt auch dieses ein Einschütt- und ein Thorloch, gleich-

¹⁾ HERMAN, (1), 382.

Vonyók : 540. ábra. Magyarországból (Herman). — 541. ábra. Németországból (Benecke). — 542. ábra. Ugyanonnál, v. d. Borne). — 543. ábra. A Dunajr mellől (Faljejev). — 544. ábra. A Kubán mellől (Vojevoda). — 545. ábra. A pereszlavi tó mellől (Kovrajskij). — 546. ábra. A Przkov taván (Szabanyjev). — 547. ábr. Finnországból (Klami).

Zugfelder: Fig. 540. Aus Ungarn (Herman). — Fig. 541. Aus Deutschland (Benecke). — Fig. 542. Von ebendasselbst (v. d. Borne). — Fig. 543. Von der Dunjepr (Faljejev). — Fig. 544. Vom Kuban (Vojevoda). — Fig. 545. Vom Pereszlawa-See (Kovrajskij). — Fig. 546. Auf dem Przkow-See (Szabanyjev). — Fig. 547. In Finnland (Klami).

lékje s megvannak a saroklékei, de hiányzik a buffogatólék.¹⁾ A v. D. BORNE által kiadott német vonyót az 542. ábrán közöljük; ez szintén hatszögű s noha a rövid leírás csak az ajtó- és bedöntőléket különbözteti meg, a lékek elhelyezése határozottan megmutatja, hogy megvan a négy saroklék is. Lényegében tehát egyezik a BENECKE által közlött vonyóval, de attól különbözik abban, hogy megvan a buffogatóléke is.²⁾ Alakilag tehát a porosz-német vonyó teljesen egyezik a magyarral.

Hogy a balatoni vonyó alakja és berendezése csakugyan német eredetű és nem keleti, bizonyítja az is, hogy a magyar és német vonyóalakoktól az orosz földiek lényegesen eltérnek. A FALJEJEV által közlött dnjepr vonyó (543. ábra) hosszúkás ovális vagy ellipsis alakú, még pedig saroklékek és buffogatólék nélkül.³⁾ A VOJEVODA által közlött temrjuki (kubáni) vonyó (544. ábra) ehhez teljesen hasonlít, alakja ugyanaz, saroklékei szintén nincsenek, de van buffogatóléke; ez azonban nem szolgál a buffogatásra, hanem arra, hogy rajta keresztül megfelelő szerszámmal a gyalom két szárnyának alinát a fenékre leszorítsák, hogy így a hal a háló alatt el ne menekülhessen.⁴⁾ KOVRAJSZKIJ a perejaszlavi tó jeges vonyóját közli; ez (545. ábra) négyszögű, megvannak bedöntő, ajtó- és saroklékei is, sőt megvan a buffogatóléke is, de ez ismét nem buffogatásra szolgál, hanem arra való, hogy mikor a gyalom két szárnyát kezdik összevonni, két rúd közé kifeszített kisebb hálót bocsátanak le rajta, hogy a kátából menekülő halakat visszakergesse.⁵⁾ Noha alapjában ettől el nem tér, de igen érdekes a Pszkov taván alkal-

wie auch Ecklöcher, doch fehlt das Tramploch.¹⁾ Das durch v. D. BORNE mitgetheilte Zugfeld ist in Fig. 542 mitgetheilt; dasselbe ist gleichfalls sechseckig und obwohl die kurze Beschreibung bloss das Thor- und Einschüttloch unterscheidet, zeigt doch die Anordnung der Löcher ganz deutlich, dass auch die vier Ecklöcher vorhanden sind. Im Wesen stimmt diese Zeichnung also mit der durch BENECKE dargestellten überein, unterscheidet sich aber von derselben dadurch, dass sie auch das Tramploch zeigt.²⁾ Der Form nach stimmt also das preussische Zugfeld vollkommen mit dem magyarischen überein.

Dass die Form und Anordnung des Zugfeldes vom Balaton deutschen und nicht östlichen Ursprunges ist, wird auch dadurch bewiesen, dass sich die russischen Zugfelder von den magyarischen und deutschen Formen ganz wesentlich unterscheiden. Das durch FALJEJEFF mitgetheilte Zugfeld vom Dnjepr (Fig. 543) ist länglich oval oder ellipsenförmig und zwar ohne Ecklöcher und Pulsloch.³⁾ Das durch VOJEVODA mitgetheilte Zugfeld von Temrjuk (Kuban) Fig. 544 gleicht diesem vollständig, die Form ist dieselbe, Ecklöcher besitzt és nicht, hat jedoch ein Pulsloch, dies dient jedoch keinesfalls zum Pulsen, sondern dazu, um durch dasselbe mit einem entsprechenden Geräthe die Unterleine der zwei Wadenflügel auf den Boden zu drücken, damit die Fische nicht unter dem Netze durchschlüpfen.⁴⁾ KOVRAJSKIJ theilt das Zugfeld vom Perejaslaw-See mit; dasselbe (Figur 545) ist viereckig, besitzt Einschütt-, Thor- und Ecklöcher, ja auch ein Pulsloch, welches jedoch auch hier nicht zum Trampen dient, sondern dazu gehört, sobald man mit dem Einholen der beiden Wadenflügel beginnt, durch dasselbe ein zwischen zwei Stangen ausgespanntes Netz, einzulassen, um die aus dem Wadensacke entfliehenden Fische zurückzujagen.⁵⁾ Obwohl im Grunde genommen von diesem jetzt beschriebenen kaum unterschieden, ist das

¹⁾ BENECKE, 358. — ²⁾ M. v. D. BORNE, 640. — ³⁾ Фалъевъ, 13. — ⁴⁾ Воевода, 170—187. — ⁵⁾ Коврайскій.

mazott jeges vonyó. Ez (546. ábra) négyszögletes s megvan benne a bedöntő, az ajtó-, a saroklékek, sőt a buffogató lék is, mely tényleg a halaknak a kátába való zavarására szolgál, noha azt, hogy ez mi módon történik, SZABANYEJEV, ez alak leírója, nem mondja meg. Ámde ennél a vonyónál a bedöntő és a buffogató lékek közt is találunk egy sor léket; ezek közül az első, mely a bedöntő előtt van, arra való, hogy a gyalom kátáját teljesen kibontsák és a kellő állásba igazítsák; míg a többi arra való, hogy a halász följük feküdve megnézze, vajjon van-e a jég alatt hal vagy nincs. Ez az óvatossági intézkedés, mint SZABANYEJEV megjegyzi, a horgászoktól származik, a kik gyakran teljesen eredménytelenül vesztegetik idejüket kora reggeltől késő estig, mert horgaik számára ott lékelték meg a jeget, a hová a hal nem jár.¹⁾

Ezek az orosz példák eléggé igazolják, hogy orosz földön sem a hatszögletes vonyóalak nincs meg, sem a buffogató lék, ha megvan is és ha a halaknak a kátába való zavarására szolgál is, nincs összekötve ugyanazon járulékos szerszám használatával, mint nálunk és mint a németeknél.

Ismétlten láttunk olyan eseteket, hogy bizonyos a német halásztól kölcsönzött szerszámokat az orosz földön nem találunk meg, de rájuk akadtunk Finnországból, hová azok germán hatás révén jutottak. Így vagyunk a vonyó hatszöges alakjával, melyet KLAMI közöl (547. ábra) Finnországból, bedöntő, ajtó- és saroklékekkel, de hasonlóan a BENECKE által közölt porosz alakhoz, buffogató lék nélkül.²⁾

am *Pskow*-See gebräuchliche Zugfeld doch überaus interessant. Es ist (Fig. 546) viereckig und zeigt ein Einschütt-, Thor- und Ecklöcher, ja auch ein Pulsloch, das de facto zum Einscheuchen der Fische in den Wadensack dient, obgleich der Beschreiber dieser Form, SABANJEJEFF nicht besagt, wie dies geschieht. Auf diesem Zugfelde finden wir jedoch auch zwischen den Einschütt- und Trimplöchern eine Lochreihe. Von diesen Löchern dient das erste, welches sich vor dem Einschüttloch befindet, dazu, damit man den Wadensack vollständig ausspannen und in die gehörige Stellung bringen könne; während die übrigen dazu gehören, damit der Fischer, der sich auf dieselben legt, erschauen kann, ob sich unter dem Eise Fische befinden oder nicht. Diese Vorsichtsmaassregel entstammt — wie SABANJEJEFF bemerkt — von Angelfischern, die oft ihre ganze Zeit, von früh morgens bis spät abends resultatlos vergeuden, weil sie dort die Angellöcher schlugen, wo keine Fische ziehen.¹⁾

Diese russischen Beispiele beweisen zur Genüge, dass in Russland weder das sechseckige Zugloch, noch das Pulsloch vorhanden ist und letzteres auch dann, wenn es vorkommt und zum Einscheuchen der Fische in den Wadensack dient, nicht mit dem Gebrauche desselben accessorischen Geräthes verbunden ist, wie bei uns und bei den Deutschen.

Wiederholt sahen wir auch solche Fälle, dass gewisse aus der deutschen Fischerei entlehnte Geräthe in Russland nicht aufzufinden waren, wir sie jedoch in Finnland, wohin sie durch germanischen Einfluss gelangten, wieder auffanden. Derart ergeht es uns auch mit dem sechseckigen Zugfelde, das KLAMI aus Finnland mittheilt (Fig. 547), mit Einschütt-, Thor- und Ecklöchern, doch ähnlich den durch BENECKE mitgetheilten preussischen Formen ohne Pulsloch.²⁾

Die Form des Zugfeldes vom Balaton ist also jedenfalls deutsch und gelangte in

¹⁾ Сабанѣвъ, I. 283. — ²⁾ KLAMI, 62.

A Balaton jeges vonyójának alakja tehát mindenesetre német s újabban került halászatunkba; hogy ezt milyen vonyóalak előzte meg, azt HERMAN egy adatából szintén megtudhatjuk: «A Bodroglak mindinkább kivesző tavain, holt ágain más tanyavetés is dívott, mely annyiban különbözött a balatoni törzösköstől, hogy a vonó nem hatszögű, hanem kerek volt; rövidebb vezérrel járt és így a fordítás is elmaradt»,¹⁾ melyből az következik, hogy saroklélei sem voltak. Ilyen sarokléc nélküli kerek vonyók, mint láttuk, Déloroszországot jellemzik (FALJEJEV és VOJEVODA) s így Magyarországon a hatszöges nyugati vonyóalakot a délorsz. területről ismert keleti alak előzte meg.

A rúdhajtás szerszámai.

Hogy a gyalomnak két vezérrúdja a lékek irányában kellőképen haladjon, erre különböző szerszámokat használnak.

Ilyen a rúdhajtó csáklya vagy vella, «mely (548. ábra) belül fogas s egyik ágán kampós, kötélvetés czéljából: evvel a sorlécbe nyulva tologatják a lékek irányában a vezért.»... «Forduláskor már ott áll minden belső sarokléknél egy legény a nagy csáklyával, mely (550. ábra) különben egy becsületes favilla; evvel megfogja a húzókötelet, hogy a sarokléktől derékszögben megtörve haladjon a vezér után, mert ettől függ, hogy a háló a két belső sarokléc között egészen szétterjedjen.»²⁾

Az orosz halászatokból csak ez a nagy csáklya ismeretes, ez szolgál úgy rúdhaj-

neuerer Zeit in unsere Fischerei; was für eine Zugfeldform ihr vorangeng. erfahren wir aus einer Angabe HERMAN's: «Auf den immer mehr und mehr verschwindenden Teichen und toten Armen des Bodroglak stand auch eine andere Art des Netzwerfens im Gebrauche, die sich insofern von der Stammform am Balaton unterschied, dass das Zugfeld nicht sechseckig, sondern kreisrund war, dabei kürzere Leitstangen verwendet wurden und auch das Umkehren unterblieb»,¹⁾ woraus folgt, dass es keine Ecklöcher aufwies. Solche runde Zugfelder, ohne Ecklöcher, sind wie wir sahen für Südrussland charakteristisch (FALJEJEFF und WOJEVODA) und ergibt sich nunmehr, dass in Ungarn das sechseckige Zugfeld, die vom südrussischen Gebiete bekannte östliche Form zum Vorgänger hatte.

Die Geräte zum Stangentreiben.

Damit sich die beiden Leitstangen der Wade in der Richtung der Löcher gehörig nach vorwärtsbewegen, bedient man sich verschiedener Geräte.

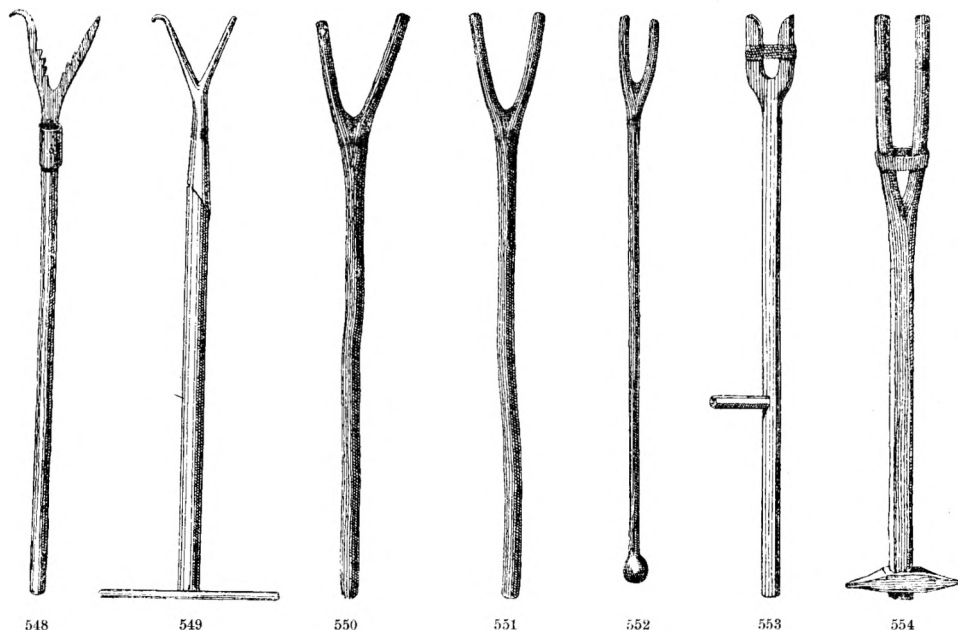
Solche sind der *Treibhaken* (*Treibgabel*), «der (Fig. 548) nach innen gezähnt ist, und an dem einen Zack zum Zwecke des Strickziehens einen Haken besitzt: mit diesem stösst man nun unter die Reihelöcher, um die Leitstange in der Richtung derselben zu dirigieren.» «... Beim Umwenden steht schon an jedem Eckloche ein Bursche, mit dem grossen Haken (Fig. 550), der übrigens eine simple Holzgabel ist; ergreift damit den Zugstrick, dass derselbe vom Eckloche an in einem rechten Winkel gebrochen der Leitstange folge, da hievon abhängt, dass sich das Netz zwischen den beiden Ecklöchern gehörig ausbreite.»²⁾

Aus den russischen Fischereien ist bloss dieser grosse Haken bekannt, der sowohl zum Stangentreiben, als auch zum Um-

¹⁾ HERMAN, (1), 392. — ²⁾ L. c. 387.

tásra, mint rúdfordításra is. Így van meg a Dnjeprnél is (551. ábra) és az északi orosz halászatban (552. ábra).¹⁾ A BENECKE által közlött rúdhajtó (553. ábra) nálunk nincs meg, de nincs meg Oroszországban sem.²⁾ HERMAN rúdhajtó csáklóját ugyan a német irodalomból nem tudom konsta-

wenden dient. So kommt er am Dnjepr (Fig. 551) und in der nordrussischen Fischerei vor (Fig. 552).¹⁾ Der durch BENECKE mitgetheilte Stangentreiber (Figur 553) ist bei uns nicht vorhanden und ebenso in Russland nicht.²⁾ Den Grossen Haken HERMAN's kann ich zwar aus der deutschen Literatur nicht constatieren. Daraus jedoch, dass er in Russland nir-

Rúdhajtó csáklya: 548. ábra. Magyarországon (Herman). 549. ábra Finnországban (Klami). — Nagy csáklya: 550. ábra. Magyarországon (Herman). — 551. ábra. A Dnjeprnél (Faljejev). — 552. ábra. Északi Oroszországban (Danilevskij). — 553. ábra. Németországban (Benecke). — 554. ábra. Finnországban (Jankó).

Treibgabeln: Fig. 548. Aus Ungarn (Herman). — Fig. 549. Aus Finnland (Klami). — Grosser Haken: Fig. 550. Aus Ungarn (Herman). — Fig. 551. Am Dnjepr (Faljeff). — Fig. 552. Aus Nord-Russland (Danilewskij). — Fig. 553. Aus Deutschland (Benecke). — Fig. 554. Aus Finnland (Jankó).

tálni, de abból, hogy nincs meg az orosz földön, ellenben, bár fogak nélkül, megvan a finn halászatban,³⁾ a mint azt az 549. ábrán láthatjuk, bízvást következtethetem, hogy germán eredetű, annyival is inkább, mert a BENECKE rúdhajtójának az alakja mása — hosszabb ágakkal — a finnekénél is megvan, mint azt a helsingforsi finn néprajzi múzeum példánya után készített

gends vorkommt, hingegen, obwohl ohne Zähne, in der finnischen Fischerei vorhanden ist,³⁾ wie dies auf Fig. 549 ersichtlich ist, lässt sich mit Gewissheit darauf folgern dass er germanischen Ursprunges ist, umsomehr, als die formelle Copie des bei BENECKE mitgetheilten Stangentreibers — jedoch mit längeren Zweigen — auch bei den Finnen vorkommt, wie dies eine nach dem im finnischen ethnographischen

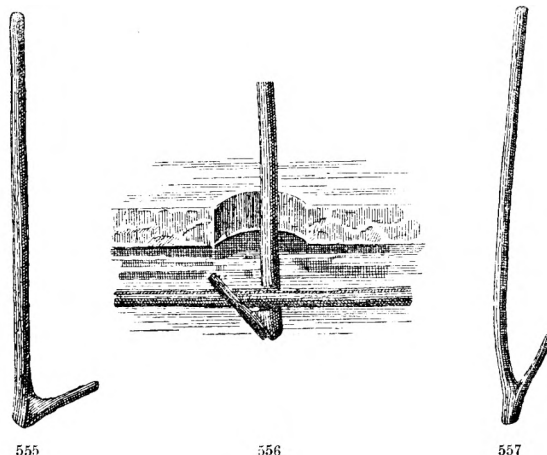
¹⁾ Фалѣевъ, 14. — Рис. Бѣл. Лед. мор. рыб. А. III. с. 9. — ²⁾ BENECKE, 359. — ³⁾ KLAMI, 61.

554. számú rajzom igazolja, mely Joutsenoból való.

A Latorczánál a rúdhajtásra a horgas szolgál: «ez egy egyszerű fakampó (555. ábra), a melylyel a vezért alulról fogják meg, s úgy hajtják vele lékről-lékre, a mint az 556. ábra érthető módon magyarázza». ¹⁾ Ennek pontos mása ugyancsak horgas (= кричоркѣ) néven a dnjepri ha-

Museum zu Helsingfors angefertigte Zeichnung (Nr. 554) eines aus Joutseno stammenden Exemplares beweist.

An der Latorcza dient das *Hakenholz* (*horgas*) zum Stangentreiben: «es ist dies ein einfacher hölzerner Haken (Fig. 555), mit welchem die Leitstange von unten erfasst und damit von Loch zu Loch getrieben wird, wie dies Fig. 556 auf verständlicher Weise erläutert.» ¹⁾ Ein Pendant zu diesem ist gleichfalls unter der Benennung *Haken* (= кричоркѣ) aus der Dnjepr-Fischerei (Fig. 557) bekannt, ²⁾ hingegen aus der deutschen Fischerei abgängig.

Horgas: 555. és 556. ábra. Magyarországbán (Herman). — 557. ábra. A Dnjepr mellett (Faljejev).
Hakenholz: Fig. 555 und 556. Aus Ungarn (Herman). — Fig. 557. Am Dnjepr (Faljejeff).

lászathból (557. ábra) ismeretes, ²⁾ ellenben nem ismerjük a német halászathból.

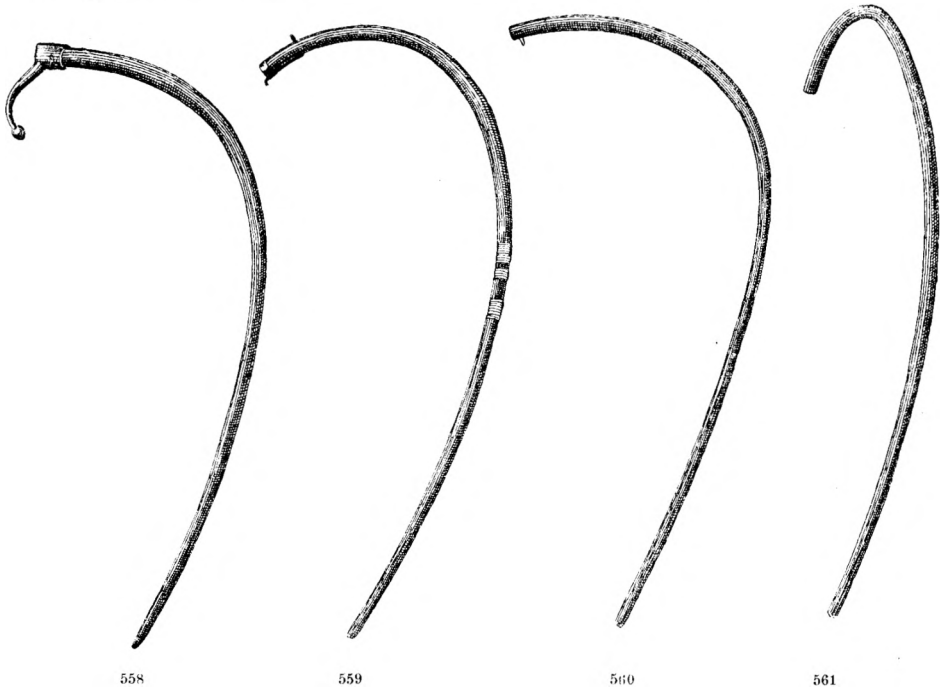
Mikor a vezérrúd a lékektől messze téved, elhajlik s azt ismét a lékek csapásába kell hozni, akkor a halász a gemicsesl nyúl a jég alá, «melynek görbe nyele megengedi, hogy oldalt messze menjen a jég alá s így megkerítthesse a felrekerült vezérrudat.» ³⁾ Ez a gemics a magyarnál (558. ábra) végén vaskampóval van ellátva; az orosz és finn gemicsen ⁴⁾ vasalás nincs

Wenn sich die Leitstange von den Treiblöchern weit verirrt, muss sie wieder in die Löcherspur zurückgeführt werden, der Fischer greift also mit dem *Krummhaken* (*gemics*) unter das Eis, «dessen krummer Stiel erlaubt, weit nach der Seite unter dasselbe zu greifen und die abgeirrte Leitstange zurückzuführen.» ³⁾ Dieser *gemics* ist bei den Magyaren (Fig. 588) am Ende mit einem eisernen Haken versehen; am russischen und finnischen Krummhaken fehlt ⁴⁾ der Eisenbeschlag (Fig. 559 u. 561), während bei den deutschen Formen ein

¹⁾ HERMAN, (1), 392. — ²⁾ Фалѣевъ, 14. — HERMAN, (1), 388. — ³⁾ KLAMI, 61. — Рис. Бѣл. Лед. мор. рыб. А. III. с. 9.

(559. és 561. ábra), a német gemicsnek a végébe pedig vasszeg van beverve,¹⁾ mint az 560. ábránkon látható. A gemicset tehát már az orosz földről magunkkal hozhatuk, de valószínű, hogy vasalása későbbi, valószínűleg német eredetű.

eiserner Nagel eingeschlagen ist,¹⁾ wie dies in Fig. 560 ersichtlich. Den Krummhaken haben wir also schon aus Russland mit uns gebracht, der Eisenbeschlag ist jedoch späteren, wahrscheinlich deutschen Ursprunges.

Gemics: 558. ábra. Magyarországon (Herman). — 559. ábra. Németországban (Benecke). — 560. ábra. Oroszországban (Danilevskij). — 561. ábra. Finnországban (Klami).
Krummhaken: Fig. 558. Aus Ungarn (Herman). — Fig. 559. Aus Deutschland (Benecke). — Fig. 560. Aus Russland (Danilevskij). — Fig. 561. Aus Finnland (Klami).

A czibék.

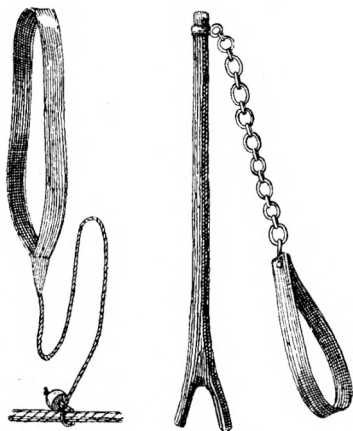
A halász, hogy a hálót könnyebben húzhassa partra, a farhámot vagy czibéket veti vállára, mely erős hevederből való, peczekkel van felszerelve, hogy vele a kötelet megfogják, úgy mint azt az 562. ábra mutatja.²⁾ A czibéknek ez az alakja egész Európában általános s egyaránt megvan úgy a német, mint az orosz földi halászatokban.³⁾ Van azonban a czibéknek egy

Der Ziehgurt.

Um das Netz leichter ziehen zu können, wirft sich der Fischer den *Ziehgurt* [*farhám* = *Steisskumet* oder *czibék*] über die Schulter, der aus einem starken Bande und einem daran befestigten Querholz besteht, mit welchem der Strick erfasst wird, wie dies Fig. 562 zeigt.²⁾ Diese Form des Ziehgurts ist in ganz Europa allgemein und kommt ganz gleicherweise in den deutschen und russischen Fischereien vor.³⁾ Es existiert jedoch noch eine andere, am

¹⁾ BENECKE, 359. — ²⁾ HERMAN, (1), 258. — ³⁾ BENECKE, 359.

másik, a Balaton mellett dívó alakja, mely 563. ábránkon látható s melynél a hevedert vasláncz fűzi a villásan végződő bot-hoz. De ezt már nemcsak kötélhúzásra használták, hanem büntettek is vele, mert az articulus ellen vétő halászt ezzel rakták meg.¹⁾ A czibéknek ezt a rudas formáját máshonnan nem ismerem s nem lehetetlen, hogy ezt az alakját már itt vette fel.

562 és 563. ábra. Magyar czibékek (Herman).

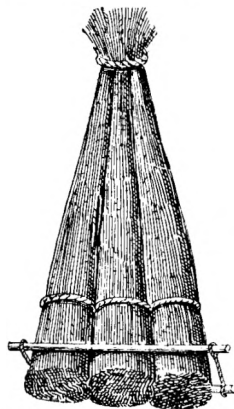
Fig. 562 und 563. Magyarische Ziehgurte (Herman).

A nádtutaj.

A csolnakokkal, ladikokkal e munka keretében nem foglalkoztunk s a közlekedési eszközökből e helyütt egyedül a nádtutajt említjük fel egy arali analógiája révén. «A mit a kezdetlegesség dolgában az Ecsedi láp északi részének csikász embere — Poresalma körül — még a mai napon is mível, az valóban teljesen őskori. Nem vesződik ő fasudarak összekötésével, nagy törzsek kivájásával, az odvasoknak döntésével és befeneklésével, hanem leghűségesebb szerzőmával, a kaszúrral, hirtelenjében lekanyarít annyi nádat, hogy három jókora

¹⁾ HERMAN, (1), 388.

Balaton herrschende Form, die auf unserer Fig. 563 ersichtlich ist und bei welcher den Gurt eine eiserne Kette an den gabelförmigen Stock bindet. Dieser wurde jedoch nicht allein zum Strickziehen verwendet, sondern auch als Strafgeräth, indem Fischer, die gegen das Innungsgesetz (articulus) sündigten, zu Hieben mit diesem Ziehgurt verurtheilt wurden.¹⁾ Diese Stangenform des Ziehgurtes ist mir von anderswo her unbekannt und nicht unmöglich, dass wir diese Form erst hierzulande entlehnt haben.

564. ábra. Magyar nádtutaj (Herman).

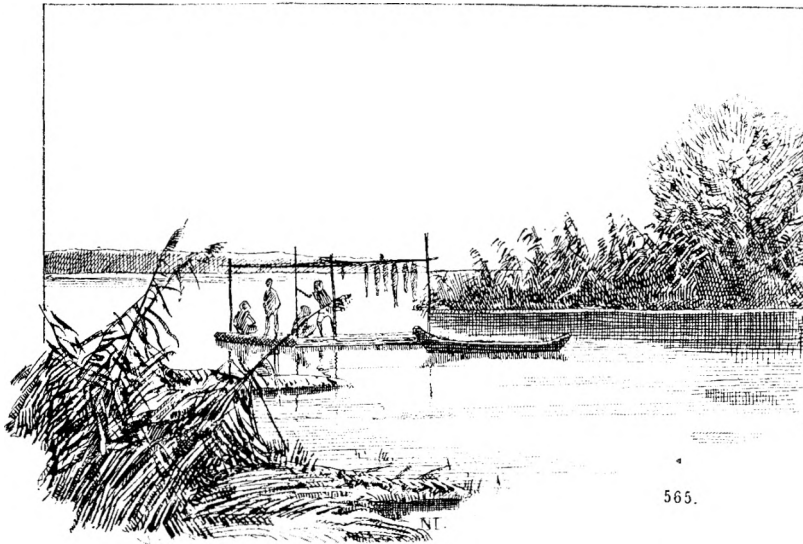
Fig. 564. Magyarisches Rohrfloss (Herman).

Das Rohrfloss.

Mit Kähnen und Zillen haben wir uns im Rahmen dieser Arbeit nirgends beschäftigt und erwähnen von Verkehrsgeräthen an dieser Stelle einzig das *Rohrfloss*, und zwar einer Analogie vom Aralsee wegen. «Was in puncto Primitivheit der Schlammbeisser-Fischer (csikász) im nördlichen Theile des Ecseder Sumpfes — um Poresalma herum — auch heutzutage noch vollführt, trägt wirklich urgeschichtlichen Charakter zur Schau. Er bemüht sich durchaus nicht, Holzstämme an einander zu binden, grosse Stämme auszuhöhlen, die vermoderten zu fällen und mit Brettern zu verschalen, sondern schlägt mit Hilfe seiner immerdar getreuen Rohrsichel in Eile so viel Rohr

kéve teljék belőle, ezeket a mocsárfűzből csavart gúzszal megkötö, két dorong közé fogja, csúcsos végüket gúzszal összefoglalja s készen van az ő vízi járóműve, melynek tisztas formáját az 564. ábra mutatja. Mire ez a jószág készen van, a csikász tolórudat ragad a kezébe, bedönti a nádtutajt a vízbe, rááll a vastag végére s vígan tologatja a csikkasok és lápkutak tájára». ¹⁾ A karakalpakok pedig, a kik az Amu-Darja mocsaraiban és tavain halászattal

nieder, dass es drei gute Büschel abgiebt, bindet diese mit einer aus der Sumpfwende gedrehten Ruthe zusammen und sein Wasser-Fahrzeug ist fertig. Die ganz ansehnliche Form desselben zeigt Fig. 564. Sobald die Gelegenheit fertig ist, wirft er das Rohrfloss in's Wasser, stellt sich auf das dickere Ende und stösst es flott in die Gegend, wo er seine Schlammbeiskörbe ausgestellt und sich die Sumpfbrunnen befinden.» ¹⁾ Die Karakalpaken nun, die sich in den Sümpfen und Seen des Amu-Darja gleichfalls mit Fischen be-

565. ábra. Karakalpak nádtutaj (Bogdanov).
Fig. 565. Rohrfloss der Karakalpaken (Bogdanoff).

foglalkoznak, az egész július és augusztus hónapban a vízen élnek vagy nagy csolnakokban, vagy, miután ez ritkán kerül, nádkévékből összekötött úszótutajokon, melynek rajzát BOGDANOV nyomán 565. szám alatt mutatjuk be. Ezen a nádtutajon járnak fel naponként vejszéiket s szedik ki szigonynyal azok kürtőiből a halat. ²⁾ A tutajnak ez a módja annyira ősi, hogy ez a magában álló adat analogia lehet, de népek rokonságának megállapításához — legalább egymagában — fel nem használható.

schäftigen, leben während der ganzen Monate Juli und August auf Wasser. Entweder in grossen Kähnen, oder, da sie solcher nur selten habhaft werden können, auf grossen aus Rohr zusammengebundenen Schwimmflößen, deren Zeichnung wir nach BOGDANOFF in Fig. 565 geben. Auf diesen Rohrflotten begehen sie Tag für Tag ihre Fischzäune und lesen die in den Fischkammern derselben angesammelten Fische vermittle der Fischgabel heraus. ²⁾ Diese Flossart ist derart uralt, dass diese allein dastehende Angabe zwar als Analogie gelten kann, zur Bestimmung der Verwandtschaft zweier Völker jedoch durchaus nicht verwendet werden darf.

¹⁾ HERMAN, (1), 202. — ²⁾ Богдановъ, 129.

ÖSSZEFOGLALÁS.

A magyar halászszerszámok eredete.

Végig vettük az előző fejezetekben a HERMAN által leírt magyar halászszerszámokat s megállapítottuk azok túlnyomó részének eredetét. E fejezetben, mielőtt a magyar halászat történetének megvázolását megkísértenők, összefoglaljuk még egyszer az eredményeket, röviden jelezvén meg minden tárgynak az eredetét.

A magyar vejsze a finn-osztják-magyar közösség korából való, egyes részleteiben azonban orosz hatás alatt bővült.

A megtört lészájú rácز vejsze az osztják-magyar közösség korából való, a mikor a finn már kivált a finn-ugor népek egyeteméből.

Az egyenes lészájú beregi vejsze ugyanazon korból való mint a rácز vejsze, de ez már e hazában némi módosulásnak volt alávetve.

Ezen tisztán finn-ugor és ugor eredetű alakokkal szemben a fertői vejsze a dél-orosz földről és oroszoktól való átvétel.

A rőzsés, a varsás és hálós kőczégék, valamint a hálós és varsás faczégék az emberiség olyan ősi tulajdonát képezik, a

RESUMÉE.

Der Ursprung der magyarischen Fischereigeräthe.

In den vorhergehenden Capiteln haben wir die durch HERMAN beschriebenen Fischereigeräthe der Reihe nach vorgenommen und den Ursprung des weitaus grössten Theiles desselben bestimmt. In diesem Capitel wollen wir nun, bevor ich mich daran wage, die Geschichte der magyarischen Fischerei zu skizzieren, noch einmal die Resultate zusammenfassen und in Kürze den Ursprung eines jeden Geräthes fixieren.

Der magyarische Fischzaun stammt aus der Zeit des finno-ostjakisch-magyarischen Zusammenlebens, ergänzte sich jedoch in einzelnen Details unter russischem Einflusse.

Der raitzische Fischzaun mit gebrochener Leitwand entstammt der Zeit des ostjakisch-magyarischen Zusammenlebens, als die finnischen Völker aus der Gemeinschaft der finno-ugrischen Völker schon ausgeschieden waren.

Der Bereger Fischzaun mit gerader Leitwand gehört in dasselbe Zeitalter, wie der raitzische Fischzaun, erlitt jedoch schon in diesem Vaterlande gewisse Aenderungen.

Diesen rein finno-ugrischen und ugrischen Ursprung besitzenden Formen gegenüber ist der Fischzaun vom Neusiedler-See eine Entlehnung aus Südrussland und von Russen.

Die Wehren aus Reisigbündeln, die mit Reusen und Netzen versehenen Steinwehren, desgleichen die mit Netzen und Garnen versehenen Holzwehren bilden

melynek ethnologiai jelentősége nincs; vagyis ezek megmaradása igen érdekes jelenség, de népek eredetének kérdésében szerepök nincs.

Ezekkel szemben a bocskorvarsás czégek ugor eredetűek, az osztljak és magyar együttélése korából valók.

A cigányczége minden valószínűség szerint e hazában keletkezett.

A füles varsa s ennek alaki változásai, a csikvarsák két formája, nem ugor és nem orosz eredetűek, az Alsó Volga mellől valók, de hogy törökök vagy kaukázusinak tekintendők-e, erre a kérdésre egyedül a vanda szó eredetének megfejtése adhat felvilágosítást.

A mosztingai dobvarsá német eredetű s 1763 és 1768 közt került Magyarországra.

A mosztingai csukavarsa e hazában keletkezett a német dobvarsák mintájára az 1763—1768-ig terjedő időszak után.

A székely hálóvarsá német eredetű, tehát e hazában szereztetett.

A magyar-velencei hálóvarsá német eredetű.

A szárnyas varsák orosz eredetűek.

A csapatháló vagy német vagy litván eredetű; utóbbi esetben a ruthén telepítéssel került be hozzánk.

A dugá a halászatnak kaukázusi módja.

Hálókőveink alak szerint — a formálatlanok kivételével — nem orosz földiek; ez alakokat a magyar az új hazában találta; hasonlóképen itt találta a hálók súlyozásának azon módját, melyet a gyalomnál alkalmaz.

einen derart uralten Besitz der Menschheit, dem keine ethnologische Bedeutung zukommt. Ihr Erhalten sein ist ein überaus interessantes Phänomen, zur Frage des Ursprunges der Völker sprechen sie nichts.

Dem gegenüber sind die Wehren mit kehllosen Babuschenreusen ugrischen Ursprunges und stammen aus der Zeit des ostjakischen und magyarischen Zusammenlebens.

Die Zigeuner-Wehre ist aller Wahrscheinlichkeit nach in diesem Vaterlande entstanden.

Die Henkel-Reuse und deren Variationen, zwei Formen der Schlammbeisserkörbe sind weder ugrischen, noch russischen Ursprunges, stammen von der unteren Wolga, ob sie jedoch für türkisch oder kaukasisch anzusehen sind, darauf könnte einzig die Enträthselung des Wortes *vanda* eine Aufklärung geben.

Die Trommelreuse von der Mostonga gelangte in den Jahren 1763—1768 nach Ungarn.

Die Hechtreuse von der Mostonga entstand nach dem Muster der deutschen Trommelreusen in diesem Vaterlande nach dem Zeitraume von 1763—1768.

Die Székler Garnreuse ist deutschen Ursprunges, wurde also im jetzigen Vaterlande entlehnt.

Die Garnreuse von Magyar-Velence ist deutschen Ursprunges.

Die Flügelreusen sind russischer Herkunft.

Das Trupp-Netz ist entweder deutscher oder lithauischer Abstammung; im letzteren Falle gelangte es mit ruthenischen Ansiedlern zu uns.

Das Fischen mit der Schleuse ist eine kaukasische Fischart.

Unsere Netzsteine sind der Form nach — mit Ausnahme der ungeformten — nicht russischen Ursprunges. Die Magyaren wurden mit denselben im neuen Vaterlande bekannt; desgleichen fanden sie hier diejenige Form des Netzbescherens vor, die sie an der Wade anwenden.

A hálóparák alak szerint szintén nem keletről valók; kivételt képez a gyékény, melyet a magyar az Alsó-Volga mellett a törökök révén ismert meg.

A süveg formájú gyékényőr e hazában keletkezett.

Az apacs délorsz eredetű, de fejlettebb formái e hazában alakultak ki.

Az öreg-, pipola-, pizskés- és kétközhálók német eredetűek.

A pirittyháló délorsz eredetű.

A gyalom török eredetű, az Alsó-Volga mellől való.

A kecsége- és balinháló — orosz eredetűek.

A nagyobb hálók kezeléséhez szükséges bokrrendszer minden ízében tiszta orosz, a minthogy az a vizeknek tanyákra való osztása is.

A billegháló, a tápli és az ághegyháló a Fekete tenger melléki görög halászból erednek.

Az ollóháló egyik alakja német eredetű, másik alakja a német minta után e hazában keletkezett magyar kézen.

A szák egyik alakja orosz, a másik önálló magyar.

A szákolás művelete török eredetű.

A farkasháló német eredetű.

A bölcsőháló német rendszerű székely fejlemény.

A bokor- és turbukháló orosz eredetű.

A gübülő ugor, a turbukoló és botló orosz, a zurboló valószínűleg litván eredetű.

A lesháló német alapon épült, ősi ugor elemmel gyarapodott magyar találmány.

Az őrfonalzat ugor eredetű.

A métháló az osztják-magyar közösség korából való, de métfája török vagy orosz eredetű.

Az eresztőháló német eredetű.

Die Netzflotten entstammen der Form nach gleichfalls nicht dem Osten; eine Ausnahme bilden die Binsenflotten, welche die Magyaren an der Unteren Wolga durch türkische Vermittlung kennen lernten.

Die konische Binsenflotte (Wächter) entstand in diesem Vaterlande.

Der Spreizknüppel ist südrussischen Ursprunges, doch entstanden die entwickelteren Formen desselben in diesem Vaterlande.

Das Grosse Zugnetz, das Pipola-, Pizskés- und Zweimann-Netz sind deutschen Ursprunges.

Das Piritty-Netz ist südrussischer Herkunft.

Die Wade ist türkischer Abstammung, und von der Unteren Wolga zu uns gelangt.

Das Störlet- und Rapfnetz sind russischen Ursprunges.

Das zur Handhabung grösserer Netze unentbehrliche Genossenschaftssystem ist bis auf die letzte Faser russisch, ebenso auch das Auftheilen der Gewässer in Fischplätze (tanya).

Das Billeg-Netz, die Taupe und das Stielnetz sind aus der am Schwarzen Meere üblichen griechischen Fischerei übernommen.

Die eine Form des Scheerennetzes ist deutscher Abstammung, die andere Form entstand nach deutschem Vorbilde, in der Hand der Magyaren und in diesem Vaterlande.

Die eine Form des Sacknetzes ist russisch, die andere selbstständig magyarisch.

Das Sackfischen ist türkischen Ursprunges.

Das Schweiffnetz ist deutscher Herkunft. Das Wiegenetz ist ein Székler-Product nach deutschem Systeme.

Busch- und turbuk-Netz sind russischen Ursprunges.

Die gübülő benannte Trampe ist ugrischen, die turbukoló und botló benannten Trampenformen russischen, das zurboló wahrscheinlich lithauischen Ursprunges.

Das Anstandnetz ist eine auf deutscher

A marázsháló orosz eredetű.

A székely marázsháló német eredetű.

A hálók csontsulyozásának nincs ethnologiai jelentősége, az nálunk e hazában fejlett ki.

A keczehálók német eredetűek.

A gyérháló orosz eredetű.

A kaparóháló német eredetű.

A vetőháló két alakja a Fekete-tenger melléki görögöktől való, egy azonban német eredetű.

A tapogató halászat az újnak és modernnek tartott algyői tapogatóval együtt orosz eredetű.

A hurokvető halászat német eredetű.

A hálnak nyállal és vágóhoroggal való megejtése török eredetű.

Az oldalt vágó és tűző szigonyok egész bizonyossággal, a kerítő, nyakló és háromágú szűrő szigonyok minden valószínűség szerint német eredetűek.

A kétágú szigony török eredetű.

A sokágú szigonyok eredete bizonytalan.

A lábóhorog az osztják-magyar közösség korából való.

A vizahorog török eredetű.

A kutyogató orosz eredetű.

Az evező szegedi alakja az osztják-magyar közösség korából való.

A lekelővas, a nagy csáklya és a horgas orosz.

Ellenben a jégzakócsa, a rúdhajtó vella és a lékek egész rendszere német, noha az utóbbinak él az orosz földi alakja is.

Ezekben állítottuk össze röviden a magyar halászat szerszámainak eredetét. Természetesen a mikor az összeállításban azt írom, hogy ez vagy az a szerszám ilyen vagy olyan eredetű, ez csak annyit jelent,

Basis entstandene, mit uralten ugrischen Elementen ergänzte magyarische Erfindung.

Die Fühlleinen sind ugrischer Herkunft.

Das mét-Netz rührt aus der Zeit des ugrisch-magyarischen Zusammenlebens her, das dazugehörige mét-Holz ist jedoch türkischen Ursprunges.

Das Treibnetz ist deutscher Herkunft.

Das marázsa-Netz ist russischer Herkunft.

Das Székler Streichnetz ist deutscher Abstammung.

Der Knochenbeschwerung der Netze kommt keinerlei ethnologische Bedeutung zu, und entwickelte sich dieselbe in diesem Vaterlande.

Die Keitelnetze sind deutschen Ursprunges.

Das Steinnetz ist russischer Herkunft.

Das Scharnetz ist deutschen Ursprunges.

Zwei Formen des Wurfnetzes rühren von den am Schwarzen Meere wohnhaft gewesenen Griechen her, eine Form ist jedoch deutscher Herkunft.

Die Deckfischerei ist sammt dem für neu und modern gehaltenen Decknetze aus Algyő russischen Ursprunges.

Die Schlingenfischerei ist deutscher Herkunft.

Das Erlegen der Fische mit Pfeil und Schlaghaken ist türkischer Herkunft.

Die Fischgabeln zum Hauen von der Seite und zum Spiessen sind mit voller Gewissheit, die zum Umfassen, Kiemenerfassen, ferner die dreizackigen Formen aller Wahrscheinlichkeit nach deutschen Ursprunges.

Die zweizackige Fischgabel ist türkischer Abstammung.

Die Herkunft der vielzackigen Fischgabeln ist ungewiss.

Die Sumpfstiegangel entstammt dem Zeitalter des ostjakisch-magyarischen Zusammenlebens.

Die Hausenangel ist türkischer Herkunft.

Das Quackholz russischer Abstammung.

Die Szegeder Ruderform entstammt dem Zeitalter der ostjakisch-magyarischen Gemeinschaft.

Das Brecheisen, der Grosse Haken und das Hakenholz sind russisch.

hogy a mi magyar halászatunk a jelzett néptől vette át s nem jelenti azt is, hogy az illető szárszám a jelzett népnek a talál-mánya; különösen áll ez a német és orosz eredetű tárgyakra. Így p. o. a hármasszál-szerkezet megvan az oroszban és meg egész Nyugat-Európában; a nyelv azt bizonyítja, hogy mi az oroszról vettük át, tehát az a mi halászatunkban orosz eredetű, pedig lehet német, francia, angol stb. találmány, a minnek eldöntése nem e könyv keretébe tartozik.

Lássuk már most, hogy ezek az eredmények miként módosítják azokat a tanúságokat, melyeket a tárgyak összehasonlító tanulmányából HERMAN (146., 147. l.) nyert.

HERMAN első tanúsága ez:

«A magyar vejsze ázsiai jellemű; emlékeztet, kivált kapuja, még a japáni ú. n. yeri-re is; különösen a Fertőn dívó ú. n. kürtő.»

Láttuk, hogy a fertői vejsze dél-orosz eredetű, a többi vejsze ugor alak, melyeknek a japáni vejszékhez semmi közük sincs.

HERMAN második tanúsága ez:

«Az Olt és Berettyó mentén dívó vetőháló azonos avval, mely a Kaspi tengeren ma is dívik.»

Ez igaz, de így magában egyáltalában semmit sem jelent, mert azonos avval is, mely Német- és Franciaországban is dívik.

HERMAN harmadik tanúsága ez:

«Az oroszok, finnek és lappoktól a Fehér tengeren úzótt jég alatti halászat rokon a magyarral», míg más helyen (89. l.) ugyanerről azt mondja, hogy «a magyarság téli

Hingegen die Eisaxt, die Gabel zum Treiben der Leitstange, sowie das System der Eislöcher deutsch, obwohl auch eine russische Form dieses letzteren lebt.

Hiemit gaben wir in Kürze den Ursprung der magyarischen Fischereigeräthe.

Wenn ich jedoch in diesem Resumée bemerke, dass dieses oder jenes Geräthe hier oder dort entsprang, so bedeutet das natürlich bloss so viel, dass es in unsere magyarische Fischerei von dem bezeichneten Volke gelangte und nicht auch zugleich, dass das betreffende Geräthe eine Erfindung dieses Volkes ist. Besonders steht dies bezüglich der Geräthe mit deutschem oder russischem Ursprunge. So ist z. B. die dreiwandige Netz-Construction im Russischen und in ganz West-Europa vorhanden. Die Benennung beweist, dass wir sie von den Russen übernommen haben, dieselbe also in unserer Fischerei russischer Herkunft ist, jedoch an und für sich eine deutsche, französische oder englische Erfindung sein kann, worüber zu entscheiden, nicht in den Rahmen dieses Buches gehört.

Betrachten wir nunmehr, inwiefern diese Resultate mit jenen Lehren übereinstimmen, die HERMAN aus dem vergleichenden Studium der Objecte (Pag. 146, 149) erhielt.

Die erste Lehre HERMAN's lautet:

«Der magyarische Fischzaun trägt asiatischen Charakter zur Schau; derselbe, besonders das Thor, erinnert auch an das japanische sog. yeri; noch mehr gilt dies von der am Neusiedler-See angewendeten Fischkammer.»

Wir sahen, dass der Fischzaun vom Neusiedler-See südrussischer Herkunft ist. Die übrigen Fischzäune sind ugrischer Herkunft, die mit den japanischen Fischzäunen in keinerlei Beziehungen stehen.

Die zweite Lehre HERMAN's lautet:

«Das an der Olt und Berettyó in Verwendung stehende Wurfnetz ist mit dem am Kaspischen Meere auch heute noch gebrauchten Wurfnetze identisch.»

Dieser Satz ist wahr, besagt jedoch an und für sich gar nichts, da dieses Wurf-

halászatához fogható csak az alsó Volga tájain dívik, Európa más részeiben ily változatosságban és fejlettségben sehol!»

Ezen eredményeinek első felét a berlini kiállítási jelentésnek a II. kötet 155. lapján levő képre alapítja; e kép is a DANILEVSKIJ-albumból való s a rajta ábrázolt szerszámok se nem finnek, se nem lappok, hanem tisztán oroszok. Hogy eredményének másik felét mire alapítja, azt nem mondja meg, forrást nem idéz, a könyve végén általa felsorolt forrásokból meg sem tudhatja s így az csak pusztá állítás. Ezekkel szemben a mi adatainkból kitűnik, hogy a jég alatti halászat elemei részint orosz, részint német eredetűek.

HERMAN negyedik tanusága ez:

«A muszka toknak (Acipenser Sturio) a Kaspi tengeren dívó fogása azonos a magyar vizafogással.»

Láttuk, hogy bár HERMAN ezt az azonosságot az általa idézett berlini kiállítás II. kötetének 162. lapján levő képből absolute meg nem állapíthatta, tudatlanul is eltalálta az igazat s ahhoz nekünk csak annyit kell hozzátennünk, hogy ez a vizahorog török eredetű.

HERMAN ötödik tanusága így szól:

«A Volga-torkolatban dívó harsafogás azonos a magyarral.»

Ezzel szemben kitűnt, hogy a magyar a kutyfogatót nem a Volga, hanem a Dnjepr mentén vette át az oroszoktól.

netz auch mit dem in Deutschland und Frankreich gebräuchlichen identisch ist.

Die dritte Lehre HERMAN's ist:

«Die durch Russen, Finnen und Lappen auf dem Weissen Meere betriebene Fischerei unter Eis ist mit der magyarischen verwandt,» während er an einer anderen Stelle (Pag. 89) von eben dieser Eisfischerei sprechend wieder folgendes bemerkt: «eine Eisfischerei, die mit der magyarischen Winterfischerei verglichen werden könnte, giebt es nur in den Gegenden der Unteren Wolga, in den übrigen Gegenden Europa's aber in dieser Abwechslung und Entwicklung nirgends!»

Die erste Hälfte dieser Lehren basiert er auf das im II. Bd. Pag. 155 enthaltene Bild des Berichtes über die Berliner Ausstellung; auch dieses Bild stammt aus dem Danilewskij-Album und sind die darauf abgezeichneten Geräthe weder finnische, noch lappische, sondern rein russische Geräthe. Worauf er die andere Hälfte seiner Lehre begründet, erwähnt er nirgends, und giebt er diesbezüglich keine Quellen an, auch lässt sich dies aus dem seinem Buche beigefügten Quellenverzeichniss nicht herauskriegen und sind es also — leere Behauptungen. Dem gegenüber geht aus unseren Daten hervor, dass die Elemente des Fischens unter Eis theils russischen, theils deutschen Ursprunges sind.

Eine vierte Lehre HERMAN's lautet:

«Der Fang des Störs (Acipenser Sturio) auf dem Kaspischen Meere ist mit dem magyarischen Hausenfang identisch.»

Wir sahen, dass obwohl HERMAN dies aus dem auf Pag. 162 von Bd. II des durch ihn citierten Berichtes über die Berliner Fischerei nicht herauslesen konnte, er auch unbewusst das Richtige traf und unsererseits nur so viel beizufügen ist, dass diese Hausenangel türkischen Ursprunges ist.

Eine fünfte Lehre HERMAN's endlich ist:

«Die an der Wolga-Mündung befolgte Welsfischerei ist mit der magyarischen identisch.»

Dem gegenüber gieng hervor, dass die Magyaren das Quackholz nicht an der

Ezekén kívül HERMAN ugyanott a magyar halászatnak olyan elemeket is tulajdonít, melyek eddig más halászatokból elő nem kerültek, s melyeket azért a magyarság sajátlagos elemeinek tart. Ilyenek:

a hálóknek sulyozása ló vagy marha szárcsonjtával, mely, mint láttuk, előkerült a svédektől;

a kétágú szigony, melynek török eredetét kimutattuk.

A magyar halászat fejlődésének története.

Az előző szakaszban felsoroltuk egyenként azt, hogy a magyar halászat eszközei, szerszámai a rendelkezésünkre álló anyag megvilágításában milyen eredetűek. Láttuk, hogy több tárgynak hasonló eredete van s nyilvánvaló, hogy, ha az eredet szerint megállapított tárgycsoportokat az időben és térben kellőképen el tudjuk rendezni, kibontakozik előttünk a magyar halászat kifejlődésének egész története, s megvizsgálhatjuk azt, hogy a magyar halászatnak a különböző korokban miből állott szerszámléltára, milyenek voltak szerszámai, hol, mivel és kiktől gyarapította azt.

A magyar halászat legrégibb korszakának emlékei a magyar vejsze és a lábó horog. Együtt élt még akkor a finn is, osztják is, magyar is. Csakhogy a magyar vejszének akkor még nem voltak pelőczéi, a lábóhorgon a tököt egy fakolonc helyettesítette, a horog maga pedig fahorog volt. Ebben a korszakban tehát csak a rekesztő és borgos halászat nyomaira akadunk.

A finn kivált a nagy ősi közösségből,

Wolga, sondern am Dnjepr-Laufe von den Russen übernommen haben.

Ausserdem schreibt ebendasselbst HERMAN der magyarischen Fischerei auch solche Elemente zu, die bislang aus anderen Fischereien unbekannt sind und die er deshalb als ureigene Geräthe der Magyaren annimmt. Solche sind:

das Beschweren der Netze mit Pferde- oder Rindstibien, das, wie wir sahen, auch bei den Schweden zum Vorschein kam;

die zweizackige Fischgabel, bezüglich deren wir den türkischen Ursprung klarlegten.

Geschichte der Entwicklung der magyarischen Fischerei.

Im vorangegangenen Abschnitte zählten wir der Reihe nach auf, welcher Ursprung den Geräthen der magyarischen Fischerei im Lichte des uns zu Gebote stehenden Materiales zuzuschreiben ist. Wir sahen, dass mehr als einmal mehrere Objecte der gleichen Herkunft waren und ist ganz offenbar, dass sobald wir die nach ihrer Herkunft bestimmten Geräthegruppen im Raume und nach der Zeit gehörig anzuordnen vermögen, sich die Geschichte der Entwicklung der magyarischen Fischerei vor unseren Augen entpuppt und wir skizzieren können, welches das Geräthe-Inventar der verschiedenen Zeitalter gewesen, wo, womit und durch wen es bereichert wurde.

Die Reliquien der ältesten Perioden der magyarischen Fischerei sind der magyarische Fischzaun und die Sumpfsteigangel. Dazumal lebten Finnen, Ostjaken und Magyaren noch beisammen. Nur besass der magyarische Fischzaun keine Vorhöfe und wurde an der Sumpfsteigangel der Kürbis durch einen Holzklumpen ersetzt, während die Angel selber aus Holz bestand. In dieser Periode stossen wir also bloss auf die Spuren der Sperr- und Angel-fischerei.

Die Finnen schieden aus der grossen uralten Gemeinschaft, wogegen Ostjaken

de abban még jó ideig együtt maradt az osztják és a magyar; ezen együttélés korának emlékét őrzik a beregi és rácz vejszék, a bocskorvarsás czégek s a métháló. Ebben a korszakban tehát a finn-ugor közösségből származó rekesztő és horgos halászaton kívül egy harmadiknak, az állító halászatnak nyomaira is akadunk. Voltak ebben a korban már olyan szerszámok is, melyeken őrfonalzatot alkalmaztak, de ezeknek a szerszámoknak a magyarban nyomuk veszett, elsöpörte azokat az idők vihara vagy a tökéletesebb szerszám. — Végül ennek a korszaknak emlékét őrzi két járulékos szerszám is, a gübülő és az evező. A finneknek a finn-ugor közösségből való kiválása minden valószínűség szerint helyváltozással járt a még együtt maradt osztják-magyarokra nézve is; hogy a finn-ugor közösségből fennmaradt tavi jellegű vejsze után tisztán folyóvízi természetű szárnylészás alakok lépnek fel, csak úgy okolható meg, hogy felteszszük, hogy az osztják-magyar közösség a tavak mellől a folyók közelébe huzódott.

Ezt az osztják-magyar együttélést ezután megbontotta a törökség fellépése, mely egész sereg új elemet hozott be halászatunkba. A törökségtől vette át a magyar a gyalom-hálót; ez a gyalom azonban, melynek nem volt apacsa, még kicsiny volt, csak akkora, hogy a családtagok kezelhették, több ember bokorban való szövetkezésére szükség nem volt; erre következtethetünk abból, hogy ezt az állapotot őrizte meg az osztják maig. A töröktől tanulta meg a magyar a szákolást, melynek szerszáma azonban nem volt a mai téli vasas szák, mely tulajdonképen az ághegyhálók csoportjába tartozik, ha-

und Magyaren noch ziemlich lange in derselben verblieben; das Andenken dieses Zusammenlebens bewahren die Bereger und raitzischen Fischzäune, die Wehren mit kehllosen Babuschenreusen und das «mét»-Netz. In dieser Periode finden wir denn auch ausser der aus dem finno-ugrischen Beisammensein herstammenden Sperr- und Angelfischerei auch Spuren der Stellfischerei. Auch gab es in diesem Zeitalter schon solche Geräthe, an denen man Fühlleinen anbrachte. Von diesen blieb in der magyarischen Fischerei kein einziges erhalten, der Sturmwind vergangener Jahrhunderte oder vollkomener Geräthe haben sie hinweggeweht. Endlich bewahren das Andenken dieser Periode noch zwei accessorische Geräthe, die Trampe (gübülő) und das Ruder. Das Ausscheiden der Finnen aus der finno-ugrischen Gemeinschaft war aller Wahrscheinlichkeit nach mit einem Ortswechsel verbunden und zwar auch für die noch beisammen gebliebenen Ostjaken und Magyaren; dass nach den aus der finno-ugrischen Gemeinschaft gebliebenen Fischzäunen mit See-Charakter reine Flusswasserformen, d. i. solche mit Flüggelleitwänden auftreten, kann nur dann begründet werden, wenn man annimmt, dass die ostjakisch-magyarische Gemeinschaft in die Nähe der Flüsse zog.

Dieses Beisammensein der Ostjaken und Magyaren wurde sodann durch das Auftreten der Türken aufgelöst, die eine ganze Menge neuer Elemente in unsere Fischerei brachten. Von den Türken übernahmen die Magyaren die Wade, welche jedoch keine Spreizknüppel besass und klein war, so dass sie von den Familienangehörigen gehandhabt werden konnte und die Vereinigung mehrerer zu einer Genossenschaft noch überflüssig war; hieraus lässt sich folgern, dass die Ostjaken diesen Zustand bis heute bewahrten. — Von den Türken erlernten die Magyaren noch das Sackfischen, dessen Geräthe jedoch nicht das heutige, mit Eisen beschlagene Winter-Sacknetz war, das eigentlich in die Gruppe der Stielnetze gehört.

nem valamelyes kerek abroncsra vetett hálózások, kávék nélkül. A töröktől vette át a magyar a halászat vasszerszámaikat is, a vágóhorgot, a kétágú szigonyt, a vízhorgot; a vashorgok megismerése egyszerre fölöslegessé tette a kezdetleges, egyszerű és összetett fahorgokat s megtartván a lábóhorgászat szerszámjárását, a fahorgot már vashoroggal cserélte fel. A finn-ugor rékesztő, állító és horgos halászat tehát a törökség révén három új csoporttal is gyarapodott, a kerítő, a szigonyos és az emelő halászattal.

E törökhatás azonban nem egyszerre érte a magyart, több hullámban jutott az hozzá, s mindegyik hullám más-más törzset képviselt. Erre vall az, hogy a török hatás csak részben terjed ki az egész osztják-magyar közösségre, nagyobb része azonban kizárólag a magyart érinti. A gyalom névvel együtt átmegy az egész osztják-magyar közösségre, a vashorgot, a vágóhorgot és a szigonyt azonban csak a magyar veszi át s az osztják halászatnak az maig sem tartozéka. A kétágú szigonynak is két formája volt, a kívül szakás és a belül szakás s tekintve, hogy a magyarban az első, a Volga mellett a második maradt meg, fel kell tennünk, hogy ez is két különböző törökségnek a jele s így a törökség legalább három hullámban érte a magyart. S ezzel egybevág az a nyelvéseti tény is, melyet MUNKÁCSI állapít meg és igazol példákkal,¹⁾ hogy a magyar nyelvbéli török elemek — nem tekintve

sondern ein auf einen runden Reifen befestigter Netzsack ohne Querreifen. Von den Türken übernahmen die Magyaren auch die eisernen Fischgeräthe, den Schlaghaken, die zweizackige Fischgabel, die Hausenangel; sobald sie mit den eisernen Angeln Bekanntschaft machten, wurden die primitiven einfachen und zusammengesetzten Holzangeln auf einmal überflüssig und obgleich sie die Fischart mit der Sumpfsteigangel beibehielten, vertauschten sie dennoch die hölzerne Angel mit der eisernen. Die finno-ugrische Sperr-, Stell- und Angel-Fischerei vermehrte sich also durch das Hinzukommen der Türken um drei ganze Gruppen, mit der Umschliess-, Stech- und Hebfischerei.

Dieser türkische Einfluss erreichte jedoch die Magyaren nicht auf einmal, sondern in mehreren Wellenschlägen und jede Welle repräsentierte einen anderen Stamm. Darauf deutet auch der Umstand hin, dass sich der türkische Einfluss nur zum Theil auf die ostjakisch-magyarische Gemeinschaft erstreckte, und der grössere Theil ausschliesslich die Magyaren traf. Die Wade übergeht sammt der Benennung (gyalom) auf die gesammte ostjakisch-magyarische Gemeinschaft. Die eiserne Angel, den Schlaghaken und die Fischgabel übernehmen jedoch bloss die Magyaren und bilden selbe bis heute einen Bestandtheil der magyarischen Fischerei. Auch die zweizackige Fischgabel besass zwei Formen, die mit nach aussen und die mit nach innen gerichteten Widerhaken und in Anbetracht dessen, dass die erstere bei den Magyaren, die zweite an der Wolga erhalten blieb, müssen wir voraussetzen, dass auch dieses Anzeichen für zwei verschiedene Türkenvölker spricht und auf diese Weise die Türken zumindest in drei Wellenschlägen auf die Magyaren trafen. Hiemit stimmt nun auch das linguistische Factum überein, das MUNKÁCSI darlegte und mit Beispielen erhärtet,¹⁾ dass im Ma-

¹⁾ MUNKÁCSI, (1), 41.

az újabb keletű ozmanli eredetűeket — különböző nyelvjárásból valók.

Ha a három török hullám közül az osztják-magyar közösség egészére csak az első — mely a gyalmot juttatta oda — hatott, a másik kettő nem, ebből az következik, hogy a törökség ez első hulláma bontotta meg egyszersmind az osztják és magyar egységet, akkor vált el az osztják a magyartól olyképen, hogy a törökség a kettő közé ékelődött. A második hullám a magyart más oldalról, inkább dél felől, érintette, még szintén igen erősen hatott a magyarra, s ez volt az, a mely a kívül szakás szigonyt ismertette meg vele; ellenben az a harmadik hullám, a mely a belül szakás szigonyt használta, már csak gyengén érintette a magyarságot.

A törökség e hullámai a magyar-osztják egységet nemcsak megbontották, hanem, a mi ebből természetszerűen következik, újabb helyváltozásokra is kényszerítették.

A magyart az első hullám szorította délre, a második és harmadik nyugatra s ha figyelembe vesszük, hogy a vágóhorognak, kétágú szigonynak és a vizahorognak maig is a főterülete a Volga, még mielőtt e terület meghatározását egyéb úton kísérle-
nők meg, fel kell tennünk, hogy ezeknek a mozgalmaknak a színtere már a Volga melléke volt. A magyar tehát elhagyta a tavak országát, a folyók mellé szorult, azokon a Volgáig jutott s aztán követte azt dél felé. Mögötte maradt az erdő s az

gyarischen die türkischen Elemente — abgesehen von denjenigen neueren, d. i. osmanischen Ursprungs — verschiedenen Dialecten angehören.

Wenn von den drei türkischen Wellen auf die Gesamtheit des ostjakisch-magyarischen Zusammenseins bloss die erste einwirkte, welche die Wade mit sich brachte — die beiden anderen nicht, so folgt hieraus, dass es diese erste türkische Welle war, welche die ostjakische und türkische Gemeinschaft auflöste und die Ostjaken bei dieser Gelegenheit von den Magyaren so getrennt wurden, dass sich die Türken zwischen beide einkielten. Die andere Welle berührte die Magyaren von einer anderen Seite, mehr von Süden her, war gleichfalls von grossem Einflusse auf die Magyaren und ist es diese gewesen, welche die Magyaren mit den Fischgabeln mit nach aussen stehenden Widerhaken bekannt machte; dem gegenüber berührte jene Welle, welche die Fischgabel mit dem Widerhaken nach innen mit sich führte, die Magyaren nur ganz schwach.

Durch diese türkischen Wellen wurde jedoch nicht nur die magyarisch-ostjakische Gemeinschaft zerstört, sondern diese Völker auch zu einem Wohnortwechsel genöthigt.

Die Magyaren wurden durch die erste Welle nach Süden, durch die zweite und dritte nach Westen verdrängt und nimmt man nun in Betracht, dass das Hauptverbreitungsgebiet des Schlaghakens, der zweizackigen Fischgabel und der Hausenangel auch heute noch die Wolga ist, so müssen wir, bevor wir noch die Bestimmung dieses Gebietes auch auf einem anderen Wege versuchen werden, voraussetzen, dass der Schauplatz dieser Bewegungen das Wolgagestade war. Die Ungarn verliessen also das Land der Seen und wurden an die Flüsse gedrängt, gelangten auf denselben bis an die Wolga und verfolgten diese sodann nach Süden. Sie liessen nunmehr den Wald hinter sich, und die öden Gegenden der Unteren Wolga beginnen von da an auch auf die Fischereige-

Alsó-Volga sívár tájai halászó szerszámaira is rányomták bélyegüket; az ősi lábóhorog fakoloncza helyett alkalmazta a tököt s a gyalmot az osztják-magyar egység faúsz-tatói helyett a könnyebben megszerezhető gyékénynyel parázta fel. De változtatott a töröktől átvett más szerszáman is, a szákon, mely már akkor kapta meg a kereszt-őrt, a mint azt a Volga mellett máig megmaradt keresztőrös szák bizonyítja.

De nemcsak a török hatott a magyarra, hanem a magyar is a török halászatra; ennek emlékét találjuk a karakalpak vezérszében, melynek *kaza* neve az ugor *kot*, *kota* olyan *z*-és alakja, a mely csak a magyarság révén juthatott abba; ennek emlékét őrizi az uzbek harsaháló őrfonalzata, mely specialis ugor találmány s mely aztán a szizsa-háló csoportjában máig megőrződött a Volgán, sőt átment a dél-oroszba is s végül ennek emlékét őrizi a dohánylevél alakú evező, a mely az osztják és a magyar távozásával is megmaradt a Volgán s él máig is Kazántól Asztrakhánig, ha nem masképen, hát kormányvezető alakjában. Ezzel természetesen nem mondjuk azt, hogy a karakalpak és uzbek voltak a magyarságnak török szomszédai, noha a karakalpakokat Nestor még a Volga mellett éri, hanem legfeljebb csak annyit következtethetünk, hogy az a törökség, mely a Volga mellékein a magyarra hatott, résztvett annak a törökségnek a kialakulásában is, a melynek utódai a karakalpakok és uzbekek, valamint a Volga mellett ma élő törökök.

Mily viszonyban volt a törökség a magyarral, arra némi világot vet a *kürtő*

räthe ihren Stempel aufzudrücken. Statt des Holzklumpens der uralten Sumpfstängel griff man zum Kürbis, und brachte an der Wade, anstatt der Holzflotten aus der Zeit des ostjakisch-magyarischen Zusammenlebens die leichter erwerbbarer Binsenflotten an. Aber auch an anderen von den Türken übernommenen Geräthen wurden Veränderungen vorgenommen, so an dem Sacknetz, das schon dazumal das Fühlkreuz erhielt, wie dies durch das an der Wolga bis heute erhalten gebliebene Sacknetz mit dem Fühlkreuze bewiesen wird.

Jedoch nicht nur die Türken wirkten auf die magyarische Fischerei ein, sondern auch die Magyaren auf die türkische; ein Andenken dieses Einwirkens finden wir in dem Fischzaune der Karakalpaken, dessen Benennung *kaza* die *z*-Form des ugrischen *kot*, *kota* ist, und nur durch Vermittelung der Magyaren in dieselbe gelangen konnte. Ein fernerer Andenken eben dieser Periode bewahren auch die Fühlleinen am Welsnetze der Usbegen, die eine specifisch ugrische Erfindung, auch bei der Gruppe der Sischa-Netze an der Wolga bis heute erhalten blieben, ja sogar in's südrussische übergiengen und endlich bewahrt das Angedenken dieser Periode das tabaksblattförmige Ruder, das an der Wolga auch nach dem Fortziehen der Ostjaken und Magyaren erhalten blieb, und bis heute von Kasan bis Astrachan lebt, wenn nicht anders, so doch in der Form des Steuerruders. Damit will natürlich nicht gesagt sein, dass die Karakalpaken und Usbegen die türkischen Nachbarn der Magyaren waren, obgleich Nestor die Karakalpaken noch an der Wolga antrifft, sondern darf man hieraus höchstens so weit folgern, dass diejenigen Türken, die am Wolgagestade auf die Magyaren einwirkten, auch an der Entstehung jener Türken theilnahmen, deren Nachfolger die Karakalpaken und Usbegen, ferner die heute an der Wolga lebenden Türken sind.

In welchem Verhältnisse die Türken zu den Magyaren standen, darauf wirft das

szó, mely egy jogi állapot emlékét őrzi; e szerint az a törökség a magyart meghódította, adófizetőjévé tette, a mit egészen természetesnek kell találnunk, ha arra gondolunk, hogy már csak halászatában is mennyire fejlettebb volt az a török nép, mely a vasat nemcsak ismerte, hanem használta is vágóhorog, horog és szigony alakjában még a halászatban is.

Ezekből pedig az tűnik ki, hogy a vassnak a halászatban való alkalmazását a magyar egy török féle néptől, az osztjáktól való elválása után tanulta meg. Melyik volt az a török, mely a magyart az osztjáktól elválasztotta, melyik az, a mely úrrá lett felette s átalakította halászatát a vassal, arra éppen a vas története adja meg a feleletet.

MUNKÁCSI a magyar fémnevekről írt tanulmányában kimutatja, hogy a fémek és kezelésük ismerete nem természetesen fejlődött eredeti elem a finn-ugor népek műveltségében; a rezet ugyan még a területi és nyelvi közösség őskorában ismerték meg iráni, illetőleg észak-kaukázusi kultur befolyás révén, de az arany, ezüst, ón, ólom és — a mi ez esetben minket különösen érdekel — a vas ismerete az ugor népek nyugoti ágához (a finnhez és lapphoz) germán, a keletihez iráni műveltségátvitel révén jutott, még pedig az utóbbi esetben pusztán kereskedelmi úton; MUNKÁCSI szerint ennek az iráni kereskedelmi kulturhatásnak kora semmi esetre sem későbbi a Kr. előtti III. századnál. Ugyanazon dolgozatában MUNKÁCSI kimutatja azt is, hogy a magyar nyelvtörök elemei — néhány eseten kívül — már a magyar nyelv külön életében váltak ennek alkotó

Wort *kürtő* ein Licht, welches das Andenken eines Rechtszustandes aufbewahrt. Hiernach haben diese Türken die Magyaren unterjocht, und sie zu ihren Tributären gemacht, was man ganz natürlich finden muss, wenn man bedenkt, wie viel besser entwickelt auch die Fischerei der Türken war, denen das Eisen nicht nur bekannt war, sondern die es in der Gestalt des Schlaghakens, der Angel und Fischgabel auch in der Fischerei angewendet wurde.

Aus all dem geht aber hervor, dass die Anwendung des Eisens in der Fischerei, die Magyaren von einem Turco-Volke, nach ihrer Trennung von den Ostjaken erlernten. Welches dieses Turco-Volk war, das die Magyaren von den Ostjaken schied, welches, das ihrer Herr geworden und ihre Fischerei durch das mitgebrachte Eisen regenerierte, darauf giebt eben die Geschichte des Eisens Antwort.

MUNKÁCSI beweist in seiner Studie über die magyarischen Metallnamen, dass die Kenntniss der Metalle und ihrer Bearbeitung in der Cultur der finno-ugrischen Völker kein natürlich entwickeltes Element ist; mit dem Kupfer sind sie noch in der Urzeit der gebietlichen und sprachlichen Gemeinschaft bekannt geworden und zwar durch Vermittlung der iranischen, beziehentlich nord-kaukasischen Cultur, jedoch Gold, Silber, Zinn, Blei — und was uns in diesem Falle besonders interessiert, — die Kenntniss des Eisens gelangten zum westlichen Zweige der ugrischen Völker (zu den Finnen und Lappen) durch germanische, zu den östlichen durch iranische Cultureinwirkung, und zwar im letzteren Falle bloss durch Handelsbeziehungen. Nach MUNKÁCSI ist das Zeitalter der Kultureinwirkung des iranischen Handels keinesfalls ein späteres als das III. Jahrhundert v. Chr. In seiner selben Arbeit beweist MUNKÁCSI auch, dass die türkischen Elemente der magyarischen Sprache — mit Ausnahme einiger Fälle — schon während des besonderen Bestandes der magyarischen Sprache zu Bestandtheilen derselben wurden und so ist diese magyarisch-türk-

részévé s így e magyar-török érintkezés az iráni műveltség- és nyelvhatásnál sokkal későbbi korú s még a Kr. u. VIII. században sem volt befejezve.¹⁾

Az adott kérdésben ez azt jelenti, hogy a finn a vasat a germánoktól ismerte meg s így akkor, mikor a magyartól elvált, még nem ismerte; ezzel egybevág az a tény, hogy a Finnországban, valamint európai Oroszország északi részében alkalmazott szigonyok teljesen eltérnek úgy a magyar, mint a volgai alakoktól, melyektől geographiailag is elkülönültek; ha a finn a vassal a germánság révén ismerkedett, szigonyának sokágú alakját is csak attól vehette át. MUNKÁCSI nyelvészeti fejtegetéseiből következik továbbá az, hogy a magyar az iráni hatás révén ismerte ugyan a vasat, de azt halászatában mindaddig, míg az osztjakkal együtt élt, nem alkalmazta, halászatába először az csak akkor került bele, mikor a magyar, elszakadva az osztjaktól, török hatás alá került, mert a *szigony*, *szaka*, *horog* török szavak, tehát a magyar nyelv külön életéből valók és török tárgyak, melyek az osztják halászatnak maig sem képezik szerves részét. A magyar halászatnak tehát az a kora, mely még a finn-ugor, majd ugor közösség idejébe esik, halászatunknak őskora, melyben a vasat nem használták, a vaskor a magyar halászatban a törökség megjelenésével kezdődik.

MUNKÁCSI megmondja ugyan, hogy az iráni kulturhatás a finn-ugor népek keleti

kische Berührung viel späteren Datums als die iranische culturelle und sprachliche Einwirkung und war auch im VIII. Jahrhunderte n. Chr. noch nicht beendet.¹⁾

In der aufgestellten Frage bedeutet das soviel, dass die Finnen das Eisen von den Germanen kennen lernten und es dazumal, als sie sich von den Magyaren trennten, noch nicht kannten; hiemit stimmt auch das Factum überein, dass die in Finnland, wie auch im nördlichen Theile des europäischen Russland verwendeten Fischgabeln sich sowohl von den magyarischen wie auch von den Wolga-Formen, von welchen sie auch geographisch getrennt sind — durchaus unterscheiden. Wenn die Finnen mit dem Eisen durch Vermittelung der Germanen bekannt geworden sind, konnten sie auch die vielzackige Form der Fischgabeln nur von diesen übernommen haben. — Aus den philologischen Erörterungen MUNKÁCSI's geht ferner hervor, dass die Magyaren mit dem Eisen zwar durch iranischen Einfluss bekannt geworden sind, dasselbe jedoch, solange sie mit den Ostjaken zusammen lebten, nicht verwendeten. In ihre Fischerei gelangte dasselbe erst dazumal, als die Magyaren, nachdem sie sich von den Ostjaken losgerissen, unter türkischen Einfluss geriethen, denn die Ausdrücke *szigony*, *szaka*, *horog* (Fischgabel, Widerhaken, Angel) sind türkisch, entstammen also einem Sonderleben der magyarischen Sprache, auch bezeichnen sie besondere Geräthe, die bis heute nicht zum organischen Bestande der ostjakischen Fischerei gehören. Dasjenige Zeitalter der magyarischen Fischerei also, das noch in die Zeit des finno-ugrischen, später ugrischen Zusammenlebens fällt, ist das Urzeitalter unserer Fischerei, in welcher das Eisen nicht verwendet wurde. Das Eisenzeitalter beginnt in der magyarischen Fischerei mit dem Erscheinen der Türken.

MUNKÁCSI besagt zwar, dass der iranische Kultureinfluss auf den östlichen Stamm der finno-ugrischen Völker nicht später als im

¹⁾ MUNKÁCSI, (2), 15. 16. 18. 19.

ágára nem későbbi a Kr. e. III. századnál s így az osztják és magyar akkor még együtt élt, megmondja azt is, hogy a törökhatás a VIII. században még nem volt befejezve, de hogy e törökhatás s vele a magyar külön élete mikor kezdődött, vagyis mikor vált el a magyar az osztjától, azt nem állapítja meg. NAGY GÉZA fejtegetései nyomán a magyarságnak az osztjákoktól való elválását, a török hatás kezdetét és ezzel a magyar külön életének megindulását a III. századba kell tennünk s a hunnoknak tulajdonítanunk, a kik belső ázsiai birodalmának utolsó maradványai Kr. u. 216-ban semmisültek meg végkép. A hunnok voltak azok, kik a magyart és osztjákokot elválasztották s a kiknek Ázsiából való kivonulása magában Ázsiában olyan átalakulásokat okozott, hogy a törökség azon része, mely a régi hiungnu állam területén az Amur folyó mentén a IV. század közepén keletkezett topo vagy juan-juan hatalomnak meghódolni nem akart, nyugot felé szorult s Európába kényszerítvén a hunnok, kik 347-ben kelnek át a Volgán, maga a magyarság szomszédja lőn.¹⁾ Az osztják-magyar közösségnek megbomlását tehát, melyet mi a hunnoknak tulajdonítunk s a III. századba helyezünk, a IV. században nyomon követte a törökség megjelenése s vele a törökhatás kezdete.

Ezek után még az a kérdés áll előttünk, miféle török népek voltak azok, melyek a magyar halászatra ennyire hatottak. A halászat tárgyai szerint mi legalább három ily törökséget keresünk. E népek között kellőnek meghatározását MUNKÁCSI kísérel meg, a ki a magyar fémnevekről írt tanul-

III. Jahrhunderte v. Chr. erfolgte und also die Ostjaken und Magyaren damals noch beisammen lebten, wie auch, dass die türkische Einwirkung im VIII. Jahrhundert noch nicht beendet war, bestimmt jedoch nicht, wann dieser türkische Einfluss und damit zugleich das selbstständige Leben der Magyaren seinen Anfang nahm. Auf Grund der Ausführungen GÉZA NAGY's muss nun die Abtrennung der Magyaren von den Ostjaken, der Anfang der türkischen Einwirkung und damit der Beginn des besonderen magyarischen Lebens in das III. Jahrhundert gesetzt und den Hunnen zugeschrieben werden, die als letzte Reste des innerasiatischen Reiches im Jahre 216 gänzlich vernichtet wurden. Die Hunnen waren es, welche die Ostjaken und Magyaren von einander lostrennten und deren Auszug aus Asien, in Asien selbst derartige Umwälzungen verursachte, dass derjenige Theil der Türken, der sich der auf dem Gebiete des alten Hiungnu-Reiches, am Amurlaube, um die Mitte des IV. Jahrhunderts entstandenen Topo oder Juan-Juan Macht nicht unterwerfen wollte, nach Westen gedrängt wurde und die Hunnen, die im Jahre 347 die Wolga überschreiten, nach Europa drängend, nunmehr selbst in die Nachbarschaft der Magyaren kam.¹⁾ Der Auflösung der ostjakisch-magyarischen Gemeinschaft, die wir den Hunnen zuschreiben, und in das III. Jahrhundert versetzen, folgte also im IV. Jahrhunderte das Erscheinen der Türken, und damit der Beginn des türkischen Einflusses auf der Spur nach.

Nunmehr steht noch die Frage vor uns, was für türkische Völker es gewesen sein müssen, die auf die magyarische Fischerei so grossen Einfluss ausübten. Aus den Fischereigeräthen geurtheilt, müssen wir wenigstens drei solche Völker suchen. Bei zweien derselben versucht dies MUNKÁCSI, der in seiner über die magyarischen Metallnamen geschriebenen Abhandlung als Resultat die Lösung giebt, dass den sprachlichen Facten zufolge, in der auf uns aus-

¹⁾ NAGY G., (2), 85. 86.

mányában megállapítja, hogy a nyelvi tények szerint a ránk gyakorolt hatásban kétféle török népnek volt vezérszerepe. Az egyiknek nyelve a mai csuvashoz állt igen közel s MUNKÁCSI megállapítása szerint ez a volgai bolgár, melynek nyelve a fönmaradt gyér emlékek tanúsága szerint a mai csuvasokéval egyező volt, s a mely az újabb történetírók egyező véleménye szerint egy hun fajta törzs volt; míg a másik török fajta nép MUNKÁCSI szerint a besenyő. Ezt az eredményt két történeti adat is megerősíti; IBN ROSZTAH mondja ugyanis, hogy «a besenyők és Eszkel bolgárok földje közt fekszik a magyarok első vidéke» s ezt bizonyítja részben CONSTANTINUS PORPHYROGENITUS is, aki így ír: «a patzinakiták elejétől fogva az Atil (Volga) valamint a Jeik (Ural) folyók mellett laktak, határosaik levén a mazarok és uzok (magyarok és kunok)».¹⁾

MUNKÁCSI 1897-ben kimutatta, hogy «ugyanazok a hangsajátságok, melyek a magyar nyelvben található ugor-török jövevényszavakat jellemzik, kimutathatók egyes török eredetű szláv szókban is,» miből azt az ethnologiai tanulságot vonja, «hogy ezen eddigelé sűrű homályban állott törökséget a szlávok szomszédságában, tehát a Fekete-tenger északi vidékein lakott népvándorlás korabeli török törzsek között keressük».²⁾ Itt elfelejtkezett MUNKÁCSI arról, hogy ő azt a törökséget 1894-ben a volgai bolgárban és besenyőben már megtalálta s nem vette figyelembe azt, hogy épen a volgai bolgár révén azok a török elemek már Közép-Oroszországban is bejuthattak az oroszba,

geübten Beeinflussung. zweien türkischen Völkern eine Leitrolle zufällt. Die Sprache des einen stand dem heutigen tschuwaschischen ganz nahe und ist dies nach den Ausführungen MUNKÁCSI's das Wolga-Bulgarische, welche Sprache, so weit dies aus den erhalten gebliebenen, wenigen Sprachdenkmälern hervorgeht, mit derjenigen der heutigen Tschuwaschen identisch ist und welches Volk nach der übereinstimmenden Meinung der neueren Geschichtsforscher ein hunnischer Stamm war; während das andere Turkvolk nach MUNKÁCSI die Petschenegen gewesen wären. Dieses Resultat wird auch durch zwei historische Daten bekräftigt. IBN ROSTAH sagt nämlich, dass zwischen den Gebieten der Petschenegen und Eskel-Bulgaren das «erste Gebiet der Magyaren lag», was zum Theil auch durch CONSTANTINUS PORPHYROGENITUS bezeugt wird, der folgendermaassen schreibt: «die Patzinakiten wohnten von Anbeginn her an den Ufern der Flüsse Atil (Volga) und Jeik (Ural), wobei sie Nachbarn der Masaren und Usen (Magyaren und Kumanen) waren.»¹⁾

MUNKÁCSI bewies 1897, dass «dieselben Lauteigenthümlichkeiten, durch welche die in der magyarischen Sprache auffindbaren Lehnworte charakterisiert werden, auch bei einigen slavischen Worten türkischer Herkunft gezeigt werden können», woraus er den ethnologischen Schluss zieht, dass diese bislang in tiefes Dunkel gehüllten Völker in der Nachbarschaft der Slaven, also bei den an den nördlichen Ufern des Schwarzen Meeres wohnhaft gewesenen türkischen Stämmen der Völkerwanderungszeit zu suchen sind.²⁾ MUNKÁCSI vergass hiebei, dass er diese Türken im Jahre 1894 in den Wolga-Bulgaren und Petschenegen schon einmal aufgefunden hatte, auch zog er nicht in Betracht, dass eben durch die Wolga-Bulgaren diese türkischen Elemente schon in Mittel-Russland unter die Russen gelangt sein konnten, also die magyarisch-türkischen und slavi-

¹⁾ MUNKÁCSI, (2), 23. 24. — ²⁾ MUNKÁCSI, (3), 27—29.; MUNKÁCSI, (4), 315.

s így a magyar-török és szláv egyezéseket épen nem kell a délorosz földhöz kötnünk.

Még azt a kérdést kell megvilágítanunk, mért vette át a vashorgot, a vasszigonyt, a vas vágóhorgot a magyar s miért nem az osztják, amely a törökkel részben szintén érintkezhetett, ha máskor nem, legalább akkor, mikor a magyartól elszakadt s a legelső török hullámok érték; elvégre az osztják és a magyar őskori kultúrája addig egy volt s ha a magyar megszerezhetette a bizonyára drága vasszerszámokat, ugyanazon az áron megszerezhetette azokat az osztják is. Ámde az ugarság e két töredékét az egymástól való elválás igen különböző állapotba sodorta. Az osztjákat a szakadás észak felé szorította, s arra menekülhetett, menekülésének ott sem a hunn, sem a török útját nem állotta. A magyar ellenben úgy észak mint kelet és dél felől közre volt fogva, a menekülésnek módja nem volt, fel kell tehát tennünk, hogy meghódolt; ezt a meghódoltságot fejezi ki a vejsze kürtőjének török eredete s ezzel okolhatjuk meg a halászó vasszerszámoknak gyors elterjedését a magyarnál. Annak a magyarnak nevezett ugor töredéknek épúgy nem volt módjában a vasszerszámokat megvenni, mint nem volt módjában az osztjáknak s ha mégis hozzájuk jutott, ez csak úgy történhetett, hogy az urától kapta azért, hogy az urát szolgálja vele. Ez a hódoltság pedig már nem pusztán nyelvi és kulturális hatás, ez már a vegyülés alapja s megindulása, mert a mi a halászatban megtörtént kicsinyben ugyanaz ismétlődött és ment végbe a népélet többi csoportjaiban is. S a magyar e hódoltságot annál könnyebben fogadhatta el, mert hiszen csak nyert vele; halász-

schen Uebereinstimmungen durchaus nicht an südrussischen Boden gebunden werden müssen.

Noch müssen wir die Frage beleuchten, warum die eiserne Angel, die eiserne Fischgabel und der eiserne Schlaghaken von den Magyaren und nicht auch von den Ostjaken übernommen wurden, die mit den Türken, wenigstens theilweise, gleichfalls in Berührung traten, dazumal, als sie sich von den Magyaren trennten und von den ersten türkischen Wellen berührt wurden, jedenfalls. Am Ende aller Ende war ja die uralte Cultur der Ostjaken und Magyaren bis dahin die gleiche und wenn sich die Magyaren die gewiss sehr theueren eisernen Geräthe kaufen konnten, wäre dies zu demselben Preise auch den Ostjaken möglich gewesen. Diese beiden Zweige der Ugrier gelangten jedoch nach ihrer Abtrennung von einander in sehr verschiedene Lagen. — Die Ostjaken wurden beim Auseinandergehen nach Norden gedrängt, wohin sie sich leicht flüchten konnten, da ihnen dort weder Hunnen, noch Türken den Weg verstellten. Die Magyaren hingegen waren sowohl von Nord, als auch von Ost und Süd her umfassen, für sie gab es keine Gelegenheit zum Entfliehen, es muss also vorausgesetzt werden, dass sie sich unterworfen haben. Diese Unterwürfigkeit findet in der türkischen Herkunft der am Fischzaune angebrachten Fischkammer (kürtő) ihren Ausdruck, und lässt sich auch die schnelle Verbreitung der eisernen Fischereigeräthe bei den Magyaren damit erklären. Das «Magyaren» benannte ugrische Völkerbruchstück konnte die eisernen Geräthe ebenso nicht erschwingen, wie es die Ostjaken nicht konnten, und wenn sie dennoch in den Besitz derselben gelangten, konnte dies nur so geschehen, dass sie dieselben von ihren Herren erhielten, denen sie damit dienten. Die Magyaren konnten diese Unterwerfung umso leichter über sich ergehen lassen, da sie ja dadurch nur gewannen; ihre Fischereigeräthe, der Fischzaun, die Sumpfsteigangel, das mét-Netz

szerszámai a vejsze, a lábóhorog, a mét-háló, merő véletlenre számít, a halász sorsát pusztán a szerencsére bízva s ez a halászat nyomorúság még akkor is, ha oly nagy arányokban űzik, mint az oszt-jások ma. A szigony, a vágóhorog már a szerencse felét a halász kezébe teszi le, ügyességétől, szemétől függ a préda; s mily magasan áll ezekkel szemben a gyalom, mely a halat bekeríti, s a halászt a leggyorsabban juttatja prédájához. Az oszt-ják, mely nem hódolt meg, hanem menekült, mert menekülhetett, mindezekről az előnyöktől elesett s halászata fővonásaiban ma is azokat az állapotokat tünteti fel, a melyek azt a szétszakadás idejében a III. században jellemezték.

A belső-ázsiai népvándorlások újabb hullámai azonban a magyart török uraival együtt kimozdították az eddig lakott térségből s megjelenik Déleúrópa keleti felében a Kaukázustól északra. Ennek az időnek emlékét őrzi halászatunk egy szerszáma és egy módja. A szerszám a füles varsa, melynek ha nem is kaukázusi, de déli eredete feltétlenül bizonyos, a mód a duga-halászat, mely tiszta kaukázusi elem halászatunkban. Persze ezzel nem mondjuk azt, hogy a magyar a varsát előzőleg nem ismerte; czégés halászatának leltárába feltétlenül beletartozott az is, hanem mondjuk igen is azt, hogy a varsa ezen alakja itt került a magyar halászatba s annak széles nagy szádjá olyan előnyökkel járt, hogy lassankint a varsák más alakjait kiszorította teljesen. Hogy ezek a kaukázusi elemek mint jutottak a magyar halászatba: újabb népelemek csatlakozá-

zählen alle auf den Zufall, und überlassen das Schicksal des Fischers ganz dem Ungelück. Diese Art zu fischen ist aber auch dann elend, wenn sie in so grossem Maasse betrieben wird, wie dies bei den heutigen Ostjaken der Fall ist. Die Fischgabel, der Schlaghaken legen dem gegenüber die Hälfte des Glückes in die Hand des Fischers nieder; die Beute hängt hier schon von seiner Geschicklichkeit, von seinem Auge ab; und wie hoch steht diesen die Wade gegenüber, mit welcher man die Fische umschliesst und die den Fischer am schnellsten zur Beute verhilft. Die Ostjaken, die sich nicht beugten, sondern flüchteten, weil ihnen hiezu der Weg offen stand, mussten aller dieser Vortheile entbehren und führt uns die Fischerei derselben in den Grundzügen ganz diejenigen Zustände vor Augen, durch welche sie auch zur Zeit der Trennung, im III. Jahrhundert charakterisiert wurde.

Die neueren Wellen der innerasiatischen Völkerwanderungen verdrängten jedoch auch die Magyaren sammt ihren türkischen Herren aus dem bislang durch dieselben bewohnten Gebiete und erscheinen sie nun in der östlichen Hälfte Südeuropas, nördlich vom Kaukasus. Auch das Andenken an diese Zeit ist in unserer Fischerei durch ein Fischereigeräth und eine Art zu Fischen erhalten geblieben. Das Geräthe ist die Henkelreuse, deren, wenn nicht kaukasischer, doch südlicher Ursprung unbedingt sicher ist; die Fischart ist das Fischen mit der Schleuse, die in unserer Fischerei eine rein kaukasische Fischereiform ist. Damit wollen wir natürlich nicht besagen, dass die Reuse den Magyaren ehemals unbekannt war; denn im Inventar ihrer Wehren-Fischerei war sie jedenfalls enthalten sondern, dass diese Reusenform hier in die magyarische Fischerei gelangte und die breite grosse Mündung derselben mit solchen Vortheilen verbunden war, dass sie langsam alle anderen Reusenformen verdrängte. Wie nun diese kaukasischen Elemente in die magyarische Fischerei gelangten, ob durch Anschluss

sával-e vagy más módon, nem állapíthatjuk meg.

Ezután jutott ki a magyar a Fekete-tenger mellékére, s bizonyos, hogy legalább egyes részei a tenger partjáig jutottak el; itt ismerkedtek meg a görögökkel, a kik mint halászok bekalandozták a Fekete-tenger mellékeit s kiknek akkori centruma a Krimi félsziget déli partvidékén elterülő Kherson thema, mely egyszersmind az akkori Görögország legészakibb kormánykerülete volt, élén Kherson fővárossal, a mai Szebasztoppollal, a hol egyuttal egy érsekség is székel s a hol az északi és keleti kereskedelem szálai futottak össze. Ezekkel a görögökkel a magyarok sűrűn érintkeztek, az első érintkezések csak kereskedelmi jellegűek voltak, később, BÖLC S LEO idejében, mint szövetségesek álltak egymás mellett az arabok és bolgárok ellen, majd mint ellenfelek kerülnek egymással szemben, szövetkezve a bolgárokkal. Ennek a görög érintkezésnek az emlékeit őrizi halászatunk a billegháló-, a tápli-, az ághegyháló- és a vetőhálóban, melyeket a magyar, ha a keleten ismert meg, csak a Fekete-tenger partjain s csak a görögöktől ismerhetett meg, mert ezek a szerszámok sem akkor sem azóta nem jutottak be az orosz halászatokba. Az a körülmény, hogy a magyarság a görögtől csak ilyen apróbb szerszámokat vett át, igen jellemzően vág egybe azzal a nomád életmóddal, melyet a magyar akkor folytatott.

Míg a kaukázusi hatás színteréül a Don és Volga között kell kijelölnünk, a görög hatás színtere ettől nyugatra a Don és Dnjepr között volt. Már ezen a területen, melyet történetünk Lebediának nevez, s különösen a Dnjepr mellékén jött

neuer Volkselemente oder auf andere Weise, lässt sich nicht bestimmen.

Von hier gelangten die Magyaren in die Umgebung des Schwarzen Meeres, und ist es gewiss, dass wenigstens einzelne Trupps derselben bis an die Meeresküste gelangten; dort wurden sie mit den Griechen bekannt, die als Fischer das Gebiet des Schwarzen Meeres durchstreiften und deren damaliges Centrum das an den südlichen Küstengegenden sich ausbreitende Kherson thema war, welches der nördlichste Regierungsbezirk des damaligen Griechenlandes war, an der Spitze mit der Hauptstadt Kherson, dem heutigen Sebastopol, wo auch ein Erzbischof residierte und die Fäden des nördlichen und östlichen Handels zusammenliefen. Mit diesen Griechen standen die Magyaren in häufiger Berührung. Die ersten Beziehungen waren bloss geschäftlicher Natur, später zur Zeit LEO DES WEISEN standen sie einander im Kampfe gegen die Araber und Bulgaren als Bundesgenossen zur Seite, bald wieder stehen sie einander feindlich gegenüber, und zwar diesmal im Bunde mit den Bulgaren. Andenken dieser griechischen Berührung bewahrt unsere Fischerei im Billeg-Netze, in der Taupe, dem Stielnetze und dem Wurfnetze, welche die Magyaren, wenn sie dieselben im Osten kennen lernten, nur an den Küsten des Schwarzen Meeres und allein von den Griechen kennen lernen konnten, da diese Geräthe weder damals noch seither in die russische Fischerei aufgenommen wurden. Der Umstand, dass die Magyaren von den Griechen nur diese kleineren Geräthe übernommen haben, stimmt ganz auffällig mit der nomadisierenden Lebensweise der damaligen Magyaren überein.

Während wir als den Schauplatz der kaukasischen Einwirkung das Mittelland zwischen Don und Wolga bezeichnen, befand sich der Schauplatz der griechischen Einwirkung westlich hiervon in der Nähe von Don und Dnjepr. Und schon auf diesem Gebiete, das unsere Geschichte Lebedien heisst, und besonders am Dnjepr-

érintkezésbe a magyar a szlávval, az orosz-szal.

Az oroszok már a IX. században egészen otthonosak voltak a Dnjepr közepfolyásánál: «864-ben a varég-oroszoknak már 200 hajója sikamlott végig a Dnjepren és a Fekete-tengeren, hogy a merész kalózok Görögország partjait rabolhassák. S ha a konstantinápolyi patriarcha, PHOTIUS, a tengerbe nem meríti szűz Máriának ott őrzött ruháját s annak csodatevő erejéből vihart nem támaszt, az oroszok talán Konstantinápolyt is elfoglalják. E várost azóta is csodák tartották meg az oroszok ellen, kik most az időközben hatalmukba került Kiev városába tértek vissza».¹⁾ S hogy a Dnjepren az oroszok forgalma állandó volt, bizonyítja az, hogy «az orosz kereskedők, kiknek állama csak imént alakult, Bizánczban máris egész külön városrészt foglaltak le maguknak; prémes árúk, méz, viasz, rabszolgák fejében selymet, arannyal és ezüsttel áttört szöveteket, bort stb. itten vásároltak».²⁾

Ennek a magyar-szláv érintkezésnek a jellege világosan tűnik ki IBN ROSZTAH és GURDÉZI tudósításaiból, kiknek ezekhez a 892—943 között működött DSAIHANI nagy műve szolgált forrásmunka gyanánt. IBN ROSZTAH így ír: «(A magyarok) a velük szomszédos szláv fajú népek felett uralkodnak s őket nehéz adókkal terhelik. Ezeket, ha egyszer hatalmukba kerítették, rabszolgáiknak tekintik . . . A szlávokat meg-megtámadják s foglyaikkal a tengerparton a római birodalom egyik kikötő helyére mennek, mely *Karkh*-nak (KUUN szerint: *Kercs*, MARCZALI szerint: *Kherson*) mondatik . . . A midőn a magyarok rab-

Gestade gelangten die Magyaren mit den Slaven, und zwar Russen in Verbindung.

Die Russen waren am mittleren Laufe des Dnjepr schon im IX. Jahrhundert ganz heimisch: «im Jahre 864 glitten schon 200 Schiffe der Waräger Russen den Dnjepr entlang in's Schwarze Meer hinab, wo die kühnen Freibeuter die griechischen Ufergehenden ausraubten. Und hätte nicht der Patriarch von Konstantinopel, PHOTIUS, das dort aufbewahrte Kleid der Jungfrau Maria ins Meer getaucht und durch die wunderwirkende Kraft desselben einen Sturm heraufbeschworen, so hätten sich die Russen vielleicht auch der Stadt Konstantinopel bemächtigt. Diese Stadt wurde auch seither nur durch ein Wunder von der Eroberung durch die Russen geschützt, die jetzt in die seither in ihre Hände gefallene Stadt Kiew zurückkehrten.»¹⁾ Dass der Verkehr der Russen auf dem Dnjepr ein ständiger war, wird auch dadurch bewiesen, «dass die russischen Kaufleute, deren Status in Byzanz erst unlängst entstanden war, schon einen ganzen Stadttheil für sich in Beschlag nahmen; sie erhandelten dort für Pelzwaaren, Honig, Wachs und Sklaven: Seide, mit Gold und Silber durchbrochene Gewänder, Wein etc.»²⁾

Der Charakter dieser magyarisch-slavischen Berührung geht auch aus den Nachrichten IBN ROSTAH's und GURDÉZI's hervor, denen hiebei das grosse Werk des zwischen 892—943 wirkenden DSAIHANI's als Quellwerk diente. IBN ROSTAH schreibt folgendermaassen: «(Die Magyaren) regieren über die ihnen benachbarten slavischen Völker und belegen dieselben mit schweren Abgaben. Haben sie solche (Slaven) in ihre Hände bekommen, so betrachten sie dieselben als ihre Sklaven . . . Auch überfallen sie des öfteren die Slaven und begeben sich mit ihren Gefangenen an einen Hafenort des römischen Reiches, den sie *Karkh* (nach GF. KÚUN: *Kertsch*, nach MARCZALI: *Kherson*) heissen . . . Sobald die Magyaren mit ihren Gefangenen unter

¹⁾ MÁRKI, 46. — ²⁾ MÁRKI, 63.

szolgáikkal Karkh elé érkeznek, a rómaiak elejükbe jönnek s vásárt csinálnak velük. A magyarok rabszolgáikat nekik általadják s cserében rúmi aranyszöveteket, színes gyapjú szőnyegeket és más rumi árúkat kapnak.» GURDÊZI hasonlóképen ír a magyarokról: «A szlávok felett fenhatóságot gyakorolnak, reájok szünetlenül terményadókat rónak ki s őket rabszolgáiknak tartják. A ghuzokat, szlávokat és oroszokat meg-megrohanják s azoktól rabszolgákat hoznak, kiket aztán a rumi biródalom területére hurczolnak s ott eladják.»¹⁾

Hogy azok a szlávok, kikkel a magyar megismerkedett, egy részükben oroszok is voltak, arra már GURDÊZI rámutat. Szláv szókinszünknek egy orosz rétegét MUNKÁCSI is kiválasztja. MARCZALI egyenesen a kis-oroszokat látja ezekben, mondván: «Ott (a magyaroknak) közvetlenül közelükbe voltak a kisoroszok, kiknek nyelve a magyarra szintén nem maradt hatás nélkül.» MARCZALI az «ott» alatt az Etelközt érti, tehát már nem a Don és Dnjepr, hanem a Dnjepr és Duna közét s kétségtelen, hogy a magyarságra az orosz elemek ezen a területen hatottak intenzívebben.²⁾

A magyar halászat akkori állapotára az orosz néppel való megismerkedés óriási átalakító hatást gyakorolt. Ettől kapta a magyar a fertői vejsze törzsalakját s ennek hatása alatt fejlesztette a maga ősi magyar vejszét is, ellátván azokat pelőczékkal. Az oroszától tanulta meg a gyalom szárnyainak felapcsolását, attól vette át a pirittyhálót, a szárnyas varsákat s annak révén ismerkedett meg egy egészen új hálószerkezettel, a háromsorossal, átvévén

Karkh ankommen, eilen ihnen die Römer entgegen und es entwickelt sich ein Markten. Die Magyaren übergeben ihnen ihre Sklaven, und erhalten im Tausche dafür rumische Goldgewebe, farbige Wollteppiche und andere rumische Waaren.» GURDÊZI schreibt ähnliches über die Magyaren: «Sie üben über die Slaven eine Oberherrschaft aus, belegen dieselben fortwährend mit Natural-Abgaben und halten sie für ihre Sklaven. Auch überfallen sie die Ghusen, Slaven und Russen und bringen von diesen Sklaven mit sich, die sie sodann auf das Gebiet des russischen Reiches hinüberschleppen und dort verkaufen.»¹⁾

Dass die Völker, mit welchen die Magyaren hier bekannt wurden, zum Theil auch Russen waren, darauf weist schon GURDÊZI hin. Auch MUNKÁCSI deckte eine russische Schichte unseres slawischen Wortschatzes auf. MARCZALI sieht in denselben direct Kleinrussen, indem er sagt: «Dort befanden sich in nächster Nähe derselben (der Magyaren) die Kleinrussen, deren Sprache auf die magyarische gleichfalls nicht ohne Einfluss blieb.» MARCZALI versteht unter «dort» das Etelköz, also schon nicht mehr das Land zwischen Don und Dnjepr, sondern dem Dnjepr und der Donau und ist es unbezweifelbar, dass die russischen Elemente auf die Magyaren hier den intensivsten Einfluss ausübten.²⁾

Auf den Zustand der damaligen Fischerei übte das Bekanntwerden mit dem russischen Volke einen immensen Einfluss aus. Von diesen erhielten die Magyaren die Stammform des Fischzaunes vom Neusiedler-See, und unter ihrem Einflusse entwickelten sie auch ihre eigene uralte magyarische Fischzaunform, die mit Vorhöfen versehen wurde. Von den Russen erlernen sie das Aufspreizen der Wadenflügeln mit den Spreizknütteln, von diesen übernahmen sie das piritty-Netz, die Flügelreusen und durch ihre Vermittelung wurden sie mit einer ganz neuen Netzconstruction, der dreiwandigen, bekannt, von

¹⁾ MUNKÁCSI, (3), 10. — ²⁾ MARCZALI H., A magyar nemzet története, 25.

ebből is a kerítő kecege- és balin- s a hajtó turbukhálót. Az oroszból került a bokorháló is, a hajtó szerszámok közül a turbukoló és botló, az állító halászból a marázsháló, a keresőből a gyérháló. Az oroszoktól vettük át az egész tapogató halászatot és az ősi kutyogatást. A magyar az oroszszal szemben csak nyomorult kishalász volt, csak mikor az oroszszal érintkezett, kezdett nagyobb gyalmokat használni, melyek kezelésére épűgy szervezte bokrait, a hogy azt az oroszról itt megtanulta s akkor kezdett a jeges halászzal is nagyobb mértékben foglalkozni, az oroszról vevén át a lekelő vasat, a nagy csákyát és a horgast.

A kutyogató magyar alakja s annak mai elterjedése Oroszföldön, az udvaros szárnylészás vejszéknek korlátolt elterjedése, a kecege- és balinhálónak a Dnjepr völgyében való egyűttes előfordulása, a botlónak magyar *f*-es neve, a bokor és turbukhálók elterjedése a Dnjeprig s azon túl keletrenem, a tapogató halászat fehér-orosz eredete mindannyian határozottan s minden kétséget kizáróan mutatnak arra, hogy mindezen szerszámokat csakis az oroszoktól s csakis a Dnjepr völgyében és attól nyugatra vehettük át.

Tudva azt, hogy a magyar a felsorolt szerszámok nagy csoportját az oroszról mikor és hol vette át, még arra a kérdésre kell megfelelnünk, hogy ez átvétel hogyan történt. Lehetetlen föltennünk azt, hogy a magyar e szerszámokat egyenkint szerezte meg, mindegyiknek a kezelését külön-külön megfigyelte, a mesterszavakat megtanulta stb., hanem igenis azt kell fel-

welcher sie von Umschliessnetzen das Störlet- und Rapfnetz und von Treibnetzen das Turbuknetz übernahmen. Aus dem Russischen entlehnten sie: von Treibgeräthen die turbukoló und botló benannten Trampen, aus der Stellfischerei das Streichnetz (marázsa-Netz) aus der Suchfischerei das Steinnetz. Von den Russen übernahmen wir die ganze Deckfischerei, das uralte Quackfischen. Die Magyaren waren den Russen gegenüber bloss armselige Kleinfischer und nur seither sie mit den Russen in Berührung traten, begannen sie grössere Waden zu gebrauchen, zu deren Handhabung sie eben auf russische Art Genossenschaften (bokor) organisierten, mit der Eisfischerei begannen sie sich hier in grösserem Maasse zu beschäftigen, da sie von den Russen das Brecheisen, den grossen Haken und das Hakenholz übernehmen.

Die magyarische Form des Quackholzes und die heutige Verbreitung desselben in Russland, die beschränkte Anwendung der gehölften Fischzäune mit Flügelleitwänden, das Nebeneinandervorkommen des Störlet- und Rapfnetzes, die magyarische *f*-Form des Wortes botló, die Verbreitung des Busch- und Turbuknetzes bis zum Dnjepr und weiter hinaus nach Osten nicht, der weiss-russische Ursprung der Deckfischerei verweisen alle mit Bestimmtheit und jeden Zweifel ausschliessend dahin, dass wir alle diese Geräthe allein von den Russen, und zwar einzig im Dnjeprthale oder westlich davon übernommen haben konnten.

Nachdem wir nun wissen, dass die Magyaren die grosse Gruppe der aufgezählten Geräthe von den Russen, und auch das wissen, wo sie dieselben übernommen haben, müssen wir noch die Frage beantworten, wie diese Uebnahme vor sich gieng. Es ist unmöglich vorauszusetzen, dass die Magyaren diese Geräthe einzeln erworben haben, und ebenso die Handhabung eines jeden einzeln beobachteten, dazu die Fachausdrücke erlernten etc., sondern im Gegentheile, dass alle diese Gegenstände, so wie sie sind, sammt den eigenthümlichen Handgriffen und den Handwerksaus-

tennünk, hogy mind e szerszámok, úgy a mint vannak, a maguk kezelési sajátosságaikkal és mesterszótárukkal azokkal az oroszokkal kerültek a magyarság tulajdonába, akiket a magyar rabszolgaságba hajtott. Csak így érthető meg p. o. hogy a *marázsa* szó mindhárom halászati jelentése belekerült a magyarba, hogy a magyarban az orosz *bolló*-nak úgy *l*-es mint *k*-s és *f*-es alakja megrögződött, hogy a magyar *turbukháló* csakúgy a hajtó szerszámról kapta nevét, mint az orosz *botalnij peremet* s még egy egész sora a jelenségeknek, amelyekre az illető szerszámok leírásánál hivatkoztunk s melyek egyszersmind azt is igazolják, hogy az a szlávság, melyből mindez hozzánk átkerült, nem volt egységes, tehát kis-orosz, vagy orosz, hanem voltak benne p. o. fehér-orosz elemek is észak felől, mint azt a tapogató halászat igazolja és akár ó-szlóven elemek is a nyelv bizonyága szerint. MUNKÁCSI a magyar-szláv érintkezésnek képét egészen jól megvázolja s az, a mit a halászati elemek átvételének módjáról itt elmondtunk, csak új szint kölcsönöz annak, s azért e vázlatát idézem itt szó szerint, hogy abba a halászatról mondottakat beleilleszthessük:

«Abból, hogy a magyarok és szlávok honfoglaláselőtti érintkezéseiről reánk maradt gyér és szűkszavú történeti tudósítások csak háborút és ádáz ellenségeskedést említenek, korántsem szabad azt következtetnünk, hogy a két népfaj közötti viszony mindenkor és mindenütt csak ilyen természetű volt. Különös számbavételt érdemelnek e pont megítélésénél a keleti kutfők azon tudósításai, hogy a magyarok a legyőzött szlávokat rabszolgául alkal-

drúcken, mit denjenigen Russen in das Eigenthum der Magyaren übergiengen, die sie ins Sklavenjoch beugten. Nur so ist es verständlich, dass z. B. alle drei, in der Fischerei gebräuchlichen Bedeutungen des Wortes *marázsa* in's Magyarische übergiengen, und sich im Magyarischen sowohl die *l*-, als auch die *k*- und *f*-Form des russischen Wortes für *Trampe* (*bolló*) festsetzten, dass das magyarische *turbuk*-Netz seine Benennung ebenso von dem Treibgeräth erhielt, wie der russische *botalnij peremet*, und noch eine ganze Schaar von Erscheinungen existiert, auf die wir uns bei der Beschreibung der betreffenden Geräthe beriefen und die zugleich bekräftigen, dass die Slaven, von denen wir all dies übernommen haben, nicht eine einzige, sagen wir z. B. kleinrussische oder grossrussische, Völkerschaft war, sondern sich darunter z. B. von Norden her, auch weissrussische Elemente befanden, wie sich dies aus der Deckfischerei beweisen lässt oder nach den sprachlichen Zeugnissen sogar alt-slowenische Elemente. MUNKÁCSI skizziert das Bild der magyarisch-slavischen Berührung ganz vortrefflich, und was wir hier über die Art und Weise der Entlehnung der Fischerei-Elementen besagten, verleiht seinem Bilde nur einen neuen Ton und desshalb möchte ich, behufs Einfügung des über die Fischerei Gesagten, seine Skizze hier wörtlich anführen:

«Daraus, dass die seltenen und auch dann wortkargen Nachrichten über die vor der Landergreifung erfolgte Berührung zwischen Magyaren und Slaven blosser Kriege und blutige Feindseligkeiten erwähnen, dürfen wir noch durchaus nicht folgern, dass das Verhältniss zwischen beiden Nationen überall und immerdar solcher Natur war. Besonderer Erwägung bedürfen bei der Beurtheilung dieses Punktes diejenigen Nachrichten der orientalischen Quellen, dass die Magyaren die besiegten Slaven zu ihren Knechten machten, dass sie in ihrem Vaterlande am Don viel Ackerland und Heuwiesen besitzen und von ihren slavischen Untergebe-

mazták, hogy dontóvi hazájukban sok szántóföldeik és szénatermő helyeik vannak, s hogy szláv alattvalóiktól terményadókat követelnek. Úgyis tudjuk, hogy a magyarok ama korban első sorban baromtenyésztő nomádok voltak, kiknek összes vagyonuk tömérdek marhájukból állott. E mellett azt nem szabad képzelnünk, hogy életmódjuk a legegyszerűbb volt; ismerték a *kenyeret, lisztet, buzát, bort*, melyek mind keletről hozott ősi szavak, úgymint az *örlení, szórni, gyúrni* igék s az *eke, szérű* s több más, a földművelés fogalomkörébe tartozó kifejezések. A fejlettebb életmód némi ipart is megkövetel s hogy ennek is megvoltak legalább elemei a magyaroknál, kétségtelenné teszik az *öltős, varga, szabó, ács* ősi szavak s a *jártó, gyártó* mindenféle összetételei. Midőn a folytonos háborúk és kalandok annyi kitűnő alkalmat adtak a személyi jelességek kifejtésére, a vitézség és bátorság gyakorlására s ezek útján az úri életre: semmikép sem gondolhatjuk, hogy a szabadságszerető, erejére büszke s méltóságában öntudatos magyar a baromtenyésztéssel, földműveléssel, nehezebb iparral, valamint általában a házi élet alantas dolgaival személyesen foglalkozott vagy arra családjának tagjait alkalmazta volna. Kétségtelen, hogy mint minden vele egyvívású nép, mind e czélokra idegen, különösen szláv rabszolgáit alkalmazta, kiknek száma annál inkább gyarapodott, mennél nagyobb volt a vagyon s mennél sikeresebbek a kalandozó vállalatok. Nem merő véletlen, hogy a magyarnak szava a *szolgára* épen szláv eredetű s hogy a *cseléd* is szláv; mert ha voltak is törzsökös szavai az effélére, pl. *őr, ín, inas*, ezeknek értelme sokkal szelidebb, enyhébb volt. De az sem merő véletlen, hogy a *cseléd* csak válto-

nen Tribut an Feldfrüchten heischen. Dass die Magyaren zu jener Zeit Viehzucht treibende Nomaden waren, deren gesamtes Vermögen aus einer Unzahl Rindern bestand, ist uns ja bekannt. Dabei dürfen wir uns aber nicht vorstellen, dass ihre Lebensweise die allereinfachste war; sie kannten das *Brod, Mehl, Weizen, Wein*, für die sie der Reihe nach aus dem Osten mitgebrachte uralte Benennungen besitzen. Eben dafür zeugen auch die Benennungen für *malen, streuen, walken*, ferner jene für *Pflug, Tenne* und viele andere in den Kreis der landwirtschaftlichen Begriffe fallende Ausdrücke. Die entwickeltere Lebensweise verlangt auch einigen Gewerbebetrieb und dass sich bei den Magyaren wenigstens auch diesbezüglich die ersten Elemente vorfinden, machen wieder die magyarischen Benennungen für *Silberschmied, Gerber, Schneider, Zimmermann* und die Composita mit *jártó, gyártó* (= Macher) unbezweifelbar. Zu einer Zeit, da die ewigen Kriege und Abenteuer so zahlreiche Gelegenheiten zur Entwicklung seltener persönlicher Vorzüge, und zur Erprobung der Tapferkeit und des Muthes darboten, was natürlich zum Herrenleben führte, lässt sich durchaus nicht daran denken, dass die freiheitsliebenden, auf ihre Kraft stolzen und ihrer Würde selbstbewussten Magyaren sich mit Viehzucht, den schwierigeren Gewerben und überhaupt mit den geringeren häuslichen Angelegenheiten persönlich beschäftigten, oder dazu ihre Familienangehörigen verhalten hätten. Zweifelsohne verwendeten auch sie, wie alle Völker gleichen Stammes zu solchen Zwecken, ihre fremden, besonders slavischen Sklaven, deren Anzahl sich mit der Grösse des Vermögens und mit den Erfolgen ihrer abenteuerlichen Unternehmungen vermehrte. Es ist kein Zufall, dass das Wort der Magyaren für *Knecht (szolga)* und auch das Wort für *Dienstmann, Dienstbote (cseléd)* slavisch sind; denn wenn sie auch ihre eigenen Benennungen für *Wächter, Bedienter (őr, inas)*, etc. hatten, so war doch die Bedeutung dieser letzteren viel

zata a *család*-nak, egy és ugyanazon szláv *čeljad* = familia jelentésű szónak kétféle alakja, melyeket a népies nyelvhasználat ma is fölcserél (cselédség = család). A foglyul vitt szláv népség idővel ura házához alkalmazkodva és magát vele azonosítva, cselédből családtaggá lett. A fuldai évkönyvekben ama panasz van megörökítve, hogy a magyarok magukkal viszik a fiatal nőket és gyermekeiket. Bizonyos, hogy ennek megvolt gyakorlata régebben is annál is inkább, minthogy a többnejűség épúgy mint a törököknél, valószínűleg megvolt a magyaroknál is. Kiváló hatással kellett természetesen lenni az ily intenzív egybekeveredésének a magyarság ethnikai és nyelvi alakulatára is.¹⁾

S ebben a képben megvan a maga helye a halászatnak is. A mint a baromtenyésztéssel nem fáradott maga a magyar, épúgy nem állt oda a gyalomhoz, hogy azt partra huzza, s nem ment ki a jégre, hogy lékeket vágjon. A szlávokkal együtt kapta az új szerszámokat, s azok kezeléséhez a szláv rabszolga jobban értett, mint ő. Az orosz rabszolga elmagyarosodott, mint a hogy a nőkkel elrabolt gyermekek is már magyarnak nőttek fel s ha a magyar assimiláló ereje el tudta is venni a hódító török nyelvét, el tudta is venni a passiv orosz rabszolgáét, mégis előknek maradtak a mesterszavak, legalább ezekből mindaz, a mi a magyar előtt új volt, annyira új, hogy a nevet még lefordítani sem tudta.

milder und gelinder. Aber auch das ist kein blosser Zufall, dass *cseléd* bloss eine Nebenform des Wortes *család* ist, es also zwei verschiedene Formen eines und desselben slavischen Wortes *čeljad* = familia sind, die im volkstümlichen Gebrauche auch heute noch verwechselt werden (cselédség = család, Gesinde = Familie). — Das als Sklaven fortgeschleppte slavische Gesinde passte sich mit der Zeit an das Haus ihrer Herren an und wurden, indem sie sich damit identifizierten, aus Dienern Familienglieder. In den Fulda-er Jahrbüchern ist die Klage verewigt, dass die Magyaren die jungen Weiber und ihre Kinder mit sich führen. Es ist gewiss, dass dies auch früher im Gebrauche stand, umsomehr als die Vielweibigkeit gleichwie bei den Türken auch bei den Magyaren im Gebrauche stand. Eine derartige intensive Vermengung musste natürlich auch auf die sprachliche und ethnische Ausgestaltung der Magyaren vom grossen Einflusse sein.¹⁾

In diesem Bilde nimmt auch die Fischerei ihre Stelle ein. Gleichwie sich die Magyaren nicht selbst mit der Viehzucht befassten, ebenso ergriffen sie auch die Wade nicht um sie an das Ufer zu ziehen, auch giengen sie nicht auf das Eis hinaus, um dort Löcher zu hauen. Die Slaven brachten auch ihre Fischereigeräthe mit sich, in deren Handhabung sie um vieles geschickter waren als die Magyaren. Das russische Gesinde vermagyarisierte sich, gleichwie auch die mit den Frauen geraubten Kinder schon als Magyaren aufwuchsen und wenn die Assimilierungskraft der Magyaren auch ihren türkischen Eroberer die Sprache wegnehmen konnten, so konnten sie dies, auch ihren passiven russischen Sklaven gegenüber thun; die Fachausdrücke blieben jedoch lebendig, wenigstens für all dasjenige, was für die Magyaren neu, derartig neu war, dass sie nicht einmal die Benennung übersetzen konnten.

¹⁾ MUNKÁCSI, (3), 11.

Már fentebb összehasonlítottuk az ősmagyar (ugor) korból származó halászati szerszámokat azokkal, melyeket a magyarság a törökség révén ismert meg. Nem kell ismételnünk, mennyivel fejlettebb a török gyalom és a vashorog az osztják-magyar méthálónál és a lábóhorog egyszerű vagy összetett fahorgánál; pedig ezenkívül láttuk azt is, hogy a töröknek voltak még olyan szerszámai, melyeket az osztják és a magyar előzőleg nem ismert, sőt nem is ismerhetett, mert a vasat addig — s az osztják azon túl sem — nem használta a halászatban. Azt a török népet, melytől a magyar ezeket eltanulta, egyáltalában nem nevezhetjük halászó népnek, mint a hogy ma sem jut eszébe senkinek, hogy halászó népnek nevezze a karakalpakot, melynél megvan a gyalom is, szigony is, horog is, vejsze is. Halászó volt a törökség annyiban, hogy ott a hol a szükség rá szorította, vagy a hol épen a vizek tulságos halbősége arra szinte kizsólította, ilyen esetekben és ilyen helyeken halászott. S ha a törököt nem tekinthetjük halászó népnek, hogyan tekinthetnők azt az ősmagyart és ősosztjákat annak, mely népeknek szerszámléltára a török hatás előtt oly végtelenül kezdetleges és nyomorúságos volt. Én tehát a szerszámok összehasonlító tanulmánya alapján s azok értékének ismeretével kereken tagadom, hogy a magyarnak akár az osztjakkal való együttélése idejében, akár a török hatás idejében a halászat olyan foglalkozása lett volna, melynél fogva őt «par excellence» halászó népnek lehet tekinteni. A magyarnak ezen ősi életében a halászatnak semmivel sem volt külön szerepe, mint aminő ennek bármily más nép őstörténetében jut.

Schon weiter oben haben wir die dem altmagyarischen (ugrischen) Zeitalter entstammenden Fischereigeräthe mit denjenigen verglichen, welche die Magyaren durch türkische Vermittelung erhielten. Es ist unnöthig zu wiederholen, um wie besser entwickelt die türkische Wade und die eiserne Angel, als das magyarische met-Netz und die einfache oder zusammengesetzte hölzerne Sumpfsteiangel ist; dabei haben wir jedoch noch ersehen, dass die Türken auch solche Geräthe besaßen, welche den Ostjaken und Magyaren ehemals unbekannt waren, ja die sie überhaupt nicht kennen konnten, da sie bis dahin das Eisen — die Ostjaken übrigens auch späterhin nicht — in der Fischerei nirgends verwendeten. Dasjenige türkische Volk, von welchem die Magyaren dies erlernten, kann durchaus als kein Fischervolk bezeichnet werden, wie es auch noch heute Niemand einfällt, die Karakalpakken ein Fischervolk zu nennen, obwohl bei denselben die Wade, die Fischgabel, die Angel und der Fischzaun erhalten sind. Die Türken waren dort ein Fischervolk, wo sie die Noth dazu drängte, oder in den Fällen und an solchen Orten, wo sie durch den ungeheueren Fischreichthum dazu geradezu herausgefordert wurden. Können wir nun die Türken nicht als Fischervolk bezeichnen, wie könnten wir dies mit den Urmagyaren und Urostjaken thun, deren Geräthe-Inventar vor der türkischen Einwirkung so unendlich primitiv und elend war. Auf Grund des vergleichenden Geräthestudiums und des Bewusstseins der Kraft dieses Studiums muss ich es also rundweg abläugnen, dass die Fischerei weder zur Zeit ihres Zusammenlebens mit den Ostjaken, noch aber zur Zeit der türkischen Einwirkung eine derartige Beschäftigung der Magyaren gewesen wäre, auf Grund welcher man sie ein Fischervolk «par excellence» hätte nennen können. In diesem urzeitlichen Leben der Magyaren fiel der Fischerei durchaus keine hervorragendere Rolle zu, als im Leben jedes anderen Volkes.

HERMAN annak, hogy a halászat a magyarnak ősi foglalkozása, oly jelentőséget tulajdonít, hogy külön megokolja 1. az elhelyezkedéssel, 2. a történeti mesterszavakkal, 3. az okiratos történelemmel, s 4. a szerszám ősi elemeivel. A magyarságnak e hazában való elhelyezkedését egyáltalában nem a halászati érdekek szabták meg, hanem kizárólag és egyedül a magyar ember gazdagsága: a marhája; ennek kellett a legelő, a kaszáló, ezért ülte meg a magyar az Alföldet. — De még másodszorban is a vizek melléke nem a halászat miatt volt fontos, hanem azért, mert azok képezték az úthálózatot, nem a maga, hanem a kereskedelem számára, melyre — még mindig félnomád életet élén — ép úgy szüksége volt itt, mint a délorosz földön; a halászat jelentősége az elhelyezkedésben csak harmadrendű volt, és semmi esetre sem döntő. A bizonyítékul felsorolt mesterszavak közül a bokor tárgyilag véve minden ízében szláv, a mint hogy szláv név szerint is a varsa, a tanya, a szák; ezekkel szemben török a czége, a gyalom; ugor a métháló, a vejsze; már pedig a czége, a vejsze, a gyalom és a métháló egyetlen népet sem tesz par excellence halászóvá. Az okiratos történet az 1001. évvel kezdődik s így a honfoglalás előtti korra bizonyító ereje nincs. A szerszám ősi elemei közül pedig sem a hálósúlyok, sem a csontsúlyozás, sem a parák, sem a fentők nem a keletre utalnak, aminthogy nem is onnan való a szigonyok nagy része sem, míg a három néprajzi szerszám közül egy görög, egy szláv és egy török. HERMAN bizonyítékai tehát sem az osztják közösségben élő, sem a török hatás alá került magyart egyáltalában nem érintik, annak par excellence halászó voltát nem bizonyítják.

HERMAN legt dem Umstande, dass die Fischerei eine Urbeschäftigung der Magyaren ist, eine derartige Bedeutung bei, dass er denselben besonders begründet: 1. durch die Art der Besiedelung; 2. durch geschichtliche Fachausdrücke; 3. durch die documentarisch verbürgte Geschichte und 4. durch die Urelemente der Geräthe. Die Besiedelung des Landes durch die Magyaren wurde durchaus nicht durch Fischerei-Interessen vorgeschrieben, sondern durch den einzigen Reichthum der Magyaren, durch das Vieh; für dieses brauchten sie Weiden, Wiesen, und deshalb setzten sie sich im Tieflande fest. Aber auch in zweiter Linie besaßen die Flüsse für sie nicht der Fischerei wegen, sondern deshalb grosse Wichtigkeit, da sie das Wegnetz für den Handel bildeten, auf den sie — nachdem sie noch immer ein halbnomadisches Leben führten — hier ebenso angewiesen waren, wie auf südrussischem Boden. Die Bedeutung der Fischerei in der Besiedelungsfrage, war höchstens eine solche dritten Ranges und auf keinen Fall entscheidend. Von den vorgebrachten Handwerksausdrücken ist die bokor genannte Genossenschaft, betrachtet man den Gegenstand selber, durchaus slavisch, gleichwie der Benennung nach auch die Reuse (varsa), die Zugstelle (tanya), das Sacknetz (szák) slavisch benannt sind. Demgegenüber sind türkisch die Wehre (czége), die Wade (gyalom); ugrisch das Streichnetz (métháló), der Fischzaun (vejsze). Nun aber machen Wehr, Fischzaun, Wade und das mét-Netz noch kein einziges Volk zu einem par excellence Fischervolk. Die documentarisch verbürgte Geschichte beginnt mit dem Jahre 1001, und besitzt also für die Zeit vor der Landnahme keine Beweiskraft. Von Urgeräthen aber verweisen weder die Netzenker, noch die Knochenbeschwerer, Flotten und Netzheben auf den Osten, gleichwie auch ein grosser Theil der Fischgabeln nicht von dorthier stammt, während von den drei ethnographischen Geräthen eines griechisch, eines slavisch und eines türkisch ist. Die Beweise HERMAN'S

MUNKÁCSI, aki szintén az ősmagyarok halászó voltát domborítja ki tanulmányának úgy bevezetésében, mint befejezésében, nyelvi bizonyítékokat ad; kimutatja hogy a hal általános neve s ennek egyes jellemző testrészei, s 18 halfaj neve is ugor eredetű; ez csak annyit bizonyít, hogy e halakat ismerték; ebben a kérdésben bizonyít a szerszám s azt láttuk, hogy a nem halászó török népnek ma is jobb, tökéletesebb és több szerszáma van, mint az osztjáknak ma s mint a magyarok az ugor közösség korában. De MUNKÁCSI két történeti bizonyítékot is hoz fel s ezekkel szintén le kell számolnunk. IBN ROSZTAH mondja, hogy «a madsgarok» — mely néven nála a Fekete-tenger két nagy északi mellékfolyójának vidékén vándorló magyarok szerepelnek — «a téli idő beláttával, a mely folyóhoz legközelebb laknak, ahhoz költözködnek s a halászzal foglalkozva ott maradnak az egész tél ideje alatt, a midőn eme folyók mellett alkalmasabb élniök, mint bárhol másutt.» MUNKÁCSI másik történeti tanuja REGINO, a prümi apát, ki mint Árpádnak kortársa így ír a magyarokról: «ezek átharagolják a pannónok és avarok pusztaságait s vadászból és halászból szerzik meg mindennapi eledelüket . . . aranyra és ezüstre nem áhitoznak annyira, mint egyéb halandók, hanem a vadászat és halászat munkáiban buzgólkodnak.»¹⁾ Ámde e két történeti tanú már a délorosz földön és a Magyarországon kalandozó magyarokról ír s így adatai semmiképen sem vonatkoztathatók sem az osztják-magyar együttélés, sem a török hatás korára.

¹⁾ MUNKÁCSI, (1), 1.

berühren also weder die in ostjakischer Gemeinschaft lebenden, noch die unter türkischen Einfluss gerathenen Magyaren, und besitzen dafür, dass sie ein Fischervolk par excellence gewesen wären, durchaus keine Beweiskraft.

MUNKÁCSI, der sowohl zu Beginn, als auch in den Schlussätzen seiner Studie besonders hervorhebt, dass die Magyaren ein Fischervolk gewesen wären, giebt sprachliche Beweise; er legt dar, dass die allgemeine Benennung für Fisch (hal), die einzelnen charakteristischen Körpertheile desselben und auch die Namen von 18 Fischgattungen ugrischen Ursprunges sind; was jedoch bloss so viel beweist, dass sie diese Fische kannten. In dieser Frage beweist das Geräthe, und sahen wir, dass die nicht fischfangenden türkischen Völker auch heute noch bessere, vollkommene und zahlreichere Geräthe besitzen, als die Ostjaken heute und die Magyaren zur Zeit der ugrischen Gemeinsamkeit. MUNKÁCSI führt jedoch auch zwei geschichtliche Beweise vor, mit denen wir gleichfalls abrechnen müssen. — IBN ROSTAH besagt «dass die Madsgaren» — unter welcher Benennung bei ihm die an den beidennördlichen Nebenflüssen des Schwarzen Meeres wandernden Magyaren vorkommen — «mit Eintritt der Winterszeit an den ihnen zunächst gelegenen Fluss hinabziehen und sich dort der Fischerei hingebend, während der ganzen Winterszeit hindurch verbleiben, da es zu dieser Zeit für sie angenehmer ist, an den Flüssen als anderswo zu leben.» — Der andere historische Zeuge MUNKÁCSI's ist REGINO, Abt von Prüm, der als Zeitgenosse Árpád's über die Magyaren folgendes schreibt: «Dieselben durchwandern die Wüsteneien der Pannonier und Avaren und erwerben sich ihre tägliche Speise durch Jagd und Fischerei . . . auf Gold und Silber sind sie weniger begierig als andere Sterbliche, sondern sie befeissen sich der Thätigkeit der Jagd und Fischerei.»¹⁾ Die beiden historischen Zeugen

S ha most a magyarságnak azon szerzőségeit, melyeket úgy az ugor, mint a török részről magával hozott a Dnjepr mellékeire, szembe állítjuk az ott talált szlávok, oroszok halászó szerzőségeivel, be kell vallanunk, hogy a mily kevésbé illett a magyarra a halászó nevezet, annál inkább illett az oroszra, mely tényleg halászó nép volt. Ha arra gondolunk, mily fejlett az orosz hármashálók rendszere, hogy a nagy kerítőhálók kezelésére mily fejlett szervezetet alkalmazott az orosz, mily tökéletes a kutyogató alapgondolata, a vesszővarsákat mennyivel jobban pótolják a hálós szárnyas varsák, be kell vallanunk, hogy ennek az oroszoknak halászata nem volt olyan szedett-vett jellegű, mint a magyaré, hogy azt hosszú időn át való folytonos fejlődés előzte meg s hogy nem a magyar, nem a török volt a halászó nép, hanem az orosz. S ha figyelembe vesszük azt a viszonyt, a melyben akkor magyar és orosz egymással élt s melyet MUNKÁCSI a fentebb idézett sorokban oly jól jellegzett, megtaláljuk a feleletet arra a kérdésre, honnan és kiktől származott a magyarnak halászó híre; nyilvánvaló, hogy csakis azoktól a szlávoktól, oroszoktól, a kiket rabszolgaságba hajtott s a kik számára és helyette halásztak, mert a magyar maga sohasem űzte a halászatot sem oly mértékben, sem oly eszközökkel, hogy őt «par excellence halászó nép»-nek tekinthetné bárki is.

A szláv és orosz ellenben, mihelyest megjelenik a történet láthatárán, legott mint törzsökös halásznép tűnnek fel előttünk. A porosz földön a németajkú lakosság elődei a szlávok, az ó-vendek, a kik

schreiben jedoch schon über die in Süd-Russland und in Ungarn abenteuernden Magyaren und können sich also diese Angaben durchaus nicht weder auf die Zeit des ostjakisch-magyarischen Zusammenlebens, noch auf die Periode des türkischen Einflusses erstrecken.

Wenn man nunmehr auch diejenigen Geräthe der Magyaren, die sie sowohl vom ugrischen, wie vom türkischen Theile mit sich an das Dnjeprgestade gebracht haben, den Geräthen der dort aufgefundenen Slaven und Russen gegenüberstellt, so müssen wir uns gestehen, dass in eben dem Maasse, als für die Magyaren die Bezeichnung «Fischervolk» nicht passte, diese auf die Russen umsomehr angewendet werden kann. Denken wir zurück, wie entwickelt das System der russischen dreiwandigen Netze ist, eine wie entwickelte Organisation die Russen zur Handhabung der grossen Zugnetze ausbildeten, wie vollkommen die Grundidee des Quackholzes ist und um wie viel besser die Ruthenreusen durch Netzreusen ersetzt werden, so müssen wir uns gestehen, dass die Fischerei der Russen keinen so zerfahrenen Charakter aufweist, wie diejenige der Magyaren, sondern derselben eine lange Zeit anwährende, stetige Entwicklung vorangiehg und weder die Magyaren, noch die Türken, sondern die Russen das Fischervolk waren. Nimmt man nun noch das Verhältniss in Betracht in welchem Magyaren und Russen dazumal mit einander lebten, und welches MUNKÁCSI in den oben citierten Zeilen so vortrefflich charakterisierte, so erhalten wir auch darauf Antwort, woher der Ruf der Magyaren als Fischer kam. Offenbar von denjenigen Slaven und Russen, die sie als Sklaven verwendeten und die für sie und statt ihrer fischten, da die Magyaren sich nie selber mit Fischerei befassten, wenigstens nicht in dem Maasse und mit solchen Geräthen, dass man sie als ein par excellence Fischervolk hätte betrachten können.

Slaven und Russen jedoch erscheinen, sobald sie am Horizont der Geschichte auftauchen, sogleich als ein typisches Fi-

főképen s csaknem kizárólag halászok voltak, s azok maradtak a német hódoltság alatt, s mikor maguk már e német-ségbe teljesen beleolvadtak, nyelvüket elvesztették, nyomuk még akkor sem tűnt el, megmaradt azokban a szerszámokban, melyeket a német tőlük átvett.¹⁾ Az orosz akademikus BAER, aki az orosz halászat történetét elsőnek vázolja meg, érdekesen mutatja ki, milyen az orosz halász elhelyezkedése az olyan területen, a melyen először jelenik meg; mint indul el a szláv-ság a vízvázlasztóktól az egyes völgyekbe, mint nyomul azokon lépésről-lépésre előre le a torkolatig; ez a völgyek mentén való terjeszkedés az igazi halászó népek egyik legkiválóbb sajátága s rendkívül tudatos; a halász tudja, hogy minél lejjebb megy a folyón, minél közelebb van a torkolathoz, annál nagyobb a vizek halgazdagsága; ez vezette az oroszát végig a Dvina völgyén a sarki tenger partjáig, ez vezette a Dnjepren, majd a Donon, a Volgán végig s ez az igazi halászó népek elterjeszkedése. BAER hangsúlyozza, hogy ez az elhelyezkedés és terjeszkedés élesen megkülönbözteti a halászó oroszát nemcsak a germántól, mely oly könnyen feladta partjait, haldús folyóit, a Visztulát, az Oderát, az Elba egész forrásvidékét és jobb partját, s mindezt feladta, nem azért, hogy a szláv ellenség elől kitérjen, hanem mert a halászat előtte értéktelen volt, melynél többre tartotta a földművelő népek megtámadását és kirabolását; — hanem megkülönbözteti a török és mongol népektől, melyek az Ural folyóhoz érve nem követték azt torkolatáig, hanem átkelve azon, épúgy átkeltek a Volgán, Donon, a Dnjepren, terjeszkedésük tehát mindenkor keresztezte

schervolk. Auf preussischem Boden sind Slaven (Alt-Wenden) die Vorfahren der deutschen Bewohner, die hauptsächlich und beinahe ausschliesslich Fischer waren und es auch unter deutscher Oberhoheit verblieben und als sie selber schon ganz in's Deutschthum verschmolzen waren, dennoch nicht spurlos untergiengen, da ihr Volksthum in jenen Geräthen erhalten blieb, welche die Deutschen von ihnen übernommen hatten.¹⁾ Der russische Akademiker v. BAER, der als erster die Geschichte der russischen Fischerei skizzirt, zeigt recht interessant, wie sich die russischen Fischer auf solchen Gebieten, wo sie zuerst erscheinen, auszubreiten pflegen; wie die Slaven von den Wasserscheiden ausgehend in die einzelnen Thäler herniedersteigen, und in denselben von Schritt zu Schritt nach vorwärts, bis zur Mündung dringen; dieses Ausbreiten entlang den Thälern ist eine hervorragende Eigenschaft der echten Fischervölker und äusserst selbstbewusst; der Fischer weiss, dass je mehr er den Fluss hinabsteigt und je näher er der Mündung kommt, desto grösser der Fischreichthum der Gewässer ist; dieser Gedanke führte die Russen entlang dem Dwina-Thale bis zur Küste des Polar-Meer, dieser führte sie entlang dem Dnjepr, Don und der Wolga, und ist dies die echte Verbreitungsart der wahren Fischervölker. v. BAER betont, dass diese Ausbreitung und Ansiedelung die Russen nicht nur von den Germanen unterscheidet, welche die Ufer ihrer fischreichen Flüsse, die Weichsel, die Oder, das ganze Quellgebiet und rechte Ufer der Elbe so leicht aufgaben und all das nicht bloss deshalb, um den Slaven auszuweichen, sondern weil die Fischerei für sie werthlos war, und sie die Bekriegung und Beraubung der Ackerbau treibenden Völker für lohnender fanden; sondern es unterscheidet sie auch von den türkischen und mongolischen Völkern, die am Uralflusse angelangt, diesen nicht bis zur Mündung verfolgten, sondern denselben überschrei-

¹⁾ FRIEDEL.

a halászó népek által követett utakat s völgyeket.¹⁾ A magyar a maga vándorlásában ugyanezen úton haladt s már ez is igazolja, hogy halászó nép soha sem volt.

De arról, hogy a magyar őshazájában nem halászó, hanem csakis vadászó nép volt, klasszikus tanubizonytságot tesz HERODOTUSZ, kinek «Melpomené» című IV. könyvében a következő leírás foglaltatik: «Ha az ember túlhalad a Tanaison, ott már nem laknak többé skythák; hanem az első tartomány a sauromatáké, kik a Maïotis öblétől észak felé tizenöt napnyi utazásra lakják e vidéket, melyen sem gyümölestermő, sem vad fa nem található. Az ezen túl terülő második tartományban laknak a budinok; ez a vidék sűrűn van mindenféle fával benőve. A budinokon túl észak felé legelőbb egy pusztaság következik hét napi utazás távoláig. Ezen pusztaságon túl kissé kelet felé laknak a thyssageták, egy nagyszámú és sajátságos nép, mely vadászatból él. Szoros közelségükben ugyanabban a tartományban laknak azok az emberek, kiket jyrkáknak neveznek. Ezek is vadászatból élnek s ennek módja a következő: ők les céljából valamely fára helyezkednek s ez van ott nagy bőségben az egész vidéken; mind-egyikének van azonban egy lova is, mely arra van betanítva, hogy hason feküdjék, hogy alacsonyabb legyen s egy eb is áll készletben. Ha most a vadász a fáról a vadat megpillantja, reá lő; aztán lóra pattan és üldözi; az eb pedig mindig nyomukban.»²⁾

TOMASCHEK VILMOS tüzetes kutatás alá véve HERODOTUSZ ezen sorait, arra a végered-

tend, dasselbe Vorgehen auch an der Wolga am Don und am Dnjeper befolgten, deren Ausbreitungslinie also immerdar die durch die Fischervölker befolgten Strassen und Thäler kreuzte.¹⁾ Die Magyaren verfolgten auf ihren Wanderungen denselben Weg, und dies allein genügt zu beweisen, dass sie nie ein Fischervolk waren.

Davon, dass die Magyaren in ihrer Urheimat kein Fischer-, sondern ausschliesslich ein Jägervolk waren liefert HERODOTUS einen klassischen Beweis. Im IV. Buche seiner «Melpomene» findet sich nämlich die folgende Beschreibung: «Überschreitet man die Tanais, so wohnen dort mehr keine Skythen; sondern die erste Provinz ist die der Sauromaten, die fünfzehn Tagesreisen von der Maïotis aufwärts diese Gegend bewohnen, in der weder ein fruchtbringender noch ein anderer Baum zu sehen ist. In der hierauf folgenden zweiten Provinz wohnen die Budinen; diese Gegend ist überall dicht mit Bäumen bewachsen. Hinter den Budinen folgt nach Norden zuerst eine sieben Tagesreisen breite Wüstenei. Von dieser etwas nach Osten zu wohnen die Thyssageten, ein zahlreiches und eigentümliches Volk, das von der Jagd lebt. In nächster Nähe zu diesen, hausen in derselben Provinz diejenigen Leute, die Jyrka-nen genannt werden. Auch diese leben von der Jagd, die sie auf folgende Weise betreiben. Sie besteigen, um einen Anstand zu gewinnen, irgend einen Baum, deren es in der dortigen Gegend in grosser Menge giebt. Jeder hat aber auch sein Pferd, das darauf abgerichtet ist, auf dem Bauche zu liegen, damit es niedriger erscheine. Auch steht ein Hund in Bereitschaft. Erblickt jetzt der Jäger vom Baume aus ein Wild, so schießt er auf dasselbe, springt dann auf das Pferd und verfolgt die Beute, wobei der Hund ihren Spuren folgt.»²⁾

WILHELM TOMASCHEK, der diese Zeilen des HERODOT einem gründlichen Studium unterwarf, gelangte zu dem End-

¹⁾ VON BAER. — ²⁾ MUNKÁCSI, (5), 160.

ményre jut, hogy az itt említett budinok a votjákok, a thyssageták a vogulok s a jyrkák a magyarok voltak. TOMASCHEK ezen eredményét azóta megerősítette MUNKÁCSI is, NAGY GÉZA is.¹⁾ A mit HERODOTUSZ a magyarokról mond, kétszeresen érdekes; érdekes azért, mert megmondja hogy a magyaroknak már akkor lova és ebe volt, s érdekes különösen ebben az esetben, mert megmondja, hogy a magyarok vadászok voltak, sőt leírja a vadászat módját is, ellenben egyetlen szóval sem említi a halászatot. Az pedig nem valószínű, hogy arról ne tudott volna, ha annak a magyar életében oly jelentősége lett volna, mint a vadászatnak.

A halászat az osztják-voguloknál is csak későbbben nyerte azt a jelentőséget, a mit p. o. azoknál ma találunk. De hogy az ősidőkben a halászat ezeknél is másodrendű volt, kitűnik a vogulok ősi hitregéből, sőt feltűnt az HERMAN-nak is, s bár megmagyarázni nem tudta, de elég jellemzőnek találta. HERMAN szerint: «A voguloknak van egy ősi hitregéjük, mely a teremtés menetéről az ember értelmi fejlődéséről emlékezik s naiv egyszerűséggel sok igazat mond. Numi Tarom ott az embernek oktatója s reá tanítja a vadászatra s a halászatra is; de sőt egyenesen meg is teremtetni vele a vadat, a halat; *elég jellemző, hogy a halat későbbben, mint a futó és a szárnyas vadat.*» Persze, hogy későbbben, mert hiszen a halászat a vogul-osztják népnek is sokkal későbbben lett ethnikai alkotó része.

Ezekkel az orosz hatást s annak jelentőségét a magyar halászatban kellőképen kidomborítottuk, s áttérhetünk a magyar

schlusse, dass die hier erwähnten Budinen die Wotjaken, die Thyssageten die Wogulen und die Jyrka-nen die Magyaren gewesen sind. Dieser Schluss TOMASCHEKS wurde seither auch durch MUNKÁCSI und GÉZA NAGY bestätigt.¹⁾ Was HERODOTUS über die Magyaren besagt, ist doppelt interessant, erstens, weil daraus hervorgeht, dass die Magyaren schon damals Pferde und Hunde besaßen, zweitens, weil er in diesem Falle, in welchem er besagt, dass die Magyaren Jäger waren, sogar die Art zu jagen beschreibt, ohne jedoch der Fischerei mit einem einzigen Worte zu erwähnen. Dass er, wäre derselben im Leben der Magyaren wirklich eine so grosse Rolle zugefallen, wie der Jagd, hierüber nichts gewusst hätte, ist durchaus unwahrscheinlich.

Die Fischerei gewann auch bei den Ostjaken und Wogulen erst später die Bedeutung, die ihr bei denselben heute zukommt. Dass jedoch in der Urzeit die Fischerei auch bei diesen bloss eine Rolle zweiten Ranges innehatte, geht aus der uralten Mythologie der Wogulen hervor, was auch schon HERMAN auffiel, und er, obwohl er es sich nicht erklären konnte, dennoch für genügend charakteristisch fand. — HERMAN bemerkt hierüber: «Die Wogulen besitzen eine uralte Mythologie, die über den Schöpfungsgang, die geistige Entwicklung des Menschen spricht und viel Wahres enthält. In derselben ist Numi Tarom der Lehrer der Menschen, der sie auch das Jagen und Fischen lehrt; ja sie sogar das Wild und die Fische zu erschaffen heisst; *charakteristisch genug ist, dass die Fische später erschaffen werden, als das laufende und fliegende Wild.*» Natürlich später, da ja die Fischerei viel später ein ethnischer Bestandtheil des wogulischen Volkes wurde.

Hiemitt haben wir nun die russische Einwirkung und deren Bedeutung für die magyarische Fischerei gehörig hervorgehoben und übergehen nunmehr zu demje-

¹⁾ NAGY G., (2), 89.

halászat fejlődése történetének arra az ujkorára, mely már e hazában játszódtott le.

A magyar, elhagyva a Dnjepr és Duna között, vagyis Etelközöt, átkelt a Kárpáton s elfoglalta a hazát, a mai Magyarországot. Mint baromtenyésztő nép, főképen az Alföldet vette birtokba s mert rabszolgája volt elég, s azok a halászathoz is értettek, természetes, hogy a vizek halgazdagságát is kihasználták; az orosz rabszolgák teljesen elmagyarosodtak, utódaik már magyaroknak születtek s megmaradván a halászatnál, eleinte rabszolgák, majd jobbágyság minőségében képezték a magyarságnak azt a rétegét, mely e foglalkozást űzte. A harczos leventék, a törzsökös magyarok a halászatot csak úri mulatságból űzték s csak abban a formában, mely vérükből fakadt, a vadászat formájában; ennek emlékét őrzi HERMAN azon adata, hogy a halat a magyarok nyíllal lőtték.

Hogy a magyar az e hazában meghódított népeknél mily halászatot talált, nem tudjuk s csak alig-alig következtethetünk rá. Elemezve a HERMAN által felsorolt összes szerszámokat, a szigonyok nyakló csoportját kivéve, egyetlen oly szerszámot sem találtunk, melyet vagy a kelet vagy a nyugat halászataihoz joggal ne kapcsolhattunk volna; olyan elem, melyről azt kell feltennünk, hogy azt a magyar itt találta s itt vette át a magyart megelőző lakosságtól, nem került elő; mindössze a hálókövek és hálóparák mutattak olyan sajátosságokat, amelyeket az orosz földi halászatokban nem találtunk fel s a melyeket egyelőre a nyugati halászatokból nem ismerünk; a mennyiben ezek — különösen

nigen Theile der Entwicklungsgeschichte, auf die Neuzeit derselben, die sich schon hier in diesem Vaterlande abspielte.

Nachdem die Magyaren das Land zwischen Dnjepr und Donau, d. i. das Etelköz verlassen hatten, übersiegen sie die Karpaten, und nahmen das neue Vaterland, das heutige Ungarn in Besitz. Als viehzuchttreibendes Volk bezogen sie hauptsächlich die Tiefebene, und da sie genug Sklaven besaßen, die sich auch aufs Fischen verstanden, ist es nur natürlich, dass sie auch den Fischreichthum der Gewässer ausnützten. Die russischen Sklaven vermagyarisierten sich sodann, ihre Kinder wurden schon als Magyaren geboren, verblieben nach wie vor, bei der Fischerei, und zwar anfangs als Sklaven, später als Leibeigene, und bildeten als solche eine Schichte des magyarischen Volkes. Die Kriegsgesellen, die angestammten Magyaren, betrieben die Fischerei bloss aus Herrenpassion, und nur in der Form, die ihrem Blute entsprang, in der Form der Jagd. Das Angedenken hieran ist in der Angabe HERMAN's vorhanden, dass die Magyaren die Fische mit Pfeilen schossen.

Was für eine Art zu fischen die Magyaren bei den in diesem Vaterlande unterjochten Völkern vorfanden, ist unbekannt, und lassen sich hierauf kaum einige Rückschlüsse machen. Analysiert man die gesammten, durch HERMAN vorgeführten Fischereigeräthe, so fanden wir mit Ausnahme der Stechgabeln kein einziges derartiges Geräthe, das man nicht mit Fug und Recht in irgend eine der Fischereien des Ostens oder Westens hätte einverleiben können; ein solches Element, von dem vorausgesetzt werden müsste, dass die Magyaren dasselbe hier fanden und hier von der ihnen vorangegangenen Bevölkerung übernommen hätten, gelangte nicht zum Vorschein; alles in allem die Netzsteine und Netzflotten zeigten solche Eigenschaften, die wir in den russischen Fischereien nicht auffinden konnten, und sich bislang auch in den westlichen Fischereien nicht finden liessen; indem diese —

a hálósulyok — hazai archaeologiai leletekben is előfordulnak, feltehető, hogy ezek alakjait a magyar e hazában vette át a honfoglaláskor itt talált népektől. Ha voltak hálósulyok, hálónak is kellett lenniök, de hogy ezeknek milyen alakjuk volt, mily rendszerbe, csoportba tartoztak, annak sem szerszámainkban, sem másutt nyomát nem találjuk.

A magyar halászatnak magyarországi ujkorát a német hatás jellemezte; s e hatásban valószínűleg épen úgy részt vettek a XIII. századnak, mint a XVIII. századnak s az ezen két végpont közé eső 500 év többi századainak is úgy német, sváb, mint szász telepesei. Általuk terjedtek el a pisztrángfogó szerszámok, a székely marázsa- vagy vezetőháló, továbbá ők hozták be a dobvarsát, a magyar-velencei hálóvarsát, az ollóhálót, a farkas- és kaparóhálót, a kezét a kisebb hálók közül, az öreghálót, a pipola-, a piszkés-, a két-köz hálót a kerítőők közül, az eresztő hálót, a vetőhálónak nyugati alakját, a hurokvető halászatot, az oldaltvágó, a tűző és a kerítő szigonyokat, a háromágú szigonyokat s a kezét.

De nemcsak e szerszámok mentek át a magyar halászatába a német telepesektől, hanem a magyar a maga szerszámain sok apró javítást eszközölt a német hatás alatt, így apacsait tökéletesebben sulyozta, a jeges halászatban megtanulta a saroklékek jelzését s ezzel átvette a hatszöges vonyót, mely alak ugyanazon eredményt kevesebb fáradsággal és gyorsabban biztosítja, mint a köralakú vonyó, mert nem kell a rudat minden léknél külön irányítani, elég azt a

besonders die Netzenker — auch in unseren heimischen archaeologischen Funden vorkommen, und es daher vorausgesetzt werden kann, dass die Magyaren die Formen dieser letzteren von den zur Zeit der Völkerwanderung hier vorgefundenen Völkern übernommen haben. Wenn es Netzenker gab, musste es auch Netze gegeben haben, was für eine Form jedoch dieselben besaßen und in welches System, in welche Gruppe sie gehörten, davon finden sich weder an unseren Geräthen, noch anderswo Spuren.

Die Neuzeit der magyarischen Fischerei wird durch die deutsche Einwirkung charakterisiert und an der Hervorrufung derselben mögen sowohl die deutschen, schwäbischen und sächsischen Colonisten des XIII., wie des XVIII. Jahrhunderts, der dazwischen fallenden 500 Jahre, wie auch die übrigen Jahrhunderte ganz gleichweise theilgenommen haben. Durch sie wurden die Geräthe zum Forellenfange, das Székelyer Streich- oder marázsa-Netz verbreitet, diese brachten ferner von kleineren Netzen die Trommelreuse, die Netzreuse von Magyar-Velence, das Scheeren-, Schweiß- und Scharrnetz, den Keitel; sodann das grosse Zugnetz, das Pipola-, Piszkes-, das Zweimann-Netz von Umschliess-Netzen, das Treibnetz, die westliche Form des Wurfnetzes, die Schlingen-Fischerei, die Fischgabeln zum Hauen von der Seite, zum Spiessen und Umfassen, und den Dreizack mit sich.

Jedoch nicht nur diese Geräthe gingen von den deutschen Colonisten in die magyarische Fischerei über, sondern die Magyaren brachten unter deutschem Einflusse auch an ihren schon vorhandenen Geräthen mancherlei Verbesserungen an. So sorgten sie für eine bessere Beschwerung der Spreizknüttel, in der Eisfischerei lernten sie die Bezeichnung der Ecklöcher, womit sie auch das sechseckige Zugfeld übernahmen, welche dasselbe Resultat mit viel weniger Mühe und schneller sichert, als das kreisrunde Zugfeld, da man die Leitstange nicht bei jedem Loche

négy saroknál a kellő csapásba hozni; ugyancsak a jeges halászatban átvette a jégszakóczát és a rudhajtó vellát is.

A német hatás termékenyítőleg hatott a magyar halászatra egyébként is s a magyart új szerszámalakok megteremtésére vezette; így keletkezett a szegedi ollóháló, a székely bölcsőháló, a mosztongai csukavarsa, a lószárcsontokkal felszerelt kusza-kecze és az ugor őrfonalakkal ellátott les-háló. Ezek a magyar halász leleményességének bizonyítékai.

S végül került elő a magyar halászat szerszámainak leltárában két olyan szerszám is, a melyek — ha ugyan nem a némettel jutottak hozzánk — valószínűleg litván eredetűek s ezek a csapatháló és a zurboló. Ha a litván eredet bebizonyosodnék, úgy e szerszámok alig jöhettek be másképen, mint KORJATOVICS litván herczeg ruténjeivel, kik közt épúgy lehettek litvánok, mint a hogy az erdélyi szászok közt is voltak németek.

Nem tartom lehetetlennek, hogy a német hatásból hozzánk származott halász-szerszámokat chronologiailag és ethnographiailag is pontosabban megállapíthatjuk; láttunk erre nézve példákat is; a székely marázsháló hazáját pontosan megkaptuk a schwarzburgi herczegségben: a dobvarsárról megállapíthattuk, hogy 1763—1768 közt vettük át; ez alkalommal azonban tovább nem mehetünk; nem eléggé ismerjük ahhoz sem a magyar, sem a német halászatot.

Ime, ezekben kísérlettük meg megvázolni a magyar halászat fejlődésének történetét;

besonders zu treiben braucht, sondern es genügt, dieselbe an den vier Ecken in die gehörige Richtung zu lenken. Gleichfalls in der Eisfischerei übernahmen sie auch die Eisaxt und die Gabel zum Stangentreiben.

Der deutsche Einfluss war übrigens auch andererseits auf die Entwicklung der magyarischen Fischerei von günstiger Wirkung, da er zur Erfindung neuer Geräthe führte. So entstand das Scheerennetz von Szeged, das Székler Wiegennetz, die Hechtreuse von der Mostonga, der mit Pferde-tibien beschwerte Wirr-Keitel und das mit ugrischen Fühlleinen versehene Anstandnetz. Der Reihe nach Beweise für die Erfindungsgabe der magyarischen Fischer.

Endlich fanden sich im Geräth-Inventar der magyarischen Fischerei auch zwei solche Geräthe, — die, wenn sie nicht durch die Deutschen zu uns gebracht wurden — wahrscheinlich lithauischen Ursprunges sind, das Truppnetz und die Trampe. Würde sich die lithauische Herkunft bewahrheiten, so könnten diese Geräthe kaum anders zu uns gekommen sein, als mit den Ruthenen des lithauischen Herzogs THEODOR KORJATOVITSCH, unter welchen sich ebenso Lithauer befinden möchten, als sich unter den Siebenbürger Sachsen auch Deutsche befanden.

Ich halte es nicht für unmöglich, die durch deutschen Einfluss zu uns überkommenen Fischereigeräthe auch chronologisch und ethnographisch genauer zu bestimmen. Wir sahen hiefür auch Beispiele. Das Székler Streichnetz erhielten wir des Genaueren aus dem Schwarzburgischen; über die Trommelreusse liess sich bestimmen, dass wir dieselbe zwischen 1763—1768 übernommen haben; bei dieser Gelegenheit dürfen wir aber in dieser Richtung nicht weitergehen, da wir hiezu weder die magyarische, noch die deutsche Fischerei genügend kennen.

Im Vorhergehenden versuchten wir die Geschichte der Entwicklung der magyarischen Fischerei zu skizzieren, wie es sich aus dem vergleichenden Studium der Ob-

így mondta azt el nekünk a tárgyak összehasonlító tanulmánya. Ebben jelöltem meg azt az utat, amelyet a magyar néprajznak követnie kell, ha önmagát akarja megérteni, megismerni. [Gyűjtsük fel a hazai néprajzot, de ne álljunk meg itt, mert akkor mindent magyarnak látunk, magunkat álmítjuk és csaljuk, hanem lépve szemünkről a nemzeti színű hályogot, mely az oláhokat történetük meghamisítására vezette, ismerjük meg a környezetet, a melyben élünk és élünk, keressük fel néprajzunknak úgy nyugati, mint keleti forrásait, lássunk tisztán, lássuk az igazságot. Az a kétezer esztendő történet, melyet itt megvázoltam, egyre tanít bennünket, hogy a magyar, akármilyen volt, akárhonnan jött s akárhová ment, mindig tanult s átvette a jót. Ennek az erénynek politikai nevet is adtak, ez az assimiláló képesség. A magyar államiság ezeréves fennállását ennek az assimiláló erőnek köszönheti s ezt kell fokoznunk, fejlesztenünk tovább, ha ezeréves jogainkat a jövő ezer évre is biztosítani akarjuk.

A magyarok urali őshazája.

Az a három szó, melyet e fejezet címéül ide írtam, a magyar tudományosságlegérdekesebb, legvonzóbb, legcsábítóbb problémáját jelzi. Kit ne érdekelne e földön, hogy a magyarok bölcsője hol ringott, a verőfényes napkeleten-e, vagy fent a magas északon, hol hosszabb a tél, mint a nyár, és több az éjszaka, mint a nap. S mert oly érdekes és vonzó e kérdés, sokan foglalkoztak vele, történészek, nyelvészek, archaeologusok és anthropologusok, de mindaz, a mit ők eddig adtak, elmélet, mely lehet igaz, de bizonyulhat tévedésnek.

jecte ergab. Ich habe damit den Weg bezeichnet, den die magyarische Ethnographie zu befolgen hat, wenn sie sich selbst verstehen, selbst erkennen will. Die vaterländischen Ethnographica müssen aufgesammelt werden, doch darf man dabei nicht beharren, da man dann alles für magyarisch hält, wir uns selbst täuschen und betrügen. Reissen wir den nationalfärbigen Schleier immerhin von den Augen, da es dieser war, der auch die Walachen zum Fälschen ihrer Geschichte bewog; lernen die Umgebung, in der wir leben und lebten, kennen, und suchen sowohl die westlichen, wie auch die östlichen Quellen unserer Ethnographie auf, um klar zu sehen, um die Wahrheit zu sehen. Die zweitausendjährige Geschichte, die ich hier skizzierte, lehrt uns eines, dass die Magyaren, was sie auch waren, von woher sie auch kamen und wohin sie auch giengen, immer lernten und das Gute übernahmen. Diese Tugend führt auch einen politischen Namen: Assimilationsfähigkeit. Der ungarische Staat kann seinen tausendjährigen Bestand dieser Assimilationskraft verdanken, und diese muss gestärkt, entwickelt werden, wenn wir unsere tausendjährigen Rechte noch ein weiteres Jahrtausend hindurch sichern wollen.

Die Uralische Urheimat der Magyaren.

Die drei Worte, die ich als Titel dieses Capitels niederschreibe, bezeichnen das interessanteste, am meisten anziehende und verlockendste Problem der magyarischen Wissenschaft. Wen würde es nicht interessieren, wo auf dieser Erde die Wiege der Magyaren schaukelte, im sonnendurchströmten Osten, oder droben im hohen Norden, wo der Winter länger als der Sommer und es mehr Nächte als Tage giebt. Und da diese Frage so überaus interessant und anziehend ist, haben sich viele damit beschäftigt, Geschichts- und Sprachforscher, Archaeologen und Anthropologen, all' das jedoch, was uns diese

A mi adat e kérdésben eddig csak előkerült — a HERODOTUSZ idézett szakaszától kezdve — a szakemberek azt mind kihasználták; — hasztalan! Az eredmény különböző s ebben van az eddigi kutatások kritikája összefoglalva. TOMASCHEK a HERODOTUSZ magyarjait, a jyrkákat a K. előtti V. században a Tobol, Isim és Irtys folyók közé helyezi. IBN ROSZTAH szerint, mint láttuk «a magyarok első vidéke» a bolgárok és besenyők közt fekszik, mely utóbbiak CONSTANTINUS PORPHYROGENITUS szerint a Volga és Ural közt laktak. Tekintve ezek és a HERODOTUSZ közt levő nagy különbséget, ha mindkét adat igaz, fel kell tennünk, hogy a magyarok északról kerültek le délre. Ámde ezzel szemben NAGY GÉZA az ugor népek vándorlására nézve az ellenkező irányt állapítja meg s MUNKÁCSI is kimutatja, hogy a vogulok és osztjakok mai lakhelyükre dél felől jutottak.¹⁾ SZMIRNOV kutatásaiból, melynek anyagát főként a földrajzi nevek adták, kitűnik, hogy a permi népek, az osztjakok, permjakok és zurjének nem őslakói a permi és vjatkai vidéknek, hogy a csúd-vogul népség a permi területre csak az V—VI. században nyomult be, még pedig délnyugat felől.²⁾ Nem czélom és nem feladatom e helyütt a magyarok őshazájára vonatkozó legkülönbözőbb megállapításokat felsorolni, megbirálni, összeegyeztetni, tudom azt is, hogy sem én, sem más egyelőre e kérdést meg nem oldhatja, hanem e helyett e kérdést oly módon igyekszem megvilágítani, melyet eddig meg nem kísérltek, melynek szilárdságát én a természetrajzi tények biztonságában találtam s melynek e könyvben azért van helye, mert a halászatba beletartozik.

bisher darboten, ist Theorie, die sich als wahr, jedoch auch als Irrthum erweisen kann. Was auch an Daten in dieser Frage bislang zu Tage kam — angefangen vom citierten Abschnitte des HERODOTUS, — wurde von den Fachleuten immer und immer wieder benützt, umsonst! Das Resultat war jedesmal ein anderes und liegt hierin die Kritik der gesammten bisherigen Forschungen. TOMASCHEK stellt die Magyaren des HERODOT, die Jyrka-nen im V. Jahrh. v. Chr. in das Gebiet zwischen die Flüsse Tobol, Ischim und Irtysch. Nach IBN ROSTAH lag, wie wir sahen, «die erste Gegend der Magyaren» zwischen den Bulgaren und Petschenegen, welche letztere nach CONSTANTINUS PORPHYROGENITUS zwischen der Wolga und dem Urallflusse wohnten. Zieht man den zwischen diesen und HERODOT liegenden grossen Zeitunterschied in Betracht, so müssen wir, wenn beide Daten richtig sind, voraussetzen, dass die Magyaren von Norden nach Süden gelangten. — Demgegenüber giebt jedoch GÉZA NAGY für die Wanderung der ugrischen Völker die entgegengesetzte Richtung an und zeigt auch MUNKÁCSI, dass die Wogulen und Ostjaken an ihre heutigen Wohnplätze von Süden her gelangten.¹⁾ Aus den Forschungen SMIRNOW's dessen Materiale hauptsächlich die geographischen Benennungen bildeten, geht hervor, dass die Ostjaken, Permjakken und Syrjänén keine Urbewohner der Gegenden von Perm und Wjatka sind, wie auch, dass die tschudisch-wogulischen Völkerschaften auf permisches Gebiet bloss im V—VII. Jahrhundert eindringen und zwar von Südwesten her.²⁾ Es ist nicht mein Ziel und meine Aufgabe an dieser Stelle die bezüglich der Urheimat der Magyaren existierenden Meinungen anzuführen, zu kritisieren und in Übereinstimmung zu bringen, auch weiss ich, dass die Lösung dieser Frage derzeit weder mir, noch jemandem Anderen gelingen wird, doch will ich bestrebt sein anstatt

¹⁾ NAGY G., (1), 259. — MUNKÁCSI, (5), 170. — ²⁾ NAGY G., (1), 260—263.

Míg HERMAN a magyarról csak annyit mond, hogy halászó vidékről kellett jönnie, MUNKÁCSI már ez őshazáról kimutatja, hogy az nem lehetett valamely tengernek közeli melléke s hogy az őshaza és a tenger közt mocsarakban bővelkedő vidéknek kellett lennie; majd pedig tanulmányát e sorokkal zárja be: «Egyéb természetrajzi, különösen a magyar növénynevek eredetének összefoglaló áttekintése, egybevetve a legrégibb történeti kútfők följegyzéseivel, e terület földrajzi fekvésének tüzetesebb meghatározásához is vezethet.» Sajnos, MUNKÁCSI ezt a gyönyörű feladatot eddig meg nem kísérelte s nekem, ki nem vagyok nyelvész, szintén nem lehet ez feladatom. Bárki is fogjon azonban ahhoz a feladathoz, kétségtelen, hogy a növénynevek eredetét megállapítva, azok földrajzi elterjedését is segítségül kell vennie.

Ez vezetett engem arra a gondolatra, hogy a magyar halneveket s az ezek által jelzett halfajok földrajzi elterjedését vegyem tüzetesebb vizsgálat alá. Ámde már az első lépésnél akadályba ütköztem s ez az első akadály a jelentésváltozás jelensége volt, a melyre a halnevek tárgyalásánál már MUNKÁCSI is figyelmeztet s a mely «abban áll, hogy rokon, vagy egymásra ható nyelvekben ilyféle szók hangtanilag teljesen egyező alakban találhatók; de a jelentés tekintetében nem tüntetnek fel egyazon fajra (species) szorítkozó egyezést, hanem egyazon természetrajzi osztály vagy csoport (genus) keretében egymástól eltérnek.» Például a *meny*-hal név a magyarban *Lota vulgaris* és *Cobitis barbatulát* is

dessen die Frage von einer solchen Seite zu beleuchten, die bisher unversucht blieb, deren Stärke ich in der Gewissheit der naturhistorischen Facten auffand und die in diesem Buch deshalb Raum finden kann, weil sie zur Fischerei gehört.

Während HERMAN über die Magyaren bloss soviel bemerkt, dass sie von einer fischreichen Gegend her kommen mussten, zeigt MUNKÁCSI, dass diese nicht die Küste irgend eines nahen Meeres sein konnte, und sich zwischen der Urheimat und dem Meere eine an Sümpfen reiche Gegend befunden haben musste; sodann schliesst er seine Zeilen mit folgenden Worten: «Anderweitige naturgeschichtliche Forschungen, so die vergleichende Übersicht des Ursprunges der magyarischen Pflanzennamen in Verbindung mit den Notizen der ältesten Geschichtsquellen können auch zu einer genaueren Bestimmung der geographischen Lage dieses Gebietes führen.» Leider hat sich MUNKÁCSI dieser wunderbaren Aufgabe bislang noch immer nicht unterzogen und kann dies auch nicht meine Aufgabe sein, der ich kein Sprachforscher bin. Wer jedoch auch immer sich diese Aufgabe stellt, muss nach Bestimmung des Ursprunges der magyarischen Pflanzennamen auch deren geographische Verbreitung in Betracht ziehen.

Dies führte mich auf den Gedanken, die magyarischen Fischnamen und die geographische Verbreitung der durch dieselben bezeichneten Fischarten einem eingehenderen Studium zu unterziehen. Jedoch schon bei dem ersten Schritte stiess ich auf ein Hinderniss und dies war die Erscheinung der Begriffsveränderung, auf welche bei Verhandlung der Fischnamen schon MUNKÁCSI aufmerksam machte und die «darin besteht, dass in verwandten oder auf einander einwirkenden Sprachen, derartige Worte in phonetisch ganz übereinstimmenden Formen vorkommen, was ihre Bedeutung anbelangt, jedoch nicht dieselbe Species bezeichnen, sondern innerhalb einer und derselben naturhistorischen Klasse oder Gruppe (Genus) von

jelent, ugyanaz a szó a lozvai vogul-ban *Coregonus albulát*, a votjákánál *Abramis bramát*, a déli osztjákban *Cyprinus dobulát* stb. jelent. MUNKÁCSI e jelentés változásokat a halászatban a következőképen magyarázta meg: «Elősegíthette ezeket nemcsak a halfajoknak gyakran a szakértőt is megtévesztő nagy hasonlósága, hanem főkép a nomád életmód is. A halászó nép folyóról-folyóra vándorolva újabb és újabb halfajokra akad, melyeknek elnevezésében természetszerűen alkalmazza az előbb ismert fajták szavait, megtoldva azokat esetleg valamely illő jelzővel, esetleg pedig a nélkül is. Ilyenkor könnyen megtörténik, hogy valamely előbb ismert hal ismeretlenné válik s neve végkép átszáll egy új fajra, mely valamely új vidéken aztán szintén ismeretlenné válhatik s nevét esetleg megint tovább adja, ha ugyan ez egészen ki nem vész az emlékezetből. Bizonyosra vehetjük ily módon, hogy azon századokra terjedő hosszú vándorúton, melyet a magyarok a siberiai folyóktól egész hazánk területéig tettek, nem is egyszer, hanem többszörösen változott a halak nomenclaturája s éppen úgy változott vándorlásaikban a rokon népeké is, úgy hogy ma a közösen fennmaradt alakilag egyező nevekben alig is várhatjuk el többé a jelentésbeli szoros azonosságot.»¹⁾

MUNKÁCSI e magyarázata kétségtelenül helyes és áll a magyar halfajok nagyobik tömegének nevére is; de bizonyos az is, hogy, ha van oly hal, mely alakilag nem hasonlít a többihez, vagyis a melyet

einander abweichen». — Das Wort *menyhal* bedeutet z. Beisp. im Magyarischen ganz gleicherweise *Lota vulgaris* und *Cobitis barbatula*, im Loswa-Wogulischen *Coregonus albula*, im Wotjakischen *Abramis brama*, im Südostjakischen *Cyprinus dobula*. MUNKÁCSI erklärt diese Begriffsveränderung in der Fischerei auf folgende Weise: «Dieselbe konnte nicht nur durch die oft sogar den Fachmann verwirrende grosse Aehnlichkeit der Fischgattungen, sondern hauptsächlich durch die nomadisierende Lebensweise hervorgerufen werden. Ein Fischervolk, das von Fluss zu Fluss wandert, stösst immerwährend auf unbekannte neuere Fischgattungen, zu deren Benennung es natürlich die Namen der früher bekannten Species verwendet, und zwar je nachdem mit irgend einem charakteristischen Beiworte, eventuell auch ohne dasselbe. Bei solchen Gelegenheiten kann es nun vorkommen, dass ein früher bekannter Fisch nunmehr zu einem unbekannten wird, und der Name desselben endgiltig auf eine neue Species übergeht, die wiederum in einer anderen Gegend unbekannt wird und die Benennung weiter abgibt, wenn sich dieselbe nicht ganz aus dem Gedächtnisse verliert. Auf diese Art lässt es sich für gewiss annehmen, dass auf jener sich über Jahrhunderte erstreckenden Wanderung, welche die Magyaren von den siberischen Flüssen bis zum Gebiete unseres Vaterlandes unternommen, die Nomenclatur der Fische sich mehr als einmal veränderte und dies bei den verwandten Völkern während ihrer Wanderungen ebenso der Fall war, so dass wir heute kaum erwarten dürfen, dass bei lautlich identischen Benennungen auch die Bedeutungen strengere übereinstimmen.»¹⁾

Diese Erklärungen MUNKÁCSI's sind zweifelsohne richtig und stehen selbe auch für die Benennungen des grösseren Theiles der magyarischen Fischspecies; doch ist gewiss, dass wenn es einen solchen Fisch

¹⁾ MUNKÁCSI, (1), 8.

valamely kiváló jelleg élesen különböztet meg a többtől s ha e hal olyan, a melyet a magyar «a szibériai folyóktól egészen hazánk területéig» kivétel nélkül minden folyóban megtalált, a melynek neve onnan kezdve idáig állandóan élt, az alkalmazásból soha ki nem ment, s így más halra sem mehetett át s nem mehetett át az alaki különbség miatt sem, akkor kétségtelen, hogy kezünkben legalább egy oly biztos nyom van, melyen tovább haladhatunk. Bizonyos volt az is, hogy az ily halat csak a nagy halak közt kereshetjük, mert a nagyság adta meg a halnak azt a gazdasági jelentőséget, mely a halászra döntő volt.

A magyar halászatnak három nagy hala van, a csuka, a harcsa, a ponty; ezek oly nagyok, hogy a halász előtt gazdasági jelentőségük a legteljesebb; alakilag annyira különbözők, hogy lehetetlen feltennünk, hogy ha ezek a halak egyszer nevet kaptak, minden különösök nélkül e nevek más halra mentek át s további vizsgálódásaimban abból a feltevésből indultam ki, hogy ha e halak nevei a magyarban ugor eredetűek, a nevek csak ott keletkezhetek, a hol mind a három hal megvolt a vizekben. S ha ezt a területet meg tudjuk állapítani, természetrajzi uton jelelhetjük ki az ugarságnak, vagy legalább egy részének őshazáját.

Lássuk tehát mindenekelőtt e három hal földrajzi elterjedését. A csuka tényleg az a hal, mely «a szibériai folyóktól egészen hazánk területéig» sőt azon is túl minden folyóban megvan. Ott találjuk az Irtysben, az Obban, összes mellékfolyói-

giebt, der morphologisch dem anderen nicht ähnlich ist, d. i., welcher durch irgend ein abstechendes Charakteristikum von den anderen unterschieden, und dieser Fisch ein solcher ist, den die Magyaren «von den sibirischen Flüssen bis zum Gebiete unseres Vaterlandes» ohne Ausnahme in jedem Flusse voranden, dessen Name von dort bis hieher ständig lebte, nie aus dem Gebrauche verschwand, also auch auf keinen anderen Fisch übergehen konnte, schon der morphologischen Unterschiede wegen nicht, es unbestreitbar ist: dass wir wenigstens eine Spur vor uns haben, welche weiter beschritten werden kann. Gewiss ist noch, dass ein solcher Fisch nur unter den grossen Fischen gesucht werden kann, da die für den Fischer entscheidende ökonomische Bedeutung durch die Grösse des Fisches gegeben wurde.

In der magyarischen Fischerei giebt es drei grosse Fische: der Hecht (*csuka*), der Wels (*harcsa*), der Karpfen (*ponty*); diese drei sind so gross, dass sie in wirthschaftlicher Beziehung für den Fischer von der grössten Bedeutung sind; dem Äusseren nach sind sie aber derart von einander verschieden, dass, wenn diese Fische erst mit Namen belegt wurden, diese ohne jede besondere Ursache auf keinen anderen Fisch übergehen konnten, und gieng ich bei meinen weiteren Untersuchungen von der Voraussetzung aus, dass wenn die Benennungen dieser Fische im Magyarischen ugrischen Ursprunges sind, diese Benennungen nur dort entstehen konnten, wo alle drei Fische in den Gewässern vorkamen. Wenn sich dieses Gebiet bestimmen lässt, so können wir auf diesem naturhistorischen Wege die Urheimat der Ugrier, oder wenigstens eines Theiles derselben nachweisen.

Betrachten wir also vor allem die geographische Verbreitung dieser drei Fische. Der Hecht (*csuka*) ist wirklich ein solcher Fisch, «der von den sibirischen Flüssen bis zum Gebiete unseres Vaterlandes», ja auch über dasselbe hinaus in allen Flüssen

ban, a Volga medenczejében, a Don völgyében, a Dnjepr és Dnjeszter vízhalózataiban, sőt a Duna vízkörnyékében is mindenütt; ha a magyar Szibériából jött e hazába, bármilyen volt is útja onnan idáig, csukát mindenütt és mindenkor talált, azt állandóan halászhatta, annak ismeretéből soha ki nem jött. Ezzel szemben a harcsa földrajzi elterjedése egészen sajátos. A harcsa (*Silurus glanis*) a harcsaféléknek — Siluridáknak — egyetlen európai képviselője, többi rokonai Dél-Ázsiában és a forró-övi Afrikában otthonosak. Francia-, Angol-, Spanyol- és Olaszországban ismeretlen s nyugati határát a Rajna folyam képezi. Hasonlóképpen teljesen hiányzik az Irtys és Ob medenczejéből, valamint hiányzik Európa azon vízmedenczéiből is, melyek az Északi Jeges-tengerbe ömlenek. Európai Oroszországban megvan a Duna, Dnjeszter, Dnjepr, Don és Volga folyókban mindenütt, de hiányzik a Káma északi mellékfolyóiból. Rátalálunk a Fekete és Káspi tengerekben, az Aral-tóban s innen fel a Szyr-Darja, az Amu-Darja és a Zerafsán völgyeiben. Európai elterjedésének legészakibb határa az északi szélesség 60-ik foka. A harmadik magyar halnak, a pontynak földrajzi elterjedése — legalább Oroszországban — csaknem teljesen összevág a harcsáéval, azzal a különbséggel, hogy hiányzik a Balti-tenger vízmedenczéiből s hogy elterjedésének északi határa 5 fokkal délebbre van, vagyis az északi szélesség 55-ik foka alatt és szintén teljesen hiányzik az Irtys és Ob medenczejéből.¹⁾

A mennyiben tehát e halak nevei ugor eredetűek s a mennyiben e halak nevei-

vorkommt. Wir finden denselben im Irtysch, im Ob, in dessen gesammten Nebenflüssen, im Wolgabecken, im Donthale, im Stromnetze des Dnjepr und Dnjestr, ja auch im Stromgebiete der Donau überall vor. Wenn die Magyaren aus Sibirien in diese Heimat gelangten, so mussten sie, welches immer auch von dort bis hierher ihre Route gewesen sein mochte, Hechte überall und immerdar gefunden und nach denselben gefischt — also die Kenntniss derselben nie verloren haben. — Dem gegenüber ist die Verbreitung des Welses eine ganz eigenthümliche. Der Wels (*Silurus glanis*) ist der einzige europäische Repräsentant der Siluriden, dessen übrige Verwandte in Südasien und im tropischen Afrika heimisch sind. In Frankreich, England, Spanien und Italien ist er unbekannt und wird die westliche Vorkommensgrenze durch den Rhein gebildet. Desgleichen fehlt er gänzlich aus dem Irtysch- und Ob-Becken, wie auch aus jenen Wasserbecken Europas, die sich ins Nördliche Eismeer ergießen. Im europäischen Russland kommt er in den Flüssen Duna, Dnjestr, Dnjepr, Don, Wolga und Ural überall vor, fehlt jedoch aus den nördlichen Nebenflüssen des Kama. Auch stossen wir auf denselben im Schwarzen und Kaspischen Meere, im Aral-See und von da aufwärts in den Thälern des Syr-Darja, Amu-Darja und des Serafsan. In Europa ist die nördlichste Verbreitungsgrenze desselben der 60° nördlicher Breite. Die geographische Verbreitung des dritten magyarischen Fisches, des Karpfen, stimmt — wenigstens in Russland — beinahe vollständig mit derjenigen des Hechtes überein, mit dem Unterschiede, dass er dem Wassergebiete des Baltischen Meeres abgeht und die nördliche Verbreitungsgrenze desselben sich um 5° südlicher, d. i. unter dem 55° nördlicher Breite befindet, wie auch, dass er im Irtysch- und Ob-Becken gleichfalls fehlt.¹⁾

Insoferne also die Benennungen dieser

¹⁾ Варнаховский, (2), 3. 5.

ről nagyságuk és jelentőségüknél fogva fel nem tehető a neveknek egy vagy más halfajra való átvitele és fel kell tennünk, hogy a halnevek csak ott keletkezhettek, a hol e halak tényleg megvoltak, ezt a területet már ez adatokból teljes pontossággal körülhatárolhatjuk. Minthogy történeti adataink azt bizonyítják, hogy a magyar az Ural hegységből jött, ez megengedi azt, hogy a harsa és ponty elterjedési köréből *egyelőre* kizárjuk az Aral medenczéjét és vízkörnyékét. Minthogy pedig sem a harsa, sem a ponty az Ural keleti lejtőjén, az Irtys és Ob medenczében nem él, annak a területnek, vagyis a magyarok urali őshazájának feltétlenül az Ural gerinczétől nyugatra kellett lennie; minthogy pedig a pontynak az Uraltól nyugatra északi határát az é. sz. 55°-a szabja meg, tehát e területnek az 55°-tól feltétlenül délre kellett feküdnie. Az 55°-tól délre és az Uraltól nyugatra a magyarok urali őshazájául tehát azt a területet kell kijelölnünk, a melyet az Ural gerincze határol kelet felől, az Ufa, Bjelaja és Kama folyók zárnak be éjszak felől, a Volga Kazántól mintegy Szaratovig nyugat felől és az Ural középfolyása Orsktól Uralskig dél felől. Ennek a területnek a vizeiben él a ponty is, a harsa is, a csuka is, tehát a magyar három főhala, ez a terület vizekben tényleg bővelkedik, a mire alább még át fogunk térni, s így a HERMAN föltétele szintén megvan benne; ez a terület nincs a tenger — a Kaspi — közelében, mert attól elválasztja az Alsó-Ural és Alsó-Volga közti széles steppe-öv, ez a steppe-öv pedig tele van apró mocsarakkal és tavakkal s így az teljesen megfelel azon követelményeknek is, melyeket az őshaza geographiai természetéről 1893-ban MUNKÁCSI állított fel nyelvi alapon.

Fische ugrischen Ursprunges sind und infolge der Grösse und Bedeutung der damit benannten Fische die Übertragung auf eine oder die andere Fischspecies nicht vorausgesetzt werden kann, wie auch, dass diese Fischnamen anderswo entstanden wären, als dort, wo die Fische wirklich vorhanden sind, lässt sich dieses Gebiet schon aus diesen Daten mit vollkommener Genauigkeit umgrenzen. Nachdem unsere geschichtlichen Daten beweisen, dass die Magyaren aus dem Uralgebirge kamen, ist wohl erlaubt, aus dem Verbreitungskreise des Welses und Karpfens *einstweilen* das Aral-Becken und dessen Wassergebiet auszuschliessen. Nachdem aber bislang Wels und Karpfen an den östlichen Abhängen des Ural, also im Becken des Irtysch und Ob nirgends vorkommen, musste sich dieses Gebiet, d. i. die uralische Urheimat der Magyaren, unbedingt westlich vom Rückgrate des Urals befinden. — Da jedoch das nördliche Vorkommen desselben westlich vom Ural durch den 55° N. B. gezogen wird, unbedingt südlich vom 55° N. Br. fallen. Vom 55° südlich und vom Urale westlich muss daher jenes Gebiet als die Urheimat der Magyaren bezeichnet werden, welches östlich das Rückgrat des Urals, nördlich die Flüsse Ufa, Bjelaja und Kama, westlich von Kasan bis ungefähr Saratow die Wolga und von Süden der mittlere Lauf des Ural von Orsk bis Uralsk umschliessen. In den Gewässern dieses Gebietes leben sowohl der Karpfen, der Wels als auch der Hecht, diese drei Hauptfische der Magyaren. Dieses Gebiet ist an Gewässern de facto überreich und daher auch die Bedingung HERMAN's erfüllt. Dieses Gebiet befindet sich nicht in der Nähe des Meeres (des Kaspischen Sees) da es von diesem durch die sich zwischen dem Unteren Ural und der Unteren Wolga dahinziehenden breiten Steppengürtel getrennt wird, der mit kleinen Sümpfen und Seen dicht besät ist und also auch jenen Anforderungen entspricht, welche MUNKÁCSI über die geographische Natur der Urheimat 1893 auf sprachlicher Grundlage aufstellte.

MUNKÁCSI 1894-ben azokból a helynevekből, melyek a történeti Iugriától délre eső földterületen fordulnak elő s melyek a Herodotbeli *jyrk* népnévvel, illetőleg a byzanci íróknál található *urg*, *uog* változatával hasonló hangzású előrészt tartalmaznak, arra az eredményre jut, hogy «körülbelül az Ural hegység, Kaspi és az Aral tók közti pusztaságot kell az ugorok ősi hazájának tartanunk, hol a vogulok és osztjokok mai képviselőik s emléküket hirdeti a Jeniszei kormányzóság minuszinszki kerületében a Madzar tó és folyónév; — másrészt a Kaukázus irányában dél felé, hol a Derbend-namêh szerint már a VIII. században nevezetes volt az 1400 táján elpusztult mai Madzar romváros s hol a Kuban mellett a kubani kerületben Madzar hegység áll».¹⁾ MUNKÁCSI azonban nem veszi figyelembe, hogy az általa így kijelölt terület egyáltalában nem felel meg azoknak a követelményeknek, melyeket 1893-ban az őshaza földrajzi viszonyait illetőleg felállított; hogy ez a terület — pusztaság — mindenre alkalmas, csak éppen a halászatra nem, már pedig szerinte a magyarnak halászó népnek kellett lennie; s hogy ez a pusztaság nem felel meg még a HERODOTUSZ követelményeinek sem, mert nem erdős, pedig HERODOTUSZ azt mondja: «ez (fa) van ott nagy bőségben az egész vidéken»; s így mindaz, a mit MUNKÁCSI a HERODOTUSZ *jyrka* szavából kifejt, homlokegyenest ellenkezik azzal, a mit HERODOTUSZ ahhoz fűzött s így MUNKÁCSI-nak az őshazára ebből vont végkövetkeztetését éppen ezért figyelmen kívül kell hagynunk.

Ámde e helymeghatározás azon feltételhez van kötve, hogy a *harcsa*, *ponty* és

MUNKÁCSI gelangte im Jahre 1894 aus denjenigen Ortschaftsnamen, die in dem vom geschichtlichen Iugrien nach Süden fallenden Gebiete vorkommen und einen dem bei HERODOT vorkommenden Völkernamen *jyrk* ähnlichen Vordertheil besitzen — der bei den bysanzischen Schriftstellern die Variation *urg*, *uog*, annimmt — zu dem Resultate, dass man ungefähr die Wüste zwischen dem Uralgebirge, den Kaspi- und Aral-Seen, als die Urheimat der Ugrier betrachten muss, wo sie heute durch die Wogulen und Ostjaken vertreten sind und im Kreise Minussinsk des Gouvernements Jenissei ihr Andenken in den Namen des Sees und Flusses Madzar erhalten blieb; andererseits gelangte er südwärts zum Kaukasus, wo nach dem Derbend-namêh die um 1400 zu Grunde gegangene, heutige Ruinenstadt Madzar schon im VIII. Jahrhundert berühmt war, und wo neben dem Kuban, im Kubaner Kreise, der Berg Madzar steht.¹⁾ — MUNKÁCSI nimmt jedoch durchaus nicht in Betracht, dass das durch ihn auf diese Art ausgesteckte Gebiet seinen eigenen im Jahre 1893 an die geographischen Verhältnisse des Urvaterlandes gestellten Bedingungen durchaus nicht entspricht, dass dieses Gebiet eine Wüste ist, zu allem nur zur Fischerei nicht geeignet, da doch nach ihm die Magyaren ein Fischer-Volk sein mussten, und diese Wüste auch den Anforderungen HERODOT's nicht entspricht, da sie nicht waldig ist, obgleich HERODOT folgendes bemerkt: «solche (Bäume) befinden sich dort in grosser Anzahl, in der ganzen Gegend». Es steht also alles, was MUNKÁCSI aus dem Worte *jyrka* des HERODOTUS ableitet, schnurstraks im Gegensatze zu dem, was HERODOTUS daran knüpfte, und müssen wir die aus demselben gezogenen Ansichten MUNKÁCSI's über die Urheimat eben deswegen bei Seite lassen.

Diese Ortsbestimmung ist jedoch an die Bedingung geknüpft, dass die Benennungen *harcsa* (Wels), *ponty* (Karpfen) und

¹⁾ MUNKÁCSI, (5), 171—173.

csuka nevei ugor eredetűek. Lássuk tehát erről az oldalról a kérdést. MUNKÁCSI a *ponty* nevééről kimutatja, hogy az ugor eredetű, a déli osztjákban megvan *peñaś* alakban, de míg a magyarban e szó a Cyprinus Carpiot, addig az a déli osztjákban a csukát, az *Esox luciust* jelenti. Teljesen hasonlóképen vagyunk a *harcsa* szóval; MUNKÁCSI ennek pontos mását találja meg a vogul *sart*, északi vogul *sort*, alsó lozvai *sart*, északi osztják *sört*, déli osztják *särt*, *sört* szavakban, de ezek úgy a vogulban, mint az osztjákban ismét csak csukát jelentenek — *Esox lucius*-t —, a mint hogy nem is jelenthetnek harcsát, mert az Irtys és Ob medencéjében e hal nem fordul elő. Ezekkel szemben azonban a harmadik magyar halnak neve szláv! Az *Esox luciust csuká*-nak hívja az egész szlávság; s természetes, hogy itt az első kérdés, a mi felmerül az, hogy kaphatott a csuka a magyarban szláv nevet? MUNKÁCSI ezt a következő módon magyarázza: «Hogy ezen Észak-Oroszország vizeiben oly dúsan tenyésző halfajnak a magyarban nincsen eredeti elnevezése, arra alig lehet más okot képzelnünk, mint a melynek következtében a *medve* és a *kígyó* is idegen szavakkal jelölődnek és melyért a *farkas*-nak és *szarvas*-nak nem valódi nevező szó, hanem csak jelzői kifejezés (t. i. «nagy farkú, szarvú állat») a neve. Ez állatok t. i. a vogul nép vallásos képzeletében *jelpiñ ujit* «szent állatok», melyeknek igazi nevét tiszteletből vagy félelemből nem veszik ajkaikra. A *csuka* is «szent hal» (*jelpiñ xul*), nyelvrokonainknál s tekintve a többi ilyenmű állatok magyar neveit, nagy valószínűséggel feltehetjük, hogy az ősknél annak jelzésére is valamely határozatlan jelzői kifejezés (pl. fogas = fogashal) vagy valamely általános

csuka (Hecht) ugrischen Ursprunges seien. MUNKÁCSI legt über *ponty* dar, dass es ugrischen Ursprunges ist und im Südostjakischen in der Form *peñaś* vorkommt, während dieses Wort jedoch im Magyarischen Cyprinus Carpio bedeutet, wird damit im Südostjakischen der Hecht (*Esox lucius*) bezeichnet. Ganz ähnlich steht es auch mit dem Worte *harcsa*. MUNKÁCSI findet als genaue Analoga desselben das vogul. *sart*, nordwog. *sort*, Unterloswa. *sart*, nordostj. *sört*, südostjakische *särt*, *sört*, welche jedoch sowohl im Wogulischen, wie im Ostjakischen wiederum den Hecht — *Esox lucius* — bedeuten, da sie den Wels schon deshalb nicht bedeuten können, da im Irtysch-Ob-Becken dieser Fisch nicht vorkommt. — Dem gegenüber ist jedoch der Name des dritten Fisches ein slavischer! *Esox lucius* (Hecht) wird bei allen Slaven *csuka* genannt; und ist es natürlich, dass hier die erste Frage, die auftaucht, die ist, wieso der Hecht im Magyarischen eine slavische Benennung erhalten haben konnte? MUNKÁCSI erklärt dies auf folgende Weise: «Dass diese in den Gewässern Nord-Russlands so reichlich vorkommende Fischgattung im Magyarischen keine eigene Benennung hat, dafür lässt sich kaum ein anderer Grund anführen, als derjenige, infolge dessen auch Bär (*medve*) und Schlange (*kígyó*) mit fremden Worten bezeichnet werden und aus welcher Ursache Wolf (*farkas*) und Hirsch (*szarvas*) nicht mit einem echten Nennworte, sondern bloss mit attributiven Benennungen (*farkas* = der Grossbeschweifte, *szarvas* = der Gehörnte) bezeichnet werden. Diese Thiere sind nämlich in der religiösen Vorstellung des wogulischen Volkes *jelpiñ ujit* «heilige Thiere», deren wahren Namen sie aus Ehrerbietung oder Furcht nicht auf die Lippen nehmen. Auch der Hecht ist bei unseren Sprachverwandten ein «heiliger Fisch» (*jelpiñ xul*) und kann in Anbetracht der übrigen magyarischen Benennungen für derlei Thiere vorausgesetzt werden, dass sich die Vorfahren auch bei der Be-

szó (pl. «hal», a mint a voguloknál a «medve» *хат' ёхоχ'ν új*, azaz «állat») járta, melyet az alkalmasabb specialis idegen szó könnyen kiszoríthatott.»¹⁾

Így áll a magyar három főhala nevének kérdése. Nyilván való ezekből az, hogy a *harcsa* és *ponty* neve ugor, a *csukáé* szláv eredetű. A csuka nevének szláv eredetét ugyan MUNKÁCSI úgy okolja meg, hogy az minden ethnographus előtt valószínű, de ha figyelembe veszem a *harcsa* és a *ponty* neveit is, MUNKÁCSI magyarázata ki nem elégíthet, és pedig nem azért, mert a jelentésváltozásra nézve nem fogadhatjuk el azt, a mit MUNKÁCSI ennek megokolására általánosságban felhozott, nem fogadhatjuk el a *harcsára* és *pontyra*, melyek alakja és jelentősége feltűnő a halász előtt.

A nyelvi tény az, hogy a *harcsa-sort* szó egyformán megvan a magyarban, vogulban és osztjákban s így e szó — akár az ugarságban keletkezett, akár átvétel útján jutott abba — meg volt már a magyaroknak az osztjákoktól és voguloktól való elszakadása előtt; de nevezetes tény az is, hogy ugyanaz a szó úgy a vogul-osztjákban, mint a magyarban egy-egy kiválóan fontos és nagy halat jelez s ha az a nagy hal szent is volt, s volt még más valamelyes jelzős neve is, de hogy már akkor, a magyar-osztják együttélés idején is megvolt annak a maga nevező neve, bizonyítja épen a *harcsa-sort* szó. Ezekből az következne, hogy az ugor egység idejében az ugarság egyik töredéke az *Esox luci*st, a másik töredéke a Si-

zeichnung dieses Thieres irgend eines unbestimmten attributiven Ausdrucks (z. B. gezähnter Fisch = fogas hal) bedienten oder sie benützten irgend ein allgemeines Wort, z. B. «hal», wie bei den Wogulen für Bär *хат' ёхоχ'ν új*, d. i. Thier, in Verwendung stand, welches durch das besser geeignete specialiter fremde Wort leicht verdrängt werden konnte.»¹⁾

So steht die Frage der Benennung der drei Hauptfische. Offenbar geht daraus hervor, dass die Benennung des Welses (*harcsa*) und des Karpfen (*ponty*) ugrisch, die des Hechtes (*csuka*) slavischen Ursprunges ist. Den slavischen Ursprung der Benennung des Hechtes erklärt nun MUNKÁCSI so, dass dieselbe für jeden Ethnographen wahrscheinlich ist. Ziehe ich jedoch auch die Benennungen für Wels und Karpfen in Betracht, so finde ich mich durch die Erklärung MUNKÁCSI's nicht befriedigt, und zwar deshalb nicht, da wir bezüglich der Begriffsveränderung das, was MUNKÁCSI im Allgemeinen hierüber vorbrachte, bezüglich des Welses und Karpfens, deren Bedeutung für den Fischer eine so auffallend grosse ist, nicht annehmen können.

Das sprachliche Factum ist, dass das Wort *harcsa-sort* im Magyarischen, Wogulischen und Ostjakischen ganz gleicherweise vorkommt und also dieses Wort, einerlei ob es bei den Ugriern entstand, oder durch Entlehnung zu denselben gelangte — bei den Magyaren schon zur Zeit vor der Trennung von den Ostjaken und Wogulen vorhanden war. Ein nennenswertes Factum ist auch, dass dasselbe Wort sowohl im Wogulisch-Ostjakischen, als auch im Magyarischen je einen wichtigen und besonders grossen Fisch bedeutet, ferner, dass wenn dieser grosse Fisch auch heilig war und auch noch irgend eine attributive Benennung besass, doch dazumals, zur Zeit des magyarisch-ostjakischen Zusammenlebens, sein eigenes Nennwort hatte, was eben durch die Worte *harcsa-sort* bewiesen wird. Aus diesem würde fol-

¹⁾ MUNKÁCSI, (1), 13. 17. 20.

lurus glanist nevezte a *harcsa-sort* szóval, s bár erre példát láttunk épen a menyhal nevében, mely ugyanazon magyar népnél az egyik területen a Lota vulgarist, a másikon a Cobitis barbatulát jelzi, mégis ennek ellene szól az a másik tapasztalás, hogy a nagy halak neve nem megy át más halakra, mint a hogy a magyar csukának csak az Esox luciust, harcsának csak a Silurus glanist nevezi. Kétségtelen tehát, hogy a *harcsa-sort* szó az ugor népek egysége idejében egy és ugyanazon halat jelentette, hogy a jelentés változás későbbben állott be. Melyik halat jelentette ez a közös *harcsa-sort* szó, a Silurus glanist-e vagy az Esox luciust-e? ez az a kérdés, melyre feleletet kell keresnünk.

A jelentés változása, mint láttuk MUNKÁCSI soraiból, helyváltozással jár; kössük tehát e szavakat ahhoz az uthoz, melyet a magyar megtett s lássuk, vajon az utvonál egyes szakaszaiban felmerült természetrajzi változások megvilágosítják-e a jelentésváltozás kérdését.

MUNKÁCSI azt mondja, hogy a magyarok útjokat a szibériai folyóktól tették meg, vagyis kiindultak az Irtys-Ob medencéjéből. Ott élt tehát együtt vogul-osztják-magyar és nevezte mindhárom egyformán a *harcsa-sort* szóval az Esox luciust; hogy akkor ez a szó még más halra, s épen a harcsára nem vonatkozhatott, nyilvánvaló abból, hogy az Irtys és Ob medencéjében a harcsa nem fordul elő. E medencében történt tehát meg a szakadás; a vogulok és osztjások ugyanazon medencében maradtak, de északabbra húzódtak, s mert útjukban mindenütt találtak Esox luciust, annak *sort* neve meg-

gen, dass zur Zeit der ugrischen Einheit, das eine Bruchstück der Ugrier den Esox lucius, das andere den Silurus glanis mit dem Worte *harcsa-sort* benannte und obwohl wir hierüber ein Beispiel in dem Worte menyhal (Lota vulgaris) fanden, das bei einem und demselben magyarischen Volke auf dem einen Gebiete für Lota vulgaris, auf dem anderen für Cobitis barbatula gebraucht wird, widerspricht dem doch die Erfahrung, dass die Namen der grossen Fische auf andere nicht zu übergehen pflegen, gleichwie die Magyaren nur Esox lucius als csuka, als harcsa nur Silurus glanis bezeichnen. Es ist also unbezweifelbar, dass das Wort *harcsa-sort* zur Zeit der Einheit der ugrischen Völker bloss einen und denselben Fisch bedeutete und die Begriffsverschiebung später erfolgte. Welchen Fisch nun dieses gemeinsame *harcsa-sort* bedeutete, ob Silurus glanis oder Esox lucius? ist die Frage, auf die wir Antwort suchen müssen.

Die Begriffsveränderung ist, wie aus den Zeilen MUNKÁCSI's ersichtlich war, mit dem Ortswechsel verbunden; verknüpfen wir also diese Worte mit demjenigen Wege, den die Magyaren zurücklegten und betrachten, inwieferne die an den einzelnen Abschnitten dieser Weglinie vorgefallenen naturhistorischen Veränderungen die Frage der Begriffsverschiebung erklärlich machen.

MUNKÁCSI besagt, dass die Magyaren ihren Weg von den sibirischen Flüssen aus unternahmen, d. i. sie gingen vom Irtysch-Obbecken aus. Dort wohnten also die Wogulen, Ostjaken und Magyaren bei einander und benannten alle drei mit dem Worte *harcsa-sort* den Esox lucius; dass sich dieses Wort dazumal auch auf einen anderen Fisch, und eben auf den Wels nicht bezogen haben konnte, geht daraus hervor, dass im Irtysch- und Ob-Becken der Wels nicht vorkommt. In diesem Becken also gieng der Bruch vor sich, die Wogulen und Ostjaken blieben in demselben Becken, zogen jedoch weiter nach Norden und da sie auf ihrem Wege überall auf Esox lucius stiessen, blieb auch die

maradt a maga eredeti jelentésében mind a mai napig. A magyar azonban átkelt az Uralon, attól keletre a Volga- és Ural folyók völgyeiben, minden kis ágban, partokban szintén megtalálta a *sort-harcsa* nevű Esox luciust, de megismerkedett egy másik nagy hallal, a Silurus glanissal, s — ha MUNKÁCSI feltevése helyes — erre a halra ruházta a *harcsa* nevet, míg az Esox luciust, melyet eddig nevezett harcsának, s melyet itt is megtalált, név nélkül hagyta, s csak később, mikor a szlávokkal jutott érintkezésbe, nevezte el csukának. Hát ez egyszerűen képtelenség s így nem lehet feltennünk azt, hogy a magyarság a siberiai folyóktól jutott az Ural és Volga folyók közébe.

A magyarság urali őshazáját mi a Volga, Ural és Káma folyók közé, tehát az Ural hegység nyugati lejtőjére helyeztük, s e feltevésünk helyességének kritikáját legott megadja az, ha ezzel megtudjuk magyarázni a *harcsa-sort* jelentésváltozását. Az ugor közösségben ezen a területen élő vogulok, osztjákok és magyarok három nagy halat ismertek, a Cyprinus Carpiot, a Silurus glanist és az Esox luciust; az elsőt nevezték *ponty-peñas*, a másodikat *harcsa-sort* néven, míg a harmadiknak, mint szent halnak valamelyes jelzős kifejezés volt a neve. Mikor a magyar ebből a Volga- és Ural közti hazából kiindult, vándorútján a Dunáig és Tiszáig mindenütt csakis olyan folyókra talált, melyekben e három hal bőségesen élt, nem volt oka tehát arra, hogy a Silurus glanis *harcsa* nevét és a Cyprinus Carpio *ponty* nevét akár elfelejtse, akár más halra vigye át; minthogy azonban az Esox luciusnak nem volt külön neve s akkor, mikor a Dnjepr téjékain

ursprüngliche Benennung desselben, *sort*, bis auf den heutigen Tag erhalten. Die Magyaren überschritten jedoch den Ural und fanden östlich von demselben in den Thälern der Wolga und des Ural in jedem kleinen Zweigbächlein den *sort-harcsa* benannten Esox lucius, wurden aber dort mit einem anderen grossen Fische, dem Silurus glanis, bekannt — und belegten nun, wenn die Hypothese MUNKÁCSI's richtig ist, diesen Fisch mit der Benennung *harcsa*, während der Esox lucius, den sie bislang *harcsa* benannten und den sie auch hier fanden, ohne Namen blieb und nur später, als sie mit den Slaven in Berührung traten, csuka benannten. Es ist dies einfach eine Unmöglichkeit und lässt sich also nicht voraussetzen, dass die Magyaren von den sibirischen Flüssen ausgehend in das Zwischenland zwischen dem Ural und der Wolga gelangten.

Unsererseits haben wir die uralische Urheimat der Magyaren zwischen die Flüsse Wolga, Ural und Kama, also an die westlichen Abhänge des Uralflusses gesetzt, und wird die Richtigkeit dieser Annahme dadurch, dass sich auf diese Weise die Begriffsveränderung des Wortes *harcsa-sort* erklären lässt, allsogleich kritisch erprobt. Zur Zeit der ugrischen Gemeinschaft konnten die auf diesen Gebieten lebenden Vogulen, Ostjaken und Magyaren drei grosse Fische, Cyprinus Carpio, Silurus glanis und Esox lucius. Den ersten hiessen sie *ponty-peñas*, den zweiten *harcsa-sort*, während der dritte, als heiliger Fisch, irgend eine attributive Bezeichnung führte. Als die Magyaren aus diesem zwischen Wolga und Ural gelegenen Vaterlande aufbrachen, trafen sie auf ihrer Wanderung bis zur Theiss und der Donau überall nur auf solche Flüsse, in welchen diese drei Fische in grosser Menge vorkamen, sie hatten also keine Ursache weder die Benennungen *harcsa* für Silurus glanis, noch *ponty* für Cyprinus Carpio zu vergessen oder auf andere Fische zu übertragen; nachdem jedoch Esox lucius keinen besonderen Namen besass, übernahmen sie da-

számára már az oroszok halásztak, az eddig jelzői kifejezéssel vagy valamely általános szóval jelölt *Esox lucius* számára a magyar átvette az orosz *csuka* nevet. Ez egészen természetes. A másik irányban a vogulok és osztjákok a Volga és az Ural között elszakadva a magyartól, északnak és északkeletnek vonultak, átkeltek az Ural hegységen és megkezdtek vándor utjokat az Irtysh-Ob medenczejében. Ámde e medenczében az általuk ismert három főhal közül csak egy volt meg az *Esox lucius*, a mely szent hal volt s így külön nevező neve nem volt, míg a *Silurus glanis* és *Cyprinus Carpio* nem találtak rá s így ezek *sort*, illetve *peñas* neve feleslegessé vált s így akkor, mikor az *Esox lucius* vallásos jelentőségéből vesztett s a más népekkel való érintkezés a hálnak nevező szóval való megjelölését kívánatosá tette, erre általánosan úgy az osztják, mint a vogul a *sort*, egy kisebb területen a *peñas* nevet választotta, mert ezek már benn voltak nyelvkincsében, mert ezek az új hazában egyébként feleslegesek voltak s mert arra még jól emlékezett, hogy úgy a *sort*, mint a *peñas* ősi hazájában az Ural hegység tulsó oldalán szintén nagy halakat jelzett. És ez is egészen természetes.

Látjuk tehát, hogy mihelyest a magyarok őshazáját az Uraltól nyugatra és az é. sz. 55°-tól délre helyezzük, a csuka hal szentségének teljes érvényesülésével és egészen természetesen megmagyarázható a *harcsa-sort* s a *ponty-peñas* értelmeváltozása. S ez egyszersmind kritikája a helymeghatározás helyességének.

Ezek után még mindössze azzal a ténnyel kell leszámolnunk, hogy a *harcsa-sort*

mals, als in den Gegenden des Dnjepr schon die Russen für sie fischten, anstatt der bisher gebräuchlichen attributiven Benennung den russischen Namen *csuka*. Es ist dies ganz natürlich. Nach der anderen Richtung hin zogen die Wogulen und Ostjaken, nachdem sie im Mittellande zwischen Wolga und Ural von den Magyaren abschieden, nach Norden und Nordosten, wobei sie den Ural überstiegen und ihre Wanderfahrten im Irtysh-Obbecken begannen. In diesem Becken war jedoch von den ihnen bekannten drei Hauptfischen bloss einer, der *Esox lucius* bekannt, der aber heilig war und als solcher keinen besonderen Namen besass, während *Silurus glanis* und *Cyprinus Carpio* nicht vorhanden waren und daher die Bezeichnungen derselben *sort*, beziehentlich *peñas* überflüssig wurden. Als dann *Esox lucius* an seiner religiösen Bedeutung eine Einbusse erlitt und die Berührung mit anderen Völkern eine Benennung des Fisches mit einem Nennworte notwendig machte, wählten hiezu ganz allgemein sowohl Ostjaken, wie Wogulen das Wort *sort*, auf einem kleineren Gebiete das Wort *peñas*, da sich diese schon im Sprachsatze befanden, dieselben im neuen Vaterlande ganz überflüssig waren und sie sich dessen recht gut erinnerten, dass in ihrer Urheimat, jenseits des Ural, sowohl *sort*, wie auch *peñas* grosse Fische bedeuteten. Und auch dies ist ganz natürlich.

Wir sehen also, dass sobald wir als Urheimat der Magyaren den Landstrich westlich vom Ural und südlich vom 55° N. Br. annehmen, bei voller Wahrung der Heiligkeit des *Esox lucius* die Begriffsveränderung von *harcsa-sort* mit *ponty-peñas* ganz natürlich erklärt werden kann. Dies zugleich die Kritik dieser Ortsbestimmung.

Nach dem Gesagten müssen wir noch Alles in Allem mit dem Factum abrechnen, dass nach den Darlegungen MUNKÁCSI'S die übrigen Verwandten des Wortes *harcsa-sort* bei den Türken vorkommen, so im Kasantatarischen *čurtan*, im Kojbalischen *šortan*, im Altaitatarischen *čorton*, im Ja-

szóról MUNKÁCSI kimutatja, hogy annak további rokonsága a törökségben van meg, így a kazáni tatárban *čurtan*, a kojbalban *šortan*, az altaji tatárban *čorton*, a jakutban *sordon*, csuvasban *šurtan* alakkal, valamennyiben *csuka* *Esox lucius* jelentéssel. MUNKÁCSI a *harcsa* szó tárgyalásánál ugyan nem mondja ki, hogy e szó az ugorból ment-e át a törökségbe, vagy megfordítva, de már a *csuka* szó tárgyalásánál a *harcsa-sort* nevet idegen eredetűnek mondja s így szerinte az a törökségből került az ugor nyelvekbe. Nyelvi leg ez akadályt nem képez, mert hiszen láttuk, hogy a törökség legelső hulláma — a gyalommal — egyaránt hatott a magyarra is, vogulra is, osztjákra is; jelentéssileg azonban be kell vallanunk, hogy ezekre az adatokra egyedül nem építhetünk. Ebben a kérdésben az dönt, hogy az a törökség, mely a magyarra hatott, honnan jött; s ezt nem tudjuk; ha azonban feltesszük azt, hogy délkeletről nyomult fel északra, akkor nyelvében e szó jelenthette a harcsát, mert az, mint láttuk, megvan az Aral tavában és annak vízkörnyékében. Hogy ugyanazon törökség különböző töredékei később északon és északkeleten, Sziberiában szétszóródtak s ott nem találván meg az ő déli hazájuknak főhalát, a *Silurus glanis*, ennek feleslegessé vált nevét a szibériai folyók főhalára, az *Esox lucius*ra vitték át, analog jelenség azzal, a melynek az osztják és vogulnál is végbe kellett mennie.

Ezek szerint tehát a magyarok azon urali őshazája, a honnan európai vándorutjokra elindultak, a természetrajzi adatok biztonságával olyképen állapítható meg, hogy az az Ural, a Volga, a Kama és Bjelaja folyók közt feküdt. Tudjuk JULIAN barát utazásából, hogy a nagy nyugati

kutischen *sordon*, im Tschuwaschischen in der Form *šurtan*, überall in der Bedeutung von *Esox lucius*. MUNKÁCSI besagt zwar bei der Verhandlung dieses Wortes nirgends, dass es aus dem Ugrischen ins Türkische übergegangen wäre oder umgekehrt, doch hält er schon bei der Abhandlung über das Wort *csuka* den Namen *harcsa-sort* für fremden Ursprunges und gelangte selbes ihm zufolge aus den türkischen Sprachen in die ugrischen. Sprachlich bildet dies kein Hinderniss, sahen wir ja doch, dass die ersten Wellen der Türken — die mit der Wade — gleicherweise auf Magyaren, Wogulen und Ostjaken einwirkten; was die Bedeutung anbetrifft, muss dennoch zugegeben werden, dass wir allein auf diese Angaben nicht bauen dürfen. In dieser Frage entscheidet, von woher jene Türken, die auf die Magyaren einwirkten, kamen: dies wissen wir jedoch nicht. Setzt man aber voraus, dass dieselben von Südosten nach dem Norden hinaufdrangen, so konnte dieses Wort in ihrer Sprache den Wels bedeuten, da dieser, wie ersichtlich war, im Aral-See und dessen Wassergebiet überall vorkommt. Dass sich die verschiedenen Bruchstücke dieser Türken später im Norden und Nordosten, in Siberien zerstreuten und, nachdem sie dort den Hauptfisch ihrer südlichen Heimat, den *Silurus glanis*, nicht auffanden, die nunmehr überflüssig gewordene Benennung desselben auf den Hauptfisch der siberischen Flüsse, den *Esox lucius*, übertrugen, ist eine analoge Erscheinung zu derjenigen, die auch bei den Ostjaken und Wogulen vor sich gehen musste.

Demnach kann also die uralische Urheimat der Magyaren, von der aus sie ihren europäischen Wanderzug antraten, mit der Gewissheit naturwissenschaftlicher Daten derart bestimmt werden, dass dieselbe zwischen den Flüssen Ural, Wolga, Kama und Bjelaja lag. Auch wissen wir aus der Reise des Frater JULIAN, dass an diesem grossen westlichen Wanderzuge nicht die gesammten Magyaren theilnahmen, sondern nur ein Theil derselben;

vándorutra nem az egész magyarság indult el, hanem csak egy része; a másik töredéket az Európa keletén dúló történeti viharok északnak szorították s ettől a magyarságtól származhatott az a kívül szakás kétágú szigony is, melyet TEPLOUKHOV nyomán a kétágú szigonyoknál ismertettünk.

A nyelvészek és történészek dolga e helymeghatározást az összes többi nyelvi és történeti adatokkal egyeztetni s így nem lehet czélom az ide vágó adatok regisztrálása, ha néhányat mégis felemlíték, tesszem ezt nemcsak azért, mert e meghatározást megerősítik, hanem azért, mert a jövő munkálatainak irányításában döntő szerepük lehet. Azt már említettem, hogy e terület megfelel mindazon követelményeknek, melyeket HERMAN és MUNKÁCSI felállítottak s láttuk azt is, hogy e terület megmagyarázza a *harcsa-sort* jelentésváltozását, s megérteti a TEPLOUKHOV adatát. A Magyar Nemzet Történelmében MARCZALI HENRIK tervezett egy térképet, melyen fel van tüntetve a magyarok vándorlásának utvonala, még pedig egyfelől az összes figyelembe vehető történeti adatok alapján, másfelől ANONYMUS szerint; a történeti utvonalt Uralszktól északra, az ANONYMUS utvonala a Bjelaja déli oldaláról, tehát mindkettő ugyanazon területből indul ki, a melyet a halak elterjedése alapján mi is a magyarok hazájául jelöltünk meg. Ugyanazon műben találunk egy másik térképet is, melyet NAGY GÉZA tervezett s melyen JULIÁN barát útját vázolta meg. Ő már a JULIÁN barát Nagy-Magyarországját a Bjelaja és Ufa folyók északi oldalára helyezi a Káma partjaira; s ez teljesen összhangban van azzal, hogy a magyarságnak hátramaradt része észak felé vonult. Vegyük figyelembe azt is, hogy ez a terület ma

das andere Bruchstück wurde durch die im Osten Europa's gewütheten historischen Stürme nach Norden verdrängt und konnte die zweizackige Stechgabel, die wir nach TEPLOUCHOW oben beschrieben, von diesen herrühren.

Diese Ortsbestimmung mit den übrigen sprachlichen und geschichtlichen Daten in Uebereinstimmung zu bringen, ist Sache der Sprach- und Geschichtsforscher, und kann es nicht meine Aufgabe sein, die hierauf bezüglichen Angaben zu registrieren. Wenn ich dennoch einige beifüge, geschieht es nicht nur deshalb, weil dieselben diese Ortsbestimmung bekräftigen, sondern auch, weil denselben in der Lenkung der künftigen Arbeiten eine entscheidende Rolle zufallen kann. — Dass dieses Gebiet allen, durch HERMAN und MUNKÁCSI gestellten Anforderungen entspricht, habe ich schon erwähnt, auch sahen wir, dass das Wort die Begriffsveränderung des Wortes *harcsa-sort* erklärte und uns die Angabe TEPLOUCHOFF's erklärlich macht. In der Millenniums-Ausgabe der Magyarischen Geschichte giebt HEINRICH MARCZALI eine Karte, auf welcher die Wanderlinien der Magyaren dargestellt sind, und zwar einerseits auf Grund der gesammten in Betracht kommenden geschichtlichen Daten, andererseits nach ANONYMUS. Die geschichtliche Route geht nördlich von Uralsk, die Route des ANONYMUS von der südlichen Seite des Bjelaja aus, beide also aus demselben Gebiete, das auf Grund der Verbreitung der Fische auch wir als die Heimat der Magyaren bezeichneten. Im selben Werke finden wir eine andere Karte, die GÉZA NAGY plante, und auf welcher der Weg des Frater JULIAN skizziert ist. Er verlegt das Gross-Ungarn des Mönches schon an die nördliche Seite der Flüsse Bjelaja und Ufa, an die Gestade der Kama; und steht dies vollständig im Zusammenhange damit, dass die zurückgebliebenen Theile der Magyaren nach Norden zogen. Nehmen wir noch in Betracht, dass dieses Gebiet heute der Hauptsitz der Baschkiren ist,

a baskirok főfészke, s hogy ezekről a baskirokról UJFALVY is, JOUFFEROV is meg-egyezően vallják, hogy azok — anthropologiailag — a magyarok rokonai; s mikor Dr. TÖRÖK AURÉL ezek eredményeit végigvizsgálta, már 1882-ben kimondta, hogy «ide Baskiriába kell utaznia annak, a ki keleti rokonainkat fel akarja keresni!»¹⁾ S vegyük figyelembe azt is, a között a több mint 2000 baskir helynév (folyók, hegyek, tavak stb.) között, melyet épen e területről gyűjtött össze A. BEZSONOV, már az első s nem a nyelvész gyakorlott szemével való áttekintésre is ilyen nevek kerültek elő: *Varjas* (Варяшъ), *Budzja-Varjas* (Будзя-Варяшъ), *Alamaz* (Аламазъ), *Zigit-cselga* (Зигит-челга), *Turcsa* (Турча), *Tuba* (Туба), *Csik* (Чикъ = граница = határ értelemben) -*tau* (тау, a tavak neve után), *Buj* (Буй a бõ értelemben), *Kali-Kul* (Каликулъ), *Joros* (Иоросъ a járás — p. o. marhajárás — értelmében); ezek magyar eredetét eltagadni nem lehet.²⁾

Mindez a mellett bizonyít, hogy a magyarság urali hazája csakugyan az a terület volt, melyet ilyenül kijelöltünk és azt mutatja, hogy a magyar ezen a területen sokáig élt, mert hiszen nyomai máig megmaradtak. Nem mondjuk és nem gondoljuk azt, hogy e terület a magyarság bölcsője volt s hogy a magyarság az Uralban csakis ezen a területen élt, mert hiszen azt, hogy melyik elemei honnan kerültek ide, ma még meg nem állapíthatjuk, de gondolunk igenis arra, hogy a magyar az Ural hegységben — bárhonnan is került oda — ezen a területen tartotta utolsó s bizonyára több évszázados állomását európai vándorútjának megkezdése előtt s gondolunk arra is, hogy

und über diese sowohl UJFALVY, als auch JOUFFEROFF ganz einstimmig besagen, dass dieselben in anthropologischer Hinsicht die Verwandten der Magyaren sind; und als Dr. AUREL v. TÖRÖK die Resultate dieser Forscher revidierte, erklärte er schon im Jahre 1882, dass wer auch immer unsere östlichen Verwandten aufsuchen wollte, hieher nach Baschkirien reisen muss.¹⁾ Auch muss in Betracht gezogen werden, dass unter 2000 baschkirischen Ortsnamen (Flüsse, Berge, Seen, etc.), die eben von diesem Gebiete A. BESCHONOFF sammelte, schon auf die erste Übersicht und ohne, dass dies ein geübter Sprachforscher vorgenommen hätte, folgende Namen zum Vorschein kamen: *Varjas* (Варяшъ), *Budzja-Varjas* (Будзя-Варяшъ), *Alamaz* (Аламазъ), *Zigit-Cselga* (Зигит-челга), *Turcsa* (Турча), *Tuba* (Туба), *Csik* (Чикъ = граница = im Sinne von Grenze), -*tau* (тау, nach den Namen der Seen), *Buj* (Буй im Sinne von бõ = weit), *Kali-Kul* (Каликулъ) *Jorosz* (Иоросъ im Sinne von járás = Weg, z. B. Ochsenweg); den magyarischen Ursprung dieser Wörter abzuläugnen ist unmöglich.²⁾

All dies beweist dafür, dass die uraliche Heimat der Magyaren wirklich dasjenige Gebiet war, das wir als solches bezeichneten und zeigt, dass die Magyaren dieses Gebiet lange bewohnten, da sich ja die Spuren bis heute erhalten haben. Ich behaupte nicht und denke es auch nicht, dass dieses Gebiet die Wiege der Magyaren war, und die Magyaren im Ural bloss auf diesem Gebiete lebten, da sich ja doch heute noch durchaus nicht entscheiden lässt, welche Elemente derselben von woher hieher geriethen, aber daran denke ich, dass die Magyaren des Ural-Gebirges — von wo immer her sie auch dahin gelangt sein mochten — auf diesem Gebiete ihre letzte, gewisslich mehrere Jahrhunderte andauernde Rast gehalten, bevor sie die europäische Wanderung antraten, und auch darauf, dass die ugrisch-türkischen Elemente, aus deren Vermischung der

¹⁾ TÖRÖK A., 105. — ²⁾ Безсоновъ, 127—129.

azok az ugor és török elemek, melyek vegyüléséből a magyarság magva, alaprésze kifejlődött, megalakult, ezen a területen találkoztak és vegyültek először intenzívebben.

S az itt elmondottak teljes világossággal állítják eléink a megjelölt terület jelentőségét a magyar őstörténetben. Néprajzi, anthropologiai, nyelvi, történeti és archaeologiai adatok együtt jelölik meg ezt a területet — nyugotról követve őseink út-vonalát visszafelé — utolsó olyannak, a hová még biztos nyomok vezetnek. Ezt a területet kell tehát tökéletesen megismernünk, alaposan kikutatnunk, mert innen indíthatjuk meg a további nyomozásokat. S ebben van a legközelebbi jövő programja. Nemzedékek szorgalmas munkája, népek barátságos együttműködése s a tudomány minden szakának buzgó közremunkálkodása kell annak a feladatnak megoldásához, melyet a magyar őstörténet felépítésének nevezünk. Ha e könyvnek sikerült e munkához csak egy porszemmel is hozzájárulnia: — célját érte.

Kern, der Grundbestandtheil der Magyaren hervorgieng, sich zuert auf diesem Gebiete begegneten und mit einander inniger vermengten.

Was wir hier gesagt, stellt uns die Bedeutung des bezeichneten Gebietes für die magyarische Urgeschichte in heller Beleuchtung dar. Ethnographische, sprachliche, geschichtliche und archaeologische Daten in ihrer Gesamtheit bezeichnen uns dieses Gebiet — indem wir die Wanderungen unserer Vorfahren von Westen aus zurückverfolgen — als dasjenige, bis wohin noch sichere Spuren führen. Dieses Gebiet müssen wir also vollständig kennen lernen und gründlich ausforschen, da nur von hier aus weitere Nachspürungen begonnen werden können. Und hierin besteht das Programm der nächsten Zukunft. Zur Lösung dieser Aufgabe, die wir als den Aufbau der magyarischen Urgeschichte bezeichnen, ist die fleissige Arbeit von Generationen, das friedliche Zusammenwirken der Völker und die eifrige Mitwirkung aller Fächer der Wissenschaft nothwendig. Wenn es diesem Buche gelang, hiezu nur ein Stäubchen beizutragen, hat es seinen Zweck erreicht.

TARTALOM.

	Lap.
Előleges beszámolóom harmadik ázsiai utazásomról. Irla ZICHY JENŐ gróf . . .	I
<i>Bevezetés</i>	1
A magyar előmunkálatok	1
Anyaggyűjtés az orosz földön	15
Az anyag feldolgozása	39
I. <i>Rekesztő halászat</i>	49
A vejsze	50
A czége	161
A varsa	190
A duga és a mérgezés	250
II. <i>Kerítő halászat</i>	254
A hálókövek	255
A hálóparák	270
Az apacs	282
Az öregháló; a pipola-, piszkés-, kétköz- és pirittyháló	285
A gyalom	303
A kecsgeháló	314
A bokor, kötés, felekezet	330
III. <i>Émeiő halászat</i>	344
A billegháló és a tápli	345
Az ollóhálók	349
Az ághegyhalók	350
A szák	359
IV. <i>Hajtó halászat</i>	365
A farkasháló	365
A bőlesőháló	368
A bokor- és turbukháló	368
A turbukoló, gűbülő, zurboló és botló	379
A lesháló	386
V. <i>Az állító halászat</i>	391
A métháló	394
Az ereszlőháló	399
A marázsaháló	400
VI. <i>A kereső halászat</i>	403
A székelv vezető- vagy marázsaháló	404
A hálók súlyozása csontokkal és vassal	410

INHALT.

	Pag.
Vorläufiger Bericht über meine dritte Forschungsreise nach Asien. Von Graf EUGEN ZICHY	I
<i>Einleitung</i>	1
Ungarische Vorarbeiten	1
Materialien-Sammlung auf russischem Boden	15
Bearbeitung des Materiales	39
I. <i>Sperr-Fischerei</i>	49
Der Fischzaun	50
Die Wehre	161
Die Reuse	190
Die Schleuse und die Vergiftung	250
II. <i>Umschliessungs-Fischerei</i>	254
Die Netzsteine	255
Die Netzflotten	270
Die Spreizknüppel	282
Das Grosse Zugnetz; das pipola-, piszkés-, Zweimann- und piritty-Netz	285
Die Wade	303
Das Störlet-Netz	314
Fischergenossenschaften	330
III. <i>Heb-Fischerei</i>	344
Das billeg-Netz und die Taupe	345
Die Scheeren-Netze	349
Die Stielnetze	350
Das Sacknetz	359
IV. <i>Die Treib-Fischerei</i>	365
Das Schweifnetz	365
Das Wiegennetz	368
Das Busch- und das Turbuknetz	368
Die Trampe (turbukoló, gűbülő, zurboló, botló)	379
Das Anstandnetz	386
V. <i>Die Stell-Fischerei</i>	391
Das mét-Netz	394
Das Treibnetz	399
Das Streichnetz (marázsaháló)	400
VI. <i>Such-Fischerei</i>	403
Das Székler Streich-oder marázs-Netz	404
Das Beschweren der Netze mit Knochen und Eisen-Senkern	410

	Lap.		Pag.
A keczeháló	418	Das Keitelnetz	418
A gyérháló	434	Das Steinnetz	434
A kaparóháló	438	Das Scharnetz	438
VII. A vetőháló	441	VII. <i>Das Wurfnetz</i>	441
VIII. <i>Tapogató halászat</i>	462	VIII. <i>Deck-Fischerei</i>	462
A magyar tapogató	463	Der magyarische Deckkorb	463
Az algyői tapogató	464	Der Deckkorb von Algyő	465
IX. <i>Hurokvető halászat</i>	467	IX. <i>Schiingen-Fischerei</i>	467
X. <i>Szigonyos halászat</i>	468	X. <i>Das Fischen mit der Gabel</i>	468
A halnak nyíllal való lövése	468	Das Pfeilen der Fische	468
A vágóhorog	470	Der Schlaghaken	470
A szigony szó eredete	478	Der Ursprung des Wortes szigony	478
Az oldalt vágó szigonyok	479	Die Fischgabeln zum Hauen von der Seite	479
A tűző szigony	481	Fischgabeln zum Spiessen	481
A kerítő és nyakló szigony	483	Fischgabeln zum Umfassen und zum	
A szűrő szigonyok	484	Kiemenerfassen	483
A szigonyok egyes jellegei	498	Fischgabeln zum Stechen	484
A szigonyok használata	499	Einzelne Charaktere der Fischgabeln	498
A dárdaszigony	502	Verwendung der Fischgabeln	499
XI. <i>A horgászat</i>	504	Der Fischspeer	502
A halpeczek	504	XI. <i>Angel-Fischerei</i>	504
A horgok fejlődéstörténetéhez	506	Der Angelpflock	504
A vizára való uszóhorog	518	Zur Entwicklungsgeschichte der Angeln	506
A kutyogató	522	Die Schwimmgel auf Hausen	518
XII. <i>Járulékos eszközök</i>	556	Das Quackholz	522
Az evező	556	XII. <i>Accessorische Geräte</i>	556
A lekelővas és jégszakóca	562	Das Ruder	556
A lékek	565	Das Brecheisen und die Eisaxt	562
A rúdhajtás szerszámai	569	Die Eislöcher	565
A czibék	572	Die Geräte zum Stangentreiben	569
A nádtutaj	573	Der Ziehgurt	572
Összefoglalás	575	Das Rohrfloss	573
A magyar halászszerszámok eredete	575	Résumé	575
A magyar halászat fejlődésének törté- nete	581	Der Ursprung der magyarischen Fischerei- geräthe	575
A magyarok urali őshazája	609	Geschichte der Entwicklung der ma- gyarischen Fischerei	581
		Die Uralische Urheimat der Magyaren	609

A SZÖVEGÁBRÁK JEGYZÉKE.

	Lap.
1—2. A magyar vejsze (Herman)	50
3—4. A fertői vejsze (Herman)	51
5—6. A beregi vejsze (Herman)	52
7—8. A ráczi vejsze (Herman)	53
9. A braziliai corral alaprajza (Amtl. Ber. Berlin).	56
10. Vejsze a Duna-deltából (Orszencz) .	59
11—12. Dnjesztr melléki vejsze (Danilev-szkij)	61—62
13—16. Dnjepr melléki vejszék (Danilev-szkij)	63—65
17—22. Kubán melléki vejszék (Danilev-szkij)	66—70
23. Kubán melléki vejsze (Vojevoda) .	71
24—25. Vejsze a Volgán (Gmelin)	72
26—27. A szemirublevojei vejsze (Danilev-szkij)	74—75
28. A szarpínszki vejsze (Jankó)	76
29—31. A peribazári vejsze (Danilevszkij) .	77
32—33. Vejsze az Amu-Darján (Bagdanov). .	79
34. A vejsze alaprajza a kézben (Jankó) .	80
35. Finn vejsze (Klami)	82
36—38. Finn vejszék (Snellman)	82
39—42. Finn vejszék (Jankó)	83—85
44. A Peiveniemí csatorna térképe (Jankó)	86
45—49. Finn vejszék (*Schwindt)	87—88
50—60. Finn vejszék (a *Maurahaiset gyűjteményéből)	89—91
61. A finn vejszék léczei és kötése (Jankó)	92
62. Dél orosz vejszefalak (Danilevszkij). .	92
63—64. Svéd vejsze (Amtl. Ber. Berlin) . .	93
65. Osztyák vejsze (Sosztakovics)	94

VERZEICHNISS DER TEXT-ILLUSTRATIONEN.

	Pag
1—2. Der magyarische Fischzaun (Herman)	50
3—4. Fischzaun vom Neusiedler-See (Herman)	51
5—6. Fischzaun aus dem Comitate Bereg (Herman)	52
7—8. Der raitzische Fischzaun (Herman)	53
9. Grundriss des brasil. Corral's (Amtl. Ber. Berlin)	56
10. Fischzaun aus dem Donau-Delta (Orscentz)	59
11—12. Fischzaun an der Dnjestr (Danilew-szkij)	61—62
13—16. Fischzäune an der Dnjepr (Danilew-szkij)	63—65
17—22. Fischzäune am Kuban (Danilew-szkij)	66—70
23. Fischzaun am Kuban (Wojewoda) .	71
24—25. Wolga-Fischzaun (Gmelin)	72
26—27. Fischzaun von Semirublewoje (Danilew-szkij)	74—75
28. Fischzaun von Sarpinsk (Jankó) . . .	76
29—31. Fischzaun von Peribazar (Danilew-szkij)	77
32—33. Fischzaun am Amu-Darja (Bogdanow)	79
34. Grundriss des Fischzaunes in der Hand (Jankó)	80
35. Finnischer Fischzaun (Klami)	82
36—38. Finnische Fischzäune (Snellman) .	82
39—42. Finnische Fischzäune (Jankó) . .	83—85
44. Karte des Kanals bei Peiveniemí (Jankó)	86
45—49. Finnische Fischzäune (*Schwindt)	87—88
50—60. Finnische Fischzäune (aus der Sammlung der *Maurahaiset)	89—91
61. Latten und Bindeart der finnischen Fischzäune (Jankó)	92
62. Wände der südrussischen Fischzäune (Danilew-szkij)	92
63—64. Schwedischer Fischzaun (Amtl. Ber. Berlin)	93
65. Ostjakischer Fischzaun (Schostakowitsch)	94

Lap.	Page.
66. Vejszék jégelékei az Irtysen (Varpachovszkij)	95
67—68. Osztyák vejszék (Jankó)	95—96
70—73. Osztyák vejszék Szurgut vidékén (Jankó)	97
74—77. Osztyák vejszék a Vasz-Jugánból (*Sirelius)	98
78—79. Baskir vejsze (Szabanjejev).	100—101
80. Egy ideális vejszealak (Jankó).	120
81. Délfrancia vejsze (H. de la Blanchère)	143
82. Khinai vejsze (*Cholnoky)	148
83. Hosszúkás kosár (*Cholnoky)	148
84—88. Khinai vejszék (*Cholnoky)	149—153
90. Bambuszbak (*Cholnoky)	155
91—94. Khinai vejszék (*Cholnoky)	155—158
95—96. Khinai meritő szákok (*Cholnoky)	158
97—99. Khinai halkosarak (*Cholnoky)	159
100. Khinai csáklya (*Cholnoky).	160
101. Székely czége (Herman)	162
102. Magyar czége (Herman)	163
103. Czigány czége (Herman)	164
104. A volgai czége szerkezete (Danilevskij)	166
105. Gmelin volgai czégéje (Gmelin)	167
107. Czége a Kubán vidékén (Danilevskij)	170
111. Boeskorvára (Herman)	178
112. Osztyák boeskorvára (Varpachovszkij)	179
113—116. Magyar vesszővarsák (Herman)	191
117—118. Finn varsák (Jankó)	194
119. A finn varsák felállítása (Klami)	195
120. Osztyák Varsa (Jankó)	196
122. Orosz varsa (Szabanjejev)	196
123. A kura-völgyi szapetka (Danilevskij)	196
124. Az onegai varsa (Danilevskij)	198
125. A tobolszki tatárok varsája (Jankó)	198
126. A jakut varsa (Jankó)	199
127. Az Alsó-Volga varsája (Danilevskij)	199
128—130. Német varsák (v. d. Borne)	203
131—133. Francia varsák (de la Blanchère)	203
134. Varsa üvegből (v. d. Borne)	203
135. M.-Velenceze varsája (Herman)	204
136. Doroszlói dobvarsá (Herman)	204
137. Székely háló varsa (Herman)	204
138. Német dobvarsá (v. d. Borne)	204
139. Francia dobvarsá (de la Blanchère)	207
140. Francia vesszővarsá (de la Blanchère)	210
141. Német pisztrángáló (v. d. Borne)	211
66. Eislöcher für Fischzäune am Irtysch (Warpachowskij).	95
67—68. Ostjakische Fischzäune (Jankó)	95—96
70—73. Ostjakische Fischzäune aus der Umgebung von Surgut (Jankó)	97
74—77. Ostjakische Fischzäune aus dem Wass-Jugan (*Sirelius)	98
78—79. Baschkirischer Fischzaun (Sabanjejev)	100—101
80. Eine ideale Fischzaunform (Jankó).	120
81. Südfranzösischer Fischzaun (H. de la Blanchère)	143
82. Chinesischer Fischzaun (*v. Cholnoky)	148
83. Länglicher Korb (*v. Cholnoky)	148
84—88. Chinesische Fischzäune (*v. Cholnoky)	149—153
90. Bambusbock (*v. Cholnoky)	155
91—94. Chinesische Fischzäune (*v. Cholnoky)	155—158
95—96. Chinesische Sacknetze (*v. Cholnoky)	158
97—99. Chinesische Fischkörbe (*v. Cholnoky)	159
100. Chinesischer Haken (*v. Cholnoky).	160
101. Székler Wehre (Herman)	162
102. Magyarische Wehre (Herman)	163
103. Zigeuner Wehre (Herman)	164
104. Construction der Wolga-Wehre (Danilevskij)	166
105. Wolga-Wehre Gmelin's (Gmelin)	167
107. Wehre aus der Kuban-Gegend (Danilevskij)	170
111. Babuschen-Reuse (Herman).	178
112. Ostjakische Babuschen-Reuse (Warpachowskij)	179
113—116. Magyarische Ruthen-Reuse (Herman)	191
117—118. Finnische Ruthen-Reuse (Jankó)	194
119. Aufstellung der finnischen Reusen (Klami)	195
120. Ostjakische Reuse (Jankó)	196
122. Russische Reuse (Sabanjejev)	196
123. Sapetka aus dem Kura-Thale (Danilevskij)	196
124. Reuse vom Onega (Danilevskij)	198
125. Reuse der Tobolsker Tataren (Jankó)	198
126. Jakutische Reuse (Jankó)	199
127. Reuse an der Unteren Wolga (Danilevskij)	199
128—130. Deutsche Reuse (v. d. Borne)	203
131—133. Französische Reuse (de la Blanchère)	203
134. Reuse aus Glas (v. d. Borne)	203
135. Reuse aus M.-Velenceze (Herman)	204
136. Trommelreuse aus Doroszló (Herman)	204
137. Székler Garnreuse (Herman)	204
138. Deutsche Trommelreuse (v. d. Borne)	204
139. Französische Trommelreuse (de la Blanchère)	207
140. Französische Ruthenreuse (de la Blanchère)	210
141. Deutsche Forellenreuse (v. d. Borne)	211

	Lap.		Pag.
142. A vazzán az Ob mellékén (Jankó) . . .	215	142. Der Waschan am Ob (Jankó) . . .	215
143. Kubino-tó mell. varsa (Danilevskij) . . .	217	143. Reuse am Kubino-See (Danilevskij) . . .	217
144. A Szuna melléki varsa (Danilevskij) . . .	218	144. Reuse am Suna (Danilevskij) . . .	218
145. V.-Viszka mell. varsa (Danilevskij) . . .	219	145. Reuse am W.-Wiska (Danilevskij) . . .	219
146. Hálóvarsa Kuhmalahtiból (Jankó) . . .	220	146. Garnreuse aus Kuhmalahti (Jankó) . . .	220
147. Dobvarsa Kuhmalahtiból (Jankó) . . .	221	147. Trommelreuse aus Kuhmalahti (Jankó) . . .	221
148—149. Tíznyílású dobvarsák Finnországból (Jankó)	222	148—149. Finnische Trommelreusen mit zehn Kehlen (Jankó)	222
150—155. Magyar szárnyas varsák (Her- man)	223—225	150—155. Magyarische Flügelreusen (Her- man)	223—225
156—158. Orosz szárnyas varsák (Danilevskij) . . .	230	156—158. Russische Flügelreusen (Danilevskij) . . .	230
160—162. Orosz szárnyas varsák (Danilevskij) . . .	233	160—162. Russische Flügelreusen (Danilevskij) . . .	233
163. A magyar csapatháló (Schenk) . . .	238	163. Das magyar. Trupp-Netz (Schenk) . . .	238
164. A magyar félcsapat (Schenk) . . .	239	164. Das magyar. Halbtrupp-Netz (Schenk) . . .	239
165—180. Német és orosz csapathálók (v. d. Borne, Benecke, Dani- levskij)	243—245	165—180. Deutsche und russische Trupp- Netze (v. d. Borne, Benecke, Danilevskij)	243—245
181—182. A tajnik-háló (Danilevskij) . . .	248—249	181—182. Das Tajnik-Netz (Danilevskij) . . .	248—249
183. A folyó eldugása (Herman) . . .	251	183. Abstopfen des Flusses (Herman) . . .	251
184. Az orosz hálók ólmozása (Danilev- skij)	256	184. Bleisenker der russischen Netze (Da- nilevskij)	256
185—188. Magyar hálók furatlan kövei (Her- man)	258	185—188. Undurchbohrte Steine magyarischer Netze (Herman)	258
189—191. Orosz hálók furatlan kövei (Dani- levskij)	259	189—191. Undurchbohrte Steine russischer Netze (Danilevskij)	259
192—195. Magyar hálók rovátkolt kövei (Herman)	259	192—195. Geriefte Steine magyarischer Netze (Herman)	259
196. Orosz hálók téglasúlya (Danilev- skij)	259	196. Ziegelsenker russischer Netze (Dani- levskij)	259
197. Magyar káta (Herman) . . .	260	197. Sackstein (Herman)	260
198. Magyar hálók furt köve (Herman) . . .	261	198. Durchbohrter Stein magyarischer Netze (Herman)	261
199. Orosz hálók furt köve (Danilev- skij)	261	199. Durchbohrter Stein russischer Netze (Danilevskij)	261
200—202. Magyar hálók furt kövei (Herman) . . .	261	200—202. Durchbohrte Steine magyarischer Netze (Herman)	261
203. Orosz hálók furt köve (Danilev- skij)	261	203. Durchbohrter Stein russischer Netze (Danilevskij)	261
204—212. Magyar hálók kövei (Herman) . . .	262	204—212. Steine magyarischer Netze (Herman) . . .	262
213—214. Orosz hálók (Danilevskij) . . .	263	213—214. Russischer Netzstein (Danilevskij) . . .	263
215—219. Északi orosz hálók (Danilev- skij)	265	215—219. Nordrussische Netzsteine (Dani- levskij)	265
220—232. Finn hálók (Jankó)	266	220—232. Finnische Netzsteine (Jankó)	266
233—244. Szibíriai hálók (Jankó)	267	233—244. Sibirische Netzsteine (Jankó)	267
245—254. Magyar hálópárák (Herman) . . .	271	245—254. Magyarische Netzflotten (Herman) . . .	271
255—269. Orosz hálópárák (Danilevskij) . . .	272	255—269. Russische Netzflotten (Danilevskij) . . .	272
270—282. Finn párák (Jankó)	273	270—282. Finnische Netzflotten (Jankó)	273
283. Magyar torokpálha (Herman) . . .	280	283. Magyarische Gurgelflotte (Herman) . . .	280
284—290. Orosz torokpálhák (Danilevskij) . . .	280	284—290. Russische Gurgelflotten (Danilevskij) . . .	280
291. Magyar őr (Herman)	281	291. Magyarischer Wächter (Herman) . . .	281
292—295. Orosz őrök (Danilevskij)	281	292—295. Russischer Wächter (Danilevskij) . . .	281
296—299. Magyar apacsok (Herman)	283	296—299. Magyarische Spreizknüppel (Herman) . . .	283
300—304. Orosz apacsok (Danilevskij)	283	300—304. Russ. Spreizknüppel (Danilevskij) . . .	283
305. Az őregháló (Herman)	286	305. Das Grosse Zugnetz (Herman)	286
306. A francia senne (de la Blanchère) . . .	289	306. Die französ. Senne (de la Blanchère) . . .	289
307. A francia colleret (de la Blan- chère)	290	307. Der französische Colleret (de la Blanchère)	290
308. A magyar piritty-háló (Herman) . . .	290	308. Das magyarische Pirity-Netz (Herman) . . .	290

	Lap.		Pag.
308. a. A német piritty-háló (v. d. Borne)	291	308. a. Das deutsche Purity-Netz (v. d. Borne)	291
309—311. Az orosz bredenij (Danilevskij)	297—299	309—311. Der russ. Bredenij (Danilewskij)	297—299
312. A magyar gyalom (Herman)	303	312. Die magyarische Wade (Herman)	303
315. Az álló gyalom felállítás (Danilevskij)	306	315. Aufstellung der stehenden Wade (Danilewskij)	306
316. A magyar kecsgegháló.	315	316. Das magyar. Störlet-Netz (Herman)	315
317—328. Orosz hármashálók (Danilevskij)	321—326	317—328. Russische dreiwandige Netze (Danilewskij)	321—326
329. A magyar billegháló (Herman)	346	329. Das magyar. Billeg-Netz (Herman)	346
330. A magyar tápli (Herman)	346	330. Die magyarische Taupe (Herman)	346
331. A temrjuki hosszúkás khvatka (Vojevoda)	346	331. Die längliche Chwatka von Temrjuk (Wojewoda)	346
332. A temrjuki négyszegletes khvatka (Vojevoda)	346	332. Die viereckige Chwatka von Temrjuk (Wojewoda)	346
333. Ollóháló (Herman, v. d. Borne)	350	333. Scheerenhamen (Herman, v. d. Borne)	350
334—339. Magyar emelőhálók (Herman)	352	334—339. Magyarische Stielnetze (Herman)	352
340. A kura emelőhálója (Danilevskij)	354	340. Das Hebnetz vom Kura (Danilewskij)	354
345. A Gadus-háló (Danilevskij)	357	345. Das Gadus-Netz (Danilewskij)	357
346—348. Magyar szákók (Herman)	361	346—348. Magyarische Sacknetze (Herman)	361
349. Az osztják szák (Jankó)	361	349. Das ostjakische Sacknetz (Jankó)	361
350. Az orosz szákolás (Danilevskij)	361	350. Das russische Sacknetz (Danilewskij)	361
351. A farkasháló (Herman)	366	351. Das Schweifnetz (Herman)	366
352. A német Setzhamen (v. d. Borne)	366	352. Der deutsche Setzhamen (v. d. Borne)	366
353. A francia bouteux (de la Blanchère)	366	353. Das französische bouteux (de la Blanchère)	366
354. Szádelő farkashálója (Herman)	367	354. Das Schweifnetz von Szádelő (Herman)	367
355. A francia trouble ronde (de la Blanchère)	467	355. Das französische trouble ronde (de la Blanchère)	367
356. A magyar bokorháló (Herman)	369	356. Das magyar. Buschnetz (Herman)	369
357—358. A botalnyj peremet (Danilevskij)	375—376	357—358. Das Botalnyj peremet (Danilewskij)	375—376
359—362. Magyar botlók (Herman)	380	359—362. Magyarische Trampen (Herman)	380
363—364. Orosz botlók (Danilevskij, Szabanjejev)	380	363—364. Russische Trampen (Danilewskij, Szabanjejev)	380
365. A lesháló (Herman)	387	365. Anstandnetz (Herman)	387
367. A métháló (Herman)	395	367. Das mét-Netz (Herman)	395
368. Az osztják xótop-háló (Jankó)	396	368. Das ostjakische xótop-Netz (Jankó)	396
369. A finn métháló (Jankó)	397	369. Das finnische mét-Netz (Jankó)	397
370. Svéd métháló (Heins)	398	370. Das schwedische mét-Netz (Heins)	398
371. Svéd métfá (Herman)	398	371. Schwedisches mét-Holz (Herman)	398
372. A marázsaháló (Herman)	401	372. Marázs-Netz (Herman)	401
373. A székely vezetőháló (Herman)	404	373. Székler Streichnetz (Herman)	404
374. A szász Streichgarn (v. d. Borne)	405	374. Sächsisches Streichgarn (v. d. Borne)	405
375. A szász Streichgarn (Steglich)	407	375. Sächsisches Streichgarn (Steglich)	407
376—377. A háló- és korcsolyacsont felkötése (Herman)	410	376—377. Aufbinden der Netz- und Schlittschuhknochen (Herman)	410
378—383. Hálók csontsúlyai (Jankó)	412	378—383. Netz-Knochensener (Jankó)	412
384. Bronzkori korcsolyacsont (Nécsey)	412	384. Schlittschuhknochen aus der Bronzezeit (Nécsey)	412
385—388. Az asztrakháni csunki (Jankó)	415—416	385—388. Tschunki von Astrachan (Jankó)	415—416
389. A kuszakecze (Herman)	419	389. Wirr-Keitel (Herman)	419
390. A hosszúkecze (Herman)	420	390. Langer Keitel (Herman)	420
391—394. Az osztják kolydan és részei (Jankó)	425—426	391—394. Ostjakischer Kolydan (Jankó)	425—426
395. A kerszi-háló az Amu-Darján (Bogdanov)	429	395. Kersi-Netz am Amu-Darja (Bogdanov)	429
396. A francia chalut (de la Blanchère)	431	396. Französischer chalut (de la Blanchère)	431

	Lap.		Pag.
397. A német Keitel (v. d. Borne) . . .	432	397. Deutscher Keitel (v. d. Borne) . . .	432
400. A magyar kaparóháló (Herman) . . .	439	400. Magyarisches Scharnetz (Herman) . . .	439
401. A mazuriai kaparóháló (Benecke) . . .	439	401. Mazurisches Scharnetz (Benecke) . . .	439
402. A szász kaparóháló (Steglich) . . .	439	402. Sächsisches Scharnetz (Steglich) . . .	439
403. A székely vetőháló (Herman) . . .	441	403. Székely Wurfnetz (Herman) . . .	441
404. A Sió-melléki vetőháló (Jankó) . . .	443	404. Wurfnetz vom Siógebiet (Jankó) . . .	443
405. a. A persa vetőháló (Danilevskij) . . .	448	405. a. Persisches Wurfnetz (Danilevskij) . . .	448
406. A krími vetőháló (Danilevskij) . . .	450	406. Wurfnetz der Krym (Danilevskij) . . .	450
408. Az indiai vetőháló (Jankó) . . .	454	408. Indisches Wurfnetz (Jankó) . . .	454
409. A khinai vetőháló (*Cholnoky) . . .	457	409. Chinesisches Wurfnetz (*v. Cholnoky) . . .	457
410. A francia gille-háló (de la Blanchère) . . .	459	410. Das französische gille-Netz (de la Blanchère) . . .	459
411. Magyar tapogató (Herman) . . .	464	411. Magyarischer Deckkorb (Herman) . . .	464
412—413. Orosz csecsnák (Danilevskij) . . .	464	412—413. Russische Tschetschna (Danilevskij) . . .	464
414. Az algyői tapogató (Herman) . . .	465	414. Das Decknetz aus Algyő (Herman) . . .	465
415—417. Magyar vágóhorgok (Herman) . . .	471	415—417. Magyarische Schlaghaken (Herman) . . .	471
418. Urali vágóhorog (*Borodin) . . .	471	418. Uralischer Schlaghaken (*Borodin) . . .	471
419. Kubáni vágóhorog (Vojevoda) . . .	471	419. Kubanischer Schlaghaken (Wojewoda) . . .	471
420. Osztyák vágóhorog (Jankó) . . .	471	420. Ostjakischer Schlaghaken (Jankó) . . .	471
421. Finn vágóhorog (Jankó) . . .	471	421. Finnischer Schlaghaken (Jankó) . . .	471
422. Urali vágóhorgos (Borodin) . . .	474	422. Fischer mit Schlaghaken am Ural (Borodin) . . .	474
423—425. A vágóhorgos halászat az Uralon (*Borodin) . . .	475	423—425. Schlaghaken-Fischerei am Ural (*Borodin) . . .	475
427—428. Magyar oldaltvágó szigonyok (Herman) . . .	480	427—428. Magyarische Fischgabeln zum Hauen von der Seite (Herman) . . .	480
429. Német oldaltvágó szigony (v. dem Borne) . . .	480	429. Deutsche Fischgabel zum Hauen von der Seite (v. d. Borne) . . .	480
430. Finn oldaltvágó szigony (Jankó) . . .	480	430. Finnische Fischgabel zum Hauen von der Seite (Jankó) . . .	480
431. Magyar tűzősigony (Herman) . . .	482	431. Magyarische Spiessgabel (Herman) . . .	482
432—433. Francia tűzősigony (de la Blanchère) . . .	482	432—433. Französische Spiessgabel (de la Blanchère) . . .	482
434. Dán tűzősigony (Heins) . . .	482	434. Dänische Spiessgabel (Heins) . . .	482
435—436. Magyar kerítő szigonyok (Herman) . . .	483	435—436. Magyarische Umfassgabeln (Herman) . . .	483
437. Finn kerítő szigony (Jankó) . . .	483	437. Finnische Umfassgabel (Jankó) . . .	483
438—439. Magyar nyakló szigonyok (Herman) . . .	484	438—439. Magyarische Fischgabeln zum Kiemenerfassen (Herman) . . .	484
440. Francia nyakló szigony (de la Blanchère) . . .	484	440. Französische Fischgabel zum Kiemenerfassen (de la Blanchère) . . .	484
441—445. Magyar kétágú szigonyok (Herman) . . .	486	441—445. Magyarische zweizackige Stechgabeln (Herman) . . .	486
446—449. Volgai kétágú szigonyok (Danilevskij és Zsitczkij) . . .	486	446—449. Zweizackige Stechgabeln auf der Wolga (Danilevskij, Schitetzki) . . .	486
450. Permi kétágú szigony (Teploukhov) . . .	486	450. Permische zweizackige Stechgabel (Teplouchoff) . . .	486
451—456. Magyar háromágú szigonyok (Herman) . . .	491	451—456. Magyarische dreizackige Stechgabeln (Herman) . . .	491
457. Urali háromágú szigony (*Borodin) . . .	491	457. Uralische dreizackige Stechgabel (*Borodin) . . .	491
458. Vogul háromágú szigony (Szorokin) . . .	491	458. Wogulische dreizackige Stechgabel (Sorokin) . . .	491
459. Jeniszei-i háromágú szigony (Oglobin) . . .	491	459. Jenissei'sche dreizackige Stechgabel (Oglobin) . . .	491
460—461. Orosz háromágú szigonyok (Schrenck és Jankó) . . .	491	460—461. Orosch'sche dreizackige Stechgabeln (Schrenck, Jankó) . . .	491
462. Orosz sokágú szigony (Danilevskij) . . .	494	462. Russische vielzackige Fischgabel (Danilevskij) . . .	494

Lap.	Pag.
463. Baskir sokágú szigony (Szabanjejev)	494
464. Urali sokágú szigony (*Borodin)	494
465—466. Finn sokágú szigony (Jankó)	494
467—476. Finn sokágú szigony (Jankó)	495
478. Tűztartókosár (Jankó)	501
479—484. A finn fahorog fejlődése (Jankó)	507
485—490. Az osztják fahorog fejlődése (Jankó)	508
491. A luma (Sosztakovics)	511
492. A luma felállítása (Jankó)	511
493. A magyar lábó-horog (Herman)	511
494. Orocs horog (Margaritov)	513
495—498. Csukcs horgok (Jankó)	513
499—501. A turkomán csonthorog (Kazancsiev)	515
502—503. A turkomán vashorog (Nazarov)	516
504—505. Az orosz fahorog (Danilevszkij)	516
506. Magyar vízahorog (Herman)	520
507—509. Volgai tokhorog (Amtlich. Bericht Berlin)	520
510—511. Volgai szamolov horog (Danilevszkij)	520
512—513. Magyar kutyfogatók (Herman)	523
514. Volgai kutyfogató (Danilevszkij)	523
515—516. Magyar kutyfogatók (Herman)	523
517. Volgai kutyfogató (Danilevszkij)	523
518. Dnjepri kutyfogató (Faljejev)	523
519. Nyemáni kutyfogató (Jankó)	523
520. Szegedi evező (Herman)	557
521. Vogul evező (Szorokin)	557
522. Osztják evező (Jankó)	557
523. Osztják leányevező (Ahlquist)	557
524—527. Volgai evezők (Jankó)	561
528—529. Urali evezők (Jankó)	562
530—532. Északázsiai evezők (Jankó)	562
533. Magyar lekelővas (Herman)	563
534. Urali lekelővas (*Borodin)	563
535. Finn lekelővas (Jankó)	563
536. Magyar jégszakócsa (Herman)	564
537. Magyar jégszakócsa (Jankó)	564
538—539. Német jégszakócsák (v. d. Borne és Benecke)	564
540. Magyar vonyó (Herman)	566
541—542. Német vonyók (Benecke és v. dem Borne)	566
543. Dnjepri vonyó (Faljejev)	566
544. Kubáni vonyó (Vojevoda)	566
545. Perejaszlavi vonyó (Kovrajszkij)	566
463. Baschkirische vielzackige Fischgabel (Sabanjejev)	494
464. Uralische vielzackige Stechgabel (*Borodin)	494
465—466. Finnische vielzackige Stechgabeln (Jankó)	494
467—476. Finn. vielzackige Stechgabeln (Jankó)	495
478. Feuerbrandkorb zum Fischstechen (Jankó)	501
479—484. Entwicklung der finnischen Holzangel (Jankó)	507
485—490. Entwicklung der ostjakischen Holzangel (Jankó)	508
491. Das Luma (Schostakowitsch)	511
492. Aufstellung des Luma (Jankó)	511
493. Die magyarische Sumpfstieg-Angel (Herman)	511
494. Orotsch'sche Angel (Margaritoff)	513
495—498. Tschuktsch'sche Angeln (Jankó)	513
499—501. Turkomanische Knochenangel (Kasantschieff)	515
502—503. Turkomanische Eisenangel (Nasarov)	516
504—505. Russische Holzangel (Danilewskij)	516
506. Magyarische Hausenangel (Herman)	520
507—509. Störangel von der Wolga (Amtl. Ber. Berlin)	520
510—511. Samoloff-Angel von der Wolga (Danilewskij)	520
512—513. Magyarische Quackhölzer (Herman)	523
514. Quackholz von der Wolga (Danilewskij)	523
515—516. Magyarische Quackhölzer (Herman)	523
517. Quackholz von der Wolga (Danilewskij)	523
518. Quackholz vom Dnjepr (Faljejev)	523
519. Quackholz aus dem Njeman-Thale (Jankó)	523
520. Ruder aus Szeged (Herman)	557
521. Wogulisches Ruder (Sorokin)	557
522. Ostjakisches Ruder (Jankó)	557
523. Ostjak. Mädchenruder (Ahlquist)	557
524—527. Wolga-Ruder (Jankó)	561
528—529. Uralische Ruder (Jankó)	562
530—532. Nordasiatische Ruder (Jankó)	562
533. Magyarisches Brecheisen (Herman)	563
534. Brecheisen am Ural (*Borodin)	563
535. Brecheisen aus Finnland (Jankó)	563
536. Magyarische Eisaxt (Herman)	564
537. Magyarische Eisaxt (Jankó)	564
538—539. Deutsche Eisäxte (v. d. Borne, Benecke)	564
540. Magyarisches Zugfeld (Herman)	566
541—542. Deutsche Zugfelder (Benecke, v. d. Borne)	566
543. Zugfeld von der Dnjepr (Faljejev)	566
544. Zugfeld vom Kuban (Wojewoda)	566
545. Zugfeld vom Perejaslaw-See (Kovrajszkij)	566

	Lap.		Pag.
546. Pszkovi vonyó (Szabanyejev) . . .	566	546. Zugfeld auf dem Pszkow-See (Saba-	
		njejeff)	566
547. Finn vonyó (Klami)	566	547. Zugfeld in Finnland (Klami) . . .	566
548. Magyar rúdhajtó csáklya (Herman) .	570	548. Treibgabel aus Ungarn (Herman) .	570
549. Finn rúdhajtó csáklya (Klami) . . .	570	549. Treibgabel aus Finnland (Klami) .	570
550. Magyar nagy csáklya (Herman) . . .	570	550. Grosser Haken aus Ungarn (Herman)	570
551. Dnjepri nagy csáklya (Faljejev) . . .	570	551. Grosser Haken am Dnjepr (Faljejeff)	570
552. Északi orosz nagy csáklya (Dani-		552. Grosser Haken aus Nord-Russland	
levszkij)	570	(Danilewskij)	570
553. Német nagy csáklya (Benecke) . . .	570	553. Grosser Haken aus Deutschland (Be-	
		necke)	570
554. Finn nagy csáklya (Jankó)	570	554. Grosser Haken aus Finnland (Jankó)	570
555—556. Magyar horgas (Herman)	571	555—556. Hakenholz aus Ungarn (Herman)	571
557. Dnjepri horgas (Faljejev)	571	557. Hakenholz am Dnjepr (Faljejeff) . .	571
558. Magyar gemics (Herman)	572	558. Krummhaken aus Ungarn (Herman)	572
559. Német gemics (Benecke)	572	559. Krummhaken aus Deutschland (Be-	
		necke)	572
560. Orosz gemics (Danilevskij)	572	560. Krummhaken aus Russland (Dani-	
		lewskij)	572
561. Finn gemics (Klami)	572	561. Krummhaken aus Finnland (Klami)	572
562—563. Magyar czibékek (Herman) . . .	573	562—563. Magyarische Ziehgurte (Herman)	573
564. Magyar nádtutaj (Herman)	573	564. Magyarisches Rohrfloss (Herman) .	573
565. Karakalpak nádtutaj (Bogdanov) . .	574	565. Rohrfloss der Karakalpaken (Bog-	
		danoff)	574

A KÉPMELLÉKLETEK JEGYZÉKE.

	Laphoz.
43. Finn vejszerendszer Peiveniemnél (*Heikel)	85
69. Osztják vejsze a Nagy-Juganban (Jankó)	95
89. Óriási khinai vejsze a Nagy-Csatornán (*Cholnoky)	155
106. A Kura-folyó czégéje (Danilevskij)	168
108. Varsás czége a Kicsa-folyó mellékéről (Danilevskij)	172
109. Czége a Ponoj-folyó mellékéről (Danilevskij)	172
110. Czége a Nagy-Jugán völgyében (Jankó)	175
121. Téli varsa a Nagy-Obon (Varpakhovszkij)	197
159. Hálóvarsa a Kubán folyón (Danilevskij)	230
313. Egyszárnyú gyalom az Onega taván (Danilevskij)	305
314. Álló gyalom a fehér tenger mellékén (Danilevskij)	306
341. Rostovi emelőhálók (Danilevskij)	355
342. A kozák állomások khvatkája (Danilevskij)	355
343. A zavod Balaklavában (Danilevskij)	355
344. A Gadus-háló (Danilevskij)	356
366. Az orosz szizsa-háló (Szabanyejev)	387
399. Az orosz pojezd-háló (Danilevskij)	436
405. b. A persa vetőháló (Danilevskij)	448
407. A krimi vetőháló (Danilevskij)	449
426. A téli nagy vágóhorog-halászat az Ural folyón (Borodin)	475
477. Éjjeli szigonyozás Oroszországban (Danilevskij)	501

VERZEICHNISS DER ILLUSTRATIONEN-BEILAGEN.

	Zu Pag.
43. Finnisches Fischzaun-System bei Peivenieni (*Heikel)	85
69. Ostjakischer Fischzaun am Grossen-Jugan (Jankó)	95
89. Chinesischer Fischzaun auf dem Grossen-Canal (*v. Cholnoky)	155
106. Wehre im Kura-Flusse (Danilevskij)	168
108. Reusen-Wehre im Kitscha Fluss (Danilevskij)	172
109. Wehre an den Ufern des Ponoj-Flusses (Danilevskij)	172
110. Wehre im Thale des Grossen-Jugan (Jankó)	175
121. Winter-Reuse am Grossen-Ob (Warpa-choffskij)	197
159. Reuse im Kuban-Flusse (Danilevskij)	230
313. Einflügelige Wade am Onega-See (Danilevskij)	305
314. Steh-Wade an der Küste des Weissen Meeres (Danilevskij)	306
341. Hebnetze von Rostow (Danilevskij)	355
342. Chwatka der Kosaken-Stationen (Danilevskij)	355
343. Zawod von Balaklaw (Danilevskij)	355
344. Gadus-Netz (Danilevskij)	356
366. Das russische Sischa-Netz (Sabanjejev)	387
399. Das russische Pojezd-Netz (Danilevskij)	436
405. b. Das persische Wurfnetz (Danilevskij)	448
407. Das Wurfnetz der Krym (Danilevskij)	449
426. Die grosse Winterfischerei mit Schlaghaken am Ural (Borodin)	475
477. Nächtliches Fischstechen in Russland (Danilevskij)	501

